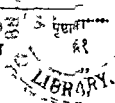

विषयाका	विषयनामानि	पृष्ठाका	विषयाका	विषयनामानि	पृष्ठाका
मानप्रकरणम् १			LIBR पृष्ठाका		
१	मंगलाचरणम्	१	३४	स्विरादीनासङ्गान्तरम्	"
२	ग्रयनामकीर्तनम्	३	३५	घनिष्टापचक्रम्	"
३	सौरादिमानम्	"	३६	पचकेत्याज्यम्	१५
४	नक्षत्रमानम्	"	३७	अयोमुखनक्षत्राणि	"
५	सावनसौरमाने	४	३८	तिर्यङ्मुखनक्षत्राणि	"
६	स्वस्वमासवर्षमानपैत्र्यमानच	"	३९	ऊर्ध्वमुखनक्षत्राणि	१६
७	गुरुमानम्	"	४०	वृहन्नक्षत्राणि	"
८	सवत्सरनामानि	"	४१	समाननक्षत्राणि	"
९	गतवत्सरानयनम्	५	४२	कुलोदयमानि	"
१०	प्रहार्णारात्रिदिनमानम्	६	४३	उपकुलकुलाकुलमानि	१७
११	अयनांशकमानम्	"	४४	अन्यकादिमानि	"
१२	अयनफलम्	"	४५	एषायोग्यता	"
१३	पङ्क्तव	७	४६	पुष्यमहस्ववर्णनम्	"
१४	असन्मतनिराकरणम्	"	४७	त्रिपुष्करयोग	१८
१५	मानानाकर्मसुप्राध्याप्याद्वाविचार	"	४८	आनदादियोगा	"
१६	सौरसावनविवेक	"	४९	एषामुत्पत्ति	१९
१७	वर्षमध्ये चाद्रदिनसङ्ख्या	८	५०	अमृतसिद्धियोग	"
१८	नक्षत्रदिनसावनदिनसङ्ख्या	"	५१	उत्पातादियोगचतुष्कम्	"
१९	सौरदिनसङ्ख्या	"	५२	यमघटयोग	२०
योगोत्पत्तिप्रकरणम् २			५३	अडलयोग	"
२०	तिथिसङ्ख्या	९	५४	अडलयोगफलम्	"
२१	वारसिद्धा	"	५५	विडलयोग	"
२२	वारनेष्टा	१०	५६	विद्युत्कृपनादियोगा	२१
२३	पञ्चमतिथय	"	५७	चडाशुघपात	"
२४	कर्कियोग	"	५८	कालचक्रधम	२२
२५	सर्वतियोग	"	५९	कल्पेतेविलोकनीया	"
२६	भूराक्राततिथय	११	६०	विष्कमादियोगा	२३
२७	दग्धतिथय	"	६१	अशुभयोगा	"
२८	प्रतिपदादितिथीनासङ्ख्या	१२	६२	एकार्गलोपपत्ति	२४
२९	नक्षत्राणामीशा	"	६३	एकार्गलनामानि	"
३०	स्विरचरसङ्गमानि	१३	६४	एकार्गलस्थदृष्टपुरुषस्वरूपा	"
३१	भृङ्गलुनक्षत्राणि	"	६५	एकार्गलस्थदृष्टता	२५
३२	तीक्ष्णोपमानि	१४	६६	चडाशुघयोग	"
३३	मिश्रमेतक्षत्राणाफलच	"	६७	एकार्गलचडाशुघयोर्द्वैपरिधानम्	"

विषयाका	विषयनामानि.	पृष्ठासं	विषयाका	विषयनामानि.	पृष्ठासं
	भद्राप्रकरणम् ३		१०४	गंडांतयोग	४१
६८	सप्तकरणानि	२६	१०५	संधिगतदिनानि	"
६९	स्थिरकरणचतुष्कम्	"	१०६	अर्धोदयपर्व	"
७०	करणानघनम्	"	१०७	पञ्चकपर्व	"
७१	एषांफलम्	२७	१०८	कपिलापथी	४२
७२	विष्टेराकारस्तद्वृत्तपत्तिश्च	"	१०९	अष्टकाष्टमी	"
७३	विष्टयांसुष्ठृत्यानिषेध	२८	११०	द्विसप्ततिश्राद्धानि	"
७४	विष्टिभोग्यकाल	"	१११	युगादित्थय	"
७५	विष्टे पुच्छविवेक	"	११२	मन्वादित्थय	"
७६	विष्टेर्द्वैविभाग	२९	११३	पक्षश्राद्धानि	४३
७७	न्यूनाधिकमद्रापांभागविवेकता	"	११४	अनतिकास्तिथय	"
७८	भद्रागविभागफलं	"	११५	सक्रातिन्यूनाधिकमासा	"
७९	विष्टे स्थितिवर्णनम्	"	११६	कतिमासैरधिकभाषातितत्रिण्यः	"
८०	विष्टिगत्यभिपुस्तम्	३०	११७	कतिवर्षे अयमासभाषातितत्रिण्यः	४४
८१	तत्रविशेष	"	११८	अधिकअयमासानियमः	"
८२	यामार्घम्	"	११९	अयमासेऽधिकमासद्वयम्	"
८३	पूजाविशेषादौविष्टे. शुभत्व	३१	१२०	अधिकअययो साध्यस्थानम्	"
८४	पूजादिहेतुनाविष्टे शुभत्व	"	१२१	अक्षय्यसिद्धांतयोर्मतभेदः	"
	पर्वप्रकरणम् ४		१२२	सौरव्रतद्वयोर्वाद्यस्थानम्	४५
८५	पर्वाणि	३२	१२३	अधिमासेत्याज्यम्	"
८६	ग्रहणम्	३३	१२४	रविसक्रमणपुण्यकालः	"
८७	ग्रहणकाल	"	१२५	सक्रमकालकोदरसायनम्	"
८८	ग्रहणनशश्चकियत्पर्यंतत्याज्य	"	१२६	चन्द्रादिग्रहस्वरूपोद्देशम्	४६
८९	न्यूनाधिकग्रहणहर्षदिनविवेकना	"	१२७	सर्वभेदकालविवेक	"
९०	क्रांतिनक्षत्रम्	३४	१२८	हरिपदादिपर्वाणि	"
९१	तारकाणां तारकासंख्या	"	१२९	पहशीतिमुखपर्व	"
९२	नक्षत्ररूपम्	"	१३०	एतत्पर्वदिनमाहात्म्यम्	"
९३	तारकातारकास्थानम्	३५	१३१	त्रिभुवदादि	४७
९४	नक्षत्रध्वजशाशा	३६	१३२	हरिपदम्	"
९५	नक्षत्रशाशा	३७	१३३	अयनादिविशेषगत सुप्तकाल	"
९६	भिन्नमंडलेनक्षत्रोत्पत्ति	३८	१३४	उत्तररक्षिणाघनयोर्विज्ञापमुक्त- काल	४८
९७	ग्रहणभ्रमसगमाधिकार	"	१३५	दादनासंज्ञत्याधिकार	"
९८	भंगमगतनक्षत्रदृष्टणम्	३९	१३६	नक्षत्राश्रितसंज्ञातिसंज्ञा	"
९९	क्रातिसाम्यम्	"	१३७	भदादिसंज्ञाया कल्पम्	"
१००	क्रातिचक्रम्	"	१३८	प्रथमादिप्रहरेसंज्ञातिसंज्ञा	४९
१०१	क्रातिचक्ररूपदृष्टकल्पम्	४०	१३९	तंतिल्लादिकरणेमुभादिरविषकांति.	"
१०२	क्रातौपाधिरूपता	"	१४०	सक्रातेर्द्वैतनियमः	"
१०३	क्रातिगणितम्	"	१४१	जयन्यादिशुभान्पदस्यविवेक	५०

विषयाका	विषयनामानि.	पृष्ठाका	विषयाका	विषयनामानि	पृष्ठाका
१४२	दर्शरविसंक्रांतयोरेव वारेफलम्	,	१७२	राहुकेत्योरुचनीचामाव	६१
१४३	विचादादौग्रहसंक्रमादिदिननिषेध	,,	१८०	तत्रप्रतान्तरम्	
१४४	उपसहार	५१	१८१	राहुकेत्वोमैदः	
१४५	सुयोगस्युयोगयोर्वलम्	,	१८२	तस्यप्रमाणता	
१४६	अस्मिन्नकस्याचिन्मतेदृषण	,,	१८३	ग्रहाणांमैत्रीचक्रम्	६२
१४७	बहुदोषोऽल्पगुणपरिहरतितदाह	,,	१८४	तात्कालिकग्रहाणांमैत्रीचक्रम्	६३
१४८	बहुगुणेष्वेव दोषांशस्यापित्याज्यता	,,	१८५	सद्वृत्तयःप्रतान्तरनिषेध	
१४९	गुणदोषयो समानतानिषेध	५२	१८६	फलदायिग्रह	,,
१५०	तत्रदृष्टांत	,,	१८७	विफलग्रहः	६४
१५१	विक्रमाकर्षवर्णनम्	,,	१८८	द्वादशमवनानि	,,
ग्रहगोचरप्रकरणम् ५			१८९	ग्रहाणांफलानि	६४-६६
१५२	ग्रहगोचरफलसधानम्	५३	१९०	अनिष्टग्रहेकरणोपनिषेध	६७
१५३	ज्ञान्यादीनाम्रमणाविधि	,,	१९१	धार्मिन्वारेष्वकृष्णीधंतदाह	,,
१५४	ग्रहाणालुभमद्व्रमणमैद	,,	१९२	चन्द्रबलस्यविशेष	,,
१५५	ग्रहाणाराशिभोगकालप्रमाणम्	,,	१९३	क्षीणचन्द्रेताराबलम्	६८
१५६	ग्रहाणांगतिदृष्ट	५४	१९४	शुभाशुभतारा	,,
१५७	ग्रहाणांसप्तधागति	,,	१९५	ताराबलेनग्रहाणांबलित्वम्	,,
१५८	गतिलक्षणम्	,,	१९६	चन्द्रस्यशुभाशुभफलम्	,,
१५९	ग्रहाणावक्रातिचारेफलनिषेध	५५	१९७	सर्वग्रहेषुशक्तिरूपेणचन्द्रफलम्	,,
१६०	भौमादिपंचरस्यवक्रगतिदिननियम	५६	१९८	वर्षमानचन्द्रबलादानता	६९
१६१	मार्गगतीदिननियम	,,	१९९	चन्द्रबलग्रहणीवेकता	,,
१६२	भौमादीनामस्तोदयी	,,	२००	कन्यावरयो पूर्वापरचन्द्रबलग्रहणेहेतु	,,
१६३	ग्रहाणांकालाशका	,,	२०१	चन्द्रबलविलोकनीयस्थानम्	,,
१६४	भौमादीनामस्वदिननियम	५७	२०२	चन्द्रबलस्थानवलोकनीयस्थानम्	७०
१६५	भौमादिनामुदयदिननियम	,,	२०३	पुरुषाणांकालचन्द्र	,,
१६६	वक्रोदितगुरुबुधयोरस्तोदयदिननियमः	,,	२०४	स्त्रीणांकालचन्द्र	,,
१६७	एतन्मतदृष्टीकरणम्	५८	२०५	कालचन्द्रस्यहेयस्थानम्	७१
१६८	उत्पातद्वतप्रद्वलक्षणम्	,,	२०६	शेषपदग्रहणांकालसज्ञा	,,
१६९	ग्रहाणांघयोवस्या	,,	२०७	ग्रहस्यागामिकराशिफलम्	,,
१७०	तत्रविशेष	,,	२०८	युतिग्रहणाधिकारविवेक	,,
१७१	प्रकारान्तरम्	,,	२०९	ग्रहणसमयेवर्तमानचन्द्रराशिशुभाशुभम्	७२
१७२	ग्रहाणाराशिभोगा	५९	२१०	पताहगुराशीनांफलम्	,,
१७३	मनुजानाराशि	,,	२११	ग्रहाणाअनिष्टफलेशान्तिस्नानम्	,,
१७४	सलसोम्यग्रहा	,,	२१२	अनिष्टसूर्यशान्तिस्नानम्	,,
१७५	सूर्यस्यासिंहग्रहस्थापनम्	,,	२१३	अनिष्टचन्द्रेशान्तिस्नानम्	,,
१७६	रविचन्द्रयोः ग्रहाशिस्वामित्वम्	६०	२१४	अनिष्टमैमेशान्तिस्नानम्	७३
१७७	शेषग्रहाणाराशिग्रहाणि	,,	२१५	अनिष्टबुधेशान्तिस्नानम्	,,
१७८	सूर्यादीनामुच्चनीचराशय	,,	२१६	अनिष्टगुरोशान्तिस्नानम्	,,

विषयाङ्का	विषयनामानि.	पृष्ठाङ्का	विषयाङ्का	विषयनामानि.	पृष्ठाङ्का
२१७	अनिष्टशुक्रशान्तिस्नानम्	"	२५३	मूपादिगर्जेनदोष	"
२१८	अनिष्टशनीशान्तिस्नानम्	७४	२५४	मूकपनाविदोष.	८५
२१९	अनिष्टराहोशान्तिस्नानम्	"	२५५	दर्पणादिविनाशदोष	"
२२०	अनिष्टकेतौशान्तिस्नानम्	"	२५६	अफालेनदीपरादौदोष.	"
२२१	सूर्यग्रहणेशान्तिस्नानम्	"	२५७	मतिमार्मगादौदोष	८६
२२२	चन्द्रग्रहणेशान्तिस्नानम्	७५	२५८	रविचन्द्रयोरोदितविवहयदोष	"
२२३	अनिष्टदायाग्रहयुतौशान्तिस्नानम्	"	२५९	ग्रहयुद्धदोष	"
२२४	सामान्यतशान्तिस्नानम्	"	२६०	नक्षत्रमदयुतिदोष	८७
२२५	नवग्रहाणाहोमेन्धनानि	"	२६१	रोहिणीशकटमेद	"
२२६	ग्रहाणापूजनदानाधिकार	७६	२६२	केतुवैकृतम्	"
२२७	सूर्यदानम्	"	२६३	चन्द्रलुम्बकनक्षत्रयोगदोष	८८
२२८	चन्द्रदानम्	"	२६४	छायापुरपादिवैकृतम्	"
२२९	मौमदानम्	"	२६५	घ्न्यातप्रागग्न्यादिवैकृतम्	८९
२३०	बुधदानम्	७७	२६६	प्रारब्धकार्येउत्पातसंभवहेयता	"
२३१	गुरुदानम्	"	२६७	उत्पातानाशान्ति	"
२३२	शुक्रदानम्	"	संस्कारप्रकरणम् ७		
२३३	शनिदानम्	"	२६८	गर्भाधानेसमघशुद्धि	९०
२३४	राहुदानम्	"	२६९	प्रथमाधानेचारा	९१
२३५	केतुदानम्	७८	२७०	आधानेवर्ज्यनक्षत्राणि	"
२३६	दृष्टेनयग्रहेधार्यम्	"	२७१	आधानेराशिदलम्	"
२३७	उपसंहार	"	२७२	आधानेपर्वादिनिषेध	"
२३८	ग्रहाणाफलधारकरूप	"	२७३	आधानेजन्मदिनादिनिषेध	९२
२३९	ग्रहाणामरिष्टनिवर्तकशान्तिप्रकारं	७९	२७४	आधानेशुभलम्	"
उत्पातप्रकरणम् ६			२७५	गर्भस्यदशमासानापतय	"
२४०	भ्रीमोत्पातेभ्युग्रहगतोत्पात	८०	२७६	आधानेमासेश्वरादिवलप्राज्ञता	९३
२४१	प्रसूतिवैकृतम्	"	२७७	पुसवनसोमन्तयोर्कर्म	"
२४२	बडवादीनांकालविशेषगतप्रसूति- स्वरूपम्	"	२७८	एतयोर्वारशुद्धि	"
२४३	माद्रपदादीहस्तिनीप्रसूतिस्वरूपम्	८१	२७९	एनयोर्नक्षत्रयुद्धि	"
२४४	कृन्मगृहप्रवेशकाञ्जुत्पात	"	२८०	सोमन्तेऋषिमतम्	९४
२४५	मेहेमधुर्पिडादिजननफलम्	"	२८१	सोमन्तेऋषियुद्धि	"
२४६	दुर्गशीर्षादिपतनदोष	८२	२८२	जन्मकृत्यम्	"
२४७	निजासरोपविष्टकाकादिदोष	"	२८३	जातकर्मणिनक्षत्रादीनि	"
२४८	आसनादिभगदोष	८३	२८४	नामविधानेमतान्तरम्	९५
२४९	जलशपादौसजातज्यालापाद्रुदोष	"	२८५	विप्रादीनांनामविषेकता	"
२५०	जलज्जुमादिभगदोष	"	२८६	नामकथनेलभशुद्धि	"
२५१	कपोतादिर्भुनदशनदोष	८४	२८७	ज्येष्ठाशुभजातापत्येद्वयफलम्	"
२५२	सूर्गस्थितकाकादिदोष	"	२८८	शुभजातस्यकृत्यम्	"
			२८९	शुभजातस्यफलम्	"

विषयांकाः	विषयनामानि.	पृष्ठांकाः	विषयांकाः	विषयनामानि.	पृष्ठांकाः
२९०	ज्येष्ठाफलम्	"	३२७	मूकंपनादौमासत्रयंत्रतबंधनिषेधः	"
२९१	पालणकबंधनमुहूर्तः	"	३२८	केतूदपेवर्षपर्यंतत्रतबंधनिषेधः	"
२९२	आंदोलकबंधनेनक्षत्रयुद्धिः	"	३२९	क्षयमासादौत्रतबंधनिषेधः	१०५
२९३	आंदोलकचकेनक्षत्रस्यापनम्	९७	३३०	लुमाधिकवर्षलक्षणम्	"
२९४	पूर्वादिस्थनक्षत्रफलम्	"	३३१	राशिमतगुरोः फलम्	"
२९५	आंदोलकेनक्षत्रयुद्धिः	"	३३२	चयोतीतिगुरुपूजा	"
२९६	बालकस्यानिक्रमणम्	"	३३३	दृष्टगुरुचन्द्रयोर्विपादीनांपूजाधिष्णुः	१०५
२९७	निक्रमणेनक्षत्राणि	"	३३४	दृष्टगुरोर्ब्रह्मादौत्रतबंधः	"
२९८	बालस्याभ्रप्राशनम्	९८	३३५	त्रतबंधेगोचरादियुद्धिः	"
२९९	अभ्राशनेवारनक्षत्राणि	"	३३६	तत्रक्रपिप्रतम्	५
३००	अत्रक्रपिप्रतम्	"	३३७	पुनर्मतान्तरम्	"
३०१	अभ्राशनेलक्षणफलम्	"	३३८	माघादौत्रतबंधफलम्	"
३०२	चौलकर्म	९९	३३९	तत्रमतान्तरम्	१४६
३०३	गुरुगुरुदोषेचालनिषेधः	"	३४०	चर्मदंडमौंजीधारण्यमतान्तरम्	"
३०४	मासादिदोषः	"	३४१	वसंतादौविपादीनांत्रतबंधः	१४७
३०५	चौलेनक्षत्राणि	"	३४२	शुक्रकृष्णपक्षयोर्त्रतबंधः	"
३०६	चौलेपूर्वादिप्रतिषेधः	१००	३४३	त्रतबंधेगलग्रहनिषेधः	"
३०७	अत्रगोचरशुद्धिः	"	३४४	त्रतबंधेतिथयः	१४८
३०८	लग्नयुद्धिः	"	३४५	त्रतबंधो विष्टधादिनिषेधः	१४९
३०९	चौलेकंडकादिस्थितरव्यादिफलम्	"	३४६	वेदस्वामिनः	३-
३१०	चूपाणांशौरकर्म	"	३४७	गुवादीनांबर्णसज्ञा	३ १४८
३११	मुहूर्तविनापित्रतादौशौरकर्म	१०१	३४८	ऋग्वेदत्रतनक्षत्राणि	प्रापनम् "
३१२	सत्यासिकादीनांशौरकर्म	"	३४९	यजुर्वेदत्रतनक्षत्राणि	"
३१३	केशान्तकर्म	"	३५०	सामवेदत्रतनक्षत्राणि	१४९
३१४	कर्णवेधः	"	३५१	अथर्ववेदत्रतनक्षत्राणि	उग्रहणम् "
३१५	कर्णवेधेनक्षत्रादि	१०२	३५२	तत्रमतान्तरम्	गयुद्धम् "
३१६	तत्रमतान्तरम्	"	३५३	पुनर्मतान्तरम्	भगता "
३१७	कर्णवेधेनक्षत्रादि	"	३५४	अस्तंगतेवेदविमौतहमानफलम्	१५०
३१८	कुमार्यांघ्राणबंधः	"	३५५	तद्यथावादिगतवेदपतेः ऋग्वेदे सर्वः	"
उपवीतप्रकरणम् ८			३५६	त्रतेगुरुशुक्रयोर्वेदवर्णः	क्षयः "
३१९	उपवीतेवर्षाणि	१०३		माशुभप्र-	
३२०	तत्रमतान्तरम्	"	३५७	त्रतेगुरुशुक्रवेदराणांयुः	दाणांफलम् "
३२१	क्षत्रिभाषांत्रतबंधः	"	३५८	त्रतेसूर्याद्यंशानांरुक्मपुत्रोद्यः	१५१
३२२	वैश्यानांत्रतबंधः	"	३५९	त्रतेसूर्याद्यंशानांरुक्मपुत्रोद्यः	१५१
३२३	व्रतबंधेऋषिप्रतम्	१०४	३६०		फलम्
३२४	उत्तरापणादौत्रतबंधः	"	३६१		
३२५		"			

विषयांशः	विषयनामानि	पृष्ठांशः	विषयांशः	विषयनामानि.	पृष्ठांशः
३६३	तत्रप्रतान्तरम्	"	३९९	महादेवादीनां पूजादीविष्टिप्रसूत्राणाम- निश्चयता	"
३६४	वृतेपुष्यैककालस्यदृष्टीकरणम्	११४	४००	शुभाशुभकालग्रहणेनिजमतस्य दृष्टीकरणम्	"
३६५	अतीतेकालेविषादीनां त्रतनिषेध	"	४०१	मन्त्रदेवशरीरम्	"
३६६	उक्तकालशुद्धेर्ग्राह्यस्थानम्	"	४०२	मंत्रशरीरावधवफलम्	१०६
३६७	वटोर्वनगमनशुद्धि	"	४०३	मन्त्रोवापनकालशुद्धि	"
३६८	पुनर्गृहानयनेमातुल्यकृतगौरव	११५	४०४	अग्निचक्रम्	"
३६९	विचारंभविवेकप्रकरणम्	९	४०५	अग्निचक्रेनक्षत्रस्थापनम्	"
३७०	धारणविचारंमशुद्धि	११७	४०६	अग्रप्रतान्तरम्	१२७
३७१	प्रतान्तरम्	"	४०७	जन्मादिविवानहोमेऽस्यचक्रस्य निर्दोषत्वम्	"
३७२	धारणविचारमदिनानि	११८	४०८	उपसहार	"
३७३	धारणविचारमनक्षत्राणि	"	राजसस्ताप्रकरणम् १०		
३७४	धारणविचारंमबारा	"	४०९	राजाभिषेकमुहूर्त	"
३७५	धारमेऽयनादिसन्धिनिषेध	"	४१०	गुरुशुक्रशुद्धौचक्रवर्त्यभिषेचनम्	१२८
३७६	धारमेऽयनवर्षनिषेध	११९	४११	देशस्वामिनोभिषेकशुद्धि	"
३७७	धारमेऽयनशुद्धि	"	४१२	दुर्गरवाग्निभिषेकशुद्धि	"
३७८	धारणविचारमोपसहार	"	४१३	शुभाभिषेकेपक्षशुद्धि	१२९
३७९	शास्त्रारम्भ	"	४१४	अभिषेकेदिनशुद्धि	"
३८०	केशादिनिषेध	१२०	४१५	तत्रज्ञापितम्	"
३८१	द्विषेणप्रारम्भशुद्धि	"	४१६	अभिषेकेनक्षत्राणि	"
३८२	उपसहार	"	४१७	अभिषेकेगोचरशुद्धि	"
३८३	शास्त्रादिप्रारम्भशुद्धि	"	४१८	अभिषेकेलक्षणशुद्धि	१३०
३८४	ग्रहादिवापुहूर्त	"	४१९	उचितभावगतग्रहरेभिषेकफलम्	"
३८५	ग्रहादिवापुहूर्त	१२१	४२०	शीघ्रोदयैरभिषेकफलम्	"
३८६	उपसहार	"	४२१	राजमुद्राचक्रम्	"
३८७	उपसहार	"	४२२	चक्रेनक्षत्रस्थापनम्	१३१
३८८	उपसहार	"	४२३	छत्रयोगग्रहनक्षत्रशुद्धि	१३२
३८९	उपसहार	"	४२४	अक्षरमात्राज्यपातनरस्यत- त्कालाभिषेक	"
३९०	उपसहार	"	४२५	नीचकुलोत्पन्नवृषाभिषेकविधि	"
३९१	उपसहार	"	४२६	छत्रासनध्वजचामरशुद्धौमत्तान्त(म्)१३३	"
३९२	उपसहार	"	४२७	राजमुद्रावलयस्योपसहार	"
३९३	उपसहार	"	४२८	समारचना	"
३९४	उपसहार	"	४२९	समापवेशविधि	"
३९५	उपसहार	"			
३९६	उपसहार	"			
३९७	उपसहार	"			
३९८	उपसहार	"			
३९९	उपसहार	"			
४००	उपसहार	"			
४०१	उपसहार	"			
४०२	उपसहार	"			
४०३	उपसहार	"			
४०४	उपसहार	"			
४०५	उपसहार	"			
४०६	उपसहार	"			
४०७	उपसहार	"			
४०८	उपसहार	"			
४०९	उपसहार	"			
४१०	उपसहार	"			
४११	उपसहार	"			
४१२	उपसहार	"			
४१३	उपसहार	"			
४१४	उपसहार	"			
४१५	उपसहार	"			
४१६	उपसहार	"			
४१७	उपसहार	"			
४१८	उपसहार	"			
४१९	उपसहार	"			
४२०	उपसहार	"			
४२१	उपसहार	"			
४२२	उपसहार	"			
४२३	उपसहार	"			
४२४	उपसहार	"			
४२५	उपसहार	"			
४२६	उपसहार	"			
४२७	उपसहार	"			
४२८	उपसहार	"			
४२९	उपसहार	"			
४३०	उपसहार	"			
४३१	उपसहार	"			
४३२	उपसहार	"			
४३३	उपसहार	"			
४३४	उपसहार	"			
४३५	उपसहार	"			
४३६	उपसहार	"			
४३७	उपसहार	"			
४३८	उपसहार	"			
४३९	उपसहार	"			
४४०	उपसहार	"			
४४१	उपसहार	"			
४४२	उपसहार	"			
४४३	उपसहार	"			
४४४	उपसहार	"			
४४५	उपसहार	"			
४४६	उपसहार	"			
४४७	उपसहार	"			
४४८	उपसहार	"			
४४९	उपसहार	"			
४५०	उपसहार	"			

विषयाया	विषयनामानि	पृष्ठाका.
४२१	सिंहासनाधिरूढनृपस्य दान- कर्तव्यता	”
४२२	गजादिराज्यागानासन्धानम्	”
४२३	ग्रामादिपुदामवधनशुद्धि	”
४२४	गुरुशुक्रास्तादिदोषराज्यामर्षणा निषेध	१३५
४२५	गजकर्ममुहूर्त	”
४२६	गजचक्रम्	”
४२७	गजचक्रगतनक्षत्रफलम्	१३६
४२८	गजवधमुहूर्त	”
४२९	व्यश्वकर्मशुद्धि	”
४३०	व्यश्वचक्रेनक्षत्रस्थापनम्	”
४३१	रथकर्म	१३७
४३२	रथचक्रनक्षत्रस्थापनम्	”
४३३	चक्रगतनक्षत्रफलम्	”
४३४	वृषमसमस्तकर्म	”
४३५	शिविकामसस्तकर्म	१३८
४३६	शिपिकाचक्रेनक्षत्रस्थापनम्	”
४३७	चक्रगतनक्षत्रफलम्	”
४३८	राजसेवामुहूर्त	”
४३९	सेवापालप्रशुद्धि	१३९
४४०	महिषोपादीनाकर्मारम	”
४४१	सिंहादीनापालनमुहूर्त	”
४४२	वानरपमुखानाखेलनादिमुहूर्त	”
४४३	कुक्कटादीनासेवनमुहूर्त	१४०
४४४	मत्स्यग्रहणमुहूर्त	”
४४५	पटमडपादिसैन्यरचनामुहूर्त	”
४४६	चन्द्रोदयादीनावधनमुहूर्त	”
४४७	राजसेवामुहूर्त	१४१
४४८	स्रष्ट्राहस्रष्टेदकारणमुहूर्त	”
४४९	स्रष्ट्राधारणेशुद्धि	”
४५०	स्रष्ट्रातारधारणमुहूर्त	”
४५१	वाणवधभिदिपालादिधारणमुहूर्त	१४२
४५२	वाणादिधारणेतथिवारशुद्धि	”
४५३	नलिकादिशस्त्रविधानेनक्षत्रवारशादि	”
४५४	वन्दिमुक्तास्त्रतिथिलप्रशुद्धि	”
४५५	नूतनमरीवादने तिथिवारनक्ष त्रशुद्धि	१४३

विषयाका	विषयनामानि	पृष्ठाका
४६६	मेरीधारणेकालशुद्धि	”
४६७	सद्यवादित्राणाकर्मशुद्धि	”
४६८	पूर्वोक्तकालशुद्धेर्द्धीकरणम्	१४४
४६९	सैन्यरचनायानक्षत्रवारशुद्धि	”
४७०	नृपप्रयाणेनक्षत्रवारशुद्धि	”
४७१	दिग्विजयगमनेपूर्वादिनिषेध	”
४७२	निम्नकालचक्रम्	१४५
४७३	सन्मुखेनिम्नकालपरिहार	”
४७४	निम्नकालचक्रेज्वालादिमन्त्राय- स्थापनम्	”
४७५	ज्वालादियुक्तदिशाफलम्	”
४७६	मृतजीवितपक्षा	”
४७७	जीवितपक्षेदाक्षिणार्कफलम्	१४६
४७८	जीवितपक्षेनक्षत्रवारशुद्धेशुद्धारम	”
४७९	जीवितपक्षेकुलभादिमवारफलम्	१४७
४८०	कोटचक्रसन्धानम्	”
४८१	कोटचक्रस्थापना	”
४८२	कोटचक्रस्य उपरित्तनकोष्ठे नक्षत्र- स्थापनम्	”
४८३	चक्रस्यद्वितीयेन्तरालके नक्षत्र- स्थापनम्	१४८
४८४	चक्रस्यतृतीयकोटफनक्षत्रस्थापनम्	”
४८५	प्रवेशनिर्गमस्तमस्थानानि	”
४८६	शालचक्रेग्रहस्थानफलम्	१४९
४८७	अतर्गतशुक्रग्रहचतुष्कणश्राटग्रहणम्	”
४८८	मध्यवाद्ययो पापसौम्ये समयुद्धम्	”
४८९	स्वमध्यया पापसौम्ये पुरोभगता	”
४९०	बाह्यमध्यपापसौम्यमभेदफलम्	१५०
४९१	उक्तवेपरीत्येफलम्	”
४९२	मध्यवाद्येयुगपत्च्छुमाशुभग्रहे सर्व क्षय	”
४९३	स्वमध्येसममागस्थितशुभाशुभ- हाणाफलम्	”
४९४	मौमवृषचन्द्रनक्षत्रसोमेषुरतोष	१५१
४९५	पूर्वादिदिक्षुस्थितगुरुमौमवृषशुक्राणा फलम्	”
४९६	शूरग्रहाविलोकितस्थानफलम्	”
४९७	वक्रिग्रहाश्रितस्थानफलम्	”

विषयांशः	विषयनामानि.	पृष्ठांकाः	विषयांशः	विषयनामानि.	पृष्ठांकाः
४९८	स्तमनश्चाश्रितकरग्रहफलम्		५३३	प्रमाणेसिद्धिर्धोमादिश्रेष्ठता	"
४९९	कोटचक्रोपसंहार	१५२	५३४	प्रमाणेशुभादिमानि	"
५००	शुद्धेनगरपुरादिप्रवेशोत्तिथिवारशुद्धिः	"	५३५	प्रथमातारादियुक्तप्रमाण- नक्षत्रस्य नेष्टता	१६४
५०१	प्रवेशेशुभाशुभवारा	"	५३६	प्रमाणेदिगादिशुद्धि	"
५०२	प्रवेशेलाभादिशुद्धिः	"	५३७	योगिनीचक्रम्	"
५०३	चन्द्रस्यद्वादशावस्था	१५३	५३८	वारदिशुद्धिः	१६५
५०४	अवस्थाफलम्	"	५३९	योगिनीशूलपोःसम्मुखत्याग	"
५०५	भांडारमरणशुद्धिः	"	५४०	शनिबुधयो कालपाशवत्त्वम्	"
५०६	कलौराजाभिषेक	१५४	५४१	पूर्वादिपुमेपादिस्थचंद्रगृहकल्पना	"
५०७	मिह्यादिजातिनृपाणामभिषेकादि- निषेधः	"	५४२	सम्मुखदक्षिणमतचन्द्रगृहस्थलाभ- दत्त्वम्	१६६
५०८	शाककर्मत्वम्		५४३	सम्मुखानांतिथिपाशादीनांत्यागः	"
५०९	शाककारकनामानि	"	५४४	कृत्तिकादिस्थितग्रहाणांसम्मुखत्वम्	"
५१०	शुधिष्ठिरादीनामन्तरालवर्षाणि	१५५	५४५	संयामादौशुक्रबुधसम्मुखत्वानव- लोकनम्	१६७
५११	एषांजन्मभूमयः		५४६	भृगुवादिगोत्राणांशुक्रादिसम्मुखत्व- निषेधः	"
५१२	एषांसदाकालप्रमाणम्		५४७	देशविशेषेणशुक्रादिसम्मुखत्वाव- गणना	"
५१३	एषांवलवर्णनम्		५४८	सम्मुखनक्षत्रकीलात्याग	१६८
	त्रिविधयात्राप्रकरणम्	११	५४९	प्रमाणेलाटायोगनिषेध	"
५१४	बृहत्प्रमाणेआपाःदादिनिषेध	"	५५०	परिघचक्रम्	"
५१५	प्रमाणेशुक्रादिशुद्धि	१५७	५५१	आवरयकेपरिघोह्यनम्	"
५१६	अनिष्टगुरौतीर्थप्रमाणनिषेधः	"	५५२	प्रमाणशुद्धि	"
५१७	अनिष्टगुरौतीर्थप्रमाणनिष्फलता	"	५५३	त्रिविधप्रमाणेऽप्यवहातादितिथिविध- फलशुद्धि	१६९
५१८	गवनेऋतुशुद्धिः	१५८	५५४	विप्रदीनांमुख्यप्रमाणशुद्धि	"
५१९	वर्षासुप्रमाणनिषेधः	"	५५५	प्रमाणेजन्मादिस्वामिवर्णनम्	"
५२०	प्रमाणेशरदत्तोरौचित्यम्	१५९	५५६	प्रमाणेलाभशुद्धिः	१७०
५२१	प्रमाणेहेमतंतरनिष्टता	"	५५७	निषिद्धलग्नम्	"
५२२	शिक्षितोः प्रमाणेश्रेष्ठता	१६०	५५८	जन्मराजयोगवर्णनम्	"
५२३	वसन्तसर्वेदिकुप्रमाणशम्भ्यता	"	५५९	प्रयागलग्नग्रहमावशुद्धि	१७१
५२४	उण्णालेप्रमाणनिषेधः	१६१	५६०	राजयोगप्रज्ञप्ता	१७२
५२५	अयनदिशुद्धिः	"	५६१	राजयोगा	१७३
५२६	चातुर्मासकादीप्रमाणनिषेधः	"	५६२	राजयोगोपसंहार	"
५२७	विषमग्रहेऽप्रमाणनिषेधः	"	५६३	द्वादशमावनामानि	"
५२८	द्विस्थमापादिकैरर्थावृद्धप्रमाणदि- निषेधः	१६२	५६४	प्रमाणेऽप्रथममावना	"
५२९	माहपदादीवृद्धप्रमाणदिनिषेधः	"			
५३०	प्रमाणेशुक्रयोगनिषेधः	"			
५३१	प्रमाणेशुद्धिरादिमानविचाल- त्यागः	"			
५३२	शुभादिपुरुषादिप्रमाणम्	१६३			

विषयांकाः	विषयनामानि.	पृष्ठाकाः	विषयांकाः	विषयनामानि.	पृष्ठाकाः
५६५	द्वितीयतृतीयमावफलम्	१७७	६०२	अर्कादिपुषाशयम्	१९०
५६६	चतुर्थपंचमपष्ठमावफलम्	"	६०३	दिव्याशयम्	"
५६७	सप्तमाष्टममावफलम्	"	६०४	दिग्योग्यवाहनानि	"
५६८	नवमदशममावफलम्	१७८	६०५	जलपात्राशुद्धि	"
५६९	एकादशद्वादशमावफलम्	"	६०६	प्रयाणोत्सुख्येनसफलता	१९१
५७०	न्यूनाधिकयोगन्यूनाधिकफलम्	"	६०७	गमनसमयव्यवहारः	"
५७१	शकुसन्धानम्	"	६०८	प्रथमप्रयाणवासस्थानम्	"
५७२	सप्तवाराणांयामार्धानि	१७९	६०९	अन्यप्रयाणशुद्धिः	"
५७३	दिनेपंचदशमुहूर्ताधिपा	"	६१०	निजपुरप्रवेशः	१९२
५७४	रात्रौपंचदशमुहूर्ताधिपा	१८०	६११	पुरप्रवेशेदृष्टतिथ्यादिनिषेधः	"
५७५	ख्यादिपुत्याज्यमुहूर्त	"	६१२	सूर्यवंश्यनृपस्यप्रवेशविधिः	"
५७६	एषांव्यवहार	"	६१३	चंद्रवंश्यनृपस्यप्रवेशविधिः	"
५७७	प्रयाणेक्षणनक्षत्रैःकालनिर्णयः	"	६१४	सामान्यविशेषपुरूपयो सामान्य	"
५७८	मतान्तरम्	१८१	विशेषविधि,	१९३	
५७९	दक्षिणगतानिशुमसूचकशकुनानि	"	६१५	त्रिविधप्रयाणप्रमाणम्	"
५८०	घायशकुनानि	१८२	६१६	प्रयाणाध्यायोपसंहारः	"
५८१	वामभागगतशकुनानि	"	विवाहप्रकरणम् १२		
५८२	दक्षिणगतशुभशकुनानि	"	६१७	विवाहवर्णनम्	१९४
५८३	निर्गमप्रवेशेचशकुनविधेक	"	६१८	कृतादिपुविवाहयोग्यवरः	"
५८४	विषमसंख्याशकुनानि	१८३	६१९	विवाहेपुष्पाष्टमपुरपोत्पन्नवधूवर-	
५८५	अशुभशकुनानि	"	योयोग्यता		
५८६	विरुद्धस्वप्रादीनि	१८४	६२०	वयसात्रिविधवरः	१९५
५८७	अंगारादिदिगाश्रितशकुननिष्फलता,		६२१	विवाहेत्याज्यकन्या	"
५८८	शुभस्थानेपुष्पाष्टमशकुनानि	१८६	६२२	शुभवधूवरसंयोगः	"
५८९	अशुभस्थानप्राप्तशकुननिष्फलता	"	६२३	विवाहेगर्मायानकालग्रहणाय	
५९०	पोतकीशकुनम्	"	कन्याया समविषमवर्षहृषणम्	१९६	
५९१	श्यामादृश्रेष्ठितम्	१८७	६२४	मतान्तरदर्शनतात्रिविधश्च	"
५९२	दृष्टेशकुनेकर्तव्यता	"	६२५	विवाहेकन्याया सप्तमाष्टमवर्षनिषेधः	"
५९३	उत्पातादौप्रयाणविलंब-	१८८	६२६	चंद्रादिदुक्तकन्याकाल	"
५९४	इष्टवस्तुसमागमेप्रयाणविलंब	"	६२७	कृतादिपुविवाहयोग्यकन्यावय	१९७
५९५	उदितकेतुदिशिप्रयाणविलंब	"	६२८	अष्टमवर्षकन्याविवाहेऋषिमतम्	"
५९६	प्रस्थानमोचनम्	"	६२९	विवाहेहीनवलग्रहेःकन्याया	
५९७	प्रस्थानमोचनमर्यादा	"	पंचमादिवर्षनिषेधः	"	
५९८	नृपादीनांमित्रप्रस्थानाविधि	१८९	६३०	उदाहेष्टमवर्षविधेकता	"
५९९	नृपादीनांप्रयाणविधि	"	६३१	चांद्रमानात्त्रयप्रहणाविधेकता	१९८
६००	उत्तरादिपुप्रयाणवेला	"	६३२	गलितदानफलकन्यापरिहारः	"
६०१	प्रयाणेनक्षत्रप्राश्यस्यहृषणंवारदिक-		६३३	विषादिपुक्तकालस्यदृढीकरणम्	"
	प्राश्यस्यदृढीकरणम्				

विषयांकाः	विषयनामानि.	पृष्ठांकाः	विषयांकाः	विषयनामानि.	पृष्ठांकाः
७०७	सूर्यादीनां जन्मदेशा	"	७४१	स्रलांतरगतचन्द्रादिकफलम्	"
७०८	देशांतरसाधनम्	२२२	७४२	ग्रहाणां दृष्टयः	२३५
७०९	वारप्रवृत्तिः	"	७४३	दृष्टिजातकताजकयोर्विशेषः	२३६
७१०	कालहोराः	"	७४४	माघेग्रहविलोकनफलम्	"
७११	होराफलम्	२२३	७४५	केंद्रयोगः	२३७
७१२	तिथ्यादीनामाद्यन्तयोस्त्यागः	२२३	७४६	गोधूलिकलभ्रम्	"
७१३	आद्यन्तयो फलम्	"	७४७	गोधूलिकलभ्रप्रामाण्यम्	"
७१४	अशानियोगः	"	७४८	गोधूलिकलभ्रसमयस्वरूपवर्णनम्	"
७१५	उपसंहारः	"	७४९	गोधूलिकग्रहणेविशेषः	२३८
विवाहप्रकरणोत्तरार्धम् १३			७५०	घटिकागोधूलिकरूपयोर्विवेक	"
७१६	विवाहेवर्णावज्योदिनानि	२३४	७५१	कार्तिकादौघटिकालभ्रत्थम्.	"
७१७	गोधूलिकादिलभ्रशुद्धिः	"	७५२	वारविशेषेगोधूलिकलभ्रशुद्धिपि-	५६ २३९
७१८	कार्तिकीमाश्रयन्कृषिमतदृषणम्	२२५	७५३	दोषयुक्तगोधूलिकम्	"
७१९	शन्यादिवारत्यागपूर्वकंकस्याचि-	२२६	७५४	गोधूलिकेग्रहगतदोषाः	"
	न्मतेदृषणम्	"	७५५	गोधूलिकेकरग्रहलभ्रादिनिषेधः	"
७२०	उद्वाहनक्षत्राणि	"	७५६	गोधूलिकेउत्तरायणादिकाल.	२४०
७२१	उद्वाहेकालियुगउत्तरात्रयाश्रयण-	"	७५७	सिहराशिगतगुर्वादिषुविवाहनिषेध.	"
	नश्रुतिदोषाः	"	७५८	एतन्मतदृषणम्	"
७२२	उद्वाहेपुण्यानिषेधः	"	७५९	अष्टय.विवाहा	"
७२३	उद्वाहेशापिननक्षत्रद्वयानिषेधः	"	७६०	उत्तममध्यमाधमपाणिग्रहशुद्धि.	२४१
७२४	अश्विन्यादित्याग	"	७६१	शास्त्रनितीतौलौकिकयमेत्यवलवत्वम्	"
७२५	विवाहेमूलनक्षत्रौचित्यम्	२२७	७६२	देशधर्मा	"
७२६	मवाफलम्	"	७६३	वेदादिधर्मतोत्राहिलोकधर्मदर्शनम्	२४२
७२७	उद्वाहेसोत्पातनक्षत्रत्याग	"	७६४	ज्येष्ठादाहिकानधोद्वाहानिषेध.	"
७२८	ज्यातिपशास्त्रस्यश्रेष्ठत्ववर्णनम्	"	७६५	यमलादिप्रसवेउद्वाहाविवेक.	२४३
७२९	शौलादिकार्थशुभाशुभयोगा	२२८	७६६	अदत्तकुमारयुद्वाहदोष	"
७३०	त्रिष्कमादीनां दृष्टाविभागत्याग	२२९	७६७	कालधर्मा.	"
७३१	निरुद्धयोगः	"	७६८	कृतादिषुविवादीनाविधय	"
७३२	उद्वाहववादिदोष	"	७६९	अचितकालेउचितविवाह.	२४४
७३३	उद्वाहेलभ्रशुद्धि.	"	७७०	नीतिवर्शनम्	"
७३४	दिवाराधिलभ्रानि	२३०	७७१	सङ्गमगलम्	"
७३५	देशविशेषेणकिचिद्विशेष	"	७७२	सङ्गमगलकालशुद्धि	"
७३६	चद्रेणशुभाशुभग्रहयोग	"	७७३	पुनर्विवाहादिशुद्धिः	"
७३७	निजस्वामिदृष्टिहीनाहीनलभ्रादि-	"	७७४	पुनर्विवाहपट्टकचक्रम्	२४५
	फलम्	"	७७५	पुनर्विवाहेत्याज्यादिनादि	"
७३८	तन्वादिमावेशन्यात्रियोगत्यागः	२३१	७७६	कन्यादानयोग्यस्थानम्	"
७३९	माघमतग्रहफलानि	२३४	७७७	वधुप्रवेशवारशुद्धिः	"
७४०	कर्तरीयोगः	"			

विषयांकाः	विषयनामानि.	पृष्ठांकाः	विषयांकाः	विषयनामानि	पृष्ठांकाः
७७८	वधूपवेशनक्षत्राणि	२४६	८०९	भूपादिभ्योलब्धवस्त्रादीनां तत्कालधारणम्	"
७७९	वधूपवेशोधनुरकादिनिषेध.	"		प्राकारप्रकरणम् १५	"
७८०	विवाहमंडपोत्थानशुद्धिः	"	८१०	पर्वतादिस्थानगतशालमेदाः	२५७
७८१	भर्तृगृहात्रबोढायाः पितृगृहानघनशुद्धिः	"	८११	पापाणादिनिर्मिता उत्तममध्यमधमशालाः	"
७८२	दीपवृद्धापनम्	२४७	८१२	कोटकरणकालः	२५५
७८३	दीपोत्सवस्त्रीगृहप्रवेशे गुर्पस्तादिकनिर्दोषता	"	८१३	द्विस्वमावराश्यादौ शालप्रारंभनिषेधः	"
७८४	देवादीपवृद्धापनामोवेवधूपवेशविवेकः	"	८१४	मार्गादित्रयेराहुनिवासस्थानं तत्सामुख्यनिषेधश्च	"
	वस्त्रालंकारपरिधानप्रकरणम् १४	१४	८१५	शालारंभे कुतिथिवारनिषेध.	"
७८५	वस्त्रादिधारणे चंद्रचलम्	२४८	८१६	प्राकारारंभे नक्षत्रादिशुद्धिः	२५६
७८६	वस्त्रधृतीमद्रादि योगत्यागः	"	८१७	हुर्गचक्रम्	"
७८७	वस्त्रोत्पादनशुद्धिः	"	८१८	शालचक्रगतनक्षत्रादिकलम्	"
७८८	उद्वाहादौ सुरुद्धौ तवस्त्ररूपपरिधानयोग्यता	"	८१९	स्नातगतमौमादिकलम्	"
७८९	श्वेतवस्त्रधारणशुद्धिः	२४९	८२०	प्रवेशादिगतमेपुशालफलम्	२५७
७९०	रक्तवस्त्रधारणशुद्धिः	"	८२१	सर्पपरिषम	"
७९१	पीतरक्तपीतवस्त्रधारणशुद्धिः	"	८२२	आदिचक्रे स्नात.	"
७९२	नालिश्यामवस्त्रधारणशुद्धिः	"	८२३	आदिभ्रमे जैनमतम्	"
७९३	पट्टकूलधारणशुद्धिः	"	८२४	आदिभ्रमे जैनमतविवेकः	"
७९४	कौशेयधारणशुद्धिः	२५०	८२५	जैनमतस्थापामाष्यम्	२५८
७९५	लोमपट्टधारणशुद्धिः	"	८२६	पुन कस्याभिन्मते दोषोद्घाटनम्	"
७९६	क्षयमासादिपुस्त्रीणां च्छादिधारणनिषेधः	"	८२७	शास्त्रशास्त्रोदिताष्टपदचक्रदोषोद्घाटनम्	"
७९७	स्वर्णादिभूषणधारणशुद्धिः	"	८२८	प्रापितमपूर्वकं स्वमतदृष्टीकरणम्	"
७९८	क्रीमिपृष्ठधारणशुद्धिः	२५१	८२९	स्नातकरणशुद्धिः	२५९
७९९	सङ्गपात्रादिकार्यशुद्धिः	"	८३०	भाष्यपात्रांशादिबलवर्णनम्	"
८००	ताषादिकर्म	"	८३१	क्षेत्रफलसाधनम्	"
८०१	वस्त्रनष्टरधारणे लप्रशुद्धि	"	८३२	ब्रह्मादीनामंगुलादिज्ञानम्	"
८०२	कटकायलं कृतिधारणशुद्धिः	"	८३३	भर्जांगुलादीनां शस्यस्थानानि	२६०
८०३	घुट्टधारणमुहूर्तः	२५२	८३४	ब्रह्मवापरा	"
८०४	घनसायादिरुत्यशुद्धि	"	८३५	भाषानापाद्यस्थानानि	"
८०५	युग्मकार्यशुद्धिः	"	८३६	शास्त्रनक्षत्रादिज्ञानम्	२६१
८०६	कवचादिधारणशुद्धि	"	८३७	क्षेत्रफलादिभिरंशकसाधनम्	"
८०७	कवचादिकार्यशुद्धिः	"	८३८	पर्वतप्राकारादिप्रापयोग्यता	"
८०८	सर्पंजमंशुद्धिः	२५३	८३९	व्यादिनक्षत्रकर्तृनक्षत्रमेलापकेन शालपूरणम्	"

विषयाङ्कः	विषयनामानि	पृष्ठाङ्का	विषयाङ्का	विषयनामानि	पृष्ठाङ्का
८४०	प्रतोलिकाकरणशुद्धि	"	८७४	वत्सचक्रेशालादिविभागमेदा	२७१
८४१	प्रतोलिकाचक्रेनक्षत्रस्थापनत		८७५	गृहेदिग्द्वारचक्रम्	
	फलच	२६२	८७६	गृहस्थत्रिविधत्वम्	"
८४२	नक्षत्रचक्रस्यमेदा	"	८७७	हर्ष्यादीनां दर्शनीयदोष	"
८४३	दिग्वत्सचक्रम्	"	८७८	गृहेदृष्टिकादिचयनसुखालेषशुद्धि	"
८४४	प्रतोलिकाकरणेसन्मुखराहुचन्द्रयोस्त्याग	"	८७९	पर्णकुटकार्यशुद्धि	२७२
८४५	निर्दोषशालवर्णनम्	२६३	८८०	ऊर्ध्वसूयारम	२७४
८४६	शीलस्यशालवर्णनम्	"	८८१	गृहकरणेलग्रशुद्धि	"
८४७	जलस्यशालवर्णनम्	"	८८२	गृहारमेगणकादेश	२७५
८४८	भूमिस्यशालवर्णनम्	"	८८३	धृज्वारैर्यहकरणम्	"
८४९	गन्धरशालवर्णनम्	२६४	८८४	इष्टवृक्षसामोप्यदोष	"
८५०	श्रीविक्रमार्कबलवर्णनम्	"	८८५	गृहसमीपस्थवोधिचूलादिफलम्	२७६
८५१	शालशुद्धयसंहार	"	८८६	गृहाश्रितसुक्कृतभादिदोष	"
८५२	पुरेगृहशुद्धिदर्शनम्	"	८८७	गृहारमेभिन्ज्वालादिदाप	"
८५३	पुरवासैस्त्रांत्यादिशुद्धि	"	८८८	गृहारमेसूत्रकीलच्छेददोष	"
८५४	गुर्वादिदोषेपुरारमनिषेध	२६५	८८९	खातेदृष्टवस्तुफलम्	२७७
८५५	ग्रामकरणशुद्धि	"	८९०	गृहारमेउत्तरायणादिशुद्धि	"
८५६	ग्रामवत्सचक्रम्	"	८९१	शुभापस्थयाह्नस्थानम्	"
८५७	पुररचनेवत्सादिनक्षत्रशुद्धि	"	८९२	सूरापस्थयाह्नस्थानम्	"
८५८	पुरप्रतोलिकाकरणशुद्धि	२६६	८९३	आपव्यययोर्न्यूनानाधिक्येफलम्	२७८
८५९	पुरकरणेलग्रशुद्धि	"	८९४	गृहाणापोडशमेदा	"
८६०	पुरप्रवेशशुद्धि	"	८९५	प्रस्तार	"
८६१	पुरादिप्रवेशेनक्षत्रवारशुद्धि	"	८९६	लघुप्रघाणस्थानम्	"
८६२	पुरप्रवेशेलग्रशुद्धि	२६७	८९७	पोडशमेहनानामानि	२७९
८६३	पुरप्रवेशेऽशेषशुद्धि	"	८९८	वर्णमेदेमतान्तरम्	"
८६४	प्रवेशेभूषणस्यवदान्यता	"	८९९	गृहमेददर्शनम्	"
	गृहारंभप्रकरणम् १६		९००	दिगाश्रितमित्तिमूलफलम्	"
८६५	गृहकरणेदिग्गोपयता	२६८	९०१	द्वारेनवाशादिशुद्धिद्वारम्	"
८६६	दिग्गोपयारेयेलनेद्वेषणम्	"	९०२	द्वारद्वारिकामोचनविवेक	"
८६७	दिग्गोपयारेयेलनेगृहसन्मुखस्य		९०३	द्वारेदिद्वारेवेधत्याग	२८०
	शुभत्वम्	"	९०४	द्वारेवेधस्यनिर्दोषता	"
८६८	गृहारमेपासादिशुद्धि	२६९	९०५	द्वारकरणेनक्षत्रशुद्धि	"
८६९	गृहारमेऽपनादिशुद्धि	"	९०६	द्वारचक्रम्	"
८७०	उचितदिशिगृहस्य सुखत्वम्	"	९०७	मौमेनक्षत्रादिशुद्धि	२८१
८७१	गृहकरणेमासप्रमाणता	२७०	९०८	गृहेदृष्टलेख्यादिनिषेध	"
८७२	गृहकरणेवारनक्षत्रशुद्धि	"	९०९	गृहेदृष्टपशुपाभिचिन्तानिषेध	"
८७३	मतमेदनवत्सचक्रम्	"	९१०	अस्थपासादिप्यनिषेधः	२८२

विषयाकाः	विषयनामानि.	पृष्ठांकाः
१११	इष्टकाचयुनादि कृत्यम्	,
११२	सौधाटोचित्रकर्मशुद्धिः	,
११३	धनन्यासादिगृहाणि	,
गृहप्रवेशदेवताप्रतिष्ठा-		
प्रकरणम् १७		
११४	गृहप्रवेशधन्यादिशुद्धिः	२८३
११५	बलहीनचन्द्रादिदोषप्रवेशनिषेध.	,
११६	गृहप्रवेशोवारशुद्धिः	२८४
११७	गृहप्रवेशेनक्षत्रशुद्धिः	,
११८	जनमतेनस्वमतदृढीकरणम्	,
११९	कलशाचक्रम्	,
१२०	तत्रकिञ्चित् विशेषः	,
१२१	गृहप्रवेशोत्सवशुद्धि	२८५
१२२	अन्यमतेनस्वमतदृढीकरणम्	,
१२३	गृहप्रवेशेभावगतप्रदफलानि	,
१२४	सूक्तिकागृहकर्मशुद्धिः	२८६
१२५	श्रुपमतुरगादीनांशालाकर्म	,
१२६	देवगृहादेकर्मशुद्धिः	,
१२७	जलगृहादेकर्मशुद्धिः	२८७
१२८	उपसहारः	,
१२९	गृहप्रवेशेसापवादान्युग्रादिभानि	,
१३०	प्रवेशोत्सवादिदोषः	,
१३१	प्रवेशयोगिन्यादिदोषत्याग	,
१३२	गृहप्रवेशविधिः	२८८
१३३	प्रवेशामन्तरकृत्यम्	,
१३४	गृहेमांडादिनिवेशशुद्धिः	,
१३५	गृहोपस्करसाधनशुद्धि.	,
१३६	गृहेजलस्यानस्थापनम्	२८९
१३७	गृहेदेवमूर्तिस्यापनशुद्धिः	,
१३८	कृष्णमूर्तिस्यापनशुद्धिः	,
१३९	शिवलिंगस्यापनम्	,
१४०	ब्रह्मस्यापनशुद्धिः	२९०
१४१	भयान्पादिदेवगणस्यापनशुद्धि	,
१४२	रामकृष्णादिगणस्यापनशुद्धि.	,
१४३	स्कंदगणेशादिशिवगणस्यापन शुद्धिः	,
१४४	हनुमत्स्यापनशुद्धि.	,
१४५	ऋषिगमप्रतिष्ठा	२९१

विषयाकाः	विषयनामानि.	पृष्ठांकाः
१४६	लोकपालस्यापनशुद्धिः	,
१४७	समुच्चयदेवप्रतिष्ठा	,
१४८	पूर्वजगगस्यापनशुद्धिः	,
१४९	जैनाविषयप्रतिष्ठा	२९२
१५०	वारादियत्नता	,
१५१	देवगृहेदेवस्थापनम्	,
१५२	विक्रमनृपवर्णनम्	,
अग्न्याधानादिविशेषसंस्कार-		
प्रकरणम् १८		
१५३	अग्न्याधानसमय	२९३
१५४	अग्निपरिग्रहेकुयोगादिनिषेधः	२९४
१५५	अग्निपरिग्रहेनक्षत्रशुद्धिः	,
१५६	नूतनाग्निपरिग्रहेकुम्भादिलग्ननिषेधः	,
१५७	अग्निपरिग्रहेलग्न्यादिशुद्धि	,
१५८	अग्निपरिग्रहेकालशुद्धिः	२९५
१५९	कस्यचिन्मतेदोष	२९६
१६०	संस्थात्रिककस्यसेव्यता	,
१६१	पाकघृष्टशुक्रास्तादिदोष	२९७
१६२	होमविधानशुद्धि	,
१६३	होमेनक्षत्रशुद्धिः	,
१६४	यज्ञांतस्नानशुद्धि	,
१६५	यज्ञान्तस्नानराजमुद्राचक्रम्	,
१६६	सचक्रप्रथेनक्षत्रस्यापनम्	,
१६७	विशेषत.पंचभेदसिंहासनधयचक्रम्	,
१६८	चक्रस्थितनक्षत्रफलम्	२९९
१६९	पापग्रहविदनक्षत्रफलम्	,
१७०	अश्याधिपादीनांमुख्यशुद्धिः	३००
१७१	हस्तचक्रम्	,
१७२	चक्रगतनक्षत्रफलम्	,
१७३	अश्याधिव्यवधानिफलम्	,
१७४	गजचक्रम्	,
१७५	चक्रगतनक्षत्रफलम्	,
१७६	गजचक्रशानिफलम्	,
१७७	रथचक्रम्	३०२
१७८	रथचक्रशानिफलम्	,
१७९	चक्रोपसंहारः	,
१८०	पानप्रत्यता	,
१८१	सत्रलप्रशुद्धिः	३०३
१८२	सन्वासेनक्षत्रादिशुद्धिः	,

विषयाकाः	विषयनामानि.	पृष्ठांकः
९८३	दीक्षाप्रहणशुद्धिः	"
९८४	धर्मकर्मारम्भः	३०४
९८५	समग्राध्ययनेवारादिशुद्धिः	"
९८६	पुराणकथाश्रवणशुद्धिः	"
९८७	ऋत्वादिस्तानशुद्धिः	"
९८८	उपसंहारः	३०५
मिश्रप्रकरणम् १९		
९८९	क्रियाविधानशुद्धिः	"
९९०	गोकर्मशुद्धिः	"
९९१	चतुष्पदानांप्रवेशादिकर्म	३०६
९९२	अजादीनांरुत्पद्युद्धिः	"
९९३	वडवादीनांकर्मशुद्धिः	"
९९४	कपविक्रयकरणशुद्धिः	"
९९५	जलाशयकरणशुद्धिः	३०७
९९६	कूपकरणेदिकशुद्धिः	"
९९७	शीघ्रजलयंजकदेशः	"
९९८	नीचगतजलदेशः	३१८
९९९	शुभजलज्ञानम्	"
१०००	कूपादिकरणकालशुद्धिः	"
१००१	कूपचक्रम्	"
१००२	वापीचक्रगतनक्षत्रफलम्	३०९
१००३	तडागचक्रम्	"
१००४	परिस्रादिखननेनक्षत्रशुद्धिः	३१०
१००५	परिस्राचक्रम्	"
१००६	सारिकाचक्रम्	"
१००७	मीनाकादीसारिकाकर्मनिषेधः	"
१००८	तरीघटनकर्मशुद्धिः	"
१००९	जलेतरीमोचनशुद्धिः	३११
१०१०	नौकायंत्रणेलग्नादिशुद्धिः	"
१०११	नौकाचक्रम्	"
१०१२	नौकायां वस्तुपूरणशुद्धिः	"
१०१३	जलेसेतुबंधनशुद्धिः	३१२
१०१४	सेतुबंधनचक्रम्	"
१०१५	सेतुबंधनेलग्नशुद्धिः	"
१०१६	अष्टकचक्रयंत्रणकर्म	"
१०१७	तत्रप्रतान्तम्	३१३
१०१८	अष्टकचक्रम्	"
१०१९	कूपचक्रेदृष्टांशकदशनम्	"

विषयाकाः	विषयनामानि.	S. (पृष्ठांकाः)
१०२०	तैलिकपत्रकर्मशुद्धिः	"
१०२१	तैलिकपत्रचक्रम्	३१४
१०२२	चक्ररोचकम्	"
१०२३	अलिदकृत्यशुद्धिः	"
१०२४	पापाणकाष्ठविदारणशुद्धिः	"
१०२५	पापाणादिविदारणेनक्षत्राणि	३१५
१०२६	वस्त्रक्रियायंत्रविद्योन्नक्षत्रादि	शुद्धिः
१०२७	कुम्भकारकर्मणिमादिशुद्धिः	"
१०२८	कुलालचक्रम्	३१६
१०२९	वंशारोहणयंत्रचक्रम्	"
१०३०	उपलदारुविदारणेवारादिशुद्धिः	"
१०३१	चर्मकाप्येमादिशुद्धिः	"
१०३२	नवीनकर्मद्वलौजलमरणशुद्धिः	३१७
१०३३	जलकार्यशुद्धिः	"
१०३४	वल्ल्यादिरोपणेवारादिशुद्धिः	"
१०३५	हंलप्रवाहेवारादिशुद्धिः	"
१०३६	अडलादौहलकर्षणनिषेधः	"
१०३७	हलचक्रम्	३१८
१०३८	फस्यचिन्मतेदोषः	"
१०३९	क्षेत्रकर्षणशुद्धिः	"
१०४०	योरुत्रादिस्वयनशुद्धिः	३१९
१०४१	बीजवापनेमादिशुद्धिः	"
१०४२	कूपजलवापकार्यमतान्तरम्	३२०
१०४३	बीजवापविषयेफणिचक्रम्	"
१०४४	धान्यच्छेदनशुद्धिः	"
१०४५	क्षेत्रेकरीपादिक्षेपणम्	"
१०४६	गवादीनां ग्यबंधारुद्धिः	"
१०४७	नूतनवृष्यरुत्पद्युद्धिः	३२१
१०४८	मेपादीनांरुत्पद्युद्धिः	"
१०४९	पशूनांनिर्गमप्रवेशशुद्धिः	"
१०५०	कपविक्रयशुद्धिः	३२२
१०५१	वस्तुनांविनिमयशुद्धिः	"
१०५२	कालान्तरधनार्पणशुद्धिः	"
१०५३	त्रिपुत्रयोगः	"
१०५४	नवीनपुष्पादीनांसंग्रहः	३२३
१०५५	नवीनजलादीनांप्राशनम्	"
१०५६	हरीतस्यादिसंघनशुद्धिः	"

विषयाका	विषयनामानि	पृष्ठाका	विषयाका	विषयनामानि	पृष्ठाका
१०५७	रसांगसाधनशुद्धि	"	१०९२	भस्त्रियकार्यारभेमादिशुद्धि	३३३
१०५८	रसांगसेवनम्	३२४	१०९३	वैश्यकार्यारभेमादिशुद्धि	"
१०५९	रोगोत्पत्तिद्रवतनक्षत्रफलम्	"	१०९४	शूद्रकार्यारभेमादिशुद्धि	"
१०६०	रोगोत्सन्नमेपुरोगावाधि	"	१०९५	स्वकार्येणप्रशुद्धि	"
१०६१	सर्पदष्टेद्रवतनक्षत्रफलम्	३२५	१०९६	हलिनाकार्येमादिशुद्धि	३३४
१०६२	रोगिभ्योपपदानमुहूर्त	"	१०९७	वणिककार्येमादिशुद्धि	"
१०६३	हिमप्रतिक्रिया	"	१०९८	कर्मकादिकर्मसुलप्रशुद्धि	"
१०६४	रोगमुक्तस्नानम्	"	१०९९	लिपिकारकार्येमादिशुद्धि	"
१०६५	रोगमुक्तस्यबाह्यगमनशुद्धि	३२६	११००	गोपकर्मारभेमादिशुद्धि	"
१०६६	मांससेवनशुद्धि	"	११०१	रथकर्मकार्येमादिशुद्धि	३३५
१०६७	विषाशनेमादिशुद्धि	"	११०२	स्वणेकार्यारभेमादिशुद्धि	"
१०६८	निधदादिप्रोक्तव्यतिरिक्तानांद्रव्या णामक्षणनिषेध	"	११०३	माणिकार्यारभेमादिशुद्धि	"
१०६९	तैलस्नानेतिथ्यादिनिषेध	३२७	११०४	नापितकर्मकार्येमादिशुद्धि	"
१०७०	जन्मादिदिनेस्नानरयनिर्दोषत्व कथनम्	"	११०५	मालिककर्मकार्येमादिशुद्धि	३३६
१०७१	मूरपारेनित्यस्नाननिर्दोषता	"	११०६	कुलालकर्मकार्येमादिशुद्धि	"
१०७२	अष्टम्यादिपुनालीकेरादिमक्षण- शुद्धि	३२८	११०७	शुनाराणिकर्मकार्येमादिशुद्धि	"
१०७३	तियशिश	"	११०८	तदुवायकार्यारभेमादिशुद्धि	"
१०७४	धारस्वामिन	"	११०९	चित्रकार्यारभेमादिशुद्धि	३३७
१०७५	वर्णाश्रमकर्मसाधनप्रकरणम्	२०	१११०	रजककर्मकार्येमादिशुद्धि	"
१०७६	जलाशयप्रतिष्ठा	३२९	११११	चर्मकार्यारभेमादिशुद्धि	"
१०७७	प्रतिष्ठायामासशुद्धि	"	१११२	नरविशयकर्मकार्येमादिशुद्धि	"
१०७८	तत्रप्रतान्तरम्	"	१११३	व्याघ्रादीनाकार्यारभेमादिशुद्धि	"
१०७९	सिंहयुवादीप्रतिष्ठानिरेष	३३०	१११४	म्लेच्छकार्यारभेमादिशुद्धि	३३८
१०८०	प्रतिष्ठायांतिथ्यादिशुद्धि	"	१११५	सिलाढकादीनाकृत्यमदिशुद्धि	"
१०८१	प्रतिष्ठायामादिशुद्धि	"	१११६	धौरवमणिमादिशुद्धि	"
१०८२	जलप्रतिष्ठायालप्रशुद्धि	"	१११७	लिगिप्रमुखकृत्येमादिशुद्धि	"
१०८३	नीलोद्वाहमाश्रित्यपातष्ठा	"	१११८	स्वधर्मदंडकरणपूर्वकार्यक्रमार्क्य र्णनम्	३३९
१०८४	चतुर्वर्णानाकृत्यसधानम्	३३१	कालनिर्णयप्रकरणम् २१		
१०८५	वर्णविषेध	"	१११९	नवराश्रितम्	"
१०८६	विपक्षप्रियकृत्यम्	"	११२०	व्रतेघटस्थापनकाल	३४०
१०८७	वैश्यशूद्रकृत्यम्	"	११२१	कुमस्थानेमादिशुद्धि	"
१०८८	स्ववर्णेस्वकृत्योसिद्धिदर्शनम्	३३२	११२२	व्रतेहोमपारणाशुद्धि	"
१०८९	विषाणानिसगकृत्यम्	"	११२३	रेवयादिपुहामादिसवधिकुमस्था पनानिषय	"
१०९०	भस्त्रियवैश्यनिसकृत्यम्	"	११२४	शुचस्तादिशुप्रयमनवराश्रिकव्रतारम् निषय	"
१०९१	शूद्राणानिसगकृत्यम्	"	११२५	नित्यानिव्रतविषेध	३४
१०९२	विप्रकृत्येमादिशुद्धि	"			

विषयांकाः	विषयनामानि.	पृष्ठांकाः	विषयांकाः	विषयनामानि.	पृष्ठांकाः
११२६	शिवरात्रिकालशुद्धिः	११	११५९	अनंतचतुर्दशीव्रतम्	११
११२७	न्यूनाधिकतथैविवेकः	११	११६०	सूर्यव्रतम्	११
११२८	देव्यादिव्रतेतिथिशुद्धिः	११	११६१	चंद्रादिग्रहाणां व्रतम्	११
११२९	गणेशचतुर्थीव्रतशुद्धिः	३४२	११६२	सूर्यादिग्रहणेपुण्यफलम्	११
११३०	एकादशीव्रतम्	११	११६३	गर्मवरयाग्रहणावलोकननिषेधः	३५२
११३१	अधिकावमतिथ्येकादशीविवेकः	११	११६४	सूतकादौतीथिशुद्धिः	११
११३२	एकादश्याविशेषः	११	११६५	क्षणादिकालज्ञानम्	११
११३३	तिथिनक्षत्रयोगान्नाष्टदिवस- नियमः १४३	११	११६६	श्राद्धकालनियामकम्	३५३
११३४	नक्षत्राश्रितद्वादश्यांपारणानिषेधः	११	११६७	नीलोद्वाहादिश्राद्धम्	११
११३५	नक्षत्रचरणगतविशेषः	११	११६८	नीलोद्वाहसमयः	११
११३६	रामनवमीव्रतम्	३४४	११६९	सूर्यस्तादानीलोद्वाहनिषेधः	११
११३७	तस्याःपारणादिनम्	११	११७०	क्षयाधिकवर्षलक्षणम्	३५४
११३८	गोकुलाष्टमीव्रतम्	११	११७१	क्षयवर्षेऽप्याज्यकालनियमः	११
११३९	दृष्टीक्षयेवाउपोषणविचारः	११	११७२	मार्गिगुरोर्लक्षवर्षेऽकर्मादौमंगल- कार्यनिषेधः	११
११४०	वैष्णवमतम्	३४५	११७३	श्राद्धकालशुद्धिः	११
११४१	नरसिंहजन्मचतुर्दशीव्रतम्	११	ग्रंथाध्यायनिरूपणप्रकरणम् २२		
११४२	तत्रदृष्टीक्षयेवाउपोषणविचारः	३४६	११७४	बीजकम्	३५६
११४३	दोषमालिका	११	११७५	श्रीविक्रमार्कवर्णनम्	३५७
११४४	पंचघादिवसांशः	११	११७६	समास्थपण्डितवर्गवर्णनम्	११
११४५	त्रिघाकालः	३४७	११७७	पण्डितनवकवर्णनम्	३५८
११४६	विजयादशमी	११	११७८	समापरिजनवर्णनम्	११
११४७	होलिकाधिकारः	३४८	११७९	सैन्यवर्णनम्	११
११४८	श्रावणपूर्णिमायां नितपंजं	११	११८०	शाकप्रवृत्तिः	३५९
११४९	तत्रमतान्तरम्	३४९	११८१	दिग्विजयः	११
११५०	श्रावणपंचमीव्रतम्	११	११८२	विक्रमस्यप्रमुत्वादिगुणवर्णनम्	११
११५१	हरितालिकापूजनम्	११	११८३	पुरविर्णनम्	११
११५२	हर्षाष्टमीव्रतम्	११	११८४	पराक्रमवर्णनम्	३६०
११५३	तत्रमतान्तरम्	११	११८५	ग्रंथारंभसमाप्तिकालौ	११
११५४	पार्वतीव्रतम्	३५०	११८६	सुखबोधिकाकरप्रशस्तिः	३६१
११५५	गौरीतिथिः	११			
११५६	शीतलासप्तमीव्रतम्	११			
११५७	कज्जलीतृतीया	११			
११५८	अमयाद्वादशीव्रतम्	३५१			

॥ श्रीः ॥

॥ श्रीः ॥

भावमुनिविरचितसुखबोधिकाव्याख्यया समलंकृतम् ज्योतिर्विदाभरणम् ।

मानप्रकरणम् ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीगुरुचरणकमलेभ्यो नमः ॥ अविघ्नमस्तु ॥
श्रीमान्पार्श्वजिनोतिशेषकगणप्राप्तः प्रमु-पूर्णगीर्वाक्षसिप्रचलत्कुयोगकमवप्रौढिः प्रजानाम्पुरः ॥
सत्कीर्त्यानकनादपूरितजगत्साकल्प्यइष्टार्थदो गीर्वाणेश्वरसेवितो विजयते विश्वैकचित्तमणिः ॥ १ ॥
नत्वा गुरुं गिरमपीभमुखं च खेटान् श्रीकालिदासकविशक्रविनिर्मितस्य ॥
ज्योतिर्विदाभरणनामवरागमस्य संतन्यते गुरुकृपं सुखबोधिकेयम् ॥ २ ॥
श्रीपत्तने प्रवरपौर्णिमिकाङ्गच्छेदं देरपाठकशुभाश्रयसंश्रितानाम् ॥
श्रीयुक्तपूज्यमहिमाप्रमसूरिराज्ञां शिव्येण भावमुनिना रचिता यथाचित् ॥ ३ ॥

रैभ्याऽत्रिहारितवसिष्ठपराशराद्यैर्नत्वोदितं, जनघनव्यव-
हारसिद्धयै ॥ ग्रन्थाम्यहं ननु तदेव गिरं यदाक्यं
ज्योतिर्विदाभरणनाम्नि महश्च शैवम् ॥ १ ॥

युग्मम् ॥ अथ ग्रंथारंभे अंयच्छु श्रीकालिदासकविशक्रो वसंततिलकावृत्तेन समुचिते-
ष्टदेवतानमस्काररूपमंगलमाचरन्ननुबंधधनुष्टयमाह—रैभ्येति । ननु इति ग्रंथारंभे निश्चितं
वा यदुक्तम् । 'ननु । निश्चये च विरोधे च क्षमायां माशिकाक्षिपे । पक्षांतरे च स्वीकारे प्रारंभे
प्रश्नतर्कयोः' इति विश्वप्रकाशबृहद्विष्णुकै । अहं कालिदासनामा कविर्गिरं नत्वा प्रणम्य
जनघनव्यवहारसिद्धयै जनानां विप्रादीनां घनो गात्रं तस्य व्यवहारः गर्भाधानसंस्कारादारम्य
अंत्यसमयं यावद्घनेन व्यवहारेण व्यवहियते तदीक्षितं स्यादितिकथनात् । तस्य सिद्धे सम्यक्
फललाभाय । अथवा जनानां घनः समुदायस्तस्य व्यवहारेण व्यवहारः । अथवा जनानां घनो
दोऽवश्यं कर्तव्य एव इति सचासौ व्यवहारश्च । अथवा घनो बहुश्रासौ व्यवहारश्च घन-
व्यवहारः जनानां घनव्यवहारस्तस्य सिद्धिस्तस्यै 'घनः साद्रे दृढे दाढ्ये विस्तारे मुद्गैर्बुदे । संघे
मुस्ते घनं मध्यं नृत्यवाद्यप्रकारयोः' इति हेमोनेकार्थः । 'घनो बंधः पुरं पिंडो वपुः' इत्यभि-
धानचिन्तामणिः । रैभ्यादिभिरिति नामभिर्कृपीश्वरैरुदितं कथितं वचनगोशरीकृतं वचनगो-
शरतया प्रकटीकृतं वा एतद्विशेषणोपेन स्वाभिमानापनयनाय वज्रोत्कीर्णमणी' सूत्रगतिवद्ब्र-
म मतिपवेशइति सूचिनम् । एवंविधंतदेवइतिकर्मभूतम् । अत्रैवकारेण स्वमतिसंकरूपजन्य-
मपास्वम् । ज्योतिर्विदाभरणनाम्नि ग्रंथे ग्रन्थामि गुंफयामात्यन्वय । ज्योतिर्विदाभरणं विदु-

रितिज्योतिर्विदो देवज्ञास्तेषामाभरण भूषणमिव भूषण तन्नाम यस्यासौ तस्मिन् । अथवा
ज्योतिष शास्त्रस्य या विद् विद्या ज्ञान वा तस्याभरण अत्र निमित्तार्थे सप्तमी एतादृशग्र-
थप्रयोजनायेत्यर्थ । ग्रथनामीतिसमीपमविष्यति च वर्त्तमानो वेति । तत्किं यत्तदोर्नित्यस-
बन्ध । यदाकर्ष्य अर्कसवधि यत्तेज । च पुन शैव शिवसवधि तेजो भुवने विनयते । अत्र गिर
नत्वेति वाचिको नमस्कार । तदाकर्ष्य शैव च तेजइतिविषय सूचित १ व्यवहारसिद्धये
इतिप्रयोजन सूचित २ ज्योतिर्विदइत्यधिकारिण सूचिता ३ ज्योतिर्विदन्तीतिज्योतिर्विदस्ते
षामाभरणमित्यादियदस्यानया व्युत्पत्त्या प्रतिपाद्यप्रतिपादकभाव सबध सूचित । प्रतिपाद्या
पदार्था प्रतिपादको ग्रथइतिदिक् । ननु ग्रथादौ रैभ्येतिरेफग्रहण विघ्नहेतु 'हानिकारो
हकार स्यात्' इत्यादिवर्णपक्तौ छदइशास्त्रेण रोगोत्पत्तिकृद्रेफस्योक्तत्वान्मैव । ऋपिवाचिना
मत्वाद्भ्रुववाचित्वाच्च निर्विघ्नतैवहेतुरिति । अत्र सुखबोधिकाया यत्र सधिविधान न दृश्यते
तत्सुबोधहेतु । न सधि विरामे सधिर्न स्यादितिहेमसूत्रेण सिद्धिश्च । अत्र ग्रथे श्रीकालिदास
कविना वराहमिहिरादिप्रोक्तमार्गानुगामिनाऽपि वराहमिहिरादिदेवज्ञमदगदौपधमाया बहुशा-
ब्दिकमतमिश्रिता विषमसधयो विषमान्वयदुर्घटशब्दागुफिता । परचास्य ग्रथस्य वृत्त्याद्यु
पनीधन न दृष्टं तथापि श्रीमता सर्वस्वसमयपरसमयविदा श्रीमहिमाप्रभुमुरीश्वरगुरुणा प्रसा-
दावनाम्मैष उपक्रम । अत्र हि मयाऽभिधानचिंतामणि । हेमोऽनेकार्थ । हेमशेषकोश ।
महीपकोश । अनेकार्थध्वनिमंजरी । नानाविधैकाक्षरकोश । शब्दरत्नाकरनामशब्दप्रभेद ।
हेमलिङ्गानुशासनम् । हेमवृहद्दृष्टि । धातुरत्नाकरवृत्तिरित्यादिग्रथा यथामति स्मृता ।
अतो ह्यव्यक्तमतिना विभ्रमो न कार्य । मुधिया तु खलता विहाय शोध्य । तत्र तावच्छब्द
शुद्धिसमृत्तये किञ्चिच्छब्दविवेको लिख्यते । अश्लेषा हस्ताश्रवणा तिथि तारा स्वातिरेते
शब्दा पुत्रीलिङ्गा । तारकशब्दोत्रिलिङ्ग । उडु स्त्रीलिङ्गा । श्वयुक् स्त्रीलिङ्गा । पुनर्वसु
द्विवचनान्त पुलिङ्ग । मघा बहुला कृत्तिका एते नित्य बहुवचनाता स्त्रीलिङ्गा ।
अब्द हायन वर्षं मुहूर्तं दिन दिवस वासर कुतप अहोरात्र मूठ एतेशब्दा पुत्रीलिङ्गा ।
भरणीस्त्रीलिङ्ग । ज्ञाति पुलिङ्ग । सप्ता स्त्रीरिव गोविकल्पेन बहुवचनात शरदस्त्रीलिङ्ग ।
ज्येष्ठाधनिष्ठाश्रविष्ठा एते तृतीयवर्गद्वितीयाता । ज्योतिषशास्त्रेभ्योऽपि दृश्यते तदाह ।
पुनर्वसु एकवचनात । मघाऽस्तिकाचैरुवनातइति । शुभे भृगु भृगुज कवि कविन
काव्यइति । आदिशब्दपर्याया । मियुनराशौ जितुम जित्मइतिशब्दप्रभेद । बुध पितृ ज्ञा बो
धनेश्रैतिशब्दपर्याया । अथ द्वादशराशीना विशेषसज्ञामाह—क्रिय १ ताशुरि २ जितुम ३
कुलीर ४ लेय ५ पार्थन ६ जूक ७ कौप्योल्या ८ लौस्यक ९ आकोकेरो १० हद्रोग
११ चातभे १२ चेत्यइति अथैषामध्ये सज्ञातरमाह—मियुनासिहकन्यानुडवृश्चिकुमाना शीर्षे
दयसज्ञाइति । अथ भावकुराऽलीगतमज्ञामाह—कोण नव ९ पचम ५ इति । केंद्रकटव
११४।७।१० इति । अथ पणभरसज्ञामाह २।५।८।११ इति । अथापोऽह्निमसज्ञामाह—
३।६।९।१२ इति । अथ द्वादशभावसज्ञामाह—क १ दृक् २।१२। श्रोत्र ३।१।

नासिका ४।१० । कपोलः १।९ । हनुः ६ । ८ मुखं ७ इति । उपचयसंज्ञा ३।१।१०।११
इति । विशेषतो बृहज्जातकतः संज्ञा ज्ञेयाइतिदिक् ॥ १ ॥

अन्यासदुक्तिविहितोद्गमपक्षराशीन्व्यर्थानहं विरचयामि वरोतियुक्तैः ॥
मत्वा वराहमिहिरादिमतेरनेकैज्योतिर्विदाभरणमप्यनसन्मताहम् ॥ २ ॥

अथ विशेषतोऽभिव्यञ्जितयाऽस्य मतं परिहरन् ग्रंथनामोत्कीर्तनमाह—अन्यासदि-
ति । अपिरिति युक्तं 'प्रश्ने युक्तपदार्थेषु' इतिहैमोनेकार्थः । अहं ज्योतिर्विदाभरणं विरचयामि
करोमीत्यन्वयः । किं कृत्वा । अनेकैर्वरोक्तियुक्तैः सत्यवचनाश्रितैर्वराहमिहिरादिमतेरन्याऽ-
सदुक्तिविहितोद्गमपक्षराशीन् व्यर्थान् सत्यज्ञानरहितान् मत्वा ज्ञात्वा असत्योऽक्तिकाश्च ता
उक्तयोन्वेषामसदुक्तयोऽन्यासदुक्तयस्ताभिर्विहितो निर्मायितोऽतएव उद्गमः प्रादुर्भूत एवविधो
यः पक्षः कुहेवाकस्तस्य राशयो गणास्तान् । कथंभूतं ज्योतिः । अनसन्मताहम् न सन्मतं
असन्मतं, असन्मतं न भवतीति अनसन्मतं शुद्धमतं तस्मै अहं योग्यम् । अथवा असंतो
दुर्जना न असंतोऽनसंतः सज्जनास्तेषामंतं सन्मतं तेन योग्यमित्यर्थः ॥ २ ॥

सौरं च सावनकर्मदवमाक्षमानं पैत्र्यं गुरोरथमनोर्मरुतामनेन ॥

मानं विधेरिति न वाखिलकर्मसिद्धेर्मानानि माननवकेन सुनिश्चयः स्यात्

अथ प्रथमं नवधा मानमाह—सौरमिति । सौरं सूर्यसंबन्धिमानं १ चकारः समुच्चयार्थः
सावनकं तदेव सूर्यसंबन्धि अयनांशसहितमानं २ ऐदवं चंद्रसंबन्धिमानं ३ आर्क्षं भसंबन्धि मानं
४ पैत्र्यं पूर्वजसंबन्धिमानं ५ गुरोर्गिरापतेर्मानम् ६ मनोर्मानम् ७ मरुतां देवानां मानं ८
विधेर्ब्रह्मणोर्मानम् ९ इति नव मानानि संति अनेन माननवकेन अखिलकर्मसिद्धेः सुनिश्चयः
स्यात् । अत्र संबन्धे पठौ । 'मानं प्रमाणे प्रस्थादौ मनश्चित्तोन्नतौ ग्रहे' इत्यनेकार्थः ।
'मानशब्दो महाकारे विषभेदे क्रियामितौ ॥ आदके कोलभेदे च प्रतिष्ठायां नगुर्बुधाः'
इति महीपः ॥ ३ ॥

गुर्वक्षराणामुदितं च पष्ट्या पलं पलानां घटिका किलैका ॥

पष्ट्या घटीनां भदिनं तथार्यैस्तिथ्यैकया चंद्रमसो दिनं स्यात् ॥ ४ ॥

अपोपनातिछंदसैतेषु लघुमानत्वात्प्रथमं भमानमाह—गुर्वेति । आर्यैः पंडितैः 'आर्यो
ज्ञे बुधपूज्ययोः' इतिमहीपः । गुर्वक्षराणां दीर्घवर्णानां पष्ट्याष्टत्वात् पलमुदितं कथितं ।
पलानां पष्ट्या षट्त्वेका घटिका कथिता । तथा घटीनां पष्ट्या भं दिनं नक्षत्रदिनं कथितं ।
एकया तिथ्या चंद्रमसोर्विधोर्दिनं स्यात् ॥ ४ ॥

खरमरीच्युदयद्रयजांतरं यदिह सावनसंज्ञदिनं स्फुटम् ॥

प्रतिदिनं स्फुटभुक्तिमितिः सदा खरगभस्तिदिनं विबुधैः स्मृतम् ॥५॥

अथ द्रुतविलंबितेन पूर्वाद्धेन सावनमुत्तराद्धेन सौरमानमाह—खरेति । इह सावना खरमरीनेः सूर्यस्योदयद्वयं तस्माज्जायते ज्ञाते जातमेवंविधमंतरं विचालं यत् स्यात् विनुषं प्रकटं तत् सावनसंज्ञादिनं स्मृतं । सदा सर्वस्मिन्काले प्रतिदिनेदिने भवति । कोर्धः । सूर्यः प्रतिदिनं स्पष्टां यां गतिं गच्छेत् इत्यर्थः । सैव खरगमस्तिदिनं स्मृतं खरास्तीक्ष्णाः गमस्तयः किरणा यस्य सस्तस्य दिनमित्यर्थः ॥ ५ ॥

स्वमितिमाः स्वखवह्नि३०मितैर्दिनैर्भवति माभिरिनैः १२ स्वसमास्तथा।
द्युनिशमैदवमासमितं सदा पितृषु चासितपक्षदलादितः ॥ ६ ॥

अथ पूर्वाद्धेन स्वस्वमासवर्षमानमाह—स्वमिति । स्वखवन्हिमितैर्निजान्यरामप्रमितैर्दिनैः ३० कृत्वा स्वमितिमाः स्वकीयमासो भवति माशब्दोकारांतो हसांतश्च । 'मास्तु मासेति इतिहैमः । तथाइनैर्मासैर्द्वैर्द्वादशभिः स्वकीय.समाः स्वकीयं वर्षं भवति बहुवचनांतः । अत्र सर्वत्र स्वशब्दग्रहणाद्यथा त्रिंशद्दिनैः सूर्यस्य मासः स्यात् तथा षण्मासैः देवानां दिनं तैस्त्रिंशन्मितैर्दिनैर्मासइत्यादि । एवं सर्वेषामपि स्वकीयमानेन ज्ञेयमिति अपोत्तराद्धेन पेश्यमानमाह । च पुनः पितृपूर्वजेषु असितपक्षदलादितः सदा ऐदवमासमितं चांद्रमासप्रमितं द्युनिशं अहोरात्रं भवति पितृणां कृष्णपक्षो दिनं रात्रिरित्यर्थः । यतः 'उदेति सूर्यः खलु कृष्णखंडे दिनोदयः स्यात्पितृणां दिनोदयं दर्शेस्तमेत्यर्कइतीह शोक्ते दले च संख्या पितृणां निशेवम् ॥' इतिशिद्धांतशिरोमणौ ॥ १ ॥

माने गुरोरगभिदः परिवत्सराणां पष्टिः ६० स्मृता
मुनिवरैः प्रभवादिकानाम् ॥ स्यादेकवत्सरमितिर्गुण-
ध्यमैकराशेस्तु भोगमितिरेव सदा तथाहि ॥ ७ ॥

अथ वसंततिलकया गुरुमानमाह—मानइति । अगान्पर्वतान् भिनत्ति छिन्नित-
भित्तस्यागभिदो वज्रिणोगुरोःवृहस्पतेः माने मुनिवरैः प्रभवादिकानां परिवत्सराणां
स्मृता 'संपर्पन्द्वाचोऽप्रे वत्सरे'इति अभिधानचिंतामणिः । तु पुनर्गुरुमध्यमैकराशेभ्यो
भोगममाणमैकवत्सरमेकं वर्षममाणं सहेव स्यात् ॥ ७ ॥

प्रभवो विभवः शुक्रः प्रमोदः, पतिः ॥

अंगिराः श्रीमुखो भावो

चित्रभानुसुभान्वे च विद्व

मर्वजित्मर् च तारण

स्वर्नंदन

द्विरोधी ।

य्यो जय

दुर्मुखस्तदनु प्रोक्तो हेमलंबकसंज्ञकः ॥

विलंबाख्यो विकारी स्याच्छर्वरीप्लवसंज्ञकौ ॥ ११ ॥

उक्तः शुभकृतस्तस्मादब्दः शोभनकृत्स्मृतः ॥

क्रोधी विश्वावसुर्ज्ञेयो वत्सरो हि पराभवः ॥ १२ ॥

प्लवंगः कीलकाख्योथ सौम्यः साधारणाह्वयः ॥

ततो दिरोधकृन्नामा परिधाविप्रमाथिनौ ॥ १३ ॥

आनंदो राक्षसः प्रोक्तो नलः पिंगलसंज्ञकः ॥

कालयुक्ताख्यसिद्धार्थो रौद्रो दुर्मतिदुंदुभी ॥ १४ ॥

रुधिरोद्गारिक्ताक्षौ क्रोधनः क्षयकृत्स्मृतः ॥

वत्सराणां गुरोर्मानि पष्टिसंख्येयमीरिता ॥ १५ ॥

तथाहि अयानुष्टमामष्टकेन षष्टिमंवत्सराणा नामान्याह—प्रभवइत्याद्याारम्याष्टश्लोकी
सुगमा स्पष्टम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥

नगैर्नखैः २० संनिहतो द्विधा शकः सखत्रिशकोऽ

१४३० क्षयमांगभाजितः ६२५ ॥ गताः सतल्लब्धशकोऽ

भ्रषड् ६० हृतोवशेषके स्युः प्रभवादिवत्सराः ॥ १६ ॥

अय वंशस्येऽ गतवत्सरानाह—नगैरिति । शको द्विधा स्याप्यते तयोर्मध्ये य उपरिस्थ
शकः सप्तभि ७ गण्यतेऽयस्तनवर्ती य शकः सनखैर्विशत्या सन्निहतो गुणित ततोविंशति-
गुणितशक पष्ट्या विभजेदुपरिसप्तशके सयोजयेत् इतिश्लोके अस्पष्टमपि ज्ञेय अन्यथा-
भ्रंषविरोधोभवेत् पश्चात्सखत्रिशक सह खत्रिशकेण वर्तते य सत्रिशदधिकचतुर्दशशतम-
हित क्रियते पुन पश्चात्सोऽक्षयमांगभाजित पचविंशत्यधिकपष्टशतेन ह्य पुन पश्चात्स-
तल्लब्धशकः तस्मात्तल्लब्धं तल्लब्धेन सह वर्तते य सतल्लब्ध मतल्लब्धश्चासौ शकश्च
सनल्लब्धशक । कोर्ध । सप्तशकाद्धरभक्ताद्यल्लब्धं तत्केवलशके योज्यते इत्यर्थ । पश्चा-
त्सतल्लब्धशकोऽभ्रपट्टहन पष्ट्या न्हियते विशेषेण प्रमथादिवत्सरा गता स्युर्गित्यर्थ ।
अत्रोदाहरणम् । यथा शको १६३३ द्विस्थाने स्याप्य उपरि मप्रभिर्युग्मिने जान
११४३१ पश्चादय स्यापितशकः विशत्या गुणित ३२६६० तदाएवमान । एनपष्ट्या
६० विभज्य लब्ध ५४४१२० सप्तशके सयोज्य जानम् ११९०५१२० पश्चात्त्रिशद-
धिकचतुर्दशशतेन युक्त त्रियते १३४०५१२० तदा एव मान । पश्चान् पंचविंशत्य-
धिकपष्टशतेन भाजितस्ततोऽल्लब्ध फलं २१ शेष २८०१२० लब्धे कृत् ३१ केवशकः
१६३३ योज्यते तदा १६५४ एव जानोय पष्ट्या ह्य ज्ञे ३४ कप्रदागाभ्रउ

प्रमितावत्तरागतास्ततः प्लवनामसंवत्सरा पंचत्रिंशत्तमो वर्तमानो भवतीति रत्नमालाद्यानीतम्
एव शेषतोषि रत्नमालाद्युक्त्या वर्तमानवत्तरस्याभुक्तमासादिकं च भवेदिति स्पष्टम् ॥ १६ ॥

अथायने कीटमृगादिपदके क्रमेण ते दक्षिणसौम्यसंज्ञे ॥

तमीदिने सायनभागभास्वदुत्थे स्फुटे नाकसदामुभे स्तः ॥१७॥

अथोपजात्या दिवौकसां रात्रिदिनमानमाह—अथेति । क्रमेण दक्षिणसौम्यसंज्ञे की-
टमृगादिपदके अयने । कोथं । द्वंद्वेष्येकं संयोजनान् कीटादिपदके कर्कादिपदके दक्षिणायनं
मृगादिपदके मकरादिपदके उत्तरायणं ते उभे कर्तृपदे नाकसदा दिवौकसा तमीदिने रात्रिदिवसे
स्फुटे मरुटे स्त भवत । किञ्चक्षणे ते सायनभागभास्वदुत्थे । अयनांशसहितो यो
भास्वान् रविस्तस्मादुत्थे प्रादुर्भवे कर्कादि दक्षिणायनं देवानां रात्रिः । मकरादि उत्तरायणं
दिनमिति । सोम स्वाम्यस्यादिति सौम्या उत्तरा तस्या जातं सौम्यायनमिति ॥ १७ ॥

शाकः शरांभोधियुगो ४४५ नितो हतो मानं

सतर्कं ६० स्यनांशकाः स्मृताः ॥ नोक्तं मया वाऽव्य-

वहारिकत्वतो मनो जगत्कर्तुरथेह मत्कृतो ॥ १८ ॥

अथोपजात्याऽयनांशमानमाह—शाकइति । शरं पंच अमोधिश्चकारो युगा-
श्चकार. एभिस्त्रोत्तरो य शरं पुन सतर्कं पष्टजात्कृतो यत्तदर्थं तेऽयनांशकाः
स्मृताः यच्छेषं तदशक्यं स्मृता । अथाननरे मया १६ मत्कृतो अथयथा नच पुनर्न-
गतत्तुर्महणो मान नीतं । अव्यवहारिकत्वमस्य व्यवहारो हि लोके नास्ति ॥ १८ ॥

चौलोपयाममस्वमेवत्वबंधकृपन्पाभिपेकृग्रहसंवमया

दिकानाम् ॥ आरंभउष्णवपुषि ह्ययने हि सौम्ये

स्यादन्यथा कचिगुरुदयोगे न शस्तः ॥ १९ ॥

अथोपजात्या पङ्क्तुनाह—सौम्येति । सौम्यायनादुत्तरायणाच्छिशिरस्ततोमधु-
र्वसंतस्ततोनिदात्रोऽग्नीष्म.क्रमेण ऋतुः स्यात् । अपागयनाननादक्षिणायनमुखात् क्रमेण वर्षास्ततः
शरत् ततोहिमसंभवान् हैमंतऋतुः स्यात् इत्येते पूर्वोक्ताः पङ्क्ततत्रो दिवोक्तसां देवानां द्युरात्र-
केऽहोरात्रके काले स्युः ॥ २० ॥

मानेन कश्चिद्धिमरोचिपोमधोर्मध्वाननानेवमृतूनभापत ॥

मासैस्तुसाद्धैरदनैः ३२ । १६ र्यदाधिकोमितैस्तदैतत्किमतो भवेदसत् ॥ २१ ॥

अथोपजात्याऽऽसन्मर्तमपाःकरोति—मानेनेति । कश्चित्जोहिमरोचिपश्चंद्रस्य मानेन मधोश्चै
त्रान्मध्वानान् मधुर्वसंतआननं मुखं येषां ते तातृतूनेवमभापत अकथयन् । तुरित्यवधारणे ।
यदा रदनैर्मितैर्द्वात्रिंशैर्मितैर्मासैः साद्धैः पक्षसहितैः पंचपाष्टप्रमितपक्षैरधिकोमासोभवेत् ।
तदाकिं क्रियते अतएतन्मतमसत् ॥ ११ ॥

तिथ्यर्धमुंडनकरग्रहपितृकर्मयात्राव्रतोपवसनाद्यखिलाक्रियासु ॥

ग्राह्यं बुधैरनिशमैदवमानमेव नाड्यादिकं भवति चाखिलमार्क्षमानात् ॥

अथ वसंततिलक्या केषु कर्मसु किं मानं ग्राह्यं तदाह—तिथ्यर्धेति । बुधैरनिशं
निरंतरं तिथ्यर्द्धाद्यखिलक्रियास्वैदवमानं चांद्रमानमेव ग्राह्यं तिथ्यर्द्धं वधादिकरणम् । मुंडनं
चौलादि करग्रहो विवाहः पितृकर्म पूर्णकर्म यात्रा प्रयाणं व्रतमुपनयनं उपवसनमुपवासइ-
त्यादि येषां तानि तेषां द्वंद्वे एषामखिलाक्रियासु च पुनराधानादिकं घट्यादिक्रमानमार्क्ष-
मानान्नसत्रमानाभवति । पूर्वोक्ततिथ्यर्द्धादिक्रियासु इत्यर्थः ॥ २२ ॥

वर्षायनर्तुयुगपूर्वकमेव देवमानादिमानमखिलं किल

सौरमानात् ॥ स्यात्कृच्छ्रसूतकचिकित्सितवासराद्यं

भुक्त्यादिकं दिविपदां खलु सावनाच्च ॥ २३ ॥

अथ सौरसावनाविवेकतामाह—वर्षायनेति । किलेति संभावनायाम् वर्षादिपूर्वकं देवमाना-
दिमानं सकलसौरमानादेव स्यात् वर्षं वत्सरो अयनं प्रतीतं ऋतुः शिशिरादिः युगं सत्ययु-
गादिकं एतानि पूर्वं यस्मिन् । खलु निश्चितं । कृच्छ्रादिकं दिविपदां ग्रहाणां भुक्त्यादिकं
च मानं सकलं सावनादेव भवेत् । भुक्तिः स्पष्टा गतिः । कृच्छ्रं चांद्रायणादि । यतः 'त्र्यहं प्रातः
त्र्यहं सायं त्र्यहमद्याद्याचिनम् । त्र्यहं परं च नाश्रयात्कृच्छ्रं सातपनं स्मृतं ॥' 'कृच्छ्रं सातपना-
दिकम्' इत्यभिधानचिंतामणिः । सूतकं जन्ममरणादागतं । चिकित्सितं वैद्यकर्म । वासरं दिनं
इत्याद्यं यस्मिन्सूतद्विदिपदामित्यलुप्तमासः ॥ २३ ॥

वर्षेकमध्ये शशिनो दिनानि हिमांशुसप्तमि ३७१मितानि तज्ज्ञः ॥

साद्धैः ३ द्विवाणांबु ५२पलेर्धुतेन घटीत्रयेणैव युतान्यथाहुः ॥ २४ ॥

चाइनाक्षत्रतावनसौरवषम.

३७१	३६६	३६५	३६०	दि.
३	१५	१५	०	घटी
५२	३०	३०	०	पल
३०	२२	२२	०	अ.
०	३०	३०	०	व.

अधोपजातिकथैकवर्षमध्ये चंद्रदिनसंख्यामाह—वर्षेकमध्ये इति । तज्जादवज्ञा वर्षेकमध्ये शशिनश्रंद्रस्य सार्द्धद्विबाणांबुपलै स्त्रिशदक्षरान्विताद्विपंचाशदले ५२।३० युतेनैवंविधेन घटीत्रयेण युनानि युक्तानि हिमागुसप्तमिमितानि एकसप्तत्यधिकशतत्रयप्रमितान्येवंविधानि ३७१ दिनानि आहुःकथयन्ति २४

भवासरास्तत्र रसांगरामा ३६६ सार्द्ध ३० द्विदस्रा २२
न्वितखाग्नि ३० तुल्यैः ॥ पलैर्युताभिस्तिथिनाडिकाभि
१५ युक्ताविधूना रविसावनाः ३६५ स्युः ॥ २५ ॥

अधोपजात्या भदिनसावनदिनसंख्यामाह—भवासराति । तत्र वर्षेकमध्ये सार्द्धद्विदस्रान्वित खाग्नि तुल्यैः पलैस्त्रिशदक्षरान्वितद्वाविशत्यक्षराधिकत्रिशतपलैर्युताभिर्युक्ताभिरेवंविधाभिस्तिथिनाडिकाभिस्तिथिघटीभिः पंचदशप्रमितघटिकाभिर्युक्ताः रसांगरामसंख्याः षट्षष्ट्याधिकशतत्रयप्रमिताः ३६६ भवासराः नक्षत्रदिनाः स्युः ततो नक्षत्रवासरा विधूनाः विधुश्रं द्रस्तेन ऊनाहीना रहीता एकेन न्यूनाः कृताः रविसावनवासराः स्युः ॥ २५ ॥

सौरा नभोगाग्निमिता हि वासराः ३६० स्मृता बुधैः सर्वसु कर्मसु ध्रुवम् ॥
यत्सौरचांद्रांतरमेकहायने ऽधिकं तदेवाऽव्यवहारिकं भवेत् ॥ २६ ॥

इति श्रीकविकालिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे मानाध्यायः प्रथमः ॥ १ ॥

अधोपजात्या सौरदिनसंख्यामाह—सौरैति । ध्रुवं निश्रितं सर्वेषु कर्मसु समस्तशुभकार्येषु बुधैर्नभोगाग्निमिताः षष्ट्याधिकशतत्रयप्रमिताः सौराः वासराः सौरदिनाः स्मृताः । एकहायने एकवर्षे सौरचांद्रांतरं यदधिकं स्यात् तदधिकमेवाऽव्यवहारिकं भवेत्क्षयादिककाले शुभकार्यं न स्यादित्यर्थः ॥ २६ ॥

इति श्रीपौर्णमीयगच्छाधिराजभट्टारकपुरदत्तप्रीमहिमाप्रभुसुरेश्वरणसरोरुहचको-

राममानभावरत्नविरचिताया ऋग्वेदासकृतज्योतिर्विदाभरणस्य

मुखबोधिकाया मानाध्यायः प्रथमः ॥ १ ॥

नव्यः श्रीश्रितमहिमाप्रभाख्यसुरैः सर्वत्राऽस्त्वलतनयाप्रबोधपूषा ।

गुण्णात्पुमतरतया कुले कुवादिदूकानां तदपि न चित्रमत्र लोके ॥ १ ॥

॥ अथ योगोत्पत्तिप्रकरणम् ॥ २ ॥

तावत्सर्वेषामसौम्याखलानां पंचांगेभ्योऽनेककृत्यांगकालम् ॥

वक्ष्येऽथाहं चोपपत्तिः प्रवक्तुं लोकानामग्रे युजामेव संज्ञाम् ॥ १ ॥

श्रीगुरवे नमोनमः ॥ अथ द्वितीयाध्यायं प्रथमं शालिनीवृत्ताष्टकेनाह—तावदिति । अयानेनरं तावद्वादौ अहं पंचांगेभ्योऽस्तिपिवारादिभ्यः सकाशान् युजां योगानां कर्कियमचंदादीनां संज्ञामाह च पुनरुपपत्तिमुद्भवं सम्यक् ज्ञानं वा वक्ष्ये कथयिष्यामि । किं कर्तुम् । लोकानामग्रेऽनेककृत्यांगकालं बहुविधविवाहादिकार्याणामंगानि तदवयवभूतानि तेषां कालं समयं प्रवक्तुं कथनार्थं । कथंभूतानां युजा सर्वेषां समग्राणां । पुनः कथंभूतानां असौम्याखलानां । असौम्याः पापाश्च ते अखलाः सौम्याश्च ते तेषां । 'अंगमतिकगात्रयोः॥ उपसर्जनभूते स्यादभ्युपायप्रतीकयोः' इतिहेमः । इत्यर्थः ॥ १ ॥

नंदा भद्राख्या जया चेति रिक्ता पूर्णाः सर्वाः

पक्षतेः स्यात्क्रमेण ॥ शुक्लेऽथान्या नेष्टमव्योत्तमाः

स्युर्व्यस्ताकृष्णेऽपास्य रिक्ता हि सौम्याः ॥ २ ॥

अथ प्रथमं तिथिसंज्ञामाह—नंदेति । पक्षतेः प्रतिपत्सकाशात् क्रमेण सर्वास्तिथयो नंदादिपंच संज्ञाः स्युश्चकारः समुच्चयार्थः । कोर्थः । प्रतिपत्पठयेकादशयो नंदाः । द्वितीयासप्तमीद्वादशयो भद्राः । तृतीयाष्टमीत्रयोदशयो जयाः । चतुर्थीनवमीचतुर्दशयो रिक्ताः । पंचमीदशमीपंचदशयः पूर्णा इति नामसद्वक्त्राः । अथ शुक्लपक्षे नंदादिनिथयो नेष्टमव्योत्तमाः स्युः । कृष्णपक्षे व्यस्ता विपरिताः स्युः । अयं माषार्थः । शुक्लपक्षे नंदादिपंचसु आद्या प्रतिपत्द्वितीयातृतीयाचतुर्थीपंचमीरूपाः पंचतिथयः नेष्टाः । एवद्वितीयाः पंच तिथयः मध्याः । तृतीयाः पंच तिथयः उत्तमाः । कृष्णपक्षे आद्याः पंच तिथयः उत्तमाः । द्वितीयाः पंच तिथयः मध्याः । तृतीयाः पंच तिथयः नेष्टा इति । हिङ्निगुक्तार्थे । रिक्तामपास्य हित्वाऽन्याः सर्वास्तिथयः सौम्याः शुभाः स्युः यतः सामान्येन रिक्तादिवर्जं प्रायआशु शुभकृत्यं कुर्यादित्यर्थः ॥ २ ॥

वारे नंदा पूर्वदेवार्चिताग्नेर्भद्रा विद्यारे जया सैनिरिक्ता ॥

पूर्णागीर्वाणेशबंधेऽखिलेषु कर्मस्त्वेवं दोषवत्यस्ति सिद्धा ॥ ३ ॥

अपेता एवं कारभिक्षाआह—वार इति । पूर्वदेवा दैत्याः 'पूर्वदेवाः शुक्रशिष्याः' इत्यभिधाननितामर्णा । नैरर्चिनांत्री पादौ यस्य शुक्रस्य तस्य वारे नंदा दोषवती दोषयुक्ताऽपि भिक्षा भिक्षुद्वयसि केपु अखिलेषु समस्तेषु कर्मसु कार्येषु एवमनुना प्रकारेण विदि नुशारे भद्रा आग्ने भीमे जया । इतस्य सूर्यस्याऽनत्यं ऐनिः शानिः सह ऐनिना वर्तते वा ना मैनिः मैनिश्चामौ रिक्ता च सैनिरिक्ता शनिवारे रिक्ता । गीर्वाणानां देवानामीशद्वस्त्वेवं वद्यो गुरुभ्य वारे पूर्णा 'इतः सामिसूर्ययो.' इतिशः ॥ ३ ॥

सर्वारंभे भूमिदायादभान्वोर्नंदागुर्विदोश्च भद्रा जया ज्ञे ॥

रिक्ता धिष्ण्ये हेलिसूनौ च पूर्णे ज्ञेया याम्यागारदा कालविद्धिः ॥१॥

अथैता एव भौमादिवारैर्नेष्टांआह—सर्वेति । कालविद्धिर्वैश्वज्ञैः सर्वारंभेषु सर्वकार्यमारं-
भेषु भूमिदायादभान्वोर्भूमेर्दायादः पुत्रो मौमः स च मानुश्च तयोर्मगले रवौ च नंदा तिथियो-
म्यागारदा यमस्येदं याम्यं तच्चचारं गृहं च तद्ददातीति मृत्युदा ज्ञेया । चः समुच्चयार्थः । एवं
सर्वत्रापि योज्यं । गुर्विदोर्गुरौ चंद्रे च भद्रा । ज्ञे बुधे जया । धिष्ण्ये शुक्ले रिक्ता । हेलिसूनौ
सूर्यसुते पूर्णाहति । 'दायादौ सुतसर्पिडौ' इति हैमोनेकार्थः । 'धिष्ण्योत्रौ शुक्ले च' इति तत्रैव ॥१॥

व्याशा. २।१० तुल्ये पक्षरंभे तिथी स्याद्युग्माऽपास्या
या. तिथिश्चाप्ययुग्मा ॥ तासां सौम्या १५ गोमितं ९
प्रोह्य सर्वाः शस्ताः सर्वासु क्रियास्वेव घत्सम् ॥ ५ ॥

अथ पक्षरंभतिथीनाह—व्याशाशति । युग्मा समसंख्या तिथिः पक्षरंभमितिनाम स्यात् ।
किञ्च तासां समतिथीनां मध्ये व्याशातुल्ये द्विः द्वौ आशा द्विक् ताम्यां तुल्ये द्वितीयादश-
म्यौ तिथौ अपास्य त्यक्त्वा च पुनरेव अयुग्मापि विषमसंख्यापि अमाऽमावास्या पक्षरंभं
स्यात् अत्र पक्षरंभं गोमितं घत्सं नवमी च प्रोह्य विहाय सर्वाः सौम्यास्तिथयः सर्वासु क्रियास्वेव
सर्वकार्येषु शस्ताः स्युः । अत्र यद्यपि पक्षरंभमध्ये नवमी नोक्ता न कार्ये निषिद्धा तथापि
ग्रंथांतरे प्रोक्ता । पक्षरंभे यदाहुः 'पञ्चमस्तमौ चतुर्था चतुर्दशी द्वादशी कुह नवमी ॥
पक्षरंभे यदाहुः 'पञ्चमस्तमौ चतुर्था चतुर्दशी द्वादशी कुह नवमी ॥
पक्षरंभे यदाहुः 'पञ्चमस्तमौ चतुर्था चतुर्दशी द्वादशी कुह नवमी ॥

योगः कर्कसंज्ञकोऽथो तिथेस्तद्वारस्येते मानयोगेनिशं स्यात् ॥

विश्वा१३भिन्ने सूरिभिर्गोर्हितोयं यानोद्वाहाद्येषु कार्येषु नूनम् ॥६॥

अथ कर्कयोगमाह—योगइति । अथो अन्तरमनिशं सदा कर्कसंज्ञको योगः स्यात्
करिमन् सति । विश्वाभिन्ने त्रयोदशसंख्याविधिन्ने तिथेस्तद्वारस्य तस्य तिथ्यावारस्तद्वारस्तस्य
च मानयोगे इतिप्रोक्ते सति । अथमभिन्नायो यत्संख्यातिथीर्यावरसंख्याकोवारस्तयोः संख्यामेलने
त्रयोदश्यापाति तदार्थः । यथाच । द्वादश्यां रविस्तदा कर्कः स्यात् । एवमेकादश्या चंद्रः
दशम्यां मंगलः नवम्यां बुधः अष्टम्यां गुरुः सप्तम्यां शुकः पञ्चमां शनिरिति । अथ
योगो नूनं सूरिभिः प्राज्ञैर्यानोद्वाहाद्येषु प्रयाणविवाहादियु कार्येषु गीर्तस्तिरस्युतः ॥ ६ ॥

संवर्तः स्यादत्रिद्विज्जातमनुस्तिथ्यां चारं पक्षमूला १ श्रितायाम् ॥

सप्तम्यामंशुयदायं क्रियासु प्राज्ञयोगो वर्जनीयोऽस्तिलासु ॥ ७ ॥

अथ संवर्तस्ययोगमाह—संवर्तइति । यदा पक्षमूलाश्रितायां पक्षमूलपक्षानिः तामाश्रितायां
तिथ्यां प्रतिपद्युक्तद्वितीयायां तिथौ अत्रिद्विज्जातमनुस्तिथ्यां ज्ञानो विपुस्तस्य मूनः बुधः

स्यात् । च पुनर्यदाऽशुः सूर्यः सप्तम्यां स्यात् तदा सः संवर्तारूपयोगः स्यात् । मातृरं शीघ्रम-
खिलासु क्रियास्वयं योगो वर्तनीयो हेयः ॥ ७ ॥

देया मेपात्पक्षतेराशिचक्रे पूर्णामुक्त्वा चाखिला या क्रमेण ॥

स्यात्सा तद्वत्पूर्णतिथ्यंघ्रयोत्र क्रूराक्रांता सर्वकर्मस्वनिष्टा ॥ ८ ॥

अथ क्रूराक्रांतिथीराह—देयाइति । अत्र राशिचक्रे सुधीर्मेपाच्च पुनः पक्षतेः प्रदिपत्तः

सकाशात्क्रमेणाखिलास्तिथयो देयाः स्थापनीयाः । किंकृत्वा । पूर्णामुक्त्वा या तिथिः क्रूराक्रांता
क्रूरग्रहैराक्रमिता स्यात् सा सर्वकर्मस्वनिष्टदा द्रोपदा स्यात् । च पुनस्तद्वत् तिथिवत्
पूर्णातिथ्यंघ्रयः पंचमोदशमीपौर्णमासीना चरणा स्याप्याः क्रूराग्रहैर्योधिराक्रमितः सोप्यनिष्टः
स्यादित्यर्थः ॥ ८ ॥

क्रूराक्रानतिथिचक्रम्.

मे.	वृ.	मि.	क.	सि.	क.	तु.	वृ.	ष.	म.	कु.	मीरा
१-२	३	४	६	७	८	९	११	१२	१३	१४	तिथिय
पच	पच	पच	दश	दश	दश	दश	पूर्णा	पूर्णा	पूर्णा	पूर्णा	तिथि
घटी	घटी	घटी	घटी	घटी	घटी	घटी	घटी	घटी	घटी	घटी	चर
१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	णा
१	२	३	४	१	२	३	४	२	३	४	श्री

ध्वांतध्वंसविधिर्वलाहकरसागारं १२ गृहं चैति वा कोदंडं हरमौ-
लिसंस्थितकला दग्धा द्वितीया तदा ॥ ज्ञेयैकांतरराशिर्गैवरमणावे
कांतैवं तिथिर्दग्धातो भवति क्रमेण सकलारंभेषु नेष्टप्रदा ॥ ९ ॥

अथ शार्दूलविक्रीडिनेन दग्धतिथीराह—ध्वांतोति । ध्वांतध्वंसविधिः ध्वांतध्वंसमघकार
विनाशं विधाति सृजति इति विधिः । विघ्नं विधाने घातो रूपं । अथवाघकारविनाशो
विधीयतेऽनेनेतिविधिर्घकारध्रशविधानो रविः । बलाहकोति । बलाहको मेवस्तस्य रसेषु
जलेषु अगारं गेहं यस्य स मीनस्तस्य गृहमालयोरशिसं बलाहकरसागारसंक्रमित्यापिपाठे
बलाहकरसेषु अगारं यस्य स मीनश्चाऽमो वृश्चिकराशिश्चेत्यर्थः । तमेति प्राप्नोति 'घनरमो
यादेनिवासोऽमृतम्' इतिहमः । च पुनर्वाऽथवा रविः कोदंडघनुराशिमिति तदा हरमौलि-
स्तिनकला द्वितीया तिथिर्दग्धा स्यात् । हरमौली स्थीना कलाइव कला यस्यां सा द्वितीया
तिथिर्दग्धेति अनेन विशेषणेन शंभुमूर्द्धस्थिनकलाप्रामिनधंरेणोपलक्षितेति विशिष्टवाचकाना
पदाना एष्वविशेषणे समवधाने विशेष्यमात्रपरता । द्वितीयोति । 'सकीचकैर्मास्तुपूर्णंरंभे'
इत्यादिवत् । मीनार्के घनुरर्के च द्वितीया दग्धेतिस्पष्टार्थः । एवमुना प्ररारेण मीनराशितो
घनुराशित एकांतरराशिर्गैवरमणां सूर्ये सति द्वितीयानः एकानरा निधिर्दग्धा देया । स्पष्टमाह ।

वृषकुम्भाके चतुर्थी भेषकके पष्ठी मियुनकन्याकेऽष्टमी सिंहशुक्रिकाके दशमी तुलामकराके द्वादशीति
 यदुक्तमारभसिद्धौ दशार्केति । 'द्विद्वकन्ये ३६ मृगेंद्राञ्चौ १०८ तुलैणे ७१०।११२ द्यादियुक्
 तिथिः' इति अतःकारणाद्ग्या तिथिः सकलारभेषु नेष्टप्रदा वाञ्छितदायिनी न भवति ॥ ९ ॥

वृद्धिर्मगलदा बलात्वथ खला लक्ष्मीवती स्याद्यशा-
 मित्राख्या निजनाम प्रख्यफलदा तद्वद्रतोग्राह्या ॥
 सौम्यानंदपदा यशोगुणवती तस्माज्जयोग्राह्या सौ-
 म्याख्या तिथितस्त्विमा निगदिताः संज्ञा बुधैः पक्षतेः ॥१०॥

अथ शार्दूलविक्रीडितेन प्रतिपदादितिथीनां संज्ञामाह—वृद्धिरिति बुधैः पक्षते प्रतिपत्तिथितो
 निजनामाख्यतुल्यफलदा इमाः संज्ञा ज्ञेया निगदिताः कथिताः । प्रतिपदः वृद्धिरितिसंज्ञा ।
 क्रमादेवं द्वितीयादितिथीनां मंगलदादिसंज्ञा ज्ञेयाइति स्पष्टम् । 'स्युरुत्तरपदैः प्रख्यः प्रकारं
 प्रतिमो निभ' इति हेमः । अत्र प्रसयोगोवर्णत्वेषि प्राक् पूर्वमर्करो न दीर्घो लघुप्रयत्नत्वात् । छन्दो-
 नुशासनोक्तं तेन छरोर्मंगोनेति ॥ १० ॥

अथोच्यते दक्षमतो भनायका दस्रो यमो वह्निकसोमशंभवः ॥

मयादितीज्योरगपूर्वजा भगोर्यमोष्णकृत्वष्टसमीरणाह्वयाः ॥ ११ ॥

वृत्रासुरप्राणहरकृपीटजौ मित्रो मरुत्वानथ पातु पुष्करम् ॥

विश्वेविधिर्विष्णुवसू प्रचेतसश्चाजांघ्र्यहिर्बुधविदन्तखेचराः ॥ १२ ॥

अथ वसंततिलकेनेंद्रवशाभ्यामष्टाविंशतिनक्षत्राणामीशानाह—अथोच्येति । अथानंतरं मया
 दक्षमतोऽश्विनीनक्षत्रतो भनायका नक्षत्रस्वामिनः एतेइति उच्यते । अश्विनो देवोऽसौ द्विवचनातो-
 यंशब्दः १ म० यमः २ रु० वह्निकः ३ रो० कौ० ब्रह्मा ४ मृ० सोमः ५ आ० शंभुरुद्रः ६
 पु० अदितिर्देवमाता ७ पु० इज्योगुरुः ८ 'इज्या स्यात्संगमे दाने यागेर्चायां गुरो गावे । इतिकोश
 श्ले० उरगः ९ म० पूर्वजा पितरः १० पू० भगोर्योनिः ११ उ० फा० अयंमा सूर्यभेदः १२
 ह० उष्णारुत् सूर्यः १३ वि० लष्ठा विश्वकर्मा १४ ररा० समीरणाह्वयो वायुनामा १५ ॥११॥
 वृभेति । वि० वृत्रासुरप्राणहरो वृत्रदेत्यारिन्द्रः कृपीटजोभिः कृपीटे जन्ते तस्मात्प्रानतः
 इति विग्रहः 'कृपीटयोर्निर्दमुनाः' इत्यभिरानन्चिनामणि 'कृपीटे जन्ते' हेमशेपे कोशे ।
 इमौ द्वावीशौ शक्रामोदयर्म । निशाभ्यायाआद्यर्द्धे इन्द्रापरेशमिर्द्वना अनण्यास्याद्विद्वानसंज्ञा
 मिश्रसंज्ञा च । अनयोक्तं देवज्ञत्वमे 'पूर्वादिं मृदु कर्म चास्य सकलं तीक्ष्णं द्वितीये
 दले' इति १६ अ० मित्रः सूर्यभेदः १७ ज्ये० मरुत्वामिन्द्रः १८ मू० यातु राक्षसः यातुशब्दान-
 पुमकः १९ पू० पुष्करं जलं 'पुष्करं द्वीपनीर्याहि खगरागोप रांनरे ॥ नूर्याभ्ये मरुलेवाटे शुंदाभ्रं खे
 नपुंजुदे' इतिरेमः २० उ० विश्वेइति विश्वेनिस्वोत्रदेवताः मर्षादित्वाज्जमः शीमायः । नन्वत्र

संज्ञावाचिनो विश्वशब्दस्य कथं सर्वादित्वम् । असंज्ञायां सर्वादिरिति वचनात् । उच्यते छान्दमोयं प्रयोगस्तेन संज्ञायामपि सर्वादित्वम् २१ अभि० विधिर्विद्वा २२ अ० विष्णुः केशव. २३ घ० वसवो-
ऽष्टौ । यदुक्तम् । 'धरा ध्रुवश्च सोमश्च आपश्चैवानलोनिलः । प्रत्युषश्च मदीपश्च वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिता.'
इति २४ श० प्रचेता वरुणः २५ पू० अनाग्निः वास्तुशास्त्रप्रसिद्धो हृदयकोष्ठस्थे देवो
रुद्राणामन्यतमो जपादः २६ उ० भा० अहिर्बुध्नोरुद्रमेदः । यदाहुः । अजपादोऽह्यहिर्बुध्नः
पिनाकीहररैवताः ॥ शंभुः शर्वो मृगव्याधः कपाली त्र्यम्बको भवः' इत्येकादशरुद्रनामानि
२७ रे० विदंतले चरइति विगता नष्टा दंता रदा यस्य सचासौ खेचरश्च पुणेत्यर्थः । २८ अयं च
'यज्ञे नष्टदन्तोऽभवत्' इति श्रुतिः यतो दक्षाध्वरध्वंसेने हि पूणो देवा महेश्वरेण पातिताः यद्वा-
युपुराणे । 'ततः क्रोधाभिभूतेन पूणो धेगेन शंभुना । मुष्टिभाहत्य दशनाः पातिता धरणीतले'
इति पृष्ठा रविभेदः यदाहुः । घातु १ अयं २ मित्र ३ वरुण ४ अंशु ५ मग
६ इंद्र ७ विवस्वन् ८ पूषन् ९ पर्जन्य १० विष्णुः ११ त्वष्टा १२ संज्ञा द्वादशसूर्या इति ।
प्रयोनं चैतेषां तु देवतानाम्ना नक्षत्रव्यवहारइति । अत्र वान्दिश्च कश्च सोमश्च शंभुश्चैतेषां द्वंद्वः
अदितिश्च इज्यश्च उरगश्च पूर्वजाश्चैषां द्वंद्वः । उष्णरुच्च त्वष्टा च समीरणाहयश्चैतेषां द्वंद्वः ।
विष्णुश्च वसवश्च प्रचेताश्चैतेषां द्वंद्वः । अनाग्निश्च अहिर्बुध्नश्च विदंतले चरश्चैषां द्वंद्वः । चकारः
समुच्चयार्थइति । समासादिकं स्वयमप्युहमित्यर्थः ॥ १२ ॥'

सनिर्जरज्येष्ठभमुत्तरात्रयं स्थिरं जगुश्चानिशमाद्यसूरयः ॥

समारुतं सादिति भं गदाग्रजज्योतिः श्रविष्ठांबुपभान्वितं चरम् ॥ १३ ॥

अथोपजात्या स्थिरचरसंज्ञामान्याह—सनिर्जरेति । अनिशं निरंतरमाद्यसूरयः पूर्वाचार्याः
सनिर्जरज्येष्ठमं निर्जरज्येष्ठो ब्रह्मा । 'सुरज्येष्ठे विरिचने' इति हेमः । तस्य भं रोहिणी तेन
सह वर्तमानमुत्तरात्रिकं स्थिरं स्थिरसंज्ञं जगुरुत्तु । रोहिणी उत्तराफल्गुनी उत्तराषाढा उत्तरा-
माश्र्वदा इति भचनुष्कं स्थिरं । च पुनराद्यसूरयः समारुतं स्वानिमहितं सादितिभं पुनर्व-
सुसहितं श्रविष्ठा घनिष्ठा अंबुषो वरुणस्तस्य भं शतभिषक् आम्यामान्वितं सहितं गदाग्रजो वि-
ष्णुस्तस्य ज्योतिर्भं श्रवणं विशेष्यकर्मपदं चरं चरसंज्ञं जगुरिति भं चक्रं चरं । 'उवोनिर्दि-
नाधिपे बहौ नक्षत्रेऽस्मिन्काशयोः' इति महीपः । इत्यर्थः ॥ १३ ॥

मनीषिणो निर्जरवर्द्धकींदुभे समैत्रपौष्णेमृदुसंज्ञके विदुः ।

दासाभिजिद्धंससुरेज्यदैवतान्यथो लघूनीह पुराणविग्रहाः ॥ १४ ॥

। अथोपजात्यामृदुलघुनक्षत्राण्यह—मनीषिणः पंडिताः समैत्रपौष्णेऽनुराधारे
रत्नीयुक्ते निर्जरवर्द्धकींदुभे निर्नराणां देवानां सूत्रधारो विश्वकर्मा तस्य भं चित्रा इंद्रुभं मृग-
शिरः द्वंद्वे रुने तेभ्यः कर्मपदे मृदुसंज्ञके विदुः अवधारयन्ति । इति भचनुष्कं मृदुमज्ञं । अपो
अनतरं पुराणविग्रहाः पुरातनशरीरा वृद्धा इहाधिकारे दन्वोऽश्विनी अभिनिवृ हंसोरविस्तस्य

भं हस्तः सुरेज्यो गुरुद्वैवतं यस्य तद्वं पुष्यः एषां द्वाद्वं । तानि भानि लघुनि विदुर्नानेति इदं
भचतुष्कं लघु 'पुराणः मत्नशास्त्रयोः' इति हैमः 'वेधोहंस' इतिहेमः ॥ १४ ॥

सरिद्वराकारकपर्दिभोगिनोर्भाभ्यां युते गोपतिनैकपेयभे ॥

तीक्ष्णाह्वयेऽथांतकपित्र्यभान्वितं पूर्वात्रयं चोग्रमुशंति कृष्टयः ॥ १५ ॥

अयोपजात्या तीक्ष्णोअभान्याह—सरिद्वरेति । कृष्टयः पंडिताः सरितां नदीनां मध्ये बरा
गंगा तस्याः कानि जलानि तैरार्द्रः 'च्छिन्नः कपर्दो जटाजूटो यस्य स रुद्रश्च भोगी सर्पश्च
तयोर्भाम्यामार्द्राश्लेषाभ्यां युते युक्ते एवंविधे गोः स्वर्गस्य पतिरिन्द्र. निकषाया अपत्यं नैकपे-
यो राक्षसस्तयोर्भे व्येष्टामूले इतिकर्मपदं तीक्ष्णाह्वये उशन्ति इच्छंति । इदं भचतुष्कं ती-
क्ष्णम् । अथ च पुनः कृष्टयंतको यमः पितरः पर्वजा एतयोर्भान्वितं मरणीमधायुक्त पूर्वात्रयं
पूर्वाकृष्टुनीपूर्वापादापूर्वाभाद्रपदेति त्रिकमुग्रसंज्ञमुशंति । इदं भपंचकमुग्रम् 'कृत्तिकृष्टयभिरूप-
धीरा.' इति हैमः ॥ १५ ॥

तनूनपादंगनया युतं बुधैर्द्विद्वैवतं मिश्रमथ प्रकीर्तितम् ॥

निजाभिधानप्रतिमोक्तकर्मणां स्मृतानि सर्वाण्यपि साधने सदा ॥ १६ ॥

अथ वंशस्येन मिश्रमंतेषां फलं चाह—तनूनपादिति । बुधैः तनूनपादमिः अंगना चंद्रस्त्रीनस-
त्रं कृत्तिका । 'अष्टाविंशतिरश्विन्यादयः सर्वाः शशिमिया' इतिहेमवचनात् । एवं यत्र चंद्रवाच-
कशब्दांगनाशब्दपर्यायोदृश्यते तत्र नक्षत्रमितिज्ञातव्यम् । वक्ष्यमाणाऽधिकारेसर्वत्र तथा युतं ।
द्विद्वैवतं विशालामिश्रं मिश्रसंज्ञं प्रकीर्तितम् । इदं मयुग्मं मिश्रम् । अथेषां फलमाह सदा
एतानि सर्वाणि स्थिरादीनि निनस्वकीयनानुल्लोककर्मणां साधने स्मृतानीत्यर्थः ॥ १६ ॥

ध्रुवं स्थिरं धीरमलोलमुक्तं चरं चलं लोलमधीरसंज्ञम् ॥

भैत्रं बुधैर्यन्मृदुहारि सौम्यं भीष्मं स्मृतं क्रूरतरं तथोग्रम् ॥ १७ ॥

अयोपजात्या स्थिरादीनां संज्ञांतरमाह—ध्रुवमिति । बुधेः स्थिरं ध्रुवं धीरं चोक्तम् ।
एवं चरं चलं लोलमधीरं धीरं चोक्तम् । मृदुहारि सौम्यं चोक्तम् तथा एतन् उग्रं भीष्मं
क्रूरतरं च स्मृतम् ॥ १७ ॥

॥ तीक्ष्णं खरं दारुणं भवेत्लघु क्षिप्रं च साधारणमेव मिश्रम् ॥

भपंचकं दारुणपाशगे सदाऽनिष्टं श्रविष्ठोत्तरखण्डपूर्वकम् ॥ १८ ॥

तीक्ष्णे तीक्ष्णं खरं दारुणं च भवेत्लघु क्षिप्रं च भवेत् साधारण एव मिश्रमं भवेत् इत्यर्थः ।
अथ धनिष्ठादिपंचकमाह—श्रविष्ठोत्तरखण्डपूर्वकं धनिष्ठोत्तरखण्डादारम्य रेवत्यं न भपंचकं पंच-
षयोग इति पदाऽनिष्टं मनान् । किञ्चक्षणं भपंचकं । दारुणपाशगे वरुणमंत्रोपादाश्रयम् ॥ १८ ॥

प्रेतं नयेत्पितृवनं न चौकसो न गोपनं दारुतृणौघसंग्रहः ॥

यानं यमाशां ग्रथनं न रज्जुभिर्भपंचकेस्मिन्विदधीत शायनम् ॥ १९ ॥

अथ पंचके हेयमाह—प्रेतमिति । जनइतिशेषः । अस्मिन् भपंचके प्रेतं शवं पितृवनं श्मशानम् न नयेन्न प्रापयेत् श्मशानमित्याधारे गौणकर्म । अस्य धातोर्द्विकर्मकत्वात् । चपुनरस्मि-
नौकसो गृहस्य गोपनमाच्छादनं न स्यात् । एवं दारुतृणौघसंग्रहो न स्यात् । एवं यम-
श्रुते प्राप्नोति यमाशी दक्षिणादिगन्तार्तं यानं प्रयाणं न स्यात् । पुनरत्र जनोरज्जुभिः कृत्वा
शयनस्य मंचकस्येदं शायनं ग्रथनं न विदधीत न कुर्वीत । अत्र देवान्मृतस्याग्निस्कार-
विधानं स्मृत्यंतरादयज्ञेयम् । 'प्रेतो मृते भूतविशेषे' च 'इतिहेमः ॥ १९ ॥

द्विपालकव्यालधनंजयोग्रभं क्रव्यादभानां नवकं जगुर्बुधाः ॥

कासारकूपाननकर्मसाधने हितं तथाधोमुखमुद्धृतौ क्षितेः ॥ २० ॥

अथाधोमुखसंज्ञनक्षत्राण्याह—द्विपेति । बुधाः द्विपालकं द्विस्वामिकं विशाखा व्यालस्य सर्प
स्य भमाश्लेषा धनंजयोप्रितस्तस्य भं कृत्तिका उग्रभांनि पूर्वात्रयमवाभरण्यः क्रव्यादो राक्षसस्तस्य
भं मूळं एषां द्वंद्वः । एषा भानां नवकमधोमुखसंज्ञं कासारः।दिकर्मसाधने हितकारि जगुर्बुधाः ।
कासारस्तडागः कूप आननं मुलं एषा कर्मणा तेषा साधने विधानेऽत्राननशब्दस्याऽदिशब्दार्थ-
त्वात् वापीभूमिगुहादीनां ग्रहणं । तथा क्षिते' 'एधेर्व्याउद्धृतौ' 'सनने हितमिति' 'व्यालो
दुष्टगने सर्पे शवे श्वापदसिंहयो' इति । 'वतंजयोनामभेदे ककुब्भेदे' च 'मारुते ॥ पार्थिवौ'
इतिहेमः ॥ २० ॥

सकाश्यपीन्द्राऽमरवैद्यमारुतब्रध्नेन्दुदाराणि विदुर्मूर्खन्यपि ॥

तिर्यङ्मुखान्येपुतरीक्रियामनोक्षवीभगोश्वाननकर्मकोविदाः ॥ २१ ॥

अथ तिर्यङ्मुखमान्याह—सकाश्यपीति । कोविदाः बुधाः सकाश्यपी कश्यपस्य स्त्री
काश्यपी अधिकारादत्रादितिः इंद्रः अमरवैद्यः मारुत ब्रध्न' रविः एषां द्वंद्वः । एषामि-
न्दुदारा नक्षत्राणि पुनर्भुज्येष्ठाश्विनीस्त्रातिहस्ताभिधानैतैः सह विद्यते इतिमकाश्यप्यादीन्दुदारा-
णि मृदूनि चित्रामृगरेवत्यनुराधाभानि तिर्यङ्मुखसमज्ञानि । विदुर्नानन्ति । अपिरितियुक्ताधे
च पुनर्बुधा एषु नस्यु तरीक्रिया नौकृत्यं अनोक्षादिकर्म च विदुः । अन शकटः अक्षः
पाशकः वि. शुरुसारिकादिपक्षी इभो हस्ती गौः प्रतीतः अश्वआननं मुलं येषां ते तेषां
कर्म कार्यमिति । 'पाशकः प्रासनाऽंशश्च देवन' इतिहेमः । काश्यपस्य कलत्राणि त्रयोदश यदुक्तं
भूगोले । दितिः १ अदितिः २ कष्टः ३ सेनत्राक्षणं ४ भानुयोगेश्वरी ५ विनना ६ सविका ७ सुप्रभा ८
स्तङ्गेनत्रा ९ मिथुना १० दिवी ११ काळिनरी १२ कनका १३ इति ॥ २१ ॥

रमाधवोमाधवजीवधीरभप्राचेतसैणांकवशाः सवासवाः ॥

उदाननावारणधामचामरध्वजातपत्राधृतये हिताः स्मृताः ॥ २२ ॥

अथ वशम्येनोर्ध्वमुखनक्षत्राण्यह—रमेति । सङ्घिः सवासवा धनिष्ठयायुता
रमाधवो विष्णु श्रवण उमाधव शशु आर्द्रा जीव गुरु पुष्य । धीरभानि रोहिण्युत्तरा
त्रये । प्रचेता वरुणस्तस्यैणाकवशा चद्रस्त्री शतभिषक् आसा द्रुह एतास्ताराउदानना उर्ध्व
मुखसज्ञा स्मृता प्रोक्ता । किंभूता एता हिता हितकारिण्य । कस्मै वारणधाम हस्ति
धाम अनाद्येइतिभाषा । चामरं ध्वना पताका आतपत्रं छत्रं एषाद्रुह । एषामाधृतये धा
रणाय । हितादियोगे चतुर्थी । क्वचित्प्रचेतसेणाक इतिपाठोऽपपाठ प्रचेत शब्दो हसातत्वाद्दिसर्ग
लोप एव । इतिनवकमूर्द्धमुखसज्ञम् ॥ २२ ॥

द्विदैवतादित्यभसंयुतानि ध्रुवाणि भान्यत्र जगुर्वृहन्ति ॥

जघन्यसंज्ञान्यहिशान्तकेंद्रप्रभंजनांभःपतिभानि चार्याः ॥ २३ ॥

अथोपेन्द्रवज्रया बृहद्भान्याह—द्विदैवतेति। आर्या द्विदैवत विशाखा आदित्यभ पुनर्वसु 'पुन
'वेसुप्रयामुक्वा आदित्याच' इतिहैम । आम्या सयुतानि ध्रुवाणि भानि रोहिण्युत्तरात्रयभानि बृहत्त
ज्ञानि जगु । च पुनराया । अहिराश्लेषा शेरुद्र आर्द्रा अतको भरणी इन्द्रो ज्येष्ठा प्रभननो वायु
स्वाति अभपतिर्वरुणस्तङ्गे शतभिषक् । एतानि भानि पंच जघन्यसंज्ञानि जगु । 'व प्रागुक्तोऽ
श शशु शा गौरी कमलाख्या' इत्येकाक्षरकोशे ॥ २३ ॥

शेषाणि भान्यक्षधरामितानि समानसंज्ञानि वदन्ति संतः ॥

लघुध्रुवाधोक्षजभानि शश्वत्सौम्याद्रयान्यंत्थभसंयुतानि ॥ २४ ॥

अथोपनात्या समानभान्याह—शेषाणीति । सत शेषाण्यक्षधरामितानि पंचदशममित
भानि समानसंज्ञानि वदति । अश्विनी टटिका मृगशिरपुष्या पूर्वार्थय मवाहस्तश्रित्रा अनुराधामृ
श्रवणधनिठारवेतिइतिपंचदश । पुन शश्वन्निरतर सत अत्यभसयुतानि रेवत्यायुक्तानि लघु
अश्विन्यभिनिद्रस्तपुष्यभानि ध्रुवाणि रोहिण्युत्तरात्रयभानि अधोक्षनोविष्णुस्तङ्ग श्रवण ए
द्रुह । एतानि भानि संम्यसंज्ञानि वदन्ति ॥ २४ ॥

मिश्रौपवीशाग्रजविश्वकर्मणामुद्हन्युशंतीज्यवसूतराश्विनी ॥

भाभ्यां युतानां भगरक्षसोस्तथा कुलोदयाख्यानि विचक्षणेश्वरा ॥ २५ ॥

अथोपनात्या कुलोदयभान्याह—मिश्रेति । विचक्षणेश्वरा पडितवरा मिश्रे टटिति
विशासे ओषधीशश्वन्द्रोमृगशिर अग्रना पूर्वना मया विश्वकर्मा निघ्रा एषा द्रुह । एतानि भ
नि किंभूताना मिश्रौपधीशाग्रजविश्वकर्मणा भगरक्षमोर्धोनिराश्रमयोर्भाम्या पूर्वाफाल्गुनीमूला
युताना तथा ईज्य पुष्य धमबोधनिठा उत्तरात्रय अश्विनी एषा द्रुह । एषामुद्गनि उश
वाछन्ति । इतित्रयोदश कुलोदयाख्यानि ॥ २५ ॥

ककांतकादित्यकमूरपूष्णामाहुर्वुधाधोपकुलानिभानि ॥

भवाविपद्यालपनेशमित्रज्योतींषि सैत्राणि कुलाकुलानि ॥ २६ ॥

अथोपजात्योपकुलकुलाकुलभान्याह—ककोति । बुधा. ककादीनां भानि उपकुलसंज्ञान्याहुः कथयति । को ब्रह्मा रोहिणी को वायुः स्वाति. अंतको भरणी आदित्य. पुनर्वसुः कं जठं पूर्वाषाढा मूरः सूर्योऽहस्तः पूषा रेवति एषा इंद्रः एषां च पुनर्वुधा. सेंद्राणि ज्येष्ठामहितानि भवो रुद्रः आर्द्रा अविपदितिच्छेदस्तथाच 'अकारो वासुदेवे स्यात्' इतितदैवतं श्रवणं अविपदः अनपादः पूर्वा भाद्रपदा व्यालोच्छेपा वनेशो जलपातिर्वरुणः शनभिष्क् मित्रोऽनुराधा एषां इंद्रः एषां ज्योतींषि भानि कुलाकुलानि तन्नामानि आहुः । 'को ब्रह्मण्यात्मनि रवो मयुरेग्रौ यमेऽनिळे । कं शी- र्षेऽसुसुले' इतिकोश ॥ २६ ॥

निरंयकं भं विक्रनीनिकं भवेदपांगपीडं च कलांवकं ततः ॥

पुण्यादिहेयान्ननु नष्टवस्तुनः सुलोचने नाप्तिमिति क्रमेण तु ॥ २७ ॥

अथात्रकादिभान्याह—निरंयकमिति । पुण्याच्चतुष्कं चतुष्कं प्रतिमं क्रमेण निरंयकं निर्गते अंयके यस्मात्तद्गं गताक्षं भवेत् । ततोविक्रनीनिकं विगता कनीनिका तारा यस्मात्तद्भ्रं काणा- स्ख्यं भवेत् । ततोऽपांगपीडं अपागे नेत्रप्राते पीडा यस्य तद्भ्रं चिपिटास्ख्यं भवेत् । ततः क- लावकं कले मनोज्ञे अंयके नेत्रे यस्य तद्भ्रं दिव्यनेत्रं भवेत् । चः समुच्चयार्थं । तुरितिविशेषा- र्थे ननु वितर्के । क्रमेण इमानीह सुलोचने दिव्यनेत्रनक्षत्रे नष्टवस्तुनो गतवस्तुन आप्तिं लाभमिति न ईयात्तं न लभेत् । इतीतिकं इतिशब्दोत्र विवशायां तदयमर्थः । गताक्षे मे नष्टवस्तुनः प्राप्तिः स्यात् । विक्रनीनिके यत्नः प्राप्तिः । चिपिटमे प्राप्तेर्वार्त्ता । दिव्यनेत्रे प्राप्तिर्नेति ' इति स्वरूपे साप्तिक्ये विवशा नियमे मता' इतिहेमोनेकार्थः ॥ २७ ॥

सदा विदुः क्रूरभदारुणानि क्रूरेषु पातंगिदिनं तथार्याः ॥

शुभेषु कार्येषु पराणि पुष्यं गुरोरहश्चाखिलकर्मराशौ ॥ २८ ॥

अथ योग्यतामाह—सदा इति । आर्या क्रूरेषु कार्येषु क्रूरभदारुणानि उग्रतीक्ष्णे संज्ञमानि । तथा पातंगिदिनं पतंगस्य सूर्यस्याऽपत्य पातंगि- शनिस्तदिनं विदुः लक्षयंति । च पुनरार्या अपराणि उक्तव्यतिरिक्तानि भानि शुभेषु कार्येषु विदुः । च पुनरखिलकर्मराशौ समस्तकार्य- समूहे पुष्यं गुरोरहः गुरुदिनं विदुः ॥ २८ ॥

पुष्यस्तनोत्यंगभृतामनेकैरथान्वितोदूपणसंनिपातेः ॥

न्यस्तेज्यभारंभसुकृत्यजातानर्थानुदन्वानिव रत्नधामा ॥ २९ ॥

अथ पुष्यमहत्त्वं वर्णयति—पुष्य इति । रत्न प्रदानं धाम तेनो यस्य सोऽप्यत्र रत्नरत्नं गुरमणि उद्धाम प्रमाथो यस्य सोऽनारत्नानां श्रेष्ठवस्तुनां धाम जन्म यस्मात्स रत्नधामा पुष्येऽंगभृतां देहिनादर्थान् पदार्थान् तनोति विस्तारयति । क्लिप्तगणः पुष्येऽनकैर्दूपणमग्नि- पतेर्दोषममकारंशानित व्याप्तः । विविधानर्थान् । न्यन्नेऽप्यभारंभसुकृत्यजातानां न्यन्तः

समारोपित इत्यभे पुष्ये आरंभः उद्यमो येषां तानि एवंविधानि सुकृत्यानि सुकर्माणि तेभ्यः जातास्तान् । कश्चि उदन्वान् समुद्रइव । सोप्येवंविधइतिसमुद्रपक्षे रत्नानां धाम स्थानं यस्मिन्सइति अर्थातरन्यासोप्यत्र यथा पुष्यः कलिः प्राणिनामर्थान्तरनोति । किंभूतानर्थान् । न्यतिपूर्ववत् । किंभूत.पुष्यः कलिरनेकद्रूपणयुक्तोर्षात्याशये सर्व स्पष्टं स्वभावात्कलिरनर्थं करोति सोऽपि पुष्यनक्षत्रयोगे शुभं करोति तर्हि कृतादियुगे किं वक्तव्यमितिपुष्यनक्षत्रस्यातिशयं कृत्यलंकारः ' तिष्यः पुष्यवत् कलौ भे'इतिहेमोनेकार्यः । ' धाम रश्मौ गृहे देहे स्थानमप्रभावयोः ' इति तत्रैवेत्यर्थः ॥ २९ ॥

प्रभूतदोषोदितमप्यभद्रं निहंत्यरं पुष्यकृतेषु तिष्यः ॥

कृतेद्रवद्योडुकरग्रहाणामत्रैंगिनां कर्मसु सोनिशं स्यात् ॥ ३० ॥

प्रभूतेति । तिष्यः पुष्यः पुष्यकृतेषु पुष्यनक्षत्रे कृतानि कार्याणि तेषु प्रभूतदोषोदितमपि मूरिद्वेषणोपपन्नमप्यभद्रमङ्गलमरं शीघ्रं हन्ति नाशयति । पुनः सपुष्यः कृतः इन्द्रो गुरुस्तस्योडुनि पुष्ये करग्रहो विवाहो येस्तेषामंगिनां देहिनां कर्मसु कार्येषु अनिरन्तरमद्ये भक्षणाय अर्थसामर्थ्यान्नाशाय स्यात् । अचृशब्दोऽकारांतोति तृत्ति अत्ता त अत्रे कर्तृवत् ॥ ३० ॥

यदा चेत्सासितौ स्यातां भद्रायामारमंत्रिणौ ॥

सायुग्मचरणक्षयां भवेद्योगत्रिपुष्करः ॥ ३१ ॥

अथानुष्टम्भा त्रिपुष्करयोगमाह—यदेति । यदा चेद्यदि सायुग्मचरणक्षयां सारायुग्मचरणक्षयंते या सा तस्यां विषमांश्रिभयुक्ताया भद्राया २।७।१२ तिथ्यां साश्रमिणौ शानिमहिता मन्त्रिणौ भौमन्त्रिणौ स्यातां तदा त्रिपुष्करयोगो वृद्धौ विषयोगिनां त्रिनिघ्नकलः शुभाऽयुग्मगुणकलदायक उक्तः ॥ ३१ ॥

अर्थजीवधनादीनां लाभे नष्टे हतेत्यये ॥

त्रैगुण्यफलदो योगो वृद्धाबुक्तौगिनामयम् ॥ ३२ ॥

कारिण्यमनि अर्थो द्रव्यं जीवधनादिकं गोमहिव्यादिकं यत्र ' अत्रुष्यं मय्येहम कृष्यमन्यधनं भवेत् ॥ गोमहिव्यादिकं सर्वं बुभुक्षोऽन्नं स्पृशम् ' इति । एषां लाभे पछाति तेषादिक हनेऽप्ये नाशं प्राप्ते मति ॥ ३२ ॥

शुभाख्याऽमृतनामानो क्रमेण मुशलाह्वयम् ॥

गदमातंगरक्षांसि चराचरप्रवृद्धकाः ॥ ३५ ॥

अष्टाविंशत्यभिजाः स्युरमी योगाः प्रकीर्तिताः ॥

स्वनामप्रख्यफलदाः प्राप्तावारर्क्षसंभवाः ॥ ३६ ॥

अथानुष्टुप्चतुष्केनाष्टाविंशत्यानेदादियोगानाह—आनेदेति । आनेदेत्यादिकं व्यापकं युगम् । नवरं प्राप्तेति व्याश्रितवारनक्षत्रेभ्यो जाताइति ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

त्वावादिभार्दिदुभादोपधीशोहिभादसृजीर्नस्तते विद्यपीति ॥

गुरो मैत्रतो वैश्वदेवाच्च काव्येऽसिते शंवरेशोद्धतोमी क्रमात्स्युः॥३७॥

अथमुनंगप्रयातेनेषामुत्पत्तिमाह—स्वाविति । सुधीः आदिमादश्विनीतो वर्तमानमपर्यंतं गगयेत् । यान्तसंख्याकं वर्तमानम तावत्संख्याक आनंशादियोगो भवेत् एवमोपधीशे चद्रे इंदु-
भान्मृगशीर्षात् । असृजि मंगश्रेहिभादस्केनात् । विदि बुवे इन्सो नो हस्तान् । गुरो मैत्रनोऽनुरावतः ।
काव्ये शुक्रे वैश्वेदेवादुत्तरापाठत । असिते शनी शंवरं जउं तस्येशोवरुणस्तस्योद्धत शतभिषकृतः
वै निश्चितं क्रमेणेत्येवमेते स्युः । चः समुच्चयार्थः । 'असृग् वक्रे मृगे रक्ते' इतिव्याह्रि ।
'अर्गसंयुक्ताशचरम्' इतिहेमः । अहिभादसृजोत्पन्न छंदोभंगो दृश्यते तत पुस्तकांतरं विशेष-
कनीयमिति ॥ ३७ ॥

हरावब्जईज्ये निजर्क्ष निजर्क्ष क्रमाद्दास्रमारे ज्ञमेत्रं भवेत् ॥

भदेत्यधिष्ण्यं च धिष्ण्ये कधिष्ण्यं शनो चैतदेवं सुधासंज्ञयोगः॥३८

अथामृनासिद्धियोगमाह—हराविति । हरौ सूरवारे निजर्क्ष ध्वकायमं हस्त । अग्ने पंठे
निजर्क्ष मृगशिरः । ईज्ये गुरो निजर्क्ष पुष्यः । आरे भौमेदास्तमश्विनी । शे बुवे मैत्रमनुरावा ।
धिष्ण्ये शुक्रैत्यधिष्ण्यं रेयती । शनो को ब्रह्मा तस्यधिष्ण्यं रोहिणी क्रमाच्च यदा एवं भवेत्तदा
सुधासंज्ञयोगोऽमृनासिद्धियोगो भवेत् । चकारः समुच्चयार्थः ॥ ३८ ॥

द्विदेवादिभानां चतुष्केषु योगाः क्रमात्सप्त ऊष्मांशुपूर्वग्रहाणाम् ॥

सदोत्पातकालाख्यकाणाख्यसौम्या दिनेषु स्वनामप्रकाशेष्टदाःस्युः॥३९

अथोत्पातादियोगवचनमाह—द्विदेवेति । ऊष्मांशुपूर्वग्रहाणा सूर्यादिममग्रहाणा
सप्तसु दिनेषु द्विदेवादिभानां विशालादिनक्षत्राणा चतुष्केषु सदा क्रमेण उर्यात १ काल २
काग ३ सौम्याख्याः ४ योगा निननामनुस्यकठशः स्यु । कोऽर्थे । रविदिने विशाया तदा
उत्पातयोगः अनुरावा तदा काठ ज्येष्ठा तदा कागः मूळं तदा सौम्य एवं नक्षत्रानु-
एवो वारश्चत्वारो योगाः चंद्रादिषु पूर्वाषाढादिन्यप्युष्माः ॥ ३९ ॥

समारोपित इत्यभे पुष्ये आरंभः उद्यमो येषां तानि एवंविधानि सुकृत्यानि सुकर्माणि ते-
जातास्तान् । कश्च उदन्वान् समुद्रइव । सोष्येवंविधइति समुद्रपक्षे रत्नानां धाम स्थानं यस्मि-
न्सइति अर्थांतरन्यासोष्यत्र यया पुष्यः कलिः प्राणिनामर्थान्तनोति । किंभूतानर्थान् । न्यर-
तिपूर्ववत् । किंभूत-पुष्यः कलिरनेकद्रूपणयुक्तोपीत्याशये सर्वं स्पष्टं स्वभावात्कलिरनर्थं करोति
सोऽपि पुष्यनक्षत्रयोगे शुभं करोति तर्हि कृनादियुगे किं वक्तव्यमितिपुष्यनक्षत्रस्यातिशये
क्त्यलंकारः ' तिष्यः पुष्यवत् कलौ भे'इतिहेमोनेकार्थः । ' धाम रश्मौ गृहे देहे' स्था-
नन्मप्रभावयोः ' इति तत्रैवेत्यर्थः ॥ २९ ॥

प्रभूतदोषोदितमप्यभद्रं निहंत्यरं पुष्यकृतेषु तिष्यः ॥

कृतेद्रवंद्योडुकरग्रहाणामत्रैंगिनां कर्मसु सोनिशं स्यात् ॥ ३० ॥

प्रभूतेति । तिष्यः पुष्यः पुष्यकृतेषु पुष्यनक्षत्रे कृतानि कार्याणि तेषु प्रभूतदोषं
दितमपि मूर्खद्वेषणोपपन्नमप्यभद्रमङ्गलमरं शीघ्रं हन्ति नाशयति । पुनः सपुष्यः कृतः इद्रे
बन्धो गुरुस्तस्योडुनि पुष्ये करग्रहो विवाहो यैस्तेषामंगिनां देहिनां कर्मसु कार्येषु अनि-
निरन्तरमन्त्रे भक्षणाय अर्थसामर्थ्यान्नाशाय स्यात् । अचृशब्दोक्तकारांतोति तृचि अत्ता तं
अत्रे कर्तृवन् ॥ ३० ॥

यदा चेत्सासितौ स्यातां भद्रायामारमंत्रिणौ ॥

सायुग्मचरणक्षार्यां भवेद्योगच्चिपुष्करः ॥ ३१ ॥

अधानुष्टमात्रिपुष्करयोगमाह—यदेति । यदा चेद्यदि सायुग्मचरणक्षार्यां सहाऽयुग्मनर-
क्षैर्धर्तते या सा तस्यां विपमांश्चिभयुक्तायां भद्राया २।७।१२ तिथ्या साऽसितौ शनिसहिताव-
मन्त्रिणौ भौमजीवौ स्यातां तदा त्रिपुष्करयोगो वृद्धौ विपयोगिनां त्रिनिघ्नफलः शुभाऽशुभा-
गुणफलदायक उक्तः ॥ ३१ ॥

अर्थजीवधनादीनां लाभे नष्टे हृतेत्यये ॥

त्रैगुण्यफलदो योगो वृद्धावुक्तो गिनामयम् ॥ ३२ ॥

कस्मिन्सति अर्थो द्रव्यं जीवधनादिकं गोमहिष्यादिकं यतः ' अकूप्यं रुष्यहेमा
कूप्यमन्यधनं भवेत् ' गोमहिष्यादिकं सर्वं बुधैर्जीवधनं स्मृतम्' इति । एषां लाभे
पष्टायिते चोरादिना हनेऽस्त्ये नाशं प्राप्ते सति ॥ ३२ ॥

आनंदो यमदंडाल्यो धूम्रभृच्च प्रजापतिः ॥

सौम्यध्वांक्षाह्वयौ तस्माद्ध्वजः श्रीवत्ससंज्ञकः ॥ ३३ ॥

कुलिशो मुद्गरच्छत्रं मित्रं मानुपसंज्ञकः ॥

सरोजं छत्रकोरपातौ कालकाणास्यसिद्धयः ॥ ३४ ॥

शुभाख्याऽमृतनामानो क्रमेण मुशलाह्वयम् ॥

गदमातंगरक्षांसि चराचरप्रवृद्धकाः ॥ ३५ ॥

अष्टाविंशत्यभिन्नाः स्युस्मी योगाः प्रकीर्तिताः ॥

स्वनामप्रख्यफलदाः प्राप्तावार्षसंभवाः ॥ ३६ ॥

अथानुष्टुप्चतुष्केनाष्टाविंशत्यानंदादियोगानाह—आनंदेति । आनंदेत्यादिकं षापकं सुगमम् । नवरं प्राप्तेति आश्रिनवारनक्षत्रेभ्यो जाताइति ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

स्वावादिभार्दिदुभादोपधीशोहिभादसृजीर्नसत्तो विद्यपीति ॥

गुरौ मैत्रतो वैश्वदेवाच्च काव्येऽसिते शंबवेशोद्धतोमी क्रमात्स्युः॥३७॥

अथमुजंगप्रयातेनैपामुत्पत्तिमाह—स्वाविति । सुधीः आदिमादश्विनीतो वर्तमानभर्ष्यंतं गगयेत् । यावत्संख्ययाकं वर्तमानं तावत्संख्ययाकं आनंदादियोगो भवेत् एवमोपधीशे चंद्रे इंदु-भान्मृगशीर्षात् । असृजि मंग्रेहिभादच्छ्यात् । विदि बुधे इनर्शनो हस्तान् । गुरौ मैत्रतोऽनुराघतः । काव्ये शुक्रे वैश्वेदेवाद्दुत्तरापाडतः । असिते शनौ शंवरं जलं तस्येशोवरुणस्तस्योद्धुतः शतभिषकतः । वै निश्रितं क्रमेणेत्येवमेने स्युः । चः समुच्चयार्थः । 'असृग् वक्त्रे मृगे रक्ते' इतिव्याप्तिः । 'अर्णस्यंबुवा शंवरम्' इतिहेमः । अहिभादसृजीत्यत्र छंदोभंगो दृश्यते ततः पुस्तकांतरं विदो-कनीयमिति ॥ ३७ ॥

हरावज्जईज्ये निजर्षं निजर्षं क्रमाद्दास्रमारे ज्ञमैत्रं भवेत् ॥

भद्रेत्यधिष्ण्यं च धिष्ण्ये कधिष्ण्यं शनौ चैतदेवं सुधासंज्ञयोगः॥३८

अथामृतसिद्धियोगमाह—हराविति । हरौ सूरवारे निजर्षं स्रकीयमं हस्त । अजने चंद्रे निजर्षं मृगशिरः । ईज्ये गुरौ निजर्षं पुष्यः । आरे भौमे दास्रमश्विनी । ज्ञे बुधे मैत्रमनुरावा । धिष्ण्ये शुक्रैत्यधिष्ण्यं रेवती । शनौ को बह्मा तस्यधिष्ण्यं रोहिणी क्रमाच्च यदा एवं भवेत्तदा सुधासंज्ञयोगोऽमृतसिद्धियोगो भवेत् । चकारः समुच्चयार्थः ॥ ३८ ॥

द्विद्वैवादिभानां चतुष्केषु योगाः क्रमात्सप्त ऊष्मांशुपूर्वग्रहाणाम् ॥

सदोत्पातकालाख्यकाणाख्यसौम्या दिनेषु स्वनामप्रकाशेष्टदाःस्युः॥३९

अथोत्पातादियोगचतुष्कमाह—द्विद्वैवेति । ऊष्मांशुपूर्वग्रहाणां सूर्यादिममग्रहाणां सप्तसु दिनेषु द्विद्वैवादिभानां विशाखादिनक्षत्राणां चतुष्केषु सदा क्रमेण उत्पात १ काळ २ काग ३ सौम्याख्याः ४ योगाः निननाममुख्यकळदाः स्युः । कोऽर्थः । रविदिने विशाखा तदा उत्पातयोगः अनुरावा तदा काळ ज्येष्ठा तदा काणः मूळं तदा सौम्य एवं नक्षरगतुष्के एको वाश्रवतारा योगाः चंद्रादिषु पूर्वोपादाविन्ययुहाः ॥ ३९ ॥

पितृभं खरगौ द्विदैवतं हिमरस्माऽवसृजीशतारकम् ॥

विदि मूलमजाग्रजार्चिते हुतभुज्ज्योतिरजो डुभार्गवे ॥ ४० ॥

भवतीनभमंशुजे तदा यमघंटाख्ययुगाह्वयोप्यसौ ॥

जनियानशयांबुजग्रहेष्वमरस्थापनकेऽत्ययाय च ॥ ४१ ॥

अथाष्टसंख्यापर्यन्तं वैतालीयवृत्तं तत्र तावद्यमघंटयोगमाह—पितृभमिति भवतीतिगुम्भा। यदा खरगौ स्ये पितृमं मवा। हिमगौ चंद्रे द्विदैवतं विशाखा। असृजि भौमे ईशतारकमाद्रौ। विदि कुपे मूलं। अजोविष्णुस्तदग्रजो मघवान् तेनार्चितो गुरुस्तस्मिन् दिने हुतभुक् बद्धिस्तस्य ज्योतिः कृत्तिका। मार्गवे शुकेऽजो ब्रह्मा तदुडु रोहिणी। अंशुजे शनो इनभं हस्तो भवति तदा बुधैर्यमघंटादियोगे ईरितः। कस्मै जनिर्नन्म यानं प्रयाणं शयः पाणिः सएवांबुजं तद्बहः शयांबुजग्रहः पाणिग्रहणं एषां दंडः एषु च पुनरमरस्थापनके देवप्रतिष्ठायामत्ययाय नाशाय 'अनश्रल्लगे हरे विष्णौ रघुजे वेधसि स्मरे' इतिहैमः। इत्यर्थः ॥ ४० ॥ ४१ ॥

सपतंगमतोऽचलैर्मिते नवभिर्भे च नृपालकैः१६र्भवेत् ॥

मनुभिः१४कुयमै२१रिभाश्वि२८भिस्त्रियमै२३र्दस्रमिते सदाऽऽडलः ४२

अथाडलयोगमाह—पतंगेति। सहपतंगेन स्येण वर्तते तत्सपतंगं भं तस्माद्रश्मिनक्षत्रादचलैः सप्तभिर्मिते भे सति नृपालकैराजभिः षोडशभिश्च मनुभिश्चतुर्दशभिश्च कुयमैरेकविंशतिभिश्च 'इमाश्विभिरष्टाविंशतिभिश्च त्रियमैस्त्रयोविंशतिभिश्च दत्तमिते द्वाभ्यां च मिते भेइति ॥४२॥

बलकर्पककोपलक्रियाविबुधैराडलके च गर्हिता ॥

भवतीह न दोषभाक् क्रिया शयजंबालजसंग्रहादिका ॥ ४३ ॥

अस्यैवफलमाह—बलेति। विबुधैर्बल सैन्यं कर्पक हली कं जन्मुपलक्षणात्वात्कासारकूपा-रामादिः उपलः पापाणः एषां दंडे मत्येकसंयोजनात्। एषां क्रिया समरहलप्रवाहचंबनविधि दुर्गप्रमुखा गर्हिता तिरस्कृता। च पुनरिह योगे शयजंबालजसंग्रहादिकाबालत्वंकाज्जायते तज्जंबालजं कमल शयः पाणिरैव जंबालज करकमलमित्यर्थस्तस्य संग्रहः उद्वाहरस आदिर्यस्यां सा शयजंबालजसंग्रहादिका क्रिया दोषभाक् भवति। 'जबाले च कलो पंके' इतिहैमः ॥ ४३ ॥

विडलौंशुमदंशुसंकुलादुडुतो भौमनगाऽसशोपके ॥

त्रिमितं यदि पण्मितं भवेद्विधुवज्ज्योतिपि चेष्टनुत्तदा ॥ ४४ ॥

अथ विडलमाह—विडलेति। यदिचेत् अंशुमतो रवेरंशुभिः किरणैः संकुलं लुप्तं तस्मादु-डुतः सूर्यनक्षत्रात् विधुर्विघनेऽस्मिन्निति विधुवत् तच्च ज्योतिश्च तस्मिन् वर्तमानचंद्रनक्षत्रे आ-धारे सप्तमी। भौमोद्योर्भौमस्तस्य नगात्तोरकं सप्तमानिनशोपकं नक्षत्रं त्रिमितं वाप पण्मित

भवेत्तदा विडलो भवेत् । किंविशिष्टो विडल । इष्टनुत् इष्टमीशित नुदति विनाशयतीति इष्ट-
नुत् ॥ ४४ ॥

तिमिरारिकरावृतक्षतोऽक्षमितेविद्युदगैः कुकंपनम् ॥

भवतीभमिते च शूलकोऽशनिरेव प्रतिमैवरेन्दुभिः ॥ ४५ ॥

अथ विद्युत्कंपनादियोगानाह—तिमिरेति । तिमिरारेवे करैरावृतसर्त सूर्यकिरणलुप्तन
सत्राद्दे वर्तमानचन्द्रनक्षत्रेक्षमिते पचप्रमिते सति विद्युच्छामपोगो भवेत् । एवमगै सप्तमिते कु-
कंपनं भृकंपनयोगो भवेत् । इभमितेऽष्टमिते शूलक । अवरेंदुभिर्दशभि प्रतिमे समानेऽशनि-
योगेएव स्यात् ॥ ४५ ॥

अनु केतुरहीन्दुभिः समे तिथिभिर्दण्डक उल्मुकं च भे ॥

खचरेदुभिरब्धिलोचनैः परिवेषः कुलिशोऽनलावकैः ॥ ४६ ॥

अनुपश्चात् । अहीन्दुभिरष्टादशभि समे केतु तिथिमि समे दण्डक । खचरेन्दुभिरेकोन-
विंशतिभि समे उल्मुक । अब्धिलोचनैश्चतुर्विंशतिभि समे परिवेष । अनलावकै त्रयोविंश-
तिभि समे कुलिशो भवति । इति सर्वत्र योग्य च पुनरर्थ । युग्मम् ॥ ४६ ॥

द्वियमैरुडुभिर्मितेर्भतोऽर्कयुतात् घातनपातकौ लभेत् ॥

न सदैषु फलं सुकर्मणामलमारंभविधानतो जनः ॥ ४७ ॥

द्वियमैरिति । अर्कयुताद्गतो रविनक्षत्रात् द्वियमैर्द्वाविंशतिभिरुडुभि सप्तविंशतिभिश्च क्र-
मेण घातनपातको योगौ स्याता । सदा जन एषु योगेषु सुकर्मणा शुभकार्याणामारभो विवा-
नतो विहितोद्यमादल निश्चयेन फलं न लभेत् न प्राप्नुयात् ॥ ४७ ॥

चंडांशूनविभोडुतोऽहिभमघाचित्रानुराधाश्रवः

पौष्णेष्वाश्विभतः क्रमाद्गणनयेलादेवतेशान्विते ॥

स्याद्यावत्यगराजजारमणदोश्रंडायुधस्पेतिभे

पातोनासनमेव कर्म रुचिरं नास्मिन्विधेयं बुधैः ॥ ४८ ॥

अथ यदायुःपातमाह—चंडाश्विति । चंडाशुना सूर्येण उना हीना विभा कातिर्यस्य तत्
तच्छोडु च तस्मात्सूर्यनक्षत्रात् अहिमादिसप्तसु अश्विभतोऽश्विनोत क्रमेण गणनया कृत्वा ।
इलेति । इडा देवता भूदेशे विप्रस्तस्येशश्चन्द्रस्तेनाश्विने युक्ते यावति मे अत्राधारे सप्तमी ।
अगोति । अगाना महीत्राणा राना हिमाचलस्तच्चा गौरी नद्रमणईश्वरस्तस्य दोर्भुना तस्य
चंडायुधमत्त्र तस्य पातो हरायुधपात स्यादित्यन्यथ स्वष्टार्थस्त्वयं । मरंभात्सर्वमानि स्या
प्यनेऽव पक्तिपु यद्दत्तमानभेदत्रनक्षत्रमुपरिल्लनाचेहनक्षत्रेण विद्ध यत् तदा तस्मिन्भेहरायुःपात
यादित्यर्थ । बुधैरास्मिन्त्रप्रेऽनारत सदैव स्तनिर शुभ कर्म न विधेय न कार्यमित्यर्थ ॥४८॥

हेलींदोरचरे युतावथ विभार्यार्यधाराशुवो-
रुपे भेज्जविदोश्च मिश्रभइह क्षिप्रे मृगांकेज्ययोः ॥
मैत्रे धिष्ण्यतमीशयोर्निशिथिनीशैन्योर्विधौ दारुणे
लोले मंगलभंगवान्निखिलभे स्यात्कालचक्रभ्रमः ॥ ४९ ॥

अथ शार्दूलविक्रीडितेन कालचक्रभ्रममाह—हेलीन्दोरिति । अथेह लोके हेलीन्दोः
सूर्यचंद्रयोरचो भे स्थिरनक्षत्रे युतौ मिश्रीभावे सति मंगलभंगवान् विवाहादिकार्यविनाशकृत्
कालचक्रभ्रमः स्यात् । एवं विभार्यार्य रात्रेरर्थः स्वामी चंद्रः धराभूमंगलस्तयो रुपे भे युतौ ।
पुनरब्जविदोश्चंद्रमुषयोर्मिश्रमे युतौ । पुनर्मृगांकेज्ययोश्चंद्रगुर्वोः क्षिप्रे भे युतौ । पुनर्धिष्ण्य-
तमीशयोः शुक्रचंद्रयोर्मैत्रे भे युतौ । पुनर्निशिथिनीशशंद्रः ऐनिः शानेस्तयोर्दारुणे भे युतौ ।
पुनर्निखिला मा कांतिर्यस्मिन्स एवंविधे विधौ पूर्णेन्दौ लोले भे सति एषः स्यात् । 'अब्जो
धन्वंतरौ चंद्रे शंखे पद्मे च संख्यके' इति 'अर्यः स्वामिवैश्ययोः' इति च हैमः । निशिथिनीइत्यत्र
शकारमभ्ये दीर्घईकारोऽस्ति अत्र तुन्हस्वइकारः शब्दप्रभेदाद्दृश्यते ॥ ४९ ॥

तिथिवारभवा भवारजाः किल योगाश्च शुभाशुभाह्वयाः ॥

विषयेष्वखिलक्रियाविधावखिलेष्वत्र विलोकनोचिताः ॥ ५० ॥

अथ वैतालीयेन केषुकेष्वेते, विलोकनीयास्तदाह—तिथीति । तिथिवारभ्यो भवान्जाताः
भवारभ्यो नक्षत्रवारभ्यो जायन्ते तज्जाः शुभाशुभाह्वयाः सौम्यक्रूरनामयोगाः अखिलेषु विषयेषु
देशेषु अत्राखिलक्रियाविधौ समस्तकार्यविधाने विलोकनोचिता दर्शनाय योग्याः स्युः 'वि-
षयो यस्य योज्ञातस्तत्र गोचरदेशयोः' इति हैमः ॥ ५० ॥

हेल्यधिष्ठितभमेशभजाः स्युर्हूणहोरखशवंगकिणेषु ॥

येखिलेषु च हिताय कुयोगास्तेऽहिताय विषयेष्वखिलेषु ॥ ५१ ॥

अथ स्वागतावृत्तनाह—हेल्येति । हेल्याधिष्ठितं सूर्याश्रितनक्षत्रं च भेशं भानां नक्ष-
त्राणामीशशंद्रस्तत्र चंद्रनक्षत्रं च ताम्या नार्यं तज्जा ये कुयोगाः अखिलेषु हणादिषु देशेषु
हिताय शुभाय स्युः । च पुनस्ते कुयोगाः अपरेषु विषयेषु देशेषु अहितायाऽनुभाय स्युः ॥ ५१ ॥

विष्कंभप्रीत्यायुष्मंतः सौभाग्यशोभनावतिगण्डश्च ॥

सुकर्माधृतिशूलाह्वयगण्डावृद्धयभिधामी योगाः क्रमशः ॥ ५२ ॥

ध्रुवाख्यव्याघातो हर्षणवन्नसिद्धयो व्यतीपातः ॥

वरीयानथ परिधशियो सिद्धिसाध्यशुभाह्वयशुक्लाख्याः ॥ ५३ ॥

ब्रह्मैन्द्रोत्थोवैधृतिर्योगाः स्युरित्यसौम्यसौम्याहि ॥

स्वसंज्ञा संनिभफलमश्रांतं कर्मसु तन्वंत्येव ॥ ५४ ॥

अथार्यागिद्येन विष्कम्पादिसप्तविंशतियोगानाह—विष्कम्भेत्यादित्रिभिः विशेषक । सुगम ।
अश्रांत निरतरमसौम्यसौम्या क्रूरशुभा अभी योगा कर्मसु कार्येषु स्वसंज्ञसंनिभफल
निजनामसदृशफल तन्वति विस्तारयन्ति ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥

शश्वदमीपामेतेऽशुभफलभाजोपि भवंति वै योगाः ॥

विश्वाकभतिथ्यंगैकोनविंशतिदशधरात्यष्टिमिता ॥ ५५ ॥

अथैतधामशुमानाह—शश्वदिति । शश्वन्निरतरममीपा सप्तविंशतियोगाना मध्ये एते अमीप-
त्यक्षा योगा विश्वा विश्वे त्रयोदश अका नव मानि सप्तविंशति तिथय पचदश अगानि पट्ट-
एकोनविंशति दश धरा एक अत्यष्टि सप्तदश एषा दृढ । एभिर्मिता व्याघात १३
शूल ९ वैधृति २७ वज्र १९ परिघ १९ गड १० विष्कम्भ १ व्यतिपाता १७ ॥ ५५ ॥

वैधृतिव्यतिपातावखिलौ स्याता चानिष्टदौ योगौ ॥

एतद्विहितवृषोनेहपरलोकेऽखिलभोगभाग्भवति ॥ ५६ ॥

वैधृतीनि । अखिलौ समस्तौ वैधृतिव्यतिपातौ योगौ अनिष्टदौ दोषकरौ स्याता । इहाऽ
स्मिन् भवे एतयोर्वैधृत्यतिपातयोर्विहित कृतो वृषो धर्मो येन स पुमान्परे लोके स्वर्गलोके
खिलभोगमाक्त् समस्तभोगफलयुक्तो भवति । व्यतिपातो व्यतीपातइतिशब्दप्रभेदोऽपिपरि
देरूपसर्गस्य वा दीर्घत्वात् । वैधृतो वैधृतिशब्दप्रभेदोऽपलक्षणत्वात् । 'धर्म्यं पुण्यं वृष'
इतिरैम ॥ ५६ ॥

परिघाघर्धमनिष्टमनिष्टा नाड्यः कुलिशस्यादियुतेः ॥

शुभकर्मस्वाद्याः स्युस्तिस्त्रोतिगण्डे पडेव गण्डे च ॥ ५७ ॥

परिघेति । परिघस्यार्द्धं दलमनिष्ट स्यात् । कुलिशस्य वज्रस्य किंभूतस्य आदियुतेरादिना
विष्कम्भेण युति सयोगो यस्य स तस्य विष्कम्भस्य आद्यास्तित्रो नाड्यो घटिका
नेष्टा च पुनरतिगण्डे पट्ट गण्डे पडेव नेष्टा स्यु । तेषु शुभकर्मसु ॥ ५७ ॥

व्याघाते न वरा नव पंचाद्याः शूले स्तो द्वौ ॥

अंशे निंद्यौ च मुहूर्त्तवैन्द्रे ध्रुवयोगे च ते शेषे ॥ ५८ ॥

व्याघातेति । एव व्याघाते नव घटिका वरा श्रेष्ठान शूले पच । आद्याइति सर्वत्र योज्य ।
अथैन्द्रे ध्रुवयोगे च अंशे त्रिभागे इने गते सति द्वौ मुहूर्त्तौ निंद्यौ स्त भवन ॥ ५८ ॥

मितं सदा मानदलेन कर्क्षमसौम्ययोगस्य सरूपकस्य ॥

योगो यदि स्याद्विपमस्तदैवमथोन्यथा पिडयुतस्य भ तत् ॥ ५९ ॥

अधोपजातिभ्या विष्कंभादिदुयोगिव्येकार्गलचक्रस्योपपत्तिमाह—मितमिति । असौम्ययो-
गस्य विष्कभज्याघातव्यतीपातशूलपरिघगडातिगडवज्रवैधृत्याख्यस्य सरूपकस्यैकेन सहित-
स्य अस्य मानदलेन प्रमाणस्यार्द्धेन मित प्रमित यद्भ्र नक्षत्र तद्भ्र कर्षं कस्य मस्तकस्य ऋष
नक्षत्र स्यात् । यदि चेद्विपमो योग स्यात् तदा एव स्यात् । अथान्यथा पूर्वोक्तविपमाभावे
सति तदा पिडयुतस्याऽष्टाविंशतिनक्षत्रयुक्तस्य समकुयोगस्य प्रमाणाद्धेन मित यद्भ्र तद्भ्र
मस्तकनक्षत्र स्यादित्यन्वय ॥ ५९ ॥

रेखाभिरेवोद्धृगैकरेखा खार्जूरिकं विश्वमिताभिरस्मिन् ॥
विद्धा सती मौलिभवस्तदंघ्रौ भपेटकं स्यादलयं विदध्यात् ॥ ६० ॥
रेखेति । विश्वमिताभिस्त्रयोदशमिताभौ रेखाभिर्विद्धा सती एव विधा उद्धृगता एकरेखा
इत्येव स्वरूपक खार्जूरिक चक्र स्यात् । सुधीभिरस्मिन् वलये मौलिभतोमस्तकनक्षत्रात् तदंघ्रौ
। चक्रचरणे भपेटक नक्षत्रमाला विदध्यात् स्थापयेत् ॥ ६० ॥

खार्जूरिकं चक्र	ला	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७
	मि	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७
सती	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७

तत्रैकरेखाश्रितयोरिन्दोरेकार्गलाख्येवकदीप्तिपातः ॥
कार्तान्तिकैरेव पुराणगात्रैरुक्तोमिथोदीप्तकृशानुकीलः ॥ ६१ ॥

अर्धेद्वज्रयाऽस्य नामान्याह—तत्रैकेति। एव निश्चयेन पुराणगात्रैर्वृद्धे कार्तान्तिकैरेवैद्वज्रे ।
'देवज्ञगणकादेशिज्ञानिकार्तातिका।अपि'इतिहैम । तत्र चक्रे एकरेखाश्रितयोरखाया गतयोरिन्
दो सूर्यचन्द्रयोरवकदीप्तिपातो नेत्रतेज पातएकार्गलाख्यउक्त । कीटशएकार्गलाख्य । मिथ
परस्पर दीप्तकृशानो स्फुरदग्ने कीलाइव कीला ज्वाला यस्मिन्स । 'हेति कीलाशिखावला'
इतिहैम ॥ ६१ ॥

यदैकरेखाश्रितपुण्यवन्तयोर्दृगंगुसंपातभुवोत्तिभीष्मभाः ॥
काले पतंत्यर्णवचीवरातलं नरा. सदा मंगलभंगहेतव. ॥ ६२ ॥

अधोपनात्याऽस्यैव दुष्टपुरुषस्वरूपना द्यते—यदैकेति । कदा काले एकरेखाश्रितपुण्य
वन्तयोरैकरेखाधिष्ठितरविचन्द्रयोर्दृशौ तयोरंगुसंपातस्तेन ५पातस्नस्माद्भवतीति तद्भुवो नात्
अतिभीष्मभा अनिकृरकातय सदा निरतर मंगलभगस्य पाणिग्रहणनाशस्य हेनव कारण
भूता एव विधा नरा नरस्वरूपा अर्णवचीवरा भूमिस्तस्यास्तल पतति गच्छति । 'सागरा-
दग्ने स्युर्नेतिमेखलावरा' इति हैम ॥ ६२ ॥

सत्याः पुरादोर्ग्रहमंगलं शो बभूव तन्मंगलमाचचार ॥

कपालिनोमंगलमप्यहो स्याक् चैकार्गलोत्पन्ननृपातदोषात् ॥ ६३ ॥

अथास्यैव दुष्टता दर्शयन्नाह—सत्येति । 'व प्रागुक्तोप श शमुः शा गौरी कमला-
लया' इतिमोभरिवचनात् । श शमु पुरा पूर्वं सत्या पार्वत्या दोर्ग्रहमंगल पाणिग्रहण
मंगलमाचचार चकार । च इत्यवधारणे । अहोइत्याश्चर्ये । तन्मंगल पार्वत्या पाणिग्रहणमंगल
कर्तृपद । स्याक् शीघ्र कपालिनोपि मंगल बभूव स्यात् । एकार्गलेषूत्पन्ना ये नरस्तेषा पातदो
षात् अत्रशब्दउत्थेन कपालमसत्यस्येतिकपालिनोभिन्नोरपि कुयोगान्मंगल तर्क्यन्यस्य श्रीमत
कथं न । अत्र कुयोगान्मंगलमिति विरोधात्कार । परिहारस्तु कपालिन ईश्वरस्य भिक्षोश्च
मंगलमेव एतयोर्नैश्वरवस्त्वभावात् नतु श्रीमत्पुरुषस्येति । अथवा तन्मंगलमिति कपालिनोमंगल-
मिति सवये पठ्ये बभूव । सती मंगलमपि भिक्षाटन चकारेत्यर्थ । यतो भिक्षुणा मंगल
भिक्षेति 'सती शिवा महादेवी' इतिहेम ॥ ६३ ॥

ऐशं यतेद्धर्षणशूलसाध्यगंडे व्यतीपातकवैधृतीनाम् ॥

यद्रावसाने स्थिनमृक्षमृक्षे चंडायुधं तत्र हि कालमं स्यात् ॥ ६४ ॥

अथ चंडायुधमाह—ऐशमिति । पतता मच्छता हर्षणादियोगाना यद्रवसानेऽन्ते स्थित-
मृक्षे नक्षत्रे तत्र तस्मिन्नक्षत्रे हि निश्चयेन ऐशमीशस्येद चंडायुध स्यात् । कीदृश चंडायुध
काला भा कातिर्यस्य तत्कालम् ॥ ६४ ॥

मरुस्थलीकच्छकलिगवंगदेशान्नगेलं च शिवास्त्रपातः ॥

एकार्गलां दुष्यति नापरेषु देशेषु भौतावहितौ भवेताम् ॥ ६५ ॥

अत्रैतयोर्हेयस्थानमाह—मरुस्थलीति । शिवास्त्रपातश्चंडायुधपात एकार्गलश्च मरुस्थ-
त्यादीन् नगला पर्वतभूमि च दुष्यति । अपरेषु देशेषु इमो तो चंडायुधैकार्गलावहितावऽ
पुभवरो न भवेतामित्यर्थ ॥ ६५ ॥

निहन्ति काश्मीस्वर्देन्द्रयोस्सौ समागधाख्यद्रविडारिमाणयोः ॥

एकार्गलान्येषु न मंगलव्रजान्नित्याहतुर्गालवदेवलावपि ॥ ६६ ॥

इतिज्योतिर्विदाभरणे योगोत्पत्त्यध्यायो द्वितीय ॥ २ ॥

निहतीति । इतिगालवदेवलावपि ऋषि आहतु वययत । इति किं । असविकार्गलं.

काश्मीरवरेंद्रयो काश्मीरवराडदेशयोर्माग इद्रविडाना सहितयोर्मगलव्रनाविहति विनाश
यति । अन्येषु देशेषु नेति ॥ ६६ ॥

इति श्रीपिण्डिमायगच्छाधीराजभट्टरकपुरदरभ्रमाहिमाप्रभसूरीश्वरचरणसरोरुहचवरीशयमान
शिष्यभावरत्नविरचिताया श्रीकविकालिदासकृतज्योतिर्विदाभरणस्य
सुरवेधिकाया द्वितीयोध्याय समाप्त ॥ २ ॥

सदा श्रीमहिम्ना प्रभूणा सुनाम्ना शुभज्ञानत्नाकर सूरिराज्ञाम् ॥
महीमडले स्याच्छिष्यैकस्य नून श्रिनस्यास्तमौर्ध्वान्न सनापराशे ॥ १ ॥

॥ अथ भद्राप्रकरणम् ॥ ३ ॥

बवाह्ववालवकौलवतैतिलगस्वणिजविष्टयः सप्त ॥
जगदुरथोतिचराणि तिथिखंडात्मकानि करणानि ॥ १ ॥

अथ तृतीयाध्याये प्रथममार्गाम्ब्या सप्तकरणन्याह—बवेति । अयानतरं ज्ञातव्यं बवा
हेत्येतेषा द्वद्व । इति सप्तचराणि चलस्वरूपाणि तिथिखंडात्मकानि तिथ्यर्द्धस्वरूपकाणि
जगद् कथयामासु ॥ १ ॥

अचरायुतरंशकलाद्यामासन्ना चतुर्दशी तस्याः ॥
शकुनिचतुष्पदनागर्किस्तुघ्नानि भवन्ति करणानि ॥ २ ॥

अथ स्थिरकरणचतुष्कमाह—अचरेति । अमाया आसन्नं समीपमासन्न उत्तरखंडे
आद्यमासन्न यस्या साद्यामासन्ना चतुर्दशी एतेन कृष्णपक्षउत्तरखंडश्च सूचित । तस्याश्च
तुर्दश्या सकाशात् अचराणि शकुन्यादीनि करणानि भवति ॥ २ ॥

सितादेः करणं व्येको याततिथ्यर्धसंचयः ॥
सप्तभक्तोवशेषेण मितं स्याद्भवतो गतम् ॥ ३ ॥

अथानुष्टुभा करणानयनमाह—सितादेरिति । सितादेः सितपक्षप्रतिपत्त । यातेतिगत
करणसंचय इति । कोऽर्थः । द्विगुणोक्तयाततिथौ अर्धसंचय स गतकरणसंचय
व्येक एतेन रहित । पुन किंनिशिष्ट । सप्तभक्तोवशेषेणमिदंनोवशेषस्तेनमित प्रमित करण
भवतो गत स्यादित्यर्थः ॥ ३ ॥

चराणि विष्टिं करणान्यृते च मा भवन्ति सौम्याखिलकर्मसिद्धये ।
तथैव धीरणि च पित्र्यकर्मणे विष्टिर्विघातादिविधौ वरा भवेत् ॥ ३ ॥

अधोपजात्यैषां फलमाह—चराणीति । विष्टिमृते विना चराणि करणानि सौम्याखिले-
कर्मसिद्धये शुभसमस्तकार्यसिद्धये भवति । तथैव च पुनर्धीराणि स्थिराणि शकुन्यादीनि
करणानि पित्र्यकर्मणे पूर्वजसंचन्धिकृत्याय भवन्ति पुनः सा विष्टिर्विघातादिविधौ
वरा श्रेष्ठा भवेत् ॥ ४ ॥

भद्रा पुरा संयुग ईशविग्रहाद्भवृव वामीवदनामरासुरे ॥

लांगूलिनी सप्तशया त्रिपद्मती वराटिकादृग् घनघोपकस्वना ॥ ५ ॥

अथ सा क' विष्टिस्तदुत्पत्तिमाह—भद्रेति । पुरा पूर्वममरासुरे नाम्नि संयुगे संग्रामे भद्रा
ईशविग्रहाच्छुशरीराद्भवृव संजाता । किलक्षणा । वामीवदना वामी रासभी तद्वददंनंमुलं यस्याः
सा । यतः । 'वामी शृगाल्यां करभीरासभीवडवासु च' इति हैमः । पुनः किंभूता । लांगूलिनी
पुच्छयुक्ता । पुनः किलक्षणा । सप्त शयाः कराः यस्यास्सा सप्तशया । 'पंचशाखः शयः सप्तः
इति हैमः । त्रयः पादाश्रयणा विद्यते यस्याइतित्रिपद्मती । वराटिकादृक् कपर्दिकावत् दृशौ
यस्यास्सा वराटिकादृक् । पुनः घनो निविडः कर्त्सितो घोषो घोपकः कुत्सितकांस्यं तद्वत्स्वनः
शब्दो यस्याः सा । 'घनः कांस्ये विद्युतीघोषे' इति हैमः । कुत्सितार्थे कप्रत्ययः ॥ ५ ॥

जाले प्रविष्टा कुणपांशुकांबरा मरद्विषामग्रजकानने तदा ॥

परेतगा धूमनिभा बलोद्धता वात्येव साभूदतिदीर्घविग्रहा ॥ ६ ॥

जालइति । तदा सा भद्रा वात्या इव वातानां समूहे वात्या तद्वदतिदीर्घविग्रहाऽत्यायतश-
रिराऽभूत् । किंभूता । अमरद्विषां दैत्यानां जाले समूहे प्रविष्टा । पुनः किंभूता । कुणपांशुकां-
नि शववस्त्राण्येवांबराणि यस्याः सा कुणपांशुकांबरा 'अजीवे कुणपं शव' इति हैमः । अथवा
कुणपांशुकांबरा शववस्त्रा । अंबरे गगनेऽमरान् द्विपंतीतितेषामंबरामरद्विषामिदित्यत्र योज्यम् ।
पुनः किंभूता । अग्रजाः पितरस्तेषा काननं वनं श्मशानं तस्मिन्परेतेन गच्छतीतिपरेतगा
इति हैमः । पुनर्धूमनिभा धूमसदृशी । पुनर्बलोद्धता शौर्योत्कटा । 'श्मशानं करवीरं स्यात्
प्रेतः परेतश्चामृते मृतविशेषे इति ॥ ६ ॥

३९२ यंत्रमंत्रादिषु शिरेमरास्यः कलिदजासोदरधामपद्धतिम् ॥

३९३ वेदमंत्रात्मसुद्धं कपर्दिनो बह्व्यायुधानंदवतोमरुद्रया ॥ ७ ॥

३९४ मंत्रादिस्वामिवारयो दैत्यास्तस्याविष्टे. सकाशात् कलिदजासोदरधामपद्धतिमानशिरे
नमस्तमंत्रोपचरु तस्याः सोदरो यमस्तस्य धाम्नां गृहाणां पद्धतिः पंक्तिस्तां ।
३९५ मंत्रादिस्वामिवारयो दैत्यास्तस्याविष्टे. सकाशात् कलिदजासोदरधामपद्धतिमानशिरे
नमस्तमंत्रोपचरु तस्याः सोदरो यमस्तस्य धाम्नां गृहाणां पद्धतिः पंक्तिस्तां ।
न्यासं काल्यादे इति हैमः । अथ सा भद्रा कपर्दिन ईशस्य कर्णवदमवाप प्राप ।
निषेधः ।

नंदवनः परममुखयुक्तस्य । किलक्षणा सा । बह्व्यायुना अग्निशस्त्रा । पुनः
किंभूताः यूनानां रयोवेगस्तद्वद्देवो यस्याः सा मरुद्रया ॥ ७ ॥

विधेयमेवाग्निशिखाग्रतालुका फलं न साशेतवरात्ति मंगलम् ॥
नैरैरतः स्वात्महितोपलब्धिभिस्तदाश्रितं स्वाश्रितकर्मसिद्धिजम् ॥

अथास्या मुट्टत्यनिषेधमाह—विधेयेति । शात् ईशान् इत प्राप्तो वरो यया शेतवरा
साविष्टि फलमतिभक्षयति । किंभूता सा अग्निशिखा अर्धेवद्वे शिखा ज्वाला तस्याग्र
तद्वत् तालुक यस्यास्मा । किंभूत फल स्वाश्रितकर्मसिद्धिज स्याविष्टाश्रित विहितं कर्म
तस्य सिद्धिस्तस्या जान भद्राया रुतमार्थनिष्पत्तिनात्र अतोहेनोर्नरैस्तदाश्रित विष्टिवेलाप्राप्त
। मंगलमुद्वाहादिव न विधेय न कर्त्तव्य । किंभूतनै । स्वात्महितोपलब्धिभि स्वात्मने जीवाय
हिता हितकारिणी उपलब्धिर्बुद्धि प्राप्तिर्ज्ञान वा येषा तरिति । ' उपलब्धिर्भवेज्ज्ञाने तथा
। प्राप्तिमनीषयो ' इतिमहीप ॥ ८ ॥

पक्षे बलक्षे 'शभवैवमुत्तरे तिथेर्मिताया निगमैर्भवैर्दले ॥

'स्यात्पंचदश्या विपभृन्मिता तिथेर्धरोनितायाःशितिभे च साधके ॥ ९ ॥

अथविष्टिमोग्यकालमाह—पक्षेइति । बलक्षे शुक्लपक्षे निगमेर्वैश्वतुर्भेश्व पुनर्भवैर्द्वौ-
कादशभिर्मितायास्तिथेश्रतुर्थ्या एकादश्या उत्तरे दले शात् शिवाद्भवतीति शभवा भद्रा स्यात्
चपुनरेव चतुर्दश्या पूर्णिमायाश्च पूर्णपभृता सर्पेण मिता चासौ आसमस्ता तिथिश्च विपभृ
न्मिता तिथिस्तस्या अष्टम्या आद्यके प्रथमे दले शभवा स्यात् । च पुन शिति कृष्णा भा कति-
र्धस्मिन् स तस्मिन् शितिभे कृष्णपक्षे धरोनिताया एकेन रहिताया पूर्वोक्तचतुर्थ्यादितिथे-
स्तृतीयाया दशम्या उत्तरे दले पुनश्चतुर्दश्या सप्तम्या प्रथमे दले सा भद्रा स्यादित्यर्थे ॥९॥

नेष्टाः सदाऽशेषविनाडिका वरं चैके बुधाः पुच्छघटीत्रयं जगुः ॥

तस्या वरामह्वयपराद्धंगा तिथेर्यातामसंतो निशि चादिगापरे ॥१०॥

नेष्टाइति । सदा बुधा क्रियाविधौ तस्याभद्राया अशेषा समस्ताघटीगिष्टाः श्रेष्टा न जगु
र्नोचु बुधा अस्या पुच्छ घटीत्रयं चर जगुः अथ वेपाचिन्मतमाह अपरेऽमतोऽमेधमो या
भद्रा तिथेरपराद्धंगा उत्तरदलस्थिताऽस्मिन् तामह्नि दिने वरा श्रेष्टा जगु पुनर्या भद्रा तिथे
रादिगा पूर्वदलस्थिताऽस्ति ता निशि रात्रौ वरा जगु ॥१०॥

भैः पंचभिर्दसकुभिर्नखैः स्यादस्या घटीभ्यः क्रमतो मिताभ्यः ॥

घटीत्रयं लूनलता परं च सितेऽसिते चोत्क्रमतोपि भैम्याः ॥११॥

। अथाम्या पुच्छविवेकतामाह—भैरिति । सिते शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां भै सप्तविंशतिभिर्मिताभ्यां
घटीभ्य सराशादस्याभैम्या विष्टेरपर घटीत्रयं लूनलता स्यात् । क्रमत एवमष्टम्या पत्रभिर्दि-
ताभ्यो घटीभ्य एकादश्या दसकुभिर्दशभिर्मिताभ्य पूर्णिमायानोर्विंशतिभिर्मिताभ्य च
पुनरसिते कृष्णपक्षे उत्क्रमतो वैपरीत्यचलनेनाऽपि तृतीयाया विंशतिभिर्मिताभ्य सप्तम्या-

द्वादशभिर्मिताम्यः दशम्यां पंचभिर्मिताम्यश्चतुर्दश्यां सप्तविंशतिभिर्मिताम्योऽपरं घटात्रय
लूनलना स्यात् । भीमात् ईशात् भवा भैमी 'भीमभगौ' इति हेमः । लूनलताशब्दोऽस्मिन्प्रये
बहुषु स्थानेषु पुच्छवाचको दृश्यते महाकविप्रोक्तत्वात्प्रमाणम् ॥ ११ ॥

निजः पडंशो लपनं गलः स्यात्त्रिंशल्लवृष्यंशउरंगभागः ॥

नाभिः कटिर्मार्गणभागकोस्याः शेषं च लां गूललतेशजायाः ॥१२॥

अथास्यादेहविभागमाह—निजेति । अस्याईशाज्जायतेइति ईशजा तस्या भद्राया निजः
स्वकीयः शरीरापेक्षया पडंशः षष्ठोभागः पंच घटयो लपनं वटनं स्यात् । एवं त्रिंशल्लवृष्यश-
क्तमो भाग एका वटी गटः कंठः । त्र्यंशस्तृतीयो भागो दश घट्यउरो हृदयं । अंगभागः
षष्ठो भागः पंच घटयो नाभिः । मार्गणभागकः पंचमोभागः षट्घट्यः कटिः । शेषं त्रिंशतघट्यो
लांगूललता पुच्छलनेति ॥ १२ ॥

मयोदितो वर्ष्मविभाग एष त्रिंशद्घटीप्रख्यमितौ हि सत्याम् ॥

सयोपरैर्युक्तियुतोनसद्भिर्मान्यो निरुक्तोपमतः सदास्याः ॥ १३ ॥

अथ न्यूनाधिकभद्रायां भागविवेकतामाह—मयेति । हीतियुक्तार्थे त्रिंशद्घटीतुल्यामितैः
भद्रायां सत्यां मदा मयास्या भद्राया एष वर्ष्मविभाग शरीरविभाग उदितः कथितः ।
अतःकारणादपरैरनसाद्भिर्विबुधैरस्याः सोयं विभागो मान्यो ग्राह्यः । स कः । योयुक्तियुतो
निरुक्तः कथितः । कोऽर्थः । यदा भद्रा न्यूनाविका स्यात्तदा भागोपि तत्सदृशो भवेत् ॥१३॥

विलीयतेऽर्थो लपने लयो गले तस्मादुरस्यर्थनिमीलनं कलिः ॥

नाभौ धियोरं विलयः कटिस्थले लूने च विष्टेर्विजयोऽनिशं भवेत् ॥१४

अथ भद्राङ्गविभागफलमाह—विलीयतइति । अनिशं निरंतरं विष्टेर्लपने मुखेऽर्थः कार्यं
विलीयते विनाशमुपैति । तस्मात्तदनंतरं गलं कंठे लयो मृत्युर्भवेत् । उरसि त्वदि अर्थस्य
पदार्थस्य निमीलनं हानिर्भवेत् । नाभौ कलिः क्लेशः । अरं शीघ्रं कटिस्थले धियो
बुद्धेर्विलयो नाश । लूने पुच्छे विजयो भवेत् । च पुनरर्थः । विधीयतेकर्तारिप्रयोगः । लयश्चेति-
स्यवाचकः । उक्तं च लघुस्तत्रे । 'लीयते खलु यत्र कल्पविरमे ब्रह्मादयस्तेष्वप्यमी' इति ॥ १४ ॥

स्सातलस्था तिमिकार्मुकांगनाधटस्थिते राजनि भूमिगा भवेत् ॥

द्विरेफगोद्वंद्वनखायुधानुगे विष्टिर्द्विस्था ननु जेपराशिगे ॥ १५ ॥

अथ विष्टेः स्थितिर्नमानमाह—रसेति । ननु निश्चितं तिमिर्मनराशिः कार्युक्तो घटुः
अंगना कन्या घटस्तुत्या एषा द्वंद्वः एषु स्थिते राजनि चष्टे सति विष्टीरमानलस्था पाताल-
स्थिता भवेत् । द्विरेफोऽलिः वृश्चिकः गौरुषः हृदं मिथुनं नवायुष सिंहः एषां द्वंद्वः

एतान् राशिननुगः प्राप्तस्तस्मिन् राजनि एतद्राशिगतचन्द्रे विष्टिर्भूमिगा भवेत् शेषराशिमे
मेपकर्मकरकुम्भगते राजनि विष्टिर्दिविस्था स्वर्गस्थिता भवेदित्यर्थः ॥ १५ ॥

सा याति मन्वह्यगतिश्च्युदन्वदिर्गाश्वरोपर्वधसंमितादिषु ॥

तिथिष्वनिष्टाभिमुखी यथेयमैन्द्रचाननाशाभ्यइतिक्रमःस्यात् ॥१६॥

अथ विष्टिगत्यभिमुखमाह—सायातीति । मनुश्चतुर्दश अहिरष्ट अगः सप्त तिथिः
पंचदश उदन्वान् समुद्राश्चत्वारः दिक् दश ईश्वर एकादश उपबुधोऽग्निस्त्रयः एषां द्वंद्वः एभिः
संमितासु प्रमितासु तिथिषु सा विष्टिर्द्वैन्द्रचाननाशाभ्यः पूर्वप्रमुखकाष्ठाभ्यइति यथाक्रमं याति
गच्छति । यथा चतुर्दश्यां पूर्वाभिमुखी । अष्टम्यामग्निदिङ्मुखी । सप्तम्यां दक्षिणाभिमुखी ।
पूर्णिमायां नैऋत्यभिमुखी । चतुर्थ्यां पश्चिमाभिमुखी । दशम्यां वायव्याभिमुखी । एकादश्या-
मुत्तराभिमुखी । तृतीयायामीशानाभिमुखीइति । इयं विष्टिरभिमुखी अनिष्टा स्यात् ॥ १६ ॥

वार्षीतिहोत्रस्वपयातुधानकृत्यंवरप्रेतपकेन्द्रदिक्षु ॥

भद्राननं भीतिवहं निरुक्तं कृत्योद्यमानामृषिभिः क्रमेण ॥ १७ ॥

अथविशेषतआह—वाररिति । ऋषिभिः क्रमेण कृत्येषु कार्येषु येषां ते तेषां पुंसां
भीतिवहं भयकारि भद्राननं . विष्टिमुखं निरुक्तं प्रोक्तम् । कासु वारादिदिक्षु । वार्जलं वीनि-
होत्रोऽग्निः स्वंधनं एषा द्वंद्वः एतान् पातीतिषा . द्वंद्वे प्रत्येकस्यसंयोजनात् जलपोवरुणः अग्नि-
पोऽग्निदेवः स्वपोधनपतिः यातुधानो राक्षसः कृत्तिश्रमैर्वाभ्यर्च्यं यस्य सकृच्चम्बरो रुद्रः प्रेतपो
यमः को वायुः इन्द्रः सुरपतिः एषां द्वंद्व एषां दिक्षु । स्पष्टार्थस्तु । चतुर्थ्यां पश्चिमायां भद्राननं ।
एवमष्टम्यामग्नेय्या । एकादश्यामुत्तरस्यां । पूर्णिमायां नैऋत्यां । तृतीयायामैशान्यां । सप्तम्यां
दक्षिणस्यां । दशम्या वायव्या । चतुर्दश्या पूर्वस्या । ग्रंथान्तरे तु यावत्संख्यादिगा तावत्सं-
ख्यामिते प्रहरे भद्रामुखम् । यथा चतुर्थ्यां पश्चिमाया चतुर्थे प्रहरे एवं सप्तमपीतिदृश्यते ॥१७॥

क्षमया च दोर्म्यामिषुभिः शिवैरिनेर्मितं रवौ यामदलं वरं विदुः ॥

विधौ भुवांकेरिहिभिर्दिनेरिनेर्द्वाभ्यां सभद्रं स्वरशास्त्रदर्शिनः ॥१८॥

अथयामार्द्धमाह—क्षमयेति । स्वरशास्त्रदर्शिनः स्वरशास्त्रज्ञाः रवौ रविवारे क्षमयेकेन
दोर्म्यां द्वाभ्यां इषुभिः पंचभिः शिवैरेनादशभिरिनेर्द्वादशभिर्मितं यामदलं प्रहराद्वं वरं विदुः
अवधारयति । एवंविधौ चन्द्रे भुवकेनाकेनाकेनवाभिराहिरिष्टाभिर्दिनेः पंचदशभिरिनेर्द्वा-
दशभिर्द्वाभ्यां मितं सभद्रं कल्याणसहितं यामदलं विदुः ॥ १८ ॥

अंकैरगौराभिभिंशुभिर्द्युगैर्दिग्भिर्नृपैः स्याच्च समं शुभं कुजे ॥ .

पष्टं द्वितीयं दशमं बुधे गुरौ तदक्षदोरंकदशाहिसंख्यया ॥ १९ ॥

अंकेरिति । कुजे भौमादिने अंकैर्नवाभिरगैः सप्तभिराग्रभिस्त्रिभिरंशुभिर्द्वादशभिर्युगैश्चतु-
र्भिर्दिग्भिर्दशभिर्नृपैः षोडशभिः समं सदृशं यामार्द्धशुभं स्यात् । बुधे षष्ठं द्वितीयं दशमं या-
मार्द्धं शुभं स्यात् । गुरौ अशाणि पंचदशौ मुजौ द्वौ अंका नव दश अहयोष्टौ एषां द्वंद्वः
एषां संख्ययासमं मितं तद्यामार्द्धं शुभं स्यात् ॥ १९ ॥

शरांगदिविश्वदिनेन्द्रनागैर्भृगावभिन्नानि शुभान्यशंसन् ॥

शशांकविश्वेन्द्रनृपैर्द्वियैश्च यामार्द्धकानीह शनो स्वज्ञाः ॥ २० ॥

शरेति । इह स्वज्ञाः भृगौ शुक्रदिने शरादिभिरेषां द्वंद्वः । एभिः पंचपद्दशत्रयोदशप-
चदशचतुर्दशाष्टभिरभिन्नान्यविच्छिन्नानि प्रमितानि यानि यामार्द्धकानि शुभानि अशंसन्
कथयन् । शंसुकथने । चपुनरेव स्वज्ञाः शनौ शशाकादिभिरेषां द्वंद्वः एभिरेकत्रयोदशचतुर्दश-
षोडशपंचभिः प्रमितानि यामार्द्धानि शुभानीत्यर्थः ॥ २० ॥

विष्टिः स्याद्धरितालिकार्चनविधाबुत्सर्गजातक्रिया-

वेमेयेषु शिवार्ययोः फलवती हेमे सदैवार्चने ॥

सोपाकर्महुताशनीजलधरार्चापाकयज्ञक्रिया-

स्वारव्येऽध्वरकर्मणीष्टयजने भूपप्रदाने तथा ॥ २१ ॥

अथ शार्दूलविक्रीडितेन पूजाविशेषादौ विष्टिं शुभामाह—विष्टिरिति । विष्टिर्हरितालिकार्च-
नविधौ भाद्रपदशुक्लतृतीयाहरितालिकाभिधा तस्या व्रतपूजाविधाने सदैव फलदायिनी स्यात् ।
एवमुत्सर्गजातक्रियावैमेयेषु उत्सर्गनीलोद्वाहः जातक्रिया शिशूनां घृतमाशयसंस्कार-
क्रिया वैमेयो विनिमयः एषा द्वंद्व एषु च पुनः शिवार्ययोः शंभुगौर्यैर्ऋचने पुनर्होमे
पुनउपाकर्महुताशनीजलधरार्चापाकयज्ञक्रियासु उपाकर्म प्रथममारभ्यमाणं श्रावणीकर्म
हुताशनी हेष्टिका जलधराजलाशयाः कूपादयस्तेषामर्चा प्रतिष्ठा पाकः षचने यज्ञः एषां द्वंद्वः
एषां क्रियासु पुनः आरव्ये प्रारंभितेऽध्वरकर्मणि यज्ञकृत्ये तथा इष्टयजने तथा भूपप्रदाने
राज्ञा दत्तवस्तुनि फलवती स्यात् । 'दक्षजाया कुमारी' इति हेमः ॥ २१ ॥

भद्राविहितकार्याणां नृपभूदेवताज्ञया ॥

नृणां सफल्यत्यर्थं सा वा भर्गसपर्यया ॥ २२ ॥

इति श्रीकविकालिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे भद्राध्यायस्तृतीयः ॥ ३ ॥

अथानुष्टुभा पूजादिहेतुना विष्टिं शुभामाह—भद्रेति । साविष्टिः भद्रा भद्रायां विहितं निर्मितं

कार्यं येस्ते तेषां नृणां पुंसामर्षं पदार्थं सफल्यति सफल करोति । त्रिडित्करणे इति । कया
नृपो राजा भूदेवता विप्र एतयोराज्ञयादेशेन भर्गसपर्यया शंभुपूजया चेत्यर्थः ॥ २२ ॥

इति श्रीपौर्णिमीयगच्छार्धीराजभट्टारकपुरद्वर्ध्रमहिमाप्रभसूराश्वरचरणसरोरहचचरीकायमान
शिष्यभावरत्नविरचिताया श्रीशिवकालिदाससूत्रज्योतिर्विंशभरणस्य
सुराचोपिकाया भद्राध्यायस्तुताय ॥ ३ ॥

गच्छे श्रीमहिमाप्रभाख्यसुगुरो श्रीपौर्णिमीयाभिधे ।
शिष्य सूरिवरस्य माण्डणसुतो यो भावरत्नाह्वय ॥
वालहाकुक्षिसमुद्भव सुकृतवान् श्रीपत्तने पत्तने ।
छन्दोव्याकरणाभिज्ञास्मरणतोलंकारयुक्तामिमाम् ॥ १ ॥

॥ पर्वप्रकरणम् ॥ १ ॥

सुयोगवत्याश्रितपर्वकाला तिथिर्भवेन्मंगलकार्यहन्त्री ॥

पर्वाण्यथो मंगलमिच्छयेऽहं तच्छुद्धये वच्मि विपर्वदोषात् ॥ १ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः । तत्र प्रथममुपजातिभ्यामाह—सुयोगेति । सुयोगवती शुभयोगयुक्तापि
तिथिर्मंगलकार्यहन्त्री उद्धाहादिकार्यनिष्पत्तिविनाशिनी भवेत् । किञ्चिद्विष्टा तिथिराश्रितपर्व-
काला कुद्धादिपर्ववेलायुक्ता अतः कारणादहं पर्वाणि वच्मि इतीति किमर्थं विपर्वदोषात्
विगतपर्वदोषात् मंगलमिच्छये विवाहादिकार्यनिष्पत्त्यै किञ्चिन्नायै तस्यास्तित्ये शुद्धिर्यस्या सा
तच्छुद्धिस्तस्य ॥ १ ॥

कुहू सिनीवालयपि रोहिणीविभावादर्थिते दर्शितमंडले क्रमात् ॥

स्तोमेनुमत्यङ्घ्रि च पृष्णिमास्यथो राकारजन्यामुदितं विधाविह ॥ २ ॥

अथ पर्वाण्यथाह—कुहूरिति । क्रमादनुक्रमेण आदर्शितेऽष्टमंडले दर्शितमंडले च
रोहिणीविभागे चन्द्रे सति कुहू सिनीवाली द्वे अपि अमावास्ये स्त भवतः । यदुक्तं हेमचन्द्रपादे ।
'सा नष्टेन्दु कुहू दृष्टदु सिनीवाली' इति । अथो चपुनरिह विधौ चन्द्रादि दिग्मे उदिते
रजन्यामुदिने च सति अनुमती राफा द्वे अपि पृष्णिमे स्त । यदुक्तं 'वृत्रहनि त्वनुमती
रावा पूर्णे निशादरे इति ॥ २ ॥

गृहस्थयोरत्ररिमंजयोर्यथः स्वरिष्कयो गृहनुपागरोचिपोः ॥

किलेकराशोः समसप्तमस्ययोर्भवेत्सद्वं ग्रहपर्वमंभवः ॥ ३ ॥

अथ वंशस्थेन ग्रहणमाह—ग्रहेति । किलेति संभावनायां । अत्ररिसंज्ञयोः अत्ता च अरिश्र
अत्ररी तयोः संज्ञा ययोस्तौ तयोर्मृत्युरिपुसंज्ञयोः पुनः स्वरिष्कयोर्धनव्यययोर्मिथः परस्पर-
पृहस्ययो राशिस्थितयो राहुतुषाररोचिषोः राहुचंद्रयोः सतो. सदैवं ग्रहपर्वसंभवो ग्रहणपर्व-
संभवो भवेत् । पुनः किंविशिष्टयो राहुचंद्रयोरेकराशयोरेकराशिर्ययोस्तौ तयोः सतोस्तदापि
अर्थं स्यात् । पुनः किंभूतयो राहुचंद्रयोः समसप्तमस्थयोरुभयतः सप्तमराशिस्थितयोः सतो-
स्तदाप्ययं स्यात् ॥ ३ ॥

अमावसानं दिवसे रजन्यामन्तो यदि स्यात्सितपंचदश्याः॥

तदोपरागो गणितादस्म्यः स्पष्टः शुभे कर्मणि चापि साध्यम् ॥४॥

अथोपजात्या ग्रहणकालमाह—अमेति । यदि चेद्विद्वसेऽमावसानं अमावास्याया अंतः-
स्यात् एवं रजन्यां सितपंचदश्याः शुक्लपौर्णिमायाअंतः स्यात्तदा गणितात् गणितमार्गद्विपरागो
ग्रहणं स्पष्टः । किंलक्षण.उपरागः शुभे कर्मण्यरम्यो निद्यः । अतएव च पुन शुभे कर्मणि
देवाज्ञाते प्राध्यं शांतिककर्म कर्तव्यं । अथवाऽत्र निमित्तार्थे सप्तमी शुभनिमित्त तदवसरे
साध्यं दानं देयमित्यर्थः ॥ ४ ॥

यदंशुदोषेश्वरपर्वसंस्थं भमेव यावन्नहि तावदर्हम् ॥

दिवौकसां यामचतुष्टयं स्याच्छयाप्रहाद्याखिलमंगलेषु ॥ ५ ॥

अथोपजात्या न्यूनाधिकग्रहणे हेयदिनविवेकतामाह—पदिति । यावद्विौकसा देवाना
यामचतुष्टयं मासषट्के अंशुः सूर्यो दोषाया रात्रेश्वरश्चंद्रस्तयोः पर्वसंस्थ ग्रहणवेलागतं पदं
नक्षत्रं स्यात्तावत्कालपर्यन्तमेव तन्नक्षत्रमहं योग्यं नहि स्यात् । केपु शयाप्रहाद्याखि-
लमंगलेषु शयो हस्तस्तस्य ग्रहः पाणिग्रहणं तदाद्यानि अखिलानि मंगलानि तेष्वित्यर्थः ॥५॥

कृत्स्ने विपादे शकलेघ्नितुल्ये क्रमाद्द्विद्वोर्ग्रहणे सुकार्यम् ॥

कार्यं नगैः ७ पंचभिः५र्णवैश्च ४ रामैरपास्यैव मितान्यहानि ॥६॥

अथोपजात्या न्यूनाधिकग्रहणे हेयदिनविवेकतामाह—कृत्स्न इति । र्वान्द्वो कृत्स्ने संपूर्णे
ग्रहणे विद्वैर्नगैः सप्तभिर्मितान्यहानि दिनान्यपास्य विहाय सुकार्यं शुभकृत्यं कर्तव्यम् ।
एवं क्रमात् विपादे विगतः पावश्रतुर्यांशस्तस्मिन् पादत्रये ग्रहणे पंचदिनानि । शकलेऽर्द्ध-
ग्रहणे चतुर्दिनानि । अघ्नितुल्ये एकपादमिते ग्रहणे त्रिदिनानीति स्पष्टम् ॥ ६ ॥

भुक्तं युतं भोग्यमसाधुना भं दिवौकसा विद्धमथाऽऽहवस्थम् ॥

खपांथयोर्भेदितमंडलं वा ज्ञेयं तदुत्पातहतं ग्रहज्ञैः ॥ ७ ॥

वरांगरूपं योन्याकाम् । कृ० क्षुरोपमं मुण्डनोपकरणाकारं । रो० अनः प्रकामं शकटोन्ययान्म् । मृ० कुरंगस्य कं मस्तकं मृगस्य मस्तकं तद्वदाभा यस्य तत् मृगमूर्धाकारम् । आ० मणिना रत्नेन सट्टं समानं । पु० निकेतनाकारं गृहाकारं पु० इपुरुषं वाणाकारम् ॥ ११ ॥

रथांगशालाशयनोपमानि शय्यासमं दोःप्रतिमं भमुक्तम् ॥

मुक्तात्मकं विट्टमतोरेणाभे मणिश्रवोवेष्टनतुल्यरूपे ॥ १२ ॥

सकोपकंठीरवविक्रमप्रभं तल्पाकृतीभस्य विलासवत्स्थितम् ॥

शृंगाटकव्यक्ति च ताक्ष्यकेतुभं त्रिविक्रमाभं च मृदंगसन्निभम् ॥ १३ ॥

आ० रथांगं चक्रं तद्वदुपमम् । म. शालोपमम् । पू. शयनोपमं मंचकोपमम् । अत्रैषां द्वे प्रत्येकं संयोजनात् । उ. शय्यासमम् । ह. दोःप्रतिमं हस्तसदृशम् । वि. मुक्तात्मकं मौक्तिकसदृशम् । स्त्रा. द्रुमाभं प्रवालाकारं । वि. तोरेणाभं अनयोर्द्वन्द्वे द्विवचनं । अ. मणितुल्यरूपं । ज्ये. श्रवणः कर्णस्य वेष्टनं कुण्डलं तत्तुल्यम् । अनयोर्द्वन्द्वे द्विवचनं प्रत्येकं योजनीयम् । मू. कोपेन सह वर्तमानः सकोपः एवंविधो यः कंठीरवः सिंहस्तस्य विक्रमप्रभं उत्पतनोचमतुल्यम् । पू० तल्पाकृति मंचकाभम् । उ० इभस्य गजस्य विलासवत्स्थितम् । अ० शृंगाटकव्यक्ति जलकंदाकारम् । ताक्ष्यकेतुर्विष्णुस्तद्वं श्रवणः त्रिविक्रमाभं विष्णुचरणाकारम् । ध० मृदंगसन्निभम् ॥ १२ ॥ १३ ॥

ज्योतिःशतांगांसमानरूपं ततोऽन्यदृक्षं यमलद्वयाभम् ॥

शय्यासवर्णं सुरजप्रकाममितीहं तारापटलस्वरूपम् ॥ १४ ॥

ज्योतिः शतभिषक् शतांगो रथस्तस्यांगं चक्रं तेन समानरूपं चक्रसदृशं ॥ 'शतांगः स्यन्दनो रथः' इति हैमः ॥ ततोऽन्यदृक्षं पू० यमलद्वयाभं यमलोद्गततरुद्वयसदृशम् । उ० शय्यासवर्णं तल्पसमानम् । रे० सुरजप्रकामं मृदंगसमानमिति । चकाराः पुनरर्थाः ॥ १४ ॥

ज्ञेयाः सदैवोत्तरपार्श्वसंस्था विश्वार्यमांभोजपदिदुभानाम् ॥

द्विदैवतस्यापि च योगतारा बुधैरहिर्बुध्न्यभगादिभानाम् ॥ १५ ॥

अथ तारकतारकाणां स्यान्कमाह—ज्ञेया इति । बुधैरहिर्बुध्न्यभगादिभानामुत्तरामाद्रपदापूर्वाकालगुन्यश्विनीनां च पुनः विधे उत्तरापादा अर्थमा उत्तराकालगुनी अंभो नलं पूर्वापादा अनपाद् पूर्वाभाद्रपदा इन्दुमं मृगशीर्षं एषां द्वन्द्वः । एषां पुनर्द्विदैवतस्य विशालायाः योगताराः ताराणां योगं स योगो योगताराः सदैव उत्तरपार्श्वसंस्थाः उत्तरदिक्ममीपस्था ज्ञेया इत्यर्थः ॥ १५ ॥

प्राचीनबर्हिःश्वसनाशनाशनध्वजेज्यमित्राप्रजराजयोषिताम् ॥

विलोकनीया ननु मध्यमास्तथा वसूडनः पश्चिमभागसंस्थिताः ॥ १६ ॥

प्राचीति । ननु निश्चितं बुधैः प्राचीनवर्षाहिरद्रो ज्येष्ठा । श्वसनो वायुः सयाऽशनं यस्य स श्वसनाशनः सर्पः स एवाऽशनं यस्य स श्वसनाशनाशनो गरुडः ध्वजश्चिन्हं यस्य स श्वसनाशनाशनध्वजो विष्णुः श्रवणः । इज्यः पुष्यः । मित्रोऽनुराधा । अग्रजा विप्रांस्तेषां राम चंद्रस्तस्य योषितः स्त्रियो नक्षत्राणि । आसां द्वंद्वः तासां । अत्र प्राचीनवर्षादीनामग्रनराग्रयोपितो नक्षत्राण्येवं समासो घटते तथापि स्वाम्यग्रे नक्षत्रनामस्थापनासुर्नोधत्वादेव वक्ष्यमाणाधिकारेऽपि ज्ञातव्यम् । तथा वसुडुनो धनिष्ठाया मध्यगास्ताराः पश्चिमभागसंस्थिता विलोकनीयाः 'द्व्यग्राम्यां जातिजन्मजाः' इति हेमः ॥ १६ ॥

पित्र्यंतकोपर्वुधपूपभानांमाशागता हंसभुवोऽथ तारा ॥

नक्तंचरादित्यहितास्काणामैर्द्याश्रिता धातुस्थोडुनः स्यात् ॥ १७ ॥

द्वितीया योगतारा स्यात्प्रतीच्युत्तरतारयोः ॥

पश्चिमाकोडुनो या सावशेषाणां यथाप्रति ॥ १८ ॥

पित्र्यमिति । पितरो मघा अंतको भरणी उपर्वुधोऽग्निःकृत्तिका पूषभं रेवती एषां द्वंद्वः तेषां ताराः हंसात्सूर्याद्भवतीति हंसभूमस्तस्याशा दक्षिणा ततो ज्ञेयाः । अथ नक्तंचरो राक्षसो मूलं अदितिः पुनर्वसू अहितारका आश्लेषा आसां द्वंद्वः तासां ताराणां तारा ऐंद्र्याश्रिताः पूर्वादिगता ज्ञेयाः । अथ धातुवर्षण उडुनो रोहिण्या या द्वितीया तारा पुनर्वकोडुनो हस्तस्य या पश्चिमा चरमा ताराऽस्ति सा प्रतीच्युत्तरतारयोः पश्चिमदिगुत्तरदिग्गततारयोर्योगतारा संयोगतारा स्यात् । प्रतीच्युत्तरयोश्च संबंधे पठो । अथाऽवशेषाणां नक्षत्राणां तारा यथाप्रति यथा योग्यं स्थानं ज्ञातव्याः । या एकतारा द्वयोर्नक्षत्रयोस्तारकाणां मध्ये गणनां प्राप्नोति सा योगतारा कथ्यतेऽत्र विस्तरेण ग्रंथान्तराच्चित्यमित्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥

कुंभीनसा भूमियमा गजामयस्ताना द्वितर्का रसपड्युग्रहाः ॥

पडंबरोर्व्योगदिशोकहेलयो भुजंगमेन्द्राः शरमार्गणेंद्रवः ॥ १९ ॥

॥ अथ काव्यत्रयेण भद्रवकांशानाह—कुंभीति । आदिमादश्विनीतो भुवकांशका भुवका वाः क्रमेण स्युः । कतिमंशकास्तानाह । अ० कुंभीनसाः सर्पाः अष्टौ । 'कुंभीनसाशोविपदाधिपृष्ठाः' इति हेमः । भ० भूमियमाः एकविंशतिः । क० गनाप्रयः अष्टत्रिंशत् । रो० तानाः संगीतशास्त्रप्रमिद्धाः एकौनपंचाशत् । मृ० द्वितर्काः द्विपष्टिः । आ० रसपट्ट पट्टिः । पु० युगग्रहाः चतुर्नवतिः । पु० पट्ट च अंचरं च उर्वो च पडंबरोर्व्यः पडधिकशतम् । अ० अगदिशः सप्ताधिरुशतम् । म० अंकहेलयः एकोनत्रिंशदधिकशतम् । पु० भुजंगमेन्द्राः अष्टानस्वारिशदधिकशतम् । उ० शरमार्गणेंद्रवः पंचपंचाशदधिकशतमित्यर्थः ॥ १९ ॥

खात्यष्टयो रामभुजंगमेदवोऽह्यकेन्दवो लोचनभूमिवाहवः ॥

जिनांश्विनो व्योमहृताशनांश्विनो द्यव्याश्विनो मार्गणमार्गणाश्विनः २०

ह० स्वात्यष्टयः सप्तत्यधिकशतं । चि० राममुजंगमेन्दवः त्र्यशीत्यधिकशतं । स्वा०
अर्द्धकेंदवः अष्टनवत्यधिकशतं । वि० लोचनभूमिबाहवः द्वादशाधिकद्विशतं । अ० जिना-
श्विनः चतुर्विंशत्यधिकद्विशतं । ज्ये० व्योमहुताशनाश्विनः त्रिंशदधिकशतद्वयम् । भू०
घब्ध्याश्विनः द्वाचत्वारिंशदधिकशतद्वयम् । पू० मार्गेणमार्गणाश्विनः पञ्चपञ्चाशदधिकश-
द्वयम् ॥ २० ॥

धरांगदस्ताश्च युगांगलोचनाः शराद्रिदोषोवरसिंधुराश्विनः ॥

नभोरदा तत्वगुणा नगामराः खमादिभाद्रध्रुवकांशकाः क्रमात् ॥ २१

उ० वरांगदस्ताः एकपष्ठ्यधिकशतद्वयम् । अमि० युगांगलोचनाः चतुःपष्ठ्यधिकशतद्वयम् ।
श्र० शराद्रिदोषः पञ्चसप्तत्यधिकशतद्वयम् । घ० अंवरसिंधुराश्विनः अशीत्यधिकशतद्वयम् । श०
नभोरदा विंशत्यधिकशतत्रयम् ॥ पू० तत्वगुणाः पञ्चविंशत्यधिकशतत्रयम् ॥ उ० नगामरा
सप्तत्रिंशदधिकशतत्रयम् । रे० खं शून्यमिति ध्रुवांशका ॥ २१ ॥

सौम्या दिशोर्का विशिखाश्च दक्षिणाः शिलीमुखा व्योमधराः कपालिनः ॥

उदग्रसाः पत्ररथायनं ततो हरेर्दिशं वारिधिचीवराधराः ॥ २२ ॥

अथ भसायकलवानाह काव्यत्रयेण—सौम्येति । सदा उडुनोश्विन्यादेनेक्षत्रस्य अमी
स्फुटाः बाणलवा स्वाऽपमयोगतारयोः निजक्रातियोगतारयोर्तरे विचाले स्युरित्यन्वयः ।
अग्रे ते कथ्यन्ते । सौम्या उत्तरा दिग् । अ० दिशो दश बाणलवा एवं भ० अर्काः द्वादश ।
क० विशिखा बाणा पंच रो० दक्षिणा दक्षिणदिग्गा शिलीमुखा पच । मृ० व्योमधराः
दश । ओ० कपालिनः एकादश । पु० उदग् उत्तरदिग्गा रसाः षट् । पु० पत्ररथानां
पक्षिणामयनं मार्गो व्योम शून्यः । आ० हरेर्यमस्य दिशं दक्षिणं यथा स्यात्तथा वारिधिचीवरा
धरा वारोणि वीयन्तेऽस्मिन्निति वारिधिः समुद्रः स एव चीवरं वस्त्रं यस्याः सा वारिधिचीवरा
मू० ता धरतीति वारिधिचीवराधराः पर्वता भूधरा सप्त ॥ २२ ॥

सौम्याः खमर्काश्च धनंजयदेवोऽपागीश्वरा द्वाबुदगद्रिवह्वयः ॥

याम्या धरा द्वौ दहना भुजंगमाः शिलीमुखाः पंचलवाः क्रमादतः ॥ २३

म० सौम्या उत्तरदिग्गा ख शून्यः । पू० अर्काः द्वादश उ० धनजयदेवोऽग्निचंद्रास्त्रयो-
दश । ह० अपाग् दक्षिणदिग्गा ईश्वरा एकादश । चि० द्वौ । स्वा० उदग् उत्तरदिग्गा
आद्रिवह्वयः सप्तत्रिंशत् । वि० याम्या दक्षिणगा धरा एकः । अ० द्वौ । ज्ये० दहनास्त्रयः ।
मू० भुजंगमा अष्टौ । पू० शिलीमुखाः पच । उ० पंचलवाः क्रमादतः ॥ २३ ॥

सौम्या द्वितर्काः खगुणा रसाग्नयः खमागमाक्षीणि नगाश्विनो नभः
स्युरंतरे स्वापमयोगतारयोस्मी स्फुटा बाणलवाः सदोडुनः ॥ २४ ॥

अ० सौम्या उत्तरगा द्वितर्काः द्विपष्ठिः । श्र० खगुणास्त्रिंशत् । ध० रसाग्रयः पदत्रिंशत् ॥
श० खंशून्यं । पू० आगमास्त्रीणि चतुर्विंशतिः ॥ उ० नगाश्विनः सप्तविंशतिः । रे० नभः
शून्यं इति बाणलवाः ॥ २४ ॥

अ०	भ०	क०	रो०	मृ०	आ०	पु०	पु०	श्र०	मं०	पु०	उ०	द०	वि०	स्वा०
०	०	१	१	२	२	३	३	३	४	४	५	५	६	६
८	२१	८	१९	२	१६	४	१६	१७	९	२८	५	२०	३१	१८
०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१०	१२	५	५	१०	११	६	०	७	०	१२	१३	११	२	३७
उत्तर	उत्तर	उत्तर	दक्षिण	द०	दक्षिण	उत्तर	उत्तर	दक्षिण	उ०	उत्तर	उत्तर	द०	दक्षिण	उत्तर
वि०	अ०	उये०	मू०	पु०	उ०	अ०	श्र०	ध०	श०	पू०	उ०	रे०	अ०	
७	७	७	८	८	८	८	९	९	१०	१०	११	०	१०	
२	१४	२०	२	१५	२१	१८	५	१०	२०	२५	१७	०	१०	
०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
१	२	३	८	५	५	६२	३०	३६	०	२४	२७	००		
दक्षिण	दक्षिण	दक्षिण	दक्षिण	दक्षिण	दक्षिण	उत्तर	उत्तर	उत्तर	उत्तर	उत्तर	उत्तर			

स्फुटो यदा राशिमुखो नभश्चरः सेपुस्तदा भध्रुवकेन सेपुणा ॥

तज्ज्योतिषः स्याद्विभिनत्ति मंडलं समः सभोत्पातमुशंति कोविदाः ॥२५॥

अथ भिन्नमंडले नक्षत्रोत्पातमाह—स्फुट इति । यदा राशिमुखः राशिमुखः
स्फुटः स्पष्टः सेपुः मह इपुणा शरेण वर्तमानो यः स एवविशो नभश्चरो ग्रहः सेपुणा
शरसहितेन भध्रुवकेण समः सट्टशः स्यात्तदा स ग्रहः तज्ज्योतिषस्तदेन ज्योति
स्तज्ज्योतिस्तत्य नक्षत्रस्य मंडलं भिनत्ति कोविदाः पंडितास्तज्ञोत्पातं नक्षत्रोत्पातमुशंति
कथयंतीत्यर्थः ॥ २५ ॥

समागमोशांतरसंस्थयोर्भवेन्मिथोशुयोगे च परस्परं तयोः ॥

तद्भोविमर्दे मृधमर्कसंयुता उल्लेखनं भेदयुतिर्विभेदः ॥ २६ ॥

अथ ग्रहनक्षत्रसंगमाधिकारमाह—समेति । अंशांतरसंस्थयोर्भवेत्कालतरस्थितयोस्तयोर्भेद
नक्षत्रयोर्मिथः परस्परमंशुयोगे किरणयोगे सति मयागमः संगमो भवेत् । च पुनः परस्परं
तद्भोविमर्दे तयोर्ग्रहनक्षत्रयोर्गीतः किरणास्तेषां विमर्दो व्याघ्रोदने नस्मिन्मति मृध

	१	२	३	
२				१०
उ३				९
४				८
	५	६	७	

अथेन्द्रवज्रया तच्चक्रमाह—याम्यइति । सुधी याम्योत्तरा
 प्रागपराश्च तिलो रेखा लिखेत् । पुनरिन्द्रदिशः पूर्वदिग्मध्यात्
 भचक्रं राशिमंडलं लिखेत् । किंभूतं भचक्रम् । पयसि जले
 नीडं स्थानं यस्य स पयोनीडो मीनराशिः स सुखं आदिर्यस्य
 तदिति । ज्योतिषिकैरिहेदं चक्रमपमार्यं क्रांतिसाम्यनाम
 कमुक्तं । ' भं नक्षत्रे मेपादौ ' इतिमहीपः । ' नीडं स्थाने
 खगालये ' इति हैमः ॥ ३१ ॥

निखिंशकुंताहतमस्ति रक्षितुं नरं च धातानलदग्धविग्रहम् ॥

तथा निमग्नं न सरस्वति क्षमः कृतेनसोमापमसाम्यमंगलम् ॥ ३२ ॥

अथोपनात्यास्य दुष्टफलमाह—निखिंशेति । धाता ब्रह्मा निखिंशकुंताहतं तीक्ष्णभङ्ग-
 ताडितं तथाऽनलदग्धविग्रहं बन्धिज्वालितदेहं तथा सरस्वति समुद्रे निमग्नं तं एवंविधं नरं रक्षितु
 रक्षणाय क्षमः समर्थोऽस्ति नपुनः कृतेनसोमापमसाम्यमंगलं इनसोमयोः सूर्यचंद्रयोरपमसाम्यं
 क्रांतिसाम्यं इनसोमापमसाम्यं कृतं विहितं इनसोमामसाम्ये मंगले येन सः तं नर-
 मित्यर्थः ॥ ३२ ॥

पतेदसौ चापमसाम्यजन्मा श्रेयोजनान्यातशकुंतिरूर्वीम् ॥

विशालचक्रप्रतिमो यथेवं नेतुं नवाभ्रात्यचिरांशुपातः ॥ ३३ ॥

अपारयैव पतिरूपतामाह—पतेदिति । वेतिपूर्वार्थात्पक्षांतरेऽसौ अपमसाम्यजन्मा क्रांति-
 साम्यसंज्ञातः पातशकुंतिः पातलक्षणपशू उर्वा भूमिं पतेत् । किंरुतुं श्रेयोजनान् मंगलाश्रितनरात्
 नेतुं गृहीतुमेव । मिश्रयेन किंविशिष्टोऽसौ विशालं विस्तीर्णं चक्रमायुधविशेषस्तत्सदृशः ।
 दृष्टान्तेन दृश्यते । यथा नवाभ्रात्यचिरांशुपातः नवानामभ्राणां मेवानामालिः श्रेणित्तरस्या-
 मचिरांशुरचिरममा तडित् तस्याः पात इव मोक्षेवविधः । ' चलाशांशुचिरममा ' इति हैमः ॥ ३३ ॥

तत्संभवेपक्रमसाम्यमेवयोरितेय साध्यं गणितेन तद्विदा ॥

तदंतरे मानदलैभ्यतोधिके तद्दूपणं कर्मसु भूषणायते ॥ ३४ ॥

अथ प्रातिगणितमाह—तत्संभवेति । तद्विदा देवजेन गणितेन गणितमार्गेणाप्य
 मसाम्यं साध्यं साधनीयं कश्चिन् एतयोः सूर्यचंद्रयोः मंगलसंभवे क्रांतिसंभवे इति प्राप्ते मति ।
 अप मानं दृष्टं ममागार्डे कींभूतेभ्योऽधिके तदंतरे तद्दूपणं तद्दूपणं कर्मसु कार्येषु भूषणायते
 भूषणविशेषरति भूषणवदमवर्ति भवति ॥ ३४ ॥

ज्ञेयं झपाज्योश्च घट्यचतुष्टयं पंडंघ्रिवाणामनयोर्यदंतरे ॥

जंवालनीद्विभजिचांसुसंतयोर्गढांतमायैर्यपि मंगलादितम् ॥ ३५ ॥

अथ गंडान्तयोगमाह—ज्ञेयमिति । स्याद्योर्मानमेपयोरंतरे विचाले यत् घटीचतुष्टयं एवं
 षड्भ्रिबाणासनयोः षड्भ्रिबाणासनयोः षड्भ्रिबाणासनयोः षड्भ्रिबाणासनयोः षड्भ्रिबाणासनयोः षड्भ्रिबाणासनयोः
 स्यात्तस्योर्वृश्चिकधनुषोश्च पुनर्नबाले पंके नीहं स्यात्तं यस्य स कीटः । इमजिवांसुर्गनारेपुः एत-
 त्संज्ञयोः कर्कसिंहयोराचैराचार्यैस्तद्घटीचतुष्टयं गंडांतं नाम ज्ञेयम् । किंविशिष्टं गंडांतं
 मंगलाहितं शुभकार्येऽभिष्टमपि निश्चितम् । 'वैर्यहितो जिवासुः' इतिहेमः ॥ ३५ ॥

दिवौकसोः संयुतिरिदुहंसयोः क्रांत्योर्यदि स्यात्खलु वा समानता ॥
 गंडांतके मंगलमिद्रयामयोर्युगं न यावद्विबुधेस्तदादृतम् ॥ ३६ ॥

दिवौकैति । खलु निश्चितं यदि दिवौकसोर्महयोः संयुतिः वापवा इदुहंसयो
 श्रद्धसूर्ययोः क्रांत्योः समानता स्यात्तदा विबुधैर्गणकैः इन्द्रयामयोः सुरपतेः प्रहरयोर्युगं
 मासत्रयामितं यावन्मंगलं नादृतं नागौरुनमित्यर्थः ॥ ३६ ॥

समायनर्तुमासानां संधयोर्वासराः क्रमात् ॥

गजाब्धिद्विधरातुल्याः पुण्या मंगलगर्हिताः ॥ ३७ ॥

अथ संधिगतदिनान्याह—समेति । समा वर्षं अयनं ऋतुः मासः एषां द्वंद्वः एषां संधयोः
 संवानयोर्गजाब्धिद्विधरातुल्याः क्रमाद्वासराः स्युः ॥ कोऽर्थः । वर्षमंधयो काल्युनकृष्णद्वादशी-
 मारम्य चैत्रशुक्लचतुर्थ्यन्तमष्टौ वासराः । एवमयनसंधयश्चत्वारः । ऋतुसन्धिरेकः । माससंधिरेकः ।
 किंविशिष्टाः पुण्याः दानवर्मयोग्याः । पुन किंविशिष्टाः मंगलगर्हिताः स्पष्टम् ॥ ३७ ॥

सहस्यतपसोर्मासोरमान्हांशुमतो यदा ॥

सपातमार्यभा पर्वज्ञेयमर्द्धोदयाब्धयम् ॥ ३८ ॥

अथाऽर्द्धोदयामिधं पर्वह—सहस्येति । यदा अंशुमतः सूर्यस्याद्दि दिने सहस्यतपमोः
 पौषमाचयोर्मासोरमावाप्तौ स्यात् । किंविशिष्टा अमा सपातमार्यभा पातो व्यतीपातः मामा
 सत्यमामावत् मालम्भीस्तस्या अर्यः स्वामी विष्णुस्तत्प मं श्रदणः ताम्यां सहवर्नाना मरा
 तमार्यभा तदा बुधैरर्द्धोदयाब्धयं पर्वं ज्ञेयमित्यर्थः ॥ ३८ ॥

पद्मकं पूर्णमासी स्यात्सपातेनेज्यवासरा ॥

मधुमाधवयोःपर्व यदा सेन्द्रामिभा तदा ॥ ३९ ॥

अथपद्मकं पर्वह—पद्मेति ॥ यदा मधुमाधवयोश्चैत्रवैशाखयो पूर्णिमामौ स्यात् । किंन-
 सगा पूर्णमासी सेन्द्रामिभा विशाखानक्षत्रयुक्ता । पुनः किंमूता । सपातेनेज्यशमरा पातो व्यती-
 पात इनः सूर्यः इज्यो गुरुः एषां वासराः सहवर्नाना सपातेनेज्यशसरा तदा पद्मकं नाम
 पर्वं स्यात् ॥ ३९ ॥

नभस्यापरपक्षस्य पष्ठि सारा शयस्थिते ॥

व्यतीपातयुना चेने सकर्ता कपिलाब्धया ॥ ४० ॥

अथ कपिलापट्टीमाह—नभस्येति । नभस्यस्य भाद्रपदस्याऽपरपक्षस्था रुग्णपक्षस्था पट्टी तिथिः कपिलाह्वया स्यात् । किलक्षणा पट्टी सहअरेण भौमेन वर्तते सारा । पुनः किंभूता । व्यतीपातयुता । च पुनः किंभूता को ब्रह्मा तस्य श्लेणेण रोहिणीनक्षत्रेण सह वर्तते या सा सकर्षा । कस्मिन् सति । इने सूर्ये शयस्मिने हस्तनक्षत्राश्रिने ॥ ४० ॥

अष्टम्यश्चाष्टका ज्ञेया मंगलेऽनिष्टदा बुधैः ॥

सहस्तपःसहस्यानां नभस्यस्यासितप्रभाः ॥ ४१ ॥

अष्टकाष्टमीमाह—अष्टेति । बुधैः सहः मार्गशीर्षः तपः माघः सहस्यः पौषः एष द्वंद्वः एषां नभस्यस्य भाद्रपदस्य चाऽसितप्रभाः रुग्णपक्षान्विता अष्टम्योऽष्टकाभिधा मंगले विवाहादौ नेष्टदा ज्ञेयाः ॥ ४१ ॥

अमायुगादिमन्वादिपक्षसंक्रांत्यनंतिकाः ॥

क्षयाहर्तनवान्नानि चैयं श्राद्धद्विसप्ततिः ॥ ४२ ॥

अथ द्विसप्ततिश्राद्धान्याह—भ्रमेति । इयं श्राद्धानां द्विसप्ततिर्भवति सा कथ्यते । अमा नमावास्याः द्वादशश्राद्धानि । एवं युगादयस्त्रिधयश्चत्वारि । मन्वादयस्त्रिधयश्चतुर्दश । पक्षः श्राद्धपक्षः क्षयेतिथौ तदा प्रतिपदासह षोडश श्राद्धानि । संक्रांतयोद्वादश । अनंतिशक्ति पयश्चत्वारि । क्षयाहः मानरपितरयोर्मृत्युदिनं द्वे ऋतवः पद् नशात्रे द्वे ॥ ४२ ॥

नवम्यूर्जे तृतीयाद्या माघवेमी युगादयः ।

पंचदश्यसिता माघे नभस्ये स्युम्नयोदशी ॥ ४३ ॥

अथ युगादितिथीनाह—नवेति । ऊर्जे वार्तिके आद्या शुक्ला नवमी । माघे वैशाखेऽस्य नृतीया । माघेऽसिता रुग्णा पंचदशी अमात्रामी । नभस्ये भाद्रपदे त्रयोदशी रुग्णा युगादयोऽमी चत्वारस्त्रिधयः स्युः ॥ ४३ ॥

शुक्ले नवमी चोर्जे द्वादशी तृतीया मघो ॥

नभस्ये तृतीया प्रोक्तामायास्या नभमि स्मृता ॥ ४४ ॥

आषाढी कार्तिकी शुक्ला पंचदशयथ फाल्गुने ॥

चैत्री चतुर्दशेति स्युर्ज्येष्ठी मन्वंतरादयः ॥ ४६ ॥

आषाढीति—आषाढी पूर्णिमा १० कार्तिकी पूर्णिमा ११ फाल्गुने शुक्ला पंचदशी पूर्णिमा १२ चैत्री पूर्णिमा १३ ज्येष्ठी पूर्णिमा १४ मन्वतरादयोऽमी चतुर्दश वेपथ स्यु ॥ ४६ ॥

राकायाः पंचमे पक्षे शुचेः श्राद्धानि षोडश ।

स्यादेष्वध्वरतुल्यानि पितृणां दत्तमक्षयम् ॥ ४७ ॥

अथ पक्षश्राद्धान्याह—राकेति । शुचैराषाढस्य राकाया पूर्णिमाया सकाशात् पचमे पक्षे कोर्षो भाद्रपदस्य पूर्णिमात् आरभ्य षोडशश्राद्धानि अध्वरतुल्यानि यज्ञतुल्यानि स्यु । एषु श्राद्धेषु पितृणां पूर्वजानां दत्तमक्षयं स्यात् ॥ ४७ ॥

माघोर्जमाघवेपानां पूर्णिमाः स्युस्त्वनंतिकाः ॥

वसन्ते शरदि श्राद्धशुभेऽहनि नवान्नके ॥ ४८ ॥

अथान्तिकास्तिथीराह—माघेनि । माघकार्तिकैवशाखांश्विनमासानां पूर्णिमा अनंतिका स्यु । तु पुनर्वसन्ते शरदि ऋतौ शुभेऽन्हि दिवसे नवान्नके नूतनधान्यनिर्मिते श्राद्धे स्त ॥ ४८ ॥

मघ्वादिमासेषु भवन्ति भानोः संक्रातयो मेघमुखाः क्रमात्स्यात् ॥

मासो विसंक्रांतिरथाधिभासो मासो द्विसंक्रांतिरसौ क्षयाख्यः ॥ ४९ ॥

अथेन्द्रवज्रया संक्रातिन्यूनाधिकमासानाह—मध्येति । चेन्नादिद्वादशमासेषु भानोर्मेघ-मुखा संक्रातय स्यु । क्रमात् यो मासो विसंक्राति संक्रातिरहित । अथवा द्विसंक्राति संक्रातिद्वयसहित स्यात्सोऽसौ मासोऽधिमास क्षयाख्यश्च स्यात् । कोर्षोऽसंक्रातिको-मासोऽधिक । द्विसंक्रातिक क्षय इत्यर्थ ॥ ४९ ॥

यदैदवो मारुनु सौरमासाद्भवेद्विसंक्रांतिरसौ लघीयान् ॥

स योऽधिमासो रदनैर्दलाब्धैर्ज्ञेयो विधोर्मास इहांशुमासैः ॥ ५० ॥

अथोपजात्या कतिमासैरधिको मास आयाति तदाह—यदेति । ननु निश्चित यो मासो विसंक्रातिरैदवो मासश्चाद्भो मास सौरमासाच्छयीयानतिशयेन लघुभवेत् । इह सोऽसौ विज्ञेयो मासोऽधिमासैः सौरमासैराधिमासो ज्ञेयो बुधैरितिशेष । विलक्षणैरशुमासै रदनैर्दन्तैर्दलाब्धैर्दयुक्तै साहचर्यान्निमित्तरित्यर्थ ॥ ५० ॥

सौराद्यदा चांद्रमासो गरीयान्मासो द्विसंक्रांतिरसौ क्षयाख्यः ॥

स यस्तदा स्यात्क्षितिवेदरूपैरन्दैर्मितैर्वा कचिदं कचैर् ॥ ५१ ॥

अथ कतिवर्षेष्वयमास आयाति तदाह—सोरेति । यदा यश्चांद्रमासः सौरमानादरीयान-
तिशयेन गुरुद्वैसंक्रांतिर्भवेत्तदा सोऽसौ मासः क्षयाख्यः स्यात् । कैः कृत्वा सितिवेदक-
पैरेकचत्वारिंशदधिकशतेन मितैरेद्वैवर्षी कश्चित्कालेऽकचंद्रैरेकोनविंशत्यामितैर्वा ॥ ५१ ॥

चैत्रादिमासादधिमासकालवानूर्जादिमासत्रयऊनमासकः ॥
मासोऽन्यथातोक्तिरियं भवेदतो नेत्याह कश्चिन्नियमं न वालिशः ॥५२॥

अधेन्द्रवेशयाऽधिकक्षयमासनियममाह—चैत्रेति । चैत्रादिमासादधिमासकालवानधिक-
मासोऽष्ट एतएवाऽधिका भवतीत्यर्थः ॥ ऊर्जादिमासत्रयऊनमासकः क्षयाख्यः स्यात्
एतएव क्षयतां यांतीत्यर्थः ॥ कश्चिदिति । नियमेन नाह न्यूते । इतीति किं । मासो मासस्ये
यमुक्तिरन्यथा न भवेत् । द्वौ नकारौ प्रकृत्यर्थं सूचयतः । अन्यथा भवेदित्यर्थः । अतःकारणात्स
वालिशो मूढः । अथवेयमुक्तिरन्यथा न भवेत् । कश्चिदिति पूर्वोक्तं नियमेनाह । अतः स
वालिशो न अपि तु भवेदेवेत्यपिशब्दार्थः ॥ ५२ ॥

त्रिखेदुभिर्विक्रमभूपतेर्मिते शाकेन्वितोह क्षयमासको भवेत् ॥

अन्यः स्वकालाब्दगणेन हायनेऽधिमासयुग्मं क्षयमासवत्यतः ॥५३

अथोपजात्या क्षयमासेऽधिकमासद्वयमाह—त्रिखेति । यथा विक्रमभूपतेस्त्रिखेन्दुभिरुयावि-
कशतेन मिते शाके गते सति अत्रैकचत्वारिंशदधिकशतवर्षपरिपूर्णजातत्वात्क्षयमासको
जातोऽस्ति । अयं विद्यमानकालिदासापेक्षया दर्शितदृष्टांतः प्रोक्तः । तथाऽत उक्तक्षय-
मासात्तु पुनरग्रे इतिप्रकरणे स्वकालाब्दगणेन निजकालगणनया । कोपः चत्वारिंशद-
धिकशतेन मिते हायने वर्षेऽन्यः क्षयमासको भवेत् भविष्यतीत्यर्थः । इहाऽस्मिन् क्षय-
मासयति वर्षेऽधिमासद्वयं स्यात् । यस्मिन्वर्षे क्षयमासः स्यात्तस्मिन्वर्षेऽधिकमासद्वयं
निश्चयेन स्यादित्यर्थः । 'गणः प्रथमसंख्ययोः समूहे सैन्यमदे' इति महीपः ॥ ५३ ॥

श्रीसूर्यसिद्धांतमतोद्भवाकात्साध्यौ तदा तावधिकक्षयाख्यौ ॥

मासौ ग्रहज्ञैर्गणितं तथान्यत्साध्यं सदा यद्यपि तद्ग्रहाद्यम् ॥ ५४ ॥

अथेन्द्रयज्ञयानयोः साध्यस्थानं दर्शयति—श्रीसूर्येति । यद्यपि ग्रहाद्यं गणितमन्यत्सा-
ध्यं तथापि ग्रहज्ञैस्तदा तौ अधिकक्षयाख्यौ मासौ साध्यौ कस्मात् श्रीसूर्यसिद्धांतमतोद्भवा-
कात् । श्रीवराहमिहिरकृतसिद्धांतगणितसूर्यात् ॥ ५४ ॥

स्थूलं सदा ब्राह्ममतं निरुक्तमादित्यसिद्धांतमतं च सूक्ष्मम् ॥

भाद्यादिकं सूक्ष्मतरादसूक्ष्मं सूक्ष्मं मतं स्थूलत एव सिद्धम् ॥ ५५ ॥

अथ ब्राह्मसूर्यसिद्धांतयोर्मतभेदमाह—स्थूलमिति । बुधे. सदा ब्राह्ममतं स्थूलं निरुक्तम् ।
च पुनरादित्येति । सूर्यसिद्धांतमतं सूक्ष्मं निरुक्तम् । पुनर्भाद्यादिकं भगणादिकं सूक्ष्मतरात्
असूक्ष्मनिश्चयेन मूक्ष्मं न भरतोत्यर्थः । अतः कारणात् स्थूलत एव सूक्ष्मं मतं सिद्धम् ॥५५॥

अतोऽनिशं संक्रमणेशुमालिनास्तियौ सदा सूक्ष्मविधानसाधने ॥

सौरं मतं शस्तमथान्यनिर्णये स्थूलं च भेन्यग्रहसंक्रमेष्वेपि ॥५६॥

अयोपजात्या सौरब्राह्मयोर्ब्राह्मस्थानमाह—अत इति । अनिशं निरंतरंशुमालिनः सूर्यस्य संक्रमणे तियौ तथा सूक्ष्मविधानसाधने स्पष्टगणितसाधने सदा सौरं मतं शस्तं शुभम् । अथान्यनिर्णये स्थूलकार्ये च पुनर्भे नक्षत्रसाधने पुनरन्यग्रहसंक्रमेषु सूर्यव्यतिरिक्त-ग्रहसंक्रमेष्वपि स्थूलं ब्राह्मं मतं शस्तमित्यर्थः ॥ ५६ ॥

मासि क्षये चाधिकमासि नो हिता व्रतोपयामक्षयसप्ततंतुजा ॥

उत्सर्गभूनेत्रभिपेचनादिका क्रिया भवेद्धर्मवतीह सिद्धिदा ॥५७॥

अथ क्षयाधिमासे हेयमाह—मासीति । क्षये मासि अधिकमासि च विषये क्रिया नो हिता शस्ता । कथंमृता क्रिया । व्रतं नियमः उपयामो विवाहः क्षयो गृहं सप्ततंतुर्धनः एषां द्वेष्टे एभ्यो जायते इति । वजा पुनः किंभूता क्रिया । उत्सर्गभूनेत्रभिपेचनादिका उत्सर्गो नीलोद्वाहादिः भूनेता राजा एतयोरभिपेचनादिकाऽभिपेकपूर्वा । पुनरिह क्षयाधिकमासे धर्मवती क्रिया सिद्धिदा भवेत् । 'वसतिः शरणं क्षयः' इतिसंस्तरः 'सप्ततंतुश्च वितानं बर्हिर्ध्वरः' इति च हैमः ॥ ५७ ॥

आसां पराश्रानपरा हि नाडिका संक्रांतिकालान्मिहिरस्य षोडश ॥

पुण्याः सदाभ्यर्णवती घटी स्मृता तस्यातिपुण्या खलु या भवन्ति सा ॥५८

अधेद्रवंशया रविसंक्रमणपुण्यकालमाह—आसामिति । तस्य मिहिरस्य संक्रांतिकालात् परा अत्रेतनाश्र पुनरनपराः पूर्वाः षोडश नाडिकाः पूर्वापरभेदात् द्वात्रिंशन्मिता षड्यः पुण्याः दानादिधर्मकर्तव्ययोग्याः खलु निश्चितं भवति । पुनरासां पूर्वापरघटीनां मध्ये याऽभ्यर्णवती समीपवती साऽतिपुण्या स्मृता ॥ ५८ ॥

दलं गतेरंशुमतोऽयं मंडलं निजेशभागेन युतं कलादिकम् ॥

पष्ठयाहतं भुक्तिहतं घटीमुखं वृषप्रियं संक्रमकालकोदरम् ॥ ५९ ॥

अयोपजात्या संक्रमकालकोदरं साधयति—दलयिति । अंशुमतः सूर्यस्य मंडलं संक्रमणमंडलं अथ तद्गतेर्दलमर्द्धं अथ तन्निजेशभागेन स्वकीयैकादशभागेन युतं तदा कलादिकं भवति तत् पष्ठया हतं पठिघटिकाभिर्गुणितं पुनस्तद्भुक्तिहतं स्पष्टगत्या विभाजितं तदा यल्लब्धं तत्घटीमुखं घटीपलादिकं संक्रमकालकोदरं संक्रमकालक्रमध्यं नाम पर्वं वृषप्रियं धर्मवृद्धमं भवति 'धर्मः पुण्यं वृषः श्रेयः' इति 'गुणिताहते' इति च हेमपष्ठकाडे । महेश्वरोपि । 'आहते गुणितेऽपि स्यात्ताडिते नाणक्रेऽपिच' इति ॥ ५९ ॥

खरद्युतेः संक्रमपुण्यनाडिकाः स्वराशिभोगद्युहता विभाजिताः ॥

दिवोक्त्सः स्पष्टजवेन तत्फलं नाड्यादिपुण्यं ग्रहसंक्रमोदरम् ॥६०॥

अथ चंद्रादिग्रहसंक्रमोदरमाह—खरोति । सरद्युतेः सूर्यस्य संक्रमपुण्यनाडिकाः संक्रमपुण्यकालशटिकाः द्वात्रिंशन्मिताः सराशिभोगद्युहताः चंद्रादिग्रहस्य निजराशि-भोगदिवसशुणिताः दिवोकसश्रद्धादिग्रहस्य स्पष्टजनेन स्पष्टगत्या विभाजिताः यद्ध्रवं तत्फलं नाड्यादि ग्रहसंक्रमोदरं परं पुण्यं पुण्यक्रियायं भवति । ग्रहान्तरे मध्यं यथा । 'नाड्यो रामगुणा ३३ रवेरय विधोः पडदोःपलैर्युग द्वयं २।२६ मौमस्यान्विवपलैर्युता नव ९।४ विदो युक्ताः पलैः खाश्विभिः ॥ पण्णाड्यो ६।२० ऽष्टगजा ८ गुरोरय मृगोर्नन्दाः पलैरष्टभिः ९।८ पुण्याः स्यु खनृपाः १६० शनेरुमयनो राश्वृक्षयोः संक्रमे' इत्यर्थः ॥ ६० ॥

निशियगो यदि भास्करसंक्रमो दिनयुगं जगदुर्वृपवत्सलम् ॥

परदिनं विबुधा रजनीदलाद्भवति संक्रमणं च तदा परम् ॥ ६१ ॥

अथ द्रुतविलंबितेन संक्रमे कालविवेकतामाह—निशियेति । यदि भास्करसंक्रमो निशि यगो मध्यरात्रिवर्ती भवेत्तदा बुधाः दिनयुगं वृषवत्सलं धर्मप्रियं जगदुः कथयामासुः । च पुनर्मानोः संक्रमणं रजनीदलान्मध्यरात्रात्परमग्रेतनं भवति तदा विबुधाः परदिनं वृषवत्सलं षगदुः ॥ ६१ ॥

द्युमणिसंक्रमतोऽचलमे भवेद्धरिपदं पडशीतिमुखं स्मृतम् ॥

द्वितनुभेऽयनके मृगकर्किणोर्विपुवदेव तुलाधरमेपयोः ॥ ६२ ॥

अथ हरिपदादिर्षोण्याह—द्युमणीति । अचलमे स्थिरराशौ द्युमणिसंक्रमतः सूर्यसं-क्रमणात् हरिपदं नाम पर्वं भवेत् । द्वितनुभे द्विस्वभावराशौ रविसंक्रमतः पडशीतिनाम पर्वं स्मृतं । मृगकर्किणोः सूर्यसंक्रमात् अयनके स्तः । तुलाधरमेपयोः सूर्यसंक्रमात् विपुवदेव नि-श्रितं स्यात् । 'तुल्यनक्तदिने काले विपुवद्विपुवं च तन्' इति हैम ॥ ६२ ॥

रसयमैर्धनुषो लवके मिते भुजयमैर्दिनमध्रसौकसः ॥

धृतिमिते जितुमस्य च योपितः शतमखैः पडशीतिमुखाव्हयम् ॥ ६३ ॥

अथ पडशीतिमुखं स्पष्टयति—रसयमेरिति । धनुषो द्विस्वभावधनूराशिसंक्रान्तिः रसयमैः पडशीत्या मिते लवकेऽशे दिन पडशीति मुखाव्हयं पर्वं स्यात् । एवमध्रसौकसोऽध्रसो धनरसो जलं तस्मिन्नोकः स्थानं यस्य स तस्य मीनराशेर्भुजयमैर्द्वौर्विशत्यामिते लवे दिनं पडशीतिमुखाव्हयं पर्वं स्यात् । च पुनः जितुमस्य मियुनस्य धृतिमितेऽष्टादशमिते लवे दिनं प० । पुनर्योपितः कन्यायाः शतमखैरिंद्रैश्चतुर्दशमिते लवे दिनं प० ॥ ६३ ॥

ऋतुसमान्यथ यान्यपराण्यहः कलदृग्गः स्युरहान्यपि षोडश ॥

ऋतुसमं पडशीतिमुखाश्रितं तदपि यत्कथितं च मनीषिभिः ॥ ६४ ॥

अथैतत्पूर्वादिनमाहात्म्यमाह—ऋत्विक्ति । मनीषिभिः पंडितैः कलदृशान्याया अपराणि

यानि षोडशाहानि कथितानि यन् पडशीतिमुखाश्रिनमर्हदिनं च कथिन तान्यहानि क्रतुम-
मानि तदहश्च क्रतुममं यज्ञतुल्यानि स्युरित्यर्थे ॥ ६४ ॥

अवितुलास्यमथैत्ययनांशकान्वितरविः स यदा विषुवद्दिनम् ॥

मकरकीटमुखं च यदा तदायनदिनं तदहो यदहःस्मृतः ॥ ६५ ॥

अथ विषुवदादि स्पष्टयति—अवीति । अहो इति वितर्के यदा विषुवत्स्याच्च पुनर्यदा
यथाशयुक्त सूर्यो यदहर्भकरकीटमुखमेति तदा तदायनदिनं स्मृतमित्यर्थे ॥ ६५ ॥

पितृभशौच्यवसुध्यमरोडुजाः कुयमवन्हियुगांग्रिमुखोदयाः ॥

इह तदर्कसमाः स्युरहो यदा यदजपादवदुक्तमहस्तदा ॥ ६६ ॥

अर्थ हरिपद स्पष्टयति—पितृभेति । अहो इति वितर्के यदा पितृमं मया शौच्य वाह्निं
कृत्तिका वमत्रो घनिष्ठा द्वचमरौ द्विदेवौ विशाखा एषा द्वेद्व एभ्यो जायन्ते इति जा कुयम-
वन्हियुगाङ्गिमुखोदया एकद्वित्रिचतु पादमुखोदया अर्कसमा स्यु । कोऽर्थ । मवानक्षत्रस्य
प्रथमचरणमुखे उदय स्थिरराश्युदय । कृत्तिकाना द्वितीयपादे स्थिरराश्युदय । घनिष्ठाया
स्तृतीयपादे स्थिरराश्युदय । विशाखायाश्चतुर्थपादे स्थिरराश्युदय । सिंहवृषकुम्भशुक्राः
स्थिरराश्युदया अर्कसमा द्वादशसख्यामिना इह यदहस्तदानदहरजपादवन् विष्णुपदेन तुल्य
हरिपदसप्तसप्तसप्तमित्यर्थे । अर्थात् स्थिरसमात्यादेर्द्वादशं यदहस्तदहर्हरिपदमज्ञ भवति अज-
पादवन् । अत्र वत्प्रत्यय आश्रितपदार्थमेव व्रूते । ययोक्त हेमसूरिभिश्च ' पौषसैषा सह-
स्यवन् ' इति ॥ ६६ ॥

सुकृतकालमपागयनादिगं हरिपदादिगतं च तुलाजयोः ॥

तदनु मध्य इते विदुरुत्तरे मुनिवराः पडशीतिमुखेऽयने ॥ ६७ ॥

अथायनादिविशेषगतं सुकृतकालमाह—सुकृतेति । मुनिवरा अपागयनादिगं दक्षिणा-
यनादिगतं कर्कसमातावादिगनमाद्या षोडशघटिका समयं सुकृतकालं पुण्यकालं विदु
अपचारयन्ति । अपुनरेव हरिपदादिगतं वृषसिंहवृश्चिककुम्भमक्रातिष्ठाद्या षोडशघटिका
सुकृतकालं विदु । पुनस्तदनु पश्चात्तुलानयोस्तुलाभेययोर्मध्ये सुकृतिकालं विदु । कोऽर्थ ।
तुलाभेयमक्रातिकालात्प्रागष्टौ घटिका परतश्चाष्टौ एव षोडश घटिका मध्यसमयमिति ।
पुनरुत्तरेऽयने मकरसंक्राते इते प्राप्ते सति सुकृतकालं विदु । कोऽर्थ । मकरसंक्रातिकाला-
त्तत्रिंशो षोडशघटिका पुण्यकालं प्रथमास्तु नेति । पुन पडशीतिमुखे द्विस्रमावराशौ इने
प्राप्ते सति । कोऽर्थ । मियुनकन्याघनुर्मानसक्रातिषु अग्निमाः षोडशघटिका पुण्य-
कालं विदु ॥ ६७ ॥

अयनयोरिष्टराममिताः क्रमाद्वृषतमा जयुरुत्तरयाम्ययोः ॥

निजभया च युता वियुता घटीरनगतागतसंक्रमकालयोः ॥ ६८ ॥

अथोत्तरदक्षिणायनयोर्विशेषसुकृतकालमाह—अथनेति ॥ मुनिवराः नअगता अनगताः
वर्षमाना इत्यर्थः । अगता एष्य अनगतागतानां संक्रमकालयोरुत्तरयाम्ययोरयनयो
संक्रमात् क्रमेण इपुरामगिताः पंचत्रिंशन्मिता घटीवृषतमा आतिशयेन घर्मवत्यो नयुः ।
कंसमूताः घटीः । निम्नभया निनराशिसंक्रांतिजायया युताः उत्तरायणे च पुनर्विद्युता-
दक्षिणायने ॥ ६८ ॥

घोरोष्णगोष्वाक्ष्यमृतांशुवासरे संक्रांतिरारे च महोदरी विदि ॥

मंदाकिनी मंदतमामरार्चिते मिश्रोशनस्यर्कसुते च राक्षसी ॥ ६९ ॥

अथेन्द्रवंशया द्वादशसंक्रांत्यधिकारमाह—घोरेति । उष्णगौ रविवारे संक्रांतिघोरानाम
भवेत् । एवममृतांशुवारे चंद्रवारे ध्वांक्षी । च पुनरारे मंगलवासरे महोदरी । पुनर्विदि बुव-
नारे मंदाकिनी । अमरार्चिते गुरुवारे मंदतमा । उशनसि शुक्रवारे मिश्रा । अर्कसुते शनि-
वारे राक्षसी ॥ ६९ ॥

घोरोग्रभे ध्वांक्ष्यनिशं लघूद्भुजा मंदाऽचरे चंचलभे महोदरी ॥

मंदाकिनी मैत्रभजा च मिश्रभे मिश्रा भवेदारुणभे च राक्षसी ॥ ७० ॥

अथ नक्षत्राश्रितसंक्रांतिसंज्ञामाह—घोरोग्रेति । उग्रभे कूरनक्षत्रे घोरा भवेत् । एवं लघू-
द्भुजा क्षिप्रनक्षत्रे जाता ध्वांक्षी । अचरे स्थिरभे मंदा । चंचलभे चरनक्षत्रे महोदरी ।
मैत्रभजा मृदुनक्षत्रे जाता मंदाकिनी । मिश्रभे साधारणनक्षत्रे मिश्रा । दारुणभे तीक्ष्णनक्षत्रे
राक्षसी अनिश सदेति ॥ ७० ॥

मंदाधरादेवगणानवत्यतो मंदाकिनी भूमिभुजो महोदरी ॥

मलिम्लुचानंत्यभुवोऽपि राक्षसी मिश्रा पशून्नेव पतत्रिणः कुजान् ७१

अथोपजात्या मंदादिसंज्ञायाः फलमाह—मंदेति । मंदासंक्रांतिघोरादेवगणान् विप्रसमूहान्
पति रक्षति । अतो मंदाकिनी भूमिभुजो भूपानवति । महोदरी मलिम्लुचान् चौरानवति । राक्षसी
अत्यंभुवश्चंडालानवति । मिश्रा पशून् गवादींश्च पुनः पतत्रिणो विहंगान् कुजान्
वृक्षानवति ॥ ७१ ॥

विशोऽनिशं ध्वांक्ष्यतिभद्रभाजःकरोति घोरांघ्रिभुवोऽथ संज्ञा ॥

भवारतो यस्य रवेरिता या सा संक्रमस्योक्तफलप्रदा स्यात् ॥ ७२ ॥

विशोऽति । अनिशं सदा ध्वांक्षी विशो वैश्यानपति भद्रभाजोऽतिमुखान्वितान् करोति ।
घोरा अंधिभुवः शूद्रानवति भद्रभाजः करोति । अथ यस्य रवेः संक्रमस्य भवारतो नक्षत्रात्
चारान् या संज्ञा इता प्राप्ता । कोऽर्थः । या संज्ञा वारे सैव नक्षत्रेऽपि । यथा रविवारे घोरा
उग्रनक्षत्रे घोरा एकीभूता स्यात्तदा शूद्रानवति । एव सर्वापीनि सा उक्तफलप्रदा स्यात् ।

“विद् प्रवेशे नृवैश्ययोः” इतिहैमः । भद्रशब्दःसुखवाची । ‘शांतं जालव्यदत्याद्यं’ । भद्रंभद्रमि-
शब्दप्रभेदे प्रोक्तोस्ति ॥ ७२ ॥

यामे निहंत्यर्णवमेखलाभुजं संक्रांतिराद्येऽबुधिचीवरामरान् ॥

अहर्दले चापि विशोऽपराणहके शूद्रजनस्तमितेऽशुमालिनि ॥७३

अथ प्रथमादिप्रहरे संक्रातिफलमाह—यामइति । आद्ये यामे प्रहरे संक्रातिः अर्णव एव
खला यस्याःसा भूमिस्तां भुनक्तीति अर्णवमेखलाभुजानलोकस्तं हंति ॥ च पुनरहर्दले दि-
ग्द्वेऽबुधिचीवरामरान् भूदेवान् विप्रान् हन्ति । पुनरपराणहके दिनतृतीयमागे विशो वैश्यान्
न्ति । अस्तमितेऽस्तंगतेऽशुमालिनि सूर्ये सति शूद्रजनान् हंतीत्यर्थः ॥ ७३ ॥

निहंति रात्रेः शिविजालिकादिकानर्द्धं महारात्रविशातकांतरे ॥ -

संक्रातिरंशोर्नरतांगमर्दिनः काले नरान् वल्लवकाशन्नूपसः ॥ ७४ ॥

निहंतीति । रात्रेरर्द्धशोः सूर्यस्य संक्रातिः शिविजालिकादीन् भिल्ललुब्धकादिकान्
हंति ॥ पुनर्महारात्रवीभातरांतरेऽर्द्धरात्रप्रभातयोरंतरे विचाले भरतांगमर्दिनः शैल्यना-
पेतान् हंति । उपसः प्रभातस्य काले वल्लवकान् गोपालान् नरान् हंति ननु निश्चितम् ॥७४॥

स्यात्तैतिले नागचतुष्पदाख्ययोः सुप्तस्य रात्र्यंतकरस्य संक्रमः ॥

विष्टो निविष्टस्य रवे गरे तथा सवालनाख्ये वणिजे बुधैः स्मृतः ॥ ७५

अथतैतिलादिकरणेसुप्तादिरविमंक्रातिमाह—स्यात्तैतिले इति । तैतिले नागचतुष्पदाख्य-
गरेतत्करणत्रये सुप्तस्य रात्र्यंतकरस्य सूर्यस्य मंक्रमः संक्रातिः स्यात् । एवं विष्टो मद्रायां
या रवे गरे सवालनाख्ये वणिजेऽस्मिन् करणपंचके निविष्टस्य आसीनस्य रवेः संक्रमो बुधैः
स्मृतः ॥ ७५ ॥

ऊर्ध्वस्थितस्यांशुमतोऽथ कौलवे किंस्तुद्रके स्याच्छकुनौ क्रमादयम् ॥

धान्यार्थवृष्टिष्वपि संक्रमो बुधैरनिष्टमध्यातिशुभः प्रकीर्तितः ॥ ७६॥

ऊर्ध्वस्थितस्येति । अथ कौलवे किंस्तुद्रके शकुनौ एतत्करणत्रये ऊर्ध्वस्थितस्यांशुमतो
वैरयं संक्रमः स्यात् । बुधैरयं संक्रमो धान्यार्थवृष्टिषु सस्यमूल्यवर्षणेषु क्रमादनिष्टमध्या-
तिशुभः प्रकीर्तितः । कोऽर्थः । सुप्तरविसंक्रमोऽर्धवर्षणधान्येऽनिष्ट महर्ध्वधान्यवृष्ट्याभार
कप्रकः । एवं निविष्टः समः । तयोर्ध्वः श्रेष्ठ इति । ‘अर्घः पूजाविधौ मूल्ये’ इतिहैमः ॥७६॥

जघन्यभेऽहस्करसंक्रमो बुधैः सदेवलैः पंचदशक्षणः स्मृतः ॥

बृहत्सु पंचागमतुल्यदेवतः समानभे त्रिंशदभिन्नतक्षणः ॥ ७७ ॥

अथ वंशस्थेन संक्रातिमुहूर्तनियममाह—जघन्येति । सत्रेऽर्द्धेऽर्द्धनामपिमाहिनेर्बुधैर्नान्य-
संज्ञानशत्रेऽहस्करसंक्रमः पंचदशक्षणः पंचदशमुहूर्तमितः स्मृतः । पुनर्बृहत्तंज्ञानशत्रेषु पंचागम-

तुल्यदैवतः पंचचत्वारिंशन्मुहूर्तमितदैवतः स्मृतः । पुनः समानमे समसंज्ञनक्षत्रे त्रिंशद्भिन्नत-
त्क्षणास्त्रिंशताऽभिन्नस्तुल्यस्तत्क्षणः स एव क्षणस्त्रिंशन्मुहूर्तमितः । 'क्षणो मुहूर्त उतसवः "पूर्वव्या-
पारवैकल्यं' चेति लिंगानुशासने । इत्यर्थः ॥ ७७ ॥

जघन्यभे धान्यमनूष्णगूढयो महर्घमासासमपीनसंक्रमः ॥

समं समर्धे च समर्धमन्यभे विशेषतो वा कुरुतेऽथ तद्युतिः ॥७८॥

अथास्मिन् धान्यमूल्यविवेकमाह—जघन्यभ इति । जघन्यभे जघन्यसंज्ञनक्षत्रेऽनूष्णगूढयो
द्वितीयोपलक्षितचन्द्रोद्गमोऽपि पुनरिनसंक्रमः सूर्यसंक्रम आमासं मासपर्यन्तं धान्यं महर्घं महा-
नर्घो मूल्यं यस्य तत् बहुमूल्यं कुरुते । च पुनः समर्धे समसंज्ञनक्षत्रे चंद्रोदय इनसंक्रमश्च
सममूल्यं धान्यं कुरुते । एवं पुनरन्यमे बृहत्संज्ञनक्षत्रे समर्धमल्पमूल्यं कुरुते । युतयोश्चंद्र-
रव्योर्युतिः संयोगो दर्शतिथिरित्यर्थः विशेषतः पूर्वोक्तं कुरुते । जघन्यभे विशेषतो महर्धमित्यादि
कुरुते 'महाघो छावकांडके महामूल्ये' इति हैमः ॥ ७८ ॥

यदैकवारे युतिरिदुहंसयोर्मिथो नरा यांति च हेलिसंक्रमः ॥

क्षयं नृपाश्चेति सतीनपर्व चेत्तदा शराग्रैः कर्वालधारया ॥ ७९ ॥

अथ दर्शरविसंक्रांत्योरेकवारे फलमाह—यदैकवार इति । यदा एकवारे इदुहंसयोश्चंद्र
सूर्ययोर्युतिर्दर्शतिथिरित्यर्थः हेलिसंक्रमः सूर्यसंक्रांतिः स्यात् । कोऽर्थः । यस्मिन् वारे स्वे-
संक्रमणं तस्मिन्नेव वारेऽमावासी स्यात्तदा मिथः परस्परं नराः क्षयं नाशं यांति । च
पुनश्चेद्यदि इति पूर्वोक्ते सति तस्मिन्नेवैकवारे इनपर्वे सूर्यग्रहणं स्यात्तदा नृपाःशराग्रैः
कर्वालधारया तरवारिधारया मिथः क्षयं यांति । यतः 'निष्ंद्भवारइरविसंक्रमइतिर्णि
अमावासि होइ । लप्परले जोगिन फिरइ जीवद्वरलोकोइ ? इतिकंकटं । इदुहंसयोर्युतिर्दर्शन
दर्शतिथिः कथ्यते । यदाहुहैमसूरयः 'दर्शः सूर्येन्दुसंगमः' इति । यतो दर्शतिपावेव
चंद्ररविसंयोग इत्यर्थः ॥ ७९ ॥

दिनं सपत्र्यायनयानसंक्रमं न पर्व्यदग्धं हि च मंगलोचितम् ॥

/ तद्देव यत्सोभयपार्थशासरं नभश्चराभ्यागमकालयद्भवेत् ॥ ८० ॥

अथ विवाहादौ ग्रहसंक्रमादि दिनं निषेधयति—दिनमिति । हीनिनिश्चिनं । अयनमेव
आयनं मार्गः पत्रिणां विहंगमानामायनं पत्र्यायनं व्योम तस्मिन् यानानि विमानानि येषां ते
ग्रहास्तेषां संक्रमाः संक्रमणानि तैः सह यनेते तत् सपत्र्यायनयानमक्रमं यत् दिनं च पुनः
पर्वेदग्धं दिनं यत् पुनः सोभयपार्थयत्त्वं ग्रहमंक्रमत उभयतः पार्थ्वं दिनं तेन युक्तं दिनं यत्
पुनर्नभश्चराभ्यागमकालयद्भवेत् सेटयुद्धादिनं यत्तदेतं दिनं मंगलोचितं न भवेदित्यर्थः ॥ ८० ॥

पर्वाणि चान्यानि बहुन्ययादराद्विचक्षणैरागमधर्मशाखतः ॥

ज्ञेयान्यशेषोत्सवकर्मदानान्येयं विवर्ज्यानि सदेव मंगले ॥ ८१ ॥

अयोपजात्पोषसहारमाह—पर्वाणीति । अथैव विचक्षणैर्बुधैरादरादागमधर्मशास्त्रतोऽन्यानि
बहूनि पर्वाणि ज्ञेयानि किंभूतानि । अशेषोत्सवसमस्तकार्यक्रीडादानि । पुनर्मंगले मदैव वर्ज्यानि ८१

दिने दिने पर्वकुयोगसंचयो भवेच्च शुद्धिर्यदतेऽपि मंगलम् ॥

पदे पदे वारभधत्तयोगजा तदिष्टयोगोदयतः शिवाय यत् ॥ ८२ ॥

अथ वशत्पेनाह—दिने इति । दिनेदिने पर्वकुयोगसचयो भवेच्च पुन पदे पदे वारभ-
धत्तयोगजा वारनक्षत्रदिनयोगजाता शुद्धिर्निर्दोषतापि घटते यद्धेतोस्तन्मंगल इष्टयोगो-
दयत ईप्सितयोगोदयत शिवाय कल्याणाय सुखाय भवेद्वित्यर्थ ॥ ८२ ॥

अनेकदोषैरपि सौम्ययोगो न हन्यतेऽनेकगुणैः कुयोगः ॥

ग्राह्याः सदा ये च गुणा बुधैर्यत्रियास्वसौम्याः खलु वर्जनीयाः ॥ ८३ ॥

अयोपजात्या सुयोगकुयोगयोर्ब्रह्ममाह—अनेकेति । अनेकदोषै सौम्ययोगो न हन्यते
अपि तु पुनरनेकगुणै कुयोगो न हन्यते सदा बुधैर्यत्रियासु ये गुणास्ते ग्राह्या अंगीकर्त्तव्या ।
न पुनर्येऽसौम्यास्ते खलु निश्चित वर्जनीया इत्यर्थ ॥ ८३ ॥

तद्यैः कुयोगैरिति सौम्ययोगो न हन्यतेऽसत्कथितं यदेकः ॥

कादंबरीविंदुगणः करीपलेशं यथा दुष्यति नेति कश्चित् ॥ ८४ ॥

अयात्र करपचिन्मतं दूषयति—तद्यैरिति । कश्चिदेक इत्याह तदसत् कथितं व्यर्थो-
दित । इतीति किं तदाह । यै कुयोगै सौम्ययोगो न हन्यते यथा कादंबरीविंदुगणो
मदिराविंदुसमूह करीपलेश शुष्कगोमयलव न दुष्यति सदूषण न करोतीत्यर्थ ॥ ८४ ॥

एको गुणो दोषगणं समेत्य स्वाहाप्रियं स्वामतिहेतिवंतम् ॥

निगूहतीवामलगव्यविंदुमूर्तिं तदिष्टा बहवो गुणाः स्युः ॥ ८५ ॥

अथ बहुदोषोऽरूपगुण परिहरन्नाह—एक इति । एको गुणो दोषगणमेत्य प्राप्य स्वा मूर्तिं
निगुणरूपा निगूहति गुहसवरणे गुप्तेरुपधायाल्लुगुहेतौ स्वरे इति दीर्घे नाश प्राप्नोतीत्यर्थ ।
कइवामलगव्यविंदुरिव यथा निर्मलघृतादिविंदु स्वाहाप्रिय बन्धिमत्येतिवन्तमतिशयज्वा-
लायुक्त प्राप्य स्वा मूर्तिं गूहति पूर्ववत् बन्धिमाद्भवतीत्यर्थ । तस्मात्कारणाद्बहवो गुणा
इष्टा स्यु । दोषमवाहेत्यत्र मवाहशब्दः समूहवाची यथास्मिन्नेव ग्रये वक्ष्यते नमवाहः समुद्रो
जलराशित्वात् । 'स्वाहाप्रायी मियास्य च' इति हैम ॥ ८५ ॥

दोषैरुदेशो गुणसंनिपातमतो दहत्यत्र न संशयोऽस्ति ॥

धनंजयाशो वनराज्यगौघमिवागुणांशोऽपि विवर्जनीयः ॥ ८६ ॥

अथबहुगुणेऽप्येकदोषाशस्यापि त्याज्यतामाह—दोषैरेति । दोषैरुदेशो गुणसंनिपात
गुणोव दहति मस्मीरिति धनजयाशब्द । यथा बन्धिलो वनराज्यगो वनश्रेणि वृक्षस-
मूह दहति । अत्र संशयो नास्ति । अत्र राणाद्गुणाशोऽपि वर्जनीयो बुधैरिति शेष ॥ ८६ ॥

गुणागुणव्रातसमानताश्रयाद्यथाऽशिवार्थं किल मंगलाजनः ॥

आधारकक्षौद्रसमानताश्रयादतोऽदनादेत्यधिका गुणा वरम् ॥ ८७ ॥

अविघ्नमस्तु । अथ गुणदोषयोः समानतामपि निषेधयति—गुणेति । किलेति संभावनायां । जनोऽशिवार्थं दुःखहेतुमेति प्राप्नोति कस्मात् गुणाश्चागुणाश्च तेषां व्रातः समूहस्तस्य समानता तुल्यता तस्या आश्रयः स्थानं सेवनं वा यस्मिन् तत् तस्मादेवंविधान्मंगलान् । निदर्शनमाह यथा जन उपद्रवं प्राप्नोति कस्मात् आधारं घृतं कं जलं क्षौद्रं मधु एषां समानताश्रयात् अदनात् समभागभक्षणत् । अतःकारणादधिका गुणाः वरं शुभं गुणाः वरमित्यत्र बहुवचनमेकवचने युक्तम् । यतो वचनभेदो भवेत् । पुनर्विभक्तिभेदो न यथा वेदाः प्रमाणमित्यर्थः ॥ ८७ ॥

आयुः पुरा भीमसुताधवादयोऽगुणव्रजोपासितमंगलामराः ॥

एकोऽशुभान्येव कुयोगभावतो नृपातदोषोऽपि वरः क्रियास्वतः ॥ ८८ ॥

अथैतदेव दृष्टातेन दृढयति—आयुरिति । पुरा पूर्वं भीमसुता दमयन्ती तस्या घबो भर्ता नलराजः स एव आदौ येषां ते भीमसुताधवादयो नृपाअशुभान्यमंगलान्येवाऽऽयुः प्रापुः । लुब्धिया प्रापणेऽत उसि रूपं । कथंमृता भीमसुताधवादयः । अगुणव्रजे दोषसमूहे उपासिता आश्रिताः मंगलामरा उद्गाहदेवा येस्ते अतो हेतोः कुयोगभावत एको दोषोऽपि सर्वैः रिकाचक्रादुत्पन्नदोषः क्रियासु वरः श्रेष्ठ इत्यर्थः ॥ ८८ ॥

पर्वाण्यमानीह सदापवर्जनेः श्रीविक्रमार्केण विनाडिकं प्रति ।

तद्दोषबोधाय तथापि सत्कृता विदुः सदा सत्कृतिना ह्यमृन्नि च ॥ ८९ ॥

इति श्रीज्योतिर्विदाभरणे कपिजालिदासोदिते पर्वाण्यव्युत्थः ॥ ४ ॥

अधोपसहारद्वारेण श्रीविक्रमार्कं वर्णयति—पर्वाण्येति । सदा श्रीविक्रमार्केण विनाडिकं प्रति वक्ष्याः पठितमभाग प्रति वर्षं अमानि ज्ञातं कैरपवर्जनेर्दानैः । कथंभूतेन विक्रमार्केण । सत्कृतिना पठितेन च पुनस्तथापि सदा सत्कृता पठिता इहास्मिन् पर्वाधिकारेऽमृन्नि पर्वाणि विदुः अन्वयरयन्ति । क्रमे तद्दोषबोधाय । तेषां पर्वाणां दोषारस्तेषां बोधाय ज्ञानाय हीति निश्चितम् ॥ ८९ ॥

इति श्रीज्योतिर्विदाभरणे श्रीविक्रमार्कपुरोदिते श्रीमत्पद्मसूरीश्वरवरणसरोदयवर्णनसंग्रहान

दित्यमचरत्नविगनिताया श्रीकृतिवादिदासहृतज्योतिर्विदाभरणस्य

सुव्येधियताया पर्वाण्यव्युत्थं समाप्तं ॥ ५ ॥

श्रीमहिमासम्मानाना मुरीशाना मरस्वती ।

पुनातु प्राणिना शश्वद्वयान्तकदिनी ॥ १ ॥

॥ ग्रहगोचरप्रकरणम् ॥ ५ ॥

वदामि फलमंगिनामहं तदंबरगगोचरोदितम् ।

असाधुशुभकर्मणामथो न येन फलविभ्रमो भवेत् ॥ १ ॥

अथ पंचमाध्याये आसप्तकं दुरध्वगालंदस्तत्र प्रथमं ग्रहगोचरफलसंधानमाह—वदामी-
ति । अथो अन्तरमहं तत् अंबरगानां ग्रहाणां गोचरात् राशिविशेषात् उदितं प्रादुर्भूतम् ।
अथवा ग्रहगोचरे कथितं फलं वदामि कथयामि येन कारणनांगिनां प्राणिनां फलविभ्रमः
फलसंशयो न भवेत् । किंभूतानां प्राणिनाम् । असाधूनि च शुभानि च कर्माणि येषां ते
तेषामित्यर्थः ॥ १ ॥

यमेज्यकुजहेलिभार्गवज्ञतारकथवाः खतः क्रमात् ॥

नता भगणभाज ईरिता भ्रमंति विधिना स्ववर्त्मगाः ॥ २ ॥

अथ शन्यादीनां भ्रमणविधिमाह—यमेज्येति । खतः आकाशात् क्रमिण नताः नन्वाः
धोवःस्थानस्थिताः भगणा द्वादशराशयस्तान् भ्रमंतीति भगणभाजः स्ववर्त्मगाः निजमार्गगा-
ननो विधिना कालेन ईरिताः संतः यमः शनिः इज्यो गुरुः कुजो भौमः हेलिः सूर्यः मार्गवः
शुकः ज्यो बुधः तारकाधवश्चंद्रः एषां द्वंद्वः एते भ्रमंति । 'विधिवक्त्रे च देवैश्च प्रकारे
कालकरूपयोः' इतिहेमः । 'शनो ब्रह्मण्यश्च यमः स्थिरः' इतिहेमशेषकोश । इत्यर्थः ॥ २ ॥

तनुभ्रमणमंत्रराय नः स भुंजति च यस्य सत्वरम् ॥

महद्भ्रमणमुर्विपीठतो भवेदनणुकालके नभम् ॥ ३ ॥

अथ ग्रहाणां लघुमहद्भ्रमणभेदमाह—तन्विति । यस्य ग्रहस्य उर्वीपीठतो भूमिपीठतस्त-
नुभ्रमणं लघुभ्रमणं मंत्रराय नो अहोऽनणुकालेन महत्कालेन मे राशिं भुंजति च पुन-
र्यस्य महस्य महद्भ्रमणं भवेत्स ग्रहः सत्वरं स्तोत्रकालेन मे राशिं भुंजति भुक्ति ।
भुज्यते इति भुंजः भुंजइवाचरतीति भुंजति इति प्रयोगसिद्धिः । अन्यथा भुंजतिप्रयोगो वि-
बुधगम्यः ॥ ३ ॥

विधोर्भवति सांध्यहोदयं सदैकभजमध्यभोगकम् ॥

विदोऽक्षयमतुल्यवासरा सविद्युशनसोस्तथैकमाः ॥ ४ ॥

अथ ग्रहाणां राशिमोगकालप्रमाणमाह—विधोरिति । विधोश्चंद्रस्य सांध्यहोदयं
सपादेन युग्मं भजमध्यभोगकमिति भाद्राशोः सकाशाज्जायत इति तज्जं मध्यमभोगकं भवेत् ।
सपाददिनयुगलं सामान्यतो विधुभुक्ते इत्यर्थः । मन्त्रेत्यत्र अर्यवशाद्धिमक्तिपरिणामः । एवं-
विदो बुधरसाक्षयमतुल्यवासराः भजमध्यभोगकाः स्युः । तथा सविद्युशनसोः रविशुक्रयोरेकमाः

एकमासो भजमध्यभोगको भवेत् । अहोद्वयमित्यत्राशाब्दिकमतत्वादहोद्वयमहोद्वयमित्यपि स्यादेवमग्रेऽपि कविना रत्वं रत्वं च प्रोक्तमस्ति ॥ ४ ॥

युगं क्षितिभुवोऽथ मासयोरुर्ध्वकुभिर्मिता गुरोः ॥

अगोर्ध्वतिमिताश्च मासकाः खवन्हिभिरशुभ्ररोचिपः ॥ ५ ॥

युगमिति । क्षितिभुवो मंगलस्य मासयोर्द्वयं भजमध्यभोगकम् । अथ गुरोर्गाप्यतेरुर्ध्वघा अभयश्च कुर्भूश्च ताभिस्त्वयोदशभिर्मिता मासकाः भजमध्यभोगकम् । पुनरगो राहोर्ध्वतिमिता मासकाः भजमध्यभोगकम् । पुनरशुभ्ररोचिपः कृष्णकांतेः शनेः खवन्हिभिस्त्रिंशतामिता मासकाः भजमध्यभोगकम् । स्युरितियुग्मम् ॥ ५ ॥

निजद्युनिशवृत्तगो ग्रहोऽनिशं प्रवहवायुनेरितः ॥

प्रयात्यपि गतिं पृथग्विधामचंचलचलोच्चहेतुना ॥ ६ ॥

अथैषां गतिहेतुमाह—निजेति । निजद्युनिशवृत्तगो निजाहोरात्रमंडलगतो ग्रहोऽनिशं निरंतरं प्रवहनामवायुना ईरितः प्रेरितः सन् पृथग्विधां भिन्नविधामपि गतिं प्रयाति । किंभूतेन प्रवहवायुना अचंचलचलोच्चहेतुना मन्दोच्चवलोच्चकारणेनेत्यर्थः ॥ ६ ॥

समा व्रजिनगातिवेलिता चरा चरतरा दिवौकसः ॥

गतिर्भवति मंदसंज्ञिका सदेति च कृशैव सप्तधा ॥ ७ ॥

अथ ग्रहाणां सप्तधागतिमाह—समेति । समा तुल्या गतिः १ व्रजिनगा वक्रगतिः २ अतिवेलिता अतिवक्रा गतिः ३ चरा गतिः ४ चरतरा गतिः ५ मंदसंज्ञिका मंदा गतिः ६ कृशा गतिः ७ दिवौकसो ग्रहस्येत्यमुना प्रकारेण सप्तधा गतिर्भवतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

गत्या समं पत्ररथायनायनः स्वमध्यगत्या स्फुटया चरत्यथ ॥

द्युरात्रवृत्ते विबुधैः समा गतिर्ज्ञेया यदा तस्य हि यो दिवौकसः ॥ ८ ॥

अयोपनात्या गतीना लक्षणमाह—गत्येति । अयं यदा पत्ररथानां पक्षिणांमयनं मार्गो ष्योम तस्मिन्नयनं मार्गो यस्य स ग्रहो द्युरात्रवृत्तेऽहोरात्रमंडले स्वमध्यगत्या निजमध्यमगमनेन समं सट्टशं स्फुटया स्पष्टया गत्या चरति गच्छति हि युक्तं तदा बुधैस्तस्य दिवौकसो ग्रहस्य समा गतिर्ज्ञेया ॥ ८ ॥

अत्यल्पगत्यांवरपांथ एति गतिर्यदाधिष्ठितमे विलोमाम् ॥

वक्रा गतिः स्यात्तमपास्य राशिं राशौ गते वक्रतरातिगत्या ॥ ९ ॥

अत्यल्पेति । यदाधिष्ठितमे आक्रांतराशौ अंवरपांथो ग्रहोऽत्यल्पगत्याऽतिसुक्ष्मगत्या विलोमां पश्चाद्गामिनीं गतिमेति प्राप्नोति तदा ग्रहस्य वक्रा गतिः स्यात् । अथातिगत्या तं राशिमपास्याश्रितराशिं त्यक्त्वा राशौ गते पाश्चात्यराशिं प्राप्ते ग्रहे सति वक्रतरातिगत्या वक्रा गतिः स्यादित्यर्थः ॥ ९ ॥

ग्रहोऽतिवेगेन यदा स्वमार्गमाक्रांतमे गच्छति यश्चरोक्ता ॥

तदा गतिस्तस्य विहाय राशिं तमैप्यमे चातिचरा गतिज्ञैः ॥१०॥

ग्रह इति । यदा यो ग्रहोऽतिवेगेनाक्रांतमे संश्रितराशौ स्वमार्गं निजमार्गं गच्छति तदा गतिज्ञैस्तज्ज्ञैस्तस्य ग्रहस्य गतिश्चरा उक्ता । च पुनर्ग्रहसं राशिमाश्रितराशिं विहायैप्यमे आगामिकराशौ गच्छति तदा गतिज्ञैस्तस्यातिचरा गतिरुक्ता ॥ १० ॥

वक्त्री पुनस्तत्र स चेन्नभोगस्तदातिचारी चरतीह मार्गी ॥

स्वमध्यगत्यूनजवेन मंदो ज्ञेयः कृशो यः स गतिक्षयत्वात् ॥ ११ ॥

वक्तीति । चेद्यादि स नभोगो ग्रहस्तत्र राशौ वक्ती इह मार्गी संश्ररति गच्छति तदाऽतिचारी कथ्यते । अथ ग्रहः स्वमध्यगत्यूनजवेन निजमध्यमगतिहीनवेगेन मंदो ज्ञेय इति लक्षणया मंदा गतिरुक्ता । अथ यो ग्रहो गतिक्षयत्वात्कृशः स कृशो ज्ञेय इति लक्षणया कृशा गतिरुक्ता ॥ ११ ॥

वक्रातिचारैर्वरगाश्चरंतो ददत्यलं लल्लपराशराद्याः ॥

आक्रांतराशेरमनंत हीति फलं न लब्धद्रकवेषस्तयाः ॥ १२ ॥

अथ ग्रहाणां वक्रातिचारे फलं निषेधयति—वक्रति । अलमित्यवधारणे हीतिविशेषार्थे । अंतरगा ग्रहा वक्रातिचारे चरंतो गच्छन्त आक्रांतराशेः फलं न ददाति न समर्पयति । इति लल्लपराशराद्या ऋषयोऽमनंत जगुः । किंभूता लल्लपराशराद्याः द्रं गमनं तस्य कः प्रकाशस्तस्य वेषः द्रकवेषः अर्थात् ग्रहाणा गतिप्रकाशवेषः लब्धः प्राप्तश्चासौ द्रकवेषश्च लब्धद्रकवेषस्तस्मिन् सत्याः सत्यभाषिणः । 'द्रभयंगमनंक्षुद्रम्' इत्यादिद्व्यक्षरकोषे सौमरिकः । सूर्यमित्रवाद्यमित्रह्लात्मयमकेकेपु प्रकाशवक्त्रयोश्चापि' इतिरानशेखरः । अमनन्त्यत्रात्मनेपदं द्रकेतिपदं जुषेश्चित्यं । वक्रातिचारे संहिताया—यया 'विलोमगत्या यदि वातिगत्या प्रयानि यो राशिमतीतमैप्यम् । हित्वा तदीयं गमनेचरोऽसौ दद्यात्फलं पूर्वगृहे यदुक्तम् ॥१॥

वक्रातिचारेण गृहातरेऽपि स्थितो ग्रहः पूर्वफलप्रदः स्यात् । देशातरं कार्ययशाद्रतो हि स्वदेशधर्मं न जहाति मर्त्यः ॥ २ ॥

यदा ग्रहोऽयं समुपैति राशिं तदा तदीयं स फलं ददाति । पीतादिवर्णेन समागमे हि वर्णं सितस्त्वन्मयतामुपैति ॥ ३ ॥

यावति यो वक्रगतेर्दिनानि भवेत्स वक्रो यदि वातिचारः ॥ दशांशतुल्यानि दिनानि तेषां दद्यात्फलं पूर्वगृहे यदुक्तम् ॥ ४ ॥

त्रयोदशार्कः क्षितिजश्च सप्त स्रहं जुषः पंच दिनानि शुक्र । वक्त्री गुरुः पूर्वफलप्रदः स्यादेकादशौवेति जगौ वराहः ॥ ५ ॥

मासं शनीज्यौ कुनभार्गवौ तु पञ्च दशाहानि च सोमसूनुः । ददाति वक्त्री फलमाद्यराशेः केपांश्चिदेवं न मतं बहूनाम् ॥ ६ ॥ इत्यर्थः ॥ १२ ॥

एकमासो मजमध्यभोगको भवेत् । अहोद्वयमित्यत्राशाब्दिकमतत्वाद्दहद्वयमहोद्वयमित्यपि
स्यादेवमग्रेऽपि कविना रत्वं रत्वं च प्रोक्तमस्ति ॥ ४ ॥

युगं क्षितिभ्रुवोऽथ मासयोरुपवृद्धकुभिर्मिता गुरोः ॥

अगोर्धृतिमिताश्च मासकाः खवन्हिभिश्शुभ्ररोचिपः ॥ ५ ॥

युगमिति । क्षितिभ्रुवो मंगलस्य मासयोर्द्वयं मजमध्यभोगकम् । अथ गुरोर्गोष्पतेरुपवृद्धा
अग्रयश्च कुर्भूश्च ताभित्त्वयोदशभिर्मिता मासकाः मजमध्यभोगकम् । पुनरगो राहोर्धृतिमिता
मासकाः मजमध्यभोगकम् । पुनरशुभ्ररोचिपः रूष्णाकृतेः शनेः खवन्हिभिस्त्रिंशतामिता मासकाः
मजमध्यभोगकम् । स्युरितियुगम् ॥ ५ ॥

निजद्युनिशवृत्तगो ग्रहोऽनिशं प्रवहवायुनेरितः ॥

प्रयात्यपि गतिं पृथग्विधामचंचलचलोच्चहेतुना ॥ ६ ॥

अथैषां गतिहेतुमाह—निजेति । निजद्युनिशवृत्तगो निजाहोरात्रमंडलगतो ग्रहोऽनिशं निरंतरं
प्रवहनामवायुना ईरितः प्रेरितः सन् पृथग्विधां भिन्नविधामपि गतिं प्रयाति । किंमूतेन प्रवह-
वायुना अचंचलचलोच्चहेतुना मन्दोच्चवलोच्चकारणेनेत्यर्थः ॥ ६ ॥

समा ब्रजिनगातिवेलिता चरा चरतरा दिवौकसः ॥

गतिर्भवति मंदसंज्ञिका सदेति च कृशैव सप्तधा ॥ ७ ॥

अथ ग्रहाणां सप्तधागतिमाह—समेति । समा तुल्या गतिः १ ब्रजिनगा वक्रगतिः २
अतिवेलिता अतिवक्रा गतिः ३ चरा गतिः ४ चरतरा गतिः ५ मंदसंज्ञिका मंदा गतिः ६
रुशा गतिः ७ दिवौकसो ग्रहस्येत्यमुना प्रकारेण सप्तधा गतिर्भवतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

गत्या समं पत्रस्थायनायनः स्वमध्यगत्या स्फुट्या चरत्यथ ॥

द्युरात्रवृत्ते विबुधैः समा गतिर्ज्ञेया यदा तस्य हि यो दिवौकसः ॥ ८ ॥

अथोपनात्या गतीना लक्षणमाह—गत्येति । अथ यदा पत्रस्थानां पक्षिणाभयन मार्गो
व्योम तस्मिन्नयनं मार्गो यस्य स ग्रहो द्युरात्रवृत्तेऽशेषात्प्रमंटे स्फुट्या चरत्या निजस्यैवपत्रनेन
समं सदर्शं स्फुट्या स्पष्ट्या गत्या चरति गच्छति हि युक्तं तदा बुधैस्तस्य दिवौकसो ग्रह-
स्य समा गतिर्ज्ञेया ॥ ८ ॥

अत्यल्पगत्यांवरपांथ एति गतिर्यदाधिष्ठितमे विलोमाय् ॥

वक्रा गतिः स्यात्तमपास्य राशिं राशौ गते वक्रतरातिगत्या ॥ ९ ॥

अत्यल्पेति । यदाधिष्ठितमे आक्रान्तराशौ अंवरपांथो ग्रहोऽत्यल्पगत्याऽनिसुदृग्मगत्या
विलोमां पश्चाद्गामिनीं गतिमेति प्राप्नोति तदा ग्रहस्य वक्रा गतिः स्यात् । अयातिगत्या तं
राशिमपास्याश्रितराशिं त्यक्त्वा राशौ गते पाश्चात्यराशिं प्राप्ते ग्रहे सति वक्रतराप्तिशयेन
वक्रा गतिः स्यादित्यर्थः ॥ ९ ॥

ग्रहोऽतिवेगेन यदा स्वमार्गमाक्रांतमे गच्छति यश्चरोक्ता ॥

तदा गतिस्तस्य विहाय राशिं तमेप्यभे चातिचरा गतिज्ञैः ॥१०॥

ग्रह इति । यदा यो ग्रहोऽतिवेगेनाक्रातमे सश्रितराशौ स्वमार्गं निजमार्गं गच्छति तदा गतिज्ञस्तज्ज्ञैस्तस्य ग्रहस्य गतिश्चरा उक्ता । च पुनर्ग्रहस्त राशिमाश्रितराशिं विहायैप्यभे आगामिकराशौ गच्छति तदा गतिज्ञैस्तस्यातिचरा गतिरुक्ता ॥ १० ॥

वक्त्री पुनस्तत्र स चेन्नभोगस्तदातिचारी चरतीह मार्गी ॥ ११ ॥

स्वमध्यगत्यूनजवेन मंदो ज्ञेयः कृशो यः स गतिक्षयत्वात् ॥ ११ ॥

वक्तीति । चेद्यदि स नभोगो ग्रहस्तत्र राशौ वक्ती इह मार्गी सश्चरति गच्छति तदाऽतिचारी कथ्यते । अथ ग्रह स्वमध्यगत्यूनजवेन निजमध्यमगतिहीनवेगेन मंदो ज्ञेय इति लक्षणया मदा गतिरुक्ता । अथ यो ग्रहो गतिक्षयत्वात्कृश स कृशो ज्ञेय इति लक्षणया कृशा गतिरुक्ता ॥ ११ ॥

वक्रातिचारैर्वरगाश्चरंतो ददत्यलं लल्लपराशराद्याः ॥

आक्रांतराशेरमनंत हीति फलं न लब्धद्रकवेधसत्याः ॥ १२ ॥

अथ ग्रहाणां वक्रातिचारे फलं निषेवयति—वक्तेति । अलमित्यवधारणे हीतिविशेषार्थे । अवरगा ग्रहा वक्रातिचारे चरतो गच्छन्त आक्रांतराशे फलं न ददति न समर्पयति । इति लल्लपराशराद्या ऋषयोऽमनंत जगु । किंभूता लल्लपराशराद्या द्र गमन तस्य क प्रकाशस्तस्य वेध द्रकवेध अर्थात् ग्रहाणां गतिप्रकाशवेध लब्ध प्राप्तश्चासौ द्रकवेधश्च लब्धद्रकवेधस्तस्मिन् सत्या सत्यभाषिण 'द्रभयगमनक्षुद्रम्' इत्यादिद्व्यक्षररूपे सौमरिक । सूर्यमित्रवाद्यमिब्रह्मात्मयमवेकिपु प्रकाशवक्त्रयोश्चापि' इतिराजशेखर । अमननेत्यत्रात्मनेपद् द्रकेतिपद् बुधैश्चित्त । वक्रातिचारे सहिताया यथा 'विलोमगत्या यदि वातिगत्या प्रयानि यो राशिमतीतमैप्यम् । हिन्ना तदीय गगनेचरोऽसौ दद्यात्फलं पूर्वगृहे यदुक्तम् ॥१॥

वक्रातिचारेण गृहातरेऽपि स्थितो ग्रह पूर्वफलप्रद स्यात् । देशातर कार्ययदास्तौ हि स्वदेशधर्मं न जहाति मर्त्य ॥ २ ॥

यदा ग्रहोऽप्य समुपैति राशिं तदा तदीय स फलं ददाति । पीनादिवर्णेन समागमे हि वर्णं सितस्नन्मयतामुपैति ॥ ३ ॥

यावति यो वक्रगतेर्दिनानि भवेत्स वक्रो यदि वातिचार ॥ दशांशतुल्यानि दिनानि तेषां दद्यात्फलं पूर्वगृहे यदुक्तम् ॥ ४ ॥

त्रयोदशार्कं क्षितिजश्च सप्त एह बुध पच दिनानि शुक्र । वक्त्री गुरु पूर्वफलप्रद स्यादेकादशौवेति जगौ वराह ॥ ५ ॥

मास शनीज्यौ कुम्भभागवौ तु पञ्च दशाहानि च सोमसूनु । दशानि वक्त्री फलमाद्यराशेः केपाचिदेन न मन बहूनाम् ॥ ६ ॥ इत्यर्थ ॥ १२ ॥

एवं शरांगाश्च जिना गुणार्का वियच्छराः खाब्धिधरा ग्रहज्ञैः ॥

क्रमेण धाराजमुखग्रहाणां घक्षाः सदा वक्रगतेर्निरुक्ताः ॥ १३ ॥

अथ भौमादिग्रहपंचकस्य वक्रगतिदिननियममाह—एवमिति । सदा ग्रहज्ञैरेवं क्रमेण धाराजमुखग्रहाणां भौमादिग्रहाणां वक्रगतेः शरादिमिता घक्षा वामरा निरुक्ताः प्रोक्ताः । कोऽर्थः । भौमस्य वक्रगतेः शरांगाः पंचसप्ततिर्वासराः । बुधस्य वक्रगतेर्जिनाश्चतुर्विंशतिर्वासराः । गुरोर्वक्रगतेर्गुणार्कास्त्रयोविंशत्यधिकशतं वासराः । शुक्रस्य वक्रगतेर्वियच्छरा गगनवाणाः पंचाशत्वासराः । शनेर्वक्रगतेः छाब्धिधराश्चत्वारिंशदधिकशतं वासरा इत्यर्थः ॥ १३ ॥

शरांवरागा द्विनवाहितारका सुरेपत्रो ह्यभियमाश्च वासराः ॥

तेषां स्वसुत्तयाननमार्गकाश्रिताः स्मृता बुधैरूर्ध्वमतोऽथ वक्रगाः १४

अथैषां मार्गदिननियममाह—शरेति । बुधैस्तेषां भौमादीनां पंचानां स्वभुक्तिर्निजसंक्रमितभोगराशिस्तस्या आननं मुखं संक्रमणप्रारंभो यस्यासौ मार्गकश्च तमाश्रिताः प्राप्ताः स्वभुक्तयाननमार्गकाश्रिता शरादिमिताः वासराः स्मृताः । कोऽर्थः । भौमस्य निजराशिसंक्रमणमुखादारभ्य मार्गं भवा मार्गकाः वासराः शरांवरागाः पंचाधिकसप्तशतानि भवंति । एव बुधस्य द्विनवा द्वानवातिकैसरा मार्गकाः । गुरोराहेतारकाः अष्टसप्तत्यधिकशतद्वयं वासरा मार्गकाः । शुक्रस्य सुरेपवत्त्रयस्त्रिंशदधिकपंचशतानि वामरा मार्गकाः । शनेरह्यभियमाः अष्टात्रिंशदधिकशतद्वयं वासरा मार्गका इति । अथ चेद्यदि अतएव तस्मान्मानादूर्ध्वद्वये वक्र ॥ स्युरित्यर्थः ॥ १४ ॥

स्वकालमार्गांतरकाधिकश्रेण्मंदो व्रजेदंशुमतो ग्रहोऽस्तम् ॥

ऊनो निजैः काललवैरमंदस्तदान्यथा चाभ्युदयं प्रयाति ॥ १५ ॥

अथैषामस्तोदयमाह—स्वकालेति । मंदो ग्रहो गुरुः शनिश्च मंदो गुरुशनी इति उच्येति यः संज्ञात्वान् । अंशुमतः सूर्यान् स्वकालमार्गांतरकाधिको निजकालांशांतराधिकस्तदा गुरुः शनिश्चास्तं व्रजेत् । यदा अमंदशत्रो बुरः शुक्रो भौमश्च ये तेऽमंदो निजैः काललवैः सकालांशैरूनो हीनस्तदा मंदो विधुतुरः शुक्रो भौमश्चास्तं व्रजेत् । न पुनरन्यथा पूर्वोक्तविपर्यये कोऽर्थो यदा सूर्यस्वकालांशांतरहीनश्चेत्तदा गुरुः शनिश्चोदयं प्रयाति । सूर्यो निजकालांशैरधिकश्चेत्तदा चंद्रो बुधः शुक्रो भौमश्चोदयं प्रयातीत्यर्थः ॥ १५ ॥

दिवाकराः सप्तधरा गुणोर्व्यो हरा ग्रहा त्राणधरा ग्रहाणाम् ॥

कालांशका मार्गवतामिलोना अमी क्रमाद्वक्रवतामथाञ्जात ॥ १६ ॥

अथ ग्रहाणां कालांशकानाह—द्विवेति । अञ्जान् चंद्रान् मार्गवतां मार्गिणां ग्रहाणां क्रमेण दिवाकरादयः कालाः स्युः । कोऽर्थः । मार्गिणश्चंद्रस्य दिवाकरा द्वादशावालाशकाः । मार्गिणगलस्य सप्तधराः सप्तदश मार्गिबुधस्य गुणोर्व्येस्त्रयोदश मार्गिगुरोर्दश एकादश मार्गिशुक्रस्य

ग्रहा-नवा मारिश्शनेर्वाणाधराः पचदश कालाशका इति । अथ वक्रवता ग्रहाणा क्रमेण इलोना इला
मिस्तया ऊना एकोना अमी निजनिनकालाशका स्यु । कोर्थे । वक्रिणो भौमस्य षोडशका-
गशाका । एव वक्रिबुधस्य द्वादश । वक्रिगुरोर्दश । वक्रिशुक्रस्याष्टौ । वक्रिशनेश्रतुर्दशेति ॥ १६ ॥
महीभुवोप्यंवरहेलयो नृपा वियद्गुणा व्योमचराः षडत्रयः ॥

देवौकसां पाशभृतोऽस्तवासरा दिगाश्रिता ज्ञानिभिरत्र कीर्तिताः ॥ १७ ॥

अथ वशस्येन भौमादीनामस्तदिननियममाह—महीति । ज्ञानिभिरत्र महीभुवो भौमादि
देवौकसा ग्रहाणामस्तवासरा अवरहेल्यादय पाशभृतो वरुणस्य दिगाश्रिता पश्चि
दिगाश्रिता कीर्तिता । स्पष्ट तु भौमस्य अवरहेलयो विंशत्यधिकशत पश्चिमदिगाश्रिता
अस्तवासरा । एवं बुधस्य नृपा षोडश । गुरोर्वियद्गुणास्त्रिंशत् । शुक्रस्य व्योमचरा नव ।
एते षडत्रय षट्त्रिंशत् ॥ १७ ॥

क्रमेण तेऽष्टेपुरसैरगाग्निभिर्दृग्दिरामैर्विधुसायकाक्षिभिः ॥

प्राच्यां दिनैरंकसुरैरथोदिताः पश्चाद्भ्रजंत्यस्तमयं पुनर्ग्रहाः ॥ १८ ॥

अथोपजात्या भौमादीनामुदितदिननियममाह—क्रमेणेति । क्रमेण ते भौमादय पच
ग्रहा अष्टेपुरसादिभिर्दिनै प्राच्या पूर्वस्यामुदिता सतोऽथ पश्चात् पुनर्ग्रहा अस्त
व्रजति । कोऽर्थे । भौम पूर्वस्यामष्टेपुरसैरष्टपचाशदाधिकशतदिनैरुदित पश्चादस्त याति ।
एव बुधोऽगाग्निमि सप्तत्रिंशदिनै पश्चात् । गुरुर्दृग्दिरामैर्द्वामस्यधिकशतत्रयेण दिने ५० ।
शुक्रो विधुसायकाक्षिभिरैकपचाशदाधिकशतद्वयेन दिनै ५० । शनि पूर्वं यामुदित पश्चाद
कसुरैरेकोनचत्वारिंशदाधिकशतत्रयेण दिनैरस्त याति ॥ १८ ॥

वक्रोदितावष्टजिनाश्च देवा घञ्जास्ततस्तिष्ठत एवमग्राम् ॥

अस्तं यमाश्वा रदना व्रजेतां तावुद्गमं काव्यविदो प्रनीच्याम् ॥ १९ ॥

अथेन्द्रवज्रया वक्रोदितशुक्रबुधयोरस्तोदयदिननियममाह—वक्रइति । काव्यविदो शुक्र-
बुधौ वक्रोदितौ वक्रवतौ उदय प्राप्तौ अष्टजिना अष्टचत्वारिंशदाधिकशतद्वय देवास्त्रयस्त्रिंशत्
पञ्चाश्र गता सतस्ततस्तस्या दिशि पूर्वस्या तिष्ठतो वसत पश्चादैन्द्या पूर्वमथमेवास्तव्रजेता ।
पुन शुक्रबुधौ अस्तानतर यमाश्वा द्वासप्ततिर्वसरा रदना द्वात्रिंशद्द्वामरा गता मन्त प्र
नीच्या पश्चिमायामुद्गममुदयं व्रजेता । कोर्थे । शुक्र पूर्वस्या वक्रोदितादाग्भ्य अष्टाचत्वारिं-
शदाधिकशतद्वयमितेषु गतेषु पुन पूर्वस्यामेवास्त याति । अस्तदिनादाग्भ्य द्वामपनिदिनपु गतेषु
शुक्र पुनः पश्चिमायामुदयं याति । एव बुधोऽपि स्वमानेनेति । अथ विशेष । भौमादय सर्वे
ग्रहा- पूर्वस्यामुदय याति पश्चिमायामस्त याति पुन शुक्रबुधौ पूर्वस्यामुदयमस्त पश्चिमाया
चोदयमस्त यात इति ॥ १९ ॥

१ क्रमेण भूतकैरसैरिति क्वचि पाठे दृश्यते । अथ ग्रहणापचानुसरी ।

अवक्रवक्रास्तमयोदयानां मानं यतः स्थूलतयैतदुक्तम् ॥

प्रत्यक्षमश्रांतमृतेऽवबोधेऽनेनानुवेलेन न हि गोचरस्य ॥ २० ॥

अथोपनात्यैतन्मतं दृढयति—अवक्रेति । हीति निश्चितं । अवक्रवक्रास्तमयोदयानां समवक्रास्तमयोदयानां ग्रहाणामेतन्मानं स्थूलतया उक्तं । यतः कारणादवबोधे, ज्ञाने गोचरस्यानेन मानेन कृते विनाश्रांतं निरंतरमनुवेलेन समयं प्रति प्रत्यक्षं नास्ति ॥ २० ॥

वक्रा दिवौका निजवक्रवर्षैर्यस्तस्य पूर्वोदितमध्यराशेः ॥

भोगादनल्पो ननु राशिभोगो ज्ञेयोऽयमुत्पातहतो ग्रहज्ञैः ॥ २१ ॥

अथेन्द्रवज्रयोत्पातलक्षणग्रहमाह—वक्राति । यो वक्रा वक्रवान् दिवौकाः ग्रहो निजवक्रवर्षैः पूर्वोदितमध्यराशेर्भोगादनल्पो महान् तदा ननु निश्चितं ग्रहज्ञैस्तस्य, ग्रहस्यायं राशिभोगो उत्पातहतो ज्ञेयः । दिवि गगने ओको गेह यस्य स दिवौकाः । दिवौकाः षषोदरादित्वाच्छब्दप्रभेदोऽपि ॥ २१ ॥

निजास्ततोऽहानि पुरातनोर्वागूर्ध्वं शिशुः स्यादुदयादिवौकाः ॥

स्वास्तद्युवेदांशमितानि सद्भिरुक्तस्तदुक्त्याश्रितगोमनोभिः ॥ २२ ॥

अथोपनात्या ग्रहाणां दयोदस्यामाह—निजेति । निजास्ततः स्वास्तमयादर्वाक् पूर्वं दिवौका ग्रह पुरातन वृद्धः स्यात् । पुनरुदयादूर्ध्वमुपरि शिशुः स्यात् । कियत्कालं स्वास्तद्युवेदांशमितानि निजास्तमयादिनां चतुर्थभागप्रमितान्यहानि दिनानि एतावत्कालमिति कालाध्वनोरिति द्वितीया इति सद्भिरुक्तं । किंभूतेस्तदुक्त्याश्रितगोमनोभिस्तेषां ग्रहाणामुक्तिस्तयाश्रितं गो. वाग् मनश्चित्तं येषां ते तैरित्यर्थः ॥ २२ ॥

सदौपधीशोऽस्तमयाद्दिनैकमेकं स्मृतो बालपुराणकायः ।

अगोरहो दर्शनमिदुहेल्येर्ग्रहेऽथ केतोर्दिनविंशतिः स्यात् ॥ २३ ॥

अथ विशेषमाह—सदौपधीश इति । सदा औपधीशश्चन्द्रोऽस्तमयाद्दिनैकमेकं बालपुराणकायः ॥ २३ ॥ इति ग्रह अस्तमयाद्दिनैकमेकं । अथ पुनरहो रातोर्दुहेल्येर्ग्रहस्य योर्ग्रहे ग्रहेण २४ एकं दिनं पूर्वापरत्वेनाहमेर्दुहेलो बालः । केतोर्दिने दिनविंशतिर्बालपुराणकायः ॥ २३ ॥

केचिजस्त्वं किल दारकत्वं मितानि वा कालल्लेखिनिजेः स्यात् ।

अहान्यथो वासनयेतिषसैर्विश्वेर्जगुः कालगतेर्ग्रहस्य ॥ २४ ॥

अथ प्रकारांतरमाह—केचिदिति । विजेति संभावनायाम् । बालगनेरसंगतस्य ग्रहस्य निजेः कालल्लेखिमितान्यहानि यावत् जस्त्वं वृद्धत्वं दारकत्वं बालत्वं स्यात् । अर्षो वा यथे पनदशभिर्विश्वेस्त्रयोदशभिर्वितान्यहानि जस्त्वं बालत्वं स्यादिति वामनया भावनया केचिद्गुणः ॥ २४ ॥

एकक्षभोगोऽष्टशती कलाः स्यात्सपादाधिष्ण्यद्वयमेकराशेः ॥

भोगो ग्रहाणां भयुगांशपादः सदैकभोगे च नवांशकाः स्युः ॥२५॥

अथ ग्रहाणां राशिभोगमाह—एकेति । ग्रहाणामेकक्षभोग एकनक्षत्रभोगोऽष्टशती अष्टा-
नां शतानां समाहाराऽष्टशती कलाः त्रयोदशांशं विंशतिः कलाः स्युः । सपादाधिष्ण्यद्वयमे-
कराशेः कचरणसहितनक्षत्रद्वयमेकराशिभोगः स्यात् । च पुनः सदैकभोगे एकभोगे राशिभोगे
भयुगांशपादः सपादनक्षत्रद्वयं नवांशकाः स्युरित्यर्थः ॥ २५ ॥

भुक्तौपधीशप्रमदांघ्रिराशेरिता नवासा ननु राशयः स्युः ॥

अथादिभाच्छेपमिता नवांशा ज्ञेया ग्रहाणामिति राशिभोगाः ॥२६॥

अर्थ विशेषत आह—भुक्तइति । ननु निश्चितं । अथ आदिभादश्विनीतो भुक्ता ओषधी-
शप्रमदानां नक्षत्राणामहश्चरणा येन स चासौ राशिश्च तस्माद्वाशेरिताः प्राप्ताः नवमिराप्ताः
छद्या ग्रहाणां राशयः स्युः । अथ पुनः शेपमिताः शेपनक्षत्रचरणमिता ग्रहाणां नवाशा ज्ञेया
इति राशिभोगाः ॥ २६ ॥

शरीरिणश्चंद्रवृणीतरांशुर्यत्रस्थितो जन्मनिभे स राशिः ॥

अज्ञातजन्मद्युभकालजंतोः प्रसिद्धनामाक्षरतो जनेर्वा ॥ २७ ॥

अथ मनुजानां राशिमाह—शरीरिणइति । शरीरिणो मानवस्य स राशिर्भवेत् । स कः
जन्मनि भे यत्र भे यस्मिन् राशौ चंद्रवृणिः सूर्यस्तस्मात् इतरांशुः शीताशुश्रंद्रः स्थितो
भवेत् । वा इति पक्षांतरेऽज्ञातजन्मद्युभकालजंतोरविदितजन्मदिननक्षत्रसमयो यस्य स
चासौ जंतुर्मनुष्यस्तस्य जनेर्जन्मसमयादारभ्य प्रसिद्धनामाक्षरतः ख्यातनाम्न आदिव्यंजनतो
राशिः स्यात् ॥ २७ ॥

क्षीणौपधीशारयमांशुमालिनः पापाः सदान्ये खचराश्च साधवः ॥

नभश्चराणामिह येऽपि राशयःस्मृताःखलानां विबुधैस्साधवः ॥२८॥

अथ खलसौम्यग्रहानाह—क्षीणौपधीशेति । सदा क्षीणौपधीशः क्षीणश्रंद्रः आरो मौम-
यमः शनिः अंशुमाली सूर्यश्चैते पापाः क्रूराः अन्ये बली चंद्रः सुवः शुक्र गुरुश्च खचरा साधवः
सौम्याः । इह खलाना ग्रहाणां येऽपि राशयः विबुधैस्ते राशयोऽसाधवोऽसौम्याः स्मृताः ॥२८॥

पंचाननाख्यो हि यथेभचके पंचाननाख्योऽस्ति तथा भचके ॥

एनं हरिः पालयितुं क्षमोऽस्य कृतं तदित्येतदगारमाद्यैः ॥ २९ ॥

अथ बर्गेनद्वारेण सूर्यस्य सिंहगुहं स्यादयति । अथ सिंहराशौ तस्वामिनं च वर्ण-
यति—पंचाननाख्यइति । हीति विशेषार्थे यथा इभचके गनयूधे पंचाननाख्यः सिंहोऽस्ति
तथा भचके राशिसमूहे पंचाननाख्य सिंहराशिरस्ति अतो हरिः सूर्य एव सिंहराशौ पालयितुं

क्षमोऽस्मि । अत्र शब्दबलात् हरिरेव हरिं पालयितुं क्षमो नान्यः इति हेतोरार्थोर्विबुधैरस्य सूर्यस्यैतद्गार सिंह कृतम् ॥ २९ ॥

सिंहादिचक्रार्द्धपती रविः स्याद्विलोमकीटादिभखंडपोऽब्जः ॥

पतंगधामासुविधं तमीशः स्थातुं कुलीरे त्वकरोदगारम् ॥ ३० ॥

अथ रवि-न्द्रयोः पण्णां पण्णा राशीनां स्वामित्वमाह—सिंहादिचक्रार्द्धपतिः स्यात् । कोऽर्थः । सिंहः कन्या तुला वृश्चिकः धनुः मकरः एषां पतिः सूर्यः । अयाब्जश्रंश्रौ विलोमकीटादिभखंडपः विलोमगणनया कर्कादिराशिस्वामी स्यात् । कोऽर्थः । कर्कः मिथुन वृषः मेषः मीनः कुंभ इति । अथ वर्णनद्वारेण चंद्रस्य कर्कगृहं स्थापयति । तुरित्पदवधारणे तमीशश्रंश्रः कुलीरे कर्कराशौ अगारं गेहमकरोत् कृतवान् । किं कर्तुं पतंगस्य रवेर्वाश्रौ गृहस्य आसुविधं सामस्त्येन समीपं स्थातुं । अत्र यः पाठः एकः प्रोक्तः द्वितीयः ह्यकरोरगारं । अत्र हे तमीश इति वाच्यं । तृतीयस्तु चकरो रजं चेति । अत्राहं तमीश उरजं गृहं चकरोमि स्मेति शेष तथैव ॥ ३० ॥

उच्चोच्चमार्गे चरतां ग्रहाणां बुधाननानामवनेरिन्द्रोः ॥

प्रतिष्ठितान्यालयतः पुराणैर्द्विजैरथोकांसि यथाक्रमेण ॥ ३१ ॥

पंड्यविभयो रसाभवो भृगुर्धृष्टभशांकराब्हयोः ॥

वशाजितुमयोर्विदीश्वरोऽनुगो भवति कर्किणो भपः ॥ ३२ ॥

भगो नखरहेतिनायकः शरासनवनालयाग्यपः ॥

गुरुस्तिमिग्वरिजो बुधैः स्मृतः कलशनक्रभेश्वरः ॥ ३३ ॥

अथ शेषग्रहाणां राशिगृहाभ्याम्—उच्यते । पुराणैर्द्विजैरथोकांक्रमेणेन्द्रोः सूर्यं पंड्योराज्यतो गृहस्थमोरासि गृहाणि प्रतिष्ठितानि कथितानि । केषां बुधानानां पुराणमुत्तानां ग्रहाणां । अने सिधे मन्त्राणां उच्चोच्चमार्गे चरतां गच्छतां । कोऽर्थः । बुधा दीनां बुधगुरुभौमगुरुजनीनाः सूर्यास्तिहादिषु गृहाणि प्रोक्तानि । अथ विद्वेषेन चंद्रादयः कादि षड्गृहाणि । यथा सूर्यस्य सिंहः बुधस्य कन्यामिथुने गुरुस्य तुलाशुभौ मंगलस्य मेषशुभ्रिरी । हरणे शब्दमेति हेतुः ॥ ३३ ॥

क्रमादजभगोमृगावलाकुलीरानिमित्तौलिराशयः ॥

हंसः स्तुभ्य तुंगनंजिनास्तद्विमितराशयो नत्ताः ॥ ३४ ॥

शुक्रो मकर कर्कश्र बुधस्याबला कन्या मीनश्र गुरो कुलीर कर्को मकरश्र शुक्रस्य
तेर्मिर्मिन कन्या च शनेस्तौल्लिराशिस्तुला मेघश्र उच्चनीचो ॥ ३४ ॥

न कल्पितमगोश्र मंदिरं महर्षिभिरनुच्चमुच्चकम् ॥

तथा शिखिन आकृतेस्तयोर्गतेरनियमादभावतः ॥ ३५ ॥

अथ राहुकेत्वोरुच्चनीचाभावमाह—नकल्पितमिति । महर्षिभिरगो राहोस्तस्या शिखिन के-
तोश्रोच्चकमनुच्चक मंदिर च न कल्पित न कपित कस्मादनियमादनिश्रयेन राहुकेत्वो-
रकृते शरीरस्य गतेर्गमनस्याभावन इति ॥ ३५ ॥

तथाप्युदितमास्पदं वशा त्वगोर्मिथुनसुच्चमस्तभम् ॥

अनुच्चमपरैरतोऽस्तभं कुलादिकमिदं शिखावतः ॥ ३६ ॥

अथ मतातरमाह—तथेति । तु पुनस्तथाप्यपरैरुच्चैरगो राहोर्वशा कन्या आस्पद गृह-
श्रुदित प्रोक्त पुनरस्य मिथुनगृहसुच्च अस्तभं धनुराशिभवनमनुच्च । शिखावत केतोरत क-
न्यातो मिथुनतो धनुतोऽस्तभे सप्तमं कुलादिक गृहादिक प्रोक्त । कोऽर्थ । निजं मीनम-
न आदिशब्दात् धनुरुच्चं मिथुनं नीच प्रोक्तमिति ॥ ३६ ॥

कमासुरमगुं पुराणगा विदुः स्वरविदोऽहिविग्रहम् ॥

तमोमयमिह स्वकर्मणा सदेति च कभेदवानयम् ॥ ३७ ॥

अथ राहुकेत्वोर्भेदमाह—क्रमेति । स्वरविद पुराणगा आसुर इमश्रूपलाशित क मस्तक-
पगु राहुं विदु । च पुनरहिविग्रह सर्पशरीर तमोमय तम स्वरूप केतु विदु । इतीह
श्लोकेऽयं ग्रह स्वकर्मणाऽमृतपानापरार्थेन सदा कभेदवान् कस्य शरीरस्य भेदयुक्त ।
गृषक् मस्तक पृथगन्यत् 'मूर्ध्निचित्ते जले काये' इत्यादिकशब्दार्थ ॥ ३७ ॥

सदागमपुराणसंहितास्वयं किल खगो विधुंलुदः ॥

शिखीगणितभुक्तिदर्शनात् प्रसिद्ध इति तथ्यमस्त्यपि ॥ ३८ ॥

अथास्यप्रमाणतामाह—सदेति । किलेति भावनाया । अयं विधुलुदो राहु शिखी केतु
खग आगमा वेदा पुराण संहिता एतासु गणितं राश्यादिभुक्तिर्गति कलादिरेषा दर्शनात्सदा
प्रसिद्ध इति तथ्य सत्यमस्त्यपि । उक्तच । प्राय सदा दानफलानि पुना भवति तत्वाद्युचरं
निमित्तम् । सप्तैव तान् केचिदुदाहरति नवग्रहानप्यपरे मुनीन्द्रा ॥१॥ हिरण्यगर्भो भुवन मिस्रमु
सप्तैव वारानसुनद्युगादौ । उत्पातरूपाच्छिखिनोगुमिन्द्रो पात च मयैव मनोग्रहा स्यु ॥२॥
न गोचरे नापि विठप्रनाथौ भयो निरुक्तग्रहशास्त्रतज्ञै । स्वभानुकेत्यो सदसत्फलतमस्तीति
नल्पति च केचिदेवम् ॥३॥ रात्र्याधिपत्य न दिनाधिपत्य न गोचरस्थानवलायत्रेण । होरादशाया
च तथाष्टवर्गे तथापि मूढा प्रवदन्ति राहुम् ॥४॥ न दृष्टमन्यत्र फलान्वित तमस्तथापि वाच्य
कचिद्विरत यत । अनुक्तमात्र नहि तद्विरोधक विभिन्नवाक्येषु समानदोषत ॥ ५ ॥ ए-

कत्र दर्शानामूदेर्नान्यत्राप्युक्तमिष्यते ॥ जलामत्वेन सर्वत्र न ह्यसत्त्वं विभावसो ॥ १॥ राहुःपीड्य
 ग्रहः कुर्याच्चद्रभास्करयोरपि । मनुष्याणामुद्गामोः स मूढैः कथ्यते ऊथम् ॥ ७ ॥ तावदृषां चो
 भुवनत्रयस्य सर्गस्थितिध्वंसविधौ विधाता । तं शंभुमूर्ध्ना धृतमिन्दुमद्यात्तथापि मृदा न वदंति
 राहुम् ॥ ८ ॥ आदौ हि सृष्टेः शतपत्रनन्मा ससर्जे मंडग्रहशोघ्रपातात् । अकल्पयच्चैषु नवग्रहश्र
 तेषां च मध्ये कृतसप्तवारान् ॥ २ ॥ कालत्रय रुद्रविलसिकादृचं तमोऽन्वहं व्यस्तगतं भुनक्ति ।
 गजाश्विलिप्तासहितेन वार्क्यन्त्रेति भागत्रितयेन केतुः ॥ १० ॥ अत्रानुमानेऽपि च भुक्तिमन्वहेत्रि-
 तोरनेकातिकता हि दृष्टा । अतो न तेषां ग्रहता परेषा तद्ग्रह्यथा संभवते तद्ग्रह्यम् ॥ ११ ॥
 मंदोच्चपातेष्वपि भुक्तिमत्वे न विश्वजन्मा विद्वे ग्रहत्वं । तेषां प्रथक्कर्मतपःप्रभावो हेतु-
 ग्रहत्वे न तु भुक्तिमत्त्वम् ॥ १२ ॥ प्रासादरूपादिजलाशयानामुद्यापने दैवतशासिनां च ।
 गृहार्चने शांतिकर्षादिषु नवग्रहाणां जगति प्रसिद्धिः ॥ १३ ॥ राहुःपुराणेष्वसुरोत्तमागे भुम्-
 गरूपं इतरशास्त्रकारा । तमिन्नरूपं जगदुग्रहज्ञा स्वरूपभेदोऽस्य तु कार्यभेदान् ॥ १४ ॥ अष्टापि
 केतुसहस्रमाहुर्वराहलक्षप्रमुत्तग्रहज्ञाः । ते चाग्निकालद्वहिणांतर्ककग्रहोऽस्वास्तामसकीलकाय
 ॥ १५ ॥ वृत्ति विवास्यन्त्रिखिना गणाना चकार सत्कर्मविभागमाद्याः । येषां तु यस्मिन्
 पहाभगः प्रकृष्टित कर्मणि नत्र ते स्युः ॥ १६ ॥ व्यासो गिरा शौनकावामदेवपराशराश्रात्रिभर्
 चिमुखा । अस्त्ये राहुः प्रवदत्यनस्नेहप्रेतुप्रादिषु चात्र नित्यः ॥ १७ ॥ भिन्नं शिरः कि-
 मुथा पित्तो मुरस्य प्राणात्त चात्यजदयामरवृंदमत्तम् । द्रष्टोद्यं विधिरदादमरत्वमस्य पूजा
 पुष्करमदा भिनाष्टमन्वम् ॥ १८ ॥ गिनेषु देवेषु पुरा सुरैर्देवैः सुरारोऽलिनीषु वेवा
 देवै महान् । परितोऽमेत्य प्राणे ग्रहाणा नियुजोऽन रेनुम् ॥ १९ ॥ यथा गोचरेणार्कपुत्रो विश्व
 तथा राहुकेतू कठं मात्तमाथु । विरतो भिषो वेवसौ नार्कमर्दा दुर्धेदू च यद्वत्तथा राहुर्वे
 ॥ २० ॥ विनाशादिमत्कर्मकार्येषु उभे भिन्नैष वठं मंदवद्राहुःकेतोः । स न्यानिपातो भवेद्यत्तु
 केतोर्भिन्नैक्यार्कमचापि नशत्रशुद्धि ॥ २१ ॥ इतिमहितादीपके ॥ ३८ ॥

सर्वमहार्मजहरीज्यतुपारभायो मित्राणि हंसजमितावहितौ समोऽन्यः ॥
 भानोर्धिषो रविर्दिग्ग मुद्रात्प्रान्ये मन्व्याः सपायसितभोशनसावर्द्धिः ३९

अन्येऽमृजः सुदृढ इंदुभुवोऽभिघानिः सोमोऽसृगेनि-
 धिपणाश्च समाः सखानो । अन्यो न वामवग्रोगहितो
 कविर्तो मन्व्यो यमोऽशुक्रजचंद्रमसोऽप्यनीष्टाः ॥ ४० ॥

सौम्यासिताः पशुगोःसुदृढो ग्वाह प्रत्यर्धितो त्रिदशवंद्रुजो रामो स्तः ॥
 मन्व्यो सुमूर्धुगुजचंद्र उतो यमस्य मित्रेऽपेज्य इतीह मयोच्यतेऽनः ॥ ४१ ॥

अथ वसेति राहुः रात्र्यस्येव चरणा मर्त्याचक्रमात् — मरेति । अन्येति । सौ-
 म्याःति । इति मन्व्योः । इत्येवने अनि हि ३३६ । सर्वममृजमिगम्या अमृते

भौमः हरीज्यः शंभुपूज्यो गुरुः तुषारभाश्रद्ध एते भानोर्मित्राणि स्युः । हंसजः सूर्यात्मजः
शानिः क्षितः शुक्र एतौ अहितौ अरी अन्यो बुधः समः । अथ विधोश्चंद्रस्य रेविविदौ सूर्य-
बुधो सुहृदौ मित्रे अन्ये समाः । चंद्रस्य वैरी नास्ति । अथासृजो मंगलस्य असितभः
कृष्णप्रभः शनिरुशना शुक्रः एतौ समौ बुधोऽरिः अन्ये सुहृदो मित्राणि । अपेंदुभुवो बुधस्य
सोमोऽभिघातिवैरी अमृग् भौम ऐनिः शानिः भिषणो गुरुरेते समाः अन्वौ सखायौ मित्र । अय
१ वासवगुरोरिंद्रगुरोर्वृहस्पतेः कविज्ञौ शुक्रबुधौ अहितौ यमः शनिर्मध्यः समः अंशुः सूर्यः
हुजो मंगलश्चंद्रमा एतेऽनीटा अतिमित्राणि । अय भृगोः शुक्रस्य सौम्यो बुधः असितः
शानिः एतो सुहृदौ रवींद्र प्रन्यायिनौ शत्रू त्रिदशबंधो गुरुः कुज एतौ समौ स्तः । अय
मस्य शनेः गुरुर्मध्यः समः भृगुजः शुक्रः चंद्रसुतो बुध एतो मित्रे अपरेऽरयः
तत्रैव इति ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

मूर्तेरथो सविधकेंद्रयुगानुगाश्च तात्कालिका इति सभाजनवंत उक्ताः ॥
तज्ज्ञैर्मिथोऽन्यगृहगा अभिघातयोऽतः सर्वत्र राशिवलये द्विजवर्त्ममार्गाः ।

अथ तात्कालिकग्रहाणां भैत्रीचक्रमाह—मूर्तेरिति । अथ तज्ज्ञैर्द्विजवर्त्म पक्षिमार्गो नभ-
स्तस्मिन् मार्गो येषां ते द्विजवर्त्ममार्गा ग्रहास्तात्कालिकाः जन्मादिसमयभवाः मूर्तेर्लभात्
सविधकेंद्रयुगानुगाः पूर्वानुपश्रान् समीपकेंद्रयुग्मगताः । कोऽर्थः । धन २ सहज ३ सुहृ ४
द्ववनगताः ष्ययाय १२ ११ कर्म १० भवनगताः मिथः परस्परं सभाजनवंतो मित्राणि
उक्ताः । कस्मिन्सर्वत्र राशिवलये अतः परमन्यगृहगा अभिघातयः शत्रवः उक्ताः । आलिंग्य
कुशलादिपृच्छा सभाननं कथ्यते । यतः “आनंदनत्वाप्रच्छनं स्यात्सभाजनमित्यपि”
इति हेमः । अभिमानिरभिघातिश्चेति शब्दप्रभेदे साधुसुंदरगणयः ॥ ४२ ॥

शक्त्यत्रिदेवलवराहविरोचनाद्या मित्रादिकं त्रिगुणभावभृतां ग्रहाणाम् ॥
शक्त्यन्वितं वभणुरप्यपरैरदो यदुक्तं निसर्गजनितं तदयुक्तिमत्स्यात् ॥ ४३

अथ सद्रुक्त्या मतांतरं विषेययाति—शक्त्येति । शक्त्यत्रिदेवलादयः त्रिगुणभाव-
भृतां ग्रहाणां मित्रादिकं मित्रसमशत्रुरूपं तदन्वितं युक्त्यन्वितं वभणुर्येषु । अपि पुनर-
परैर्यत् मित्रादिकं निसर्गजनितं स्वभावजातं न पुनस्तात्कालिकमित्युक्तं तदयुक्ति-
मत् न युक्तिमत्स्यात् ॥ ४३ ॥

ज्ञेयः स्वकीयनिलयोच्चसुहृद्गृहस्थोऽवकी शचीरमणबु-
द्धिसहाययुक्तः ॥ धिष्ण्यान्वितो मृधजयी स बली
ग्रहेंद्रो यो गोचरादिभवपूर्णफलप्रदः स्यात् ॥ ४४ ॥

अथ फलज्ञापिग्रहमाह—ज्ञेयइति । यो ग्रहेंद्रो गोचरादिभवपूर्णफलप्रदः स्यात् ।
ग्रह एवंविधो ज्ञेयः । स्वकीयेति । स्वकीयनिलयोच्चसुहृद्गृहस्थः निनभवनस्यः उच्चमवनस्यः मित्र-

भवनस्थः अवकां मार्गस्थः शचीरमणः पौलोमीपतिरिन्द्रस्तस्य बुद्धिसहायः प्रधानो गुरुस्तेन युक्तः धिष्यन्निवः शुक्रयुक्तः मृधजयी संग्रामे जयं प्रातः बली ग्रहयुद्धे उत्तर-
चारी ग्रहो बली इति ॥ ४४ ॥

योऽनुच्चगोऽरिकुलगोऽर्कविलुप्तदीप्तिः पातंग्यसृक्ति-
मिरदीप्तियुतो विवेगः ॥ सुस्थानगोऽपि खचरो वि-
फलो भचक्रे स्यात्साहितोऽहितखलग्रहवर्गवान्सः ॥ ४५ ॥

अथ विफलग्रहमाह—यस्यति । यः सुस्थानगः शुभस्थानकगतोऽपि खचरो ग्रहो भचक्रे नक्षत्रमंडले एवंविधः स्यात् । योऽनुच्चगो नीचभवनगतः अरिकुलगः शत्रुग्रहगतः “समोदव-
सितं कलम्” इतिहेमः । अर्कविलुप्तदीप्तिरस्तंगतः पातंगिः सूर्यस्यापत्यं शनिः । अमृग-
मौमः तिमिराणामंधकाराणां दीप्तिर्ज्वलनमर्षशक्त्या विनाशो यस्मात् स तिमिरदीप्तिः सूर्य-
प्रभिर्युक्तः विगतो वेगो यस्यस मंदः साहितः शत्रुग्रहसाहितः अहितः शत्रुः खलग्रहः
पापग्रहः एषां द्वंद्वः एषा वर्गः पद्भ्वर्गोऽस्यास्तीत्यहितखलग्रहवर्गवान् । स ग्रहो विफलो
निष्फलः स्यात् ॥ ४५ ॥

ककसहोत्थकसून्वहितावलालयवृपाव्हयकर्मफलागमाः ॥

व्यय इतीनमिताः किल भावता निगदिता विबुधैरुदयात्क्रमात् ॥ ४६ ॥

अथ द्रुतविलंबितेन द्वादशभवान्याह—ककेति । किलेति सत्ये विबुधैरुदयात्क्रमात्
क्रमेण इनमिता द्वादशभिर्मिता भावानां भावो भावता निगदिता प्रोक्ता । इतीति किं तदाह ।
ककेति । कःकायस्तनुभवनं १ कःधनं तद्भवनं २ सहोत्थःसहजभवनं ३ कं सुखभवनं ४
सूनुः सुतभवनं ५ अहितो रिपुभवनं ६ अवला जायाभवनं ७ लयो मृत्युभवनं ८ वृषो
धर्मभवनं ९ कर्मभवन १० फलागमः आयभवन ११ एषा द्वंद्वः एते व्ययभवन १२ ‘मूर्ति
चित्ते जले काये मुखे ब्रह्मणि मारुते । कामे लभे सुवर्णे च कशब्दो द्रविणेऽध्वनि’ ।
इत्यनेकार्थध्वनिग्रन्थी ॥ ४६ ॥

सहजलाभविपक्षनभःस्थितो जनिमतो निखिलार्थसुखप्रदः ॥

भवति विध्यत एव न चेद्रविर्वृपसुतांत्यशगेर्त्रियमेग्रहेः ॥ ४७ ॥

अथ ग्रहाणां फलमाह तत्र प्रथमं रविफलं—सहेति । चेद्यदि नियमैः शनिरहितैः वृषसु-
तांत्यशगेः वृषो धर्मः नवमं भवनं ९ एवं सुतः पंचमं अंत्यं द्वादशं ११ श सुखं चतुर्थं ४
एषु गतैर्ग्रहेःरविर्न विध्यते एव तदा रविर्ननिभनो नन्मराशितः सहजलाभविपक्षनम स्थित-
वृतीयै ३ कादश ११ षष्ठ ६ दशम १० भवनास्पितो निखिलार्थसुखप्रदो भवति ॥ ४७ ॥

असमहत्येरिखांगवलायगो हिमगभस्तिरनिष्टहरो ग्रहेः ॥

द्रविणारिष्फकगोवृषनाशगेर्यादि न विध्यत इंदुजवर्जितेः ॥ ४८ ॥

अथ चंद्रफलमाह—असमेति । यदि च्च इन्दुनेन बुधेन वर्जितैर्बुधराहिनैः द्रविणं धनं द्वितीयभवनं २ एवं रिष्कं द्वादशं १२ कं सुख चतुर्थं ४ गौर्बुद्धिः पंचमं ५ वृषो धर्मः नवमं ९ नाशो मृत्युरष्टमं ८ एषां द्वंद्वः एषु गतैर्ग्रहैर्हिमगमास्त्रिंशदो न विव्यते तदा चंद्रोऽनित्-
हरः सुखदायी स्यात् । किंभूतश्चंद्रः असमां विपमा हेतयः अत्राणि यस्य सोऽसमहेतिः कामः जायामवनं ७ अरिः पठं ६ खं दशमं १० अंगं प्रथमं १ चलं पराक्रमस्तृतीयं ३ आय एकादशं ११ एषां द्वंद्वः एषु गतः ॥ ४८ ॥

सहजशत्रुफलागमगो भतः सहजमित्रफलागमदो ग्रहैः ।

भवति विद्धघनो न हि जन्मनो यदि कुजोऽत्यतपःप्रतिभास्थितैः ॥ ४९ ॥

अथ भौमफलमाह—सहजेति । यदि अत्यं द्वादशं १२ तपः नवमं ९ प्रतिभा बुद्धिः पंचमं ५ एषु स्थितैर्ग्रहैर्विद्धो घनः शरीरं यस्य स विद्धघनः कुजो भौमो न भवति तदा कुजः सहजाः सहोदराः मित्राणि चेषां फलागमदो लाभदायो भवति । किंभूतः कुजः जन्मनो जन्मसंबन्धिनो मतो राशितः सहजस्तृतीयभवन ३ शत्रुः पठं ६ फलागम आय एका-
दशं ११ एषु गतः ॥ ४९ ॥

घनसवित्र्यरिकालखलाभगो विधुसुतः शुभकृद्वितमीश्वरैः ।

मतिपराक्रमधर्मघनात्ययव्ययगतैर्न स्वैर्यादि विध्यते ॥ ५० ॥

अथ बुधफलमाह—धनेति । यदि वितमीश्वरेश्चंद्रराहिनैर्मतिः पंचमं ५ पराक्रमस्तृतीयं ३ धर्मो नवमं ९ घनः शरीरं प्रथमं १ अत्ययो मृत्युरष्टमं ८ एषु मवनेषु गतैर्ग्रहैर्विधुसुतो बुधो न विव्यते तदा बुधः शुभकृत् स्यात् । कर्मभूतो बुधः घने द्वितीयभवनं २ सत्रित्री माता चतुर्थं ४ अरिः पठं ६ कालो मृत्युरष्टमं ८ खं दशमं १० लाभ एकादशं ११ एषु मवनेषु गतः ॥ ५० ॥

द्रविणलाभवृपस्मरधीस्थितो द्रविणलाभवृपस्मरधीप्रदः ।

यदि न विद्ध इहेंद्रगुरुर्ग्रहैर्व्ययविनाशखविक्रमनीरगैः ॥ ५१ ॥

अथ गुरुफलमाह—द्रविणेति । इह व्ययो द्वादशं १२ विनाशोऽष्टमं ८ संदशम १० विक्रमस्तृतीयं ३ नीरं चतुर्थं ४ एषु मवनेषु गतैर्ग्रहैर्न विद्धस्तदेंद्रगुरुं द्रविणं घनं तथा लाभः वृषो धर्मः स्मरः कंदर्पः धीर्बुद्धिरेषा द्वंद्वः एतान् प्रददातीति द्रविणलाभवृप-
स्मरधीप्रदो भवति । किंभूत इंद्रगुरुः द्रविणं घनभवनं २ लाभ एकादश ११ वृषो धर्मो नवमं ९ स्मरः कामो जायामवनं ७ धीः बुद्धिः पंचमं ५ एषु मवनेषु स्थितः ॥ ५१ ॥

व्ययलयातनयायतपःस्थितो यदि न विद्धतनुर्गुचरेः स्वदः ॥

अहितबुद्धिलयास्तपुराम्बरकनुबलायगतैरसुरार्चितः ॥ ५२ ॥

अथ शुक्रफलमाह—व्ययेति । यदि अहितः पठं ६ बुद्धिः पंचमं ९ लयोऽष्टमं ८ अंस्तं सप्तमं ७ पुरं शरीरं प्रथमं १ अंबरं दशमं १० क्रतुर्यज्ञः उपलक्षणया धर्मो नवमं ९ बलं तृतीयं ३ आय एकादशं ११ एषु गतैर्युचरैः खेटैर्विद्धा तनुः शरीरं यस्य सोऽमुराचिनो शुक्रो न तदा शुक्रः स्वदो घनदायको भवति । किंलक्षणः शुक्रः ध्वयो द्वादशं १२ लयोऽष्टमं ८ आतनयं सुतमवनं मर्यादिकृत्य 'आड् मर्यादायां' कोऽर्थः । प्रथमं १ द्वितीयं २ तृतीयं ३ चतुर्थं ४ पंचमं ५ आय एकादशं ११ तपो नमं ९ एषु स्थितः । तपः शब्दोऽकारांतोऽप्यस्ति । अथवा खरि परे शरि विसर्गलोपो वा एवं नभःशब्दादिष्वग्रे ऊह्यम् ॥ ९२ ॥

शानिरथायवलासहजस्थितो यदि नभाद्रभियातिगणापहः ॥
 भवति विद्धपुरो जनुपः खगैर्विरविभिर्धिपणांत्यतपःस्थितैः ॥ ९३

अथ शनिफलमाह—शानिरिति । यदि विरविभिः सूर्यरहितैर्विषणा बुद्धिः पंचमं ५ अंत्यं द्वादशं १२ तपो नवमं ९ एषु स्थितैः खगैर्विद्ध पुर शरीरं यस्य स विद्धपुरः शनिः तदा शनिः अभियातिगणापहः शत्रुसमूहघातको भवति । किंविशिष्टः शनिर्जनुपो जन्मतो भवनात् राशेः सकाशात् आय एकादशं ११ बलं तृतीयं, ३ असहजः शत्रुः पठं ६ एषु स्थितः ॥ ९३ ॥

अनुगलाभजिघांसुनभःस्थितो निखिलसौख्यकरो हि विधुंतुदः
 व्यर्यसुतांध्वरंभावनिशान्तगैर्यदि न विध्यत एव नभश्चरैः ॥ ९४ ॥

अथ राहुफलमाह—अनुमेति । यदि व्ययो द्वादशं १२ सुतं पंचमं ५ अध्वरो यज्ञो नवमं ९ एषां भावानां निशांतगैर्ग्रहगतेर्नभश्चरैर्विधुंतुदो राहुर्न विध्यते तदा राहुर्हि निश्चित निखिलसौख्यकरो भवति । किंलक्षणो राहुः अनुगः सेवकस्तृतीयं ३ लाम एकादशं ११ आमिनिवासुर्वेशे पठं ६ नभो दशमं १० एषु भवनेषु स्थितः । 'धामागार निशांतं च' इतिहेमः ॥ ९४ ॥

शिखिनं प्राहुरगोरपरेऽगुवद्वनमवाह शरैः प्रामिते बुधाः ।
 नवल्वेऽपि चरंतमनारतं जगति सर्वजनातिहितोदयम् ॥ ९५ ॥

अथ केतुफलमाह—शिखिनमिति । बुधाः शिखिनं केतुमगुवद्वान्तुत्यमाहुः । अपि पुनरपरे आचार्या अगोरहोर्वनमाहः समुद्राः शराः चतुःपंचाशत् ५४ एभिः प्रामिते नवल्वे नवांशके चरतं गच्छतं शिखिनं केतु जगति भुक्तेऽनारत निरंतरं सर्वजनातिहितोदयं सर्वलोकपीडाकरमाहुः । कोऽर्थोऽश्विनोमाच्चतुर्दशे नक्षत्रं चित्रा तस्या द्वितीयपादे यदाग्र राहुरायानि तदा रोहिणीशकटप्रेषोत्प्रातो भवति विलोममार्गेण अष्टनक्षत्रं पुनर्नसुयावत् ॥ ९५ ॥

परकुले गमनं निशि साहसं हृतिगमः क्रियते न तैरीस्थितिः ।
 जनपदांतरयानमनिष्टदंस्वरेण शकुंत्ययनायनेः ॥ ९६ ॥

अथानिष्टग्रहे करणीयं निषेधयति—परोति । शकुंतीनां पक्षिणामयनं मार्गो यस्मि-
स्तद्ब्रह्मोम तस्मिन्नयनं येषां ते तैर्ग्रहैरनिष्टद्वेः कृत्वा नरवरेण निशि रात्रौ परकुले परगृहे
गमनं न क्रियते । पुनः साहसं हठात् ह्वनिगमो हृत्य हरणाय गमनं न क्रियते । एवं
वरीषु मौषु स्थितिरुपनिष्टता न पुनर्जनपदांतरयानं देशांतरप्रयाणमिति ॥ १६ ॥

खगवरे नरदेवनिभालनं वरतरं रुधिरे प्रविदारणम् ।

अखिलशास्त्रविबोधनमिदुजे वलिनि मंत्रिणि दोर्ग्रहणव्रतम् ५७

अथ यस्मिन्वारे यत्करणीयं तदाह—खगति । खगवरे रविवारे नरदेवनिभालनं भूप-
दर्शनं वरतरं श्रेष्ठतरं स्यात् । रुधिरे भौमे प्रविदारणं छिन्नकर्म वरतरं । इदुजे बुधेऽखिल-
शास्त्रविबोधनं समस्तशास्त्रज्ञानं वरतरं । वलिनि बलयुक्ते मंत्रिणि गुरो वारे दोर्ग्रहणव्रतं
पाणिग्रहणव्रतं वरतरं स्यात् । 'रुधिरं घुसृणे रक्ते रुधिरौ घ्नणीसुते' इति हैमः ॥ १७ ॥

दितिजमंत्रिणि यानमलं भवेदसितगुर्वलवानथ दीक्षिणे ॥

कृतिभिरप्युदिता निखिलाः क्रिया हरिणलक्ष्मणि वीर्यवतीष्टदाः ॥५८

दितिजेति । दितिजमंत्रिणि दैत्यप्रधान शुके यानं भवेत् । अथ दीक्षिणे दीक्षिनराय
दीक्षणे दीक्षाया वा असितगुः शनिर्वलवान् स्यात् । अथ कृतिभिः पंडितैर्वीर्यवाति बलयुक्ते
हरिणलक्ष्मणि चंद्रे निखिलाः क्रिया इष्टदा उदिताः प्रोक्ताः । अलमित्यवधारणे ॥ १८ ॥

उचितमैन्दवमंगभृतां वलं बलिनि चैव विलोकयितुं पदं ॥

पदमशेषसुकर्मगणे सदा स्युरुडुपे वलिनोऽखिलखेचराः ॥५८॥

अथ चंद्रवडे विशनाष्टि—उचितमिति । अंगभृता देहिनां वलं विशेषयितुं पदं पदं
पदेपदे ऐदवं चंद्रमंत्रं चि वलं उचिनं योग्यं । च पुनस्तदेवाह बलिनि बलयुक्ते उडुपे
चंद्रे सति अखिलखेचराः सौम्यग्रहाः अशेषसुकर्मगणे समस्तशुभकार्यसमूहे सदा बलिनः
स्युः । अखिलखेचरा इत्यपिणठः ॥ १९ ॥

विषमखेटनिकायफलार्णवं तरितुमिदुबलोत्कटवेडया ॥

अनुदिनं धवलांशुवलं नरः क्षम उपास्यमतोऽस्ति विशेषतः ॥६०

विषमेति । नरः इदुबलमेव उत्कटा उत्कटा वेडा तरी तथा इदुबलोत्कटवेडया कृत्वा
विषमा खलः क्रूरा ये खेटाम्नेपा निकाया गृहशब्दपर्यायत्वात् भावारेषा फलेमेव
अर्णवः समुद्रस्तं तरितुं क्षमोऽस्ति । अतः कारणात् अनुदिनं दिने दिने विशेषतो
धवलांशुवलं चंद्रवल उपास्यं सेवनीयं 'निकायः पद्ममं वयोः' इति हैमः ॥ ६० ॥

सदोदितं चंद्रमसः प्रधानं वलं बुधैः कर्मसु वाखिलेषु ॥

अमोदरेहर्नचकेन चांद्रं तत्रैव ताराबलमप्यतीष्टम् ॥ ६१ ॥

१ दीक्षणे । २ बलिनि किलखेचरा इत्यपिणठं वचिदस्ति तत्र किलेनि निधयनेन वाच्यम् । ३ अयमेव
पाठः सुप्रसिद्धो भाति । ४ मयमोष्टम् ।

अधोपनात्या क्षीणध्रे ताराबलमाह—सदोदितमिति । सदा जुषोरसिलेषु कर्मसु चंद्रमसौ बलं प्रधानं उचितं कथितं वेति पक्षांतरे । अयोदरेऽमावास्याया उदरे मध्येऽहर्नवके कोऽर्थः । अमावास्यातिथेः प्राक्कृदिनचतुष्कं पश्चाद्दिनचतुष्कं । अमातिथिना सह नवदिनानि एषु चांद्रं बलं न कथितं । अपि पुनस्तत्राहर्नवके ताराबलमेवातीष्टमतिशयेन शुभम् ॥६१॥

तारा भवेद्युर्जनिभादतोभात्रवेति शश्वद्दशमात्र सौम्याः ॥

त्रिपंचसप्त प्रविहाय सर्वाः शरीरिणां मध्यफला तथाद्या ॥६२॥

अथ शुभाशुभतारामाह—तारेति । शश्वत् सदा ताराः जनिभाज्जन्मनक्षत्रात् । पुनर्दशमाहात् नक्षत्रात् । अत्रानुक्तादपि एकोनापि एकोनविंशतितमनक्षत्राच्च नवसंख्यायां भवेद्युः । त्रिर्नव सप्तविंशतिरित्यर्थः । तासु त्रिपंचसप्ततृतीयापंचमीसप्तमीताराः विहाय सर्वास्ताराः शरीरिणां सौम्याः शुभाः तथा आद्या प्रथमा तारा मध्यफला स्यात् ॥ ६२ ॥

राजा हि तारेयवलेन राज्ञो बलादशीतद्युतिरुष्णभासः ॥

सर्वे नभोगा बलिनो बली स्याद्बलतो बलीयान् ॥ ६३ ॥

अथ ग्रहबलेन बलिग्रहमाह—राजेति । हीति विशेषार्थे तारेयवलेन तारासंबन्धिवलेन राज्ञो चंद्रो बली स्यात् । राज्ञश्चंद्रस्य बलात् अशीतद्युतिः सूर्यो बली स्यात् । उष्णभासः सूर्यस्य बलात् सर्वेण बलेन नभोगा ग्रहा बलिनो भवंति । अगुः राहुः स्वाद्बलतो निनलात् बलीयान् बलिष्ठः स्यात् ॥ ६३ ॥

ददाति पीयूषघनो नराणामसौ फलं धीधनधर्मगो भात् ॥

असाधु वा साधु फलेन तुल्यं स्वरचित्तप्रिरपि वर्द्धमानः ॥६४॥

अपोपेन्द्रवज्रया चंद्रस्य शुभाशुभफलमाह—ददातीति । भात् जन्मराशितो धीर्बुद्धिं पंचमं ९ घनं द्वितीयं २ धर्मां नवमं ९ एषु राशियु गतः पीयूषघनोऽमृतमयदेहशुद्धो वर्द्धमानः शुद्धरात्मवो नराणां साधुफलं ददाति । किमुतं फलं स्वरचित्तप्रः स्वशब्देन स्वर्गाणां आचारे आधेयोपचारान् तैरिर्वती अंधो पादो यस्य स तस्य गुरोः फलेन तुल्य । यथा पंचमद्वितीयनवगाशो गुरुः शुभ इति वेति पक्षांतरे यदासौ क्षीणश्रंस्तदा पंचमो द्वितीयो नवमश्रं असाधुफलं ददाति ॥ ६४ ॥

शक्तिस्तुपारांशुफलं परेषां दिवोकसां वस्तुफलं प्रकलयम् ॥

शक्त्या हि वस्तुत्वमैति मात्रा यथोष्णशक्त्येव तन्ननपात्स्यात् ॥६५॥

अधोपनात्या सर्वग्रहेषु शक्तिरूपेण चंद्रफलमाह—शक्तिरिति । तुपारांशुफलं चंद्रफलं शक्तिराधेयः कथ्यते परेषामन्येषां दिवोकसां ग्रहाणां फलयापारपदार्थं प्रकल्प्यं प्रकृतं नोय । अथ हि यतो मात्रा किंनित्यदार्थस्त्वः शक्त्या वस्तुत्वं तन्ननुभास्येति प्राप्नोति । अत्र वस्तु आभारः वस्तुत्वमाधेयं यत्रोयमज्ञातमनप्राधारम्यापि मज्ञावोऽभ्युपनिष्कृतं तत्वात् ॥

बहि षट्त्वं विना घटोत्पत्ति । दृष्टातमाह यथेति । उष्णशक्त्यैव तनूनपात् अग्निः स्यात् । यत्रोष्णत्व तत्र बन्धिरिति मात्रापरिच्छेदे । 'अश्रावयवे द्रव्ये मानेऽल्पे कर्णमूषणे । काल-वृत्ते' इति हैम ॥ ६५ ॥

अतो विलभेऽखिलकर्मराशावहस्करांश्चीरितदीप्तिवीर्यम् ॥

प्राप्ताखिलाभ्रायनपौरुषेऽपि विलोकनीयं सततं सुधीभिः ॥ ६६ ॥

अयातोऽवश्यं वर्द्धमानचंद्रब्रह्मदाननामाह—अतइति । अत पूर्वोक्तिशक्तिहेतुत्वात् सततं सदा सुधीभिर्विलभे राशिचक्रेऽहस्करस्य सूर्यस्याशुभिः किरणैरीरिता प्रेरिता दीप्तिर्यस्य स वर्द्धमानचंद्रस्तस्य बल वीर्यं विलोकनीयं कस्मिन् अखिलकर्मराशी समस्तकार्यसमूहे । कथं-मृते विलभे प्राप्ता अखिला समस्ता अभ्रयानां ग्रहास्तेषां पौरुष बलं येन तत्तस्मिन्नपीति ॥ ६६ ॥

अनंतरं दोर्ग्रहतो नराणामालोकयेत्तारकराजवीर्यम् ॥

अपास्य सीमतनिषेककृत्यमर्वागतस्तच्च नितंविनीनाम् ॥ ६७ ॥ ✓

अथ चंद्रबलग्रहणे विवेकतामाह—अनंतामिति । सुवीर्नराणां दोर्ग्रहतो विवाहादनंतरं तारकराजस्य चंद्रस्य वीर्यं बलमाहोक्तयेत् । चपुनरत पाणिग्रहणादर्वाक् नितविनीना स्त्रीणां तच्चंद्रबलमालोकयेत् । किं कृत्वा सीमतकर्म 'अग्रहणी' इति भाषाया । निषेककर्म गर्भाधानकर्म द्वे प्रत्येकयोजनात् । अपास्य विहाय सीमतगर्भाधानकर्मणो भर्तुर्न स्त्रियास्तु चंद्रबलं विलोकनीयमित्यर्थं । कर्मशब्दोऽकारातोऽप्यस्ति ॥ ६७ ॥

पतिंवरोलंघ्यं वराय दद्यात्स्वकर्मवत्सप्तपदाचलं च ॥

सौभाग्यमष्टांगमतस्ततस्तद्योज्यं खगाद्युत्थफलं तदर्थे ॥ ६८ ॥ ✓

अथ कन्यावरयोः पूर्वापरचंद्रबलग्रहणे हेतुमाह—पतिंवरेति । पतिंवरा कन्या सप्त-पदाचलं चतुर्भंगलवर्तनानंतरं । अयातोऽश्मानमारोहययुत्तरतोऽग्नेर्देशिणपदेन स्वागुष्ठं गृह्णामीत्यादिगृहोक्तं धान्यानिर्भितमप्पुनरूप उद्धम्य अतिक्रम्य वराय भर्त्रेऽष्टांगं सौभाग्यं दद्यात् । यत् 'पादौ वर्णो शिरो बाहू कर्णौ नासाक्षिणी तथा । ललाटं सुमगस्त्रीणामेव-मष्टांगमुच्यते' । वीटशसौभाग्यं स्वकर्मवत् निजकर्मतुल्यं । चपुन । ततः कारणाद-तोऽस्मिन्सदर्थे तस्या कन्याया अर्थो भर्ता तस्मिन् भर्तारि यत् खगाद्युत्थफलं योज्यमिति ॥ ६८ ॥

पाणिग्रहांगादिविधौ नृनार्योः पित्रोरदश्रंद्रमसो विचिंत्यम् ॥

राशौ बलं नेतुरगारकाणां तथानुगानां च युधि ध्वजिन्याः ॥ ६९ ॥

अथ चंद्रबलविलोकनीयस्यानमाह—पाणिग्रहेति । पाणिग्रहांगादिविधौ विवाहप्रगम-कार्यविधाने नृनार्यो वरवध्वो पित्रो राशौ अदश्रंद्रमसो वत्र विचिंत्यम् । च पुनरगा-

रूपाणां नेत्रुः स्वामिनो राशौ चंद्रबलं विचिन्त्यं । तथा युधि संग्रामे ध्वजिन्याः सेनाया
अनुगानां स्वामिना राशौ चंद्रबलं विचिन्त्यम् । अनुगः स्वामीसेवकयोरित्यनेकार्थः ॥६९॥

न दोहदस्यामृतपिंडसारं भिक्षोरुपात्ताध्वरदैवतस्य ॥

सहस्रचंद्रव्रतकर्तुराद्यैरसाधु वा साधु न चिन्तनीयम् ॥ ७० ॥

अथ चंद्रबलस्यानवलोकनीयस्थानमाह—नदोहदस्येति । अमृतस्य पिंडोऽंशं यस्य
सोऽमृतपिंडश्रंदस्तस्य सारं बलं दोहदस्य दौर्हदस्य साधु वाऽसाधु न चिन्तनीयम् । ए
भिक्षोर्योगिनश्चंद्रबलं न चिन्तनीयं । एवं उपात्ताध्वरदैवतस्य गृहीतयज्ञदेवस्य प्रारब्धयज्ञक
र्तुश्चंद्रबलं न विचिन्तनीयम् । पुनः सहस्रचंद्रव्रतकर्तुः चतुरशीति ८४ तमे वर्षे सहस्रचंद्रव्रतमुत्त
त्कारकस्य चंद्रबलं न चिन्तनीयं आद्यैः पंडितैरिति ॥ ७० ॥

नरेषु भूपंचनवद्वितर्कादिगद्गयगाव्धीभहरेन तुल्याः ॥

क्रमेण भानामविपूर्वकाणामनूष्मभासः किल कालसंज्ञाः ॥ ७१ ॥

अथोपेन्द्रवज्रया कालचंद्रमाह—नरेष्विति । किलेति सत्ये नरेषु पुरुषेषु क्रमेणाविपू
र्वकाणां मेवादीनां भानां राशीनां भूपंचादिभिस्तुल्या मित्वा अनूष्मभासश्चंद्राः कालसंज्ञाः स्तु ।
कोऽर्थः । मेपराशेर्नरस्य भुरेको जन्मचंद्रो घातकः । एवं वृषस्य पंचमश्चंद्रः । मिथुनस्य
नवमः । कर्कस्य द्वौ द्वितीयः । सिंहस्य तर्काः षष्ठः । कन्याया दिक् दशमः । तुलाया
अग्रयस्तृतीयः । वृश्चिकस्य अगाः पर्वताः सप्तमः । धनुषोऽब्धिः समुद्रश्चतुर्थः । मकरस्य हम
अष्टमः । कुंभस्य ह' शिव एकादशः । मीनस्य इनाः सूर्याः द्वादशः एषां द्वंद्व
एभिस्तुल्याः ॥ ७१ ॥

रूपाह्यगांकांगुणागमाश्चिदिगीश्वरेषूष्मकरैरभिन्नाः ॥

मेपादिकानां विधवो वशासु ज्ञेयाः सदा कालकलार्तिदा वा ॥ ७२ ॥

अथोपनात्या स्त्रीणां काठचंद्रमाह—रूपेति । वेति स्त्रीपक्षे वशासु स्त्रीषु मेपादिकानां
राशीनां रूपादिभिरभिन्नास्तुल्या । विधवश्चंद्राः सदा कालो यमस्तस्य कला विध्यासं सर्व
णादिरूप तद्वत् आतिदा । पीडाकरा ज्ञेयाः बुधैरिति शेषः । रूपेति । मेपस्य रूपं एकं ।
वृषस्य अहिरष्टमः ८ मिथुनस्यागाः सप्तमः ७ कर्कस्य अंको नवमः ९ सिंहस्य अंगं षष्ठं ।
६ कन्याया गुणास्तृतीयः २ तुलाया आगमाश्चतुर्थः ४ वृश्चिकस्य अश्विनो द्वितीयः २ धनुषे
दिग् दशमः १० मकरस्य ईश्वर एकादशः ११ कुंभस्य इप्ः पचमः ९ मीनस्य उष्मकरै
द्वादशः एषां द्वंद्वः एभिस्तुल्याः ॥ ७२ ॥

वधप्रवेशे युधि यानगेहक्रियाविवाहेषु हलप्रवाहे ॥

नृपाभिपेकाभरणान्धृत्योगनिश्चदः स्यात्किल कालचंद्रः ॥ ७३ ॥

अथोपेन्द्रवज्रया यत्र स्याने कालचंद्रो हेयस्तदाह—वध्विति । किलेति भावनायां वज्र-
शे पुनर्युधि संग्रामे पुनर्योनगेहक्रियाविवाहेषु पुनर्हलप्रवाहे पुनर्नृपाभिषेकः आभरणस्य
अस्त्रस्य च धृतिधारणं तयोर्नृपाभिषेकाभरणास्त्रधृत्योः एषु कालचंद्रोऽनिष्टदः
स्यात् ॥ ७३ ॥

राज्ञोऽजपूर्वेष्वथ कालमेहादेकैकवृद्ध्या गदिताः क्रमेण ॥

विद्धिप्रयहेल्यारसुरेज्यमंदाः शरीरिणां राशिषु कालसंज्ञाः ॥ ७४ ॥

अथोपजात्या शेषपद्महाणां कालसंज्ञामाह—राज्ञइति । अयं अजपूर्वेषु मेपादिराशिषु
राज्ञश्चंद्रस्य काल गेहात् क्रमेणैकैकवृद्ध्या विदुः बुधः धिष्ण्यः शुक्रः हेलिः सूर्यः आरो भौमः
सुरेज्यो गुरुः मंदः शनिश्चेते शरीरिणा कालसंज्ञाः गदिताः । कोऽर्थः । यस्य यस्य नरस्य
यावत्संख्याकः कालचंद्रो राशिस्तस्मादेकैकवृद्धिः कर्तव्या । यथा मेपराशौ जन्मचंद्रौ घातस्तस्य
द्वितीयो बुधो घातः । एवं तृतीयः शुक्रश्चतुर्थो रविः । पंचमो भौमः । षष्ठो गुरुः । सप्तमः
शनिरेते कालसंज्ञाः । एवं यथा धनुराशेः पुरुषस्य चतुर्थं कालचंद्रस्तस्य पंचमो बुधः का-
लसंज्ञा इत्येवमेकैकवृद्ध्या सर्वेऽपि ज्ञातव्याः ॥ ७४ ॥

नभश्चरः संक्रमतः स्वतोऽर्वाक् स्वभोगराशयंशमितैरहोभिः ॥

अधिष्ठितर्वादिपि चैष्यराशेरलं फलं यच्छति मूर्तिमत्सु ॥ ७५ ॥

अथोपेन्द्रवज्रया ग्रहस्यागामिकराशिफलमाह—नभेति । नभश्चरो ग्रहः स्वतः संक्रमतो
त्तमानराशिस्थादर्वाक् पूर्वं स्वभोगराशयंशमितौर्नजमोगराशेस्त्रिशमितैरहोभिर्द्वैरधिष्ठित-
त्वात् आक्रातराशेः सकाशाच्चैष्यराशेरगामिकराशे फलं शुभमशुभं मूर्तिमत्सु नरेषु यच्छति
इदाति । विशेषार्थस्त्वयं सूर्यो गंतव्यराशेः प्राक् पंच दिनानि फलदः स्यादेवं भौमोऽष्ट-
दिवसान् । बुधः सप्त दिनानि शुक्रः सप्त दिनानि चंद्रो पृथिव्य राहर्गंतव्यराशे पूर्वं
त्रैमासान् शनिः पञ्चासान् गुरुर्मासद्वयं फलदः स्यादिति ॥ ७५ ॥

यद्वाशिगा स्याद्युतिभ्रमार्गयोर्जनस्य तद्वाशिवतोऽशिवं भवेत् ॥

यस्याणु विंशं ग्रहणं तयोरिह ग्रहस्य तस्यैव तमोवृत्तस्य च ॥ ७६ ॥

अथोपजात्या युतिग्रहगामिकारे विवेकमाह—यद्वाशीति । अत्रमार्गयोर्ग्रहयोर्युति-
संयोगः । यद्वाशिगा यश्चासौ राशिश्च त गच्छतीति यद्वाशिगा स्यात् । सचासौ राशिश्च
द्वाशिस्तद्वाशिवतो जनस्याशिवमशुभं भवेत् । च पुनस्तयोर्ग्रहयोरिह संयोगे यस्य ग्रहस्या-
णु भिन्नं सूक्ष्मं मंडलं भवति तस्य तमोवृत्तस्य तमसाच्छादितस्य अग्रहणं भवति ॥ ७६ ॥

बलप्रय वैर्य वरगोऽशुभतरो राशिर्धनाद्यात्मजधर्मगः समः ॥

प्रात्यो मदात्यात्ययवारिगोऽधमो राशोर्भवेन्नामवतश्च जन्मनः ॥ ७७ ॥

अथ ग्रहणासमये वर्तमानचंद्रराशिशुभाशुभमाह—चलेति । ग्रहणासमये नामवृत्त पुरुषस्य जन्मनो राशे सकाशान् बल तृतीय ३ आय एकादश ११ वैरी पठ ६ अवर दशम १० एषु गतो राशिरशुभेतर शुभो ग्राह्य । पुनर्ज्ज्वन द्वितीय २ आद्य प्रथम १ आत्मन सुत पचम ५ धर्मो नवम ९ एषु गतो राशि समो ग्राह्य । पुनर्मेद सप्तम ७ अत्यो द्वादश १२ अत्ययोऽष्टम ८ वारि चतुर्थ ४ एषु गतो राशिरधमो भवेदिति ॥ ७७ ॥

शुभःशुभाय ग्रहणाच्छरीरिणां समश्च साधारणकामसिद्धये ॥

इहाधमोऽनिष्टफलाय पार्वणो राशिर्भवेदाग्रहणं युतेरिति ॥ ७८ ॥

अथैतादृशराशीना फलमाह—शुभेति । इह लोके शरीरिणा पर्वणि भव पार्वणो ग्रहणगतराशिर्ग्रहणाच्छुभ शुभाय स्यात् । च पुनरेव सम साधारणकामसिद्धये भवेत् । पुनरधमोऽनिष्टफलाय भवेत् । इत्यनेन प्रकारेण भौमादीना युते सकाशात् आग्रहणमयमर्थो ग्राह्य । युतेरारम्य आग्रहण ग्रहणपर्यंत तेन युद्धादिग्राह्यमित्यर्थ ॥ ७८ ॥

खगेरिासाधुफलं जनेन तदर्चयायत्तदितं वरेण्यम् ।

सदौपधिसनानविधानहोमापवर्जनेभ्योऽभ्युदयाय वा स्यात् ॥ ७९ ॥

अधोपेद्रवज्वया ग्रहाणामनिष्टफले शातिसनानद्वारमाह—खगेति । यदा जनेन कर्तृपदेन यत् खगेनेरित प्रेरितमसाधुफलमनिष्टफलमित प्राप्त तदा तद्दयाया अद्वया तदर्चयत् तद्ग्रहपूजनेन तद्गुण वरेण्य श्रेष्ठ स्यात् । केभ्य सदौपधीभिर्भव्योपधीभि स्नानविधान होम २ अपवर्जन दान ३ एभ्य इति ग्रहकूपयाम्युदयाय वा स्यादिति पाठांतरम् ॥ ७९ ॥

काश्मीरयष्टीमधुपञ्जकैलामनशिलोशीखसंतदूतिभिः ॥

सदारुभिःस्यादहिते खरांशो निमज्जनं नु किल कर्मसिद्धये ॥ ८० ॥

अधोपजात्यानिष्टसूर्ये शातिसनानमाह—काश्मीरोते । विलेति सत्ये । खरांशौ सूर्ये हितेऽनिष्टे सति नु पुरुषस्य कर्मसिद्धये ईप्सितभासये मञ्जन स्नान स्यात् । काभि काश्मी केसर पुमृण यष्टी मधु मनीत पयकस्तरुविशेष । कमलफल कमलकाकडी । एत एतच्छ्री प्रतीता मन शिला 'मनशिल' इतिभाषाया उशीर वीरणीमूल वसतद्वृति पाटला एताभि किंभूताभि सदारुभिर्देवदारुसाहिताभि । कोऽप्य । एता ओषधीजलमृतकुम्भे निक्षेप्य स्ना कर्त यमित्यर्थ । 'स्नेहृद्द मदादारु मद्दा दार्व्य च दारु च' इतिनिर्णय 'पाटलाया तु सप्त वसंतदूती स्यात्' इतिनिघट्ट ॥ ८० ॥

सपंचगव्यैः स्फटिकैर्भदानत्रिपत्रमुक्तांबुजमुक्तिशंखैः ॥

तुपारभास्याप्लवनं नृपाणामुक्तं हि तुष्ये विपमे ग्रहज्ञैः ॥ ८१ ॥

अपानिष्टघटे शातिसनानमाह—सपचेति । तुपारभासि च्द्र विषमघ्निते सति निश्चिं ग्रहज्ञै तुष्ये तोषाय नृपाणा राज्ञामप्लवन स्नानमुक्त इयिन । पंचगव्यादिसहितैरेते पंच

मव्यं गार्दुवं १ दधि २ वृत ३ विट् ४ मूत्रं ५ स्फटिको टपदेशः इभदानं गजपदः त्रिपत्रको
बिल्वः मुक्ताफलं अंबुजं कमलं शुक्तिशंखौ प्रतीतौ एभिः ॥ ८१ ॥

स्याच्चंदनश्रीफलहिंशुलीकश्यामाबलामांस्यरुणप्रसूनैः ॥

हीबेरं चापेयजयांकुराब्जैः स्नानं कुदायादकृताशिवम्रं ॥ ८२ ॥

अथानिष्टश्रीशान्तिस्नानमाह—स्याच्चन्दनेति । चंदनादिभिः स्नानं । कोभूमे-
र्ज्ञेयादः पुत्रो भौमस्तेन छनमाशिवं हंतीति । कुदायादकृताशिवम्रं भौमकृतोपद्रवहरं स्यात् ।
चंदनं मलयजं श्रीफलो बिल्वः हिंशुलीकः ओषधीविशेषः श्यामाः प्रियंगवः बला बलबीजः
मांसिः मरुमांसिः अरुणप्रसूनानि रक्तपुष्पाणि एषां द्वंद्व एभिः । किंभूतैः हीबेरं बालकं चापेयं
नागकेशरं जपांकुरा औद्भुपुष्पकिसलयः एभिराब्जैर्युक्तैः नागपुष्पं मतं नागं केशरं नागकेशरं ।
चापेयं नागकिंमूलकं कर्ककं हेम कांचनं १ इतिनिघंटुः 'औद्भुपुष्पेनुजपा' इतिहेमः ॥ ८२ ॥

सहेममूलाक्षतमौक्तिकेयैर्गोरोचनक्षौद्रफलैः सगव्यैः ॥

हिताय साद्रिर्विषमे नराणां निमज्जनं चांद्रमसायने स्यात् ॥ ८३ ॥

अथानिष्टश्रीशान्तिस्नानमाह—सहेमेति । चांद्रमसायने बुधे विषमनिष्टे संति नरा-
णामेभिः सह मज्जनं हिताय स्यात्तदाह गोरोचनं गोपित्तं क्षौद्रं मधु फलं मंदममीढलं
फलं एभिः किंभूतैरेभिः सगव्यैः पंचगव्ययुक्तैः । पुनः किंभूतैः । सहेममूलाक्षमौक्तिकेयैः हेमं
नागकेशरं मूलं पुष्करमूलं अक्षता लज्जा मंगलतंदुला 'लज्जास्यु पुनरक्षता' इतिहेम । शौक्ति-
केयं मुक्ताफलं एभिः सह वर्तमानैः पुनः किंभूतैः साद्रिः जलैः सह वर्तमानैः ॥ ८३ ॥

सिद्धार्थयष्टीमधुनीरमालतीप्रसूनयूथीप्रसवैः सपल्लवैः ॥

रिष्टं यदीज्याद्विषमस्थितादितं शिवाय यैस्तेष्वरुहं निमज्जनम् ॥ ८४ ॥

अथानिष्टश्रीशान्तिस्नानमाह—सिद्धार्थेति । यदि चेत् यैर्नैर्विषमस्थितात् क्रूरस्थितात्
इज्याद्दुरोः सवाशात् रिष्ट कष्ट इतं प्राप्तं तेषु नरेषु शिवाय निमज्जनं प्रोक्तं किंभूतं निमज्जनं
अरुहं न विद्यते रुद्रं जन्म कष्टोत्पत्तिर्यस्मात्तत् । अपवारुहं दूर्वारहितं हरितालिरुद्रा पोष्टं
इति हेम । सिद्धार्थैः श्वेतसर्पपः यष्टीमधु प्रतीतं नीरं बालकं मालतिप्रसूनानि जातिपुष्पाणि
यूथीप्रसवाः मागधीपुष्पाणि एभिः किंविशिष्टैः सपल्लवैः पल्लवयुक्तैः ॥ ८४ ॥

ना शंबैरेलाफलमूलकुंकुमैः सपुंडरीकैः शिलया समन्वितैः ॥

कवीरितानिष्टविघातहेतवे स्नायादनञ्जैरिति कश्चिदाह वा ॥ ८५ ॥

अथानिष्टश्रीशान्तिस्नानमाह—नाशमिति । नाशरूपः कविना शुक्लेण इरित प्रेरितमनि-
ष्टमशुभं तस्य विघातहेतवे स्नायात् । कैः सपुंडरीकैः श्वेतकमलमहितं शिष्टया मनशिल्या
समन्वितैः । शंबरं जलपर्यायत्वाद्बालकं एलाफलं प्रतीतं मूलं पुष्करमूलं कुंकुमं काशमोर-एषा
द्वे एभिः वा इति पक्षतरे वञ्चिदन्ञ्जैरित्याह कमलानि विहाय स्नायादिति कथयति ॥ ८५ ॥

बलांजनश्यामतिलैः सलाजैः सरोद्रजीमूतशतप्रसूनेः ॥

यमानुजादासमनिष्टमुग्रं विलीयते मज्जनतोऽप्यशेषम् ॥ ८६ ॥

अयेंद्रवज्यानिष्टे शनौ शान्तिस्नानमाह—बलेति । यमस्यानुजो लघुघाता शनिस्तस्मा-
दाप्तं प्राप्तमुग्रं दारुणमशेषं समस्तं विलीयते नाशं प्राप्नोति कर्तुःक्तिः । कस्मात् मज्जनतः स्नानात्
कैः बला बलवीजः अंजनं कृष्णसौवीरं श्यामतिलः कृष्णतिलः एषां द्वंद्वे एभिः किंविशिष्टैः
सलाजैः व्रीहिसहितैः पुनः किंमूतैः सरोद्रः 'रोहीडो इतिमाषा' जीमूतः मुस्ता शतप्रसूनाः 'सूषा
इतिमाषा' एषां द्वंद्वे एभिः सहवर्त्तमानैस्तैः 'शतपुष्पामिशिवोषा' इति निघंटुः ॥ ८६ ॥

सलोध्रगर्भेण मदेभदानैरर्णोऽंबुदश्रीफलपर्णवर्णैः ॥

हेरदभद्रं विपमायुजातं शरीरिणामाप्लवनं सद्रूवैः ॥ ८७ ॥

अयोपजात्यानिष्टे राहौ शान्तिस्नानमाह—सलोध्रगर्भेणेति । आह्वनं स्नानं शरीरिण
विपमायुजातं दुष्टराहुजातमभद्रं कष्टं हेरत् । कैः अर्णैः जलपर्यायत्वाद्बालकं अंबुदो मुस्ता
श्रीफलपर्णानि बिल्वपत्राणि वर्णं घुंसुर्ण 'वर्णं लोहितचंदनं' इति हैमः । एषां
द्वंद्वः एतैः किंमूतैः लोध्रः प्रतीतः लोध्रो गर्भे मध्ये यस्य स लोध्रगर्भः अथवा गर्भः पनम
कंठक इत्यपि एणमदः कस्तूरी इमदानं गजमदः एभिः सहवर्त्तमानैः पुनः किंमूतैः सद्रूवैः
दूर्वासहितैः ॥ ८७ ॥

शिखाभृदातिर्तिलपत्रिकाब्दसारंगनाभीभमदांबुरोदैः ॥

निपेधतीहाविकमूत्रमिश्रैः स्नानं नुराद्यैः करकामृताभ्याम् ॥ ८८ ॥

अथानिष्टे केनौ शान्तिस्नानमाह—शिरोति । इह लोके स्नातुर्नरस्य शिखाभृदाति-
केतुपीडा निपेधति निराकरोति कैः तिलपत्रिका रक्तचंदनं 'स्तांजणी इति माषा' रज
तिलपर्णिका' इति हैमः । अत्रो मुस्ता सारंगनाभिः कस्तूरी इममदो गजमदः अंबु बालकं
सरोद्र एषां द्वंद्वः एभिः किंविशिष्टैः आविकमूत्रमिश्रैः मेपमूत्रसंयुक्तैः पुनः किंमूतैः करक
'पनोपलस्तुकरकः' इति हैमः । अमृता गुडची आम्यामादयेयुक्तैः ॥ ८८ ॥

कर्तव्यपिल्लुजोशीरकपूतिकाष्ठैः ससर्पभक्षोद्रशर्माद्रदूर्वैः ॥

ससंतद्वती स्यात् विपमे नराणां भाङ्ग्या युतैर्मज्जनमिष्टदं स्यात् ॥ ८९ ॥

संपंचगव्यैः स्निस्नानमाह—तिलांबुजेति । सूर्योपरान्ते सूर्यग्रहणे विपमेनिष्टे

शारभास्याप्लवनं पश्यत्स्यात् । कैः तिष्ठः अंजुनं कमठं उशीरकं वीरणीमू-
मज्जनमिष्टदं शुद्धे शान्तिस्नानमारशां द्वंद्व एभिः किंविशिष्टैः सर्पभक्षपमनामौषधियुक्तैः
देवदारु पाय नृपाणां दूर्वा शतपर्बिका आपिः सह वर्त्तते तैः पुनः किंमूतैः

पायः शमीकोकनदेरनिष्टे विधूपरागे तिलदारुवर्णैः ॥

सिद्धार्थदूर्वामधुकालमैयैरनिष्टनाशाय तु मज्जनं स्यात् ॥ ९० ॥

अथानिष्ट चंद्रग्रहणे शांतिस्नानमाह—पायइति । अनिष्टे विधूपरागे चंद्रग्रहणे मज्जनमनिष्टनाशाय स्यात् । कैः पायोः जलं पर्यायत्वाद्वालकं शमी केशघ्नी कोकनदं रक्तकमलं तु पुनः तिलाः दारु देवदारु वर्णं काश्मीरं एषां द्वंद्वः एतैः पुनः सिद्धार्थैः श्वेतसर्पैः दूर्वामधुकालमैयैः नागकेशरं एषां द्वंद्वः एभिः ॥ ९० ॥

मिथः कदूर्वांबुजसर्पपाख्यैर्द्वयोर्युजावारमुखग्रहाणाम् ॥

सपंचमृत्पलवपंचगव्यैरनिष्टदायां स्नपनं वरं स्यात् ॥ ९१ ॥

अथोपद्रवजयानिष्टदायां ग्रहयुतौ शांतिस्नानमाह—मिथइति । मिथः परस्परं आरमुत्स्रग्हाणां भौमादिपंचकस्य मध्ये द्वयोर्ग्रहयोर्युतौ स्त्र्योगेऽनिष्टदायां सत्यां स्नपनं स्नानं इरं शुभकृत्यात् । कैः कं जलपर्यायत्वाद्वालकं दूर्वा अंबुजं कमलं सर्पपाः एषां द्वंद्वः एभिः कर्मभूतैः पञ्चवर्णमृत्तिका पंचवर्णपल्लवाः पंचगव्यं एषां द्वंद्वः एभिः सहवर्तमानैः ॥ ९१ ॥

दोषाशमीपद्मकशंखपुष्पीवत्सांकुराम्रांकुरहेमपृष्णैः ॥

सदा ससिद्धार्थकचंदनाव्जैर्निमज्जनादेति नरःसुशांतिम् ॥ ९२ ॥

अथोपजात्या सामान्यतः शांतिस्नानमाह—दोषेति । सदा नरो निमज्जनात् सुशांतिमेति प्राप्नोति कैः दोषा हरिद्रा शमी केशघ्नी पद्मकं कमलकलं तरुविशेषश्च शंखपुष्पी प्रतीतं त्सांकुरा गुडुची आम्रांकुरा आम्रपल्लवाः हेमपुष्पं नागकेशरं एषां द्वंद्वः एभिः किंविशिष्टैः सिद्धार्थैः श्वेतसर्पैः कं वालकं चंदनं मलयजं अञ्जनं पद्मं एभिः सह वर्तमानैः । इति नवग्रहशांतिस्नानाधिकारः ॥ ९२ ॥

अर्कत्रिबर्हद्भुमनेमिशालापामार्गबोध्याद्रिवनस्पतीभ्यः ॥

शम्यार्द्रदूर्वाकुथतः क्रमेण होमोचिताः स्युः समिधो ग्रहाणाम् ॥ ९३ ॥

अथैश्वर्यया नवग्रहाणां होमधनान्याह—अर्केति । क्रमेण ग्रहाणां सूर्यादीनां होमोचिताः समिध एषांसि स्युः । सूर्यस्यार्कात् अर्कवृक्षात् समिध एव चंद्रस्य त्रिबर्हद्भुमात् पलाशवृक्षात् । भौमस्य नेमिशालात् खदिरवृक्षात् बुधस्यापामार्गात् 'अवाढ इतिपापा' । गुरोर्बोधेः पिप्पलद्भुमात् शुक्रस्याद्रिवनस्पतेरुदुंबरवृक्षात् एषां द्वंद्वः एभ्यः । शनेः शमीतः राहोराद्रिदूर्वातः क्रतोः कुथतः कुशात् एभ्यो वृक्षेभ्यः सरलानि सुस्निग्धानि पद्योक्तमानमितानि इंधनानि ग्राहाणि इति ॥ ९३ ॥

हुत्वा स्वगानां समिधस्तथाज्यं चरुंस्तिलानुक्तफलानि मंत्रैः ॥

निजागमोक्तैरपिपूजनं च दानं सुभद्राय ततो विदध्यात् ॥ ९४ ॥

अथोपजात्या ग्रहाणां पूजनदानाधिकारमाह—हुत्वेति । ततः स्नानानंतरं खगानां पूजनं दानं च सुमद्वायु सुखाय विदध्यात् कुर्यात् । किञ्चत्वा समिध एवास्मि तथा आज्यं चरुन् उक्तफलानि च हुत्वा हवनं विधाय कैर्निनागमोक्तैः स्वशाखावेदोक्तैर्मंत्रैरिति ॥ ९४ ॥

नृणां सिताऽध्वन्या गलवद्धचीवरा लवतरोधस्यवती सुलक्षणा ॥
दुष्टे विवस्वत्यपवर्जनोचिता सगोस्तनीतंदुलहर्म्यदक्षिणा ॥ ९५ ॥

अथ प्रथमं सूर्यदानमाह—नृणामिति । नृणां दुष्टे विवस्वति सूर्ये सति सिताध्वन्या गौरपवर्जनोचिता दानाय हिता स्यात् । किञ्चिद्विष्टाध्वन्या गलवद्धचीवरा कंतवद्धवस्त्रा पुनः किभूता लवतरोधस्यवती बहु ऊधस्यं क्षीरमस्यास्तीति बहुदुग्धवती । पुनः किभूता सुलक्षणा दोषरहिता । पुनः किभूता गोस्तनी द्वाक्षा तंदुलाः प्रतीताः । हर्म्यं गृहं एषां दक्षिणासहिता । उखाध्वन्या रोहिणी इतिहैमः । गौरसः क्षीरमूधस्वम् इति च ॥ ९५ ॥

शंखं समुक्तं कलधौतजं द्विजे सरोहिणीस्तन्यमनन्यदक्षिणम् ॥
दद्यादनिष्टे किल रोहिणीविभौ सतंदुलाधारसितोपलं सदा ॥ ९६ ॥

अथ चंद्रदानमाह—शंखमिति । किलेति सत्यनिष्टे रोहिणीविभौ चंद्रे सति सदा नरो द्विजे विभे शंखं दद्यात् । किञ्चिद्विष्टं शंखं समुक्तं मुक्ताफलसहितं पुनः किभूतं शंखं कलधौतजं रजतमयं पुनः किभूतं सरोहिणीस्तन्यं गोदुग्धसहितं । पुनः किभूतं शंखं तंदुलाः प्रसिद्धाः आचारं घृतं सितोपलं शर्करा एताभिः सहवर्तमानं । पुनः किभूतं शंखं अनन्यदक्षिणं न विद्यतेऽध्वन्या दक्षिणा यस्मिन्सतत् रजतदानमेव देयमित्यर्थः । 'स्तन्यं पुंसवनं पयः' इतिहैमः । ननु द्विजेऽत्राधिकारणं कथं तदाह । ननु यस्मै दिवसा रोचते धारयते वा तत्संप्रदानमिति । तदुक्तं विद्यानेदेन वाशब्देन वाशब्दस्य व्यवस्थावाचित्वात् । ब्राह्मणस्य ददाति । ब्राह्मणे ददात्यापि स्यादेव रुचेरप्रयोगे राज्ञो रोचते मृगया न मंत्रिण इत्यादौ पट्टाप्रयोगदर्शनात् । विस्तरे च विद्यते राज्ञो रोचते वृतमित्यादयोऽपि तदेतच्च निर्धारितं महामाप्युच्छ्वरणे रिति वक्ष्यमाणाधिकारेऽपि ज्ञातव्यम् ॥ ९६ ॥

वृषोऽरुणो भूमिभुवाऽपवर्जनेऽहितस्य शुल्वाढ्यविपाणसंयुगः ॥
संभूरिचंद्रोऽरुणचीवरं तु वा शस्तो हि गोधूमशुल्बाज्यवन्नृणाम् ॥ ९७ ॥

अथ भूमिदानमाह—वृष इति । अहितस्यानिष्टस्य भूमिभुवो मंगलस्यापवर्जने दाने नृणामिच्छां गौः शस्तः शुभः प्रोक्तः । किञ्चिद्विष्टो वृषः शुभेन तांत्रेणाद्यं स्वनिव

। अथ बुधस्य दानमाह—सगैरिकेति । नरेण विदो बुधस्य तुष्टये संतोषाय आदिने
 किमे गौर्देया दातव्या । किंभूता गौः सगैरिकाः स्वर्णसहिता । पुन किंभूता अन-
 गौरविग्रहा श्वेतशरीरा । पुन किंभूता शोणप्रभापीनकुचा रक्तप्रभपुष्टस्तनी । पुनः किंभूता
 हरिद्रला नीलकटा वाऽथवा रुचिर देयं चीर चूडा सीसं च तद्वद्वा । कातिर्यस्य तच्चौरभं
 तच्च चीर वर्खं च चीरमचीर नीलवस्त्र । यद्भूमौनेकार्यं ' चीर वाससि- चूडायौ गोस्तने
 सीसपत्रके इति । किंविशिष्ट चीरमचौरं सप्तार्षं सर्षपतैलसहितं । पुनः किंभूतं सकुण्ड-
 कगुसहितम् ॥ ९८ ॥

— सुपीतचीरं सुखंदितेऽवरे ददाति योऽवन्यमराय वाऽवरे ॥

। स नैति गांगेयवरं च पुस्तकं नीवारगव्यद्विदलान्नशर्करा ॥ ९९ ॥

अथ गुरुदानमाह—सुपीतचीरमिति । अवरे अनिष्टे सुखंदिते गुरौ सति य पुरुष
 एतानि ददाति कस्मै अवन्यमराय भूदेवाय द्विजाय तान्याह सुपीतचीरं शुभपीतवस्त्र
 गांगेयवरं शुभस्वर्णं पुस्तकं नीवारा वनवीहय गव्यं घृतादि द्विदलान्न चणकादि, शर्करा
 एताश्च वेति स पुरुषोऽवरमशुभ नैति न प्राप्नोति ॥ ९९ ॥

कर्तुं कविं सौम्यतरं द्विजन्मने वलक्षभं वाहमकुप्यदक्षिणम् ॥

दद्यात्सितार्थार्तमना नरोऽथवा मत्स्यंडिकाज्यार्जुनचैलतंडुलान् ॥

। अथ कविर्दानमाह—कर्तुमिति ॥ सितस्य शुक्रस्यार्तिः पीडा तयार्ति पीडिते मनो
 यस्य स सितार्थार्तमना नरो द्विजन्मने विप्राय वाह घोटक दद्यात् । किंकुत्तु, कविं शुक्र
 सौम्यतरं शुभतरं विदधातु किंभूतं वाह वस्त्रम श्वेतप्रभ । पुन किंभूतं वाह । अकुप्य दक्षिणा
 मस्मिन् स त । अथवा मत्स्यंडिका फाणित रक्तखड आज्य घृत अर्जुनचैल श्वेतवस्त्र तंडुला
 एषा द्वे एतान् दद्यात् ॥ १०० ॥

सजातरूपाद्विपमानुगो भवेच्छ्यामार्जुनीदानत ऐनिरार्तिहृत् ॥

कृष्णांशुकायस्तिरलतैलदानतोऽप्यनिष्टहा वा जनिभाद्धि देहिनाम् १०१

अथ शनिदानमाह—सजातरूपेति । हीति निश्चित । देहिना नृणा जनिभात् जन्मर्थात्
 विपमानुगो दुष्टराशिस्थित एवैव ऐनि श्यामार्जुनीदानत कृष्णसुरभीदानत आर्तिहृत् पीडा-
 हरो भवेत् । किंभूतात् श्यामार्जुनीदानत सजातरूपात् स्वर्णसहितात् वेतिपक्षतरं शनि-
 कृष्णांशुकं कृष्णवस्त्र अयो लोह तिष्ठतेलानि एषा द्वे एषा दानतोऽनिष्टहाऽनिष्टघातको
 भवेत् ॥ १०१ ॥

ककायदौस्त्योपशमाय देहिनां सुसप्तघान्योपलसारशीर्षकैः ॥

अपूरितस्यादिभुवि प्रदेशनं शूर्पस्य नीलांबरदक्षिणं भवेत् ॥ १०२ ॥

अथ राहुदानमाह—ककायेति । देहिना राहुक मस्तकेमेव काय शरीरं यस्य स क-
 कायो राहुस्तस्य दौस्त्योपशमनाय शूर्पस्योऽप्रस्फोटनस्य प्रदेशनं भवेत् । वसिन्व । आदि-

भुवि अग्रजन्मनि विप्रे । किभूतस्य सूर्यस्य सुसप्तधान्यानि उपलसार् लोह-
शीर्षकं लागलिकलं एषा द्वेद्रे एभिः प्रपूरितस्य किभूतं प्रदेशं नीलांबरस्य दक्षिणां
यास्मिस्तत् नीलांबरदक्षिणं 'प्रदेशनविसर्जने' इतिहैमः । 'लोहे गिरिसारं शिलासार'
इतिहैमः ॥ १०२ ॥

दद्यादजं हाटकभूमिदक्षिणं केतूदये वा विपमानुगे भतः ॥

केतौ जनेर्जन्मवतो द्विजातये तमस्यपीत्याह स बादरायणः ॥ १०३ ॥

अथ केतुदानमाह—दद्यादिति । जन्मवतो नरस्य जनेर्मतो जन्मराशितो विपमानुगे कूर-
गते केतूदये सति स नरोऽनं नागं दद्यात् । कस्मै द्विजातये त्रिषाय किभूतमनं हाटकभू-
मिदक्षिणा यस्मिन् स तं स्वर्णभूदक्षिणं । वास्पवा केतौ विपमानुगे सति एतद्दानं द्वय ।
अपि पुनः तमसि राहौ विपमे सत्यपि एतद्दानं देयमिति बादरायणः कृष्णद्वैपायनश्चापिह
'कानीनो बादरायण' इतिहैमः ॥ १०३ ॥

आरेनयोर्विद्रुममिद्रुधिष्ययोस्तारं विदः कर्बुरमिद्रमंत्रिणः ॥

मुक्ताफलं धार्यमयश्च तुष्टये यमस्य लाजावलयं किलान्ययोः १०४

अथ दुष्टे नवग्रहे धार्यमाह—आरइति । जनेन आरेनयोर्भौमसूर्ययोस्तुष्टये विद्रुमं धार्यं
एवं इंद्रुधिष्ययोश्चंद्रशुक्रयोस्तारं रूप्यं विदो बुवस्य कर्बुरं स्वर्णं इंद्रमंत्रिणो गुरोर्मुक्ताफलं
यमस्य शनेरयो लोहं अन्ययो राहुकेत्वोस्तुष्टये लाजावलयं लाजावतः रलयोरैक्यत्वात् ।
'विराट्जोराजपटोराजवत्ते' इतिहैमः । रावटोमणिइति भाषा ॥ १०४ ॥

तदर्चनादादिजदेववंदनाच्छ्रेयस्कथाकर्णनतो मखेक्षणात् ॥

होमाजपादागमपाठदानतो न पीडयंत्यंगभूतः खगामिनः ॥ १०५ ॥

अथ संहारमाह—तदेति । अंगभूतः प्राणिनः खगामिनो ग्रहा न पीडयंति कस्मिन्
तदर्चनादादिहपूजातः पुनरादिजदेववंदनात् द्विजदेववंदनात् । पुनः श्रेयस्कथाकर्णनतः शुभकथा
श्रवणात् । पुनर्मखेक्षणात् यज्ञदर्शनात् । पुनर्होमात् पुनर्नेपात् मणवपूर्वंगपनान् पुनः आगु-
पाठदानतः ॥ १०५ ॥

समाष्टकापत्यभस्वेटवीर्यं प्रकीर्तितं तज्जनकस्य शश्वत् ॥

इतानुगध्वीभस्वपांथवीजमादेशिभिस्तत्कमितुस्तथैव ॥ १०६ ॥

स्वमंत्रजाप्यार्चनहोमदानकप्राप्तानुकूल्या हरिवर्मचारिणः ॥

अनेककर्मार्थकदा भवन्त्यमी परावरेषामपि कर्मसाक्षिणः ॥ १०७ ॥

इतिश्रीकालिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे ग्रहगोचराध्यायः पंचमः ॥ ५ ॥

अथोपजात्या सर्वेषां ग्रहाणांमरिष्टनिवर्तकं शांतिप्रकारमाह—स्वमंत्रेति । हरिवर्म आ-
काशं तच्चारिणः खेटाः किंभूताः परावरेषा-टञ्चनीचजातीना प्राणिना कर्म शुभाशुभं त-
त्साक्षिणः । पुनः किंभूताः स्वमंत्राः तत्तद्ब्रह्ममंत्रास्तेषां जाप्यं जपः तयार्चनं च होमश्च
दानकं च तैः प्राप्तं आनुकूल्यं येषां तेषामभूताः संतं अनेकेषां कर्मणां अर्थ एव अर्थकः फलं
तत्प्रदा भवन्ति । ग्रहाः सर्वेषां प्राणिना सर्वेषु कर्मसु जपादिभिः पूजिताः सर्वोमरिष्टनाशका
अनेकेषां सर्वसुखसमर्पकाश्च स्युरिति, भावः ॥ १०७ ॥

इति श्रीवैशिम्पियगच्छाधिराजभट्टारकपुरदरश्रीमहिमाप्रभसूरीश्वरचरणसरोरुहचरौक्ययमान

शिष्यभावरत्नविरचिताया श्रीकालिकालिदासकृतज्योतिर्विदाभरणस्य

मुख्योपकार्या ग्रहगोचराध्यायः पंचमः समाप्तः ॥ ५ ॥

वक्रवालमिमारूढो वरडाव्हो महाबली ॥

क्षेत्रपालः सुखायास्तु राकापक्षमृना सताम् ॥ १ ॥

॥ उत्पातप्रकरणम् ॥ ६ ॥

—ॐॐ ००ॐॐ—

श्रेकः स्वपांथविहिताशुभमेति तावदुत्पातमेप्यति यदाथ तदीरितं स्यात् ॥
च्छांतितोऽशुभफलाय न तद्भुवेऽहमुत्पातरूपफलशांतिविधानतोऽतः

अथ ग्रहगोचरकथनानंतरं तेभ्य उत्पाता जायतेऽनो वसनातिलकेन उत्पाताध्यायसंगान्माह—
श्रेक इति । अथानंतरं यदा श्रेकः स्वपाथविहिताशुभं ग्रहदृक्कष्टमेति प्राप्नोति तावत्तत्कष्टात्
अथं श्रेकस्तदीरितं तेन ग्रहेण प्रेरितमुत्पातं प्रकृतेरन्यत्वमुत्पातस्त्रिणा ग्रहशिवैरुत दिव्यं
स्त्वानिर्वाणपवनपरिवेषगवर्षपुरेन्द्रचापादि आंतरिक्ष भौम स्थिरमथमेप्यति गमिष्यति तदुत्प-
त्तं शांतिविधानात् अशुभफलाय न स्यादतः कारणादहं तदुत्पत्तनं भुवे । कस्मात् हेतो-
रुत्पातस्य रूपं स्वरूपं तस्य फलं तस्य शांतिविधानतः शांतिरुरणेहोतः । यत्र
दिव्यांतरिक्षादिनिभमव्यनि दृष्टानि निमित्तानि शुभाशुभानि ॥ वदन्नुदरस्य शुभाशुभत्व महन्-
राप्नोति समामु धीमान् ॥ १ ॥ अतोऽहमुत्पातगणानपीह यथा स्ववोच कियतोऽपि वक्ष्ये ।
श्रेष्यप्रबोधाय विदग्धतुष्ट्यै जनस्य मूपस्य च विस्मयाय ॥ २ ॥ युद्धं महाणा परिवेषद-
हकेतुदथा वैकृतमिदुमान्त्रोः ॥ ग्रहोपराग प्रतिमास्करश्च दिव्या विकारा ज्येष्ठा मुनींद्रैः ॥ ३ ॥
इति दिव्याः ॥ 'संध्याप्रवेकनक बुद्धवज्रानि तारापानस्ताशाशनिरेकालनगानि च । निर्वाणर-

क्तकरकन इन्नां निपातो नीहारेशक्रवतुपीति नमःसमुत्थाः ॥ ५ इति अतिरिक्ताः ॥ 'मेदो भुवः प्रप-
त्तनं ध्वजतोरणानां गधं वसंक्षितपुरो घृणीप्रकंपः । अद्यासि मंगचलनादि हुताशकोपः शाखा तरोः
पतति वायुगतिप्रेच्छः ॥ ५ ॥ मधूकनालं निविशत्यकस्माद्विशतिं गेहं च कपोतकाद्याः ॥
विपीलिकाशयेन शिवाग्निपक्षिभ्योगोमृगाणां च कुजा विकाराः ॥ ६ ॥ इति भौमाः इत्यादि ॥ १ ॥

यस्यालयस्य सहसा पतनं यदा स्यादत्तारमेति शरणस्थवशा तदारम् ॥

✓ धिष्ण्ये प्रवाणपतनं तनुते त्वपत्ये मांघं दरिद्रमनुवेलनिशांतशब्दः ॥ २ ॥

अथ प्रथमं भौमोत्पातेषु ग्रहगतोत्पातमाह—यस्येति । यदा यस्य नरस्यालयस्य गेहस्य प-
तनं सहसा घटिति स्यात्तदार्त्तं घटिति शरणस्थो ग्रहस्थस्तस्य वशा महिला अत्तारः मृत्युमेति ।
तु पुनर्यदा धिष्ण्ये गेहे प्रवाणपतनं बहिर्द्वारप्रकोष्ठपतनं स्यात् प्रवाणः प्रवाणार्त्तं बहि-
र्द्वारप्रकोष्ठके इति हेमः । तदाऽपत्ये संताने मांघं रोगं तनुते विस्तारयति । पुनरनुवेलं समये
निशांतशब्दो भणकाररूपो दरिद्रं तनुते ॥ २ ॥

सीमंतिनी विकृतिमत्प्रसवा स्वभोक्तुर्दास्या? मयाय वडवा
बहुला स्वगोप्तुः ॥ काली च कालभटभीतिविभुक्तये वा
तच्छ्रावदर्शनमथानुं च तस्य वै स्यात् ॥ ३ ॥

द्विस इत्यर्थस्तस्य समये श्रावणमासस्य दिनसमये चतुर्षु पक्षु प्रहरेषु क्रमेण प्रसूता प्रसूति-
गताऽऽर्जती वडवा क्रमेण प्रथमे द्वितीये तृतीये चतुर्थे गृहपतिं ग्रहिणीसुतार्थान् निहन्ति इति । च
पुनर्हरो । सिंहराशौ उष्णस्य सूर्यस्य समये सिंहराशिगतसूर्ये सति दौघ्री "सुरभिः प्रसूता
वडवावदनिष्टदा च पुनस्तपसो मावस्य समये पुनर्ज्वतो बुधवारस्य समये मावमासे बुध-
वारे च काली महिषी प्रसूता वडवावदनिष्टदा इति । 'अश्यायां पुनरर्ज्वती' इति हिम-
शेषकोशे ॥ ४ ॥

भावी तदापि करभे कलभं करिण्या ज्ञेयं प्रसूयत

इति शुविभौ नभस्य ॥ चक्रव्ययो नरपतेर्यदि

भूमिदेवे तद्दानमास्ति तदुपप्लवशांतयेऽतः ॥ ५ ॥

अथ माद्रपदादौ हस्तिनीप्रभृतिस्वरूपमाह—भावी इति ॥ नभस्ये माद्रपदे करभे
हस्तनक्षत्रे शुविभौ सूर्ये सति यदि चेत् करिण्या हस्तिन्या कलभं प्रसूयते । कलभंशब्दस्य
पुष्टिगवर्द्धिगत्वाद्भ्र कर्मोक्तौ प्रथमैकवचनं तदापि निश्चितं नृपतेर्नृपस्य चक्रव्ययः
सैन्यविनाशो भावी भावतास्ति अतः कारणात्तदुपप्लवशांतये कलभनन्मोपद्रवोपशमनाय
भूमिदेवे द्विजे तद्दानं तस्य कलभस्य दानमास्ति इति ज्ञेयम् ॥ ५ ॥

गेहं यदा करटकौशिकगृध्रफेरुष्येन द्वितालुकक-

पोतपतत्रिणः स्यात् ॥ नाशं विशन्ति ससमग्रशि-

वैणनेत्रा नो चेत्तद्वद्वसमगारपतेः प्रयाति ॥ ६ ॥

अथ कृतगृहप्रवेशकाद्युत्पातमाह—गेहमिति ॥ करटो द्विकः 'युकारिः करटो द्विक' इति
रूपः । कौशिकोद्वकः गृध्रो दुरदृग् 'समलो' इति भाषा ॥ फेरुर्नबुकः श्येनः पत्रो 'सौचाणो' इति
भाषा । द्वितालुको द्विनिवृहः सर्पः कपोतः पारावतः एते पतत्रिणो गेहं विशन्ति तदागारपते-
र्गृहस्वामिन एणनेत्रा मृगाक्षी स्यात्तदा सा नाशं मृत्युं याति कथंभूना स्त्री सा ससमग्रशिवा
समस्तकन्यागेन सह वर्तमाना । चेत् यदि स्त्री नास्ति तदा तद्गृहमुद्वसं प्रयाति ॥ ६ ॥

संजायते कुलपतिः किल वामद्वारः कोष्ठे कुलस्य मधुजालमसह्यपिडं ॥

स्तंभप्रवालजननं यदि वा तदा वा दारिद्र्यमेति कुरादिविहंगनीडम् ॥ ७

अथ गेहे मधुपिडादिजननमाह—संजायते इति । कुलस्य गेहस्य कोष्ठे यदि वामद्वारो
वस्तीकं संजायते वाऽपवा मधुजालं मधुपिडः 'स्तंभप्रवालजननं' स्पृशायां नाव-
पत्वाः । अथवा कुरादिविहंगनीडं उक्तोशादिपक्षिकुलायः संजायते किञ्चिन्निमाव्यते
तदा कुलपतिर्गेहस्वामी असत्या पीडा यस्मिन्प्रदत्तकष्टं दारिद्र्यमेति प्राप्नोति ॥ ७ ॥

शृंगाणि चेद्वि पतन्ति च शालमौलेः पृःशालशालवि-

क्तकरका रुजसां निपातो नीहारशक्रानुपीति नमःसमुत्थाः ॥ ४ इति अतिरेताः ॥ 'भेदो मुखः प्रप-
त्तनं ध्वजतोरणाना गंधर्वसंज्ञितपुरो धरणीप्रकंपः । अर्चासु भंगचलनादि हुताशकोपः शाखा तरोः
पतति वायुरतिप्रचंडः ॥ ५ ॥ मधुकमालं निविशत्यकस्माद्विशंति गेहं च कपोतकाद्याः ॥
पिपीलिकाश्चेशिवाग्निपक्षिभ्योमृगाणां च कुंजा विकाराः ॥ ६ ॥ इति भौमाः इत्यादि ॥ १ ॥

यस्यालयस्य सहसा पतनं यदा स्यादत्तारमेति शरणस्थवशां तदारम् ॥

✓ धिष्ये प्रघाणपतनं तनुते त्वपत्ये माद्यं दरिद्रमनुवेलनिशांतशब्दः ॥ २ ॥

अथ प्रथमं मौमोत्पार्तेषु ग्रहगतोत्पातमाह—यस्येति । यदा यस्य नरस्यालयस्य गेहस्य प-
तनं सहसा सति ति स्यात्तदाऽरं सति ति शरणस्थो गृहस्थस्तस्य वशा महिला अत्तारं मृत्युमेति ।
तु पुनर्यदा धिष्ये गेहे प्रघाणपतनं । अर्द्धारप्रकोष्ठपतनं स्यात् 'प्रघाणः प्रघाणाभेदा बहि-
र्द्वारप्रकोष्ठके' इति हैमः । तदाऽपत्ये संताने पाद्यं रोगं तनुते विस्तारयति । पुनरनुवेलं समये
निशानशब्दो भणकाररूपो दरिद्रं तनुते ॥ २ ॥

सीमंतिनी विकृतिमत्प्रसवा स्वभोक्तुर्दास्या? मयाय वडवा

✓ बहुला स्वगोष्ठुः ॥ काली च कालभटमीति विमुक्तये वा

तच्छावदर्शनमथानु च तस्य वै स्यात् ॥ ३ ॥

अप्रस्तुतिवैकृतमाह—सीमंतिनीति । विकृतिमान् विकलांगवान् प्रसवो बालो यथा-
सा विकृतिमत्प्रसवा सीमंतिनी स्त्री स्वभोक्तुर्निनपतेरामयाय रोगाय स्यात् ॥ एवं च वड-
वाऽरंती बहुला धेनुः काली महिषी च विकृतिमत्प्रसूतिः सती स्वगोष्ठु निनस्वामिन
आमयाय स्यात् । अथ च या इति पश्चात्तरे प्रसूतेरनु पश्चात् तच्छावदर्शने तेषां बालानां विलो-
कने तस्य पुत्रस्य काष्ठमये यमस्तत्माद्गोस्त्वस्य विमुक्तये यममयमोगाय वै निश्चिदं
स्यात् । 'बहुला तु सुरम्यां नोलिषे लयोः' इति हैमः । यतः 'प्रसवविचारे स्त्रीणां द्वित्रिचरं
प्रभूति समसूतेर्वा । हीनातिरिक्तकाले स्वदेशबुलसशयो भवति ॥ १ ॥ वडवोद्रे मरिषीगोदस्तिनी-
षु यमलोद्रे मरणमेषां पगामाद्भुतिः फलं शान्ती श्वावी च गर्गोक्ती ॥ २ ॥ नार्यः परस्य देद्रेषु
त्यक्तयस्ता हितार्थिना । तर्पयेच्च द्विनान् कामैः शान्तिं चैवान् कारयेत् ॥ ३ ॥ अनुपदा-
स्वयूथम्यस्त्यक्तव्याः परसामिषु । नगर स्वामिनं युगमन्यथा नाशयति ते ॥ ४ ॥' इत्या-
दिवराहमिहोक्तिः ॥ ३ ॥

१ साकांशुकालसमये नभसः प्रसूता नन्वर्वनी गृहपतिं

गृहिणीं सुतार्थान् ॥ यत्सुकमादिति चतुर्षु निहंति

दोग्धी ह्युष्मभस्य तपसो ब्रवतश्च काली ॥ ४ ॥

अथ वडादीनां काष्ठविशेषगतममृतिरूपमाह—साकांशुभिनि । ननु निश्चिनं मम
अपगतस्य सद अर्वाशुना मूर्ध्निरेणन वर्धमानं साकांशुं राकामो वाच मूर्ध्निमुक्तमत्रे

दिवस इत्यर्थस्तस्य समये श्रावणमासस्य दिनसमये चतुर्थे पक्षे प्रहरेषु क्रमेण प्रसूता प्रसूतिं गताऽर्ज्वती वडवा क्रमेण प्रथमे द्वितीये तृतीये चतुर्थे गृहपतिं गृहिणीसुतार्थान् निहति इति । च पुनर्हरीं सिंहराशौ उष्णस्य सूर्यस्य समये सिंहराशिगतसूर्ये सति दोग्ध्री सुरभिः प्रसूता वडवावदनिष्टदा च पुनस्तपसो माघस्य समये पुनर्ज्वतो बुधवारस्य समये माघमासे बुधवारं च काली महिषी प्रसूता वडवावदनिष्टदा इति । 'अध्याया पुनर्ज्वती' इति हेम-शेषकोशे ॥ ४ ॥

भावी तदापि करभे कलभं करिण्या ज्ञेयं प्रसूयते
इति द्युविभौ नभस्य ॥ चक्रव्ययो नरपतेर्यदि
भूमिदेवे तद्दानमस्ति तदुपप्लवशांतयेऽतः ॥ ५ ॥

अथ भाद्रपदादौ हस्तिनीप्रसूतिस्वरूपमाह—भावी इति ॥ नभस्ये भाद्रपदे करभे हस्तनक्षत्रे द्युविभौ सूर्ये सति यदि चेत् करिण्या हस्तिन्या कलभं प्रसूयते । कलभशब्दस्य पुर्लिंगवर्द्धिगत्वत्वाद्वा कर्मोक्तौ प्रथमैकवचनं तदापि निश्चितं नृपतेर्नृपस्य चक्रव्ययः सैन्याविनाशो भावी भवितास्ति अत कारणात्तदुपप्लवशांतये कलभजन्मोपप्लवोपशमनाय भूमिदेवे द्विजे तद्दानं तस्य कलभस्य दानमस्ति इति ज्ञेयम् ॥ ५ ॥

गेहं यदा करटकौशिकगृध्रफेस्येन द्वितालुकक-
पोतपतत्रिणः स्यात् ॥ नाशं विशंति ससमग्रशि-
वैणनेत्रा नो चेत्तदुद्रसमगारपतेः प्रयाति ॥ ६ ॥

अथ कृतगृहप्रवेशकाद्युत्पातमाह—गेहमिति ॥ करटो द्विकः 'द्युवारि. करटो द्विक' इति हेमः । कौशिकोदकः गृध्रो दूरदृग् 'समली' इति भाषा ॥ फेरुर्नृपक श्येन पत्री 'सौचाणो' इति भाषा । द्वितालुको द्विजिह्वः सर्पः कपोतः पारावतः एते पतत्रिणो गेहं विशंति तद्भागारपते-र्गृहस्वामिन एणनेत्रा मृगाक्षी स्यात्तदा सा नाशं मृत्युं याति कथंभूता स्त्री सा समग्रशिवा समस्तकल्याणेन सह वर्तमाना । चेत् यदि स्त्री नास्ति तदा तद्गृहमुद्धतं प्रयाति ॥ ६ ॥

संजायते कुलपतिः किल वामदूरः कोष्ठे कुलस्य मधुजालमसह्यपिंडं ॥
स्तंभप्रवालजननं यदि वा तदा वा दारिद्र्यमेति कुरादिविहंगनीडम् ॥ ७

अथ गेहे मधुपिंडादिजननमाह—संजायते इति । कुलस्य गेहस्य कोष्ठे यदि वामदूरो वस्मीकं संजायते वाऽपवा मधुजालं मधुपिंडः 'स्तंभप्रवालजननं स्यूणाया ज्ञान-प्लवाः' । अथवा कुरादिविहंगनीड उक्तोशादिपसिकुच्छयः संजायते विधेति विभाव्यते तदा कुलपतिर्गेहस्वामी असह्य पीडा यस्मिन्तदशक्यकष्ट दारिद्र्यमेति प्राप्नोति ॥ ७ ॥

भृंगाणि चेद्भुवि पतंति च शालमौलेः पृःशालशालवि-

शिक्षापतनं यदा स्यात् ॥ संजायते सुरसमान-
बले तदयंस्कस्माद्धि तद्गुणपरोऽत्र न संशयोऽस्ति ॥ ८ ॥

अथ दुर्गशीर्षादिपतनदोषमाह—शृगाणीति । चेद्यादि शालमौले प्राकारशीर्षात् 'शृ-
गाणि ऋषिशीर्षाणि भुवि भूमौ पतति च पुनर्यदा पूशालो नगरीवृक्ष पूशालविशेष
नगरीप्राकारप्रतीलिस्तयो पतनं स्यात्तदास्कस्माद्धि निश्चितं तदुक्त् तस्या नगर्या भोक्ताऽपरो
राजा संजायते । कस्मिन् सति सुरसमानबले तदयं तस्या नगर्या अर्थ स्वामी तदर्थस्त
स्मिन्नत्र संशयो नास्ति । अकस्माच्छब्दं पूर्वान्वयेऽपि योज्य । 'प्रतोलि विशिस्ता समा' इति हेम ।
शास्त्रार्थेऽकस्माद्दृष्टाणा निर्देशोद्गणोद्योगं । हसने देशभ्रश रुदिते च व्याधिबाहुल्यं ॥ १ ॥
राष्ट्रविभेदस्त्वनृतौ बालवधोऽतीवकुमुभिते बाले । वृक्षात्कीरखावे सर्वद्रव्यस्यो भवति ॥ २ ॥
सद्ये वाहननाश सत्राम शोणिते मधुनि रोगा । स्नेहे दुर्भिक्षमय महद्भयं निश्चये सलिले ॥ ३ ॥
शुष्कविरोहे बीर्षान्नसंक्षय शोषणे च विरुजाना । पतितानामुत्थाने स्वयं भयं द्वेषगनि-
ते च ॥ ४ ॥ पूजितवृक्षे ह्यनृतौ कुसुमफत्रं नृपवधाय निर्दिष्ट । धूमस्तस्मिन् क्वालापव-
भवेन्नृपवधायैव ॥ ५ ॥ सर्पसु तरुषु जल्पसु वापि जनसंशयो विनिर्दिष्ट । वृक्षाणां प्रकृते
दशभिर्मासैः फलविपाकः ॥ ६ ॥ लग्नपधूपानरपूजितस्तच्छत्रं निधायोपरि पादपस्य कृत्वा
शिर्षं रुद्रजपोऽत्र कार्यो रुद्रेभ्य इत्यत्र पङ्कग होमः ॥ ७ ॥ इति 'वृक्षवेद्ये' । पराह
मिशिरोक्तम् ॥ ८ ॥

चेच्छासनासनमरिष्टनिशाटनाख्यकेकाकपोतपतता
सहसा भ्रमन्तुः । एकस्तदाविरिह शासनकामहा-
निस्तिष्ठत्यहिर्भवाति यस्य च तस्य तद्वत् ॥ ९ ॥

अथ निजामनेपविष्टकावादिदोषमाह—चेच्छासनेति । अरिष्टं वाक । निशाटना-
ख्योक्तं केदा मयूरं कपोत एवा पतता पक्षिणा द्वे एवा मध्ये एवो विद्मो यस्य
तु पुरुषस्य शासनासनमाज्ञाया आसनमुदिश्य सहसा भ्रमन् सन् इहासने तिष्ठति च पुनस्तद्वत्
हिस्तिष्ठति तदा तस्य पुरुषस्य शासनकामहाणि राज्ञां वाञ्छितं भवति । उपार्दयंशामन
मारुत्य निनाज्ञामाविष्टरोति तच्छासनामनं केकाशब्द आकारतोऽपि मयूरवाचा । उक्तं च ।
'केका भार्गवि तद्वापि मुदके जमनिन् रिव्या । गीत्रतत्रानरीताम्रपर्णापि तद्विदेनयो' इति
हलायुधटिप्पणके 'केका केकानुकाकपन्नितमिह सदा श्रूयते निशरीणा' इति शृगादशाब्देऽपि
अन्यथा इत्येतेन उद्योगो भवेत् ॥ ९ ॥

यस्यासनस्य शयनस्य च जातु भगो यानस्य वा भवाति
यस्य तदर्थभंगः ॥ अत्रातमात्महितशुद्धिभिर्गिन्यकम्मात्
कार्यं द्विजे तदपवर्जनमात्मशाय ॥ १० ॥

अथासनादिभगदोषमाह—यस्येति । जातु चेद्यस्य पुरुषस्य आसनस्य पादपीठस्य चकस्य च यानस्य वाहनस्य वा अकस्मात् भगो विनाशो भवति तदा तदर्थभग-
प्राप्तासनाद्दीनामर्थे स्नामी तदर्थस्तस्य भगो विनाशो भवति । इति हेतोरश्रातं निरतर-
त्सहितबुद्धिभिर्नरेस्तद्रूपवर्जनं आसनशय्यावाहनानां दानं द्विजे विप्रे कार्यं कर्तव्यं कस्मै
त्तमशाय आलने श सुखमात्मश तस्मै ॥ १० ॥

दृष्टे च । पुष्करकुटे ज्वलिते कदाचिद्द्रष्टुर्भवेच्छमनपूः-

॥ पदवीप्रयाणं ॥ स्यान्मातरिश्वपदवीज्वलिते तथा च
॥ द्रष्टुं नेति भवितव्यवशादकस्मात् ॥ ११ ॥

अथ जलाशयादौ सजातज्वालाया द्रष्टुर्दोषमाह । दृष्ट इति । कदाचिदकस्मात्
वितव्यवशात् पुष्करस्य जलस्य कुटे गेहं कोटश्च तस्मिन् कूपादिजलाशये इत्यर्थे । पुष्कर-
टे इत्यपि पाठः । ज्वलिते दग्धे दृष्टे सति द्रष्टुं पुरुषस्य शमनपूःपदवीप्रयाणे यमनगरी-
र्गस्थानं भवेत् ॥ जलवैकृतं यथा । अपसर्पणं नदीनां नगरादचिरेण शून्यतां कुरुते । शोष-
णशोष्याणामन्येषां वा नृदादीनां ॥ १ ॥ स्नेहासृग्मास्रवहा सकुलकलुषा प्रतीपगाश्चापि ।
रक्षकस्यागमनं नद्यः कथयति पुष्पासात् ॥ २ ॥ ज्वालाधूमकाया रुदितोत्कृष्टानि चैव
पाना । गातप्रजक्षितानि च जनमरकायोपदिष्टानि ॥ ३ ॥ सलिलोत्पत्तिरखातं गंधरसवि-
र्यये च तोयानां । सलिलाशयविकृतो वा महद्भयं तत्र शातिरियं ॥ ४ ॥ सलिलविकारे
ह्योत्पन्ना वरुणस्य वारुणेर्मत्रे । तरेव च जपहोमं शममेव पापमुपयाति ॥ ५ ॥ इति
क्षयमाणजलवैकृतेऽपि ज्ञेयं ॥ तथाच पुनर्मातरिश्वा वायुस्तस्य पदवी मार्गो व्योम तस्मिन्
ज्वलिते दग्धे दृष्टे सति द्रष्टुर्नरस्य यमनगरीप्रयाणं न स्यादिति न द्वौ नकारौ प्रकृत्यर्थं
लुप्यत । ज्वलितो दग्धमास्करौ इति । पुष्कर द्वीपतीर्थे हि । खगरागौ । अथातरे ।
सूर्यास्ये सेफले काडे शुभात्रे खे जलेऽबुदे इति हैम ॥ ११ ॥

गेहे गृही भवति यस्य यदोदकुंभीभंगः सवैति सहसा
नुरल्लिजराल्याः । भंगो भयं त्रमरजातमपारकोपं जीव-
स्वहानिरथ मंथनभांडभंगः ॥ १२ ॥

अथ जलेकुंभादिभगे दोषमाह—गेह इति । यम्यं नुरस्य गेहे यदा सहसा उद-
रस्य कुंभी उदकुंभी उदकस्य उदनादेश कुंभी पुत्खीलिंगं जलकलशस्तस्य भगो भवति ।
॥ पुनरल्लिजराल्या मणिकानामात्री श्रेणि ऊर्ध्वमेवैकोपरि न्यस्तमणिकश्रेणिः 'कुतरवेड' इति
नापा तस्या भगो भवति तदा स गृही त्रमरान्नुडैवाद्रूपाग्नातमपारकोपं भयमेति प्राप्नोति ।
अथवा मंथनमांडभगो मंथन्या भगो भवति तदा जीवस्वहानिर्नरस्य द्रव्यस्य च हानिर्भवति ॥ १२ ॥

भोगी कपोतवल्लिभुग्वकमैथुनं वा यैः पश्यंतीदुशर-

दर्द्धविमध्य एति । शार्दूलसंगमवराहकसंगमं स
गोपत्यपत्यनगरीतनिवासमाशु ॥ १३ ॥

अथ कपोतादिमैथुनदर्शने दोषमाह—भोगी इति । यो भोगी पुरुषोऽंगीत्यपि पाठः । कपोतः बलिमुक् काकः प्रतीतः एषां मैथुनं पश्यति । वा मुनः शार्दूलसंगमो व्याघ्रमैथुन वराहकसंगमः सूकरमैथुनं एतयोः समाहारस्तत् पश्यति स पुरुष आशु शीघ्रं गवां किरणानां पतिः सूयस्तस्यापत्यं यमस्तस्य नगरी संयमनी तस्यां इतः प्राप्ते निवासो येन स यमनगरी-निवासिलोकस्तं अथवा इतः प्राप्तश्चासौ निवासो निलयस्तमेति मृत्युं प्राप्नोतीत्यर्थः । कियत्कालेनेदुशरदर्द्धविमध्ये चांद्रवर्षार्द्धमध्ये पण्मासमध्ये । वराहको मयूरः । एतयोर्मैथुनमित्यप्यर्थो विभाव्यते ॥ १३ ॥

स्यादेकदृग्मुसलिकासरदोरगाणां पातस्तदूर्ध्वचरतां
यदि यस्य मुंडे । तस्यामयाप्तिरतिदुष्कवती तदा-
तत्स्पर्शोऽपि वा भवति देहभृतो रुज्जो ॥ १४ ॥

अथ मूर्ध्नि स्थितकाकादिदोषमाह—स्यादेकोति । यदि यस्य नरस्य मुंडे मस्तिष्के एकदृग् काकः मुसलिका पक्षी सरदः शृक्लासः उरगः सर्प एषां दृष्टे एषां पातः स्यात् । विभूतानामेषां उर्ध्वं चरतामूर्ध्वं गच्छतां तदा तस्य नरस्य आमयाप्तिः रोगमाप्तिर्भवति । विभूता आमयाप्तिः । अतिदुष्कवती दृष्टं कावयति वर्ताति दुष्कं दुखं तदस्यास्तीति गाददुःखयुक्ता अतिदुःखवतीत्यपि पाठः । वा पुनस्तत्स्पर्शोऽपि तेषां काकादीनां स्पर्शनमपि देहभृतो मनुष्यस्याग्रे रजे रोगाय भवति । रज्जु तस्यै रजे इति रज्जु रजा इति शब्दभेदः । पातः । 'गन्मूर्द्धि काको निवसत्यकस्मान् स पानि नाशं परमापदं वा । योपिच्छिरस्पोरव पूर्णकुंभस्थिते त्रिके स्यादनमर्षणाम । भिञ्जादपटं चेतनयस्य मृत्यु रतनाय छद्विषर्षदि हंति चंद्र' इति ॥ आरुह्य फायेन शिरःप्रदेशमुत्पत्य गानि मनिमूर्गशापी । नरस्य नाशाप स यास्य प्रयानि वेह्नाभररभ्तदानी ॥ १ ॥ मूर्द्धेगकमाच्छरथे यदीये पतत्यमै शीघ्रमुपैति पीडा । यम्यार्थेषां यन्निताशिरस्यं पतयमावप्यतिदृच्छुमोनि ॥ २ ॥ इति संहितायां ॥ १४ ॥

गर्जेद्यदांधुरमरायतनस्थली वा मोतोऽपि तापमत्ति-
वेदनमंधुकर्ता ॥ नाशं तदा सविधमेति च वासभंगं
स्थानेयमप्यादितसंहतिकोपदेतुम् ॥ १५ ॥

अथ कपोतादिगर्जेने दोषमाह—गर्जेदिति । यदाधुः कृपाऽगमयतनस्थली देहभृत्-विधा रोगो नरो अपि गर्जेत्तदांधुकर्ता इत्यपि पाठः । कृपम्यादी छिन्निरेतं तापमेति

प्राप्नोति च पुनर्नाशमेति सविधं समीपवार्तिनं वासभगं चेति । स्थाने भवं स्थानेयं निवास-
स्थानमपि अहितसहितिकोपहेतु रिपुसमूहकोपकारणमेति । खोतो निर्झरिणी इति हेम ॥ १५ ॥

**घनरसनिधिचीराकंपने देशभंगो भवति चपलमुल्का-
पातदिग्दाहयोश्च ॥ अमितकलहमव्दे कालगे ग-
र्जिते वा वननिधिरसनायौ याति शत्रूत्पदोपम् ॥ १६ ॥**

अथ मालिनीवृत्तेन भुक्पनादिदोषमाह—घनेति । घनरसा जलानि तेषा निधि समुद्र
स एव धीवर वस्त्र यस्या सा भूमिस्तस्या कंपने भव्यने पुनरुल्कापातदिग्दाहयोरु-
ल्कापाते दिग्दाहे च सति चपल शीघ्रं देशभंगो भवति । उल्का पचविधा उल्का १
धिष्ण्या २ ऽशानि ३ विद्युत् ४ तारा इति ॥ उल्कापक्षेण फल तद्गच्छिष्याशनिभिस्त्रिमि पक्षे ॥
विद्युदहोमि पद्मभिस्तद्दत्ताराविपाचयति ॥ १ आसा लक्षण सहितातो ज्ञेयं । दिशा दाह
पीतोऽग्निवर्णोऽस्त्रश्च नेष्ट सहितात फल ज्ञेय हेमवर्ण शुभ इति । वा पुनरकालगे प्रावृ-
ड्बर्जितेऽव्दे मेघे सति वनाना जलाना निधि समुद्र स एव रसना मेखला यस्या सा
भूमिस्तस्या अर्यं स्वामी भूपति शत्रूत्पदोप रिपुसनातदोष याति प्राप्नोति । किंविशिष्ट
शत्रूत्पदोप । अमितकलहममितो भूरि कलहो राटिर्यहिमस्तदिति । 'वन घनरसो यादो
निवासोऽमृत' इति हेम ॥ १६ ॥

**भवति मुकुरनाशो हानये त्योजसो वा प्रहरणपरिभंगः
संगरे भंगलब्धौ ॥ अवनिपतिस्कस्मादातपत्रस्य भंगे
मरणामिह वरूथिन्यत्ययं चेति केतोः ॥ १७ ॥**

अथ दर्पणादिविनाशे दोषमाह—भवतीति । हि निश्चित मुकुरनाशो दर्पणविनाशयि-
तुरोजसो बलस्य हानये नाशाय भवति वा पुन प्रहरणपरिभंगोऽस्त्रभंग संगरे सम्रामे
भंगलब्धौ पराजयप्राप्तये भवति । च पुनरकस्मादातपत्रस्य छत्रस्य भंगे विनाशे सति
इह नगरेऽवनिपतिनृपो मरणमेति प्राप्नोति । पुन केतो पताकाया भंगे सति वरूथिनी
सेना अत्यय क्षय प्राप्नोति । यत 'शक्रध्वजैर्द्वीलस्तभद्वारप्रयातभंगेषु । तद्वृक्षपाटतोरण
वेतूनां नरपतेर्भरणम्' ॥ १७ ॥

**जलदरसविवृद्धिं यात्यकाले स्रवंती यदि कुविभुरकस्मा-
त्प्रत्यनीकापदं च ॥ भवति जनरुज्जोऽभोऽव्यकोष्ठः
सदैव कमलविहितखातो दृष्टकावर्तमध्यः ॥ १८ ॥**

अथाकाले नदीपूरादां दोषमाह—जलदेति । यदि स्वनी नदी अफाने नदरस्य मेगस्य
रसा जलानि तेषा विवृद्धं नूपूर यानि तदाकस्मान् कुविभुर्भूयति प्रत्यनीकापद शस्त्रमान
निपद यानि प्राप्नोति । अपुन सदैव अममा जन्नेनाक्य कोष्ठो यस्य स सदा जलभृतकोट

एवविष्य कमलार्थं जलार्थं विहितं कृतं खातं विविशिष्टं कमलविहितखातं । दृष्टं कस्य नलस्य आवर्तो भ्रमो मध्ये यस्य स दृष्टवावर्तमध्यं । कोऽर्थः । देवखातादौ जलभ्रमणं भवति तदा जनरुजे लोऽरोगाय स्यात् । ' आवर्तं पयसा भ्रम ' इति । ' क्षीरं पुष्करमेवपुष्पकमलान्याप पय पाप्वसी ' इति हैम ॥ १८ ॥

त्रमरममरमूर्त्तेर्हति भंगस्त्वकस्माद्भवति तदुप-
सर्पे सर्पेण लोकभूतेः ॥ अचरणशरणानामार्तये
श्रोत्रियाणां वसुवितरणमेघानां च देवाश्रुपातः ॥ १९ ॥

अथ प्रतिमाभगादौ दोषमाह—त्रमरोति । अमरमूर्त्ते प्रतिविष्यस्य भगोऽऽरमान्त्रमर-
नृदेव राजानं हति । पुनस्तदुपसर्पे तस्या मूर्त्तेश्चलने सति लोकभूतेर्जनश्रियं सर्पेण
गमनं हानिर्भवति । चपुनर्देवाश्रुपातो देवमूर्त्तिनेत्रात् स्ववदश्रुजलमार्तये पीडयै भवति । केषां
अदृष्टान्तस्य चरणभेदं शरणं रक्षको येषां तेषां विष्णुचरणभक्तानां वैष्णवानामित्यर्थः । पुनः
श्रोत्रियाणां वेदपाठकानां पुनः वसुवितरणे धनदाने मेवा बुद्धियेषां ते तेषां दातृणां ' शरणं
रक्षणे मेहे वधरक्षयोरपि ' इति हैम । यत् प्रतिमावैकृतं । अनिमित्तचलनभगस्त्वेदाश्रुनि-
पातजल्पनाद्यानि । लिङ्गाच्चायतनानां नाशाय नरेन्द्रेदेशानां ॥ १९ ॥ बुध्या देवविकारं शुचि-
पुरोध्यास्त्रयहोपिन स्नानं । स्नानबुधुमानुलेपनवस्त्रैरभ्यर्चयेत् प्रतिमा ॥ २ ॥ इत्यादि सति
ताया । इति भौमोऽपाता विशेषतो ग्रंथातरादवसेया ॥ १९ ॥

वियति यदि खरांशोर्दृश्यते विषयुग्ममुदितमर-
मिलेशो जायते मंडलेऽन्यः ॥ निजपरिवृटनाशादिदु-
र्विचद्वयं वा सति निजनरपाले तत्र राजा तदान्यः ॥ २० ॥

अथ दिव्योत्पातेषु प्रथमं रविचन्द्रयोर्मन्दिनविचद्वयदोषमाह—वियतीति । यदि वियति-
गगने खरांशो मृगस्य विषयुग्मं विचद्वयमुदितं प्रातोदयं दृश्यते तदा राज्ञिति मण्डले
देशे निजपरिवृटनाशात् स्वस्वामिनाशतोऽन्योऽपर इलेशो मृगीशो राजा जायते । वा पुनः
रिदुर्विचद्वयं व्योम्नि दृश्यते तदा निजनरपाले मति तत्र देशेऽन्ये, राजा भवति ॥ २० ॥

नभासि समरकाले सेट्यैरेति राशिः प्रतिभयमनु
यस्तद्राशिभागस्थदेशाः ॥ गजरथहयहेपाकीर्णैर्नैवृहले-
भ्यः परजनपदपेभ्यो याति संग्राममाशु ॥ २१ ॥

अथ अट्टयुद्धदोषमाह—नभमिति । यदा नभसि व्योम्नि सेट्योर्मिहयो राशि-
समरकाले युद्धमस्यमेति प्राप्नोति तदाऽनु पश्चात् य राशिभागनवाशास्त्रेषु स्थिता ये देशा-
राश्यां नवभागेषु कर्मत्रे यत्र भूमिः स्यात् स्थितस्तेषां न य ये जनपदा सेट्युत्पि

तराशौ स्थितास्ते देशा आशु शीघ्रं प्रतिभयं भयानकं संग्रामयति । इणो रूपं प्राप्नुवति ।
किंभ्यः । जनपदा देशा जना वा तान् पांताति जनपदपाः परे च ते जनपदपाश्च शत्रुभू-
पास्तेभ्यः । किंभूतेभ्य एभ्यो गजरपहयहेपाभिराकीर्णं कौतूहल एषा तेभ्य इति ॥ २१ ॥

गदितगगनमागद्गगनाभेदयोगेऽविरलगदकृता-
तिर्णयते लोकशोकः ॥ जलदपटलगभैरावती-
दीप्तिपाते व्रजति दरमकाले लोकपालान्नृपा हि ॥ २२ ॥

अथ नक्षत्रभेदयुतो दोषमाह—गदितेति । गदितः प्रोक्तश्चासौ गगनमागद्गगनयोर्न-
क्षत्रयोर्भेदयोगश्च तस्मिन् नक्षत्रभेदयुतो सत्यां लोकशोका जनानां खेद एवते वृद्धि-
प्राप्नोति । किंभूतो लोकशोकः । अविरला निबिडगदेन रोगेण कृता आतिः पीडा यस्मिन्
सः । वा पुनर्हि निश्चित अकाले जलदपटलगभान्मेवयथामध्यादेरावतीदीप्तिपाते विद्युत्तेजःपाते
पाते प्रजा लोको लोकपालान्नृपादरं भयं व्रजति प्राप्नोति । तदिदेरावतीविद्युदिति हेमः ।
अत्रोत्तरार्द्धे संलग्नत्वाद्गगनोत्पातः प्रोक्तः ॥ २२ ॥

गवि हयकुमितांशे १ । १७ यस्य याम्यः पृपक्तो द्रुहिणभ-
शकटं साद्धाशयुग्माधिकोऽसौ ॥ भवति भुवनभीर्ति व्यो-
मगाऽपीति भित्वा मृजति विधुयमारा लोकनाशं मृजति ॥ २३ ॥

अथ दिव्योत्पाते रोहिणीशकटवेधमाह—गवीति । वृपराशौ हयकुमितांशे सप्तदशभि-
तंशे गते सति १ । १७ यस्य ग्रहस्य याम्यो दक्षिणगतः पृपक्तो बाणः साद्धाशयुग्मा-
धिकोऽस्ति शकटसहितं साद्धायाधिको भवति तदासौ व्यामगो ग्रहो द्रुहिणभं ब्रह्मणो मन्त्रं
रोहिणी तस्य शकटं भित्त्वा भुवनभीर्ति मृजति । अपि पुनरिति पूर्वोक्तबाणवेक्तव्यतायां
१२७ ॥ सत्यां विधुश्चन्द्रो यमः शनिरारो भौमश्चेत् लोकनाशं मृजति बाणे पृपक्तविशिखौ
इति हेमः । यतः 'रोहिणीशकटमर्कन्दनो सदि भिनत्तिः रुविरोऽथवा शिखी । किंवदामि
पद्मनिष्ठसागरे जगदशेषमुपयाति संस्रयम्' ॥ २३ ॥

व्रजति दिवि शिखी यद्युद्गमं देवयोगादविरलमनुपु-
च्छाशागता देशभागाः ॥ किल कलकलमन्ये यांति
नश्यंति देशा जलदविहितपीडानेकसस्योनपीठाः ॥ २४ ॥

अथ केतुवैकृतमाह—व्रजतीति । किलेति सत्ये यदि देवयोगाद्दिवि व्योम्नि शिखी
केतुवैकृतममुदधं व्रजति अनु पश्चात्तदा तत्पुच्छाशागताः तस्य केतोः पुच्छदिग्गता देशा
नश्यंति ध्वयं गच्छंति अन्ये देशा अविरलं गाढं कलकलं कोलाहलं यांति प्राप्नुवन्ति । किंभूता
देशाः । जलदेन विहिता कृता पीडा तयाऽनेकसस्येरूनं हीन पीडं स्थानं येतुते । यतः 'इदयेन'

यावन्ति दिनानि केतुस्तत्रुल्यमासान् फलमस्य वाच्यं । वर्षाणि मासैरफलोदयोऽसौ ऋत्विः
तिमूर्धोऽधिरकालदृष्टः ॥ २४ ॥

विधुविधुरुल्नेत्रान्याधयोगोऽतारिक्षे भवति भुवनपीठे
ब्राह्मकल्पांतहेतुः ॥ ध्रुवहरिपदरुंधत्यंशुमात्रीक्षणे यो
न भवति तदभिज्ञोत्तारमायाति सोऽस्म ॥ २५ ॥

अथ चंद्रलुब्धकनक्षत्रयोयोगे दोषमाह—विधिवति । अंतरिक्षे व्योम्नि विधुश्चंद्रः विधुरु-
ल्नेत्रा चंद्रमृगाक्षी नक्षत्रमित्यर्थः । तदेव व्याधः यंत्रराजे लुब्धकसंज्ञानक्षत्रं प्रोक्तं तयोश्च-
ंद्रव्याधनक्षत्रयोयोगो भुवनपीठे ब्राह्मकल्पांतहेतुः संसारप्रलयकारण भवति । पुनर्यदा ध्रुव
उत्तानपादनः हरिपदो विष्णुपदानि अरुंधती अक्षमाला अंशुमाता सूर्यमाता आसां
द्वे द्वे आसामीक्षणे विलोकने यो नरोऽभिज्ञो ज्ञाना न भवति तदा स पुरुषोऽंशं शीघ्रमन्तारं
कालमायाति कालो जगद्भ्रुक इत्युक्तत्वात् । यतः ‘ अरुंधती ध्रुवं वैव विष्णोस्त्रीणि पदानि
च । आयुर्हाना न पश्यति चतुर्थं मातृमंडलम् ’ ॥ २५ ॥

न दृश्यते येन विभा नरच्छविर्वदेति मृत्योर्लपनं च सत्वरं ॥
स वै भ्रुवंतर्गतविष्णुपत्रयषोणारसंज्ञाग्रविलोकनं तथा ॥ २६ ॥

अथ छायापुरुषादिवैठतमाह—न दृश्यते इति । यदा येन नरेण नरच्छविः पुरुष-
च्छाया विभाविशेषशोभायुक्ता न दृश्यते तदा वै निश्चितं स पुरुषः सुत्वरं मृत्योर्वमस्य
लपनं मुखमेति मरणं प्राप्नोति । तथैव भ्रुवंतर्गतं विष्णुपत्रय षोणारं नासिकाग्रं रसनाग्रं
निष्ठाग्रमेपां विलोकनं वर्तव्यं यदा न दृश्यते तदा मरणं । यतः ‘ चतुर्ष्वर्षयगुरुषुं
यंत्रं वायुपुरावृतं । फलवधित्वापरि न्यमेत्वाद्दृच्छीर्षमधिषु ॥ १ ॥ सूर्योदयक्षणे सूर्यं
पृष्ठे कृत्वा ततः सुधी । स्ववरायुर्विनिश्चेत्तु निजच्छाया विजेष्येत् ॥ २ ॥ पूर्णच्छायार्थं पदौ-
शेत तदा वर्षं न पंचना । वर्षांमोते तु पचत्वं वर्षं द्वादशभिर्षेत् ॥ ३ ॥ एतांशुष्मींश्चषे-
शार्थं नासाग्रये क्रमान् । दशाष्टसप्तषण्ण्येऽवर्षं मरणं दिशेत् ॥ ४ ॥ षण्मासान् क्रियते
नाशे शिरसश्चिब्रुवरुष वा ॥ श्रीवानाशे तु मामेनरादशादे च दृश्ये ॥ ५ ॥ मांशुः दृश्यं
मृत्युर्दिशे समभिर्षेत् । यदि च्छायाहय पश्येद्यमपार्थं तदा मनेत् ॥ ६ ॥ इति यंत्र-
प्रयोगेण छायापुरुषो ज्ञेय ॥ प्ररारात्तरेण विद्ययाति छायापुरुष इति योगशास्त्रे ॥ रोहिणी-
शशाभृच्छम महावषमरार्ते । ध्रुवं च न यदा पश्येदेवैकं स्थानदा मृति ॥ १ ॥ अथवा ।
अरुंधतीमित्यादि ॥ अरुंधती भवेत्त्रिवहा ध्रुवी नामाग्रमुत्पत्ते । नाग विष्णुपद-
प्रोक्तं ध्रुवी स्थान्मातृमंडलं ॥ ३ ॥ इति विद्या योगशास्त्रे । ध्रुवंतर्गतमित्यत्र इवर्गोदे एवैकं इदं
यवरत्नमित्यस्य हेममृत्तरय पंचमीव्याख्यातान् । अनाराग्रं वकारव्यमनागमः स्थानौ
ध्रुवर्गनामिति सिद्धं ॥ उक्तं च । रत्नं स्थेवर्गं वै हरि अत्र च कांषन ॥ इति अत्र मनुष्य
अप्यं श्वनरते ॥ १ ॥ इति हेमद्रुवाग्रये ॥ ३६ ॥

यदा सप्तम्यः सहसाऽऽहिताग्नेरत्ता तदा शाम्यति गार्हपत्यः ।

पत्न्या भवेच्चांगभृतामपि द्राग्दुःस्वप्नमुत्पातहितं विचिंत्यम् ॥२७॥

अथोपजात्या यज्ञात्प्रागग्र्यादिवैकृतमाह—यदेति । यदा गार्हपत्यस्तृतीयोऽग्निः सप्तम्यः सप्तम्यसंज्ञचतुर्थसहितः शाम्यति निर्वाणं गच्छति तदा आहिताग्नेरग्निहोत्रिणः पत्न्याः स्त्रियाः सहसाऽत्ता विनाशः स्यात् । च पुनः दुःस्वप्नमपि द्राक् सत्वरमंगभृतां प्राणिनामुत्पातहितं दोषकरं विचिंत्य ज्ञेयमिति । याज्ञिकाः पंचमयः स्मृताः । एको दक्षिणोऽग्निः अर्द्धचंद्राकारोऽयं दक्षिणदिक्स्थितः । द्वितीय आहवनीयश्चतुरस्रोऽयं । तृतीयो गार्हपत्यो वर्तुलाकारोऽयं । चतुर्थः सप्तम्यः निष्कर्मरुं द्वौ वर्तुलौ ४ पंचम आवसथ्य ९ इति ॥ स्वप्ने श्वमद्यमाणश्च गृध्रकाकनिशाचैः ॥ ऊह्यमानं खरोष्ट्राद्यैर्यदा पश्येत्तदा मृतिः ॥ १ ॥ रश्मिभिर्मुक्तमादित्यं रश्मियुक्तं हविर्भुजं ॥ यदा पश्येद्विपद्येत तदेकादशमासतः ॥ २ ॥ वृक्षाग्रे कुत्रचित्पश्येदंधर्वनगरं यदि । पश्येत्प्रेताम् पिशाचान् वा दशमासेन तन्मृतिः ॥ ३ ॥ इत्यादियोगशास्त्रे ऋषिभाष्याः ॥ २७ ॥

जनो यदैत्पद्भुतसंभवं स व्रतोपयामाध्वरकर्मपूर्वं ॥

आरभ्य कर्मेति तदैति हास्यं भुक्त्वानु तद्भुक्तिमुपास्यमेतत् ॥२८॥

अथ प्रारब्धकार्ये उत्पातसंभवहेयतामाह—जन इति । यदा जनोऽद्भुतसंभवमुत्पातोद्गममेति प्राप्नोति किं कृत्वा व्रतोपयामाध्वरकर्मपूर्वं कर्म आरभ्य तदा स जनो हास्यमेति प्राप्नोति । कारणान्तद्भुक्तिं भुक्त्वा तस्योत्पातस्य भोगनिजकालपर्यंतं विहाय अनु पश्चान् एतन् कर्म उपास्यं सवनीयमिति ॥ २८ ॥

अन्यैरथोत्पातादिनेऽपि कार्यं न मंगलं स्वागमभेदमत्रैः ॥

उक्तौपधीस्नानविधेश्च होमादुत्सर्गतः शांतिमुपैति लोकः ॥ २९ ॥

अथोपसंहारेण शांतिमाह—अन्यैरिति । अथ अन्यैरपि पुरुषैरुत्पातदिने मंगलं न कर्तव्यं । अथोत्पातः, स्वागमभेदः, न, शांतिमुपैति, कर्त्तव्यं, उक्तौपधीस्नानविधेश्च स्वागमभेदमत्रैर्निनशास्त्रामेदमत्रैश्चेति ॥ २९ ॥

इति श्रीज्योतिर्विदाभरणे उत्पाताध्यायः षष्ठः ॥ ६ ॥

इत्याद्य उत्पाता ज्ञेयाः ॥ निनर्तुप्रमवा उत्पातास्तु न दोषाय स्युः । यन ॥ वजाशनिमही-
कंपसंध्यानिर्वातनि स्वना । परिवेपरजोवूमरक्ताकर्स्तमनोदयाः ॥ १ ॥ इमेभ्योऽन्नरसस्नेहबहुपु-
ष्पफलोद्गमाः । गोपक्षिमदगृद्धिश्च शिवाय मधुमाधवे ॥ २ ॥ तारोल्कापातकल्पं कपिलाकेंद्रमंडलं ।
अनग्निज्वलनहस्तोदधूमरेण्वनिलाहत् ॥ ३ ॥ रक्तपद्मारुणं सांध्यं नमः क्षुब्धार्णवोपमं । सरितां
चानुसंशोषं दृष्ट्वा ग्रीष्मे शुभं वदेत् ॥ ४ ॥ शक्राद्युषपरीवेपवित्पुष्पाविरोहणं । कपोद्धर्तन-
वैकृत्यं रसनं दरुणं सितेः ॥ ५ ॥ सरोनद्युदपानाना गृह्यन्वन्तरणच्छाः । सरगं चाग्निगेहानां

वर्षासु न भयावहं ॥ ६ ॥ दिव्यस्त्रीभूतगंधर्वविमानाद्भुतदर्शनं । ग्रहनक्षत्रताराणां दर्शनं
 च दिवांबरे ॥ ७ ॥ गीतवादित्रनिर्घोषा वनपर्वतसानुषु । सस्यवृद्धिरपां हानिरपापाः शरदि
 स्मृताः ॥ ८ ॥ शीतानिलतुषारत्वं नर्दनं मृगपक्षिणां । रक्षोयक्षादिस्तत्वानां दर्शनं वागमानुषी ॥ ९ ॥
 दिशो धूमांधकाराश्च सनमोवनपर्वताः । उच्चैः सूर्योदयास्तौ च हेमंते शोभनाः स्मृताः ॥ १० ॥
 हिमपातानिलोत्पाता विरूपाद्भुतदर्शनं । कृष्णांजनाभमाकाशं तारोल्कापातपिंजरम् ॥ ११ ॥
 चित्रगर्भोद्भवाः स्त्रीषु गीताश्वमृगपक्षिषु । पत्रांकुरलतानां च विकाराः शिशिरे शुभाः ॥ १२ ॥
 इति स्वर्तजाः शुभाः ॥ उन्मत्तानां च या गाथा शिशूनां यच्च भाषितं । स्त्रियो यच्च प्रभाषते
 तस्य नास्ति व्यतिक्रमः ॥ १३ ॥ पूर्वं चरति देवेषु पश्चाद्गच्छति मानुषान् । नाचेदिता वाग्
 वदति सत्या हेया सरस्वती ॥ १४ ॥

इति श्रीपार्ष्णिमीयगच्छाधिराजभद्ररकपुरदरधीमहिमाप्रभसुरीश्वरचरणसरोरुहचचरीकायमान
 शिष्यभावरत्नविरचिताया श्रीकविकालिदासकृतज्योतिर्विदाभरणस्य
 सुखबोधिकायामुत्पाताध्याय षष्ठ समाप्त ॥ ६ ॥

अथ संस्कारप्रकरणम् । ७

अथाहमाधानविधानतो मतेर्लपामि धारामरभूमिभृद्विशां ॥

स्वकीयकर्मोदितधर्मकीर्तनैर्मनीषिणां संस्कृतिकालनिर्णयान् ॥ १ ॥

अथोत्पातज्ञानानेतरं पुरुष. शुभाशुभं समीक्ष्य योग्यव्यवहारमार्गं व्रजति व्यवहारस्तु गर्भ
 शानादारभ्य भवत्यतो वंशस्येन गर्भाधानादिसंस्काराध्यायसंधानमाह—अथेति ॥ अथ प्रा
 त् आध्यायानविधानतो गर्भाधानविधित आरभ्य संस्कृतिकालनिर्णयान् संस्कारसमयनिश्चयत्वेन
 कथयामि । कर्मनीषिणां बुद्धिमत्ता धारामरभूमिभृद्विशां विमलात्रियवैश्यानां मते कथंमुनेर्भ
 षीयकर्मसु उच्यते उक्ता कथिता वा ये धर्मास्तेषां कीर्तनं संकथनं येषु ते ते स्वकीय
 उदितधर्मकीर्तनैः ॥ १ ॥

इयादजोदर्शनकाले । पुत्रं चो नरो वशामहःपंचकर्मकसत्वनं ॥
 वेहाय युगमासु विभाषीते भ्रष्टोऽप्युर्व्वं सुदायादफलाप्तिकामवान् ॥३
 गोपनाया गर्भाधानज्ञाने भ्रष्टोऽप्युर्व्वं सुदायादफलाप्तिकामवान् ॥३
 उलमात्सिष्टहायुको नरो रतेर्दर्शनकाले ॥ इयादिति । सुदायादफलाप्तिकामवान्
 पक्त्वा अतोऽप्युर्व्वमेतन्मया ॥ इयादिति । सुदायादफलाप्तिकामवान् ॥३
 इयादिति । सुदायादफलाप्तिकामवान् ॥३

त्रिविष्टपारीज्यादिने प्रशस्तं दिने गुरोश्चांद्रमसायनस्य ॥

दाक्षायणीकांतदिने क्वचित्स्यादाधानदानं प्रथमं वशायां ॥ ३ ॥

अथ प्रथमाधानदाने वारानाह—त्रिविष्टपेति । वशाया स्त्रियां प्रथममाधानदानं प्रशस्तं शुभं स्यात्कस्मिन् त्रिविष्टपारीज्यादिने त्रिविष्टपस्य स्वर्गस्य आधारे आवेषोपचाराद्देवानामरयो देत्यास्तेषामीज्यः पूज्यः शुक्रस्तस्य दिने शुक्रवारे पुनर्गुरोर्दिने चांद्रमसायनस्य बुधस्य दिने क्वचिदाश्रायणीनां तारकाणां कांतः चंद्रस्तादिनेऽपि ॥ ३ ॥

धाराधरारूढतमीशदारा सकाशनाह्याभरणांत्यतारा ॥

सयातुभा सोमशुर्धादुवामा नाधानदाने हि वरा पुरंध्याः ॥ ४ ॥

अथाधानदाने वर्ज्यनक्षत्राण्यह—धाराधरेति । हि निश्चितं पुरंध्याः स्त्रियाः आधानदाने धाराधरारूढतमीशदारा धाराधरो मेघस्तमारूढ इंद्रः 'संकंदनाखंडलमेघवाहनाः' इति हेमवचनात् ॥ तस्य तमीशदारा चंद्रकलत्रं ज्येष्ठान वरा न श्रेष्ठा इत्यर्थः । किंभूता धाराधरारूढतमीशदारा को वायुरशनं भक्षणं यस्य स काशनोऽहिस्तस्य मं अश्लेषा अह्याभरणः सर्पभृषणः शंभुरार्द्रा अंत्यतारा रेवती एताभिः सह वर्तमाना । पुनः किंभूता यातुनो रक्षसो मं मूलं तेन सह वर्तते सयातुभा । पुनः किंभूता उग्राणि उग्रसंज्ञमानि शुचिरग्निस्तार्येदुवामा वृत्तिका एताभिः सह वर्तते या सा सोमशुर्धादुवामा ज्येष्ठाश्लेषार्द्रारेवतीमूलमवापूर्वात्रयवृत्तिका एता नेष्टाः ॥ ४ ॥

पश्येत्तमिस्त्रेशवलं युवत्या निपेककर्मण्यणुशोणितायाः ॥

राशौ ससोमप्रमदोत्थत्रीजे शृंगारयोऽन्याहवभावभाजि ॥ ५ ॥

अथाधाने राशिवलमाह—पश्येदिति । निपेककर्मणि आधानदानविधौ पति युवत्यास्तरुणस्त्रिया राशौ तमीशवलं चंद्रवलं पश्येत्समीक्षेत । किंभूताया युवत्या अणु स्तोकं शोणितमृतत्वन्नरुधिरं यस्याः सा तस्या अणुशोणितायाः रजोदर्शनाद्बहुदिवसे षोडशे दिने वाणुशोणिता स्त्री भवतीत्यर्थः ॥ किंभूते राशौ सोमप्रमदा नक्षत्राणि ताम्य उत्थं बीजं वीर्यं तेन सह वर्तते ससोमप्रमदोत्थत्रीजे । पुनः किंभूते राशौ शृंगारयोनिः कंदर्पस्तस्याहवभावं संप्राप्तभावं मनतीति शृंगारयोऽन्याहवभावभाक् तस्मिन् पुरुपराशौ इत्यर्थः ॥ ५ ॥

पर्वादिजश्राद्धदिनेषु भीरोभवत्यभद्राय निपेककर्म ॥

रिक्तासु भैम्यां भवलुल्यघसे षोष्णे सचद्रे विवले निजायें ॥ ६ ॥

तथाष्टमी दुष्ट्युतिर्भघस्रजा वेला च संध्योर्दिनदोषयोर्बुधैः ॥

स्वमध्ययामद्वयकालचारिणी विगर्हिताधानविधौ विभावरी ॥ ७ ॥

अथाधानविधौ श्लोकद्वयेन पर्वादिनि निषेधयति—पर्वेति ॥ पर्वादिषु निषेककर्म गंधोधानस्त्यं भीरोः स्त्रिया अमद्राय दुःखाय भवति ॥ पर्वे अमावास्यादि आदिनानां पितृणां

श्राद्ध एषा द्वे एतद्दिनेषु च पुना रिक्तासु ४ । ९ । १४ तिथिषु भेभ्या विष्टौ पुनर्भवे
 र्द्वेस्तुल्यवत्त्वे एकादश्यामित्यर्थ ॥ पुनर्दोस्ते चद्रेऽश्विनीगतचद्रे पुनर्विवले बलहीने निजायै-
 निजे स्वकीये य प्रथम आधानमाभस्तरयार्थं स्वामी शुक्रस्तस्मिन् गर्भप्रथममासस्य शुक्रस्वा
 मित्वात् ॥ यदुक्त बृहज्जातने ॥ बल १ घना २ कुरा ३ स्थि ४ चर्मा ५ गज ६ चे
 तनता ७ सित १ कुज २ जीव ३ सूर्य ४ चद्रा ५ किं ६ बुधा ७ परत ॥ उदयपनय
 < चद्र ९ सूर्यनाथा १० क्रमशो गदिता अधिषा इति ॥ ६ ॥ तथेति ॥ आधानविधौ
 तथा पुनर्बुधैरष्टमी गार्हता तिरररुता एव भवत्तजा नक्षत्रदिनजाता दुष्टयुतिर्दुष्टयोग पुन
 दिनदोषयो सध्वौ प्रात साय सध्याऽऽल्योर्वेला पुन स्वमध्ययामद्वयकालचारिणी निजम
 ध्वानुगामिनी विभावरी रात्रि रात्रेर्मध्य त्याज्यमित्यर्थ ॥ ७ ॥

नृयोपितोर्जन्मदिनं वराननां न कामयेदर्भकगर्भपुष्टये ॥
 चरोदये चोदयगैरसाधुभिर्ब्रह्मांशगे तूदयभागनेतरि ॥ ८ ॥

अथाधानविधौ जन्मदिनादीनि निषेधयति—ना इति । ना पुरुषोऽर्भकगर्भपुष्टये बाल-
 कगर्भोपणाय वरानना मुमुखीं न कामयेत् स्त्रीसेवान कुर्यात् । कस्मिन् योपितो नार्या जन्म
 दिने पुनश्चरोदये चरद्रे पुनर्ब्रह्मांशगे सूर्यनवाशगे उदयभागनेतरि उदयो लग्न भागो
 नवाशोऽनयोनेता स्वामी तस्मिन् वा पुन कै रत्वाऽसाधुभि खलग्रहै किभूतैरसाधुभि उद
 यगैस्तनुलग्नगते ॥ ८ ॥

विलग्नतो वारिवृषोपलब्धिगे. सौम्यैरसौम्यैररिविक्रमायगेः ॥
 विधेः ससौम्ये च शुभाय चोदमे व्रजेदपत्याय नरो नितंविनीम् ॥ ९

अथाधानविधौ शुभलग्न दर्शयति—विलग्नति । नरो नितविनीं स्त्रीं व्रजेत्सग कुर्यात्
 कस्मै शुभायापत्याय शुभपुत्राय वै सौम्यग्रहं रत्वा किंभूतै सौम्यैर्विलग्नतस्तनुमवनतो
 वारि चतुर्थ ४ वृषो नवम ९ उपरि सुंदि पंचमं ५ 'प्रेसाचित्पत्राय' इति हेम ॥
 एषां द्वे एषु गते पुनरसौम्यं खग्रहं किभूतैरसौम्यैरि पष्ट ६ विक्रममृतीय ३ आय
 एकादश ११ एषा द्वे एतद्रे ॥ पुन कस्मिन् ससौम्ये शुभग्रहमहित विरो चद्रे उदमे
 प्राभूने सति ॥ ९ ॥

काव्यारगुर्वंशुमदिदुभास्करिज्ञलमपेदूष्णमरीचयः क्रमात् ॥

आधानमासात्त्रिल मासपालकाः पुष्पंत्यमी गर्भकला स्फुट्रना ॥ १०
 अथ गर्भस्य दशमासानां पनीनाह—काव्यति । विज्ञेति मय्य आधानमासादमी
 काव्याया क्रान्त् मासपालका मासमाप्तानो गर्भकला पुष्पानि वृद्धि नयति । काव्य शुभ
 प्रथमाधानमासमाप्तमी १ एव आरो मौने त्रितीयमासमाप्तमा २ गृह्णन्तीयमासमाप्तमी ३ अ
 म्यंशतुर्गामस्वामी ४ इत् पंचममासमाप्तमी ५ षष्ठमासमाप्तय मासगि दानि

मृगमासस्वामी ६ ज्यो बुवः सप्तममासस्वामी ७ लग्नपति. आधानकाललग्नपतिर्गर्भाष्टममास-
स्वामी ८ इन्दुर्नवममासस्वामी ९ उष्णमरीचि सूर्यो दशममासस्वामी १० किंभूता गर्भकलाः
स्फुरन्धना. लसद्वर्धमानगर्भापिंडविशेषाः ॥ १० ॥

मासेश्वरे राजनि शक्तिशालिनि त्विष्टैर्ग्रहेर्दृष्टघने च साधुभिः ॥

नराख्यराशाबुदये लवानुगे वदन्ति तत्कर्मविधिं मनीषिणः ॥ ११ ॥

अथाधानविधाने मासेश्वरादिवलप्राह्यतामाह—मासेति । मनीषिणः पंडितास्तत्कर्मविधिं
गर्भाधानकार्यविधानं वदन्ति कथयन्ति कस्मिन् मासेश्वरे शक्तिशालिनि बलयुक्ते सति तु पुनः
राजनि चंद्रे शक्तिशालिनि सति पुनरिष्टैर्ग्रहेश्च पुन साधुभिः सौम्यग्रहेर्दृष्टघने विलो-
किततनुभवने सति पुनर्नराख्यराशौ मिथुनकन्यातुलाकुंभघनु.पूर्वाब्दमकरोत्तरार्द्धं चैते नररा-
शयः लग्ने लग्नानुगे नराशमो सति ॥ इति गर्भाधानसंस्कारः प्रथमः ॥ ११ ॥

स्वजातिधर्मादृतमार्गतो वरं स्वकालगं पुंसवनं च कीर्तितं ॥

मासादिगर्भेऽगमितेऽष्टमेऽथवा सीमितकर्म स्वकुलक्रमाद्वा ॥ १२ ॥

अथपुमवनभीमंतयोः र्ममाह—स्वजातीति । आदिगर्भे बुधैः स्वकालगं पंचममासप्रातं
पुंसवनं पंचममासीसप्तक प्रकीर्तितं पंचमे मासि विधेयमित्यर्थः ॥ किंभूत पुंसवनं स्वजातिधर्मा-
दृतमार्गतो निजजातिधर्मांगीकृतमार्गेण वर श्रेष्ठं ॥ पुनरादिगर्भे बुधैः स्वकुलक्रमान् सीमितकर्म
आग्रहणीकृत्यं प्रकीर्तितं कस्मिन् गमिते षष्ठेथवाऽष्टमे मासि ॥ १२ ॥

सर्वसहायोनिपतंगमंत्रिणां वाराः पुरंध्रीधृतगर्भसंस्कृतौ ॥

शस्ता विभद्रा हि विनष्टशीतभा श्रुतुर्दशीपक्षतिपातवर्जिताः ॥ १३ ॥

अथैतयोर्वारशुद्धिमाह—सर्वमिति । पुरंध्रीधृतगर्भसंस्कृतौ स्त्रीधृतगर्भसंस्कारे पुंसवने
सीमिते चेत्यर्थः । सर्वसहा भूमिस्तस्या योनिर्जन्म यस्य स भौम पतंगः सूर्य मन्त्री गुरुरेषा
द्वेष्टे एषा वारा. शस्ता शुभा प्रोक्ता । विभद्रा वारा विभद्रा विष्टिरहिता पुन किंभूता
वारा. विनष्टशीतभा नष्ट क्षयं गत शीतभो हिमाशुश्रुते यस्या साध्यामासी विगता नष्ट-
शीतभा येभ्यस्ते आमावासीरहिता इत्यर्थः । 'मा नष्टेषुकला दुह' इति हेमः ॥ पुन. किंभूता
वारा. चतुर्दशी पक्षति प्रतिपत् पातो व्यनीपात एभिर्जिता ॥ १३ ॥

अधोक्षजादित्यपुरंदरार्चितक्रव्यादभार्यामग्मातृतारकाः ॥

प्रकीर्तिताः पुंसवने स्फुरत्कलाः सीमितकर्मप्यपि कामदा बुधैः ॥ १४ ॥

अथनयोर्नक्षत्रशुद्धिमाह—अधोक्षजेति । पुंसवने मीननक्षत्रमप्यपि बुधैः रवौऽग्नादितारका सि
द्धिदाः प्रकीर्तिता । अधोक्षजा निष्पु श्रवण आदित्यो ह्यग्ने पुरंदरार्जिता गुरु पुष्य
क्रव्यादो रक्षो मूल भार्गो नानानक्षत्रजानर्ग स्वामी पट्रो मृगशिरः अमरमाता पुनर्नृ इति ।
किंभूता एतास्तारा स्फुरत्कला अमुप्रविश्या । इति पुमवनसंस्कारे द्वितीयः ॥ १४ ॥

शक्तिर्विशां शूद्रजनस्य सप्तमे सीमंतकृत्यं च जगाद मास्यलं ॥

पौष्णेऽपि तत्कर्म कुमारहारितो न मेनिरेऽन्ये श्रुतिधर्मदृष्टयः ॥१५

सीमंते ऋषिमत्माह—शक्तिरिति । अलं निश्चितं शक्तिर्ऋषिवैश्यानां तु पुनः शूद्रविशं शूद्रमनुष्याणां सीमंतकृत्यं सप्तमे मासि जगाद कथयामास ॥ 'विद्वेषवेशे नृवैश्ययोः' इति हैमः । च पुनः कुमारहारीतः ऋषिः पौष्णेऽपि रेवत्यामपि तत्कर्म सीमंतकार्यं जगाद अन्ये श्रुतिधर्मदृष्टयो वेदधर्मद्वयारस्तत्कर्म न मेनिरे ॥ १५ ॥

खलेतरैर्व्यत्रहितांत्यभावगैर्ग्रहैरामित्रायसहोत्पगैः खलैः

त्रिकोणकेंद्रायगते पुरोधसि स्मृतं च सीमंतविधानमंगतः ॥ १६ ॥

अथ सीमंतविधाने लग्नशुद्धिमाह—खलेति । अंगतो लग्नाद्यत्रहितांत्यभावगैर्विगतता अत्ता मृत्युरष्टमः ८ अहितः षष्ठः ६ अंत्यो द्वादशः १२ भावा एभ्यस्ते व्यत्रहितांत्यभावगैः अष्टमषष्ठद्वादशभाववर्जितैः खलेतरैः सौम्यग्रहैः च पुनरामित्रायसहोत्पगैः आमित्रः षष्ठः ६ आय एकादशः ११ सहोत्पस्तृतीयः ३ एतद्भावगतैः खलग्रहैः कृत्वा पुनस्त्रिकोणे नवमे पंचमे भवने केंद्रे प्रथमचतुर्थसप्तमदशमभवने आये एकादशे भवने गते पुरोधसि गुरोः सति सीमंतविधानं स्मृतं बुधैरिति शेषः । इति सीमंतसंस्कार-स्मृतीयः ॥ १६ ॥

जन्यन्ह्यथो दारकजन्मर्नाति वाकैरभिन्नेऽहानि जातकर्म ॥

श्रावान्हि वा साधुदिनेशोर्दध्यं नामान्तमाद्येऽपि दिने तदुक्तम् ॥१७

अथ जन्मकृत्यमाह—जन्यन्द्येति । अधानतर दारकजन्मर्नाति सुतजन्मप्राप्ते जन्यन्दि जन्मदिने तज्जातकर्म मालकजन्मकार्यं नामात् नामपर्यंतमुक्तं बुधैरिति शेषः ॥ वरिधिन अकें सूर्यैरभिन्ने द्वादशेऽहानि इत्यर्थः ॥ अथवा श्रावान्हि श्रवणं श्रावस्तदन्हि पुत्रजन्मश्रुतदिनेऽथवा साधुदिने सौम्यग्रहवारदिने वा अथवा आद्ये रविवारेऽथवा आद्ये जन्मदिने ॥ १७ ॥

खरोग्रसाधारणभान्यभेषु चिरायुषे नाम च जातकर्म ॥

शुभोदये कंटकगोऽथ सूनोर्विष्ये गुरो वा खलु बोधने स्यात् ॥१८

अथ जातकर्मणि नक्षत्रादीन्माह—खरोग्रेति । खरमज्ञानि उग्रमंज्ञानि साधारणमहा नक्षत्राणि विहाय अन्येषु इतरमेषु पुन शुभोदये शुभग्रहे कंटकगो केंद्रगतं विष्ये शुभं गुरो वा सति खलु निश्चितं सुतो वात्कस्तस्य जानकर्म चपुनर्बोधने व्यवहारप्रवर्तकज्ञानं देवदत्त इत्यादि नाम स्यात् ॥ बोधनेऽत्र निमित्तार्थे सप्तमी ॥ कर्म चिरायुषे दीर्घजीविताय इति जन्मसंस्कारश्रुत्यर्थः ॥ १८ ॥

आजन्ममासांतमदुष्ट्वारे चोक्तेषु भेष्विदुबले शिशोर्भे ॥

केचिजगुर्नामविधानमेतत्प्रधानमूरूद्रवपद्यजातो ॥ १९ ॥

अथ नामविधानं मतांतरमाह—आजन्मेति । केचिन्मुनयः ऊरूज्ज्वा वेश्याः पद्याः शूद्राः
एषां जातौ सगोत्रे एतत् प्रधानं नामविधानं जगुः कथयामासुः । केषु आजन्ममासांतं जन्म-
मासमारम्य उक्तेषु कथितनक्षत्रेषु पुनरदुष्टवारे पुनः शिशोर्बालस्येदुबले चंद्रबलयुक्ते भे
राशौ सति ॥ १९ ॥

पटूर्मणो बाहुभुवोत्थवार्यैर्नामोदितं वर्णचतुष्टयाढ्यं ॥

सत्र्यक्षरं हारि विशास्त्रिवर्णं द्विवर्णवच्छौद्रमतौऽत्यजेऽन्यत् ॥ २० ॥

अथ विप्रादीनां नामविवेकतामाह—पट्टेति । आर्यैः पटूर्मणो विप्रस्य बाहुभुवः
शत्रियस्य वर्णचतुष्टयाढ्यं सत्र्यक्षरयुक्तं चतुरक्षरयुक्तं त्र्यक्षरयुक्तं वा नाम हारि मनोहरं उदितं
प्रोक्तं । एवं अथवा पुनः विशो वैश्यस्य त्र्यक्षरं पुनः शौद्रं नाम द्विवर्णवत् द्विवर्णयुक्तं
पुनरतोऽस्मादत्यजेऽन्यनामेति । विशेषस्तु ग्रंथंतरादवसेयम् ॥ २० ॥

स्थिरोदये चापघटज्ञभांशके युते च वा विष्म्यविदिद्रपूजितैः ॥

विलोकिते नाम निगद्यते शिशोरसद्ग्रहालोकनयोगवर्जिते ॥२१॥

अथ नामकथिते लग्नशुद्धिमाह—स्थिरोदयइति । शिशोर्बालकस्य नाम निगद्यते
कथ्यते पित्रेति शेषः । कस्मिन् स्थिरलग्ने पुनश्चापो धनुराशिः घटस्तुजाराशिः ज्ञस्य बुधस्य
भे राशी कन्यामिथुने एषां राशीनामंशे । किंभूते स्थिरोदये नवांशके च विष्म्यः शुक्रःविद्बुधः
इंद्रपूजितो गुरुरेभिर्युतेऽथवाऽसद्ग्रहालोकनयोगवर्जिते दुष्टग्रहविलोकनयोगपरित्यक्ते ॥ २१ ॥

यस्येद्रभं जन्मनि यातुधानभं जंतोरं वा हि भुजंगभं भवेत् ॥

गंडांतकं वा यमघंटतारकं यमालयं याति न संशयोऽत्र सः ॥२२॥

अथ ज्येष्ठामूलजातापत्ये दुष्टफलमाह—यस्येति । यस्य जंतोः शिशोः जन्मनि इंद्रभं
ज्येष्ठायवा यातुधानभं मूलं वा भुजंगभमश्लेषा वा गंडांतकं वा यमघंटतारकं भवेत् अं
स नरो यमालयं मरणं याति एति अत्र संशयो नास्ति ॥ २२ ॥

नक्तंचरज्योतिरनंत्यपद्भवं विनामकृत्यं प्रविधाय बालकं ॥

परित्यजेदाश्वथ हायनाष्टकं तदाननं वा न विलोकयेत्पिता ॥२३॥

अथमूले जातापुत्रे कथ्यमाह—नक्तमिति । पिता हायनाष्टकं यावत् बालकमागु शीघ्रं
परित्यजेत् । किञ्च वा विगतं नाम यस्मात्तत् विनाम नामराहितं सूतिकर्म प्रविधाय कथंभूतं
नक्तंचरज्योतिर्मूलं तस्मानंत्यपद्भवं चतुर्वचरणं विहायान्यत्रिकवर्णनातं वा पश्चंतरे पिता
तदाननं तस्य पुत्रस्य सुखं न विलोकयेत् ॥ २३ ॥

पितुः सवित्र्या विभवस्य चापदो मूलादिपादाःकर्मतस्तदग्रं यः ॥

भवंति नाशाय शिशोर्भुजंगभे प्रतीपमतेत्कलमंत्यपादतः ॥ २४ ॥

अथ मूले जातपुत्रे फलमाह—पितुरिति । मूलादिपादात् मूलप्रथमपादान् क्रमनः तद्द्वयो मूलचरणाः शिशोर्बालकस्य पित्रादिकानां विनाशाय भवति । कोऽर्थः । मूलप्रथमपादे जातशिशुः पितुर्नाशाय भवति ॥ द्वितीयपादजः शिशुः सवित्र्या मातुर्नाशाय भवति । तृतीयोऽधिजः शिशुर्विभवस्य संपदो नाशाय चतुर्थाधिजः शिशुरापदो नाशाय शुभाय भवतीत्यर्थः ॥ भुजंगभेऽश्लेषायामेतत्फलमंत्यपादतः प्रतीपं विपरीतं । कोऽर्थः । अश्लेषाया अंत्यपादे जातः शिशुः पितुर्नाशकः एवं तृतीयोमातुर्द्वितीयो घनस्य प्रथमपादः शुभाय इति ॥ २४ ॥

विडौजसो जन्मनि भस्य जंतोर्द्विजिह्वहाराफलवत् फलं स्यात् ॥
शतौषधीमज्जनहोमदानात्किलेतदुक्ताखिलदोषशांतिः ॥ २५ ॥

अथ ज्येष्ठाफलमाह—विडौजेति । जन्मनि विडौजस इन्द्रस्य तक्षत्रस्य ज्येष्ठायाः फलं द्विजिह्वहः सर्पस्तस्य ताराऽश्लेषा तद्वत्फलं स्यात् ॥ कस्य जंतोर्नरस्य किलेति तदुक्ताखिलदोषशांतिः तेषु मूलादिनक्षत्रेषु उक्ताऽखिला दोषास्तेषां शांतिरुपशमनं स्यात् । कस्मात् शतौषधीमज्जनहोमदानात् स्पष्टमिति ॥ २५ ॥

प्रतिष्ठिताख्यस्य शिशोः शुभान्दिं त्रयीतनोरेन्द्वयथवा विरिक्ते ॥
भवेन्नवांदोलकपंजरस्य निबंधनं मांघनिमीलनाय ॥ २६ ॥

अथ पाठणकबंधनमुहूर्तमाह—प्रतिष्ठितेति ॥ शिशोर्बालकस्य मांघनिमीलनाय रोगनाशाय नवांदोलकपंजरस्य निबंधनं भवेत् । कस्मिन् शुभान्दिं शुभदिनेऽथवा त्रयीतनो सूर्यस्यान्दिं दिने विरिक्ते रिक्तातिथिरिति किमुत्स्य शिशोः प्रतिष्ठितान्यस्य प्रतिष्ठितस्यापिना आख्या नाम यस्य स तस्य ॥ २६ ॥

सदागतित्वाष्ट्रदित्वाज्यभेषु ध्रुवेषु चांदोलनिबंध उक्तः ॥

सदेवदोषज्ञहरीनभेषु व्युग्रोदयापर्वविपातकालः ॥ २७ ॥

अपादोलकबंधने नक्षत्रशुद्धिमाह—मंदादि । आंदोलनिबंध उक्तः बुधैरिति शेषः । तेषु मंदादि-तिर्वायुः स्यातीत्यत्रा चित्रा आदिनि पुनर्वसुः दंड्यः पुष्यः एषु नक्षत्रेषु पुनर्वसुषु ध्रुवमंजानक्षत्रेषु कर्कशनेषु सदेवदोषज्ञहरीनभेषु देवदोषज्ञा देवदोषज्ञाभिर्ना हरिर्विष्णुः श्रवणः इन्द्रः सूर्यो हस्त एभि मरु वर्तते तानि तेषु किमुत् अदोऽनिबंधः व्युग्रोदयापर्वविपातकालः विमता उग्रार्थ इंधरान् उदका जन्म यस्याः सा विष्टिः पत्राणि विपातो व्यपीपातादिने यस्मात्प्र. किष्ट व्यपीपातपर्वदिन इत्यर्थः ॥ 'श्रीचक्रोऽं ध्रुवोऽं च मीममर्गो' इति ह्यः ॥ २७ ॥

विचित्तयेदोलकपेटकेऽस्मिंश्चतुर्दिशो हंसकरावृत्तज्ञानं ॥

दिशो हरेर्भान्यय पंच पंच मध्ये ततः सप्त बुधः क्रमेण ॥ २८ ॥

अथांदोलके नक्षत्रस्यापनमाह—विचिंतयेदिति ॥ बुधः पंडितो हंसकरावृत्तर्हात्, सूर्यनक्षत्रा-
ङ्कमेण हरेरिंद्रस्य दिशः पूर्वतः पंच पंच मानि अस्मिन् दोलकपेटके चतुर्दिशो विचिंतये-
त्ततः पुनर्मध्ये सप्तमानि स्थापयेत् ॥ २८ ॥*

इंद्राशमृक्षं शयने शुभं भवेद्यमाशामामाय कपाशामामदं ॥

यज्ञाशमत्रेति सुखाय भं शिशोरंतर्गतं तस्य च दोलकबंधने ॥ २९ ॥

अथ पूर्वादिस्थमफलमाह—इंद्रेति ॥ इति पूर्वोक्तप्रकारेण दोलकबंधने दोलकनक्षत्रस्यापने
स्थितमृक्षं वर्तमानं च नक्षत्रमिंद्राशं पूर्वदिग्गतं भवति तदा तस्य शिशोः शुभं भवेत् । एवं
यदि यमाशं दक्षिणं तदामाय रोगाय । यदि कं जलं पातीति कपो वरुणस्तमश्नुते इति
तदाशं पश्चिमगतं तदाऽऽमदं रोगदं । यदा यज्ञाशमुत्तरदिग्गतं तदाऽत्रे मरणाय यदि अंत-
र्गतं पेटकमध्यगतं तदा सुखाय भं भवेदिति ॥ २९ ॥

दोलेन पोतश्चरभेतरोदये वनाशय११मा७रांगद्विय१०त्रिकोणगैः ॥

सौम्यैरसौम्यैराहितायवीर्यगैश्चांदोलितः काममियादलं नृपः ॥ ३० ॥

अथ दोलके लग्नशुद्धिपाह—दोलेनेति ॥ पोतो नृपः बालो राजा च दोलेन पालणके-
गांदोलितो किंचन क्रियाकरणात् काममभीष्टमियात् प्राप्नुयान् ॥ ततो वसंतादौ शुभमुहूर्ते
दोळखेलनमपि नृपस्य सुखाय अत एतदपि संलग्नं प्रोक्तमलमित्यर्थः । कैश्चरभेतरोदये
स्फेरलत्रे सौम्यैर्गैः कृत्वा । किंविशिष्टै वनं जलं चतुर्थं ४ आय एकादशं ११ मारः
द्वयं सप्तमं ७ अंगं पष्ठं ६ वियद् गगनं दशमं १० कोणं नवपंचमं ९।९ एषु गतैः
शुनरसौम्यैः खलैः किंविशिष्टैरसौम्यैः अहित पष्ठं ६ आय एकादशं ११ वीर्यं तृतीयं ३
एषु गतैरित्यर्थः ॥ ३० ॥

निशांततो निष्क्रमणं प्रवीणेः सूनोरथो मासि मिते चतुर्भिः ॥

प्रकीर्तितं सद्ग्रहवासरे वा सौरे दिने सौम्यतिथावभीष्टम् ॥ ३१ ॥

अथ बालकस्य निष्क्रमणमाह—निशांतिति ॥ अथानंतरं प्रवीणैर्बुधै सूनोः सुतस्य
वेशातता गृहात् निष्क्रमणं निर्गमनमभीष्टं कमनीयं प्रकीर्तितं ॥ कस्मिन् चतुर्भिर्मिते मासि
नः सद्ग्रहवासरे वा रवेर्दिने वा सौम्यतियो ॥ ३१ ॥

गदाग्रजश्वेतरुचीनमित्रत्रिविष्टपेज्यादितिदस्रपूष्णां ॥

धिष्ण्येषु सनुर्वहिरोकसोऽर्कं पश्येत्स्वपुष्ट्यै ननु वासवे च ॥ ३२ ॥

अथ निष्क्रमणे नक्षत्राण्याह—गदेति ॥ सुनिश्चितं सनुः पुत्र ओकसो गृहाद्-
इर्कं पश्येत् सूर्यदर्शनं कुर्यादित्यर्थः । कस्यै स्वपुष्ट्यै बालकपुष्टितायै केषु गदाग्रजे
पुंजु. अत्रगः श्वेतरुचिश्वरो मृगशीर्षे इनो हस्त. मित्रोऽनुराधा त्रिविष्टपेज्यो नाकपूज्यो

गुरुः पुष्यः अदितिः पुनर्वसुः दत्तोऽश्विनी पूषा रेवती एषां द्वेद्रे एषां विष्ण्वेषु च पुनर्वासं
घनिष्ठायां ॥ ३२ ॥

अन्नादनं मासि रसैरभिन्ने सूनोस्तदासन्नगमासयुग्मे ॥

पुत्र्या भवेच्चात्र विदर्शपूर्णाभद्राजयापक्षतयः प्रदिष्टाः ॥ ३३ ॥

अथ बालस्यान्नप्राशनमाह—अन्नेति ॥ सूनोः रसैरभिन्ने पक्षे मासि अन्नादनं भवेत् ।
चपुनः पुत्र्यास्तदासन्नगमासयुग्मे तस्य पक्षमासस्य उभयत आसन्नगौ समीपगतौ मासौ तयो-
युग्मे पंचमे सप्तमे इत्यर्थः । पुनरत्र विदर्शेति । विगताः दर्शोऽमावासी पूर्णास्तिथयः जयारि-
थयः पक्षतिः प्रतिपत् याम्यस्ता एताः प्रदिष्टाः काथिताः अन्याः शुभा इत्यर्थः ॥ ३३ ॥

संतोर्भकान्नाशनकर्मणींद्दुज्ञदेवव्योशनसामहानि ॥

विमित्रमैत्राख्यलघुध्रुवाणि श्रवःश्रविष्ठादितिभानि चाहुः ॥ ३४ ॥

अथान्नाशने वारनक्षत्राण्याह—संत इति ॥ संतो बुधाः अर्भकान्नाशनकर्मणि एतानि
शुभान्याहुः । इंदुश्रंद्रः विद् बुधः इंद्रव्यो गुरुः उशना-शुक्रः एषा द्वेद्रे एषामहानि चपुनर्व-
गतो मित्रोऽनुराधा एम्यस्तानि एवंविधानि मैत्राख्यनक्षत्राणि लघुसंज्ञानि ध्रुवसंज्ञानि श्र-
वणः श्रविष्ठा घनिष्ठा अदितिः पुनर्वसुः एतानि भानि च ॥ ३४ ॥

मित्रर्क्षमुष्णांशुदिनं च पृथीमन्नाशने मंजु जगाद कश्चित् ॥

वीक्ष्योदितं तेन नवान्नशुद्धिं तत्रान्नमेत्यात्ययमेति पोतः ॥ ३५ ॥

अथात्र ऋषिमवमाह—मित्रेति । कश्चिन्मंजु शुभं यथा भवति तथाप्राशने मित्रर्क्ष-
रायां उष्णांशुदिनं रविवारं पृथीं तिर्यं च जगाद कथयामाम । पोतो बालकोऽन्नमेत्य भुक्त्वा
त्ययं नाशमेति प्राप्नोति । किंभूतमन्नं तत्र तेन ऋषिणा नवान्नशुद्धिं वीक्ष्य उदितं कथितं । अ-
प्राशननवान्नयोरेकमुहूर्त्नत्वात्तत्र नवान्नशुद्धयपेक्षया उक्तं अन्नप्राशनविधौ नेत्यर्थः ॥ ३५ ॥

प्रेक्षांत्यपुण्यात्ययकेंद्रगो रविस्तनोति चित्रं पृथुके रसात्मजः ॥

पित्तं च मंदस्तनुते प्रभंजनं कृशः किल ग्लौर्हि तथा दस्त्रिताम् ॥

अन्नाशने लग्नफलमाह—प्रेक्षेति ॥ बुध्यं इति युग्मं ॥ अन्नप्राशनेऽन्नादने तनुतो लग्नां
सर्वत्र योज्यं । रविः पृथुके बालके चित्रं कुष्ठं तनोति 'चित्रं स्यात्प्रांशुरं कुष्ठं' इति हेम । किं
रविः प्रेक्षा बुद्धिः पंचमं ५ अंत्यं द्वादशं १२ युग्मं नवमं ९ अत्ययः अष्टमं ८ केंद्रं १४।५
एतद्भावणः अष्टमं रसात्मनो भागः पित्तं तनोति चपुनर्वसुः शनिः प्रभंजनं वायुं तनोति
कृशः क्षीणो ग्लौर्ध्रो दरिद्रतां तनोति । हि पात्रपूरणे किल भावनायाम् ॥ ३६ ॥

बुधे बुधो ग्रीष्पतिरायुषे भृगुर्भोगाय सारंगकलंकमृच्छिशोः ।
तत्स्यो भवेत्सर्वकलःकलाचदोऽतकृद्विधुश्चात्ररिगोन्नकाशने ॥ ३६ ॥

बुधै इति ॥ बुधस्तस्थः पूर्वोक्तप्रेक्षादिभवनस्थितः सन् शिशोर्बालस्य बुधै मतये भवति ।
एवं गोप्यतिर्गुरुरायुषे जीविताय भृशुः शुक्रो भोगाय सारंगभृत् कलंकभृच्चंद्रः सर्वकल.संपूर्ण-
कलावान् सन् कलौभवदो विज्ञानादिकलादायको भवेत् । तस्य इति सर्वत्र योज्यं । यदि च
पुनर्विधुरत्ररिगोस्ताष्टमं ८ अरिः पष्ठं ६ एतयोर्गतोस्तकृत् मरणकारको भवेदिति ॥ ३७ ॥

अथ व्यतीतैकसमस्य सूनोरुशंति वर्षद्वयकालशुद्धं ॥

चौलं निजान्वायविधिक्रमेण विदूषणे मासि सदन्ह्यभिज्ञाः ॥३८

अथ चौलकर्माह—अथेति ॥ अद्यानंतरं अभिज्ञा दैवज्ञा निजान्वायविधिक्रमेण
नेजवंशविधानानुक्रमेण सूनोः सुतस्य चौलं मुंडनमुशति वाञ्छति । कस्मिन् विदूषणे दूषण-
इति मासि पुनः सदान्हि शुभवारे किंभूतस्य सूनोर्व्यतीताऽतिक्रांता एका समा वर्षं यस्मिन्स
स्य किंचितं चौलं वर्षद्वयकालशुद्धं वर्षयुग्मकाले शुद्धं ॥ ३८ ॥

शेशौ जरावत्यतिचारगेऽनृजौ मृगेऽस्तगे लेयगतौ गुरौ हरेः ॥

गुरौ हरेरस्तगते विरोधिनां चौलादिसंस्कारविधिर्ह्यनादृतः ॥ ३९ ॥

अथ गुरुशुक्रदोषे चौलं निषेधति—शिक्षाविति ॥ शिशौ बालके चौलादिसंस्कारविधि-
नादृतो नांगीकृतो बुधैरिति शेषः । कस्मिन्सति हरेरिन्द्रस्य गुरौ जीवे शिशौ बालके जरावति
वृद्धेऽतिचारगे चारमतिक्रातेऽनृजौ वक्रे मृगे मकरराशिगतेऽस्तगते सिंहराशिगते सति
पुनर्हरेरिन्द्रस्य विरोधिना द्विपा दैत्याना गुरौ शुक्रेऽस्तगते सति ॥ ३९ ॥

मास्यन्धि भे जन्मवतश्च जन्मनो न मंगलं मंगलकृत्सदा भवेत् ॥

केलाद्यपत्यस्य तदेव मंगलं पुरुक्रियं शौत्रयमभीष्टदं न यत् ॥ ४० ॥

अथ मासादीन् दूषयति—मासीति ॥ सदा जन्मवत. शिशोर्जन्मनो मासि अन्धि
हे राशौ च मंगलं चौलादिसंस्कारविधानं मंगलं न भवेत् । किलेति सत्ये । यद् यस्मात्
आद्यापत्यस्य प्रथमसंतानस्य तदेव मंगलमभीष्टदं कामदं न भवेत् । किंभूतं मंगलं शौत्रयं शुक्रे
ज्येष्ठमासे भवं कृत्यं वा पुनः किंभूतं पुरुक्रियं पुरुर्भयसी क्रिया यस्मिस्तत् । 'मूर्धदं
पुरु स्फिरं' इति हैम ॥ ४० ॥

चलांशुमद्वोपतिभानि दासं धिष्ये सहस्रांबकशीतभासोः ॥

सपौष्णचित्राणि सदा प्रवीणाःक्षैरे जगृह्यादृतसौम्यतारे ॥ ४१ ॥

अथ चोले नक्षत्राण्याह—चलांशुमदिति ॥ सदा प्रवीणा. पडिताः क्षैरे एतानि नक्षत्राणि
जगुरुचुस्तान्याह । चलानि चलमंज्ञानि अंशुमान् सूर्यो हस्तः गोपतिर्वाक्पतिर्गुरुः पुष्य.
एतानि पुनर्दास्यमध्विनी सहस्रांबकः सहस्राक्ष इन्द्रो ज्येष्ठा शीतमाश्रदो मृगशीर्ष एतयोर्भ
धिष्ये नक्षत्रे किंभूतान्येतानि सपौष्णचित्राणि रेवतीचित्रायुक्तानि किंविदिष्टे क्षैरे आदृत-
सौम्यतारे आश्रितशुभवतारके ॥ ४१ ॥

सद्भिर्विरिक्तास्तिथयो विपर्वा विपष्ठयमापक्षदल्लेदुघस्ताः ॥

भवारयोगाखिलशुद्धिवत्यः क्षुरक्रियायामुदिता विभद्राः ॥ ४२ ॥

अथात्र पर्वादीनि प्रतिषेधति—सद्भिरिति ॥ सद्भिर्बुधैस्तिथय उक्ता उदिताः कस्तु
क्षुरक्रियायां किंमूतास्तिथयः विरिक्ता रिक्तातिथिवाञ्छिताः पुनर्विपर्वाः पर्ववर्जिताः पुनः किंमूता
विगता पन्थी अमावासी पक्षदलमष्टमी इंदुघस्तः पूर्णमासी याम्यस्ता विपष्ठयमापक्षदल्ले
दुघस्ताः । पुनः किंमूताः भवारयोगाखिलशुद्धिवत्यः भानि वारा योगा एषामखिलया समस्तय
शुद्ध्या युक्ताः पुनः किंमूताः विभद्राः विष्टिरहिताः ॥ ४२ ॥

स्याद्गोचरेणाष्टकवर्गकेण वा चेद्दृश्यते शुद्धिरिहोक्तकालवत् ॥

गंडांतसंध्यासमयौ तमस्विनीमपास्य भद्राकरणं सुखार्थकृत् ॥ ४३ ॥

अथात्र गोचरशुद्धिमाह—स्यादिति ॥ चेद्यदि गोचरेणाष्टकवर्गकेण वा इह उक्तकाल
सौरकर्मोक्तकालवत्तुल्या शुद्धिर्दृश्यते तदा भद्राकरणं मुंडनसुखार्थकृत् । किंरुत्वा गंडांत
संध्यासमयौ तमस्विनी रात्री चापास्य हित्वा ॥ ४३ ॥

त्रिकोणकेंद्रस्वगतैरपापैः पापैरमित्रायपराक्रमस्थैः ॥

शुभोदये चान्यगते च केतो गदंति चूडाकरणं कृत्वाः ॥ ४४ ॥

अथात्र लमशुद्धिमाह—त्रिकोणोति ॥ रतीश्राः पंडितमुख्याः चूडाकरणं मुंडनं गदंति ।
केः शुभोदये शुभलभ्रे त्रिकोणं नव ९ पंचमं ९ वेदं ११ ॥ ७ ॥ १० ग्वं घने त्रितीयं २ ए
भवनेषु गतैरपापैः सौम्यैः पुनरमित्रं पष्ठं ६ आय एवाक्षरं ११ पराक्रमस्तृतीयं ३ ए
स्थितेः पापैः मलप्रहैः रत्ना पुनरन्यगते उक्तेष्वोऽन्यस्थानगते रती सति ॥ ४४ ॥

पित्तं पतंगो मृतिमसृगद्वादजः कृशः कंटककोणसंस्थः ॥

लयं यमो यच्छति पंगुभावं गलामयं ग्लोर्वपने शिशृनाम् ॥ ४५ ॥

शेषास्तारा शस्ता इति बहुवचनात्पाठश्च साधु ॥ 'चपुन' पचम पंचममेवाहर्दिन शस्त
किं कृत्वा विरुद्धतारा त्रिपचसप्तमादितारामपास्य हित्वा ॥ ४६ ॥

व्रते मृतौ चानुदितेऽपि तीर्थे क्षौरं निदेशान्नरदेवतायाः ॥

द्वैजादिने चाध्वरदीक्षणे भे धनंजयाधानविधौ वरं स्यात् ॥ ४७ ॥

अथ मुहूर्तं विनापि व्रतादौ क्षौरमाह—व्रते इति ॥ अनुदितेऽनुक्तेऽपि भे नक्षत्रे दिने च
एषु क्षौरं वरं स्यात्तानाह ॥ व्रते व्रतविषये मृतौ मरणे तीर्थयात्राया नरदेवताया भूपस्य
निदेशादादेशात् द्वैजात् विप्रसवधिनिदेशान् अध्वरदीक्षणे यज्ञदीक्षाया धनजयाधानविधौ
अग्न्याधानकर्माणि दिने इति ॥ ४७ ॥

कर्मन्दिनां पक्षविरामघस्त्रे स्याद्ब्रह्मचर्याहितपावकानां ॥

सत्यां सदा मुंडनमप्यशुद्धौ चतुर्विधेनोवयसापहं च ॥ ४८ ॥

अथ संन्यासिकादीनां क्षौरमाह—कर्ममिति ॥ कर्मदिना संन्यासिना ब्रह्मचर्याहि
तपावकानां ब्रह्मचारिणामभिहोत्रिणा पक्षविरामघस्त्रे पक्षात्दिनं पूर्णिमाऽमावासी च एतयो-
मुंडनं स्यात् ॥ कस्या शुद्धिरहिते पुन सत्या विधवाया सदा मुंडनं स्यात् ॥ कि-
भूतं मुंडनं चतुर्विधेनोवयसापहं चतुर्विधगोघातादिपापावस्थानाशवं वयं शब्दोऽकारातो-
ऽपि अथवा समासेऽकारात्त्वम् ॥ ४८ ॥

क्षौरैर्देवाहर्ष्यतिवारभेषु मासे नुरुक्तेष्ववदन्नथार्याः ॥

केशातकर्मज्यभृगूदयस्थे सौम्यायने षोडशहायनस्य ॥ ४९ ॥

अथ षोडशवर्षस्य केशातकृत्यमाह—क्षौरैर्द्विति ॥ अथानंतरं आर्या आचार्या
षोडशहायनस्य षोडशवर्षकस्य नुरनरस्य केशातकर्म केशशुद्धार्थमवदन् जगु । कस्मिन्
केषु ईज्यभृगूदयस्थे गुरुशुक्रलप्रास्थिते सौम्यायने उत्तरायणे उक्तेषु कथितेषु क्षौरै-
र्देवाहर्ष्यतिवारभेषु क्षौरैः कतिथिवारनक्षत्रेषु ऐदवाहेन चाद्रदिनेन युक्तवारनक्षत्रेषु समासे
हसातशब्दस्याऽकारात्त्वमनित्यं तेनैदवाहर्ष्युतिरित्यादि सर्वत्र ज्ञेयम् ॥ ४९ ॥

वर्षे त्रिभिः प्रदरकाडमिते मिते वा संतः शिशोःश्रवणवेधविधानमाहुः ।

मासेषु फाल्गुनमधूर्जसहस्यकेषु काव्येद्रमंशुदयवत्स्वसितान्यपक्षे ॥ ५० ॥

अथ वसततिलकेन कर्णवेधमाह—वर्षे इति ॥ सतो विवृता शिशोर्वालस्य श्रवणवे
धविधानं कर्णाकीर्णकृत्यमाहु । कस्मिन् केषु त्रिभिमिते वर्षे प्रशस्ता प्रदरा नाणा प्रदर-
काडा काडशब्दः प्रशस्तार्थस्त्वैमिते वा पचम इत्यर्थः ॥ फाल्गुनो मधुश्चैत्र उक्त-
कार्तिक सहस्य पैष एषु मासेषु किंभूनेषु मासेषु काव्य शुक्र उग्रमयी गुरु
नयोरुदयवत्सु शुक्रनीबोद्रमयुक्तेषु असितान्यपक्षे शुक्रपक्षे इत्यर्थः ॥ ५० ॥

आदित्यभे मृदुलघुश्रुतिवासवेषु भिद्याच्च सद्गगनमार्गदिनेषु शश्वत् ॥

कर्णौ शिशोर्गरलभृपितकंठजामारिक्तेतराखिलशशांकदिनेषु सूच्या ५१

अथ कर्णवेधे नक्षत्रादीनाह—आदित्येति ॥ सुधी शश्वत् सदा सूच्या प्रोक्त-
धातुशलाकया शिशो कर्णो भिद्यात् उत्कीर्णयेत् । वेपु आदित्यमे हस्तनक्षत्रे मृदु-
संज्ञानि लघुसंज्ञानि श्रुति श्रवणो वासवं धनिष्ठा एषु पुनः सद्गनमार्गदिनेषु शुभग्रहवारो
पुन गरलभूपितकठ शमुस्तस्माज्जायते इति तज्जा विष्टिरमावासी रिक्तास्तियय
आम्य इतरा आखिला समस्ता शशाकदिनश्च द्वंद्व एषु ॥ ५१ ॥

कश्चिद्रदोदयत ईरितमुत्तराणां तेन त्रये लपदिह श्रुति-
वेधकर्म ॥ अर्वागसाध्विति शिशोर्वचनं च कृष्टिः
सहस्रध्ववर्णगदितोक्तिविलोकनत्वात् ॥ ५२ ॥

अथ मतातरमाह—कश्चिदिति ॥ कश्चिद्विधिः पठित इति वचनमलपत् । इतीति किं
रदोदयतो दतोद्दमादर्वाकृ असाधु तन हेतुना इह दतोद्दमे सति श्रुतिवेधकर्म ईरितं प्रोक्त
कस्मिन् उत्तराणा त्रये नक्षत्रेषु कस्मात् सहस्रध्ववर्णगदितोक्तिविलोकनत्वात् ॥ ५२ ॥

संवेधयेच्छ्रवणमैद्यनते खराशौ योगे शुभेऽमृतमयूखवले च पौरे ॥

शीर्षोदयेमरपुरोधसि सद्युसाद्रिः श्रोत्राश्रितैर्व्यशुभयोगानिशामनैश्च ॥ ५३

अथ वर्णवेधे लम्बादीनाह—संवेधयेदिति ॥ सुधी श्रवण कर्ण संवेधयेत् भिद्यान् कस्मिन्
सति ऐन्द्रचनते पूर्वाण्हे खराशौ सुर्ये च पुन शुभे योगे पुनरमृतमयूखवले चद्रबले शी-
र्षोदये पौरे लग्ने । शीर्षोदयास्तु मियुनासिह्वन्यातुलाश्रिककुमा कथ्यते । अमरपुरो-
धसि गुरो शीर्षोदयलग्नगते इत्यर्थ ॥ गन कै कृत्वा श्रोत्राश्रिते तृतीयै ३ कादश ११
गते सद्युसाद्रि सद्ग्रहै कथयित्वा सद्युसाद्रिव्यशुभयोगानिशामनै 'ईक्षण तु निशामन'
इति हेम ॥ ५३ ॥

घोणामयोदगयने विपमे कुमार्या वर्षे सुवारतियोगविलग्नलग्नैः ॥

भिद्यात् लघ्वचलमैत्रचरैर्विकर्षैर्भैराद्यपक्षवति राजानि चादियामे ५४
इति श्री कविकालिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे मध्यमेस्काराध्याय ॥ ७ ॥

अथ कुमार्या घ्राणवेधमाह—घोणामिति । अथानतरं सुधी कुमार्या घोणा घ्राण भिद्यान्
वेधयेत् 'घ्राण घोणा विच्छूणिका' इति हेमः । कस्मिन् विपये वर्षे पुनरुदगयने पुनराद्यपक्षवति
शुक्लपक्षयुक्ते राजानि चद्रे पुनरादियामे प्रथमग्रहरे पुन कै कृत्वा सुवारतियोगविलग्नलग्नैः
शुभवारः शुभातिथे सुयोग शुभविलग्न एभिर्लग्नयुक्तै 'लग्न विलग्न मेपादि' इति ॥ शब्दप्रभेद ।
पुनरुदयसंज्ञानि अचलानि स्तिरसंज्ञानि भ्रमसंज्ञानि चरसंज्ञानि एतेर्भेदश्चै किंभूनेनसंज्ञै
विकर्षै रोहिणीवर्जितै ॥ ५४ ॥

इति श्रीपरिणीयगच्छाधिराजभट्टारकपुरदरार्थमाहमात्रममूर्तिश्रवरणपुरोहद्वचनोक्तवाचमान

शिष्यभावरनविरचिताया श्रीकविकालिदासकृतज्यानिर्विदाभरणस्य

सुगवाधिकायामयस्काराध्याय एतम ॥ ७ ॥

उपवीतप्रकरणम् ८ ।

जनितोऽथ निपेकतोऽष्टमे रशनावंधनमग्रजन्मनाम् ।

श्रुतिधर्मविदो हि हायने जगदुर्वाक्षमितेऽपि वा गिरे ॥ १ ॥

अथैतत्संस्कारकथनानंतरमुपनयनसंस्कारो घटतेऽतो वेतालीयेनोपवीताध्यायस-
वानमाह—जनित इति ॥ अधानतर हि निश्चित श्रुतिधर्मविदा विबुधा जनितो जन्मतो
निपेकतो गर्माधानतो वाऽष्टमेऽश्मिते पंचमेऽपि हायने वर्षे द्विजन्मना विप्राणा रशनावंधन
जगदु कस्मै गिरे विद्यायै पठनायेत्यर्थ ॥ रशनावधन तु विप्राणा मौजीबध क्षत्रियाणा
धनुर्ज्याबधो वैश्याना मौर्वाबध इति विशेष शास्त्राज्ञेय ॥ १ ॥

शरदामगदच्चतुष्टये कुसुराणामपि पंचमाब्दतः ।

सुनिरासुरिरष्टमे व्रतं समये कश्चिदरं वटोरिते ॥ २ ॥

अथात्र मतातरमाह—शरदामिति ॥ अर निश्चित आसुरिर्मुनि कुसुराणा भूदेवाना वि-
प्राणा पचमाब्दत पचमवर्षादारभ्य शरदा वर्षाणा चतुष्टये मौजीबधनमगदञ्जगाद । अपि
पुन कश्चिदष्टमे समये वर्षे इते प्राप्ते सति वटोर्माणवकस्य व्रत रशनावधन जगाद ॥ २ ॥

वरमर्णवचीवराभुजां व्रतमेकादशमे च हायने ।

सुसमीकविधानतेजसे खलु पष्ठेऽत्र न विभ्रमो भवेत् ॥ ३ ॥

अथ क्षत्रियाणा व्रतमाह—वरमिति ॥ खलु निश्चित अर्णव एव चीवर यस्या सा
भूमिस्ता भुजंतीति भुजस्तेषा क्षत्रियाणा एकादशेन मीयते इति एकादशम अन्यद्वात्र
मट्प्रत्ययस्याविपयत्वात् एकादशम इति न स्यात् । तस्मिन् पष्ठे च हायने वर्षे व्रत धनुर्ज्या-
बधन वर श्रेष्ठ स्यात् । कस्मै सुसमीकविधानतेजसे सग्रामकार्यविर्याय अत्र विभ्रमः सशयो
न सवेत् ॥ ३ ॥

उपवीतविधानकं विशामलमर्कप्रतिमे विपश्चितः ।

अपि पण्यफलाप्तये भवेदवदन्वा व्रतमष्टकेऽब्दके ॥४॥

अथ वैश्याना व्रतबधनमाह—उपवीतेति ॥ अल निश्चित विपश्चित पडिता विशो वैश्याना-
मुपवीतविधानक व्रतबधनमवदन्नकथयन् । कस्मिन्नर्कप्रतिमे द्वादशेऽब्दके वर्षे कस्यै पण्यफ-
लाप्तये विक्रेयफलप्राप्तये 'पणितव्यं तु विक्रेय पण्य सत्यापन' इति हैम । वा पश्चतरे-
अष्टमे वर्षे व्रत भवेत् ॥ ४ ॥

कुभुजामपि सप्तमाब्दतोऽर्कसमापदकमुदीरितं व्रते ।

यवनासुरिदेवलोक्तिभिर्विबुधैराचितसंमितेर्विशाम् ॥ ५ ॥

अथ व्रतबंधे ऋषिमतमाह—कुमुजामिति ॥ यवनासुरिदेवलोक्तिमिरैयामृषीणामुक्तिमि
कृत्वा विबुधैः कुमुजां क्षत्रियाणां विशां वैश्यानामपि सप्तमाब्दतः सप्तमवर्षादकंसमापट्व
सावनसूर्यसमानवर्षपट्वकं व्रते ईरितं प्रोक्तं किंभूतैर्विबुधैराचितसंमतैः पूर्णमतैः ॥ ९ ॥

तरणावलकेशदिग्गतेऽमरदित्युद्भवंवदितोद्गमे ।

जग्यंतरभागसंयुते व्रतबंधस्य विधिं मुनीश्वराः ॥६॥

अथोत्तरायणादौ व्रतबंधमाह—तरणेति ॥ मुनीश्वराः व्रतबंधस्य विधिं जगुः कस्मिन्नलके-
शादिग्गते उत्तरायणे सूर्ये पुनरमरा देवा दित्युद्भवा देव्या आम्यां वंदितौ गुरुशुक्रौ
अनयोरुद्गमे उदिते सति किंभूते तरणौ अंतरभागसंयुते सायनांशसहिते ॥ ६ ॥

निजतुंगमतोऽगमस्थिते हरिगे वक्रिणि वातिचारिणि ।

नमुचेरहितार्चिते शिशौ व्रतबंधो न पुराणविग्रहे ॥ ७ ॥

अथ गुरुदोषे व्रतबंधं निषेधति—निजेति ॥ व्रतबंधो न भवेत् कस्मिन् निजतुंगमते
निजोच्चराशितोऽगमस्थिते सप्तमराशिस्थिते हरिस्थे सिंहस्थे वक्रिणि वाऽतिचारिणि वा
शिशौ बाले वा पुराणविग्रहे वृद्धे वा नमुचेर्देव्यस्याहित इंद्रस्तेन अर्चिते सुरौ सति ॥ ७ ॥

दितिजेज्यतमीशयोरपीतरकामाय च वृद्धवालता ।

निगमस्मृतिकर्मतो भवेदुपवीतस्य विधानके वटोः ॥ ८ ॥

अथ शुक्रचंद्रयोर्वृद्धवालत्वे व्रतं निषेधति—दितितीति ॥ दितिजानां ईज्यः पूज्यः शुक्रः
तमीशश्चंद्रः अनयोर्वृद्धवालता वटोर्माणवकस्य उपवीतस्य विधानके निगमस्मृतिकर्मतो
भवेदस्मृतिकायति इतरकामाय धर्मनाशाय भवेदित्यर्थः ॥ ८ ॥

क्षितिकंपनकालतो व्रतं नभसस्तारकपातकालतः ।

न विदुर्ग्रहतांशुचंद्रयोरगभिद्यामयुगाश्रितं बुधाः ॥ ९ ॥

भूकंपनादौ देवे मासत्रयं व्रतबंधनं निषेधति—क्षितितीति ॥ बुधाः क्षितिकंपनकालतो
भूकंपकालत नभस आकाशात् तारकपातकालतस्तारापतनकालात् अंशुचंद्रयोश्चंद्रार्कयो-
र्ग्रहतो ग्रहणाच्च व्रतं न विदुः अगभिर्दिद्रस्तस्य यामयुगाश्रितं द्विप्रहराश्रितं मासत्रयं
यावदिति ॥ ९ ॥

प्रथमामरुंडमूर्तिभृद्गने केतुरुदेति चेत्तदा ।

व्रतकृत्यमसिद्धिलाब्धिवत्स्मृतमाहायनमागमांवेकैः ॥ १० ॥

अथ केतुद्वये वर्षपर्यंतं व्रतबंधनं निषेधति—प्रथमेति । चेद्यदि गगने केतुरुदेति उदय
प्राप्तोति विंभूतः केतुः प्रथमामराः पूर्वदेवा देव्यास्तेषां रुंडमूर्तिरिव रुंडमूर्ति विभर्तीति प्रथमाम-
रुंडमूर्तिभृद् रुंडशब्दः प्राकृतो रोडनोडवो इति माया । तदा आगमांवेकैर्वेदा एषांनकानि

नेत्राणि एषां तैर्वेदचतुर्भिवेददर्शनेवेदपाठकैराहायनं आङ् मर्यादायां वर्षपर्यन्तं व्रतकृत्यं
व्रतकार्यं आसिद्धिलब्धिवत् फललब्धिशून्यं स्मृतम् ॥ १० ॥

क्षयमास्यधिमास्यकालजस्तनयित्नुपलपातभाग्यतौ ।

व्रतमेत्य बटुः पुनर्भवेदवकीर्णी च विद्वत्सहायने ॥ ११ ॥

अथ क्षयमासादौ व्रतं निषेधति—क्षयेति ॥ बटुः व्रतमेत्य व्रतबंधनं प्राप्य पुनरवकीर्णी-
संज्ञितव्रतो भवेत् 'व्रतव्रतोऽवकीर्णी स्यात्' इति हेमः ॥ क्षयमासि अधिमासि अधिकमासे पुनः
अकालजः प्रावृत्कृतुं विना जातश्चासौ स्तनयित्नुर्मेघश्च तस्योपलपातः करकाणां पातस्तं
भजतीति भाक् स चासौ ऋतुश्च तस्मिन् पुनर्विलुप्तहायने यस्मिन् वर्षे बृहस्पतेर्वत्सरे संमक्र-
मणद्वयं स्यात्तल्लुप्तवर्षं तस्मिन् ॥ ११ ॥

गुरुसंक्रमयुग्मवत्समा गदिता सा ननु लुप्तसंज्ञिका ।

विबुधैरहिता व्रते तु याऽधिसमा गीष्पतिसंक्रमोद्भिज्ञता ॥ १२ ॥

अप्यलुप्ताधिकवर्षलक्षणमाह—गुर्विति ॥ ननु निश्चितं विबुधैः सा समा लुप्तसंज्ञिता
ोक्ता या गुरुसंक्रमयुग्मवत्समा गुरुसंक्रमणद्विकयुक्तं वर्षं स्यात् । पुनः साऽधिसमाऽधिकर्ष
याद्याः गीष्पतिसंक्रमोद्भिज्ञता गुरुसंक्रमणरहितं वर्षं स्यात् ॥ १२ ॥

स्वमदप्रतिभायधर्मगं धिषणं चातिबलं जगुर्बुधाः ।

घनकर्मबलाभियातिगं स्ववलीतार्चमिहर्क्षतो वटोः ॥ १३ ॥

अथ राशिगतगुरोः फलमाह—स्वमदेति ॥ इह व्रतबधे बुधाः वटोर्धिषणं गुरुं अतिबलं सानुकूलं
जगुः ऋतुः ॥ चातिफलमित्यपि पाठः ॥ किंभूतं गुरुं ऋतुतो जन्मराशितः स्वं घनं द्वितीयः
१ मदः सप्तमः ७ प्रतिभा विद्या पंचमः ९ आय एकादशः ११ धर्मो नवमः ९ एषा द्वंद्वे एषु
शिषु गतं जन्मराशित एतत्संख्याप्राप्तो गुरुः शुभ इति पुनर्बुधा घनः प्रथमः १ धाम
शमः १० बलं तृतीयः ३ अभियातिः शत्रुः षष्ठः ६ एषां द्वंद्वे एषु राशिषु गतं गुरुं स्वव-
लेना निजपूजोपहारेण इता प्राप्ताऽर्चा पूजा येन त स्ववलीतार्चं सानुकूलं जगुः अनुकूलं
ति शब्दप्रमेदः ॥ १३ ॥

तनुतेऽर्चितकोऽप्यरं वटोर्जनिराशेर्हिबुकात्ययांत्यगः ।

धिषणो रक्षानानिवंधने वृजिनं दंडधरार्तिसंभवम् ॥ १४ ॥

तनुत इति ॥ धिषणो गुरुररमत्यर्थमर्चितकोऽपि पूजितोऽपि वटो रक्षानाबंधने मीमांसये वृजिनं
क्रमर्षसामर्थ्याद्दुःखं पापं वा तनुते विस्तारयति । किंभूतो धिषणो जनिराशेर्जन्मराशितो हिबुकं
दुर्घः ४ अत्ययमष्टमः ८ अंत्यं द्वादशः १२ एषां द्वंद्वे एतद्वाशिगतं किंभूतं वृजिनं
धरार्तिसंभवं यमपीडानातं 'दंडवरोऽकैसूनुः' इति हेमः ॥ इति राशिगतगुरुफलम् ॥ १४ ॥

यदा व्यतीताष्टमस्य राशेर्वदोरनिष्टो भवतींद्रमंत्री ।

तमर्चयित्वा हि तदा विधेया व्रतक्रिया बुद्धिमतां वरिष्ठैः ॥१५॥

अधोपेन्द्रवज्रया वयोतिते गुरुपूजामाह—यदेति ॥ यदा व्यतीताष्टमवर्षस्य चतोरारशेः
नन्मराशेरिंद्रमंत्रो अनिष्टो भवति तदा बुद्धिमतां वरिष्ठैर्धरैःपंडितैर्व्रतक्रिया हि निश्चितं विधेया
कर्तव्या किंचित्वा तं गुरुमर्चयित्वा ॥ १५ ॥

सदा सपर्या द्विगुणातिदुष्टे शस्ता गुरावादिभुवामर्षादौ ।

तथा नृपाणां त्रिगुणा विशां सा चतुर्गुणात्मीयबलिक्रियार्हा ॥१६॥

अधोपजात्या दुष्टगुरुचंद्रयोर्विमादीनां पूजाधिक्यमाह—सदेति । सदा गुरो इदौ
चंद्रेऽप्यतिदुष्टे सति आदिभुवां द्विमानां द्विगुणा सपर्या पूजा शस्ता प्रोक्ता तदा नृपाणां
त्रिगुणा पूजा विशां वैश्यानां सा पूजा चतुर्गुणा । किंभूता सपर्या आत्मीयबलिक्रियार्हा निम-
पूजाविधानयोग्या ॥ १६ ॥

यदातिदुष्टोऽमरधीसहायो द्विपारिगो मासि मधौ तिमिस्थे ।

तदा दिवानेतरि वा निबंधः पट्कर्मणां स्यात्खलु मेखलायाः ॥१७॥

अथ दुष्टगुरो चैत्रादौ व्रतबंधमाह—यदेति ॥ यदाऽमरधीसहायो गुरुरतिदुष्टो दुष्ट-
तरो द्विपारिगः सिंहराशिगतो भवेत्तदा खलु निश्चितं पट्कर्मणां विप्राणां मेखलाया मीज्या
निबंधः स्यात् । कस्मिन्मधौ चैत्रे मासि दिवानेतरि सूर्ये तिमिस्थे मीनराशिरस्थिते वेति ॥१७॥

न गोचरे दृश्यत एव शुद्धिस्तदाष्टवर्गेण विलोकनीया ।

यदा व्रतस्योभयतो न मित्रे चैत्रे भवेन्निरनिकेतनस्थे ॥ १८ ॥

अथ व्रतबंधे गोचरादिशुद्धिमाह—न गोचरशति ॥ यदा गोचरे ग्रहगोचरे व्रतस्योपनयनस्य
शुद्धिर्न दृश्यते तदाष्टवर्गेण शुद्धिर्विलोकनीया । यदा उभयतो गोनराष्टकवर्गाम्यां शुद्धिर्न
तदा चैत्रे मासे मित्रे सूर्ये सति शुद्धिर्भवेत् । किंभूते सूर्ये नीरानिकेतनस्य नीरे जले निकेतन
गृहे यस्य स मीनस्तद्भाशिरस्थिते ॥ १८ ॥

न शक्तिनीने जगदुस्तपस्ये पराशराद्या रशनानिबंधं ।

न शुक्रसंज्ञे जितुमाश्रिते च न पौषमास्यूपमकरे मृगस्थे ॥१९॥

अथात्र ऋषिमतमाह—न शक्तीति । पराशराद्या ऋषयोः रशनानिबंधं नगदुः कथयामासु
कस्मिन् शक्तिनी मीने इने सूर्ये सति पुनस्तास्ये फाल्गुने मासे शुक्रसंज्ञे ज्येष्ठमासे पौषमासे
पुनर्नित्तमाश्रिते मियुनराशिगने मृगस्थे मकरस्थे चोपमकरे सूर्ये सति ॥ १९ ॥

हंसेऽजगे हारितदेवलादयो व्रतक्रियारंभमलं न मेनिरे ।

व्यासादयो धर्मविदोऽनिशं व्रतं वदंति तस्मिन्किल माधवाश्रिते ॥२०॥

पुनर्मतांतरमाह—हंस इति ॥ अल भृशं हारितदेवलाद्य ऋषयो व्रतक्रियारंभं न मेनिरे
नागीचक्रुः कस्मिन् अनगे मेघराशिगते हंसे सूर्ये । किल निश्चितमनिशं निरंतरं धर्मविदो
व्यासादगो व्रतं वदन्ति कस्मिन् तस्मिन्मेघराशिगते सूर्ये किंभूते तस्मिन्माधवाश्रिते वैशा-
खमासमाप्ते ॥ २० ॥

व्रतं गिरे मासि तपस्यपि स्याच्चिरायुपे फाल्गुनसंज्ञके च ।

वैशाखमध्वोरखिलार्थसिद्धौ शुक्रे शुचौ गोऽर्थदरिद्रतायै ॥ २१ ॥

अथ माघादौ व्रतवधफट्टमाह—व्रतमिति ॥ अपि निश्चितं तपसि माघे मासि व्रतं गिरे
विद्याप्राप्तये स्यात् ॥ चपुन. फाल्गुनसंज्ञके मासि व्रत चिरायुपे दीर्घजीविताय स्यात् ॥
पुनर्वैशाखे चैत्रे च व्रतमखिलार्थसिद्धये समस्तपदार्थसिद्धये स्यात् ॥ पुन. शुक्रे ज्येष्ठमासे
शुचौ आपादमासे व्रत गोऽर्थदरिद्रतायै गौ सरस्वती अर्षो द्रव्यं अनयोर्दरिद्रताऽभा
वस्तस्यै स्यात् । कस्य बटोरिति शेष ॥ २१ ॥

माघास्यमासामुपवीतकृत्ये स्यादादृतं पट्टकमपि प्रियं न ।

तदादिजानामुदितं तदेवाऽत्रिणोत्तराशायनगं परेषाम् ॥ २२ ॥

अथ मतांतरमाह—माघेति ॥ आदिजानां विप्राणामुपवीतकृत्ये माघास्यमासा माघ-
प्रमुक्तमासानां यत् पट्टमादृतमंगीकृतमपि प्रियं न स्यात्साधरणत्वात् । अत्रिणा ऋ-
षिणा तदेव माघादिपट्टमुत्तराशायनगमुत्तरदिगयनगतमुदितं प्रोक्तं केषां परेषामितरेषां
सत्रियादीनाम् ॥ २२ ॥

मासं बटोरजिनदंडकमेखलानां केचिद्बुधा वितरणे वरमामनन्ति ।

दर्शाविधिं सकलधर्मविदो वदन्ति मासं च षोडशकलेंदुवतीविरामम् ॥ २३ ॥

अथ वसतातिलकया चर्मदंडमौजीधारणे मतांतरमाह—मासमिति । केचिद् बुधाः बटो-
र्माणवकस्याजिनदंडकमेखलानां चर्मदंडमौजीनां वितरणे दाने दर्शाविधिमवाप्स्यन्ति मासं
वर श्रेष्ठमामनन्ति कथयन्ति ॥ चपुन. सकलवेदविदोऽखडवेदपारगाः षोडशकलेंदुवती समस्त-
कलायुक्तचंद्रयुक्ता पूर्णिमा तस्या विरामपर्यंतं मासं वर वदन्ति—अजिनेति । यत
उक्तं 'मेखलामनिन दंडमुपवीतं च नित्यश ॥ कौपीन कटिसूत्रं च ब्रह्मचारी तु
धारयेत् ॥ १ ॥ अर्घोघनमघ.शय्या भैश्चर्या गुरोर्हित' इति ॥ २३ ॥

सदा वरं काश्यपिकामराणां मघावृत्तौ मेखलबंधकर्म ।

मघौ निदाघे किल बाहुजानां विशां भवेत्प्रावृषि वा निदाघे ॥ २४ ॥

अथोपेन्द्रवज्रया वसुंतादौ विप्रादीनां व्रतवधमाह—सदोति ॥ काश्यप्या एव काश्यपिका
भूमिस्तस्या अमरा देवा विप्रास्तेषां मेखलबंधकर्म मौजीकार्यं मघौ वसते ऋतौ सदा वर श्रेष्ठं

भवेत् “ काश्यपीपर्वताधारा ” इति हैमः ॥ एवं बाहुजानां क्षत्रियाणां मेखलाकार्यैः मधौ वसते ।
निदाघे ग्रीष्मे वा पुनर्विशां वैश्यानां प्राचृषि वर्षाकाले निदाघे ग्रीष्मे वा ॥ २१ ॥

व्रतं सिते सद्भिरुदीरितं वा राजा भवेत्पंचकलावशेषः ।

पक्षे सिते यावदपीति तावत्सितेऽसिते त्रैवृणिना प्रदिष्टम् ॥ २५ ॥

अथोपजात्या शुक्लकृष्णपञ्चयोर्व्रतबंधं दर्शयति—व्रतेति ॥ सद्भिर्बुधैः सिते पक्षे व्रतमुदी-
रितं प्रोक्तं च पुनर्यावत् पंचकलावशेषोऽवशेषपंचकलामात्रो राजा चंद्रो भवेत्तावत्कालं त्रैवृणिना
ऋषिणा सितेऽसिते वा पक्षे व्रतं प्रदिष्टं प्रोक्तम् ॥ २५ ॥

रिक्तात्रये निस्तृतियाजयादृष्ये सप्तमीपक्षतिपूर्णिमामे ।

गलग्रहः स्यात्तमपास्य शंखो व्रते सदाहोभयचांद्रपक्षौ ॥ २६ ॥

अथ व्रतबंधे गलग्रहं निषेधति—रिक्तेति ॥ सदा निरंतरं गलग्रहः स्यात् । कस्मिन्
रिक्तात्रये चतुर्थीनवमीचतुर्दशीतिथौ किंभूते रिक्तात्रये निस्तृतीयाजयादृष्ये तृतीयां विनाष्टमी-
त्रयोदशीयुक्ते पुनः किंभूते रिक्तात्रये सप्तमीपक्षतिपूर्णिमामे सप्तमी प्रतिपत् पूर्णिमाऽमावा-
स्याभिः सह वर्तते यत्तस्मिन् सदा शंखो मुनिस्तं गलग्रहमपास्य हित्वा व्रते उभयचांद्रपक्षौ
शुक्लकृष्णचांद्रपक्षौ आह वदति ॥ २६ ॥

घसा दिगीशोष्विनपद्व्य १०।११।५।१२।६।३। भिन्नाःशस्ता

व्रते चेह सदादिपक्षे । कार्णा मित्ता द्यक्ष ५ दिगं १०ग ६

रामै ३ स्नेकपक्षेष्वविरुद्धमेतत् ॥ २७ ॥

अथ व्रतबंधे दशम्यादितिथीन् दर्शयति—घसाइति ॥ सदा निरंतरमिह व्रते आदिपक्षे
शुक्लपक्षे घसाः दिघसाः शस्ताः प्रोक्ताः । किंभूता घसाः दिग् १० दश ईशा एकादश
११ इषवः पंच ५ इना द्वादश १२ पट् ६ त्रयः ३ एषा द्वादश एभिरभिन्नास्तुल्याः दश-
म्यैकादशीपंचमीद्वादशीपष्टीतृतीयातिथय इति । पुनः कार्णाः कृष्णपक्षमवाः घसाः शस्ताः ।
किंभूता घसाः द्व २ छ ५ दि १० गंग ६ रामै ३ मित्ताः द्वितीया पंचमी पष्टी तृतीया
इति । अनेकपक्षेषु बहुऋषिमतेषु एतदुक्तमविरुद्धं सर्वेषां संमतमिति ॥ २७ ॥

भवोद्भवायामयनर्तुसंध्योर्गलग्रहे पर्वणि मंदवारे ।

क्रांत्योः समत्वेऽशुमदृक्षभत्रोर्व्रतं वटोरत्ययदं कुयोगे ॥ २८ ॥

अथ व्रतबंधे विष्वादीन् निषेधति—भवोद्भवायेति ॥ व्रतं वटोरत्ययदं मृत्युदं स्यात्
वेस्मान् मवादीश्वरादुद्भवो यस्याः सा मद्रा तस्यां पुनरयनर्तुमध्योः अयनसंबन्धे
पुनर्गलग्रहे पुनः पर्वणि पुनर्मंदवारे पुनरशुमदृक्षभत्रोः अंशुमाश्र ऋष्यमर्ता च तयो
सूर्यचंद्रयोः क्रांत्योः समत्वे पुनः कुयोगे ॥ २८ ॥

गुरुशनोगारकराजपुत्रा ज्ञेयाः क्रमेणागमपाः प्रवीणैः ॥

निजागमेशाहनि मेखलाया बंधस्तदाचारकरो निरुक्तः ॥ २९ ॥

अथ वेदस्वामिन आह—गुर्विति ॥ प्रवीणैः पंडितैः क्रमेण गुर्वादय आगमपा ज्ञेयाः ॥ ऋग्वेदस्य गुरुः स्वामी यजुषः शुक्रः साम्नो मीमः अथर्वणो बुध इति वेदपाः ॥ मेखलाया बंधस्तदाचारकरस्तेषां विप्रादीनामाचारकृदुक्तः कस्मिन् निजागमेशाहनि निजनिज-वेदपतिदिवसे ॥ २९ ॥

द्विजौ हरीज्यास्फुजितौ च राजाज्ञारांशुमंतौ विडथोषधीशः ॥

स्ववर्णखेटान्हुपवीतकर्म स्वधर्मदं वै तदसंभवत्वात् ॥ ३० ॥

अथ गुर्वादीनां वर्णसंज्ञामाह—द्विजाइति ॥ हरीज्यः इंद्रपूज्यो गुरुश्च आस्फुजिच्छुक्रश्च तौ द्विजौ विप्रौ स्तः । चपुनराराशुमंतौ आरश्च अंशुमांश्च तौ मीमसूर्यौ राजौ क्षत्रियौ स्तः । राट् राजौ इति द्विवचनं ॥ अथ पुनरोषधीशश्चंद्रो विट् वैश्यः स्यात् । वै निश्चितं स्ववर्णखेटान्हि निजवर्णग्रहदिने उपवीतकर्म स्वधर्मदं निजधर्मदं स्यात् । यया विप्राणां विप्रसंज्ञगुरुशुक्र-दिने व्रतकार्यं निजधर्मदं स्यात् । पुनस्तदसंभवत्वात्तयोर्विप्रादिवर्णादिवर्णयोयोगस्याभावात् किंकर्तव्यं तदाह अग्रेतनकाव्ये ॥ ३० ॥

सर्वागमेष्वर्कगुरुशनोव्जा व्रतार्थदाः स्युस्त्वथ सामगानां ।

राज्ञां धराभूर्विदथर्वगानां तत्सिद्धिदश्चोरुभुवामिह स्यात् ॥ ३१ ॥

सर्वेति । सर्वागमेषु अर्कः गुरुः उशनाः शुक्रः अञ्जश्चंद्र एते व्रतार्थदाः व्रतेऽर्थदायकाः स्युः ॥ अथ तु पुन. सामगानां सामवेदानुगामिनां राज्ञां क्षत्रियाणां धराभूर्मीमस्तात्सिद्धिदस्तस्य व्रतस्य सिद्धिदायकः स्यात् । चपुनरेवमिह उरुभुवां वैश्यानां विट् बुधस्तत्सिद्धिदः स्यात् । किंभूतानां वैश्यानामथर्वगानामथर्ववेदानुगामामिति ॥ ३१ ॥

विषविषाभरणाहिभगोष्मकृत्रिर्ऋतिमारुतमारमणोडुपु ॥

ससुखर्द्धकिंभेषु भवेद्वटोर्ऋतमृचौ विधये श्रुतिकर्मणः ॥ ३२ ॥

अथ द्रुतविलक्षितेन ऋग्वेदव्रतनक्षत्राण्याह—विषेति । श्रुतिकर्मणो वेदकार्यस्य चटोर्माण-वकस्य ऋचो विधये ऋग्वेदविधानाय व्रतं भवेत् । केषु विषं जल पूर्वापादा विषाभरणं कंठे काल आर्द्रा अहिराश्लेषा मग. पूर्वाफारुगुनी उष्मट्स्त्र्यो हस्तः निर्ऋतिर्मूलं मारुतः स्वातो मा लक्ष्मीस्तस्या रमणो विष्णुः श्रवण एषा द्वंद्वे एतदुडुपु किंमृतेष्वेषु सुखर्द्धकिर्देवसूत्रधार-स्तस्य भं चित्रा तेन सह व्रतंते यानि तानि ससुखर्द्धकिमानि तेषु 'विषं जले क्ष्वेडे' इति हैम ॥ ३२ ॥

अलमलोललघुत्रिदशेंद्रसूर्भगहिमांशुहिमांशुमृगीदृशः ॥

ननु वटोर्यजुषो व्रतबंधने सुनिवैरुदिताः श्रुतिपारगैः ॥ ३३ ॥

अथ यजुर्वेदव्रतनक्षत्राण्याह—अलमिति ॥ ननु निश्चितमलमित्यवधारणे श्रुतिपारगैः वेदपारमार्थैर्मुनिवरैर्बेद्यैर्यजुषो व्रतबंधनेऽलोलादितारा उदिताः प्रोक्ताः ॥ अलोळानि स्थिरसंज्ञानि लघुसंज्ञानि मानि त्रिदशेंद्रसूः सुरपातिमाताऽदितिः पुनर्वसुः भगः पूर्वाफाल्गुनी हिमांशुश्रद्धो मृगशीर्षि एषां द्वेद्वे एषां हिमांशुमृगीदृशश्रद्धभार्यास्तारा इत्यर्थः ॥ ३३ ॥

प्रथमभासुरवैरिविभूतिभृद्धिपणभोत्तरमेनवसूडुपु ॥

ननु समेत्य हि सामवदुर्व्रतं श्रुतिसं श्रुतिसंभवमश्नुते ॥३४॥

अथ सामवेदव्रतनक्षत्राण्याह—प्रथमेति ॥ हि युक्तं सामबदुः सामवेदाध्ययनार्थं बदुः प्रथममादिभेषु व्रतमेत्य प्राप्य सततं निरंतरं श्रुतिरसं कर्णपुटस्वादमश्नुते प्राप्नोति ॥ प्रथममं अश्विनी असुरवैरी विष्णुः श्रवणः विभूतिं मस्य विभर्ति इति विभूतिभृत् शिव आर्द्राधिपणो गुरुस्तद्वं पुष्यः उत्तरमानि उत्तरात्रयं इनः सूर्यो हस्तः वसवो धनिष्ठा एषां द्वंद्व उडुपु । किंभूतं श्रुतिरसं श्रुतिसंभवं वेदघोषसंज्ञातम् ॥ ३४ ॥

बलनिषूदनजिद्रथकाश्यपीश्वसनमित्रसवित्रिनवैद्यभैः ॥

सवसुभामखर्दकिभैः स्मृतं व्रतमर्थवदौ पटुबुद्धिभिः ॥३५॥

अथार्थवेदव्रते नक्षत्राण्याह—बलेति । पटुबुद्धिभिरथर्वदौ अथर्ववेदमाणवके व्रतं स्मृतं कथितं कैः बलनिषूदन इंद्रस्तं जितवान् इति तज्जिद्रुदः ' वज्रिनिद्रज्जतुद, इत्यभिधानचिंतामणिवचनात् ॥ स एव रथो यस्य तेन रमते वा इति बलनिषूदनजिद्रथो विष्णुस्तस्य भं श्रवणः काश्यपी अदितिः पुनर्वसु श्वसनोऽनिलः स्वाती मित्रोऽनुराधा सविता सूर्यो हस्त इन्वैद्यो इनः सूर्यस्तस्यापि देवत्वात्तद्वैद्यो अश्विनी एषां द्वेद्वे एभिः किंभूतैः सवाभिति । वसुधं धनिष्ठा अमरवर्द्धकिभं चित्रा आभ्यां सह वर्तेते यानि तानि ते ॥ ३५ ॥

मुक्त्वादिभं कचिदिहादृतमांत्यमेत्रेऽथोवादृते व्रत-

विधौ यजुषां च साम्रां ॥ नांगीकृतं त्रिदशदोष-

पिटक्षमांत्योपांत्यर्क्षमादृतमृचामसदस्त्यपीति ॥ ३६ ॥

अथ वसंततिलकेन मतांतरमाह—मुक्त्येति । अपि निश्चितमिति असत् अस्ति इतीति किं तदाह यजुषां साम्रां च वेदानां व्रतविधौ इह नक्षत्रेषु कचिदांत्यमेत्रे रेवत्यनुगणे मुक्त्वा आदिभमश्विनी आदृतं कचिदादिभं मुक्त्वा आत्यमेत्रे आदृते । अथो वा ऋषां वेदानां व्रतविधौ त्रिदशदोषवितर्क्षे देवदोषज्ञानक्षत्रमश्विनी नांगीकृतं कचिन् आत्योपांत्यर्क्ष उत्तगमा द्रपदांशुगीरुनामिति । आत्यमेत्रेऽथो वा इत्यत्र एकारांतद्विवचनाने संधिकार्यं केषांविन्मता श्रितत्वाङ्गवेव । यथो ग्रहद्वयो केचिन्मणी वेत्यादी अमंश्रिप्रतिपेवं वर्णयति तदयुक्त वदन्ने नोपमार्थेन सिद्धत्वात् । मणि इवोद्दिग्गमनोहरस्तिपावित्यादावसंधिदर्शनाद्य ॥ अन्ये तु यथा दर्शानं संधिममंथि वेचन्ति मणि इव दंपतीव गेटमीव मणीवेति हेममृरिभिः स्वयं नांगीकृतं मताश्रितं तु दर्शानं च संधिकार्यं अथो वक्ष्यमाणानिवाहारेऽपि ज्ञेयम् ॥ ३६ ॥

पौष्णेदिरारमणकैरविणीशर्गंधवाहाख्यवस्वमखर्ककिभेषु केचित् ॥

।।हूर्वतं सकलवेदविभेदगानां ब्रह्मेज्यभादिभयुतेषु धरामराणाम् ॥३७

पुनर्मतांतरमाह—पौष्णेति । केचिद्बुधाः सकलवेदविभेदगानां सर्ववेदभेदानुगामीनां
।।मराणां विप्राणा पौष्णादिभेषु व्रतमाहुः। पौष्णं रेवती इंदिरा लक्ष्मीस्तस्या रमणो विष्णु
।।वणः केरविणीश्चंद्रो मृगशीर्षं गंधवहाख्यो वायुः स्वाती वसवो धनिष्ठाऽमरवर्द्धकिर्मं
।।त्रा एषां द्वेद्वे । एषु किंभूतेषु ब्रह्मो रविर्हस्तः ईज्यभं पुष्यः आदियमश्विनी एषा द्वेद्वे
।।मिर्युतेषु ॥ ३७ ॥

सनिजवेदविभुन्यथ न व्रतं भधवमंडलखंडनमंडले ।

पणफरालयतत्परभावगे घनगृहान्निजवेदविभौ भवेत् ॥३८॥

अथ द्रुतविलंबितेनास्तंगते वेदविभौ तनुभावादिगते च व्रतं निषेधति—स निजेति ॥ भववो
।।सप्रस्वामी चंद्रस्तस्य मंडलस्य खंडनः सूर्यस्तस्य मंडले भधवमंडलखंडनमंडले सूर्यमंडले
केभूते सनिजवेदविभुनि निजनिजवेदस्वामिना सह वर्तते यत्र तस्मिन् स्ववेदविभौ अस्तंगते
।।सति व्रतं न स्यादित्यर्थः । वेदविभावयेति पाठोऽपि त्रिलिंगत्वाद्युक्तः ॥ अथ पुनर्घनगृहा-
।।नुभवनतः पणफरालयतत्परभावगे निजवेदविभौ सति व्रतं न भवेत् ॥ द्वितीय २ पंचम ९
।।अष्टमै ८ कादश ११ भावानां पणफरालयसंज्ञा इति तत्परभावास्तेभ्यः पणफरालयेभ्यः
।।ररा अग्रेतना भावास्तृतीय ३ षष्ठ ६ नवम ९ द्वादशा १२ आपोऽस्त्रिमसंज्ञा इति बृहज्जातके
।।प्रोक्तं ॥ पणफरालयाश्च तत्परभावाश्च ते तेषु गते इति ॥ ३८ ॥

सपुरपुष्करकर्ममदैकभःश्रुतिपतिः कुरुते व्रतकामिनं ॥

व्रतविलब्धकलं च निजस्तनोः सुमतिलब्धभुजं मतिलब्धिगः ॥३९॥

अथ तनुभावादिगतवेदपतेः फलं वर्णयति—सपुरेति ॥ निजः श्रुतिपतिर्वेदस्वामी व्रत-
।।कामिनं व्रतेच्छुं बद्धं व्रतविलब्धकलं व्रतात् विशेषेण लब्धाः प्राप्ताः कला ज्ञानरूपा येन स तं
।।एवविधं कुरुते । विलब्धफलमिति पाठः विभूषफलमित्यपि पाठः । किं विशिष्टः श्रुतिपतिः तनोः
।।प्रथमभवनात् सपुरपुष्करकर्ममदैकभः पुरं शरीरं प्रथमं १ पुष्करं जल्पपर्यायत्वाच्चतुर्थं ४
।।कर्म दशमं १० मदः सप्तमं ७ एषां मध्ये एकमेव एकतरतात्कालिकलप्रराशिना सह वर्तते
।।यः स च पुनर्मतिलब्धिगः पंचमभवनतो निजः श्रुतिपतिः सुमतिलब्धभुजं नरं कुरुते शुभ-
।।मत्या लब्धं यद्गतादि तद् भुनक्तोति सुमतिलब्धभुक् तं ॥ ३९ ॥

अनिमिपानिमिपद्विपदार्चितौ द्विपदगारगतौ विरतिप्रदौ ।

श्रुतिपवर्णविभू च निजौ तु वा विरतिगावपि तौ विरतिप्रदौ ॥४०॥

अथ व्रते गुरुशुक्रयोर्वेदवर्णस्वामिनोश्च फलमाह—अनिमिपेति ॥ द्विपदगारगतौ षष्ठा-
।।पात्रस्थितौ अनिमिपा देवाः अनिमिपद्विपतौ दैत्याः अनयोर्द्वे एभिर्दार्चितौ पूजितौ गुरुः

विरतिप्रदौ मृत्युदायकौ भवेतां । वा तु पुनः निजौ श्रुतिवर्णाविभू वेदस्वामिवर्णस्वामिनौ विरतिगौ
 अष्टममावस्थितौ तदा विरतिप्रदौ मृत्युदायकौ स्तः ॥ तु पुनस्तावपि गुरुशुक्रावपि विरतिगौ
 मृत्युदौ स्तः ॥ ४० ॥

कुलिशभृत्सचिवे घनगे सिते मांतिपोऽनुगते भववेऽथवा ।

कविलवेऽखिलतर्कचरो भवेच्छ्रुतिपथि द्रुहिणाद्यनुगे व्रती ॥४१॥

अथ व्रते गुरुशुक्रचंद्राणां शुभफलमाह—कुलिशेति ॥ व्रते मौंड्यादिचारकः श्रुतिपथि
 वेदमार्गेऽखिलतर्कचरः समस्तवेदविचारगामी भवेत् । किंमृते श्रुतिपथि द्रुहिणाद्यनुगे ब्रह्मादि-
 देवानुगामिनि कस्मिन् कुलिशभृदिंद्रस्तस्य सचिवे गुरौ घनगे तनुमावगे सति पुनः सिते
 शुक्रे मतिपथेऽनुगते पंचमनवमभावगे भववे चंद्रे अथवा कविलवे शुक्रनवांशे सति ॥ ४१ ॥

भगलवेऽथ कृशोऽञ्जलवे जडः कुजलवे कुमना जलवे बुधः ।

धिषणाधिष्ण्यलवेऽध्वरकृद्भुवति मातृमुखो हरिजांशके ॥ ४२ ॥

अथ व्रते सूर्याद्यंशानां फलमाह—भगेति ॥ वटुर्भगलवे सूर्यनवांशे कृशो दुर्बल
 भवति । एवमञ्जलवे चंद्रांशे जडो मूर्खः कुजलवे भौमांशे कुमना विमनस्कः जलवे बुधनवांशे
 बुधा पंडितः धिषणाधिष्ण्यलवे गुरुशुक्रनवांशेऽध्वरकृत् यज्ञकर्ता हरिः सूर्यस्तस्माज्जायते इति
 तज्जः शनिस्तस्य नवांशे मातृमुखो मूर्ख इति ॥ ४२ ॥

प्रथमदेवपुरोधसि वा गुरौ द्विजविभावसदान्वितमंडले ॥

अहितकालकुले कुलकालकृद्रवाति दंड्यसदंशगतेऽपि च ॥ ४३ ॥

अथ व्रते मूरग्रहयुक्तशुक्रगुरुचंद्राणां फलमाह—प्रथमेति ॥ दंडी व्रती कुलकालकृत्
 अन्नयनाशको भवति कस्मिन् प्रथमदेवा दैत्यास्तेषां पुरोधसि शुक्रे वा द्विजविभौ चंद्रे
 वाऽसदन्वितमंडले दुष्टग्रहयुक्तमंडले सति पुनरहितकालकुले षष्ठाष्टमगते चैतन्नये असदं-
 शगते पापग्रहनवांशगते सति ॥ ४३ ॥

स्वरष्टणावनुजीव्यचलाभृतः शशिनि कंटकगे कृपिको वटुः ॥

कुमुवि शस्त्रयतिविध इहैदवेऽमरपुरोधसि मूरिगुणार्थमुक्त्वा ॥४४॥

अथ काव्यद्वयेन व्रते केंद्रगतसूर्यादीनां फलमाह—खरेति ॥ इह खरे वटुः स्वरष्टणी
 सूर्ये कंटकगे १।४।७।१० सति अमलाभृतो नृपस्यानुजीवी सेवको भवति । एवं शशिनि
 चंद्रे कंटकगे कृपिको हलकर्मकारकः पुनःकुमुवि मीमे कंटकगे शस्त्री शस्त्रायुधः पुनरैदं
 बुधे कंटकगेऽतिविद्यो नटुविद्यायुक्तः पुनरमरपुरोधसि गुरौ कंटकगे मूरिगुणार्थमुक्त्वा नटु
 कीर्तिं द्रव्यमोक्ता भवतीति ॥ ४४ ॥

दितिजगुद्धिसहायनभश्चरे चरति तत्र वटुर्व्रतलब्धितः ॥

वृषमखादिकमेति न किं शुभं तरणिजे च जन्गमसंगकृत् ॥ ४५॥

दितिजेति ॥ व्रतलब्धितो व्रतप्राप्तकालात् चटुर्वृषमखादिकं धर्मयज्ञादिकं शुभं किं
एति प्राप्नोति । कस्मिन् नत्र कंटके दितिजबुद्धिसहायनभश्चेत् । शुक्रग्रहे चरन्
तस्मिन् चरति गच्छति सति च पुनर्बटुर्जनंगमसंगकृत् चांडालसंगकारी भवेत् कस्मिन्
तरणिने शनौ कंटके सति ॥ ' दिवाकीर्तिजनगमाः ' इति हैमः ॥ ४९ ॥

सदितरांबरपापचतुष्टयं खलु विखोपचयर्क्षकृताश्रयं ॥

सदुपकारफलं व्रतबंधने किल करोत्यथ वर्णिनि सूदयम् ॥ ४६ ॥

अथ व्रते उपचयगतदुष्टग्रहाणां फलमाह—सदितरोति ॥ सदितरांबरपापचतुष्टयं
सद्रभ्यः शुभग्रहेभ्य इतरे अन्येऽंबरपांधा दुष्टग्रहा रविभौमशनिश्रीणचंद्राः एषां चतुष्टयं
कर्तृपदं वर्णिनि ब्रह्मचारिणि व्रतबंधने सदुपकारफलं सज्जनानामुपकारफलं करोति
किंविशिष्टं चतुष्टयं विखोपचयर्क्षकृताश्रयं विगतं खं दशमं येभ्यस्तानि एवं विधानी उप-
चयर्क्षाणि तृतीय ३षष्ठे ६कादश ११ भवनानि तेषु कृत आश्रयो येन तत् ॥ पुनः किंविशिष्टं
सूदयं शुभोदयं ॥ ४६ ॥

ब्रह्मसूत्रधृतिरुत्तमोदयादुष्मगोः क्षणचतुष्टये बटोः ॥

मध्यमा च तदहर्दलावधि स्यादतः क्षणचतुष्टयेऽधमा ॥ ४७ ॥

अथ रयोद्धताछंदसा यज्ञसूत्रधारणे दिनविभागफलं काव्यद्वयेनाह—ब्रह्मेति । उष्मगोः
मूर्यस्योदयात्प्रभातात् क्षणचतुष्टये मुहूर्तचतुष्के बटोर्वह्निसूत्रधृतिर्यज्ञसूत्रधारणमुत्तमा श्रेष्ठा
च पुनरेवं तदहर्दलावधि तस्मात् क्षणचतुष्टयात्परमहर्दलावधि मध्याह्नपर्यंतं ब्रह्मसूत्रधृति-
र्मध्यमा पुनरतो मध्यान्हतः परं क्षणचतुष्टयेऽधमा ॥ ४७ ॥

सेतशेषदिवसाधमाधमा गर्हिता व्रतविधौ तु वर्णिनः ॥

उत्तमावनिभुरस्य वा हिता मध्यमाऽवनिभुजोऽधमा विशः ॥ ४८ ॥

सेतेति ॥ सा ब्रह्मसूत्रधृतिः इतः प्रातः शेषदिवसो यया सा इतशेषदिवसा एवविधाऽ-
धमा उक्ता सा तु पुनर्वर्णिने ब्रह्मचारिणो व्रतविधौ गर्हिता वाऽधवा अवनिभुरस्य विप्रस्य
उत्तमा हिता हितकारिणी पुनरवनिभुजः क्षत्रियस्य मध्यमा श्रेष्ठा पुनर्विशो वैश्यस्याऽधमा
श्रेष्ठा ' उपवीतं यज्ञसूत्रम् ' इति हैमः ॥ ४८ ॥

कश्चिदाह दिवसावसानगं याममुज्ज्य दिनपत्रयं कृती ।

ईरितोपनयनाभिलापकं मुक्तसंध्यमखिलं द्विजातिषु ॥ ४९ ॥

अथात्र मतातरमाह—कश्चिदिति । कश्चित् कृती पंडितः दिनपत्रयं दिवसस्य चरण-
त्रयमाह कथयति ॥ किंकृत्वा दिवसावसानगं दिनांतगतं याम चरमग्रहरं विहाय किं विशिष्टं दिन-
पत्रयं ईरितोपनयनाभिलापकं ईरितं कथित उपनयनाभिलापो यस्मिंस्तत् । पुनः किंमूर्त्तं दिन-
पत्रयं मुक्तसंध्यं त्रिसंव्याराहितं केषु अखिलद्विजातिषु ' यमामुज्ज्य ' इति सूत्रपाठे सूत्रलेखकशेषो

दृश्यते । यामुद्गृह्येत्येतद्युक्तं तत उद्गृह्यत्यागे त्रिवर्णात्मकोऽखंडितो दकारोपांत्यो यो धातु-
स्ततः समासं विना ल्यपाप्रवृत्तित्तेन प्रोद्गृह्येत्यादि युक्तं अत आढा सह समासे कृते उद्गृह्येति
जायते परंतु सुशाब्दिको उशंति तत्प्रमाणं । ॥ ४९ ॥

स्वोक्तकालगवयोवतामलं स्वोक्तकालसमये द्विजन्मनां ॥

अन्यथा हि रशनानिवंधनं बंधनाय भवति स्वकर्मणाम् ॥ ५० ॥

॥ अधोपसंहारिणो व्रते । पूर्वोक्तकालं द्रष्टव्यति—स्वोक्तिति । अलमित्यवधारणे द्विजन्मनां
विप्राणां स्वोक्तकालसमये पूर्वोक्तनिजकालप्राप्तौ रशनानिवंधनं भवति किंभूतानां द्विजन्मनां
स्वोक्तकालगवयोवतां निजकालप्राप्तवयोर्युक्तानां हि युक्तार्थेऽन्यथा पूर्वोक्तकालाद्यभावे
रशनानिवंधनं स्वकर्मणां बंधनाय पापकर्मणे भवतीत्यर्थः ॥ ५० ॥

नैवं कर्म विदधीत सोमपः षोडशादसमयादनंतरं ॥

भूमिजां द्वियमतुल्यहायनात्र व्रतस्य जिनवर्पतो विशाम् ॥ ५१ ॥

अथ व्यतीने काले विप्रादीनां व्रत प्रतिपद्यति—नैवेति । सोमपो यत्कर्मविशेषः षोडशा-
दसमयान् षोडशवर्षकालादनंतरं व्रतस्य कर्म व्रतकार्यं नैवं विदधीत न कुर्यात् । अत्र विध्वंस्यते ।
तु पुनर्भूमिजां क्षत्रियाणां द्वियमतुल्यहायनाद् द्वाविंशतिवर्षादूर्ध्वं व्रतस्य कर्म न स्यात्पुन-
र्वर्षां वैश्यानां त्रिनवर्षतश्चतुर्दशतिवर्षत ऊर्ध्वं व्रतकर्म न स्यात् ॥ ५१ ॥

कालशुद्धिरुदिता मया मदा सेव यास्ति रशनानिवंधने ॥

मेखलां व्रतविमोक्षणे हिता चागमव्रतविधौ द्विजातिनाम् ॥ ५२ ॥

अथोक्तकालशुद्ध्याहारप्रधानमाह—वाक्येति । आगमव्रतविधां वेदव्रतकर्मणि द्विजन्मनां य
मया कालशुद्धिसेन कालशुद्धिरुदिता प्रोक्ता एव निश्चिनं सा रशनानिवंधने मेखलां
सदाशक्तिं नोपुनः सा मेखला व्रतविमोक्षणे मेखलां व्रतविमोक्षणे हितकारिणी ॥ ५२ ॥

ब्रह्मचारिणमधीरभोदये यो दधाति निजकर्मधर्मगं ॥

साधुनां प्रवसनं ह्यधिष्ठिते प्रोक्तकालवदगारतो निजात् ॥ ५३ ॥

अधोपनयनानंतरं विशेषनगमनशुद्धिमाह—व्रतव्रति । अथो अनंतरं हि युक्ता
निजादगारतः २१शुद्धात् प्रवसनं यने गमनं कर्तृपदं ब्रह्मचारिणं निजकर्मधर्मगं २१शुद्धयर्धमं
दधाति पुण्याति किंचिदष्टं प्रवसनं प्रोक्तकालवत् उपरितकालशुद्धियुक्तं कस्मिन् अधो
भोदये धारणाशुद्धये किंचिदष्टं अधोभोदये साधुनां शुभप्रदेषाधिष्ठिते अधिष्ठिते यत् उपरं
भूत्साधुनां वि धनं प्रतिपादयति ॥ प्रवसनमिति पुं पुं गता इति यानोः प्रयोगः ॥ ५३ ॥

आनकाननमुवाद्यजस्वनेर्मानुलेन पुनरागमः पुरः ॥

छांदसास्यनिगमोक्तिर्गजिता गोमतिस्वशकसिद्धये व्रतेः ॥ ५४ ॥

अथ बयोर्वनात् पुनर्गृहानयनेऽमातुलकृतगौरवं दर्शयति—आनकेति !—मातुलेन कृत्वा
 बयोर्माणवकस्य पुनरागमः पुनर्गृहे आगमनं भवेत् । कस्यै गोमतिस्वशकसिद्धये गौर्वाणी मति-
 बुद्धिस्त्वं धनं श सुखं क ज्ञानं एषां निष्पत्तये । किंभूत आगमः पुरोऽग्रे छांदसाभ्यनिगमोक्ति-
 र्निजितः छांदसानां श्रोत्रियाणामास्थेषु ये निगमा वेदास्तेषामुक्तिमिच्छोपणैर्रजितो रागोक्तः
 शोभां प्राप्त इत्यर्थः ॥ पुनः किंभूत आगमः आनकाननसुवाद्यजस्वनैरुपलक्षितः उपलक्षणार्थे
 तृतीया आनकाननं भेरीप्रमुख यत्सुवाद्यं शुभवादित्रं नस्माच्चातैः स्वनैः शब्दैरिति । यतोऽधुतापि
 मातुलः किंचिद्धानं विधानं विधाय बटु गृहे आकारयति ॥ १४ ॥

अथात्र सुबोधार्थं नामतः सर्वे संस्कारा लिख्यन्ते—गर्भाधानं १ पूंसवनं २ सीमंतोन्नयनं ३
 तथा ॥ जातकर्म ४ तथा नाम ५ चंद्रदर्शन ६ मेव च ॥ १ ॥ अन्नस्य प्राशनं ७ चूडा ८ नवमे ९ त्र्योपवी-
 तं ॥ गोदानं १० व्रातिकं ११ चैव आदित्यव्रतमेव १२ च ॥ २ ॥ उपनिष १ द्विवाहश्च १४ देवयज्ञ १
 स्तथैव च ॥ भूतयज्ञः २ पितृयज्ञो ३ ब्रह्मयज्ञ ४ स्तथैव च ॥ ३ ॥ नृयज्ञो ५ दार्शिकं १ श्राद्धं पक्षादि २
 श्रावणी ३ तथा ॥ आश्वयुज्या ४ तु यत्कर्म आग्नेहायणकं ५ तथा ॥ ४ ॥ सत्र्यष्टको ६ तथा चैत्री ७
 स्मार्तकर्मणि योजिताः ॥ अग्न्योधेय १ मग्निहोत्रं २ दर्शोष्टिः ३ पौर्णमासिकी ४ ॥ ५ ॥
 वातुर्मास्यानि सर्वाणि ५ पशुबंध इस्तेष्वेव च ॥ सौत्रामण्याभ्रयणानि ७ प्रोक्ताश्चैते हविर्मखाः ॥ ६ ॥
 अग्निष्टोमो १ त्यग्निष्टोम २ उक्थ्य ३ श्वै व तु षोडशी ४ ॥ ७ ॥ अतिरात्रो ५ वानपेय ६ आसोर्याम ७
 स्तथैव च ॥ सोमसंस्था तु विज्ञेया सर्वशाखासु तां स्मृताः ॥ ८ ॥ शमो १ दमो २ यमश्चैव नियमश्च
 ४ चतुर्थकः ॥ प्राणायाम ५ प्रत्याहारो ६ ध्यानं ७ धारण ८ मेव च ॥ योगशास्त्रान्तु
 विज्ञेया अष्टौ चैवात्मनो गुणाः ॥ ९ ॥ अष्टाचत्वारिंशत् स्याताः संस्काराः गौतमेन
 तु ॥ एभिस्तु संस्कृतो यो वै स नरः पुरुषोत्तमः ॥ १० ॥ अथैतान् प्रकारात्तरेणाह ॥
 गर्भाधानं १ मथापि पूंसवनकं २ सीमंतं ३ जातक्रिया ४ नामा ५ ज्ञानं ६ चैविको ७
 पनयनं ८ श्रौतव्रतान्यप्यथ ॥ चत्वारि स्तपनं ९ विवाहकरणं १० पञ्चाभियज्ञा अपि सं-
 स्थाः सप्त च सप्त सप्त इति ते संस्कारजा अप्यमी ॥ ११ ॥ अस्य व्याख्या ॥ नामादिसं-
 स्कारा दश १० श्रौतकर्माणि चत्वारि शुक्रियं १ शाकरं २ व्रातिका ३ उपनिषद् ४
 पंचयज्ञा ५ पाकयज्ञसंस्थाः सप्त ७ हविर्यज्ञसंस्था सप्त ७ सोमसंस्था सप्त सर्वाभिलेनेऽत्र
 काव्ये ४० चत्वारिंशत्संस्कारा ॥ अत्रानुक्ता अप्यष्टौ ग्राह्याः दमः १ शान्ति २ अनसूया ३
 इशौच ४ अनायासः ५ मगलं ६ अकार्पण्य ७ अस्पृहा ८ ॥ ४८ ॥ इति पाठांतरं ॥ इत्य-
 ष्टाचत्वारिंशत्संस्काराः ॥ नन्वत्र केचित्स्वप्नसमयपरसमयानभिज्ञा लुंफकप्राया जैनाना संस्कारा
 न् संतीति वदंत्यतस्तेषा नेत्रोद्घाटनाय सज्जनाना ज्ञानाय च जैनमतसंस्कारा अपि ना-
 मतो लिख्यन्ते ॥ यदाहुराचारदिनकरे वर्द्धमानसूर्याः ॥ इह हि केचिद्दर्शनमाहाधिया आ-
 र्हेत १ सौगन २ वैशेषिक ३ जैनाधिक ४ साख्य ५ चार्वाक ६ तत्त्वालोकनामानुसा-
 रिण एव अट्टटत्परमार्थ सद्दयोपात्तप्रमानुप्रमेयप्रमाणप्रभावा आचारमेव तिरस्कु-
 र्वन्ति न तेषा वच सङ्गि प्रमाणपदमुन्नेय यतो मगवात्प्रमादिः अर्हन्नपि विदितसमस्तोपमार्थ

आर्भाद्वाज्याभिषेकपर्यंतं संस्कारांगीकारात्स्वदेहेष्याविश्रकार ॥ यत उक्तमागमे समणस्सणं
 उमहावीरस्स अस्मापि उरेपिठमे हिवसे ठिईपाडिकरंति तई दिवसे चंदमूरदंसणं कुण्ठि
 इत्यादौ ॥ अत आदौ गृहधर्मकथने षोडशसंस्कारश्लोकाः ॥ गर्भाधानं १ पूंसवनं २ जन्म ३
 चंद्रार्कदर्शनं ४ ॥ क्षीराशनं ५ चैव पष्ठी ६ तथा निष्क्रमणं स्मृतं ७ ॥ तथाच नामकरण
 ८ मन्त्रप्राशनमेव च ९ ॥ कर्णवेधो १० मुंडनं च ११ तयोपनयनं परं ॥ १२ ॥ पाठालंभो
 १३ विवाहश्च १४ व्रतारोपणं १५ तकर्म च १६ ॥ अमी षोडशसंस्कारा गृहीणां परिकीर्तिताः
 ॥ ३ ॥ ब्रह्मचर्यं १ सुष्ठकत्वं २ प्रव्रज्या ३ स्थापना ४ तथा ॥ तथाच योगोद्धहनं ५
 वाचनाग्रहणं तथा ६ ॥ ततश्च वाचनानुज्ञा ७ सोपाध्यायपदस्थितिः ८ ॥ आचार्यपदयुक्ति
 श्र ९ प्रतिमोद्धहनं तथा १० ॥ व्रतिति व्रतदानं च ११ प्रवर्तिनीपदक्रमः १२ ॥ महत्तरा-
 पदाचारो १३ दिनरात्रिस्थितिर्द्वयोः ॥ १४ ॥ ऋतुस्थितिश्च सव्याख्या १५ मरणस्य विधिः
 पुनः १६ ॥ द्वाराणि षोडशैतानि यत्याचारे प्रदर्शयेत् ॥ ७ ॥ प्रतिष्ठा विंवचैत्यादेः १ शा-
 तिकं २ पौष्टिकं ३ बलिः ४ ॥ प्रायश्चित्तविधिश्चैव ५ आवश्यकविधिस्तथा ६ ॥ ८ ॥ तपोवि-
 धि ७ स्त्रिविधोऽपि पदारोपणमेवच ॥ ८ ॥ गृहिसाम्भोः समानानि द्वाराण्यष्ट प्रकीर्तयेत् ॥ ९ ॥ उप-
 नयनविधिस्तु इक्ष्वाकुवंशयादववंशप्राच्योदीच्यवंशादीनां जैनब्राह्मणानां उपनयनं यज्ञोप-
 वीतधारणं च तथा क्षत्रियवंशोत्पन्नानां जिनचक्रिबलदेववासुदेवानां श्रेयांसदशाणंमद्रप्रभृतीनां
 नृपाणामपि हरिवंशविद्याधरवंशसंभवानां न जिनोपवीतधारणविधिः ॥ यतस्तेषामंतकुला-
 दिपूत्यत्वमावात्पुनः कदाचिदुत्पत्तौ उग्रकुलादिषु संक्रामणात्वात् ॥ वैश्यानां कार्तिकश्रेष्ठि-
 कामदेवादीनामप्युपनयनजिनोपवीतधारणं शुद्धाणामपि आनंदादीनां उत्तरीयधारणं शेषाणां
 वणिगादीनामुत्तरांसंगानुज्ञा ॥ जिनोपवीतं हि भगवतो जिनस्य गार्हस्थ्यमुद्रा यतीनां हि नि-
 श्रियानां सर्वमाहाभ्यंतरकर्मविमुक्तानां नव ब्रह्मगुप्तिगुप्तानां ज्ञानदर्शनचारिभ्रतरत्तययी इद्र-
 तैवामूझावनाभाषिता हि सर्वेषामुदयो नव हि सूत्ररूपा नव ब्रह्मगुप्तिगुप्तां रत्तत्रयी बहति
 तन्मयत्वान्न समुद्रो जलपात्रं करे करोति न सूर्यो दीपं विभर्ति । यत उक्तं 'अग्नौ देवोस्ति-
 विमाणां इदि देवोस्ति' योगिनां ॥ प्रतिमास्वरूपबुद्धीना सर्वत्र विदितात्मनां ॥ १ ॥ अतः शि-
 ष्यासूत्रविधानं यतयो ब्रह्मगुप्तिरत्नत्रयकरणाकारणानुमतिषु सदैवाद्यता ॥ इति जैनमते आ-
 चारदिनकरतश्रवतिशसंस्कारा लिखिताः ॥ एषां मंत्रादिविधिस्तु तस्मादेव सविस्तरेण
 ज्ञेयः ॥ उक्तं च भगवत्यामपि ॥ एकादशशतस्यैकादशोद्देशो मलाधिकारे संस्कारविधानं
 ततेणं तस्स महब्बलस्य दारगतस्स अम्भापितरो अणुपुब्बेण द्वितिपडियं वाचं दमूरदं साव-
 गियं वानागरियं वाणामकरणं वा परं गामणं पयचं कामणं वा जेमावणं वा विंडवट्टाणं वा पडं
 पामणं वा कणवेहणं वा संवच्छरपडिलेहणं वा बोळोयणं वा उच्चणयणं वा आणाणियमट्टनि गम्भा-
 दणजम्मणमादीयाईकोनूयाई करेति इति सूत्रपाठः ॥ अयास्य वृत्तिः परं गामनि मूमी सप्पजं
 पयचं कामणंति पादास्यां संचारणं जेमावणंति भोजनकारणं विंडवट्टणंति कवलवृत्तिकारणं
 पणं वामति प्रनस्पनकारणं कणवेहणंति प्रतीतं संवच्छरपडिलेपहणंति वणंप्रकारिणं बोळी-

पर्वणोति चतुर्धरण उवणयणति कलात्राह्न गन्भादाणजम्मणमाइयाइको उगाइकोरेतिर्त्ति
 गर्भादानादिषु यानि कौतुकानि रक्षाविधानादीनि तानि गर्भादानादीन्येवोच्यते ॥ इत्यभयदे
 वसूरय ॥ इत्यादि व्यवहारकर्म भर्गवद्विरप्याचीर्णमागमे विनिर्दिष्टं च यत् व्यवहारो विबहु-
 बलव जव देदेइकेवलीविषउमत्यमित्यादिगुणा ॥ १ ॥ लोकेप्येव 'चतुर्णामपि वेदाना धारको
 यदि पारग ॥ तथापि लौकिकाचार मनसापि न लवयेत्' ॥ १ ॥ इति जैनमतावतरण संपूर्णम् ॥
 इति श्रीकविकालिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे व्रताध्यायोऽष्टम ॥ ८ ॥

इति श्रीपौर्णिमीयगच्छाधिराजभट्टरकपुरदरश्रीमहिमाप्रभसूरीश्वरचरणसरोहहचबरीकायमान

शिष्यभावरत्नविरचिताया श्रीकविकालिदासकृतज्योतिर्विदाभरणस्य

मुखबोधिकाया व्रताध्यायोऽष्टम ॥ ८ ॥

विद्यारंभविवेकप्रकरणम्

विहितेऽथागमारंभे विद्यारंभो मयोच्यते ॥

आगमांगागमाशेषशास्त्रविद्यार्थसिद्धये ॥ १ ॥

अथ बटुकरणानंतरमध्ययन करोत्यतोऽनुष्टुभा विद्यारमाध्यायसंधानमाह—विहितइति ॥
 मथानतरमागमारंभे वेदपठनारंभे विहिते सति मया कालिदासेन विद्यारंभ उच्यते
 केमर्थ आगमेति आगमागानि पढगानि आगमाश्च अशेषशास्त्राणि चैता विद्याश्चतुर्दश
 भासामर्थसिद्धयेऽभिधेयप्राप्तये ॥ १ ॥

शाखापरिवृद्धपुज्योशनसामुदये ह्युपलब्धे सततं स्यात् ॥

वागर्थिन इह भाषायशसे विद्यारंभोऽमरवरदिवसे ॥ २ ॥

अथ उपचित्रा पादत्रयमात्रासमैकैकपादरचितेन पादाकुलकेन, साधारणविद्यारंभशुद्धिमाह
 -शास्त्रेति ॥ हि निश्चितं सतत निरतरं वागर्थिन शिष्यस्य विद्यारंभ इह लोके उपलब्धे ज्ञानाय
 स्यात् ॥ किंभूतायै उपलब्धे भाषायशसे भाषाया सरस्वत्या यशो यस्या सा तस्यै वक्तृत्व
 हनिवगुणायेत्यर्थ ॥ कस्मिन् अमरवरदिवसेऽमराणा देवाना मध्ये वर श्रेष्ठ इद्रस्तस्य दिवसे
 उत्तरायणे इत्यर्थ ॥ पुन कस्मिन् शाखापरिवृद्धो वेदशाखास्वामी पुज्यो गुरुश्च उशना
 मुकश्रैषा द्वे उदये उद्गमे सति ॥ 'वाणी भाषा सरस्वती' इति हैम ॥ २ ॥

कश्चिदुपक्रममाह महर्षिर्देवशयनवत्कालमपास्य ॥

विद्यायाः क्षितिसुरविभुवर्षे काव्यगुरुदयकालसमेते ॥ ३ ॥

अपात्र मतातरमाह—कश्चिदिति ॥ कश्चिन्महर्षिर्विद्याया उपक्रममारंभमाह कस्मिन्
 क्षितिसुरा विप्रास्तेषा विभुश्रद्धस्तस्य वर्षे किंविशिष्टे क्षितिसुरविभुवर्षे काव्यगुरुदयकालसमेते

शुक्रगुरुदयसमालप्राप्ते किंकृत्वा देवशयनवत्कालमपास्य विष्णुसुप्तकालं विहाय आपाद-
शुद्धैकादशीमारभ्य कार्तिकशुद्धैकादशीं यावादिति ॥ ३ ॥

पक्षद्वितयगताखिलवसैर्विष्टिकुयोगगलग्रहमुक्तैः ॥

संततमिह किल विद्यारंभः सर्वागमकृतसिद्धिप्रदः स्यात् ॥४॥

अथ साधारणविद्यारंभदिनान्याह—पक्षेति ॥ किलेति प्रतिद्वौ इह विद्यारंभः संततं
निरंतरं सर्वागमकृतसिद्धिप्रदः स्यात् । सर्वागमेषु सर्वशास्त्रेषु कृतं सिद्धिप्रदं व्युत्पत्तिस्थानं येन
स इति कैः पक्षेति पक्षद्वितयं शुक्ररुद्रगणपक्षद्वयं तस्मिन् गमो गमनं येषां ते एवविधा येऽखि-
लाः समस्ता पश्चादिवसास्तैः किंभूतैः पक्षद्वितयगताखिलवसैः विष्टिकुयोगगलग्रहमुक्तैः
स्पष्टम् ॥ ४ ॥

नक्तंचरपुष्करविधुशर्क्षैस्त्वष्ट्रजपत्पन्नगभगभादयैः ॥

लोललघूडुसमेतैरखिलो विद्यारंभः सुमतिभिरुदितः ॥ ५ ॥

अथ साधारणविद्यारंभनक्षत्राण्यह—नक्तमिति ॥ नक्तचरादिनक्षत्रैः कृत्वा सुमतिभि-
पंडितैरखिलो विद्यारंभ उदितः प्रोक्तः । नक्तचरो रक्षो मूल पुष्कर जलपूर्वापत्वापूर्वापादा-
रविर्हेस्तः विधुर्मृगशीर्ष श शमुस्तस्य ऋक्षमाद्रा एषा द्वेद्वे एभिः किंभूतैः त्वष्टा चित्रा
अजपत् पूर्वाभाद्रपदा पन्नगोऽश्लेषा मग्नस्य म पूर्वाफाल्गुनी एभिरादयैर्युक्तैः पुनः किं-
भूतैः लोललघूडुसमेतै रचलघुनक्षत्रयुक्तैः ॥ ५ ॥

पर्जन्यार्चितपद्भिदुशनसामाहुरहानि वराण्यभिरूपाः ॥

विद्याया विधुमिहिरदिने वारंभे क्वचिदन्नसौम्यफलेऽस्मिन् ॥६॥

अथ साधारणविद्यारंभे वारानाह—पर्जन्येति ॥ अभिरूपाः पंडिता विद्याया आरंभे
पर्जन्येनेद्रेणार्चितौ पदौ यस्य म गुरु विद् बुध उशना शुक्र एषामहानि दिनानि वराण्यह-
कथयंति ॥ क्वचिदस्मिन् विद्यारंभे विधुमिहिरदिने चद्रमूर्यादिने अत्र नपुंसके प्रथमाद्विवक्तं
कर्तृपदं अनसौम्यफले अनसौम्यं शुभ फल ययोस्ते भवेता ॥ फलेऽस्मिन्नित्यत्र संधिकार्यं
मणीवादिवज्जाभित्वादिवत् ॥ वा इति पक्षान्न ॥६ ॥

संधावमरतामिस्रादिनयोः संधौ मनुजतमिस्रादिनयोः ॥

विद्यारंभोऽमरगुरुशरदोः संधावृत्वोरपि न हि शरदः ॥ ७ ॥

अथ विद्यारंभेऽयनादिमि विषेधमि—संधाविति । अतिनिश्चिनं विद्यारंभो वरदः शुभ
दायको नहि स्यात् ॥ इस्मिन् अमरतामिस्रादिनयो देवरात्रिदिनस्योरुत्तरापणदृष्टिगोचरयो-
मेधावित्यर्थः ॥ पुनर्मनुजतामिस्रादिनयोमंनुन्यागा रात्रिदिनयो मंयौ पुन मरगुरुशरदं
वृहस्पतेः संवत्सरयोः सवौ पुनः ऋत्वोः मंयौ ॥ ७ ॥

संसमशरादितोविद्यारंभो विद्यार्थिनि तनुतेऽखिलदंभान् ॥ ७ ॥
 मासत्रयमवसानादिगतं समशरदः कुरुते गोसिद्धिम् ॥ ८ ॥

अथ विद्यारंभे समवर्ष निषेधति—संसमेति ॥ संममाः सम्यक् । अविपमाः शरदो वर्षाणि
 इत्यानि प्राक्तानि येन सचासौ विद्यारंभश्चेति समामः । समवर्षगतविद्यारंभो विद्यार्थिनि क्षिप्येऽ-
 खिलदंभान् समस्तकैतवानि तनुते विस्तारयति विद्यारंभे समवर्षनिषेध इत्यर्थः ॥ पुनः समशरदः
 समवर्षस्य अवसानादिगतं आदिस्थितं अंतस्थितं च मासत्रयं गोसिद्धिं वाणीनिष्पत्तिं-कुरुते
 समवर्षस्याद्यत्यमासत्रयं शुभमिति ॥ ८ ॥

संक्रंदनसचिवं विदि विष्ण्ये संहननाय ११ नभो १० वृष ९ धीस्थे ५ ॥
 चंचलराश्युदये स तु शस्तोऽथासृजि वांशुभुवि अहितस्थे ॥ ९ ॥

अथ विद्यारंभे लग्नशुद्धिमाह—संक्रंदनेति ॥ विद्यारंभः शस्तः शुभः स्यात् ॥ कस्मिन्
 हननं वपुः प्रथमं १ आय एकादशं ११ नभो दशमं १० वृषो नवमं ९ धीः पंचमं ५ एषां
 द्वे एतद्भवन्स्थे संक्रंदन इन्द्रस्तस्य सचिवे गुरौ वा विदि बुधे वा विष्ण्ये शुक्रे वा सति तु
 नश्चलराश्युदये चरराशिलग्ने पुनः अहितस्थे । त्रिस्तृतीयं ३ अहितः पष्ठं ६ एतद्वेत्ते-
 ति भौमे अंशुभुवि शनौ वा ॥ ९ ॥

वाडवनृपविट्पद्यजनानां विद्यास्वयमखिलासु मयोक्तः ॥ १० ॥
 विद्यापृथुलविशेषविभेदारंभविनिर्णयमत्र वदामि ॥ १० ॥

अथ साधारणविद्यारंभोपसंहारमाह—वाडवेति ॥ मया कालिदासेनायं विद्यारंभ उक्तः
 तिसु वाडवा विप्राः नृपाः क्षत्रियाः विशो वैश्याः पद्यजनाः शुद्रा एषा । द्वे द्वे एषां विद्यासु
 कंभृतासु विद्यासु अखिलासु समस्तासु ॥ अथात्राध्यायेऽहं विद्यापृथुलादिनिर्णयं वदामि ब्रवीमि
 वेद्यायाः पृथुलो विस्तीर्णो विशेषः सामान्येतरौ विभेदो नानाप्रकारः एषामारंभ उपक्रमस्तान्नि-
 गेयस्त्विति ॥ इति पादाकुलकलंदोनातिः लंदोनुशासनतो ज्ञेय ॥ १० ॥

द्युनेतुर्दिनेऽत्रीतजन्मांगजान्हि प्रद्युद्धा विदोपे च गाणित्यमूचुः ॥

॥ सदारंभमुग्रंक्षरक्षोनलक्षैःसनासत्यशेज्येदुर्भाकार्क्यलोलैः ॥ ११ ॥

अथ भुजंगप्रयातेन गणितशास्त्रारंभमाह—द्युनेतुरिति ॥ सदा प्रद्युद्धाः पंडिताः गाणित्यं
 गणितशास्त्रस्यायं गाणित्यस्तमारंभमूचुः कथयामासुः । द्युनेतुर्दिने सूर्यदिने च पुनरत्रीतजन्मां
 गजान्हि अत्ररूपे सकाशात् इतं प्राप्तं जन्म येन स चंद्रस्तस्यांगजो बुधस्तस्यान्हि दिवसे
 किंभूते विदोपे दोषरहिते रात्रिवर्जिते वा ॥ च पुन कः उग्रशीर्षि कूरसंज्ञमानि रक्षो मूळं
 अनलक्षैः वृत्तिका एषां द्वे द्वे एभिः किंभूतैः नाम्त्यौ अश्विनी ईशः रुद्र आर्द्रा ईज्यः
 पुष्य ईदुर्भे मृगशीर्ष अर्कौ हस्तः अंत्यं रेवती लोलानि भरसंज्ञोद्गानि एभिः सह
 वर्तमानैः ॥ ११ ॥

गलग्राहभर्गागजापर्वघसानशेषेष्वपास्यैतदारंभ इष्टः ॥

तथारंभका वक्ष्यमाणाः समस्ता विशस्ता भवेदेषु घस्त्रेषु शश्वत् ॥१२॥

अथात्र गलग्रहोदीनिषेधति—गलग्राहेति ॥ शश्वन्निरंतरं एतदारंभो गाणित्योपक्रमे इष्ट-
शुभो भवेत् । केषु अशेषेषु घस्त्रेषु किंकृत्वा गलग्रहः प्रतीतः भर्गा ईश्वरस्तस्यांगजा विष्टिः पर्वाणि
एषां घसान् दिवसान् आपास्य त्यक्त्वा तथा पुनरेषु घस्त्रेषु वक्ष्यमाणा आरंभका विशस्ता
प्रशस्ताः स्युः ॥ १२ ॥

नयेच्छब्दशास्त्रागमारंभकालं कृती शेषुपीशोशनोविहिनेषु ॥

चलक्षिप्रमैत्रोडुशैवाश्रितेषु त्वितो धर्मशास्त्रादिकारब्धिकालम् ॥१३॥

अथ व्याकरणप्रारंभशुद्धिमाह—नयेदिति ॥ कृती पंडितः शब्दशास्त्रागमारंभकालं नयेत्
कुर्वन्तित्यर्थः ॥ शब्दशास्त्रं व्याकरणं तदेव आगमः शास्त्रं व्याकरणशास्त्रमित्यर्थः ॥ अथा
आगमो वेदो विद्या शास्त्रं वा एतयोरारंभ उपक्रमस्तमिति केषु शेषुपीशो गीष्पतिः उशाना
शुक्रःविद् बुधः एषा दिनेषु किंभूतेषु चलसंज्ञानि क्षिप्रसंज्ञानि मैत्रसंज्ञानि भानि
शैवमाद्रा एभिर्नक्षत्रैराश्रितेषु युक्तेषु तु पुनरत एषु उक्तमुहूर्तेषु कृती धर्मशास्त्रादिकार-
ब्धिकालं नयेदिति प्रतीतं धर्मशास्त्रं स्यात् ॥ 'स्मृतिर्धर्म संहिता' इतिहैमः ॥ १३ ॥

त्रियुग्मीश्रवोयुग्मभैः सद्ग्रहाणां समारंभितं सांख्यशास्त्रादिशास्त्रं ॥

मृदुक्षिप्रंशंभूडुशंभूडुयुक्तैर्दिनेष्वेव तद्योधसिद्धिं तनोति ॥ १४ ॥

अथ सांख्यशास्त्रादिप्रारंभशुद्धिमाह—त्रियुग्मीति ॥ सांख्यशास्त्रादिशास्त्रं कर्तृपदं
वेदातादिशास्त्रं तद्योधसिद्धिं तनोति विस्तारयति तस्य शिष्यस्य बोधसिद्धिर्ज्ञाननिष्पत्तिस्तः
किंभूत सांख्यशास्त्रादिशास्त्रं सद्ग्रहाणा दिनेषु समारंभितं प्रारब्धं कैः त्रयाणां युग्मयोः
समाहारस्त्रियुग्मी पूर्वत्रयमुत्तरात्रयमित्यर्थः । श्रवोयुग्मं श्रवणधनिष्ठा एषा द्वंद्वे एभिर्नक्षत्रैः
किंभूतैः मृदुसंज्ञानि क्षिप्रसंज्ञानि शंभूडु आर्द्रा द्वितीयं शंभूडुपदं शंभु ब्रह्मा तस्योडु रोहिणी
एभिर्युक्तैः ॥ १४ ॥

सशर्वाभुगार्ध्वद्विजेज्यांबुपक्षं शयादिंदुसारंगदकसप्तकं च ॥

कवीनास्वारानभिज्ञा वदेयुर्धनुर्वेदविद्यासमारंभकाले ॥ १५ ॥

अथ धनुर्वेदविद्यामुहूर्तमाह—सशरंति ॥ अभिज्ञा पंडिता धनुर्वेदविद्यासमारंभकाले शया-
दिमानि कव्यादिवारान् वदेयु कथयेयुस्तानाह ॥ शयात् हस्तनक्षत्रात् इंदुसारंगदशां तार-
काणां सप्तकं नक्षत्रसप्तकं हस्त १ चित्रा २ स्वाती ३ विशाखा ४ अनुराधा ५ ज्येष्ठा ६
मूलमिति किंभूत सप्तकं सशरंति श रुद्र आर्द्रा अः विष्णुः श्रवणः वा नक्षं पूर्वाषाढा भग-
पूर्वाफाल्गुनी अधिनी अधिनी इंदुर्मृगशीर्ष अनो ब्रह्मा रोहिणी ईज्यः पुष्यः अंशुषो
वरुणस्तस्यं भे शतभिषक् एभिः सहवर्तते यत्तत् । चपुन कवि शुक्रः इतः सूर्यः आरो भाषः
एषा वारान् ॥ १५ ॥

मृदुक्षिप्रतीक्ष्णाख्यलोलोडुवर्गे तमिस्राभियार्तीद्विसृग्वासरेषु ॥ १६ ॥

सदा दोषविच्छास्त्रविद्या निरद्रे तथारंभयेद्दारुडं कर्म सर्वम् ॥ १६ ॥

अथ वैद्यकशास्त्रमुहूर्तमाह—मृद्विति ॥ सदा शिष्यः दोषविच्छास्त्रविद्याः वैद्यकशास्त्रविद्या आरंभयेत् । तथा सर्वं गारुडकर्मापि नागदमनादिकं आरंभयेत् पठेत् । कस्मिन् मृदुसंज्ञानि शिप्रसंज्ञानि तीक्ष्णाण्यानि लोलसंज्ञानि उडूनि एषां वर्गे किंभूते निरद्रे निर्गतं ऐंद्र ज्येष्ठा यस्मात्तत्तस्मिन् । च पुनः केषु तमिस्रा तामसी तस्या अभियार्तिर्वैरा सूर्यः इन्दुः, असृग्भौमः एषां वासरेषु । तमिस्रातमिस्रं सदंत्वाविति शब्दप्रभेदे साधुसुदरगणयः ॥ १६ ॥

हरेर्भे च तिष्ये भगक्षे हरेर्भे हरेर्भे च मैत्रे च वेश्चे हरेर्भे

हरेर्भे श्रविष्ठाद्वयेऽत्ये सदन्दि किलारंभयेन्नाद्यसंगीतशास्त्रम् ॥ १७ ॥

अथ नाट्यसंगीतशास्त्रमुहूर्तमाह—हरेरिति ॥ सदा शिष्यः नाट्यसंगीतशास्त्रमारंभयेत् षठ्नोद्यमं कुर्यात् । कस्मिन् हरेः सूर्यस्य भे हस्तनक्षत्रे च पुनः तिष्ये पुष्ये पुनर्भगक्षे पूर्वा-
फाल्गुन्यां पुनर्हरेश्चंद्रस्य भे मृगशीर्षे पुनर्हरेरिंद्रस्य भे ज्येष्ठायां पुनर्मैत्रेऽनुराधाया पुनर्वेश्चे-
उत्तराषाढायां पुनर्हरेर्विष्णोर्भे श्रवणे पुनर्हरेर्वायोर्भे स्वातौ श्रविष्ठाद्वये धनिष्ठायां शत-
भिषजि पुनरंत्ये रेवत्यां सदन्दि शुभग्रहवासरे च ॥ १७ ॥

योगवद्विस्तरण्यास्फुजिद्वारयोर्वास्वारस्य यादोर्यदिक्नम्रगे ॥

जैनविद्योग्रलोलद्यमिश्रांत्यभैर्हंस आरंभिता नंदतायै भवेत् ॥ १८ ॥

अथ ज्ञानविद्या जैनविद्यापठनमुहूर्तमाह—योगवद्विरिति ॥ जैनविद्या नंदतायै वृद्धिभावाय भवेत् । किंभूता जैनविद्या आरंभिता सती कस्मिन् हंसे सूर्ये यादोर्यदिक्नम्रगे यादसां जलजंतूनां-
मर्यः स्वामी वरुणस्तस्य दिक् पश्चिमा तस्या नमनशीलप्राप्तेऽपराण्हे इत्यर्थः ॥ पुनः कैः उग्रसं-
ज्ञानि आद्यमश्विनी मिश्रसंज्ञे द्वे अंत्यं रेवती एभिर्नक्षत्रै कृत्वा किंभूतैरेतद्वैः तरणिः सूर्यः
आस्फुजित् शुक्रः एतयोर्वाारयोर्वाऽथवा आरवारस्य योगवद्विः संयोगयुक्ते ॥ १८ ॥

यावनीयुक्तिभापादिकारंभके दारुणं क्रूरभद्रीशपाथोर्यभैः ॥

विश्वकृद्धीतिहोत्रांत्यभैर्वाचिते वीज्यवारे सदारंभिते शं भवेत् ॥ १९ ॥

अथ यवनविद्यामुहूर्तमाह—यावनीति ॥ सदा यावनी यवनसंबन्धिनी या युक्तिभापा-
दिका क्रूरा या पारसी इत्यादिका विद्या तस्या आरंभकं उद्यमे आरंभिने प्रारब्धे सति
शं सुखं भवेत् । कस्मिन् वीज्यवारे विगतो नष्ट ईज्यो गुरुर्वस्मात् गुरुं विनान्यवारे किंभूते
आचिते युक्तेऽन्विते इत्यपि पाठः ॥ कैः दारुणसंज्ञानि क्रूरमानि द्वीशं विशाखा पायसा
जलानामयैः स्वामी वरुणस्तस्य भे शतभिषक् एभि वाऽथवा विश्वकृच्चित्रा वीतिहोत्रोऽग्रः
कनिका अंत्यं रेवती एमिर्युक्ते ॥ १९ ॥

कश्चिदाहोशनोहोत्रभाष्योदयाद्योक् १ वेदेऽ ष्वि५ ना१२.

शे १० श ११ घसैस्थ ॥ विंशतीं २० द्रा १४ कृती २२ ।

लेश १६ तत्वैरभिन्नानि भाहानि तद्धिद्धिरुक्तानि च ॥ २० ॥

अथ यावन्त्यां मतांतरमाह—कश्चिदिति ॥ कश्चित् इति ओह । इतीति किं तदाह अत्र यावन्तीविद्यारंभे उशनोऽहः शुक्रवारो भवेत् । अथ पुनस्ताद्विद्धिर्घवनवेद्यावेदिभिः भाहानि मस्य चंद्रस्वाहानि चांद्रदिनानि उक्तानि । तारीख इति म्लेंछभाषाया ॥ किंभूतानि भाहानि तुल्यानि कैः भाष्योदयाद्भानां नखत्राणामर्थः स्वामी चंद्रस्तस्योदयात् द्वौ २ एकः १ वेदा ४ इषवः ९ इनाः १२ आशाः १० ईशाः ११ एतत्संख्यायत्नैः च पुनर्विंशतिः २० इन्द्रा १४ भाकृतयः २२ इलेशाः भूषाः १६ तत्वानि २५ एतत्संख्यायत्नैः । कोऽर्थः दृष्टचंद्र द्वितीयातिथितो ह्येकादिसंख्यामिततारीखदिनानि शुभानीति ॥ भाहानीति । 'मः प्रायुक्तोऽथ म सोमोऽया कांतिर्मदिरैरिदरा' इत्येकाक्षरकोपे सौमरिः ॥ २० ॥

धीरधीरेतरसिप्रचांद्रेशवद्विष्म्यवागीशविद्धेलिराजद्युगम् ॥

शिल्पशास्त्रादिविद्यासमारंभणं स्यादनुध्यायघत्तान्यघत्तेष्वलम् ॥ २१ ॥

अथ शिल्पशास्त्रमुहूर्तमाह—धीरेति ॥ अत्रमित्यवधारणे शिल्पशास्त्रादि वास्तुकादिशास्त्रं तस्य विद्यासमारंभणं स्यात् । केपु अनुध्यायघत्तान्यघत्तेषु अनुध्यायदिनानि हित्वान्यदिनेषु किंभूतं तत् धीराणि स्थिरसंज्ञानि धीरेतराणि चरसंज्ञानि चांद्रं मृगशीर्षे ऐशं आर्द्रा एतानि अस्यास्तीति वतुध्वलये एभिर्गुक्तमित्यर्थः । पुनः किंभूतं विष्म्यःशुक्रः वागीशो गुरुः विद् बुधः हेलिः सूर्यः राजा चंद्र एषा द्युगं दिवसपातम् ॥ २१ ॥

मातृकारंभकालोऽस्ति पूर्व मया कीर्तितश्चागमारंभकालो व्रते ॥

तत्र ये शेषयोगाः स्मृतास्ते सदैवैस्त्रिं सर्वविद्यासमारंभणे ॥ २२ ॥

अथोपसंहारेण मुहूर्तानाह—मातृकृते ॥ मया पूर्वं मातृकारंभकालः कीर्तितोऽस्ति च पुनर्वै आगमरंभकालो वेदांभसमयः कीर्तितोऽस्ति तत्र आगमादौ ये शेषयोगाः स्मृताः ते योगाः सदैव सर्वविद्यासमारंभणे संश्लिष्टं विलोकनाय योग्या भवेयुः ॥ २२ ॥

षड्दलांभोजचक्रे लिखेन्मध्यगं भद्रवर्णं तदाद्येर्द्धमात्रात्मकम् ॥

वर्णमोंकारपूर्वानभिज्ञो दलेऽतोपसव्यान्नमःसिद्धवर्णान्भ्रमात् ॥ २३ ॥

अथ काव्यत्रयेण मातृकाचक्रमाह—पठेति ॥ अभिज्ञः पठितः षड्दलांभोजचक्रं षड्-पणंक्रमलचक्रं भद्रवर्णं लिखेत्तचक्रे माले इत्यक्षरं मध्यगं मध्यभागे लिखेदित्यर्थः ॥ पुनस्तदाद्ये तस्य चक्रस्याद्ये दले प्रथमे षणोऽर्द्धमात्रात्मकं पूर्णमग्रे रेखाद्वयं०॥ वर्णं लिखेत् । अत्र प्रथमद्वयात् अपसव्यं वामं सव्यं विदुः प्राज्ञाः "अपसव्यं तु दक्षिणं" इति कोषात् ॥ अथात् दक्षिणधन्येन अंकारपूर्वान् अंनमः सिद्धीति लिखेत् ॥ २३ ॥

भत्रयं भास्वदध्याश्रितक्षान्न्यसेद्द्रवर्णेऽथ दारा हिमांशोरत्नः ॥

शेषतारागणाभिन्नषड्भागगाः खंडमात्रादिवर्णेषु देयाः क्रमात् ॥ २४ ॥

अथात्र चक्रे मानि स्थापयति—भत्रयमिति ॥ पंडितो भास्वदध्याश्रितस्तत् सूर्यन-
क्षत्रात् मद्रवर्णे मीले स्थितकोष्ठके मत्रयं नक्षत्रत्रयं न्यसेत् स्थापयेत् ॥ अथात-
परं षडितेन हिमाशोश्चन्द्रस्य दाराः नक्षत्राणि क्रमात्क्रमेण खंडमात्रादिवर्णेषु पूर्णरेखाद्वयादिवर्ण-
ेषु देयाः स्थाप्याः । किंभूता दाराः शेषेति शेषतारागणेन मत्रयवर्जितशेषचतुर्विंशतिनक्ष-
त्रगणेनाभिन्नस्तुल्य षड्भागः चतुर्भिर्नक्षत्रैरेको भागः एवं षड्भागास्तेषु गता इत्यर्थः ॥ २४ ॥*

चक्रमंतर्भमत्रेऽत्र भाषार्थिनश्चाद्धमात्राक्षरक्षे भवेद्भीतये ॥

शेषभानीति सिद्धये विलोक्यं सदा सर्वविद्यासभारंभसिद्धावदः ॥ २५ ॥

अथैतच्चक्रकोष्ठगतफलमाह—चक्रेति ॥ अत्र चक्रंतर्भे मध्यगतवर्तमानचंद्रक्षनम्रं कर्तृपदं
भाषार्थिनोऽत्रे मरणाय भवेत् । अपुनरद्धमात्राक्षरक्षे कर्तृपदं अद्धमात्रे पूर्णरेखाद्वयस्थाने ऋद्धं
वर्तमानसं नकारस्थाने वर्तमाननक्षत्रं च अनयोर्द्वे द्वे नक्षत्रे मांतिमे भयाय भवेतां । शेषमानि
आम्या व्यतिरिक्तानि शेषस्थानस्थितनक्षत्राणि सिद्धये सिद्धकार्याप भवेयुः ॥ इत्यदश्चक्रं
सदा विलोक्यं मुष्माभिरिति शेषः कस्यां सर्वविद्यासभारंभसिद्धौ स्पष्टम् ॥ २५ ॥

मेशातारेशापित्र्यमद्वीश्वरज्योतिराख्येननामैदुमासेष्वथ ॥

यंत्रमंत्रोपचारक्रियारंभणं ह्यागमज्ञा विदुःकेचिदार्या इये ॥ २६ ॥

अथ यंत्रमंत्रादिमुहूर्तमाह—मेशेति ॥ हि युक्तार्थे आगमज्ञा. शारदातिलकादि-
॥ अज्ञाः यत्राणि सूर्यप्रनापादीनि मंत्राः शारदातिलकाद्युक्ता. उपचारो भूतादिसाधनं
एषां क्रियारंभणं विदुः कथयति ॥ केषु मेशेति ॥ मा लक्ष्मीस्तस्या ईशो विष्णुः तारेशश्चंद्र. पि-
त्रः प्रतीताः अर्थमा द्वीश्वरो शक्राग्नी एषां ज्योतीषि भ्रवणमृगशीर्षमवोत्तराफास्तुनीवि-
ष्टास्त्रानक्षत्राणि एषा यो आख्या संज्ञास्ताभिरितानि प्राप्तानि नामानि येषां ते च येषां
प्रावण. १ एवं मार्गशीर्ष २ माघ. ३ फाल्गुनः ४ वैशाख ५ इति ईदुमासाश्च तेषु केचि-
दार्या आचार्या इषे आश्विने मासे विदुः ॥ २६ ॥

श्रौतमंत्राननध्यायतिध्युद्भिस्तैरंशुमत्सावनाहोभिरारंभयेत् ॥

व्यासपक्षद्वयेष्वगमोक्तानमापक्षतिप्रोद्भिस्ताशेषघस्त्रेष्वपि ॥ २७ ॥

अथ वेदमंत्रमुहूर्तमाह—श्रौतेति । मत्रवित् आगमोक्तान् श्रौतमंत्रान् वेदमंत्रेष्विमंत्रान्
आरंभयेत् । कै. केषु अंशुमत्सावनाहोभि सौरसावनदिने. किंभूते. अनध्ययतिध्युद्भिस्तैः
स्पष्टं । अपि पुनः अमावास्या पश्यतिः प्रतिपत् आम्यां प्रोद्भिस्तास्थक्ता चेऽशेषाः समस्ताः
वक्तास्तेषु किंभूतेषु व्यासपक्षद्वयेषु आश्विनशुद्धद्वयपक्षेषु ॥ २७ ॥

यस्य येनास्ति मंत्राद्यमारभ्यते तद्धितं तस्य वारंभितं तारके ॥

तस्य देवस्य घस्तेऽथ वारेऽसतो दारुणे यक्षमंत्रादिकं साधयेत् ॥२८॥

अथ मंत्रादिव्रतारंभणशुद्धिमाह—यस्येति ॥ येन पुरुषेण यस्य देवस्य मंत्राद्यमारभ्यते तस्य पुरुषस्य तन्मंत्राद्यं आरंभितं हितं हितकारि अस्ति । कस्मिन् तस्य देवस्य तारके वाऽथ तस्य देवस्य घस्ते दिने । अथ मंत्रवित् यक्षमंत्रादिकं साधयेत् कस्मिन् असतोऽशुभदेवस्य वारे दारुणे तीक्ष्णनक्षत्रे ॥ २८ ॥

स्कंदमारद्युपूर्णाख्यं ५११०१५ भद्रासु २७१२ वा

मंत्रयंत्रव्रतारंभमाद्या विदुः ॥ सानिलेन्द्रानलक्ष्मधुव-

क्षेष्वसुं धूर्जटीज्येन्द्रदस्त्रान्युतक्षेषु च ॥ २९ ॥

अथ मंत्रादिस्वामिने वर्णयति—स्कंदेति ॥ आद्याः पुरातनाचार्या असुं मंत्रयंत्रव्रतारंभं विदुः नानाति कामु स्कंदः कार्तिकेयस्तस्य द्युः षष्ठीदिने मारः कंदर्पस्तस्य सुस्यो दशौ पूर्णाख्यभद्रासंज्ञाः प्रतीताः आसां द्वंद्वे आसु च पुनः केषु धूर्जटिः शंभुः आर्द्रा ईश्वरपुत्र्यः इंद्रो ज्येष्ठा दस्रौ अश्विनी अच्युतः श्रवण एषु ऋक्षेषु किंभूतेषु सानिलेति आनिलस्वाती इंद्रानलो शक्राग्नी तयो ऋक्षं विशाखा ध्रुवश्राणि स्थिरसंज्ञानि एषा द्वंद्वे एमि सह वर्तमानि तानि तेषु ॥ २९ ॥

भैमिकाकालमुक्तं दिनं मंत्रिणः सोमसूनोरशीतद्युतेः कव्यहः ॥

आह चाशेषमंत्रोपचारे सदा सद्रणोऽहः कचिच्चांद्रमप्यादृतम् ॥ ३० ॥

अथ समस्तमंत्रोपचारमुहूर्तमाह—भैमिकेति ॥ सदा सद्रण. पंडितवर्गः अशेषमंत्रोपचारो मंत्रिणो गुरोः सोमसूनोर्वृषस्य अशीतद्युतेः सूर्यस्य च एषां दिनमाह कथयति । च पुनः कव्यहं. ऋषेः शुक्रस्य अहः दिनमाह । अपिपुनः कचिच् चांद्रमहश्राद्रदिनमादृतमंगीकृतं विशिष्टं दिनं भैमिकाकालमुक्तं विष्टिसमयवर्जितम् ॥ ३० ॥

पुष्करागारराशौ च रोपासने पूष्णि धिष्ण्येऽशुल्लसच्छवौ मंत्रिणि ॥

मंत्रयंत्रव्रतोपासनोद्यापने नोचुरत्यादयोऽभीष्टये सूरयः ॥ ३१ ॥

अथ मंत्रादीनामाराधनादौः मीनार्कादीन्निषेवति—पुष्करेति ॥ अत्र्यादयः सूरयः पंडिता मंत्रयंत्रप्रनाना उपासनां आराधनां च उद्यापनं पूर्णं बलिद्वयं च अनयो द्वंद्वे एतत्कर्मपदं अभीष्टये! प्रति नोचुः ननगदुः । कस्मिन् पुष्करे जले अगारं गेहं यस्य मीनस्तस्य राशौ रोपासने रोपो नाणस्तस्यासने घनुस्तामिश्र पूष्णि सूर्ये मीनार्के घनुष्यके सति हृत्पर्यः ॥ पुनर्मंत्रिणि गुरो धिष्ण्ये शुक्रे पांशुल्लसच्छवौ सूर्येण गाहतकांतौ अस्तं सति इत्यर्थः ॥ ३१ ॥

वर्णिनीनां व्रतोपासनं नो हितं कुंभतीर्थोदये वर्णिनीस्थे ह्यौ ॥
देवतासुप्तिकालेऽथ मासेऽधिके पूर्वदेवेज्यदेवेज्ययोरस्तके ॥ ३२ ॥

अथ कन्यासंक्रान्त्यादौ स्त्रीणां व्रतं निषेधयति—वर्णिनीनामिति ॥ वर्णिनीनां स्त्रीणां व्रतो-
पासनं व्रताराधनं नो हितं हितकारि न स्यात् । कस्मिन् कुंभतीर्थोदये कुंभे घटे तीर्थं योनिरूप्य
तिर्यस्य स कुंभतीर्थोऽगस्तिस्तस्योदये । यदुक्तं हेमचंद्रपादैः । 'योनौ पात्रे दर्शनेषु तीर्थशब्द-
स्त्रयोदशार्थेषु' तत्रोक्तः पुनर्हरौ मूर्धे वर्णिनीस्थे कन्याराशिगते पुनर्देवतासुप्तिकाले चातुर्मा-
सके अथ पुनराधिके मासे पुनः पूर्वदेवेज्यः शुक्रः देवेज्यो गुरुस्तयोरस्तकेऽस्तमने सति ॥ ३१ ॥

स्याद्भद्राय- भद्रा न शंभोर्जपे मीनराशीनयोगस्तथाप्यर्चने ॥
होमकाले शिवायास्तमी तद्भुवः साधने सर्वकालोऽथ मेशेनयोः ॥ ३३ ॥

-अथ महादेवादीनां पूजादौ विष्टिमसुखाणामनिधतामाह—स्यादिति ॥ भद्रा विष्टिरभ-
द्राय दुःखाय न स्यात् । तथा मीनराशीनयोगो मीनार्कोऽभद्राय न स्यात् । कस्मिन् शंभोर्भ-
द्रादेवस्य जपेर्चनेऽपि पुनः शिवाया भवान्या होमकाले तद्भुवस्तस्या भवान्या भवतीति
तद्गुणेशस्तस्य तमी रात्रिरभद्राय न स्यात् । अथ पुनर्मेशेनयोः मेशो रमापतिश्च इनश्च
तयोर्विष्णुसूर्ययोः साधने सर्वकालोऽभद्राय न स्यात् ॥ ३३ ॥

निद्यकालोऽप्यनिद्यो मया कीर्तितोऽनिद्यकालोऽथ निद्योऽखिले साधने
अन्यदेवव्रतानां स यः सूरिभिस्तत्र सत्यादिभिः प्राक्तनैराहृतः ॥ ३४ ॥

अथ शुभाशुभकालग्रहणे निजमतं द्रव्यति—निद्येति ॥ मया कालिदासेन योऽनिद्यः कालो
ऽपि निद्यः कालः कीर्तितः । यो निद्यकालोऽनिद्य उक्तः कस्मिन् अन्यदेवव्रतानां साधने प्राक्तनैः
सत्यादिभिः सत्यनामाचार्यादिभिः सूरिभिः पंडितैस्तत्र स मंत्रदेवस्य शरीरे अखिलः काल
आहृतोऽगीकृतः ॥ ३४ ॥

कास्यकंठाशयोरांसि गर्भःकटिःपद्भुयं मंत्रदेवस्य सेनर्क्षतः ॥

त्रय ३ मि ३ रामा ३ विधि ४ वेदा ४ मि ३ रामा ३ गर्भ ४ रोषधी-
शाबलास्तुल्यमानाः क्रमात् ॥ ३५ ॥

अथ मंत्रदेवस्य शरीरमाह—कास्येति । ओषधीशश्रद्धस्तस्याबला नायौ नक्षत्राणि सेन-
र्क्षतः सूर्यनक्षत्रात् क्रमात् त्रयग्यादिभिस्तुल्यमाना मंत्रदेवस्य कात्यादिकानि स्युः ॥ त्रयः ३ अग्रय
स्त्रयः रामास्त्रयः ३ अन्वयश्चत्वारः ४ वेदाश्चत्वारः ४ अग्रयस्त्रयः ३ रामा ३ स्त्रयः ३ आगमाश्चत्वारः
४ एषां द्वेद्रे एभिः । कोऽर्थं सूर्यनक्षत्रात् नक्षत्रत्रयेण मंत्रदेवस्य कं मस्तकं स्यात् । एवं पुनर्न-
क्षत्रत्रयेणास्यं मुख पुनर्नक्षत्रत्रयेण कंठः एषां द्वेद्रे कास्यकंठाः पुनर्नक्षत्रत्रयेण
शयो हस्तौ पुनर्नक्षत्रत्रयेण उरो हृदयं एषां द्वेद्रे हस्तपुत्रेण उरसा च शयोरांसि

इति बहुवचनं सिद्धं पुनर्नक्षत्रत्रयेण गर्भ उदरं पुनर्नक्षत्रत्रयेण कटिः पुनर्नक्षत्रत्रयेण
पदद्वयं चरणद्वयं स्यात् ॥ प्राण्यंगानां द्वंद्वे नित्यमेकत्वं अत्र तदनित्यत्वाद्यबहुवचनं सिद्धं
यतः "राजहंसारस्वगी चंचुचरौरतिलोहितैः" इत्यभिधानचिंतामणिः । एवं सर्वत्र ज्ञेयम् ॥ ३५ ॥

सृष्टिं मंत्रो विसिद्धिमुखे सिद्धिदः कालकृत्कंधरायां च दोषो रिपुः ॥
वक्षसीष्टोऽपि गर्भे भवेदर्था साधनादर्थदायी तु कट्यांग्रिपु ॥ ३६ ॥

अथ मंत्रशरीरावयवफलमाह—सृष्टिं इति ॥ यदि मंत्रपुरुषस्य सृष्टिं मस्तके वर्तमानचंद्र-
नक्षत्रं स्यात्तदा साधनान्मंत्रो विसिद्धिर्गतसिद्धिर्भवेत्साधकस्येति शेषः ॥ एवं मुखे सिद्धिदः
अपुनः कंधरायां श्रीवायां कालकृत् सुत्युदायकः । दोषो हस्तयो रिपुर्वैरी वक्षसि हृदये इष्टो
वह्निः गर्भे उदरेऽर्था द्रव्यघातकः कट्यांग्रिपु कटौ चरणयोश्चार्थदायी द्रव्यदायकः ॥ ३६ ॥

स्वस्वयंत्रादिकारंभशुद्धौ तदुद्यापनं तत्र वा पुण्यकाले हितं ॥

मंत्रजाप्यांशहोमं च कुर्यात्सदा चेदपांपित्तचक्रे भशुद्धिर्भवेत् ॥ ३७ ॥

अथ मंत्रोद्यापनकालशुद्धिमाह—स्वस्वेति ॥ तदुद्यापनं तस्य मंत्रस्योद्यापनं तत्र स्व-
स्वमंत्रादिकारंभशुद्धौ वाथवा पुण्यकाले हितं हितकारी स्यात् । च पुनश्चेद्यादि अपांपित्तच-
क्रे भशुद्धिर्नक्षत्रशुद्धिर्भवेत् ॥ 'अपांपित्तधूमध्वजौकृष्णवर्त्मा' इति हैमः ॥ तदा सदा मंत्रजाप्यांश-
होमं कुर्यात्साधक इति शेषः । मंत्रजाप्यस्यांशो दशांशः स चासौ होमस्य तं यथा शत-
संख्यमंत्रे दश आहुतय इति ॥ ३७ ॥

अथाग्निचक्रं विलिखेन्नवासं क्रमेण धाराधरभिदिगसात् ॥

खींदुजेद्वैनिसितारजीवागुकेतवस्तत्र नियोजनीयाः ॥ ३८ ॥

अग्निचक्रम्

के	वु	शु
२७	६	९
रा	सू	श
२४	३	१२
वृ	मं	चं
२१	१८	१५

अथोपेन्द्रवज्रयाग्निचक्रमाह—अथेति ॥ सुधीराग्निचक्रं लिखेत् ॥ किं
भूते नवास्त्रं नवकोष्टमित पुन सुधिया तत्राग्निचक्रे क्रमेण धाराधरा
अर्थास्तान् भिनत्तीति तद्विद् इंद्रस्तस्य दिक् पूर्वा तस्यारूपत्वात् कोष्ट
रथैर्द्वयो योजनीया । रविः सूर्य इंदुजो बुधः इंदुशंद्रः ऐतिः शनि
सितः शुक्र आरो भौमः जीवो गुरुः अगुः राहुः केतुश्चैषा द्वंद्वे इति ॥ ३८ ॥

भपंजरं हंससमाश्रितक्षाद्यथाक्रमं चक्रगतग्रहेषु ॥

होमे विदध्यान्नवधा विभक्तं खलायगं सिद्धिनुदास्ति यत्तत् ॥ ३९ ॥

अथास्मिंश्चक्रे भानि स्थापयति—भपंजरमिति ॥ सुधीः हंससमाश्रितक्षाद्यथाक्रमं
यथाक्रममनुक्रमेण होमे होमकुंडे चक्रगतग्रहेषु भपंजरं सप्तविंशतिनक्षसमूहं नवधा विभक्तं न
भिर्भगैः कृत्वा विदध्यात् न्यभेदिन्यर्थे ॥ तत्र यत् खलायगं मूरग्रहमुत्तमत तद् सिद्धि
सिद्धिनाशकमस्ति ॥ ३९ ॥

कवेः क्वचित्कल्पित ओषधीशे भपंजरांशश्च विधोः सितेऽस्तु ॥
तथैव शेषत्रिकलेंदुभागास्थितं तदृक्षत्रयमर्थहृत्स्यात् ॥ ४० ॥

अथ मतातरमाह—कवेरिति ॥ क्वचित् कवे शुक्रात् भपंजरांशो नञ्जत्रसमूहभाग' ओष-
धीशे चदे कल्पित च पुन क्वचित् विधोश्चद्रात् भपंजराश सिते शुकेऽस्तु । तथैव पुन शेष-
त्रिकलेंदुभागास्थित शेषकलाप्रयं चद्राशस्थित तदृक्षत्रय तद्भत्रयमर्थहृत् द्रव्यनाशक स्यात् ॥ ४०

जन्यादिसंस्कारविधानहोमे होमैदिरायाश्च हरेः क्रतौ स्यात् ॥

नित्ये ग्रहेष्टौ च हुताशचक्रं नैमित्तिके दोषवहं न शश्वत् ॥ ४१ ॥

अथ जन्मादिविधानहोमेऽदश्चक्र निर्दूषणमाह—जन्येति ॥ शश्वत् निरंतर हुताशचक्र-
मग्निचक्र दोषवह दूषणधारक न स्यात् ॥ जन्यादिसंस्कारविधानहोमे नातकर्मादिविधि-
होमे च पुनरिदिराया लक्ष्म्या होमे पुनर्हरे रुग्णस्य होमे पुनर्नित्ययज्ञे पुनर्ग्रहेष्टौ ग्रहस्य
शुद्धिर्यज्ञस्तस्या पुनर्नैमित्तिके वैश्वदेवे । होमैदिराया इत्यत्र सप्तम्यकवचनेऽप्यादेशे कृते
षकारलोपे पुन सैषादिसहिता । यदुक्त लौकिकायेह तद्देव बहुलं भवेत् । सेमाभ्याददे सैषां
नित्यादीनामदुष्टता इति मार्गमाश्रित्य महाकविना संधि क्तः ॥ ४१ ॥

यस्या मयारंभणशुद्धिरुक्ता तच्छुद्धिकालेऽथ तदीरितार्थं ॥

न संशयोऽत्र व्यवहारकर्म विधेयमादेशिभिस्त्वशेषम् ॥ ४२ ॥

इति श्रीकविकालिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे विद्यारभविषेकाध्यायो नवमः ॥ ९ ॥

अथोपसहारमाह—यस्येति ॥ निश्चित यस्या मया कालिदासेन आरमणशुद्धिविद्यारमणशुद्धि-
रुक्ता कस्मिंस्तस्या विद्याया शुद्धिकालस्तास्मिन् । अथ पुनरादेशिभिर्शेषकै-
रशेष व्यवहारकर्म विधेय कर्तव्यं किंभूत तदीरितार्थं तथा शुद्ध्या ईरित-मेरितोऽ-
र्थो यस्मिंस्तत् । अत्र निर्णये संशय सदेहो नास्ति ॥ ४२ ॥

इति श्रीपैणिमीयगच्छाभिराजमद्यरकपुरदरश्रीमहिमाप्रभसुरीश्वरचरणसरोधदचरौकावगात्र
शिष्यभावरत्नविरचिताया श्रीकविकालिदासकृतज्योतिर्विदाभरणस्य
सुखबोभिकायामनेकविद्यारमणन नामाध्यायो नवमः ॥ ९ ॥

राजसत्ताध्यायः । ९

अथार्थपाशायनकेऽचलाभृतामुक्तोऽभिषेको नृपवंशजन्मनां ॥

पुष्पंधये तौलिगते त्वलं हरीं केचित्सहस्याहुरिषेऽभिषेचनम् ॥ १ ॥

अथ पठितानतर नृपवंशजाना राज्याभिषेको भवत्यता राजसत्ताध्यायसंज्ञानमाह
—अथेति ॥ अलमित्यवधारणेऽप्यानतर अचलाभृता महीपतीना नृपवंशजन्मना राजवंशजाना-

१ उक्तं च वीरमिश्रोदये—निवाहयात्राप्रतवास्तुयज्ञचैत्रोपवीतप्रदणे युगान्दी ॥
—तथात्र दुर्गार्थनसविधाने न बन्दिषक परिचिन्तनीयम् ॥ १ ॥

मामभिषेकः पद्याभिषेक उक्तः। कमिन्नर्षपाशायनकेऽर्षो धनपतिः कुबेरस्तस्य आशा उरुता
तस्या अघनके सति। तु पुनर्हैरौ सूर्ये पुष्पं घपति आस्वादयतीति पुष्पघयो भ्रमरः भ्रमरशब्द-
पर्यायस्य ज्योतिषे वृश्चिकपर्यायार्थत्वात् वृश्चिकस्तस्मिन् वृश्चिकसंक्रांतावित्यर्थः ॥ पुनस्तौळि-
गते तुलाराशित्थे रवौ केचिदाचार्याः सहसि मार्गशीर्षे इषे आग्निने चामिषेचनमाहुः ॥ १ ॥

स्फुरद्धने निर्जरवंदिते च धिष्येऽभिषिचेदिह सारवीर्यं ॥

सिंहासनस्थं किल सार्वभौममितातपत्रधृतिमीशमुर्व्याः ॥ २ ॥

अथ गुरुशुक्रशुद्धौ षड्वर्त्यभिषेचनमाह—स्फुरद्धनेति ॥ किलेत्यवधारणे जन इह
उर्व्या ईशं मूपं सार्वभौमं मांघातृप्रमुखपट्टचक्रवर्तिसमानं जैनमते तु भरतादिसमानं षड-
वर्तिनमभिषिचेत् ॥ कस्मिन् निर्जरवंदिते गुरौ धिष्ये शुके ष किंभूते स्फुरद्धने दिव्य
शरीरेऽनस्तंगते इत्यर्थः। किंभूतं भूतं सारवीर्यं आरस्य वीर्येण बलेन सह वर्तते य. स त
पुनः किंभूतं सिंहासनस्थं पुनः किंभूतं इतातपत्रधृति इता प्राप्ता आतपत्रस्य उत्तरस्य
धृतिधारणं येन स त ॥ २ ॥

सौरं सदा मंडलनेतुरद्धमनादृतापाढनभोनभस्यं ॥

किलाभिषेके व्यधिकेंदुमासं महीभुजः पेशलमाहुरार्याः ॥ ३ ॥

अथ देशस्वामिनोऽभिषेकशुद्धिमाह—सौरमिति ॥ किलेति सत्ये सदा आर्याः मंडलने-
तुर्वेशास्वामिनो महीभुजो मूपतेरभिषेके सौरमद्रं सौरवर्षं मनोहरमाहुः कथयंति ॥ किंभूतमद्रं
अनादृतास्त्वक्त आपाढः नभः श्रावणः नभस्यो भाद्रपदश्च एते मासा यस्मिंस्तत् अनाधृता-
पाढनभोनभस्य पुनः किंभूतं व्यधिकेंदुमासं अधिकचद्रमासवर्जितं। मध्यममंडलावीशः मध्यमो-
ज्जेतनसम्प्राजापेश्या सामान्यः॥ मंडलस्य द्वादशरानममंडलमध्यात् मंडलमात्रस्य स्वामी इति हैम ॥
'नृपोऽन्यो मंडलेश्वरः' इत्यमरः॥ अन्यो भूम्येकदेशे यो नृप इति तट्टीका ॥ 'मध्यमो मंडलेश्वरः'
इति बलायुषः ॥ भूम्येकदेशे द्वौ इति तट्टीका ॥ ३ ॥

दुर्गाधिपं मंडलपालवत्स्यात्सदाभिषिचेदथ शासनेशं ॥

प्रजापतेः प्राग्गदिताभिषेककालः कवीज्योदयभागपीष्टः ॥ ४ ॥

अथ दुर्गस्वामिनोऽभिषेकशुद्धिमाह—दुर्गेति ॥ सदा जनो दुर्गाधिपं वप्रस्वामिनं शासनेशं
निर्देशाधिपं मंडलपालवत् देशनेतृवत् अभिषिचेत् ॥ अथ प्रजापतेर्नृपस्य प्राग्गदिताभिषेक-
कालोऽपि उक्तः स्यात् ॥ किंभूतः कवीज्योदयभाग् शुक्रगुरुद्वययुक्तः। प्रजापतेरिति ॥ सामान्य
रानशब्दवाची भूपजा नृप इति हेमवचनात् ॥ ४ ॥

रिक्तातिथिं विष्टिमपास्य भूमृतोऽभिषेचनेऽक्षीणविभावरिश्वरं ॥

पद्मादुभौ चानु कृयोगवर्जितौ हितौ भवेतामपि भूषणाचितौ ॥ ५ ॥

अथ भूपाभिषेके पक्षशुद्धिमाह—रिक्तेति ॥ भृभृतो मर्हापस्याभिषेचने उभौ पक्षौ हितौ
हिनकारिणौ भवेता किञ्चत्वा रिक्तातिथिं विष्टिं क्षीणचंद्र चापास्य हित्वा किंभूतौ पक्षौ कुयोग
बर्जितौ अनु पश्चात् किंभूतौ भूषणाचितौ सुयोगान्वितौ ॥ ५ ॥

गुर्वौपधीशास्फुजिदंशुमद्विदामतिस्फुरद्विंबकलाविभावतां ॥

तमीशशुद्ध्याश्रितभस्य गोविभोरहानि शस्तान्यभिषेककर्मणि ॥६॥

अथाभिषेके दिनशुद्धिमाह—गुर्विति ॥ गोविभोर्महीपदेरभिषेककर्मणि गुरु वृहस्पति-
ओपधीशश्चद्र आस्फुजिच्छुन अशुमान् सूर्य विद् बुध एषा द्वेदे अहानि दिनानि शस्तानि
प्रोक्तानि । किंभूताना अतिस्फुरद्विंबकलाविभावता अधिकदैदीप्यमानमडलकलाप्रभायुक्ताना
अस्तरहितानामित्यर्थ ॥ किंभूतस्य गोविभो तमीशस्य चद्रस्य शुद्ध्या दोषवर्जनेन आश्रित
भ नक्षत्र राशिर्वा येन स तस्य तमीशशुद्ध्याश्रितभस्य ॥ ६ ॥

राजा भवेद्बाहुजवंशभूर्यदाभिषेचने भूमिभुवोऽप्यहः स्मृतं ॥

तस्यासुरो याम्यमहोऽत्र वा विदो दिनं न सर्वत्र जगाद देवलः ॥७॥

अथाभिषेके दिनशुद्धौ ऋषिमनमाह—राजेति ॥ यदा बाहुजवंशभू क्षत्रियो राजा भवेत्तदा
तस्याभिषेचने भूमिभुवो भौमस्याप्यहर्दिनं स्मृतं । अत्र देवलः अपि सर्वत्र वारेषु पद्माभिषेक
न जगाद उवाच कतिपयवारे जगादेत्यर्थ । अहोऽत्र इत्यत्र रत्नविधिमपास्य कस्याचिन्मतमाश्रित्य
कविना उत्तविधिरगीरुत ॥ ७ ॥

राज्ञामलोल्लेणकलंकर्भेद्रभक्षिप्रेदिरानायकतारकासु च ॥

मैत्रात्यचित्रास्वभिषेचनक्रियामुशंत्यविद्धासु शुभेतेर्बुधाः ॥ ८ ॥

अथाभिषेके नक्षत्राणि दर्शयति—राज्ञेति ॥ बुधा राज्ञामभिषेचनक्रियामुशति वाञ्छति
कासु अलोल्लानि धीरसंज्ञानि एणकलनश्चद्रस्तस्य भ मृगशीर्ष ईद्रम ज्येष्ठा तिप्रवज्ञानि इदिर-
नायक यमलापतेर्विष्णु श्रवण जासा द्वेदे आसु तारकासु भेषु च पुनर्मत्रमनुराधा अत्य
रेवती चित्रा आसु किंभूतासु शुभेतेरे पावत्रहेरविद्धानु ॥ ८ ॥

अनिर्वलेर्निर्मलमंडलांशुभिर्जनीशलश्रेणविपाकपांशुभिः ॥

भतश्च लग्नादपिसद्गृहोपगेर्नृपाभिषेको नृपशक्तिभागभवेत् ॥ ९ ॥

अथाभिषेके गोरशुद्धिमाह—अनिर्वलेरिति ॥ नृपाभिषेको राज्याभिषेको नृपशक्तिभाग
राज्ञ शक्त्यस्तित्प्र प्रभुत्वोत्साहमत्रना इति ताभिरन्विता भवेदित्यर्थ ॥ ९ ॥ मनो गोररा
शेर्लमात्र जनीशो ज-मराशेस्वामी लप्रेशो ज-मलप्रस्वामी विपाकपांशु रगाम्यामी अनु सूर्य
एषा द्वेदे एभिर्निर्भूतैरनिर्वलेर्बुधैः पुन किंभूतैर्निर्मलं विशदा मडशाशो विचकिरणा
एषा ते तैस्तरहितैरित्यर्थ ॥ पुन किंभूतैर्मद्गृहोपगै शुभग्रहान्वितै ॥ ९ ॥

शस्तस्तिमिस्त्रीजितुमादिहोरास्थिरांशगुर्वशवतीह लग्ने ॥

चरेतरेगवंशुमंदशुजारैह्यायारिगैर्भूमिभुजोऽभिपेकः ॥ १० ॥

अथाभिपेके लग्नशुद्धिमाह—शस्त इति ॥ भूमिभुजो महीपतेरभिपेकः शस्तः प्रोक्तः कस्मिन् इह चरेतरे स्थिरे लग्ने किभूते लग्ने तिमिर्मौनः स्त्री कन्या जितुर्म मिथुनः आदिर्मेपः एतेषां होरा लग्नाद्द तिमिस्त्रीजितुमादिहोरा स्थिरांशो नवांशश्च गुर्वंशो गुरुनवाशश्च एषां द्वंद्वे एते अस्यास्तीति वतुप्रत्यये एतद्वत् तस्मिन् । पुनः केः अगुः राहुः अंशुमान् सूर्यः अंशुजः शनिः आरो भौमः एषां द्वंद्वे एभिः अवंशुमदशुजारै किभूतैः त्रयस्त्रुतीयं ३ आय एकादशं ११ अरिः पष्ठं एषु गतैः त्रयायारिगैः ॥ १० ॥

सौम्यैरमित्रांत्यलयान्यभावगैरसाधुदृष्ट्युद्भिन्नतमूर्तिभिर्ग्रहैः ॥

स यो विभुत्वं विभुरेति वै भवेद्रसेशमत्तेभकदवकेसरी ॥ ११ ॥

अथोचितभावगतग्रहैरभिपेकफलमाह—सौम्यैरिति ॥ यो विभु सौम्यैर्ग्रहैर्विभुत्वं यदाभिपेकमेति प्राप्नोति किभूतैर्ग्रहैरमित्र पष्ठ ६ अत्यो द्वादशं १२ लयो अष्टम ८ एभ्योऽन्यभावगैरितरभावप्राप्तैः पुनः किभूतैः सौम्यैर्ग्रहैरसाधुदृष्ट्युद्भिन्नतमूर्तिभिः क्रूरग्रहदृष्टिवर्जितमंडलै वै इति हेतौ स विभुः रसेशमत्तेभकदवकेसरी भवेत् रसा भूमिस्तस्या ईशा राजःनस्त एव मत्तेभाः प्रमत्तगजास्तेषा कदव ममहस्तस्मिन् कमगीत केसरी सिंह इति ॥ ११ ॥

शीर्षोदयेश्चोपचयाश्रितैः कुजे निजोन्नगे चोपचयेऽचरोदये ॥

पट्टाभिपेकादचलाभृतो दरो रिपोः पदं नैव दधाति मंडले ॥ १२ ॥

अथ भौमशीर्षोदयैरभिपेकफलमाह—शीर्षोदयैरिति ॥ अचलाभृतो महीपते. पट्टाभिपेका रिपोः शत्रोर्दरो भयं मंडले देशे पदं नैव दधाति तत्र रिपुभय न स्यादित्यर्थः ॥ कैः उपचयाश्रितैः त्रि ३ पदं ६ दशमै १० कादशा ११ भावगतैः शीर्षोदयैर्भिथुनसिंहकन्यातुल्युश्चिरुकुम्भै पुनः कस्मिन् उपचये त्रिदशमैकादशभवनेऽचरोदये स्थिरलग्ने च निजोन्नगोच्चभावगते कुजे भौमे सति ॥ १२ ॥

अथातपत्रं विलिखेद्विदिग्धजं भद्रासनं तत्तललग्नपूर्वगं ॥

सव्यापसव्यांसंगचामरुद्धयं तद्राज्यमुद्रावलयं च कीर्तितम् ॥ १३ ॥

अथ राजमुद्राचक्रमाह—अथेति ॥ मुधी. आतपत्रं उन्नं विलिखेत् । पुनरेवं विदित् विदित् ध्वनो यस्मिन् तत्र विदिग्धज एवविद्यं तत्तत्रलग्नपूर्वगं भद्रासनं पुनः सव्यापसव्यांसंगं मरुद्धयं वामदक्षिणम्बन्धनात्तपामरुद्धयं त्रिष्वेत् । उद्यम्बदा राज्यमुद्रावलयं राज्यचिन्हं प्रकीर्तितम् ॥ १३ ॥

विरोचनाधिष्ठितभाद्रमंडलं सिंहासनावस्तलमध्यतो न्यसेत् ॥

सव्यापसव्योभयपार्श्वकोदितं तावत्तलस्थं भयुगं वलार्थहृत् ॥१४॥

अथात्र चक्रे नक्षत्राणि स्थापयति—विरोचनेति ॥ विरोचनाधिष्ठितभात् सूर्यनक्षत्रात् सिंहासनावस्तलमध्यतोऽत्र मंडलं न्यसेत्स्थापयेद्देवज्ञ इति शेष । किंभूत ममडलं सव्यापसव्योभयपार्श्वकोदितं वामदक्षिणोभयपार्श्वस्थित इति नक्षत्रस्थापना ॥ अथेषां फलमाह ॥ तावत्तलस्थं सिंहासनावस्तलमध्यमागस्थितं भयुगं विभो स्वामिनो वलार्थहृत् सैन्यपदार्थनाशकं स्यात् ॥ १४ *

अधोऽसयुग्मे भचतुष्टयं वरं पश्चाद्विदिक्केतुयुगे प्रमापणं ॥

ताराचतुष्के भचतुष्कमिद्रदिग्ध्वजाश्रितं मंडलकीर्तिवर्द्धनम् ॥१५॥

अधोऽसेति ॥ अधोऽसयुग्मे भद्रामनाऽस्तलस्कंधयुग्मे भचतुष्टयं नक्षत्रचतुष्कं वरं श्रेष्ठं स्यात् । पश्चाद्विदिक्केतुयुगे ताराचतुष्के विदिशोर्गतं भयुगं प्रमापणं विशरणं (प्रमय प्रमापणमिति हैम मापणं) व्यापादनं स्यात् । इन्द्रदिग्ध्वजाश्रितं पूर्वदिग्ध्वजयोगतं भचतुष्कं उभयतो नक्षत्रस्य युगं मंडलकीर्तिवर्द्धनं नीवृद्यशोवृद्धिकारकं स्यात् ॥ १५ ॥

ततो भवेदासनपीठमध्यगं ताराद्वयं भीतिकरं प्रकीर्णयोः ॥

ज्योतिश्चतुष्कं जनयेद्धितं विभोच्छत्रश्रवोसर्षचतुष्टयं लयम् ॥१६॥

तत इति ॥ ततस्तदनारं आसनपीठमध्यगं भद्रासनमभ्यभाषणत ताराद्वयं भीतिकरं भयानकं स्यात् । प्रकीर्णयोश्चामरयोर्ज्यातिश्रुत्कं हितं जनयेत् ॥ छत्रश्रवोसर्षचतुष्टयं छत्रकर्णस्कंधनक्षत्रचतुष्कं लयं मृत्युं जनयेत् । विभो स्वामिन इति सर्वत्र योज्यं । यत्र नक्षत्रचतुष्कं प्रोक्तं तत्र उभयपार्श्वे भद्रयं स्थाप्यम् ॥ १६ ॥

तारात्रये छत्रविमोलिसंस्थे पट्टाभिषेकाच्चरदेवता स्यात् ॥

सम्राडतश्चेदिह चक्रवर्ती स्वराडपापे ननु छत्रयुक्स्ये ॥ १७ ॥

तारैति ॥ त्रयविमोलिसंस्थे उत्तरशिसोपरिस्थिते तारात्रये इह पट्टाभिषेकात् स्वराड् निजराजा नरदेवता नरपति सम्राड् द्वादशरानचक्रस्य स्वामी भ्यान् । यत्र ' येनेष्ट राजमूयेन मंडलस्थेश्वरश्रयः । शास्ति यश्चाज्ञया राजं स ममाह ' इत्यनरः ॥ इति राजमुद्राचक्रं ॥ ननु निश्चितं यदि तेन इह भद्रामने छत्रयुग्मस्थेऽपापत्रययोगे स्थिते शुभग्रहे मणिः अतोऽभिषेकात् स्वराड् चक्रवर्ती भ्यान् ॥ ननु उत्तर इत्यत्र लघुप्रयत्नत्रयं समाख्यानं यथा छदोभगाश्चत्वारो रस्याद्विर्भात्वादेव केचन उत्तरमंडले इत्यादिपदेभ्योपि ज्ञेयम् ॥ १७ ॥

भाग्यं भगे श्रूषणभाज्यविद्धं विधौ कर्म भूभुवि मूलमोडु ॥

विदि त्वहिर्युज्यभर्मिद्रांघ्रे शौन्यं क्वौ छत्रयुगाकिंलडु ॥ १८ ॥

अथ छत्रयोगे ग्रहनक्षत्रशुद्धिं दर्शयति—भाग्यमिति ॥ भगे सूर्ये भाग्यं पूर्वाफल्युनी
 अविद्धं वेधवर्जितं एवं विधौ चन्द्रे कर्म को वायुस्तस्य भं स्वाती पुनर्भूभुवि भौमे मूले
 पुनर्विदि बुधे ओडु अत्र पदच्छेदः कर्तव्यः अ उडु अः विष्णुस्तस्य उडु संधौ कृते त्रयोद-
 शमस्वरो जातः श्रवणः तु पुनरिन्द्रत्रये गुरौ अहिरबुध्न्चमं उत्तराभाद्रपदा पुनः कवौ शुके
 शौच्यमग्निभं कृत्तिका पुनरार्किसूडु कोऽर्थः अर्कस्वर्कसूडु अत्रार्थभेदेऽपि सरूपाणामेकशेष
 इत्याश्रित्य प्रथमार्कसूशब्दस्य लोपः अर्कसूः शनिस्तस्मिन्नर्कसूः सूर्यस्य देवपर्यायत्वाद-
 दितिस्तस्या उडु पुनर्वसू किंभूते मगादिग्रहे भूषणभाजि सुयोगयुक्ते इति छत्रयुक् छत्रयोगः
 स्यात् ॥ १८ ॥

इहाभिपेकादितिचाहते भे सच्छत्रयुग्भाजि महारथो राट् ॥

अनेकशालेशनतीरितौजा यथाविधोऽन्यत्र तथाविधः स्यात् ॥ १९ ॥

इहेति ॥ इति पूर्वोक्तप्रकारेण इह आसने च पुनःसच्छत्रयुग्भाजि शुभछत्रयोगाग्नि-
 आदत्तेऽगीकृते भे नक्षत्रे सति अभिपेकात् राट् राजा महारथः सहस्रयोद्धा स्यात् । किंभूते
 राट् अनेकेषां शालेशानां प्राकारस्वामिनां नतिभिर्नमैरिति प्राप्तमोजो बलं यस्य स इति । अ-
 न्यत्र यथाविधो नक्षत्रादियोगस्तथाविधस्तादृक् राजा स्यादित्यर्थः ॥ १९ ॥

तपोधनोपासितराज्यलब्धौ तत्कालमार्यास्त्वभिपेकमृचुः ॥

स्ववंशराज्ञोऽन्यविभोरिते वा राज्यावसाने नरदेवतायाः ॥ २० ॥

अथाकरमाद्राज्यप्राप्तनरस्य तत्कालाभिपेकं दर्शयति—तपोधनेति ॥ तपोधनस्य मह-
 पुरुपासितान् सेवनात् राज्यप्राप्तौ सत्या आर्या नरदेवताया नृपस्य तत्कालमभिपेकमूचु-
 कपयामासुः । तु पुनरार्याः स्ववंशराज्ञो निनवंशनृपस्य वाऽथवाऽन्यविभोरन्यस्वामिन्-
 राज्यावसाने पित्रादिमरणावसाने इते प्राप्ते सति नृपामिपेकं तत्कालमूचुरिति ॥ २० ॥

अहेलिभिः पंचभिरुच्चग्रहैर्नरो भवेन्नीचकुलेऽपि पार्थिवः ॥

तस्याभिपेको जनितोऽधिकैरतस्तजातकर्मव न चात्र विभ्रमः ॥ २१ ॥

अथ नीचकुलोत्पन्ननृपामिपेकविधिमाह—अहेलिभिरिति ॥ अहेलिभिः सूर्यरहितैः पंचभि-
 रुच्चग्रहैः कृत्वा नीचकुले जनितो जन्मप्राप्तोऽपि नरः पार्थिवो भूषतिभेधुन् । अतः पंचग्रहतोऽ-
 धिकैर्ग्रहैस्तस्याभिपेकोऽभिधीयते । तज्जातकर्म एव तस्य सोऽभिपेकः एव जातकर्म प्रोक्तं
 नीचकुलत्वेन पूर्वं संस्कारामावात् । अत्र विभ्रमः सप्रयो नास्ति ॥ २१ ॥

भशुद्धिमाहाय कुमाग्रागितो महीभुजः केवललक्ष्मणमंडले ॥

चिदुर्ध्वजे वत्सोऽभिपेकेऽपि च चामरेऽपि ॥ २२ ॥

अथ उत्रयोगे ग्रहनक्षत्रशुद्धिं दर्शयति—भाग्यमिति ॥ भगे सूर्ये भाग्य पूर्वाफलमुने
 अविद्ध वेधवर्जित एव विप्रो चद्रे कर्म को वायुस्तस्य न स्वाती पुनर्भूमिभूति भौमे मृ
 पुनर्विदि बुधे ओडु अत्र पदच्छेद कर्तव्य अ उडु अ विष्णुस्तस्य उडु सधौ कृते त्रयो
 शमस्वरो जात श्रवण तु पुनर्विद्वधे गुरौ अहिर्बुधचम उत्तराभाद्रपदा पुन कर्त्तव्य
 शौच्यमग्निं कृत्तिका पुनरार्किसूडु कोऽर्थ अर्कस्वर्कसूडु अत्रार्थभेदेऽपि सरूपाणामेव
 इत्याश्रित्य प्रथमार्कसूशब्दस्य लोप अर्कसू शनिस्तस्मिन्नर्कसू सूर्यस्य देवपर्याय
 दितिस्तस्या उडु पुनर्वसू किंभूते मगादिग्रहे भूषणभाजि सुयोगयुक्ते इति उत्रयुक् छ
 स्वात् ॥ १८ ॥

इहाभिपेकादितिचाहते भे सच्छत्रयुगभाजि महारथो राट् ॥
 अनेकशालेशनतीरितौजा यथाविधोऽन्यत्र तथाविधः स्यात्

इहिति ॥ इति पूर्वोक्तप्रकारेण इह आसने च पुन सच्छत्रयुगभाजि शुभम्
 आहतेऽपीकृते भे नक्षत्रे सति अभिपेकात् राट् राजा महारथ सहस्रयोद्धा स्य
 राट् अनेकेषा शालेशाना प्राकारस्वामिना नतिभिर्नमनैरिति प्राप्तमोजो बल यस्य
 न्यत्र यथाविधो नक्षत्रादियोगस्तथाविधस्तादृक् राजा स्यादित्यर्थ ॥ १९ ॥

तपोधनोपासितराज्यलब्धौ तत्कालमार्यास्त्वाभिपेकमूच
 स्ववशराज्ञोऽन्यविभोरिते वा राज्यावसाने नरदेवताया

अथाकरमद्राज्यप्राप्तनरस्य तत्कालाभिपेक दर्शयति—तपोधनेति ॥
 पेरूपासितात् सेवनात् रा यप्राप्तौ सत्या आर्या नरदेवताया तृप्तस्य
 कथयामासु । तु पुनरार्या स्ववशराज्ञा निनवशत्रुपस्य वाऽथराऽ
 राज्यावसाने पित्रादिमरणावसाने इते प्राप्त सति नृपाभिपेक तत्कालमृ

अहेलिभिः पचभिरुच्चगैर्ग्रहेर्नरो भवेन्नोच्चकुलेऽपि च
 तस्याभिपेको जनितोऽधिकैरतस्तज्जातकर्मव न

अथ नाचतुलोत्पन्ननृपाभिपेकभिरितिमाह—अहेलिभिरिति ॥ अहे
 रुच्चगैर्ग्रहे कृत्वा नीचतुल जनिता न मप्राप्तोऽपि नर पार्ष्णिना भूयति
 धिकैर्ग्रहेस्तस्याभिपेकोऽभिधीयत । तन्वानकर्म एव तस्य सोऽभि
 नीचतुलत्वेन पूर्वं संस्काराभावात् । अत्र विप्रम सत्यया नारित ॥

भशुद्धिमाहाय कुमाहारितो महीभुज- केवलत्र
 सिंहासने सत्यमुग्धा विदुर्ब्रजे वत्सोऽभिपेकेऽपि च च

केषु तत्र तेषु तान्येवाह । प्रजामंडलके जनपदे पत्तने नगरे च पुरे ग्रामे वा निकेतने गृहे चाधिगतेऽधिकारप्राप्ते चेति ॥ ३० ॥

अस्ते च जीवोशनसोरिने झपे शुचौ नभस्ये कुजमंदवासरे ॥

राज्यांगकर्माण्यथ कोविदा विदुर्न वक्ष्यमाणान्यसर्दिदुवासरे ॥३१

अथ गुरुशुक्रास्तादिदेषु राज्यांगकर्माणि प्रतिषेधति—अस्ते चेति ॥ अयं कोविदाः विद्विताः राज्यांगकर्माणि वक्ष्यमाणानि न विदुः न कथयन्ति ॥ कास्मिन् जीवोशनसोर्गुरुशुक्रयोरस्तेऽस्तंगते सति पुनर्झपे मीने इने सूर्ये सति पुनः शुचौ आपादे नभस्ये भाद्रपदे कुजमंदवासरे भौमशन्योर्दिने पुनरसर्दिदुवासरे पापचंद्रदिने ॥ ३१ ॥

लघूद्धचित्रादितिमातरिश्वभैरशेषकर्माणि गदन्ति कुंभिनः ॥

चराचरक्षेशपुरोहितोडुभिर्ध्वजक्रिया वारणधिष्ण्यकर्म च ॥ ३२ ॥

अथ गनकर्मसु मुहूर्तमाह—लघ्विति ॥ कोविदाः कुंभिनो गनस्याशेषकर्माणि समस्तकृत्यानि ध्वजक्रिया पताकाद्यारोपणं च वारणधिष्ण्यकर्म च 'अंबारी' इति भाषायां गदन्ति । कैः लघूद्भिः लघुसंज्ञमानि चित्रा अदितिः पुनर्वसू मातरिश्वा वायुस्तस्य मं स्वाती एषां द्वे एभिः पुनः चरसंज्ञानि अचरसंज्ञानि ईश आर्द्रा पुरोहितो गुरुः पुष्यः एषां द्वे एभिर्नक्षत्रैः ॥ ३२ ॥

सामोद्भवस्येनयुतोडुतो लिखेद्भान्यंतरे त्रीण्यनुमूर्धर्षिडयोः ॥

तत्संधिनीदंडगतं च भत्रयं भानां द्वयं तुण्डगतं त्ददि त्रयम् ॥ ३३ ॥

अथ काव्यद्वयेन गनचक्रमाह—सामेति ॥ सुधीः इनयुतोडुतः सूर्यभात् सामोद्भवस्य गनस्य मूर्धर्षिडयोः कुंभयोरंतरे विचाले विदौ त्रीणि भानि लिखेत् निवेशयेत् 'कुंभौ तु विदौ शिरसः कुंभयोरंतरं विदुः' इति हेमः ॥ एवं च तत्संधिनीदंडगतं शुद्धादंडप्राप्तं भत्रयं पुनर्द्वयं तुंडगतं नक्षत्रगुणं मुखप्राप्तं पुनर्भानां त्रयं त्ददि त्ददये लिखेत् ॥ ३३ ॥*

ताराचतुष्कं तु ततोऽग्रपादयोः सदा परांश्वोर्भचतुष्टयं लिखेत् ॥

चतुष्टयं लूनलतागतं गजे चतुष्टयं पृष्ठगर्मिदुयोपिताम् ॥ ३४ ॥

तारेति ॥ सदा सुधीस्ततस्तस्मादग्रपादयोस्ताराचतुष्कं लिखेत् । च पुनस्परांश्वोः पश्चाच्चरणयोर्भचतुष्टयं पुनर्लूनलतागतं पुच्छलताप्राप्तं इंदुयोपितां नक्षत्राणां चतुष्टयं करे कुर्यात् न्यसेत् इत्यर्थः ॥ करोतेस्तनादिगणमपास्य भ्वादिगणे उकारविकल्पार्थं पाठ उक्तस्तेन शावपि करति करतः करंतीत्यादिरूपाणि हेममते भवन्ति पाणिनियास्त्वेनं पृथग्वातुं मन्यते ॥ पुनः षट्गं वंशव्याप्तं नक्षत्राणां चतुष्टयं लिखेत् ॥ ३४ ॥

शुंडादंडे कुंभयोराविलोक्यं वक्रेऽत्ता स्याच्छं त्ददि व्याधिर्ग्रयोः ॥५

पश्चादंघ्रयोर्भीतिरत्तेति छने पृष्ठे व्याधिः कुंभिनोऽशेषकृत्ये ॥ ३५ ॥

अथ शालिनीछंदसैतच्चक्रगतनक्षत्रकलमाह—शुंडेति ॥ गजस्य शुंडादंडे कुंभयोश्च वर्तमानं चंद्रनक्षत्रं स्यात्तदा राः राज्यद्रव्यं अथवा लक्ष्मीः स्यात् ॥ एवं वक्रे मुखेऽत्ता मरण स्यात् । त्ददि त्ददये शं सुखं पुनरंघ्रोरग्रचरणयोर्व्याधिर्गदः पश्चादंघ्रयोर्भीतिर्भय छने पुच्छेऽत्ता मरणं पृष्ठे व्याधिः इत्यमुना प्रकारेण कुंभिने गजस्याशेषकृत्ये समस्तकार्ये गजचक्र विलोक्यं । शुंडा शुडा इति शब्दप्रभेदो दृश्यते ॥ ३३ ॥

तिर्यग्वक्रैर्भैरिनैनीज्यविद्धिः कुंभिज्योतिःशुद्धिर्गैर्वेह शस्तः ॥

धीरे लग्ने शुद्धकेंद्रत्रिकोणे सन्नत्त्यः व्यालोपवात्यादिवंधः ॥ ३६ ॥

अथ गजबंधसुहृतेमाह—तिर्यगिति ॥ इह सन्नत्त्यः समरोचितः व्यालो मरोन्मत्तो गज उपवाहो रामवाहोऽरण्यहस्ती एषा द्वे एषा बंधः शस्तः प्रोक्तः कैः तिर्यग्बन्धैर्भै- स्तिर्यङ्मुखनक्षत्रैर्वा इनः सूर्यः ऐनिः शनिः इंज्यो गुरुः विद् बुधः एषा द्वे एतैः किंभूतैः कुंभिज्योति शुद्धिर्गैर्जननक्षत्रशुद्धिमाप्तै । पुनः कस्मिन् शुद्धकेंद्रत्रिकोणे धीरे लग्ने सति १।१।७।१०।१५ व्यालो 'दुष्टगजो गंभीरवैचयमताकुशः रामवात्यः सन्नत्त्यः समरोचिन' इति हैमः ॥ ३६ ॥

दाक्षायण्ययेन्द्रसूवातभांत्यक्षिप्राणोर्योडुश्रविष्ठासु धीराः ॥

लग्नालोलात्त्यायकेंद्रेषु सौम्यैराजानेयाद्यथकर्माण्यथाहुः ॥ ३७ ॥

अथाश्वक्रुर्नशुद्धिमाह—दाक्षायणीति ॥ धीराः पठिता आजानेया कुंभीनाश्वा इत्याद- योऽश्वाः एषा कर्मणि आहुः कैः लग्नात् लोलात्तराशेस्त्रय ३ आयः ११ केद्राणि १।१।७।१५ एषु भावेषु स्थितैः सौम्यैः शुभग्रहैः पुनः कामु दाक्षायणीना नक्षत्राणामयः स्वामी पंद्रो मृगशीर्ष इंद्रसूरिद्रमाताऽर्दितः पुनरंघ्र वातम स्वाती नान्य रेवती क्षिप्रसज्ञा इति अणोर्यो नक्षत्राभौ वरुणस्तत्तोडु शक्तपिपन् क्रन्दिता जनिष्ठा जाप्ता ताराणा द्वे आहुः ॥ ३७ ॥

वाहे मौलिस्तंभतो भत्रयं स्यात्सेनादर्थीयास्यगा लब्धकामाः ॥

तारास्तिस्रःपंच त्दत्स्था वरिष्ठा दुष्टाश्चाग्रान्योश्चतस्रःप्रदिष्टाः ॥ ३८ ॥

अथाश्वक्रे भानि स्थापयति—वाहे इति ॥ सेनात् सह इनेन सूर्येण वर्तते यत्स्मात् सूर्यनक्षत्रान् वाहेश्च मौलिस्तंभतो मस्तकसूर्यागतो भत्रय नक्षत्रप्रयन्थाय द्रव्याय स्यात् । अर्थात् वर्तमानचंद्रम यदाऽत्र भवेत्तदेति । एष जास्यगा सुखगनास्त्रितरारा लब्धकामा मासकामाः प्रदिष्टाः प्रोक्ताः । पुनरंघ्रः त्ददयस्थिताः पंचताराः वरिष्ठाः त्रेष्ठा पुनरंघ्र- ष्वोरमगदयोश्चनक्षत्रारा दुष्टाः प्रदिष्टाः ॥ ३८ ॥*

ताराः पश्चात्पादयोर्माद्यदाः स्युर्वेदाभिन्नाः पृष्ठदेशे चतस्रः ॥

व्यर्था लूने भानि चत्वारि हान्यै कर्मण्याथे चेत्यदश्चितनीयम् ॥ ३९ ॥

ताराइति ॥ पश्चात्पादयोर्वेदाभिन्नाश्चतस्रस्तारा माद्यदाः रोगदाः स्युः । एव पृष्ठदेशे वशे चतस्रस्तारा. व्यर्था निष्कला. स्यु. । लूने पुच्छे चत्वारि भानि हान्यै विनाशाय स्यु. । इति प्रकारेण अश्वस्य इदं आश्वं तस्मिन् आश्वेऽश्वसबंधिनि कर्मणि अदश्चकचितनीयं विबुधैः ॥ ३९ ॥

लोलमैत्रलघुजिष्णुकभेषु स्यंदनाखिलविधानमथाहुः ॥

सेनसद्युषु वशांश्चुषतप९स्थैः साधुराशिवति साधुभिरंगे ॥ ४० ॥

अथ स्वागताछंदसा रथकर्माह—लोलेति ॥ अयानंतरं धीराः स्यदनाखिलविधान रथाना समस्तकार्यमाहुः । केषु लोलसंज्ञानि मैत्रसंज्ञानि लघुसंज्ञानि जिष्णुरिद्रो ज्येष्ठा को ब्रह्मा रोहिणीभं एषा द्वंद्वे एषु किंभूतेषु सेनसद्युषु सूर्यशुभग्रहदिनैः सह वर्तमानेषु पुनः कस्मिन् साधुराशिवति शुभग्रहराशियुक्तं लघु सति पुनर्वशा त्त्रोभवनं पुनः अंबु चतुर्थं तपो नवमं एतद्भवनस्थैः साधुभिः शुभग्रहैः ॥ ४० ॥

ऊष्मवृष्णिकरकीर्णपुरक्षाद्वेयमृक्षवल्यं वलयस्य ॥

सव्यभागनिचितभ्रममग्रादाविमध्यमनसो नवभागम् ॥ ४१ ॥

अथ रथचक्रे भानि स्थापयानि—ऊष्मेति ॥ ऊष्मवृष्णिः सूर्यस्तस्य करैः कीर्णं व्याप्त पुरं यस्य तच्च क्रक्षं च तस्मात्सूर्यभात् सुधिया ऋक्षवल्यं भचक्रं देयं न्यासीकत्तव्यं । कस्मात् अनसः शकटस्य वलयस्य चक्रस्याग्रादग्रभागात् आविभव्यं मध्यभागपर्यंतं । किंभूतं ऋक्षवलय नवभागं नवभिर्भागैः स्थितं पुनः किंभूतं सव्यभागनिचितभ्रमं वामभागभरितभ्रमणं वृष्णिरिति प्रप्तिः वृष्मिः शब्दप्रभेदेऽक्तोऽयं शब्दः दंत्यौष्मवर्णस्त्वजादिपाठे संभाव्यते ॥ ४१ ॥ * ।

अग्रमे भवति संकलिरत्ता कूवरोडुनि जयोऽथ रथांगे ॥

संधिभेऽर्थत्ततिरंतरसंधौ भीतिरिष्टमनसो ननु गर्भे ॥ ४२ ॥

अथैतच्चक्रगतभफलमाह—अग्रेति ॥ अनसः शकटस्य अग्रमेऽग्रत वर्तमानचक्रमे संकलिर्युद्धं भवति । एव कूवरोडुनि कूवरेयुगवरे 'कांगरा' इति भाषाया । उडुनि वर्तमानचक्रनक्षत्रेऽन्ता मरणं भवति । रथांगे रथपादे चक्रगुप्ते जयः स्यात् । संधिभे संधिगतनक्षत्रेऽर्थत्ततिर्द्रव्य-हरणं अंतरसंधौ मध्यसंज्ञानगतैर्भौतिर्भयं गर्भे मध्यभागमे इष्टं शुभं ननु निश्चितं ॥ ४२ ॥

आंत्ययातुभवलाचलमैत्रद्वय्यदासलघुभेर्निचितेषु ॥

सद्विरुक्तमृपमाखिलकार्यं व्यारविद्यमसमग्रदिनेषु ॥ ४३ ॥

अथ वृषभसमस्तकर्माह—आंत्येति ॥ सद्भिः पंडितैः वृषमाखिलकार्यं सोरभेयाना समस्त कृत्यमुक्तं प्रोक्तं केषु व्यारविद्यमसमग्रदिनेषु भौमबुधशनिबुधिन्येषु संदिनेषु किंभूतेषु निचितेषु

व्याप्तेषु कैः आत्यं रेवती यातुभ मूल चलसंज्ञानि अचलसंज्ञानि मैत्रं अनुराधा ह्यर्च्यं द्वित्वा-
मिकं विशाखा दाक्षमश्विनी लघुसंज्ञानि एभिर्भै ॥ ४३ ॥

याप्ययाननिखिलव्यवहाराः सद्युसत्तिथिषु सत्सु वराः स्युः ॥

उत्तरेद्रलघुमैत्रचलक्षैःकंशके १।४।७।१० त्वुपचये३।६।११ऽथ खलेषु।

अथ शिविकासमस्तकर्माह—याप्येति ॥ हि युक्तार्थे याप्ययान शिविका तस्या निखिल
व्यवहाराः वराः श्रेष्ठा स्युः ॥ केषु सद्युसत्तिथिषु शुभदिनशुभवासरेषु सत्सु पुनः कटक
१।४।७।१० उपचये ३।१।१-११। खलेषु खलग्रहेषु पुनः कैः उत्तरात्रय ईशो
ज्येष्ठा लघुसंज्ञानि मैत्रसंज्ञानि चलसंज्ञानि एभि ॥ ४४ ॥

पेटके हरिदिशोऽद्युयु नर्क्षात्पंच पंच हरितः शिविकायाः ॥

मध्यगा गुगमिताश्च चनसो दंडगा विधुवरा ननु देयाः ॥४५॥

अथ शिविकाचके नक्षत्राणि स्थापयति—पेटकेति ॥ अद्युयुतर्क्षात् सूर्यभात् शिविकाया
पेटके हरिदिश पूर्वतो हरितश्चतुर्दिषु पंच पंच विधुवशा नक्षत्राणि देया । हरित इति सर्व-
विभक्तिकरुणम् इत्येके इतिबहुवचन ॥ न पुनर्मौलिगा मस्तनगता गुणमितास्त्रिसस्यास्तारा
देयाः पुनर्दंडगा वेणुप्राते द्वे द्वे इत्यर्थे । ताश्चतस्त्रस्तारा देया । ननु निश्चितं दैवज्ञैरिति
शेष ॥ ४५ ॥ *

जिष्णुदिश्यपि कमंतकदिग्गं भं गदाय दरदं वनपाशं ॥

वित्तपाशमतिवेदनमृक्षं मध्यवेणुगमभीष्टमिह स्यात् ॥ ४६ ॥

अथ शिविकाचकननक्षत्रकलमाह—जिष्णुरिति ॥ इह चके जिष्णुदिशि पूर्वेषु
यदा भ वर्तमानचंद्रनक्षत्र स्यात्तदापि निश्चितं न सुख स्यात् । एवं अतःकदिग्ग दक्षिणदिग्
स्थितं भ नक्षत्र गदाय रोमाय स्यात् । पुन वनरो जलरामी वरुणस्तमश्नुने प्राप्नोति इति
वनपाश वारुणदिग्गत भ दरद भयद स्यात् । वित्तपाशं वनददिग्गत उत्तरस्या भ्रमति वेदन बट
पीडाहन् । मध्यवेणुश्च तौ गच्छतीति तन्मध्यवेणुगमिनि मध्यग मौलिगत वेणुग उभयशाभै
वशप्रोत्प्राप्तमभीष्ट शुभ स्यात् ॥ ४६ ॥

पुष्पवंतकविजीवदिनेषु क्षिप्रधीरमृदुशौरिभशाक्रैः ॥

सेवनाद्याखिलदिशशांके सर्वकर्म गदितत्थनुगानाम् ॥ ४७ ॥

अथ राससेमासुहर्माह—पुष्पति ॥ हि युक्तार्थं अनुगाना संशक ना मेवमदि नुपमेवदि
सर्वकर्म गदित मोक्त । इस्मिन् अखिलदिशशांकेऽशीमचन्द्रे पुनः तेषु पुष्पवतो शशिभास्वो
कविः शुक्र नीरो गुरुरेषा दिनेषु पुनः कैः क्षिप्रनक्षानि धीरमज्ञानि मृदुसंज्ञानि शौरिभ-
श्रावण शाक ज्येष्ठा एषा द्वे एभि ऊत्वा ॥ ४७ ॥

मारवर्तिनि गुरावसितेऽरावारहंसवति तेजसि वाये ॥

के सितेऽञ्जवति वाथ विलम्बे सेवनं मुनिवरा वरमाहुः ॥ ४८ ॥

अथ सेवाया लघुशुद्धिमाह—मारोति ॥ मुनिवरा सेवन राजसेवा वरमाहु । कस्मिन् मारवर्तिनि कदर्पभाजि सप्तमभावे गुरौ मति । अथ पुनररौ शत्रौ षष्ठभावेऽसिते शनौ सति पुनरारहंसवति भौमसूर्ययुक्ते तेजसि पराक्रमभावे तृतीये वाऽथवा आये एकादशभावे सति पुन के मुखे चतुर्थभावे सिते शुके सति वाथवाऽञ्जवति चद्रयुक्ते विलम्बे लम्बे सति ॥ ४८ ॥

कासराख्यकरभाषिमुखानामुक्तपार्श्वलपनोडुषु सर्वम् ॥

वारुपेंद्रवसुवारिनभेषु कर्म सद्भिरिनसद्युषु वैनौ ॥ ४९ ॥

अथ माहिषोष्टादीना कर्माह—कासरोति ॥ सद्भि पडितै कासराख्यो महिष कर्म उष्ट्र अविमेष मुख आदिर्येषा तेषा महिषादीना सर्व कर्म कथित । केषु उक्तपार्श्व-लपनोडुषु प्रोक्ततिर्यङ्मुखनक्षत्रेषु । पुन केषु वारुपेति । वार्जलं पूर्वापादा उपेंद्रो विष्णुः श्रवणो वसु धनिष्ठा वारि जल तस्य इन स्वामी वरुणस्तस्य भं शतभिषक् एषा द्वे एषु भेषु पुन इन सूर्य सद्भि शुभग्रहवासरा एषा द्वे एषु वाऽथवा ेनौ शनौ ॥४९

स्याद्यमोष्णघृणिमंत्र्यरुणानामन्हि मैत्रलघुभर्गकभेदैः ॥

कर्म पालनमुखं हि सपूर्वेः पुंडरीकमुखहेतिनखानाम् ॥ ५० ॥

अथ सिंहादीना पालनमुहर्तमाह—स्याद्यमेति ॥ हि युक्तार्थे पुंडरीकमुखा चित्रका-यप्रमुखा हेतिवत् प्रहरणवत् नखा एषा ते तेषा व्याघ्रप्रमुखनखरायुधाना पालन-मुख कर्म स्यात् । कस्मिन् यमोष्णघृणिमंत्र्यरुणाना शनिसूर्यगुरुभामानामन्हि दिने पुन कै मै-त्रज्ञानि लघुसज्ञानि भर्ग शिव आर्द्रा को ब्रह्मा रोहिणी ऐंद्रं ज्येष्ठा एषा द्वे एभि कभूतै सपूर्वे पूर्वात्रययुक्तै ॥ ५० ॥

स्याद्वलीमुखरुरुप्रमुखानामैशधरिलघुलोलमृगर्क्षैः ॥

खेलतोऽहनि सतो नरनेतुः कर्मभिः शमटवीशरणानाम् ॥ ५१ ॥

अथ वानरप्रमुखाना खेलनादिकर्ममुहर्तमाह—स्याद्वेति ॥ अटवीशरणाना वलीमुखा शनरा रुखो मृगभद्रा प्रमुखा एषा वलीमुखरुरुप्रमुखाना खेलत खेलनात् कर्मभि नरनेतुर्नृपस्य श मुख स्यात् । कस्मिन् सत शुभग्रहस्याहनि दिने पुन कै ऐशमार्द्रा धीर पज्ञानि लघुमज्ञानि मृगर्क्ष मृगशीर्ष एषा द्वे एभि ॥ ५१ ॥

चीरताम्रमुकुटादिशकुंतास्तिर्यगाननतमीशवशासु ॥

शश्वदुद्धदनभेषु भजेद्राडास्फुजिद्विदिनजीवभपान्हि ॥ ५२ ॥

कातरयोपितोः' इतिकोपः ॥ पुनः कस्मिन् सद्भिः शुभग्रहेषुतानि अचलमानि स्थिरराशयो यस्मिन्
कंकटकस्तस्य काले लग्ने तस्मिन् सद्युताचलकंकटककाले ॥ ५५ ॥

क्षिप्रवासवमृदुध्रवकर्णान्सज्जनो व्यसृगशेषदिनेषु ॥

सेवितुं वसुमतीशमरिक्तेष्विच्छतीदुसितवत्युदयेऽपि ॥ ५६ ॥

अथ राजमेवामुहूर्तमाह—क्षिप्रैति ॥ सज्जनः वसुमतीशं महीपं सेवितुं क्षिप्रादीन् इच्छति
उरीकरोतीत्यर्थः । इयं सेवा राजद्वारगमनं परदासभावो नास्ति ॥ क्षिप्रैति ॥ क्षिप्रसंज्ञानि वासवं
वृत्तिष्ठा मृदुसंज्ञानि ध्रुवसंज्ञानि कर्णः श्रवणः एषा द्वंद्वे इमान् केषु व्यसृगशेषदिनेषु पुनः
कस्मिन् इदुसितवति चंद्रशुक्रयुक्ते उदये लग्ने सति किंभूतेषु समस्तदिनेषु अरिक्तेषु
रिक्तातिथिवर्जितेषु ॥ ५६ ॥

विश्वकृत्सुरसवित्र्यजमित्रस्तोमनष्टरदभद्रयधीरैः ॥

संत इज्यमुखवारचतुष्के नव्यवर्मफलकाधृतिमाहुः ॥ ५७ ॥

अथ नुन्नसन्नाहखेटकधारणमुहूर्तमाह—विश्वेति ॥ संतः पंडिताः नव्यवर्मफलकाधृति
नुन्नसन्नाहखेटकयोः आधारणमाहुः ॥ फलं 'कंटाल' इति भाषा । कस्मिन् इज्यो गुरुः सन्मुखे
यस्य तत् वारचतुष्कं गुरुशुक्रशानिसूर्यानां चतुष्के इत्यर्थः । पुनः कैः विश्वेति ॥ विश्वकृच्चित्रा
सुरसवित्र्य अदितिः पुनर्वसु. अजो विष्णुः श्रवणः मित्रोऽनुरावा स्तोमेन यज्ञेन नष्टाः रदा
दंता. यस्य स पूषा तस्माद्भद्रयं रेवत्यश्विन्यौ धीरसंज्ञानि एषां द्वंद्वे एभिर्म ॥ ५७ ॥

साधुभिर्निशिथिनीशवदंगान्मारधामगगनोपगतैर्वा ।

वर्मितोऽरि ढभव११ गैरनपापैः स्यात्क्षमोऽहितगणानथ जेतुम् ॥ ५८

अथ मन्नाहवारणे लग्नशुद्धिमाह—साध्विति ॥ ना पुरुषोऽहितगणान् रिपुसमूहान्
जितुमवरोकर्तुं क्षमः स्यात् । किंभूतः साधुभिः शुभग्रहैः पुनरनपापैः पापग्रहैः कृत्वा वर्मितो-
धृतसन्नाहः किंभूतैः साधुभिः निशिथिनीशवदगात् चंद्रराशियुक्तलग्नात् मारधामगगनोपगतैः
सप्तमचतुर्थदशमभावोपगतैः किंभूतैरनपापैररि ढ भव ११ गैः पट्टैकादशगणैः ॥ ५८ ॥

आंत्यवात्यवृहदैज्यशयैर्द्रवाष्ट्रभाग्यवसुभान्यगदश्च ॥

रिष्टितोमरधृतो धरणेऽस्याः कव्यसद्युभरितानि वराणि ॥ ५९ ॥

अथ खड्गतोमरधारणमुहूर्तमाह—आंत्येति ॥ अथ बुधाः रिष्टितोमरधृतौ खड्गमर्वलाधार-
णेऽरुयाः कटारिकाया धारणे च अंत्यादीनि भानि वराणि अगदन् "क्षुर्यस्त्रिको शशायिका"
इति हेमशेपकोपः ॥ अंत्य रेवती वात्यं स्वाती वृहत्संज्ञानि ऐज्य पुट्यः शयः करो हस्त. ऐंद्र
ज्येष्ठा त्वाष्ट्र चित्रा भाग्य पूर्वाकलानी वसुभं धनिष्ठा एषा द्वंद्वे इमानि किंभूतानि काव्यमद्रुभ-
युतानि कविःशुक्रः असंतोऽशुभग्रहास्तेषां यथा दिनाः भानि राशयश्चैषा द्वंद्वे एभिर्गुणानि ॥ ५९ ॥

ऐनशेंद्रकभनिष्कभधीराचार्यवासवभहारिविशाखाः ॥

कंकपत्रधनुरादिकधृत्यै भिडिपालधृतयेऽपि च धीराः ॥ ६० ॥

अथ बाणधनुर्भिदिपालादिवारणे शुद्धिमाह—ऐनेति ॥ वीरा ऐनशेत्यादि अकथयन् जगदु ॥ कस्मै ककपत्रा बाणा धनुश्चाप इत्यादिकाना वृत्यै धारणाय च पुनर्भिदिपालधारणाय भिदिपाल भिडपाल इति शब्दे भेदः 'वरछी' इति भाषा ॥ ऐनशेति ॥ अ विष्णु इन् सूर्यश्च श शभुश्च इद्रश्च क ब्रह्मा च द्वे एषा भानि श्रवणहस्तार्द्राज्येष्ठारोहिण्य निष्क जल तस्य भ पूर्वाषाढा धीरसज्ञानि आचार्यो गुरु पुष्य वासव धनिष्ठाम हारिणि मृदुस ज्ञानि विशाखा आसा द्वे श्रवणादी एतास्तारा प्रतिनिष्कामिति क जल निसयोभेऽपि तदेवार्थ ॥ ६० ॥

लोहितांगहरिहंसदिनाद्यैर्भद्रपूर्णजयवद्विधुवारैः ॥

क्षेत्रणीयधनुषेषु गदास्यो ध्रियतेऽस्त्रविसरः सति लग्ने ॥ ६१ ॥

अथ बाणादिधारणे तिथिवारशुद्धिमाह—लोहितेति ॥ अस्त्रविसर शस्त्रसमूहो ध्रियते भैरिति शेष । कै । भद्रति । भद्रास्तिथय पूर्णा जयाश्च वतुप्रत्यये भद्रवतीभद्रा पूर्णवती पूर्णा इत्यर्थ । एताभिर्युक्ता. विधुवाराश्च द्वादिनास्तै किंभूतै लोहितांगो भोम हरिर्यम शनि हसो रवि एषा दिनैराद्यैर्युक्तै पुन कस्मिन् सति शुभग्रहे शुभे वा लग्ने सति किंभूतोऽस्त्रविसर ॥ क्षेत्रेति ॥ क्षेत्रणीय गोकणिकादि धनु समाप्ते धनुषामिति इपूर्वाण गदा अतीता एता आस्य सुख यस्य स इत्यादियुक्त इत्यर्थ । ध्रियते इत्यत्र ऋकारस्य रिज्यादेशत्वाद्धीर्घत्वाभावो घटने परमत्र कस्याचिन्मताश्रित ज्ञातेऽन्यथा ध्रियते इति दुर्घात्र प्रयोगो वरमिति ॥ ६१ ॥

उग्रदारुणमहाबलभांत्यत्वात्प्रतिष्यकरकाष्णभमिश्रैः ॥

आश्रितान्यसदहानि जगुस्तऽनेकभेदनलिकास्त्रविधाने ॥ ६२ ॥

अथ नलिनादिशस्त्रावधाने भवारशुद्धिमाह—उग्रेति ॥ ते प्रासेद्धा वीरा. अनेकभेदन- लिकास्त्रविधाने लघुबृहन्ननेकभेद वृत्प नलि जवृग इत्यादि बन्दिशस्त्रविधाने असदहानि पापग्रहादिवमानि जगु कथयामासु । किंभूतानि असदहानि आश्रितानि युक्तानि के । उग्रेति । उग्रसज्ञानि दारुणसज्ञानि महाबले वायुस्तद् स्वानी आत्य रेवती त्वाष्ट्र चित्रा तिष्य पुष्य करो हस्त ऋणस्पद काण्येभ श्रवण मिश्रसज्ञे द्वे एषा द्वे एतै ॥ ६२ ॥

स्याजयाय सजयं च सरिक्तं बन्दिमुक्तपरमास्त्रविधानं ॥

चंचरीकहरितावुरिकुभैरायगोरुपचयेष्वनदुष्टैः ॥ ६३ ॥

अथ बन्दिमुक्तास्त्रे तिथि प्रगाद्धिमाह—स्याजयायेति ॥ बन्दिमुक्तपरमास्त्रविधानं कर्तृपद अग्निना मेरितओहोत्तकृहन्नलकास्त्र मोरबाणादिना वा जयाय वैरिपराभवाय

स्यात् । किंभूतं सजयं जयातिथियुक्तं पुनः किंभूतं सरिकं रिक्तयुक्तं कैः कृत्वा अनुदुष्टैः पापग्रहैः किंभूतेः आयगैः एकादशभावगैः उपचयेषु विषये ३।१।१०।११।चंचरीको वृश्चिकराशिः हरिः सिंहः ताडरिर्वृषः कुंभ एभिः ॥ ६३ ॥

नव्यदुंदुभिजवादनमन्यद्वाद्यवादनमविद्युगमिष्टं ॥

भूभुजोऽस्ति राजयाभिधपूर्णं मैत्रलोललघुभैरितणम् ॥ ६४ ॥ ✓

अथ नवीनभेर्यावेवादाने तिथिवारनक्षत्रशुद्धिमाह—नव्येति ॥ नव्यदुंदुभिजवादनं अन्यद्वाद्यवादनं च कर्तृपदं भूभुजो भूस्येष्टं श्रेष्ठमस्ति कैः मैत्रलोललघुभैः स्पष्टं । किंभूतं नव्यदुंदुभिजवादनं अविद्युगं बुवर्जितान्यग्रहदिनगतं पुनः किंभूतं सजयामिवपूर्णं जयातिथिपूर्णातिथियुक्तं पुनः किंभूतं इतकोणं इतः प्राप्त अर्धशक्त्या आस्फालिनः कोणो वीणादिवादनं यस्मिंस्तत् कोणस्तु वाग्नित्र वज्राडवानाडाडोयादिकइतिभाषायां 'भेरी दुंदुभिरानकः' इति हैमः । भेरीशब्दस्यायं विवेकः । भेरी दंडयोग इत्यत्र दंडोपयोगिनी भेरी 'दमामा' इति भाषा इति ताकिंकाः । अपरा यतः "साङ्गहस्तत्रयमानं भेरीणां समुदाहृतं ॥ पिंडे पडंगुला प्रोक्ता वादयेन्मुखफुंकयोः" ॥ १ ॥ इति रंगोदये परंतु दुंदुभिस्तु भेर्याकारा संकटमुखी 'नकेरैति' भाषा । अपरं अग्रेतनकाव्ये काहल इत्यत्र ढक्काकारा काहला मदनभेरी 'वरघु' इत्यादिभाषा इति ॥ मासकोणं इत्यत्र दंडादिवातकरणं अन्यत्र मुखफुंकसंयोगकरणं ॥ ६४ ॥

रिक्तयाहनि युतेऽहितसंधं भीषयत्यहिभयातुभशाकैः ॥

नव्यकाहलघृतेरपि पापे तद्रवः समिति वा विमचोग्रैः ॥ ६५ ॥

अथ भेरीधारणे कालशुद्धिमाह—रिक्तेति ॥ काहलघृतेरपि भेरीधारणादपि तद्रवस्तस्य काहलस्य रवः शब्दः समिति संग्राभेऽहितसंघं शत्रुसमूहं भीषयति भीषयते कस्मिन् पापे पापग्रहेऽहनि दिने किंभूते रिक्तया युते वाऽथवाऽहिभयश्लेषा यातुमं मूले शाकं ज्येष्ठा एभिर्भुक्ते किंभूतैरेभिः विमचोग्रैर्षवावर्जितानि उग्रसंज्ञानि येषु तानि तैः ॥ ६५ ॥

सिद्धियुज्यमृतसिद्धियुगास्येऽशेषवाद्यगणकर्म विभद्रे ॥

वाद्यधर्तुरसद्वति राशौ प्राक्कुजे लगति शब्दवतीते ॥ ६६ ॥ ✓

अथ वादित्राणां सर्वेषां कर्मशुद्धिमाह—सिद्धीति ॥ अलमित्यवधारणे वाद्यधर्तुरस्य अशेषवाद्यगणकर्म स्यात् ॥ कस्मिन् सिद्धियुजि निष्पत्तिभाजि अमृतसिद्धियुगास्ये अमृतसिद्धियोगप्रमुखे किंभूते विभद्रे विष्टिरहिते पुनः कस्मिन् अनसद्वति शुभग्रहयुतेऽतिशब्दवति कोऽर्थः मेघवृषभमिथुनसिंहधनुषां गणोऽतिशब्दवान् कथ्यते तस्मिन्निते प्राप्ते प्राक् कुजे उग्रे सति इत्यर्थः ॥ प्राक् पूर्वस्थां कुर्भूभिस्तस्थां जायते इति उदयाचलाकौंदयस्थानं प्राक्कुजं उग्रसंज्ञमित्यर्थः ॥ कथं कन्याराशिः शब्दवान् न स्यात् सत्यं कन्याराशिः शब्दवान् स्यात् परं अतिशब्दवान् न स्यात् स्त्राणां मधुरस्वरत्वात् ॥ ६६ ॥

उक्तघसमुत्पत्तिनिर्णयकालं नोक्तराज्यभवकर्म करोति ॥

अन्यथैत्यथ समुद्भय स योऽर्थं वच्मि दिग्विजयकालमिदानीम् ॥६७॥

अधोपसहारेण पूर्वोक्तकालशुद्धिं वृद्ध्यति—उक्तेति ॥ यो राजा उक्तघसत्निर्णयकाल पूर्व कथितदिनादिनिश्चयसमय उद्भय विहाय उक्तराज्यभवकर्म कथितराज्योत्पन्नविधानं करोति सोऽन्यथा वैपरीत्यं न एति इति न अपितु प्राप्नोतीत्यर्थं ॥ अधानतर अहं इदानीं साप्रत दिग्विजयकालं वच्मि कथयामि समुद्भयेत्ययं कस्यचिन्मताश्रितत्वात्प्रयोग समासविना दृश्यतेऽन्यथा प्रोक्त्यादि स्यात् ॥ ६७ ॥

जेलुमिच्छति परावनिपालं तावदप्युपकुलैः सजयैर्यः ॥

भैरनीककघटाघटनं राट् क्षत्रियद्युनिचितैर्विदधीत ॥ ६८ ॥

अथ नक्षत्रवारशुद्धौ सैन्यरचनामाह—जेलुमिति ॥ यो राट् परावनिपाल रिपुभूष जेतुमिच्छतीति स राट् तावत्प्रथमनीक घटाघटनं सैन्यसमूहरचना सैन्यरचनाकरणं वा विदधीत । के उपकुलैः उपकुलसङ्घैर्भैरनीकक्षत्रैः किंभूतैः सजयैः नयातिथिसहितैः पुन किंभूतैः क्षत्रियद्युनिचितैः रविप्रौढौ क्षत्रियसङ्घो अनयोर्दिनयुक्तैः ॥ ६८ ॥

वासवात्यलघुमित्रजनित्रीमित्रशीतलभमानुगभेषु ॥

तं प्रतीष्टमविधेष्वनुयानं तस्य वाडवखगद्युतेषु ॥ ६९ ॥

अथ भवारशुद्धौ नृपप्रयाणमाह—वासवेति ॥ अनु पश्चात् तस्य राज्ञो यान प्रयाणं तद् सैन्यं प्रति इष्टं शुभं स्यात् । केषु वासवधनिष्ठा अत्यं रेवती लघुसंज्ञानि मित्रजनित्री सूर्यमाता अदितिः पुनर्वसु मित्रोऽनुरागा शीतलभो हिमाशुशुद्धौ मृगशीर्षं मा लक्ष्मीस्तस्या अनुग स्वामी मानुगो विष्णुस्तद् श्रवण एषा द्वे एषु किंभूतेषु वाडवखगयोर्गुरुशुक्रयोर्विप्रसङ्गा अनयोर्दिनयुतेषु पुन किंभूतेषु अविधेषु कुयोगैरविधेषु विधं विद्धमिति शब्दप्रमेद । जनित्री जनयत्री इति शब्दप्रमेद ॥ ६९ ॥

पर्वपक्षतियुगाखिलरिक्ताद्वादशीत्रिचरणाख्यकुयोगान् ॥

प्रोद्भय दिग्विजययानमुशान्ति योगिनीमुखगणाभिमुखान् ॥७०॥

अथ दिग्विजयगमने पर्वदीन् निषेधति—पर्वेति ॥ बुधा दिग्विजयप्रयाण उशान्तिं वाळी किंकृत्वा पर्वेति पर्वीणि पक्षतियुगं प्रतिपद्धितीये अखिला रिक्ता द्वादशी त्रिचरणाख्यकुयोग त्रिपुष्करनामकुयोग एषा द्वे एतान् प्रोद्भयं हित्वा न पुनर्योगिनीमुखगणाभिमुखान् योगिनी मुखयोगगणसन्मुखान् हित्वा ॥ ७० ॥

निग्नकालबलयं फलकामं संलिखेद्भुजस्तु दिशोऽशोः ॥

यत्सुबद्धिदिशि तस्य कमिज्याद्वासरानिह समस्तविदिषु ॥७१॥

शिखिनस्तमसश्च मुक्तभेषु क्रमतस्तौ मृतजीविताख्यपक्षौ ॥

दहनंदु १३ मितेष्विति स्वरज्ञा दहनंदु १३प्रतिमौ विदुर्मृधेतौ ॥७

अथ स्वरोदयोक्तमृतजीविताख्यपक्षौ स्त भवत इति स्वरज्ञा स्वरोदयवेदिन ॥ तौ मृतन वितपक्षौ मृधे सग्रामे दहनंदुप्रतिमौ विदु । मृतप-नोऽग्निसदृशो जीवितपक्षश्चंद्रसदृश इत्यर्थे यत 'यत्र ऋसे स्थितो राहुर्वेदन तद्विनिर्दिशेत् । मुखात्पचदश ऋक्षतस्य पुच्छे व्यवस्थि ॥ १ ॥ राहुमुक्तानि ऋक्षाणि जीवपक्षे त्रयोदश ॥ त्रयादशैव भोग्यानि मृतपक्ष प्रकीर्तित ॥ २ ॥ जीवपक्षे क्षपणाथे मृतपक्षे रवौ स्थिते । तस्मिन् काले शुभा यात्रा विपरी तु हानिदा ॥ ३ ॥ चंद्रादित्यौ यदा युक्तौ जीवपक्षे व्यवस्थितौ । तत्र रोम जय लाभ यात्र काले विनिर्दिशेत् ॥ ४ ॥ मृतपक्षे यदा काले सास्थितौ चंद्रमास्करौ । तदा हानिर्भय मं मृत्युर्यात्राफल मत ॥ ५ ॥ जीवपक्षे स्थिते चद्रे कार्यं स्यादमृतोपम । मृतपक्षे मृत शे यत्र चद्रबलावल ॥ ६ ॥ न तिथिर्न च नक्षत्र न वारो न च चद्रमा । लग्नमेकं प्रशंसति वि पदेकादशे रवौ ॥ ७ ॥ इति जीवपक्षमृतपक्षराहुविचारचक्र ॥ ७१ ॥

अहितैरपसव्यभागगतैः पदिकं युध्यति जीवपक्षलब्धौ ॥

प्रविधाय निहंतुमेकमग्रे युधि शक्यंत इनं न योऽपि तस्य ॥ ७६ ॥

अथ जीवितपक्षे दक्षिणार्ककाल दर्शयति—अहितैरिति ॥ यो राट् ते अहितैः शत्रवै सम पदिक पादचारि यथा स्यात्तथा इति क्रियाविशेषण युध्यति किंकृत्वा जीवपक्षलब्धौ जीवितकालप्राप्तावपि एकं कवल इन सूर्य अपसव्यभागगत दक्षिणभागात्पित प्रविधाय शत्रवस्त्राय राज्ञो निहतु हननाय न शक्यते समर्था न भवति कस्मिन् उग्रे उत्क्रे युधि सग्रामे । अथ क्षत्रुदिवादिगणोपस्तेन कर्तुं क्तिः । यत 'प्राणप्रवेशे वहनाडियाद् रुद्रा पुं दक्षिणमर्कविष ॥ गच्छेच्छुभायारिवधाय' इत्यादि ॥ ७६ ॥

कुरु तेऽपि कलिं स्पृहास्ति राजन्मिहिराराहनि नागरेण कर्तुं ॥

यदि जीवितपक्षमासु धीरैः सजयामूपकुल्लेदुवासिनीषु ॥ ७७ ॥

अथ जीवितपक्षे मवारशुद्धौ युद्धमाह—कुरुत इति ॥ हेराजन् यदि ते तव नागरेण ना सवधिशत्रुजनेन सह कलिं कर्तुं स्पृहा वाजऽस्ति तदा त्व धीरै सुभटै रूत्वा कलिं कुरु क स्मिन् मिहिराराहनि मिहिर सूर्य आरो भोमस्तयोरहनि दिने पुन वासु उपकुल्लेदुवासिनीषु उपकुल्लसज्ञा द्वेषश्चद्रस्य वासिन्य कसत्राणोत्यर्थ । किमुतासु उपकुल्लनारामु समयातिविष्ट क्तासु पुन किमुतासु जावितपक्षमासु जीवितपक्षसम्रितासु 'वासिनी' वर्णनी स्त्री' इति द्वापुष 'सुवासिनी' रूर्ग स्यात्' इति हेम ॥ ७७ ॥

कुल्लमेऽभिभवः सतीति युद्धान्पतेः स्यादनु नागरस्य सिद्धिः ॥

उभयोरपि संधिरन्यधिष्णये गुरुधिष्ण्याहनि पूर्णयाश्रितेऽतः ॥ ७८ ॥

अथ नीवितपक्षे कुलभादिमवारकलमाह—कुलेति ॥ इति सति जीवितपक्षे कुलमे कुलसंज्ञनक्षत्रे
 युद्धात् भूपतेः राज्ञोऽभिमवः पराभवः स्यात् । अनु पश्चात् नागरस्य शात्रवस्य सिद्धिः स्यात् ॥
 अतोऽस्मादन्यधिष्ण्येऽन्यनक्षत्रे उभयोः संधिः संधानं स्यात् ॥ कस्मिन् गुरुधिष्ण्याहनि गुरु-
 शुक्रदिने किंभूते पूर्णया पूर्णासंज्ञतिथ्याश्रिते ॥ ७८ ॥

यदि शालमसह्याराजधानीं नृपतेनेतुमरं तदीश्वरं चेत् ॥

धिषणास्ति सदन्यस्वायनैर्वा नय मध्ये निचितेऽथ तस्य जित्वा ॥७९॥

अथ युद्धे जयाय कोटचक्रसंधानमाह—यदीति ॥ अथ यदि चेत् अरं शीघ्रं तदी-
 श्वरं शालस्वामिनं जित्वा शालं प्राकारमसह्याराजधानीं उत्कटरकंधावारं वा नेतुं गृहीतुं नृ-
 पतेर्भूपस्य धिषणाऽस्ति तदा त्वमेतद्वक्ष्यमाणं नय कुरु ॥ अथवा नृपते इत्यत्र संवोधनात्-
 पाठे हे नृपते हे राजन् यदि तदीश्वरं शालस्वामिनं जित्वाऽसह्याराजधानीं नेतुं तव धिषणा
 बुद्धिः इच्छाऽस्ति तदा त्वं शालं नय गृहाण इत्यप्यन्वयः । कस्मिन् सदन्यास्वायनैः पापग्रहै-
 स्तस्य मध्ये शालचक्रमध्ये निचिते व्याप्ते सति 'रकंधावारो राजधानो' राजाश्रितमूलनगर-
 मित्यर्थः ॥ इति हैमः ॥ ७९ ॥

चतुरस्रमुदीरितं त्रिकोष्टं वलयं यत्स्वरशास्त्रभेदविद्धिः ॥

तदथोच्यत एव चक्रसंज्ञं शदिशो न्यस्तकृशानुभादि चक्रम ॥८०॥

अथ कोटचक्रस्थापनां दर्शयति—चतुरस्रमिति ॥ हे राजन् स्वरशास्त्रभेदविद्धिश्चतुरस्रं
 चतुष्कोणं त्रिकोष्टं त्रयः कोष्टाः यस्य तत् यद् वलयं चक्रमुदीरितं कथितं अथ मया तच्च-
 क्रमुच्यते कथ्यते ॥ किंभूतं तत् चक्रसंज्ञं चक्राभिधं दुर्गचक्राभिधं दुर्गचक्रमित्यर्थः ॥ पुनः किं-
 भूतं शदिशः शस्य ईश्वरस्य दिग् तस्या ईशानदिक्तो न्यस्तकृशानुभादि न्यस्तानि स्थापि-
 तानि कृत्तिकादि भानि यस्मिस्तत् ॥ ८० ॥ *

इह शौच्यभमैज्यमात्पिच्येऽनिलभं द्वीशभमित्रभे च भैम्याः ॥

अभिजिन्नयमांतकर्षं ककुभोऽयं परिधौ गणोऽस्ति बाह्ये ॥८१॥

अथ कोटचक्रस्य प्रथममुपरितनकोष्टके कृत्तिकादिभानां स्थापनां दर्शयति—इहेति ॥ हे
 राजन् इह चक्रे शौच्यभं कृत्तिका ऐज्यं पुच्यः आहं च पिच्यं च अनयोर्द्वे आह-
 पिच्ये आश्लेषामधे द्वे अनिलभं स्वाती द्वीशभमित्रभे विशाखाऽनुराधि द्वे अभिजिन्नयं अभिजित्
 श्रवण धनिष्ठा आद्यमश्विनी आंतकर्षं भरणी च समुच्चये एषां द्वादशभानां गणोऽयं भीमस्य
 ईश्वरस्य इयं भैमी दिक् तस्या भैम्याः ईशानकोणतो बाह्ये परिधौ परिवेषे उपरितनकोष्ट-
 केऽस्ति तिष्ठति ॥ आह्यपिच्येऽनिलभमित्यत्र द्विवचनं मणीवादिवर्जमितिवत् संधिः ॥ ८१ ॥

कभकश्यपभीरुभे च भाग्यं सततं विश्वकृदक्षमैद्रविश्वे ॥

शततारकमंत्यभं च दुर्गे गदितोऽसाबुडुसंचयः स्वरेज्ञे ॥ ८२ ॥

अथ चक्रस्य द्वितीयेऽतरालके रोहिण्याद्यष्टमानि दर्शयति—कभेति ॥ हे राजन्
सतत सदा कस्य ब्रह्मणो भे कभ रोहिणी कश्यपस्य भीरु कश्यपे स्त्री अदितिस्तद्ग पुन
र्वसु अनयोद्विद्वे इमे मे भाग्य पूर्वाफाल्गुनी विश्वरुद्रश्च चित्रा ऐंद्रविश्वे ज्येष्ठोत्तराशादे
शततारक शतभिपक् अत्यम रेवती च समुच्चये इत्यसावुडुसंचयो भवर्गो दुर्गविचाले
स्वरज्ञैर्गदित प्रोक्तः ॥ ८२ ॥

रुरुकार्यमयातुधिष्ण्ययुग्मं त्रिकमंत्यानुगभद्रयं च मध्ये ॥

इह मध्यगभाष्टकेऽग वार्त ससमस्तावरगैः सदैव विद्धि ॥ ८३ ॥

अथ चक्रस्य तृतीये मध्यभागकोष्टकेऽष्टमृगशीर्षादिस्थापना दर्शयति—र्ष्विति ॥
तु पुनः स्वरज्ञै रुरु मृगशीर्षे श रुद्र आर्द्रा अर्यमयातुधिष्ण्ययुग्ममिति । कोऽर्थ अर्यम
युग्म उत्तराफाल्गुनी हस्त इति द्वय यातुयुग्मं मूल पूर्वाषाढा इति द्वय अजपत् पूर्वभाद्रपदा भ
त्पामुगम अत्यस्य रेवतीनक्षत्रस्यानुपश्चात् गच्छतीति तत् उत्तराभद्रापदाभामित्यर्थ ॥ एषा द्वे
समग्रपद ॥ इत्यय भावा गणो मध्ये शालमध्यकोष्टके गदित प्रोक्त । अग इति कोमलामप्रणे हे
राजन् ससमस्तावरगै समग्रग्रहै सह वर्तमाने इह मध्यभाष्टके मध्यप्राप्तनक्षत्राणामष्टके त्व
सदैव वार्त कल्याण विद्धि जानीहि 'स्वास्थ्ये वार्तमनामयम्' इति हेम ॥ ८३ ॥

विदिगंशुसमानभैः प्रवेशो गदितस्तंभ इहानुवात्यकाणं ॥

भचतुष्टयमंतरस्थतारा निखिला निर्गमगा बुधैर्विचिंत्याः ॥ ८४ ॥

अथ भै प्रवेशनिर्गमस्तभस्थानानि दर्शयति—विदिगमिति ॥ इह शालचके विदिगंशुसमानभै
विदिशु चतस्रु अशुभि सूर्यैर्मान प्रमाणं येया तानि तैर्भेद्रीदशनस्तत्रे कृत्वा बुधै प्रवेशो गदित ॥
कृत्तिकारोहिणीमृगशीर्षाणि १ मवापूर्वाफाल्गुन्युत्तरफाल्गुन्य २ अनुराधाज्येष्ठामृलानि ३ धनि
ष्ठाशतभिपक्पूर्वाभाद्रपदा ४ इति प्रवेशे द्वादश । पुन अनु बाह्यकाण शालबाह्यकाणसमीपात्
अत्यस्थतारा निखिला अतरालगतद्वादशमानि बुधैर्निर्गमगा विचिंत्या ॥ पुनर्वसुपुष्याश्लेषा १
चित्रास्वातीविशाखा २ उत्तराषाढाऽभिनिच्छ्रवणा ३ रक्त्वथिनीभरण्य ४ ॥ पूर्वादिदिशु आर्द्रहस्त
पूर्वाषाढोत्तराभाद्रपदा इति स्तभनक्षत्रचतुष्कं ॥ यत 'कोटचक्र लिखेच्चादौ चतुरस्र त्रिनाडिक ।
कृत्तिकादीनि भान्यत्र चाभिनित् तत्र दापयेत् ॥ १ ॥ बहि प्राकारमध्ये च मध्ये दुर्गे
बहिर्बहि । प्रवेशो निर्गमस्तत्र ज्ञातव्य स्वरवेदिभि ॥ २ ॥ बहिर्द्वारेशमान्येवं प्राकारे तारवा
ष्टक । दुर्गमध्ये तथा चाष्टौ तन्मध्ये स्तभतुर्यक ॥ ३ ॥ प्राच्या रौद्र यमे हस्त पूर्वाषाढा च
पश्चिमे । कोबेर्यामुत्तराभद्रा एतस्तभचतुष्टय ॥ ४ ॥ कृत्तिकाद्य मयाद्य च मेवाद्य वासवादिक् ।
त्रौणि त्रौणि प्रवेशे च द्वादशान्यानि निर्गमे ॥ ५ ॥ चतुरस्रं तथा दार्वि त्रिज्येण वृत्तदार्विक ।
अर्द्धचद्र तथा ज्ञेय गोस्तन धनुरारुति ॥ ६ ॥ चतुरस्रे यथा न्यासो भूमिभागक्रमेण च ।
प्रवेशनिर्गमस्तभस्थथा वृत्तादिसप्तके ॥ ७ ॥ इत्यादि नरपतिनयचर्यादिशास्त्रतो ज्ञेय ॥ ८ ॥ ॥

विदधत्यनसाधवो बहिस्था द्युसदो वप्रविभंगमप्यसंतः ॥

इह मध्यगता विलोमगा वा कलिना वेष्टकवाहिनीलयं ते ॥८५॥

अथ शालचक्रे ग्रहस्थानफलमाह—विदधतीति ॥ इह शालेऽनसाधवः शुभा द्युसदो ग्रहाः बहिस्था वप्रविभंगं प्राकारभंगं विदधति कुर्वति । अपि पुनः असंतः पापग्रहा मध्यगता वप्रभंगं विदधति केन कलिना संग्रामेण । वेति पक्षातरे । इह ते एते विलोमगाः मध्यगताः सौम्याः ग्रहाः बहिस्थाः पापाश्च आवेष्टकवाहिनीलयं आयातसेनाक्षयं विदधति ॥ यतः 'कूरा गर्भे शुभा बाह्ये गृह्यते निश्चितं पुरं । सौम्या मध्ये बहिः कूरा असाध्यं दुर्गमुच्यते' ॥८५॥

इतपापचतुष्टयं तदंतर्यदि शालः ससमस्तसाधुखेटः

कलिना किल तत्र भेदभंगोऽरमृते स्यादमुनान्यथेतभंगः ॥ ८६॥

अथातर्गतकूरग्रहचतुष्केण कोटग्रहणमाह—इतेति ॥ यदि चेत् तदंतर्यस्तस्य शालस्य मध्ये इतपापचतुष्टयं गतकूरग्रहचतुष्कं भवति । यदि ससमस्तसाधुखेटः समग्रसौम्यग्रहैः सह वर्तमानः शालो भवति किलेति सत्ये तदारं शीघ्रं तत्र शाले भेदभंग उपजायते भंगः स्यात् । केन अमुना कलिना युद्धेन कृतेन विना यतः 'कूर चतुष्टय मध्ये प्राकारे सौम्यखेचराः । भेदभंगो भवेत्तत्र विना युद्धेन गृह्यते' ॥१॥ इति ॥ अन्यथेति ॥ एवं पूर्वोक्ताभावे भंगः पराजयः स्यात् । आगतस्य पलायनमित्यर्थः ॥ उपजापः पुनर्भेद इति 'पराजयो रणे भंग' इति हैमः ॥८६॥

यदि शालकमध्यगाः सदन्ये त्वसदन्ये गगनायना बहिस्थाः ॥

अतिकृद्भवताहवेन दुर्गत्रधिभूर्भज्यति तत्र नास्य वेशः ॥ ८७ ॥

अथ मध्यवाह्ययोः पापसौम्यैः समयुद्धमाह—यदीति ॥ यदि चेत् शालमध्यगता प्राकारमध्यगताः सदन्ये पापग्रहाः तु पुनर्बहिस्था असदन्ये शुभा गगनायना ग्रहाः सति तदानधिभूर्भज्यति भनक्ति केनातिकृद्भवता महत्कष्टयुक्तेन आहवेन संग्रामेण कृत्वा पुनरस्य आयातनृपस्य वेशः प्रवेशो नास्ति ॥ भज्यते इति भज्यः भज्य इव आचरतीति भज्यति अन्यथायं प्रयोगो महाकविगम्यः ॥ ८७ ॥

कृतशालकवाह्यवासखेटास्त्वसदन्यग्रहयुक्तगर्भदुर्गः ॥

यदि तत्र न जायतेऽपि भंगः प्रवले द्वेषिणि चास्तु खंडिपातः ॥८८॥

अथवा स्वमध्ययोः पापसौम्यैः पुरोऽभगतामाह—कृतेति ॥ यदि कृतो वाह्यकशाले वासो वैस्ते च खेटाश्च प्राकारवाहरिपताः पापखेटाः सति तु पुनरसदन्यग्रहयुक्तगर्भदुर्गः दुर्गमध्यगतशुभग्रहाः सति तदा तत्र शाले भंगो न जायते कस्मिन्प्रवले द्वेषिणि सति अपि पुनः खंडिपातः किंचित् कोटपतनमस्तु ॥ यतः 'प्राकारे वाह्यगाः कूराः सौम्या मध्यगता इति ॥ युद्धं प्राकारखंडिश्च पुरभंगो न जायते' ॥१॥ इति ॥ ८८ ॥

वहिरंतरगाः खलाः खपांथाः स्युरपापा यदि शालधिष्ण्यसंस्थाः ॥
उभयोश्च चमृक्षयोऽतियुद्धान्नियतं भूमिभुजोस्तयोर्निवृत्तिः ॥ ८९ ॥

अथ बाह्यमध्ये पापसौम्यभूमिभ्रंशे फलमाह—वहिरिति ॥ यदि खलाः क्रूराः खपांथाः ग्रहाः वहिरंतरगाः स्युः अपापाः शुभा ग्रहाः शालधिष्ण्ये संस्थाः प्राकारनक्षत्रे स्थिताः स्युस्तदा नियतं निश्चितं तथोरुभयोर्भूमिभुजोश्चमृक्षयः सेनाविनाशः स्यात् ॥ कस्मादतियुद्धात् च पुनरुभयोर्भूमिभुजोर्निवृत्तिः कल्याणं स्यात् ॥ यतः 'सौम्यमध्ये च कोटे च बाह्ये पापग्रहा यदि देवैर्ब्रह्मादिभिर्दुर्गे रणारंभे न गृह्यते' ॥ ८९ ॥

सखलग्रहशालतारका चेद्दहिरंतर्गतशोभनग्रहेंद्राः ॥

समसंगरयामनंति संतः प्रतिवारं च पतत्यपीह खंडिः ॥ ९० ॥

अथोक्तवैपरीत्ये फलं दर्शयति—सखलेति ॥ चेद् यदि सखलग्रहशालतारका सखलग्रह युक्तप्राकारनक्षत्रं स्यात् वहिरंतर्गतशोभनग्रहेंद्राः संतः पंडिताः समसंगरं समानसंग्राम आनन्ति कथयति च पुनरिह प्रतिवारं पट्टमवारपर्यंतं वर्तमानवारतोऽम्वार इति प्रतिवारं खडिगपि पतति किंचित् किंचित् कोटयोद्धादिस्य स्यादित्यर्थ ॥ यतः 'प्राकारस्था ग्रहाः क्रूरा वहिर्मध्ये शुभाः स्थिताः । समयुद्ध भवेत्तत्र खडिगतो दिने दिने' ॥ ९० ॥

युगपत्सदसद्वियच्चरेंद्रा यदि मध्यस्थलदुर्गवाह्यगाः स्युः ॥

युधि घोरतरेंऽतकास्ययानं भवतीलातलपालयोर्द्वयोर्वा ॥ ९१ ॥

अथ मध्यबाह्ये युगपच्छुभाशुभग्रहैर् सर्वधर्मं दर्शयति—युगपदिति ॥ यदि चेत् यत् समकालं तदसद्वियच्चरेंद्रा शुभाशुभग्रहा मध्यस्थलदुर्गवाह्यगाः स्युस्तदा घोरतरें उभ्रे युधि संग्रामे द्वयोः इलातलपालयोर्भेतलत्त्वामिनोरतकाम्ययानं प्रयाणं सृष्ट्युर्भवतीत्यर्थ ॥ यत् 'क्रूराभ्रग्रहाश्चाथे प्राकारे मध्यबाह्येन । एरस्था यत्र कुर्वति संग्रामं तत्र दारुणं ॥ न कश्चित् विनयं युद्धे द्रव्यं याति यमालय' इति ॥ ९१ ॥

सममानतया शुभाशुभाश्चेत्सहिता बाह्यविमध्ययोर्नभोगाः ॥

परिवेष्टकशालपालराज्ञोर्गृहि संधिं कथयंति कोविदा वा ॥ ९२ ॥

अथवा समध्ये समभागस्थितशुभाशुभग्रहैर् फलमाह—समेति ॥ चेद् यदि शुभाऽशुभा सममानतया तुल्यप्रमाणेन सहिताः युक्ताः नभोगाः ग्रहाः बाह्यमध्ययोः बाह्यमध्यगा स्युः वेनि पधनरे इह तदा कोविदा परिवेष्टना परिवेष्टकज्ञातपारराज्ञोऽष्टकभूयते शालभूयते श्रान्योन्यं संधिं कथयति ॥ यतः 'समसख्याः शुभा क्रूरा वहिर्मध्ये च स्थिताः ॥ तदा संधिं विनानीयारसौम्ययोस्त्वयोरपि' ॥ ९२ ॥

चरतोरवनीतजन्मचांद्रोरहनि स्तांभ्य उत प्रवेशभे भे ॥

पुरोधमवेहि जीवपत्रे त्वकुलर्से हिमभासि मूरिकालम् ॥ ९३ ॥

अथ मौमबुधचंद्रनक्षत्रसंयोगे पुररोधं दर्शयति—चरत इति ॥ हे राजन् त्वं पुररोधमवेहि
नानीहि कस्मिन् अवनीतजन्मचांद्रोः अवनिर्भूमिस्तस्या इतं प्राप्तं जन्म येन स अवनीतजन्मा
चंद्रस्यापत्यं चांद्रिबुधः अनयोर्द्वे एतयोरहनि दिने किंभूतयोर्भौमबुधयोः स्तंभे भवं स्ताम्य
तस्मिन् स्तंभसंबंधिनि भे नक्षत्रे उत अथवा प्रवेशनक्षत्रे चरतोर्गच्छतोः तु पुनरकुलसं
कुलसंज्ञमवर्जितनक्षत्रे जीवपक्षे हिमभासि चद्रे भूरिकाळं पुररोधं जानीहि । ९३ ॥

दिशि मंत्रिणि संस्थिते मघोनः क्षितिजे दंडभृतः सिते परस्यां ॥

विदि वित्तविभोश्च जिह्मभावे नु मिथः शैविरशालभेदभंगः ॥९४॥

अथात्र पूर्वादिदिक्षु स्थितगुरुभौमशुक्रबुधाना फलमाह—दिशति ॥ नु वित्तके
मिथः परस्परं शैविरशालभेदभंगः सैन्यरचनापटमंडपादिः शालः प्राकारभेदः उपनाप एषां
भंगः स्यात् कस्मिन् मघोन इद्रस्य दिशि पूर्वस्या मंत्रिणि गुरौ सति पुनः
क्षितिजे भौमे दंडभृतो यमस्य दिशि दक्षिणस्या संस्थिते सति पुनः सिते शुके
परस्यां पश्चिमायां दिशि संस्थिते सति पुनर्विदि बुधे वित्तविभोर्धनदस्य दिशि उत्तरस्यां संस्थिते
सति किंभूते गुरुप्रभुत्वे जिह्मभावे वक्रगतिं प्राप्ते ॥ ९४ ॥

ससदन्यनिरीक्षितद्विजेशो द्युसदोऽसंत उतास्ति यत्र तत्र ॥

खलु खंडिनिपात ईक्षितास्तैः पुरवेशो विशतोऽसतोऽयनेन ॥९५॥

क्रूरग्रहविलोकितस्थाने फलं दर्शयति—ससेति ॥ इत वित्तके यत्रासंतः क्रूरा द्युसदो
ग्रहाः संति किंभूताः ससदन्यनिरीक्षितद्विजेशः क्रूरग्रहविलोकितचंद्रसहिताः द्विजेद् द्विजेशो
द्विजेशः इति बहुवचनं खलु निश्चितं तत्र खंडिनिपातो वप्रभंगोऽस्ति पुनर्यत्र तैः पापैरोक्षिताः
क्रूरग्रहाः संति तत्र विशन् तस्य विशतः प्रवेशकरस्य राज्ञः पुरवेशो नगरप्रवेशः स्यात्
शत्रु पुरं गृह्णातीत्यर्थः । केनासतः पापस्यायनेन मार्गेण दारुणयुद्धे बहुजनयुद्धे क्षयत्वात् ॥९५॥

इह निर्गमभे निहंति पापः कुटिली बाह्यविशालशालभित्तिं ॥

स तु शालगतो हि मध्यभागं जठराद्रामामिदं भवेत्प्रवेशे ॥ ९६ ॥

अथ वक्रिग्रहाश्रितस्थाने फलमाह—इहेति ॥ हि युक्तार्थे इह निर्गमभे कुटिली वक्री
सन् पापो ग्रहो बाह्यविशालशालभित्तिं बाह्यवृहत्प्राकारकुड्यं निहति तु पुनः स वक्रि पापम
हः शालगतः मन् मध्यभागं हंति पुनरिदं फलं जठरान्मध्यमागात् वामं विलोमं प्रवेशे
भवेदित्यर्थः ॥ ९६ ॥

यदि दुर्गविभुः खला विमध्ये निखिलास्तंभभवर्तिनो भवंति ॥

पुरुहूतपराक्रमोऽपि शालं वत मुक्त्वा विपलायते स्वपांथाः ॥९७॥

अथ स्तंभनक्षत्राश्रितक्रूरग्रहाणा फलमाह—यदीति ॥ यदि विमध्ये शालदेके नि-
खिलाः सप्तस्ताः खलाः पापाः स्वपांथाः ग्रहाः स्तंभवर्तिनः स्तंभनक्षत्रेषु वक्ष्यमाना भवंति तदा

वतेति खेदे दुर्गविभु प्राकारस्वामो शालं मुक्त्वा विपलायते पृहीतदिग् भवति । किंभूतः ?
 ब्रह्मतराक्रमोऽपि इद्रसमानवीर्योऽपि ॥ ९७ ॥

इह शालवदेव देशचक्रे कथितस्तारकखेचरादिभेदः ॥

पुरनामभपंचभागधिष्ण्यात्पुरचक्रे च सदोदितः प्रबुद्धैः ॥ ९८ ॥

अथ कोटचक्रोपसहारेणान्यदपि दर्शयति—इहेति ॥ इह चक्राधिकारे सदा प्रबुद्धे
 पद्धिते तारकखेचरादिभेद नक्षत्रग्रहादिस्थापनाभेद शालवत् प्राकारवत् एव कथित । कस्मिन्
 देशचक्रे जनपदसाधनचक्रे च पुन पुरचक्रे नगरचक्रे पुरनामभपंचभागधिष्ण्यात् नगरनाम
 नक्षत्रात् पनभागस्थानात् तारकखेचरादिभेद उदित प्रोक्त चतुर्विंशु मध्यभागे चेति पवभा
 गेन स्थापना इति शालादिचक्राधिकार सपूर्ण ॥ सालो दस्यस्तालव्यश्च ॥ ९८ ॥

समिताजपदक्षवैश्वमिश्रैर्द्विनगेनैदवघसवर्तमानैः ॥

रविमंदरथद्युगद्युभी राट् पुरवेशी बहुदेशवेशकः स्यात् ॥ ९९ ॥

अथ युद्धे नगरपुरादिप्रवेशे तिपिवारशुद्धिमाह—प्रमितेति ॥ राट् राज्ञा समिता संग्रा
 मेण पुरवेशीनगरप्रवेशको बहुदेशवेशको भूरिजनप्रवेशकारक स्यात् ॥ कैः अजपदक्षवैश्वमिश्रै
 पूर्वाभाद्रपदा उत्तरापादा मिश्रे ऋत्तिकाविशाखे एषा द्वंद्वे एभि किंभूतै द्विनगेति । द्वौ द्विती
 २ जगा सप्तमी • इना द्वादशी १२ भद्रास्तिथय एते चैदवघसत्ताश्चाद्दिनाश्रौषु वर्तमानौ
 पुनः किंभूतै रविमदेति । रवि सूर्य मदी रथो वेगो गमन यस्य स मंदरथ' शनि इमौ चद्यु
 खगौ च रविमंदरथद्युगौ तयोर्द्व द्विनौ एषु तानि ते युभी राट् इत्यत्र पुरतो विसर्गस्य र
 तस्य लोपे च कृते पूर्वस्वरस्य दीर्घे द्युभीराट् इति जात ॥ ९९ ॥

सुखवृत्तिभृतः पुरादिवेशेऽधिभुवो मेत्रलघुध्रुवैस्वार्त ॥

भगभार्गवभाग्यजीववारा ददर्तीद्वीरितकैः सुयोगलमाः ॥ १०० ॥

अथ प्रवेशेऽशुभाशुभवारात् दर्शयन्नाह—सुखेति ॥ अधिभुवो नृपस्य पुरादिप्रवेशे
 रादिप्रवेशे भगभार्गवभाग्यजीववाराः सूर्यं शुक्रं भगस्य सूर्यस्थापत्य भाग्य शनिं गुरुं
 द्वंद्वे एते वारा अवार्तमभद्र ददति कै कृत्वा मित्रलघुध्रुवैर्मित्रमनुराधा लघुसप्तज्ञानि ध्रुवसप्त
 एभिर्नक्षत्रै किंभूतैरिद्वीरितकै चद्रेण प्रेरितश्चद्रेण युक्तैरित्यर्थ ॥ किंभूता सुष्टु योगो यति
 तस्मयोग एव विभ लघु एषु ते । किंभूतस्य अधिभुव सुखवृत्तिभृत सुखवर्तनकारकस्य ॥ १०० ॥

स्थिरभोदयभाज्यनेहसीज्ये सुखं धाम्नो १० सुखवर्तनोश्च दुष्टैः ॥

अरिद्वलब्धिगतेर्हितः प्रवेशः पुरि संकीडितमुस्थिरैर्द्वयस्थैः ॥ १०१ ॥

अथ स्थिरलघुनां प्रवेश दर्शयति—स्थिरैति ॥ पुरि भगवती राज्ञ प्रवेशो हितो ।
 चरती स्यात् । कस्मिन् स्थिरभोदयमानि स्थिरराशिष्टमयुक्ते अनहमि वाळे इत्ये गुरौ
 च पुन सखवर्तनो महे छह वर्णमानयो सु ३ ४ वात्रो १० चतुर्पदशममानयो ।

पुनः कैः भरिष्ठव्यगतैः तृतीयषष्ठैकादशभावगैः द्रुष्टैः पापग्रहैः किंभूतैर्द्रुष्टैः संक्रीडिता
तस्मिन्निर्द्ववस्थैः संक्रीडिता १ सुस्थिरा २ इमे चंद्रावस्थे द्वे एषु ते तैः ॥ १०१ ॥

प्रवासा विनष्टा मृताख्या जया च प्रहास्या रतिः क्रीडिता सुप्तमुक्ते ॥

ज्वरा कंपिता सुस्थिरैवानुभं स्युः क्रमेण क्रियादर्कमा इन्द्रवस्थाः ॥ १०२

अथ भुजंगनयातेन चंद्रस्य द्वादशावस्था आह—प्रवासेति ॥ क्रियात् मेपात्
क्रमेणानुभं राशिं राशिं प्रवासादय इन्द्रवस्थाश्चंद्रावस्था अर्कमा अर्कैर्मयंते इत्यर्कमा द्वादश-
संख्याः स्युः ॥ मेपराशिस्थचंद्रात् प्रवासादयः १२ वृपराशिस्थचंद्रात् विनष्टादयः १२
एवं सर्वा अपि । मुक्ता च भुक्ता च मनयोर्द्वे द्वे सुप्तमुक्ते एव निश्चितम् ॥ १०२ ॥

प्रवासे श्रमो वा प्रवासोदयोऽञ्जे विनष्टश्रुतिः स्याद्विनष्टानुयाते ॥

मृतायां कलिर्वा रुगतिर्जयायां जयः सर्वतः स्मैतयोगः स्मितायाम् ॥ १०३

अथासा कलमाह काव्यत्रयेण—प्रवास इति ॥ प्रवासोदये प्रवासावस्थायामञ्जे
चन्द्रे सति प्रवासे बहिर्गमने श्रमः स्यान्नरस्येति शेषः ॥ एवं विनष्टानुयातेऽञ्जे
विनष्टश्रुतिः विनाशस्य श्रवणं पुनर्मृतायामञ्जे कलिर्वाथवा रुगतिः रोगपीडा पुन-
जयायामञ्जे सर्वतो जयः पुनः स्मितायामञ्जे स्मैतयोगः हास्यसंयोगः स्यात् ॥ १०३ ॥

रतौ राज्यधीशे रतीशे रतिर्वा जनैः क्रीडितायां वशाभिर्विलांसः ॥

मदालस्यमोहः प्रसप्तानुगे स्यात्सुभक्तिश्च भुक्ताश्रितेऽर्तिर्ज्वरायां १०४

रताविति ॥ रतौ राज्यधीशे रत्यवस्थायां चन्द्रे सति रतीशे कामविषये रति स्यात् ॥ वा पुनः
क्रीडितायां चन्द्रे वशाभिर्विध्यास्त्रिजनैः सह विलांसः । पुनः प्रसप्तानुगे चन्द्रे मदालस्यमोहः
मदतंद्राम्यां मौढ्यं स्यात् ॥ पुनर्भुक्तामिश्रिते चन्द्रे भुक्तिः पुनर्ज्वराया चन्द्रेऽर्तिः पीडा
स्यात् ॥ १०४ ॥

दरो वेपथुः कंपितायामिर्तादौ स्थितिः स्थायिनी जायते सुस्थिरायां ॥

समामासघस्रप्रवेशे च याने दरे पूः प्रवेशे कलौ चिंत्यमेतत् ॥ १०५ ॥

दर इति ॥ कंपितायामिर्तादौ चन्द्रे दरो मयं वेपथुः कंपश्च नाथते । पुनः सुस्थिराया-
मिर्ता स्थायिनी तिष्ठच्छीला स्थितिर्जायते इति एवमेतच्चिंत्यं । कस्मिन् सनादिप्रवेशे सना
वर्ष मांसः वस्त्रः एषां प्रवेशे च पुनर्यानि प्रयाणे पुनर्दरे भये पुनः पूः प्रवेशे नगरीप्रवेशे पुनः
कलौ संग्रामे ॥ १०५ ॥

विपक्षं विजित्वा तदर्थं च नीत्वा समापूरयत्यात्मकोशालयं यः ॥

स जीवे शुभे भोदयेऽञ्जे स्थिरे स्वे सपूर्णं शनीज्यान्दिह यात्यर्थवृद्धिम् १०६

अथ भेदारभरणशुद्धिमाह—विपक्षमिति ॥ यो नृपः आत्मकोशालयं निजभेदारगृहं
समापूरयति किं कृत्वा विपक्षं शान्तं विजित्वा न पुनस्तदर्थं शत्रुपतनीत्वा गृहीत्वा कस्मिन्
२०

स्वे धनमावै स्थिरे भोदये धनमावस्थस्थिरराशिलग्नं पुनरब्जे चद्रे जीवे गुरो च द्युः
पूर्णातिथिसहिते शनीज्यान्हि शनिगुरुदिने सति सो नृपोऽर्थवृद्धिं याति प्राप्नोति ॥ १०

कलौ भविष्यत्यथ भारतावनौ महीभुजो बाहुभुवोऽप्यनेकशः
शकास्तथैषामभिषेचनादिकं हितं सदोदीरितकालसाधितम् ॥

अथ वशस्थेन कलौ राजाभिषेक पूर्ववद्दर्शयति—कलाविति ॥ अथानतरं
युगे भारतावनौ भरतक्षेत्रेऽनेकशो बहवो बाहुभुव क्षत्रिया महीभुजो राजानो भवि
तथा शकाः म्लेंछा अपि राजानो भविष्यति मदा तेषामभिषेचनादिकं हितं स्यात् ।
तमभिषेचनादिकं उदीरितकालसाधितं पूर्वोक्तकालसाधितं ॥ १०७ ॥

धराधिभृर्भिल्लशकादिजातिजस्तदासनस्थोऽभिजनैर्नमस्कृतः ॥
स्तुतः स राजाधिजनैः प्रतिष्ठितो न मंत्रभेदाद्यभिषेचनोचितः ॥

अथ भिल्लादिजातिनृपाणामभिषेकादिकं निषेधति—धरेति ॥ भिल्लशादिन
धराधिभूः राजा मंत्रभेदाद्यभिषेचनोचितो न स्यात् । किंभूता धराधिभू तदासनस्थ पूर्वो
नस्थितः पुनः किंभूतः अभिजनै यो दृज्जनैर्नमस्कृतश्च पुनः किंभूतः स्तुतः ॥ अथवाभिजनता
चाया इति चाशिकाया तस्मिन् ॥ पुनः किंभूतो राजाधिजनैः राजोऽधिकारप्रो
प्रतिष्ठितः ॥ १०८ ॥

युधिष्ठिराद्वेदयुगांवराग्रयः ३०४४ कलंवविश्वे १३५

ऽभ्रखखाष्टभूमयः १८००० ॥ ततोऽयुतं लक्षचतुष्टयं

४००००० क्रमाद्धरादृगष्टा ८२१ विति शाकवत्सराः ॥ १११ ॥

अथ युधिष्ठिरादीनामंतरालवर्षाण्यमाह—युधिष्ठिरादिति ॥ युधिष्ठिरात् कलिसंक्रमणकालः स्यात् ॥ वेदयुगावराग्रयः ३०४४ चतुश्चत्वारिंशदधिकसहस्रत्रयं शाकवत्सरा भवन्ति एतावत्कालं युधिष्ठिरशाकः ॥ ततः कलंवविश्वे कलंवा वाणाः ९ विश्वे त्रयोदश १३५ पंचत्रिंशदधिकशतं एतावत्कालं विक्रमशाकः ॥ 'रोपः कलंवशरमार्गणाचित्रपुंखा' इति हैमः ॥ ततोऽभ्रखखाष्टभूमयः १८००० अष्टादशसहस्रा एतावत्कालं शालिवाहनशाकः ॥ ततोऽयुतं १००००० दशसहस्रा एतावत्कालं विजयाभिनंदनशाकः ॥ ततो लक्षचतुष्टयं ४००००० एतावत्कालं नागार्जुनशाकः ॥ ततो धरादृगष्टौ धरादृक्अष्टौ ८२१ 'महीद्विनागाः' इत्यपिपाठः ॥ एकविंशत्यधिकाष्टशत एतावत्कालं बलिशाकः ॥ इति इह कलौ व्रमात् शाकवत्सराः स्युः ॥ १११ ॥

युधिष्ठिरोऽभूद्भुवि हस्तिनापुरे तथोज्जयिन्यां पुरि विक्रमान्हयः ॥

शालेयधाराभृति शालिवाहनः सुचित्रकूटे विजयाभिनंदनः ॥ ११२ ॥

अथोपजात्येषा जन्मभूमिमाह—युधिष्ठिरादिति ॥ स्पष्टं नगरं शालेयपाराभृति शालेरमोलेरनाम्नि गिरौ ॥ ११२ ॥

नागार्जुनो रोहितके क्षितौ बलिर्भविष्यतींद्रो भृगुकच्छपत्तने ॥

कृतप्रवृत्तिस्तदनंतरं भवेत्तदा भविष्यंत्यवनीभृतोऽर्कतः ॥ ११३ ॥

नागेति ॥ पूर्वार्द्धे स्पष्टं । नगरं रोहितके क्षितौ रोहितासभूमौ ॥ अनुक्तान्यप्यत्र ग्रंथांतरादेपां वंशानामान्याह ॥ यतः 'युधिष्ठिरोभूत्किल राजवंशजः स राजपुत्रः परमारवंशभूः ॥ श्रीविक्रमार्को ननु शालिवाहनो गोहिल्लभूर्वे विजयाभिनंदनः ॥ १ ॥ शिशोदरान्वायभवो भविष्यत्ततोऽत्र नागार्जुनसंज्ञको नृपः ॥ राजाधिराजः किल कल्किरात्मभूस्तत्स्थापितो, राट् बलित्र दीप्तकः ॥ २ ॥ इति ॥ अथ उत्तरार्द्धमाह ॥ तदनंतरं कृतप्रवृत्तिः सत्यपुगप्रवर्तनं भवेत्तदार्कतः सूर्यतोऽवनीभृतो राजानः सूर्यवंश्या भविष्यति ॥ ११३ ॥

समस्तकाष्ठाचरतामिलाभृतामेपामृतं दिग्विजयोऽनिशं भवेत् ॥

इति प्रयत्नाद्गणकैरुदीरितं यानं सदा कालगमेषु कामदम् ॥ ११४ ॥

अथैषा . सदाकालप्रयाणमाह—समस्तेति ॥ अनिश निरंतरं इलाभृता महीपतीना समस्तकाष्ठाचरता सर्वदिक्षु गच्छता सता अनेकभूपदेशेषु गमनशीलाना एषा चक्रवर्तिनां दिग्विजयो भवेदिति हेतोः फलं सत्यं गणकैर्यत्नादुद्यमात् सदाकालग सर्वकालप्राप्तं यानं प्रयाणं कामदमभीष्टदायकमुदीरितं प्रोक्तं केषु एषु चक्रवर्तियु ॥ ११४ ॥

गजपतिरधिमतो वांतरं योऽधिदेशो ह्यपतिरचलेशः
सोऽपि साधारणः स्यात् ॥ नरपतिरिह मंदो लेशदेशाव-
नीशो निजवलवशतोऽमी दिग्जये सत्वभाजः ॥ ११५ ॥

इति श्रीकविकालिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे राजसत्ताध्यायो दशमः ॥ १० ॥

अथ मालिन्यैषा सर्वेषां बलं वर्णयति ॥ गजपतिर्वाधिमतोऽधिकारयुक्तो वाऽधिदेशो
धिकदेशवान् वा ह्यपतिर्वाचलेशः पर्वतेशो भूमीशो वा नरपतिर्वा लेशदेशावनीशः स्व-
देशवान् स्वल्पभूमीशो वा यः स्यात्सोऽपि मंदः सन् साधारणः सामान्यः स्यात् । व-
स्मिन्निह दिग्जयेऽनंतरं पश्चात् अमी पट्टचक्रवर्तिनो दिग्जये सत्वर्मानोऽभ्यद्रक्षकियुक्ताः स-
कामान्निजवलवशत इति ॥ ११५ ॥

इति श्रीकविकालिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे राजसत्ताध्यायो दशमः ॥ १० ॥

द्विध्यनावरत्नविरचिताया श्रीकविकालिदासकृतज्योतिर्विदाभरणस्य

मुख्योधिकाया राजसत्ताध्यायो दशमः ॥ १० ॥

त्रिविधयात्राध्यायप्रकरणम् ।

अथ प्रयाणं त्रिविधं बृहत्समं मितं भवेदतदपि त्रिभेदकृत् ॥

कालिक्रियं तीर्थफलं च पण्यवत् किलेति तत्कालनयं त्रयीम्यहम् ॥ १ ॥

अथ राजसत्तामाश्रित्य प्रयाणं स्यादतो ब्रह्मस्थेन प्रयाणाध्यायसंपादनमाह—अथेति
अथानंतरं किलेत्यवधारणे ३४१ प्रौढं १ समं तुल्यं न्यूनाधिकविकल्पमित्यर्थं २ मितं च
३ इति त्रिविधं प्रयाणं भवेत् ॥ अपि पुनरेतद्बृहत्समं लघुत्रिविधमपि प्रयाणमेकैकं त्रिभेदकृत्
भेदयुक्तं स्यात्तदाह ॥ कालिक्रियं फल्युद्भूतस्य त्रिधा यस्मिन्तन् पुनः किंभूतं तीर्थस्य च
लाभो यस्मानन् 'फलशस्त्राग्नेयुष्टिलाभयो' इत्यनेकार्थः ॥ पुनः किंभूतं पण्यवत् पणितत्त्वयुक्तं
'पणितत्त्व तु विक्रयपण्यमिति' हेम ॥ यथा बृहत्प्रयाणं कालिक्रियं तीर्थफलं पण्यवत् इति त्रि-
तथा बृहत्समं लघु च त्रिधा योग्यमिति ॥ अहं तत्कालनयं तेषां प्रयाणानां सम्यग्ती-
सम्यग्निर्णयं वा नशांतिं कथयामि ॥ १ ॥

शुचे शुचिः स्याच्च नभो नभोगहृन्नभस्यमासो नुरभस्यसंगदः ।

बृहद्गमस्योशनसश्च गीष्पतेरनुद्गमो ह्युद्गमनं सृजत्यरम् ॥ २ ॥

अथ बृहत्प्रयाणे आषाढादीन् दूषयति—शुचे इति ॥ नुरभस्य गुणिराषाढं ह्यु-
शुचं तस्यै षोडशमं स्यात् । किंभूतस्य तु बृहत्प्रयाणे बृहद्गमो गमनं यस्य स तस्य अर्ध-
प्रयाणे निवेशो न । च पुनरेव नभ आशुगो भोगत्रयं स्यात् । अयं नभ बृहद्गमोऽपि

शद्वप्रभेदेऽदृश्यतेऽपरस्तु नभाः सकारातः पुंसि सुवचःशद्वत् । पुनर्नमस्यमासो ऋद्रपदमासो
नरस्याभस्य संगदो मृत्युदायकः स्यात् ॥ भर्ताति भा नास्ति भा कांतिर्यस्य-स-अभो यमः
कालः अदृश्यरूपत्वाद्भ इति पदं युक्तं तस्यामस्येति ॥ च पुनरुशनसः शुक्रस्य गोप्यतेगुरोश्चा-
नुद्रमोऽस्तकालोऽरं शीघ्रं नरस्योद्गमनं मरणं सृजति करोति हि युक्तार्थे ॥ २ ॥

सिते समांशावुदयानुगे सदानुकूलवर्तिन्यधिवृत्तिकृद्गमः ॥

भवत्यसौ च त्रिविधो जनुर्विभावनस्तगे न्यस्तफलस्तमीश्वरे ॥ ३ ॥

अथ शुक्रादिशुद्धौ प्रयाणमाह—सित इति ॥ सदाऽसौ त्रिविधो गमो गमनमाधि-
वृत्तिकृत् अधिका वृत्तिं करोतीति तथा भवति । कस्मिन् सिते शुक्ले सति किंभूते शुक्ले समांशौ
कोऽर्थः ग्रहयुतौ अन्यग्रहेण विजितो न स्यात्स समाशुः पूर्णवीर्यस्तास्मिन् । पुनः किंभूते शुक्ले-
उदयानुगे उदयप्राप्ते पुनः किंभूते अनुकूलवर्तिनि पुनः कस्मिन् सति अनगस्ते उदयप्राप्ते
जनुर्विभौ जन्मलग्रस्वामिनि किंभूतो गमः तमीश्वरे चन्द्रे न्यस्तफल आरोपितफलः गृहीत-
शुभचन्द्र इत्यर्थः ॥ ३ ॥

न तीर्थकामः सति पाणिजाद्वुधेऽनृजौ शिशौ वृद्धघने च नीचगे ॥

नरोऽमराच्ये गमनं प्रकारयेद्विनैव कुंभस्थलगौतमीगयाः ॥ ४ ॥

अथानिष्टगुरौ तीर्थप्रयाणं निषेधति—न तीर्थेति ॥ तीर्थकामस्तीर्थगमनेच्छुर्नरो गमनं
न कारयेत् । कस्मिन् पाणिजाद्वुधे पाणिजा नखास्त एवायुध यस्य स सिंहस्तस्मिन् सिंहराशौ
अमराच्ये गुरौ सति किंभूते गुरौ अनृजौ वक्रिणि पुनः किंभूते शिशौ वास्यावस्था गते
पुनः किंभूते वृद्धघने वृद्धावस्था गते पुनः किंभूते नीचगे स्पष्टं किञ्चिन्ना कुंभस्थलगौतमीगयाः
विनायोगे द्वितीया अत्र कुंभस्थलादिष्वेव गमनं कुर्यादित्यर्थः ॥ यतः कुंभराशिगुरौ कुभस्थलं
हरिद्वारं गच्छेत् । सिंहगुरौ गोदावरौ गच्छेत्सर्वकाले गयां गच्छेदित्यादि ॥ यतः ' हरिद्वारे
प्रयागे च गंगासागरसंगमे ॥ सर्वत्र दुर्लभा गंगा त्रिषु स्थाने विशेषतः' ॥ १ ॥ वासिष्ठ्या
गोमती तद्वत् गोतमी स्यादेवि शद्वप्रभेदः ॥ ४ ॥

स्वधामतो द्वादशयोजनावधि प्रयाणमाद्येरिह तीर्थमानिभिः ॥

नोदीरितं तैर्धर्मशेषधर्मदं परैरुदन्वद्युतिनिम्नगावधि ॥ ५ ॥

अथानिष्टे गुरौ निष्कलतीर्थप्रयाणमाह—स्वधामेति ॥ तीर्थमानिभिस्तैर्धर्मशेषैरिभिराद्यैः पुरा-
तनैर्कुर्वेतिह पूर्वोक्तगुरावनिष्टे सति तैर्धर्म तीर्थेभ्यं प्रयाणमशेषधर्मदं नोदीरितं न कथितं ॥ किंभूतं
प्रयाणं स्वधामतो निनगृहात् द्वादशयोजनावधि अष्टाचत्वारिंशत्कोशपर्वतं पुनः परैरुदन्व-
न्वद्युतिनिम्नगावधि न कथितं उदन्वान् समुद्रस्तस्मिन् युतिर्मिथितं यस्याः साऽसौ च निम्नगा
नदी च तस्या अवधिर्मर्यादा यस्मिन्स्तादिनि गंगासागरसंगमपर्यन्तमिति ॥ ५ ॥

गतिर्नृणामृत्वनुकूलगामिनी मुदि प्रधानेव सदैव भामिनी ॥

सुशुद्धिगाशाश्रयसिद्धिकारिणी समस्तयानोत्सवकार्यचेतसां ॥६॥

अथ गमने सामान्येन ऋतुशुद्धिमाह—गतिरिति ॥ समस्तयानोत्सवकार्ये चेतो एषां ते तेषां नृणां गतिर्गमनं ऋत्वनुकूलगामिनी सदैवमुदि हर्षनिमित्तं प्रधानावरा स्यात् पदं नृणामनुकूल योग्यतां गच्छतीत्येवंशीला यादृक् ऋतुस्तादृक् प्रयाणं शुभमित्यर्थः ॥ किंभूता गतिः सुशुद्धिगा अतिशयशुद्धिं प्राप्ता पुनः किंभूता गतिः आशाश्रयसिद्धिकारिणी इत्वारधारकस्य सिद्धिकरणशीला अथवा समस्तं पदं अतिशुद्धिं प्राप्ता चासौ आशा दिक् च तस्यामाश्रयो निवासो यस्य स तस्य नरस्य सिद्धिकारिणी केव भामिनीव भामिनी वधूरप्येवंविधा भवति किंभूता भामिनी ऋत्वनुकूलगामिनी ऋतुकालानुगमनशीला सती प्रधाना पुनः किंभूता सुशुद्धिगा ऋतुस्नानानतरं शुद्धिं प्राप्ता पुनराशाश्रयस्य इच्छाधारकस्य भर्तुः सिद्धिकारिणी ॥६॥

ईपत्तिडिद्रासवतीमाधिक्रियां घनांवरामिंद्रधनुःकटाक्षिणी ॥

शिखिस्वना वृत्तपयोधरां सुधीः प्रावृद्ध्वशामेत्य न यानमिच्छति ॥७॥

अथ काव्यद्वयेन वर्षामु वर्णनद्वारेण प्रयाणं निषेधाति—ईपदिति ॥ सुधीः प्रावृद्ध्वशा वर्षाऋतुरेव स्त्री तामेत्य प्राप्य ईपत् स्तोकेमपि यानं प्रयाणं न इच्छति किंभूतां प्रावृद्ध्वशा तडिद्रासवती तडिता विद्युता वासोऽवस्थानमस्यास्तीति सा ता विद्युत्स्थितिमती यथा 'सरस्वती वासवती मुखे' इति नैवयद्वितीयसर्गे ॥ अथवा ईपच्छब्दोऽत्रापि योज्यः ॥ ईपव्वारं वारं तडितामिति तथैव ॥ पुनः किंभूता प्रावृद्ध्वशा अधिक्रियां अधिका क्रिया कर्षणादिका बह्वृत्पन्नगंतुर्हंसादिरूपा वा यस्या सा ता पुनः किंभूता प्रावृद्ध्वशा घनांवरा घना मेघा एव अंधराणि वस्त्राणि यस्याः सा ता पुनः किंभूता इंद्रधनुःकटाक्षिणी इंद्रधनुरेव कटाक्षोऽक्षि विकूणितमस्यास्तीति ता पुनः किंभूता शिखिस्वना शिखिना मयूराणां स्वनाः शब्दा यस्या सा ता पुनः किंभूता वृत्तपयोधरा वृत्ता सर्वत्र प्रसरणशीला पयोधरा मेघा यस्या सा ता ॥ अथ स्त्रीपक्षं दर्शयति ॥ किंभूता वशा तडिद्रत् वासवती स्थितिमती तडिद्रुपमानेन चंचलत्वोत्सादिस्वभावः प्रोक्तः ॥ अथवा तडिद्रवत् वासवती वारागना यस्याः सा ता पुनः किंभूता अधिका क्रिया षोडशाक्षंकाररूपा यस्याः ॥ पुनः किंभूता घनानि सूक्ष्माणि वस्त्राणि यस्या सा पुनः किंभूता इंद्रधनुर्वत् कटाक्षा यस्याः सा ॥ पुनः किंभूता शिखिनः स्वन इव स्वनो यस्य सा ॥ पुनः किंभूता वृत्तौ मंडलाकारौ पयोधरौ स्वनौ यस्याः सा तामिति रूपकाक्षंकारः ॥ या 'रूपकं यत्र साधर्म्यादर्धयोराभिधा भवेत् ॥ समस्त चासमस्तं वाखंड वा खंडमेव वा ॥ १ ॥ कीर्णाधिकारा कलशालमाना निवृद्धताराऽस्थिमणिः कुतोऽपि ॥ निशापिशाचो व्यचरद्दृग्' महात्पुलकध्वनिफल्कतानि ॥ २ ॥ इति वाग्भट्टाक्षंकारे ॥ ७ ॥

इयं लसच्छाडुलकाद्रिचीवरा धुनीभुजावंधितपांथपद्धतिः ॥

नवांबुदासंचितपर्वतस्तनावनीव वर्षासु चरद्भ्रसर्वा ॥ ८ ॥

इयमिति—इयमवनी भूमिरेवंविधा स्यात् किंभूतावनी लसदिति ॥ लसंतो वैदीप्यमाना ये शाद्वलका बालतृणयुक्तस्थानानि त एव आर्द्राणि चीवराणि यस्याः सा । पुनः किंभूता धुन्यो नद्यस्ता एव मुजौ हस्तौ ताभ्या बंधिता रुद्धा पाथस्य पथिकजनस्य पद्धतिर्मागोऽथवा पांथश्रेणिर्यया सा । पुनः किंभूता नवांबुदैर्नवीनमेधैः सिंचिताः पर्वताः शैला इव स्तनौ यस्याः सा । अवनी केव चरद्वधूसखी इव यथा चरतो देशांतरं गच्छतो नरस्य वधूर्वधूटी तस्याः सखी अथवा वधूरेव सखी, सध्रीची एवंविधा भवेत् ॥ किंभूता चरद्वधूसखी लसच्छाद्वलकवत् आर्द्राणि छिन्नानि चीवराणि यस्याः सा । पुनः किंभूता धुनावत् भुनौ दीर्घबाहू ताम्यां बंधिता पाथस्य गच्छद्भर्तुः पद्धतिर्यया सा । पुनः किंभूता नवांबुदैः सिंचितौ पर्वतवत् स्तनौ यस्याः सा इति वर्षासु गमनं निषिद्धमित्यर्थः ॥ ८ ॥

शरद्वते मुक्तपयःपयोधरे पयोनिधौ वर्षति शौक्तिकेयतां ॥

तद्विंदवो वाथ विभूपयंत्यतो जगत् शरत्स्याद्गमनोचिता गुणात् ॥ ९ ॥

अथ काव्यद्वयेन वर्णनद्वारेण शरद्वतौ प्रयाणं दर्शयति—शरदिति ॥ शरद्वते शरत्का-
लप्राप्ते मुक्तपयःपयोधरे मुक्तजले मेधे पयोनिधौ समुद्रे वर्षति सति तद्विंदवोऽपि तस्य मेधस्य जलकणा अपि जगद् विभूपयंति आधाराधेयोपचारात् जगज्जनानलं करोति किंभूत्वा शौक्तिकेयतां मुक्ताफलत्वमवाप्य प्राप्य समुद्रे भ्रतो हेतोगुणात् शरद् गमनोचिता प्रया-
णाय योग्या स्यात् ॥ ९ ॥

केदारपात्रधृतशालिभिरिष्टगंधैः शुद्धांबरा विकचदंबुजमंजुनेत्राः ॥

सिद्धेःपुरः शरदि हीवनुलक्षमेतत्तद्यायिनो दिगबलाः समवाकिरंति ॥ १० ॥

अथ वसंतिलकेनाह—केदारोति ॥ शरदि ऋतौ दिगबला दिग्बन्धस्तद्यायिनस्तासु दिक्षु गमनशालात्ररान् समवाकिरंति वर्द्धयंति कः केदारोति । केदाराः क्षेत्राणि त एव पात्राणि तेषु धृताः शालयो व्रीहयस्तैः कृत्वा किंभूतैः इष्टगंधैर्मनोहरगंधैः किंभूता दिगबलाः शुद्धानि निर्मलानि अंबराणि नभासि यासु ताः । पुन किंभूताः विकचति । विकचंति विकस्वराणि च तानि अंबुजानि कमलानि च तान्येव मंजूनि मनोहराणि नेत्राणि यामा ताः । यथा स्त्रियोऽपि दिग्यायिनं वर्द्धयंति केदारोभ्यः केदारवत् वा पात्रे रौप्यादिभानने धृतशालिभिः मनोहर-
गंधैः किंभूताः स्त्रियः शुद्धांबराः पवित्रवत्त्वाः पुनः किंभूताः स्त्रियः विकचदंबुजवत् मंजूनि नेत्राणि यासा ता इत्युक्तिशेषः ॥ हि युक्तार्थे नु वितर्के पुरोऽग्रे सिद्धेः सिद्धिकार्यस्यैतद्धतं चिन्हमिव यतोऽग्रतः शुभशकुन कार्यसिद्धि कथयति ॥ १० ॥

मंदं महोऽतकदिशं ब्रजततोऽगभाजो हेमंतमत्तहिमसंपदसह्यवृत्तां ॥

युक्तं भवेत्तिमिरनाशविधेरिवैनां प्रोद्भ्येतिथानमतिमानपरंपराशां ॥ ११ ॥

अथ वर्गनद्वारेण हेमंततौ लक्ष्णेऽपि प्रयागमनिष्टदं दर्शयति—मंदमिति ॥ अंगमानः प्राणिनो महस्तेनो मंदं क्षीणं भवेत् । किंभूतस्यागमात् एनां अंतकदिशं सपविहाटा

मनतो गच्छतः किंभूतामतकादिशं हेमंतेन शीतकालेन यथा पुष्टा चासौ' ह्येव
 संपन्न तयाऽसह्य सोढुमशक्य वृत्तं शीलं यस्याः सा ता कस्येन तिमिरनाशविधेः सूर्यस्येव
 यथा अंतकादिशं दक्षिणाशा व्रजतास्तिमिरनाशविधेर्महो नंदं भवति तथैव हे नर, त्वं यान
 प्रयाण जहि । किंभूतं यानं अतिमानपरंपराश्रं अतिक्रातमाना परंपराशा दिग् घास्मिस्तत् ॥
 यथा सूर्योऽपि दक्षिणाशयेन नृहृत्प्रयाण त्यनति इति युक्तोऽयमर्थः । लघुप्रयाणेऽपि शी-
 तपरामभत्वात् नृहृत्प्रयाणं सर्वथा निषिद्धमित्पर्यं ॥ ११ ॥

आशाविनीतगमने शिशिरेऽभ्युपेयात्नीहारपेलवकला-
 स्यसरोजशोभाः ॥ सर्वा वशा इव नरो गमना-
 भिलाषी भाक्षीणभानुतनुतापपराः प्रियाशाः ॥ १२ ॥

अथ वर्णनद्वारेण शिशिरतौ प्रयाणमाह—आशेति ॥ आशया काष्ठया इच्छया
 वा विनीत प्राप्तं गमन यस्मिन् स तस्मिन् आशाविनीतगमने शिशिरे ऋतौ नर गमनाभि-
 लाषी सन् सर्वा, प्रियाशा ईप्सितकाष्ठा अभ्युपेयात् गच्छेत् । किंभूताः प्रियाशा, नीहारोति-
 नीहारेण हिमेन पेलव श्लक्ष्ण कृश क नल तस्मिन्नास्यानि दैर्दीप्यमानानि सरोजानि कम-
 लानि तेषा शोभा यासु ता । अथवा नीहारपेलवेन हिमस्तोकेन कलानि मनोहराणि आ-
 स्यानि मुखानि तद्वत् सरोजानि तेषा शोभा यासु ता । अथवा नीहारेण पेलवानि स्तोकादि-
 कलानि आस्यन्त्सरोजानि शेष तथैव । पुन किंभूता प्रियाशा भाक्षीणोति । मासि प्रभाषि-
 णश्चासौ भानुः सूर्यश्च तस्य तनुः सूक्ष्मश्चासौ तापश्च तेन परा उत्कृष्टाः का इव वशा
 इव यथा नरः सर्वाः वशा इयात् किंभूता वशा, प्रिया श्रेष्ठा आशा इच्छा यासा ता
 अथवा प्रियेषु भर्तृषु आशा यासा ता । पुन किंभूता आस्यान्येव सरोजानि शेष सर्व-
 मापि पूर्ववत् ॥ १२ ॥

प्रेत्यानिलो मलयमद्रिमृतौ विधत्ते पांथश्रमं त्रिगुण-
 भाषमपोहितुं किं ॥ कर्तुं मधाविति पराभवमन्यस-
 त्वं शक्यं यियासुरखिलासु ककुप्सु तस्मिन् ॥ १३ ॥

अथ वर्णनद्वारा वसततौ सर्वदिक्षु प्रयाणमाह—प्रेत्येति ॥ अनिलो वायुर्मन्त्रयमदि-
 मलयमद्रिमृतौ प्रेत्य प्राप्य मधो वसते तस्मिन् ऋतौ त्रिगुणमात्र शीतमंदसौरमास्य विदत्ते
 विवर्ति किं कर्तुं उत्प्रेश्यते । पांथश्रम पथिकजनश्रममपोहितुं निरसितुं किंभूतोऽनिल इति
 अखिलासु ककुप्सु । दक्ष इयासुर्गमनेच्छु किं कर्तुं शक्यं समर्थमापि अन्यसत्त्व विरहितम्
 पराभवः कर्तुं किं यदाह हर्षकवि 'विषमो मत्तयाहिमदलीविषकूकारमयो मपोदित ॥
 समकालकालत्रविग्मनः पवनस्तद्विरहानलैवसा' ॥ १ ॥ १३ ॥

अवकीर्णरसासु दिक्षु कामं गमनं मानव^१ वामलोचनासु ॥

देवथुव्यथितासु धर्मकाले स्वशिवं वाञ्छसि चेदिव त्यज त्वं ॥१४

अथ मालमारिण्या वर्णनद्वारेणोष्मकाले प्रयाणं निषेधति—अवकीर्णेति ॥ हे मानव चे
द्यादि त्वं स्वशिवमात्मनि भद्रं वाञ्छसि तदा एव धर्मकाले, ग्रीष्मकाले काममत्यर्थं गमनं
प्रयाणं त्यज मुञ्च कामु दिक्षु किम्नासु अवकीर्णरसासु अवकीर्णोऽवध्वस्तो विसंस्थूलप्राप्तो
रसो यामु ताः अथवाऽवध्वस्तता रसा भुमिर्यासु तासु 'अवकीर्णोत्वध्वस्तम्' इति हेमः ॥
पुनः किम्नासु दिक्षु इवयुना दाहेन व्यथितासु पीडितासु कामु इव वामलोचनासु इव
ग्रीष्मे एवंविधासु त्वांसु यथा गाढं गमनं स्यादयमिति ॥ १४ ॥

समेऽयने शीतलगूप्मरश्म्योर्गमोऽथ सर्वत्र भवेदतुल्ये ॥

तस्मिन् द्युनेतुर्द्युनि रात्रिनेतू रात्रौ प्रयाणे त्वयनेऽन्यथा न ॥१५

अथोपनात्पायनदिक्शूलचक्रमाह—समइति ॥ शीतलगूप्मरश्म्योः चंद्रमूर्ययो
समेऽयने एकस्मिन्नयने सति गमः प्रयाणं सर्वत्र सर्वस्मिन् काले भवेत् । कोऽर्थः चादि
चंद्रार्कावुत्तरायणगतौ स्याता तदा उत्तरस्या प्राचीं वा व्रजेत् । चादि रविचंद्रौ दक्षिणायनगतौ
स्यातां तदा मतीर्चां दक्षिणा वा व्रजेत्तद्दिङ्मुखं यात्रा शुभेति ॥ अथ पुनर्द्युनेतुः
सूर्यस्यातुल्ये भित्तेऽयने चंद्रारपथगयने द्युनि दिवसे प्रयाणं भवेत् ॥ द्युशब्दो नपुंसकः य
त्रः 'द्युरतुल्यव्यवयमप्यहः' इति शब्दप्रभेदे साधुसुंदरगणयः ॥ तु पुनः रात्रिनेतुश्चंद्रस्यातुल्ये
सूर्याग्निनेऽयने रात्रौ प्रयाणं भवेत् । कोऽर्थः यस्मिन्नयने रविः स्यात्तदयनस्य दिशि दिवा
प्रयाणं स्यादेवं चंद्रस्य रात्राविति ॥ उत्तरस्या पूर्वस्या अंतर्भावः दक्षिणस्या पश्चिमाया
अंतर्भाव इति । अन्यथेति । पूर्वोक्तरीत्या अभावे प्रयाणं न भवेत् ॥ १५ ॥

न देवसुप्तौ गमनं गृणंति प्रभूतमार्गं च समं प्रबुद्धाः ॥

होलांतपक्षे न समस्तयानं दोपस्तदीयो नहि नित्ययाने ॥ १६ ॥

अथ चतुर्मासकादौ प्रयाणं निषेधति—न देवेति ॥ प्रबुद्धाः पंडिताः प्रभूतमार्गं बृहत्प्रयाणं
च पुनः समं मध्यगमने प्रयाणं न गृणंति न कथयन्ति कस्या देवसुप्तौ चातुर्मासके च पुनर्हो
लांतपक्षे फाल्गुनशुक्लप्रातिपदमारभ्य पूर्णिमातं समस्तयानं न गृणन्ति पुनर्नित्ययाने तदीयो
दोषो देवसुप्तिहोलांतपक्षयोर्दोषो नहि स्यात् ॥ गृणंतीति गृ निगरणे धातुः ॥ १६ ॥

बृहद्रमो नो विषमैर्वियचैरुत्पातवर्तिन्ययने च मंगिनीं ॥

यानं तु नारुत्त्य तरंगिणीश्वरे समीककामस्त्रिविधो गमो विशां ॥१७॥

अथ विषमग्रहैः प्रयाणं निषेधति—बृहद्रमेति ॥ बृहद्रमो बृहत्प्रयाण १ च पुनस्तरंगि-
नीश्वरे सप्तदे मंगिनीं नावं सनारुत्त्य यानं प्रयाणं २ पुनः समीककामो युद्धकामो गमः ३

इति त्रिविधो गम प्रयाणं विशा नृणा न स्यात् । कस्मिन् विषमैर्वियच्चरैः सूर्यमगलशनैश्च
प्रहे. कृत्वा उत्सातवर्तिनि उपरागादिदोषयुक्तेऽयने मासपट्टलक्षणे सति ॥ १७ ॥

महोनिधौ द्विप्रकृतिं प्रयाते प्रयातुरत्तावनिदूरयाने ॥

तथा भवेत्तावुरिलेयकौर्ष्या < नधिष्ठिते नारपथप्रयाणे ॥१८॥

अथ द्विस्वभावादिराशिगते रवौ वृद्धप्रयाणादि निषेधति—महोनिधाविति ॥ द्विप्रकृतिं
प्रयाते द्विस्वभावराशिगते महोनिधौ सूर्ये महमा तेजसा निरिस्तरिन् सति प्रयातु प्रयाण-
कारकस्य नरस्यात्ता मरणं भवेत् । कस्मिन्नवनिदूरयाने भूम्या दीर्घप्रयाणे तथा पुनस्तावुरि-
वृषराशि छेय सिंहराशि कौर्ष्यो वृश्चिकराशिरेषा द्वे तान् राशीन् भधिष्ठित आश्रिते
सूर्ये सति नारपथप्रयाणे जलपथगमने प्रयातुर्मरणं स्यात् ॥ नार यथा नारे जलेऽयन गृह
पस्य स नारायणो विष्णु नारमिति शब्दप्रभेद ॥ १८ ॥

जनो गमं भाद्रपदे प्रयातोऽखिलासु नो भद्रपदं प्रयाति ॥

मितेतरं दिक्षु तथाऽश्विनेऽस्मिन्निजास्थितिं तीर्थमियाददोषे ॥१९॥

अथ भाद्रपदादौ वृद्धप्रयाणादि निषेधति —जन इति ॥ जनो भाद्रपदे मासेऽखिलासु
दिक्षु मितेतेरे मितात् इतरे बृहन्मध्यप्रयाणे द्वे यस्मिन् स त गम गमनं प्रयात प्राप्त सन्
भद्रपद कल्याण न प्रयाति न प्राप्नोति । तथास्मिन्नशेषे आश्विने मासे निजस्थितिर्तीर्थनीन
कुलागततार्थं प्रयात सन् भद्रपद न इमान् प्राप्नुयात् ॥ १९ ॥

पञ्चद्वयेऽसद्ग्रहवाररिक्तापक्षादिमध्याततिथीरपास्य ॥

विष्टिं कुयोगं क्वचिदप्यजाहः पष्ठीमरोपं गमनं च हारि ॥ २० ॥

अथ कुयोग हित्वा पञ्चद्वयेऽरि प्रयाणमाह—पसाति ॥ पञ्चद्वयेऽशेष त्रिविधमपि गमन
हारि शुभ स्यत् ॥ किं कृत्वा असादिनि ॥ असद्ग्रहवारान् क्रूरग्रहवारान् रिक्तास्तिथी पक्षयो
रादिस्तिथिं प्रतिपद् मध्यतिथिमष्टमीं अततिथिं पञ्चदश्या च अयास्य विहाय च पुनर्विष्टि
कुयोग च कनित् अजाह अजस्य विष्णोर्दिन द्व दृशीं पष्ठीं चापास्येति ॥ २० ॥

विकर्तनेलामरराजमध्ये द्विराशिमानाधिकमंडलं चेत् ॥

महागमश्चाहवकामयानं भवेदलुप्ताविककालमाने ॥ २१ ॥

अथार्कदुद्विराशिमानविचाल त्यजन्प्रयाणमाह—विकर्तनेति ॥ चेद्यदि विकर्तन सूर्य
इलामरराजो नद्विराजश्चद्र अनयोर्मध्येंऽनर विचाल द्विराशिमानाविक भवेत् ॥ कोऽर्थं कृष्ण
दशमीमारभ्य शुक्ल चर्मा यावत् सूर्यचन्द्रयोर्द्विराशिमान विचाल स्यात् ॥ तद्विष्णुल क्षीणचद्र
कालेऽन्याज्यमित्यर्थे ॥ तदा महागमो वृहत्प्रयाणं च पुनराहवकामयानं सत्रामकार्यमया
न भवेत् । कस्मिन्नलुप्ताधिककालमाने क्षीणाविकर्षणमासदिनवर्जिते काले ॥ २१ ॥

सुरासुराचार्यगमोऽतिमान्यो मध्यो विदजांशुगमोऽपि निद्यः ॥

पतंगजारद्युगमो यियासोरात्मीयनामानुगुणोऽयमुक्तः ॥ २२ ॥

अथ गुरुप्रमुखवारेषु शुभसमाशुभप्रयाणमाह—सुरेति ॥ सुराश्चासुराश्चान्योराचार्यौ गुरु
शुक्रौ एतयोर्दिने गमो गमन यियासो नरस्यातिमान्यो भृशमणीकार्यः श्रेष्ठतनु इत्यर्थः ॥
विद्वजाशुगमो बुधचंद्राविदिने गमो मध्य. सम. पतंगजः शनिरारो भौमोऽन्योर्द्युनि दिने
यमोऽतिनिद्यः स्यात् ॥ अयं गुण आत्मीयनामानुसदृश उक्त. । शुभनामा ग्रह. शुभोऽशुभनामा
ऽशुभ इति ॥ २२ ॥

संसिद्धियोगे समिति प्रयाणं प्रभाकरारान्हापि वाऽयमाहुः ॥

तथा स्वपूर्वेशमितप्रयाणं शनौ च नौयानमरौद्रकेतौ ॥ २३ ॥

अथ सिद्धियोगादौ प्रयाणमभिधौति—संसिद्धीति ॥ पडिताः समिति संग्रामे प्रया-
णमग्न्यं श्रेष्ठमाहुः वदंति कस्मिन् स.सिद्धियोगे सम्यक्सिद्धियोगे च पुन प्रभाकरः सूर्यः
आरो भौमोऽनयोरन्हि तथा पुनः स्वपूरीति । स्वपू. निज्जगरी तस्या. वेशाय प्रवेशाय
मितं लघुप्रयाणमग्न्यमाहु ॥ कस्मिन् शनौ शनिवारे च पुनर्नौयानं नौकायाः प्रयाणमग्न्यमाहु ।
कस्मिन्नरौद्रकेतौ अरौद्राः सौम्या केतव. किरणा यस्य स चंद्रस्तद्धिने ॥ २३ ॥

लघुश्रवोऽचित्रमृदुश्रविष्ठादित्यानि भान्याहुरशेषयाने ॥

शुभानि साजेंद्रवतेशतारां साधारणां गाणितिकास्त्रियुग्मीम् ॥ २४ ॥

अथ काव्यद्वयेन प्रयाणे उत्तममध्यमशुभभान्याह—लघ्विति ॥ गाणितिकाः देवज्ञा.
अशेषयाने समस्तप्रयाणे लघ्वादीनि भानि शुभानि आहुः वदंति । लघ्विति । लघुसंज्ञानि
अश्विनीपुष्यहस्ता. श्रव श्रवण अचित्रमृदूनि चित्रावर्जितमृदुसंज्ञानि अनुराधा रेवती
मृगशीर्षाणि श्रविष्ठा वनिष्ठा आदित्य पुनर्वसु एषा द्वे इमानि नव भानि शुभयात्रेयाणि ।
पुनर्गाणिनिक्वास्त्रियुग्मीं साधारणा मध्ययात्रेयाण्याहु । व्याख्यामाहु त्रयाणा पूर्वाभाद्रपदाउ-
त्तराभाद्रपदा इति युग्म १ पूर्वापादा उत्तरापादा इति युग्म २ पूर्वाकल्गुनीउत्तराकल्गुनी
इति युग्म ३ इति एषा युग्माना समाहारस्त्रियुग्मीता किंभूता त्रियुग्मी साजति । अज्ञो-ब्रह्मा
रोहिणी इन्द्रो ऽरेष्टा वनेश जलेशो वरुणस्तस्य तारा शतभिषक् आभिः सहवर्तमाना इति
नवभानि मध्ययात्रेयाणि ॥ २४ ॥

मिते समे वापि विमिश्रभावास्तारावरात्तत्र सदापकामाः ॥

निरैद्रतीक्ष्णांतकमिश्रचित्राप्रभंजनादिप्रभवेदुवामाः ॥ २५ ॥

मितेऽतिमिते लघुनि समे वा प्रयाणे हि युक्तार्थं विमिश्रभावास्ताराः रोहिण्यादि नक्ष-
त्रमध्ययात्रेयतारा वरा स्यु । पुनरत्र त्रिविधे प्रयाणे सदा निरैद्रतीक्ष्णादितारा अपकामाः
निर्गतकामा वेष्टा इत्यर्थः । निरैद्रतीक्ष्णानि ज्येष्ठावर्जिततीक्ष्णसंज्ञानि आर्द्राश्लेषामूलभंतको

भरणी. मिश्रे द्वे विशाखा रुक्मिणीश्चेति चित्रा प्राभजनं प्रभंजनस्य इदं स्वाती आदिप्रमणा
भ्रमजा पितर मत्रा एता इदुवामा नक्षत्राणि इति नव मानि भयात्रेयाणि ॥ २५ ॥

प्रयाणभं क्षमा७द्वि१गुणे३पु५तारं वारं गमेहस्य किमंगिनश्चेत्वा
जाताडलं तच्च हि यामघटं घटं स्वमुद्ग्यासव उत्पतंति ॥ २६ ॥

अथ प्रथमतारादियुक्त प्रयाणनक्षत्र नेष्टमाह—प्रयाणेति ॥ चेद्यादि अगिनः प्रयाणभ
यात्रानक्षत्रमेवविध स्यात्तदा गमेहस्य गमे गमने ईहा इच्छा यस्य स तस्य इच्छावतो नरस्य
किं गमने इच्छा व्यर्थेत्यर्थ ॥ किंशब्दो निषेधार्थस्तेन सामिप्रायविशेषणानिषिद्ध तदाह । किंभूत
प्रयाणं क्षमा १ द्वि ७ गुणे ३ पु ५ तार प्रथमा सप्तमी तृतीया पंचमी च वा तारा
यस्मिस्तत् । पुन किंभूतं प्रयाण जाताडल उत्पन्न आडलो यस्मिस्तत् । पुनस्तत्प्रयाणभ
यामघट यमघटं भवमिति हि यस्मात्कारणात् अर शीघ्र अगिनोऽसव प्राणा स्व घट
निजं शरीर उद्ग्या विहाय उत्पतति ऊर्ध्व गच्छति यात्रिकनरो मृत्युमेतीत्यर्थ ॥ यत्
'यमघटे गते मृत्यु कुलच्छेद् करग्रहे' इत्यादि उक्तप्रयोगश्चित्य ॥ २६ ॥

सभूषणे दूषणवर्जिते भे स्फुरत्प्रभादीपितमंडलेऽरिमन् ॥

यात्रागमित्राणसहायिनी स्याद्गोशुद्धिता चेद्दिनभादिभूता ॥ २७ ॥

अथ दिगादिशुद्धौ प्रयाणमाह—सभूषण इति ॥ चेद्यादि दिनभादिभूता दिननक्षत्रादिना
गोशुद्धिता गोशब्दोऽत्र दिग्वाची दिक्शुद्धिता स्यात्तदास्मिन् दूषणवर्जिते भे नक्षत्रे
यात्रा प्रयाण गमित्राणसहायिनी यात्रिकनरस्य रक्षणाय सहचारिणी स्यात् ॥ किंभूते
सभूषणे सुयोगान्विते पुन किंभूते स्फुरत्प्रभादीपितमंडले रव्याद्याऽनमणराहिते इत्यर्थ ॥ २७ ॥

कु१नंद९नेत्री३श११म अक्ष५विश्व१३मे युगे४नमें१२ऽ-

गेंद१४मितेऽचल७द्यु१५मे ॥ द्वि२दिक् १०समे

त्रिंश३०दाह८प्रमे क्रमादेव्यास्तिथी स्तो नु च योगिनविहे ॥ २८ ॥

अथ योगिनीचक्रमाह—कुनदेति ॥ नु वितर्के च सप्रचये एव्या पूर्वदिशात क्रमा
योगिनीवहे योगिनीधारिण्यौ तिथी रत द्वे द्वे तिथी भवत इत्यर्थ ॥ विशेषणद्वारेणाह । किं
तिथी कुनंदमे कु१नदा९भ्या प्रतिपन्नवमीभ्या मिमांते इति मा स्त्रीलिङ्गे प्रथमाद्विवचने मे
सर्वत्रैव ज्ञेय । प्रतिपदि नवम्या च पूर्वस्यां योगिनीत्यर्थ ॥ एव किंभूते तिथी त्रींशमे
त्रयश्च ईशाश्चेति तृतीयायामेकादश्यामात्रेभ्या योगिनी । पुन किंभूते तिथी अक्ष५विश्व१
प्रचम्या त्रयोदश्या याम्या योगिनी । पुन किंभूते तिथी युगे४न१२मे युगानि च इना मूर्य
चतुर्व्यां द्वादश्या च नैऋत्यां योगिनी । पुन किंभूते तिथी अगेंद१४मिते षष्ठ्या चतुर्दश्या
च वारुण्या योगिनी । पुन किंभूते तिथी अचल७द्यु १५ मे अचला पर्वताश्च
तिपप्रेते सप्तम्या पूर्णिमाया वायव्या योगिनी । पुन किंभूते तिथी द्वि२दिक् १०

द्वितीयायां दशम्यां च उत्तरस्यां योगिनी । पुनः किंभूते तिथी त्रिंशदः ॥ ३० ॥ हिटमने
अमावास्यायामष्टम्यां ऐशान्यां योगिनी तिष्ठति । अत्र काव्ये एकारांत द्वेषने सांघिकार्थ
मतांतराश्रितं ज्ञेयम् ॥ २८ ॥ *

मंदो हि राजा च हरेरिहाशामाशामहेरंगभुवो गुरुः स्यात् ॥

शूरः कविः पाशकरस्य शूली भौमो बुधश्चैलविलस्य यातुः ॥ २९ ॥

अथ वारदिकशूलमाह—मंद इति ॥ हात्यवधारणे हरेरिद्रस्य आशा पूर्वा प्रति
इह गमने यातुर्यात्रिकं नरस्य मंदः शनिः राजा चंद्रश्च शूली शूलमुक्तः स्यात् ॥ एवमहे-
सूर्यस्यागभुवो यमस्याशां दक्षिणां प्रति गुरुः शूली स्यात् ॥ पुनः पाशकरः पाशः करे यस्य स
पाशपाणिर्षरुणस्तस्याशां पश्चिमां सूर्यः कविश्च शूली स्यात् ॥ एलविलस्य धनदस्याशा-
मुत्तरां प्रति भौमो बुधश्च शूली स्यात् ॥ 'अहिर्देवावेशोपः स्यात् सूर्योऽहिराहिरध्वग' इत्यने-
कार्यध्वनिमजर्थी ॥ २९ ॥ *

वरोपलब्धिर्यदि यानयोगिनी न योगिनी सन्मुखचारिणी तदा ॥

॥ तच्छूलिकाष्टं गमनं शरीरिणः सशूलिकागं गमिनं सृजत्यरंम् ॥ ३० ॥

अथ योगिनीं शूलं सन्मुख ल्यनन्नाह—वर इति ॥ यदि सन्मुखचारिणी योगिनी
यानयोगिनी न स्यात्तदा शरीरिणः उपलब्धमितिः शुद्धिर्वा वरा प्रधाना स्यात् ।
अरं शीघ्रं शूलिकाष्टं मंदादिवारशूलिनः काष्ठा दिग् यस्मिन्मरतदेवविधं गमनं कर्तृपदं
गमिनं यात्रिकनरं सशूलिकागं शूलरोगमुक्तदेहं सृजति करोति ॥ यथा शूलिकाष्टं शूलिका
चौरादिदेहे प्रवीडा करोति इत्यत्रैव श्लिष्टार्थेन प्रोक्तं ॥ ३० ॥

द्युदिनादिदिनानि पूर्वतो निखिलाशासु सदेहकालवान् ॥

हरिभूः कलितस्तु पाशवान्बुधुभूस्तावहितौ हि सन्मुखौ ॥ ३१ ॥

अथ बैतार्शयेन शनिबुधौ कालपाशवंतौ दर्शयति—द्युदिनेति ॥ द्युदिनादिदिनानि द्युशब्दे-
न यः उदयप्राप्तवारस्तस्य दिनमादौ एषा तानि एवंदिनानि दिनानि पूर्वतो निखिलाशासु
सर्वदिषु न्यसेत् । यत्र हरिभू शनिः कलितः संख्याप्राप्तस्तत्र शनिः कलवान् स्यात् ।
यतः 'नेळगइते पूरविदी जइ सृष्टिबंधिसहारगणी जइ सातवार इणी परिसमाळिः जिहां शनि
तिहा निश्रयकाल' ॥ १॥ च पुनरेव विधुभूर्बुधः पाशवान् स्यात् ॥ तु इत्यवधारणे हि युक्तार्थे
तौ शनिबुधौ सन्मुखावहितानिष्टकारकौ स्याता ॥ ३१ ॥ *

अविशगोरजितुमाश्चिधराशिभिः शरमैर्भैर्नवैस्तु संयुतैः ॥

हरिदिङ्मुखदिकचतुष्टये क्रमतः कल्पितमिदुमंडलम् ॥ ३२ ॥

अथ पूर्वादिदिषु मेपादिराशिस्थचंद्रग्रहाणि कल्पयति—अवीति ॥ बुधैः हरिदिङ्
मुखदिकचतुष्टये पूर्वादिदिषुचतुष्टये क्रमत इदुमंडलं कल्पितं कथितं । कैः कृत्वाऽविर्मेपराशिः

गौर्वृषः शिशुमो मियुनं अन्धिराशिः कर्कः एषां द्वंद्वे एभिः किंभूतैरोभिः शरभैः शरैर्वर्णैः
 र्मातीति शरमाः तैः पंचमेन पंचमेन राशिना संयुतैः । यथा मेपात् पंचमो राशिः सिन्धुः
 एषं वृषमियुनककैभ्यः । तु पुनः किंभूतैरोभिर्नवमेनैवमप्रमाणैर्नवमेन नवमेन संयुतैः यथा
 मेपात्तमो धनुराशिरेवं वृषमियुनककैभ्यः । कोऽर्थः मेपे वृषे धनुषि च चंद्रग्रहं पूर्वस्थां
 एवं वृषकन्यामकरेपु याम्वा मियुन्तुलाकुंभेषु पश्चिमाया कर्कवृश्चिकर्मानेषु उत्तरस्या ॥ यथा
 'मेपे च सिंहे' इत्यादि ॥ ३२ ॥ *

वनितावदनेंदुमंडलं विदुरभ्याननार्मिंदुमंडलं ॥

गमनार्थिनि दत्तवाञ्छितं गमनेऽपीव च दक्षिणाशगम् ॥ ३३ ॥

अथ सन्मुखदक्षिणगं चंद्रग्रहं लाभदं विशिनष्टि—वनितेति ॥ बुधा अभ्याननं सन्मुखमिंदुमंडलं इव कर्मपदं वनितावदनेंदुमंडलं स्त्रीमुखं गमनार्थिनि यातारि नो दत्तवाञ्छितं पूरितेच्छं विदुः । च पुनर्गमनेऽपि दक्षिणाशगं दक्षिणदिग्गतं चंद्रमंडलमिव स्त्रीमुखं दत्तवाञ्छितं विदुः ॥ ३३ ॥

गतचांद्रदिने चतुःस्थिते खयमाब्ध्यंगयुते २२।४।६ हृते गजैः ॥

स्वादीशी त्यज पाशघातकेऽभिमुखे कालनिपातने गमिन् ॥ ३४ ॥

अथ तिथिपाशघातकालनिपातान्सन्मुखास्त्यनन्नाह—गतेति ॥ गतचांद्रदिने किंभूते चतुःस्थिते एषक् चतु स्थानस्थापिते पुनः किंभूते खयमाब्ध्यंगयुते शून्यद्विचतुष्पद्युक्ते २२।४।६ पुनः किंभूते गजैरष्टाभिर्दृते भानिते सति हे गमिन् हे यार्थिस्त्व स्वादीशी नि जगमनवाष्टाया पाशघातने कालनिपातने अभिमुखे सन्मुखे त्यज विजहीहि । पाशघातने इत्यत्र द्वितीयाद्विवचनमेवमन्यदपि । स्वदिशाति । शेषां कप्रमितपूर्वादिदिग्गणनया क्रमेण तिथिपाशघातनकालनिपातनानि भवतीत्यर्थः ॥ ३४ ॥ *

बहुलादिभचक्रपद्धतीं विह काष्ठासु विचिंतयेद्ग्रहान् ॥

उत यानविलमदिकास्थितानुदयाशास्थितिगांश्च सन्मुखान् ॥ ३५ ॥

अथ कृत्तिकादिषु स्थितान् ग्रहान् सन्मुखांस्तर्कयति—बहुलेति ॥ सुधीर्ग्रहान् सन्मुखान् विचिंतयेत् । कासु इह काष्ठासु दिक्षु किंभूतासु बहुलादिभचक्रपद्धतीषु कृत्तिकादिनक्षत्रभेदीषु किंभूतान् ग्रहान् उत यानविलमदिकास्थितान् प्रयाणलग्नस्य दिशि स्थितिर्था वेतान् उत पुनः किंभूतान् उदयाशास्थितयान् पूर्वदिक्स्थानगतान् यामविलमदिकास्थितानिति । कोऽर्थः प्राच्याषट्दिक्षु क्रमेण विलमसदनांदनेषु भावेषु सूर्यादिग्रहाः स्थिताः कालटिकाः स्युः । यथा लग्नस्यः सूर्यः प्राच्यां गंतुरनस्य खालाटिकः स्यात् । एवं लग्नस्य व्ययस्यः शुक आग्नेयां कर्मस्थो १०भौमो दक्षिणस्यां नत्राष्टमभावाद्यो राहुर्नक्षत्राः सप्तमभावाद्यः शनिः पश्चिमाया षट्दशम ६।९भावाद्यश्चन्द्रो वायव्यां चतुर्थभावाद्यो बुधः

उत्तरस्या द्वितीयतृतीयमावगो गुरुरीशान्या । अत्र ललाटव्यतिरिक्ते कंठके स्थाने यदि
दिग्भ्रोश्चस्तिष्ठति तदा यात्रा शुभान्यथाऽशोभनेति तत्त्वमिति ॥ ३५ ॥

न सितेऽभिमुखे समागते रुचिरं यानमलं व्यपत्तनं ॥

वनिताधमिथुनाऽलये तथा खरदीप्तावपि बोभवीति हि ॥ ३६ ॥

अथ काव्यद्वारेण तदेव विस्तारयानि—न सित इति ॥ हि निश्चिनं अलव्यपत्तनमे-
कनगरांतरगतं यानं प्रयाणं रुचिरं मनोहरं न बोभवीतितरां कस्मिन् सिते शुक्रेऽभिमुखे
समागते सति अपि पुनः कस्मिन् तथा वनितामिथुनालये कन्यामिथुने आलयौ गृहे यस्य
स बुवस्तस्मिन् बुधे सन्मुखे सति तथा पुनः खरदीप्तौ सूर्ये सन्मुखे सति ॥ ३६ ॥

प्रधने जनकस्थितौ सितस्तुपसर्गे नरमेकपत्तने ॥

न हि दोर्ग्रहपूर्वमंगले गमिनं दुष्यति सन्मुखोऽपि वित् ॥ ३७ ॥

अथ संग्रामादौ शुक्रबुधसन्मुखत्वानवलोकनमाह—प्रधन इति ॥ सन्मुखः सितः
शुक्रोऽपि पुनर्विद् बुधोऽपि गमिनं नरं नहि दुष्यति न दुःखाय करोति कस्मिन् प्रधने संग्राम-
मे पुनर्जनकस्थितौ पितृगृहे पुनरुपसर्गे दुर्मितादौ पुनरेकपत्तने एकग्रामे पुनर्दोर्ग्रहपूर्वमंगले
षाणिग्रहणादिमंगले ॥ ३७ ॥

भृगुवत्सवासिष्ठकश्यपात्रिभद्राजकुला जना भृगुं ॥

गणयन्ति न सन्मुखं त्वमी विदमप्यांगिरसान्वयान्विताः ॥ ३८ ॥

अथ भृगुवादिगोत्रोत्पन्नजनानां मते शुक्रादिसन्मुखत्वमवगणयति—भृग्विति । अमी
जनाः भृगुं शुक्रं सन्मुखं न गणयन्ति न मन्यन्ते किंभूता जनाः भृगुवत्सादि भृगुवादीनां कुलानि
गोत्राणि येषां ते ७ पुनरांगिरसान्वयान्विताः आंगिरसवंशयुक्ताः जना विद् बुधमपि सन्मुखं
न गणयन्ति ॥ ३८ ॥

कुरुभोजकटांभ्रहूणकानरिमीणद्रविडांगनान्वितान् ॥

न च दुष्यति सन्मुखोऽशनाः सुमुखोऽर्को विदतोऽन्यनीवृतः ॥ ३९ ॥

अथ देशविशेषण शुक्रादिसन्मुखत्वमवगणयति—कुर्विति ॥ सन्मुखोऽशनाः सन्मुखशुक्रः
कुर्वादीन् देशान् न दुष्यति किंभूतान् अरिमाणाचान्वितान् तत्रागनान्वितः स्त्रीराज्यदेशवि-
शेषः प्रतीतः । पुनः सन्मुखोऽर्कोऽप्येवं पुनर्विद् बुधोऽनराभ्योन्यनीवृतोऽन्यदेशान् दुष्यति ॥ ३९ ॥

बृहतीहामिते समे गमे न समीयात्प्रतिशुक्रमंगभृत् ॥

हिमरोचिषि पौष्णमेषभेऽभिमुखोऽधोऽस्ति कविर्न दोषकृत् ॥ ४० ॥

बृहतीति ॥ इह बृहति १ मिते २ समे ३ त्रिविधे गमे प्रयाणेशुभ्रुत् पुरुषः प्रतिशुक्रं स-
न्मुखं शुक्रं न समीयान् नोगच्छेत् । पुनर्हिमरोचिषि चंद्रे पौष्णमेषभे रेवतिमेषराशिस्थिते मनि
सप्त कवेः शुक्रोऽशोऽस्ति अंशः सः दोषकृत् भवेत् ॥ ४० ॥

१) पविपाणिदिशं त्यजेंद्रभेऽजपदक्षे दिशमांतिकीं जनः ॥

वननेतुरिहाजभे गमिन्फलबुद्धेऽर्यमभे च गौह्यकीम् ॥ ४१ ॥

अथ सन्मुखो नक्षत्रक्रीडा त्यजन्नाह—पथीति ॥ हे गमिन् जन हे फलबुद्धे फले कला
पुद्धिर्यस्य स तत्सन्नद्धौ त्वं इदमे ज्येष्ठाया पविपाणिरिद्रस्तस्य दिशं पूर्वा त्यज । एवमजपदो
पूर्वमाद्रवदामातिकीं दिशं दक्षिणा त्यज । पुनरजभे रोहिण्या वननेतुरेकस्य दिश पश्चिमा
त्यज । पुनरर्यमभे उत्तरफाल्गुन्या गौह्यकीं कौबेरीं उत्तरा त्यज ॥ ४१ ॥

दिनकृत्सितमंगलागवो यमशीतच्छविसौम्यमंत्रिणः ॥

हरितामधिपाश्च दिग्विभौ गमलमे न ललाग्ने गमः ॥ ४२ ॥

अथ ललाटयोग प्रयाण निषेधति—दिनकृदिति ॥ सूर्यशुक्रभौमराहव शनिचंद्रबुधशुभ्रभै
हरितां काष्ठानामधिपाः स्वामिनः सति तत्र गमलमे गमलत्रयिपये ललाटगे ललाटगे दिग्वि
भौ सति गमो न स्वान्नेष्टत्वाल्ललाटगतमूर्धादीना । स्पष्टार्थस्तु पूर्व दिग्द्वाराकांक्षे
प्रोक्तोऽस्ति ॥ ४२ ॥

कृपीटयोनेरुद्धतः कुमंडले भचक्रवेदांश ४ समेतदिस्मुखे ॥

जनो हुताशश्वसनाशमत्र तत्सूत्रं समुलंघ्य न पारिधं व्रजेत् ॥ ४३ ॥

अथोपमास्या परिधयोगचक्रमाह—कृपीटयति ॥ कृपीटयोनेरुद्धतः कृत्तिकानक्षत्रात् कुमंडले
यूमीतले भचक्रस्य नक्षत्रगणस्य वेदांशश्चतुर्भागाः मतानां चतुष्केणाष्टाविंशतिनक्षत्राणि
तेषां समेतानि सहितानि दिग्मुखानि यस्मिन्स्तरिमन् विषयेऽत्र तत् पारिधं परिधमव सूत्रमुलंघ्य
जनो हुताशश्वसनाशमत्रिवापुदिश न व्रजेत् ॥ यतः प्राच्यदिदिग्चतुष्केषु क्रमाच्छुभ्रं
अन्यादिसप्तकचतुष्के प्रागुत्तरयोः प्रत्यग्यान्वोर्मध्ये मध्योऽन्यथा परिधः 'अग्निमालयो
र्मध्ये परिधसिष्ठते महीं । देवा अपि न लंघति न दैव्या न च मानवाः' ॥ ४३ ॥

अयोगिनीशूलककालपाशां नाशां यदा पारिधसूत्रमस्मिन् ॥

तदापि यायादुपसर्गलब्धावियात्तदुलंघ्यतु शुद्धकाष्ठाम् ॥ ४४ ॥

अथावश्यके परिधोच्छ्रयमाह—अयोगिनाति ॥ यदा योगिनीशूलकक कपाशादिभि
आशाः सति पुनरस्मिन्दिग्विभगे पारिधसूत्रमस्ति तदापि जनो न यायात्तो गच्छेत्
पुनरुपसर्गलब्धौ आवश्यके तु तदुलंघ्य पारिधं भिन्ना शुद्धकाष्ठां दूषणराहित्य
दिशानियाद्ब्रजेत् ॥ ४४ ॥

आशाविरुद्धे यदि सन्मुखः स्याद्राजा तदा मानफलाय यानं ॥

सं नीचगो हीनकृतावलब्धो न चेद्विगुलादिकृदिगुणाप्ये ॥ ४५ ॥

अशांशारेण प्रयाणशुद्धि निश्चिरेति—भाषति ॥ यदि चेत् आशाविरुद्धे दिग्दि
रुद्धे राजा चः सन्मुखोऽस्ति तदा यान मानकलाय चिनोतिफलक स्यात् । चेत् ४

चद्रो । नीचगो । न । स्यात् ॥ पुनः । इत्करावलब्धः । सूर्यकिरणव्यालुप्तो । न स्यात् । पुन-
र्विशूला दिक् दिग्शूलादिदोषवर्जिता दिगस्ति तदा यानं गुणाप्त्यै गुणप्राप्तये स्यात् ॥ ४५ ॥

याने समेऽल्पे च विलोक्यमेतच्छूलादिनीतित्वमतिप्रयाणं ॥

शस्तं तु शूलादिकृते विरुद्धे न राजवत्यां हरितीति सत्यम् ॥ ४६ ॥

यान इति ॥ समेऽल्पे च याने प्रयाणे एतच्छूलादिनीतित्व शूलादिनिर्णयत्वं विलोक्य
निभर्जना कर्तव्या इत्यर्थः ॥ तु पुनरतिप्रयाणं बृहत्प्रयाणं न शस्तं कस्मिन् शूलादिकृते
विरुद्धे सति पुनर्हरिति दिशि राजवत्यां चंद्रयुक्ताया सत्या सन्मुखचंद्रेऽपीत्यर्थः ॥ इति सत्यम् ॥ ४६ ॥

व्यवहृतिफलयानं मंजु पंचांगशुद्ध्या समुदयजययानं

लग्नदिक्शुद्धिवामं ॥ त्रिविधमलमनेहःशुद्धिमतीर्थ-

यानं त्वखिलगमनभेदः शाकुनोत्साहदृष्टः ॥ ४७ ॥

अथ मालिन्या त्रिविधप्रयाणे व्यवहारादित्रिविधफलशुद्धिं दर्शयति—व्यवेति ॥ पंचांग-
शुद्ध्या कृत्वा व्यवहृतेर्व्यवहारस्य फलाय यानं व्यवहृतिफलयानं मनु श्रेष्ठं स्यात् ॥ पुनः
समुदयस्य शत्रुग्रामस्य जयस्तस्मै यानं प्रयाणं लग्नदिक्शुद्धिवामं लग्नस्य दिशश्च शुद्ध्या मनो-
हरं स्यात् ॥ पुनस्त्रीधेयानमनेहःशुद्धिमत् कालशुद्धियुक्तं मनोहरं स्यात् ॥ इति त्रिविधं प्रयाणं
अलमित्यवधारणे ॥ अथ तु पुनः अखिलगमनभेदः शाकुनोत्साहेन दृष्टः विलोकितः शाकुनो-
त्साहदृष्टः । अखिलगमनभेदे शाकुनोत्साहइष्ट इत्यपि पाठः । एतेन शकुनविचारोऽपि भृशं
चित्यः ॥ ४७ ॥

भवति तदनु मुख्या सोमपां भृद्युशुद्धिः खत्रयुति-

विशुद्धिर्भूभुजां च क्षणाद्या ॥ इतरजनगणानां शुद्धि-

रातस्कराणां शकुननयभवातः शेषशुद्धिर्विचिंत्या ॥ ४८ ॥

अथ विप्रादीनां मुख्यामुख्यप्रयाणशुद्धिं दर्शयति—भवतीति ॥ सोमपा व्याहणाना
भृद्युशुद्धिर्नक्षत्रदिनशुद्धिर्मुख्या भवति । तदनु पश्चात् भूभुजा क्षत्रियाणां खत्रयुतिविशुद्धि-
र्मुख्या भवति । इतरजनगणानां शूद्राणां क्षणाद्या शुद्धिर्मुख्या भवति । आतस्कराणां
नीचचौरपर्यंतानां शकुननयभवा शुद्धिर्मुख्या भवति । तदनु तस्या मुख्यायाः पश्चाच्छेषशुद्धि-
र्गोणी चिंत्या इति ॥ ४८ ॥

जनीशराशीशदशेशलग्नपाः स्फुरत्प्रभाः सारभृतो गमे नृणां ॥

ददंत्यलं चारुफलं तु दिक्पतिः सकंठको भूरिमहा महार्थकृत ॥ ४९ ॥

अथ प्रयाणे जन्मादिस्वामिनो वर्णयति—जनीशेति ॥ जनीशो जन्मशः । राशीशो राशि-
स्वामी दशेशो दशास्वामी लग्नो लग्नस्वामी एषा दुद्धे एते नृणां गमे गमनेऽ-
२२

लमत्पर्ये चाऽऽ मनोहरं फल ददति । किंभूता एते स्फुरत्प्रभाः अस्तरहिता इत्यर्थः ॥ पुनः
किंभूताः सारभूतो बलयुक्ताः तु पुनः सकंटकः केंद्रसहितः भूरिमहा, भूरि बहु महस्तेनो
यस्य स एवविधो दिक्पनिर्गन्तव्यकृत्स्यात् ॥ ४९ ॥

चरे चरांशे च गमं गुरुं विदो विदुः सतद्विप्रकृतौ समं वरं ॥
मितं समस्तेषु गृहेषु लग्नगोर्गमत्रयं नालिङ्कुलारश्शक्तिश्चभिः ॥ ५०

। भाष्ये लघुशुद्धिमाह—उरुदिनि ॥ विदुः पंडिताः गुरुं गमं बृहत्प्रयाण वर विदुः
कस्मिन् चरे चरलत्रे चराद्ये चमनवाशे च पुनरेवं सतद्विप्रकृतौ द्विस्वभावराशयशयुक्तद्वि
स्वभावाशौ सम प्रयाण वर विदुः । पुनः समस्तेषुपि उदये लघ्ने मितं प्रयाणं वर विदुः ।
पुनरलिङ्गुगैरश्नादिभिः वृश्चिकृर्कमीनराशिभिर्उग्रगैः कृत्वा गमत्रयं न विदुरिति ॥ ५० ॥

स्वोदीरितै राशिभिरंगोर्गमे शीर्षोदयो यातुरभीष्टसिद्धिकृत् ॥

पृष्ठोदयो यानफलापकृद्यथा तथा क्वचिचायमलोलभोदयः ॥ ५१ ॥

स्वोदीरितैरिति ॥ शीर्षोदयो मिथुनसिंहान्यातुत्रावृश्चिककुंभ इति गमे गमने यातुर्नस्या
भाष्टसिद्धिकृत् स्यात् । कैः स्वोदीरितैर्नन्माद्वये राशिभिः किंभूतैरंगमे, प्रधानभावगतैः कृत्वा
पुनः पृष्ठोदयो मेघवृषप्रतु कर्कमकरमीना इति पृष्ठोदयमज्ञो यथा यातुर्धानफलापकृत् प्रयाण
फलनाशकृत्स्यात् ॥ तथाच पुन क्वचिदलोत्भोदयः स्थिरलग्नोदयोऽयं तथा यान-
फलापकृत्स्यात् ॥ ५१ ॥

यदाष्टमं संभवराशिलगतो गमांगमगापकरं तु यायिनः ॥

तच्छासिताराविनगौ तदातृदौ षष्ठं ६ समिष्टापदमातनोति ॥ ५२

अथ प्रयागे निषिद्धलग्नं दर्शयति—यदेति ॥ यदा संभवराशिलगतो गमांगं गमनलग्न-
मष्टमं स्यात्तदा यायिनो नरस्यागापकरं शरीरनाशकरं स्यात् ॥ तु पुनस्तच्छासितारौ
जन्मलग्नगमनलग्नस्वामिनौ इन्गौ सूर्यमेदलगतो तदाऽतृदौ मरणदायकौ स्याता । पुनर्वाचवा
जन्मलग्नतो गमनलग्ने षष्ठं तत् समिष्टापद मध्यकृत्वालिखितपदार्थेषु व्यापदं तनोति ॥ ५२ ॥

समुद्यतो जेतुमस्त्रिजं ब्रजेल्लभे जनुष्पार्थिवयोगयोजिते ॥

जनेश्वरो यः स हि सर्वमंपदो जित्वाहितव्रातमुपैत्यसंशयम् ॥ ५३

अथात्र जन्मराजयोगान्तर्यामिति—समुद्यत इति ॥ यो जनेश्वरो नृपतिरस्त्रिजं रिपुसमूहं
जेतु समुद्यत सन् ब्रमेत् गच्छेत् कस्मिन् जनुष्पार्थिवयोगयोजिते जन्मराजयोगयुक्ते
एतन्निधे त्रयं हि पुक्तांशं न नृणाडसशं निश्चिन अहितव्रात रिपुसमूहं जित्वा सर्वसंपदं
वर्मादे उपायं प्राप्नोति । अथवा न नृवोऽहितव्रातं जित्वा सर्वसंशयं संपदो यस्य स सर्वसंपदं
सन् उपैति स्वस्थानं समापति ॥ ५३ ॥

यदा हि ते राशितनूनिमीलने प्रयाणलभ्रेऽरिजनेऽरावुत ॥

उत प्रयाणोदयगैस्तदीश्वरैर्यायी जनो याति यमालयं तदा ॥ ५४

यदेति ॥ हीत्यवधारणे यदा ते राशितनून्मराशिर्जन्मलभ्रं च ताभ्यां निमीलनेऽष्टमराशौ उत वितर्के अरिजनेः शत्रोर्जन्मराशिजन्मलभ्राम्ब्यारौ पठराशौ प्रयाणलभ्रे चेद्यायी जनो यमालयं मृत्युं याति । उत यदा तदीश्वरैर्जन्मराशिजन्मलभ्रादष्टमराशिस्वामिभिः शत्रोर्जन्मलभ्रराशिभ्यां पञ्चमवनस्वामिभिर्वा प्रयाणोदयगैः प्रयाणलभ्रगतैः प्रयाणं भवति तदा यायी गमनशीलो जनो यमालयं मृत्युं याति प्राप्नोति ॥ ५४ ॥

सारी सूतौ व्योमचारी सलभ्रो राशियोऽसौ वेशराशिश्च राशेः ॥

स्वस्यादोषः पर्यवस्थातुरुच्चैः कालो यातुः संपदं संदधाति ॥ ५५ ॥

अथ मालिन्याह—सारीति ॥ सूतौ जन्मलभ्रे सारी बलयुक्तो व्योमचारी ग्रहः सलभ्रः प्रयाणलभ्रमूर्तिस्थः च पुनः स्वस्य राशेः सकाशात् योऽसौ वेशराशिः स निर्दोषो भवति तदा उच्चैरत्यर्थं पर्यवस्थातुः शत्रोः कालः स्यात् । यातुर्गमिनः संपदं दधाति पुष्पाति ॥ ५५ ॥

देहः कामः ७ बलः ३ गेहः ४ वैरिगैः ६ काव्यजीवयभराजमंगलेः ॥

यो जनो ब्रजाति योजनायुतं याति सोऽपि खलु तज्जयश्रियम् ॥ ५६ ॥

अथ रथोद्धतया प्रयाणलभ्रे ग्रहभावशुद्धिमाह—देहेति ॥ यो जनो योनायुतं योन नाना दशसदृशं ब्रजति गच्छति कैः कृत्वा काव्येति शुक्रगुरुचंद्रभासैः किंभूतैरोभिः देह-स्तनुपवन ? कामः सप्तमं ७ बलं तृतीयं ३ गेहं चतुर्थं ४ वैरिः षष्ठं ६ एषु गतैः खलु निश्चितं सोऽपि बलस्त्वज्जयश्रियं रिपुनयलक्ष्मीं याति प्राप्नोति ॥ ५६ ॥

शूराहितक्षिद्रद्विदार्यविग्रहोऽगमोदयोऽसौ प्रतिपक्षहा भवेत् ॥

अनीककामस्य हि नुस्तथोदयो विमानभावेपचयेनिमंगलः ॥ ५७ ॥

अथोपजात्याह—शूरेति ॥ तदा नुः पुरुषस्य अमौ गमः प्रयाग प्रतिपक्षहा वैरिवातनो भवेद्यदा गमोदयः प्रयाणलभ्रमस्ति किंभूतोऽसौ गमोदयः शूरः सूर्योऽहिते पष्ठे यस्मिन् स शूराहितः पुनः किंभूतश्छिद्रेऽष्टमे विद्वो यस्मिन् स द्वि-द्रवित् पुनः किंभूतः आर्यो गुरुर्विग्रहे तनुभावे यस्य स आर्यविग्रहः तथा पुनः किंभूतः विमानभावेपु दशमभावरहितेषु उपचयेषु त्रिपदैकादशमभावेषु ३६।११ ऐनिः शनिर्मंगलश्च यस्य स इति । किंभूतस्य नुः अनीककामस्य संग्रामाभिलाषिणः हि युक्तार्थे ॥ ५७ ॥

घनाऽरिद्विमानाऽनि हरीनजेंदवो घनारिमानानि समेत्य यायिनः ॥

ददत्युतेज्येऽगगतेऽर्थश्लभः ११ गाः परे यियासोरलमर्थलाभदाः ॥ ५८ ॥

घनेति ॥ हरि सूर्य इनज शनि इंदुश्रन्द्र एषा द्वे रविशानिचन्द्रा यायिनो नरस्य वनारि
मानानि दृढरिपुसन्मानानि ददति सर्वेषुपि दृढशत्रवो नमतीत्यर्थ ॥ किं कृत्वा वनारिमानानि वनं
प्रथम भवन १ अरि पठ ६ मान दशम १० एतानि समेत्य प्राप्य एते गता सत इत्यर्थ ॥
उतापवा इज्ये गुरौ अंगगते लग्नगते सति अपरे ब्रह्म अर्थरत्नाभ ११ गा मतोऽलमत्यर्थ
मर्थलाभदा स्यु कस्य यिसातोर्गमनाभिजापिणः ॥ ५८ ॥

कौशेऽभवेत्कमलिनीपरिणायकश्चेत्स्मारः ७

सवित्कविरिहाहवयानकाले ॥ यो ना प्रयात्यरि-

चमृभटकुंभिकुंभकंठीरवो भवति भूतलगीतकीर्तिः ॥ ५९ ॥

अथ वसंततिलकेनाह—कौशेति ॥ चेद्यदि कमलिनीपरिणायक अवजिनीपति
सूर्य कुशं जल तत्र भव कौशस्तरिपश्रतुर्थभावे भवेत् । पुन सवित्कवि
बुधयुक्तशुक्र स्मार सप्तमभावगतो भवेत्तदा इहारिमन् आहवयानकाले सप्तम
प्रयाणकाले यो ना पुमान् प्रयाति गच्छति स पुमान् अरिचमृभटा रिपुसैन्यसुभदा एव
कुंभिनो गभास्तेवा कुम्भेषु कंठीरव सिंहसमो भवति । किंभूत स भूतले गीता प्रसिद्धा
कीर्तियशो यस्य स ॥ ५९ ॥

मित्रोदयं सराजमदं स्वराज्यं राज्यं रिपोरिच्छति यो जनेशः ॥

नेतुं समेत्योदयमेवमीयात्तमादराद्वैरिजनेरितार्थः ॥ ६० ॥

अथोपजात्याह—मित्रेति ॥ यो जनेशो नृपो रिपो शात्रवस्य राज्य नेतुं गृहीतुमि
च्छति स नृपो मित्रोदय लग्नस्यसूर्य पुना राजमद सप्तमभावस्थानद पुन स्वराज्य
रवे धनभावे राज्यो बुधो यस्मिन् स त एवविधमुदय द्रष्टुं समेत्य प्राप्य ईयाद्गच्छेत् । नृप
किंभूत आदरात् वैरिजनेन ईरिता अर्पिता अर्या यस्मै स ॥ ६० ॥

क्ष्मापत्यपूर्वेषु पचभिर्ग्रहैरमित्रवार्मारुघनोद्यमाश्नुमैः ॥

नृपः स यो दिग्विजयोद्यम चरेत्सर्वसहानायकनीतमो भवेत् ॥ ६१ ॥

क्ष्मापत्येति ॥ यो नृपो दिग्विजयोद्यम चरेत् गच्छेत् के क्ष्माया भूमरपत्य मगल
क्ष्मापत्यपूर्वमौमादिभि पचभिर्ग्रहैः कृत्वा किंभूतैर्ग्रहादिभि अमित्र पठ ६ वाजेल चतुर्थ
मार कंदर्प सप्तम ७ घन शरीर प्रथम १ उद्यमस्तुतीय ३ षु गतै स नृप इह
लोके सर्वसहा भूमिस्तस्या नायका राजानस्तेभ्यो नाता गृहीता मा लक्ष्यो येन स
एवविधो भवेत् ॥ ६१ ॥

सराजमंत्रिमंगलक्रियोऽदयो जयाय वा ॥

ग्रहत्रयं यियासतः सकंठका १।१।७।१०५५ गमे ११गुभम् ॥६१॥

अथ प्रमाणाच्छ्रद्धसाह—सराजेति ॥ यियासतो गमनाभिलाषिणो नरस्ये सह राज-
मंत्रिमंगलेश्चन्द्रगुरुमौमेवर्तते यः स एवविध क्रियोदयो मेपलप्र जयाय भवेत् । वा पुनर्ग्रहत्रयं
चन्द्रगुरुमौमत्रय सह कंठकेन प्रथमचतुर्थसप्तमदशमभावेन वर्तते यः स चामौ आगमो लाभ
एकादशभावश्च तस्मिन् शुभ शुभकारकं स्यात् ॥ ६२ ॥

भवन्ति जातकोदिता महीशयोगसंचयाः ॥

त एव यानलग्ना यियासतां जयप्रदाः ॥ ६३ ॥

अथ राजयोगानभिष्टौति—भयतीति ॥ त एव महीशयोगसंचया राजयोगसमूहा
यियासता गमनाभिलाषिनराणा जयप्रदा विजयदायकाः स्युः ॥ किंभूता चान्तर्गन्मजात
कशास्त्रे उदिता उक्ताः । पुनः किंभूताः यानलग्नाः प्रयाणलग्ने आयाताः ॥ ६३ ॥

यथावलं महीशयुक् तथा बलं धराधवे ॥

प्रयच्छति प्रयाणगं तदेव दर्शयाम्यहम् ॥ ६४ ॥

यथेति ॥ यथा महीशयुग् राजयोगो यद् बल धराधवे नृपे प्रयच्छति ददाति तथाह तदेव
प्रयाणगं प्रयाणवेलाप्राप्त बल दर्शयामि प्रकटीकरोमि ॥ ६४ ॥

शशिनि मंदवति स्मरगेऽस्त्रमे ९ऽमरपुरोधसि पूष्णयजमे भवेत् ॥

उदयगे जनितोऽवनिपो गमे निखिलनिर्जितभूत उभूमिपः ॥ ६५ ॥

अथ द्रुतविलंबितेन राजयोगानाह—शशिनीति ॥ अक्विषो भूः निखिलनिर्जितभूतल-
भूमिपः सप्तस्वधिनितभूमंडलनूपो भवेत् । कस्मिन् सति गमे प्रयाणे जनितो गन्मनः स्मरमे
सप्तमभावे शशिनि च्छे किंभूते भद्रसति शनियुक्ते पुनः कस्मिन् अस्त्रमे धनराशो अमर-
पुरोधसि गुरो सति पुनः क जनमे मेगराशो पूष्ण मूर्ये किंभूते मूर्ये उदयगे
भूर्तस्थे सति ॥ ६५ ॥

मकर१०मंगलमंगलसच्छ्रयं रविजभाजमुपेत्य न नेति ना ॥

धनुषि९राजविकर्तनयोः स वै नरपतित्वमुपेत्याखिलेदिरम् ॥ ६६ ॥

मकरेति ॥ वै इति हेतौ स ना पुमात्तरपतित्वं भूत्वं न उपैति इति न द्वोनकारां प्रकृत्यर्थ
सूत्रयतः प्राप्नोतीत्यर्थः । किंभूत्वा मकरमंगल मकरराशिसंस्थमगत्र उपेत्य प्राप्य किंभूतं
मकरमंगल रविजभाज शनियुक्त पुनः किंभूत अंगे लभतो श्रौर्यस्य स न अगलमच्छ्रयं
पुनः क्रयोः सतो धनुषि यन्तुजो राजविकर्तनयो यद्वाक्ययोः सतो 'दृष्टतिविकर्तन'
इति हेमः ॥ किंभूतं नरपतित्वं अखिला समम्ना इंदिरा लक्ष्मीर्यस्मिस्तन् अखिलेदिरं ॥ ६६ ॥

धवलभासि मृगो१०दयशालिनि श्रितरसाभुवि भूषिभुस्त्र९मे ॥

भवति भास्वति पौरुपपावकज्वलितधेरिकुलोऽरिकुलो नरः ॥ ६७ ॥

घबलेति ॥ नरो भविर्भूषो भवति गमे प्रयाणे इति शेषः ॥ कस्मिन् मृगोदयशालि
मकरलग्नशोभायुक्ते घबलभासि चद्रे किंभूते घबलभासि श्रितरसामुवि आश्रितभौमे पुन कः
अस्त्रमे घनराशौ मास्वति सूर्ये सति किंभूतो नर पौरुषे प्रतापे एव पावके ज्वलितानि दास्य
वैरिकुलानि रिपुसमूहा येन स । पुन किंभूतो नर अरीणा शत्रवाना कु भूमिं लाति गृह्णा
इति उग्रत्वयेऽरिकुल इति ॥ ६७ ॥

यदि समेत्य विनेतुं मरिश्रियं सविधुतावुरिभोदयमीहते ॥

गुरुमदं ७ हरिशं ४ हरिजावंरं १० वसुमतीपतिराशु समाव्रजेत् ॥ ६८

यदीति ॥ यदि चेत् वसुमतीपतिर्भूषोऽरिश्रिय विनेतुं विनाशीकर्तुं गृहीतु
ईहते इच्छति तदा आशु शीघ्रं समाव्रजेत् गच्छेत् । किंकृत्वा सविधुतावुरिभोः
चंद्रसहितवृषलग्नमेत्य त्राप्य किंभूत तावुरिभोदय गुरुमदे सप्तमे यस्य स त गुरुमद पु
किंभूत हरि सूर्य शे चतुर्थे भावे यस्य स त हरिश पुन किंभूत हरिज शनिरेवरे दशम
यस्य स त हरिजावर ॥ ६८ ॥

मिहिरजन्मनि ना मकरो १० दये व्रजनि राजगुरुज्ञरसाभवेः ॥ सहज
रिः फ १२ नभो १० अहित ६ चारिभिर्नयति योऽजुर्नवीर्यविरोधिगाय ॥ ६९

मिहिरोति ॥ मिहिरजन्मनि शनौ मकरोदये मकरलग्नविषये सति यो ना पुमान् व्रजति मर्
कै कृत्वा राजा चद्र गुरु ज्ञो गुघ रसाभवो भौम एषा द्वे तै किंभूतै तै सहजस्तृतीय
रिः फ द्वादश १२ नभो दशम १० अहित पठ ६ एषु भावेषु चारिभिर्गमनशीलै स ज
अर्जुनवीर्यविरोधिगा नयति प्राप्नोति अजुर्नस्य पार्थस्य वीर्य पराक्रम इव पराक्रमो येषा
च ते विरोधिना रिपवश्च तेषा गा भूमिं नयति ॥ योऽजुर्नवीर्यविरोधिनामित्यपि पाठे स्पष्ट
यथा रुश्चित् बलिष्ठोऽजुर्नवीर्येण पराक्रमेण विरोधिना रोषशीला गा सौरभेर्यो वा नय
इत्युक्तिरेश ॥ ६९ ॥

अप १२ विशेषभुजा सयमामृजा धिपणधिष्यमृगाकवहं धनुः ॥

विदि वशोदय ६ भाजि यदा गमे हरिवलाखिलापकरो नरः ॥ ७०

ज्ञपेति ॥ यदा गमे प्रयाणे विपणो गुरु धिष्य शुक्र मृगाकश्चद्र एषा द्वे एत
वहति विमर्ति एतद्बहुयुक्त वनु स्यात् ॥ किंभूत वनु यमेन शनिना सह वर्तते य स सयम
चासौ असृग् भौमश्च तेन उपलक्षित । किंभूतेन सयमासजा सपेषु मीनेषु विशेष श्रेष्ठ सर्पा
शेषो मकरस्त भुनाक्ति इति भुक् तेन भुजा मकरराशिषुक्तेन तदा नर पुमान् हरिवला
नलापकरो भवेत् हरे सिंहस्य बलाभिव बल एषा ते च तेऽरयश्च तेषा वल वीर्य वला लक्ष
वाऽपकरोति हरवीति कस्मिन् सति वशोदयमानि कन्या उग्रयुक्ते विदि वुषे सति ॥ ७०

अनिमिषोदयः २३०ऽमृतदीधितौ करिकरे १०ऽसृजि पूष्णि सलेयभे ५ ॥
कलशवर्तिनि ११ योऽशुभुवि ब्रजेदाखिलमैलविलस्वमिहानयेत् ॥ ७१ ॥

अनिमिषेति ॥ यः पुमान् ब्रजेत् कस्मिन् प्रति अमृतदीधितौ चंद्रेऽनिमिषोदयगे मीनलग्नगते
पुनः क अष्टजि मौमे करिकरे मकरे सति पुनः क पुष्णि सूर्वे लेयभे मिहाराशौ मति पुनः
क अशुभुवि शनौ कलशवर्तिनि कुंभराशिभुके मति स इह जगति अवित्र संपूर्ण ऐलवि-
लस्य कुबेरस्य त्वं धनमिव धनं नयेत् प्राप्नुयात् ॥ ७१ ॥

मतिसखाश्रिततुंगपदोऽगगो गवि २ कर्वाडुविदो मिहिरोऽज १ गः ॥
यदि गमी लभते परसंपदं नरवरो स्वरोधितशात्रवः ॥ ७२ ॥

मतिसखेति ॥ यदि अंगगो लग्नगतः श्रिततुंगपदः उच्चस्थानगतः एवंविधो मतिसखा गुरुः
स्यात् । पुनः कर्वाडुविदः शुक्रचंद्रबुधाः गवि वृपराशौ स्युः । पुनरागो मेपराशिगतो मिहिरः
सूर्यः स्यात्तदा गमी पुमान् परसंपदं शत्रुलक्ष्मीं लभते प्राप्नोति । किंभूतो गमी नरवरः पुरुष-
श्रेष्ठः पुनः किंभूतः स्वर्णशब्देन रोषिताः क्षुभिताः शात्रवा येन स स्वरोधितशात्रवः ॥ ७२ ॥

अवि १ कुलीर ४ तुला ७ जितुमानि ३ चेद्विभुयुतानि समंदमृगो १० दये ॥
शयगतैव गतस्य नुरिंदिरा क्षितिभुजोऽतिभुजोत्कटतावतः ॥ ७३ ॥

अवीति ॥ चेद्यदि समंदमृगोदये शनियुक्तमकरलग्ने विभुयुतानि निजस्वामिभिर्युक्तानि अ-
वेकुलीरतुलानितुमानि मेपकर्कटुलामियुनानि स्युस्तदा गतस्य प्रयाणकारस्य नुः पुंसः शय-
गता एव हस्तगता एव इंदिरा लक्ष्मीर्भवति । किंभूतस्य नुः क्षितिभुजो भूमिभोक्तुः पुनः किंभू-
तस्य अतिभुजोत्कटतावतः प्रलंबभुजयोरुत्कटता तद्वत्स्तद्युक्तस्य ॥ ७३ ॥

संविदि भीरुघने १ कविमानभे १० ऽनु मद ७ राजगुरौ मति ५ मंगले ॥
गमनमाशु विधाय मतीन ५ जे वृणु नृवीर १० विरोधिजयश्रिय ३ ॥ ७४ ॥

सविदीति ॥ हे नृवीर नृणा मध्ये शूर त्व विरोधिजयश्रिय शत्रुजत्वादलक्ष्मीं वृणु
प्राप्नुयाः किंभूता आशु शीघ्रं गमन विधाय कस्मिन् भीरुघने कन्यालग्ने विदि वृष्युके
पुनः किंभूते कविमानभे दशमभावे शुके पुनः किंभूते अनु पद्मात् मरुत्पुरौ सप्तमभावे
चंद्रे गुणे च पुनः मतिमगले पंचमभावे नौमे पुनः मतीनने पंचमभावे नौमे सति सर्वाणि
भीरुघनेत्यस्य विशेषणानि ॥ ७४ ॥

सुखमगोगतयः क्रतुः केंद्रगाः १।४।७।१०। श्रितवि-

खोपचय ३।६।१०। क्षिखला ग्रहाः ॥ यदि भवंति

तदा गमकृजनाऽसहनसंचितरायमिहाश्रुते ॥ ७५ ॥

सुखेति ॥ यदि सुखेन मीयते इति सुखमाः 'सुखमा सुखमानि शोभन' इति हैम ।
अथवा सुखमा सौम्याश्च ते गोगतयो ग्रहाश्च ते सौम्यग्रहा क्रतुर्नवम ९ केंद्राणि
१।४।७।१० एषु गता भवति च पुन खला ग्रहा श्रितविखोपचयर्क्षा दशमवर्जितेषु उपचये
गता भवंति विगत ख दशम येम्य ३।६।११। इति तदा गमकृत् गमनकारको जन पुनः
इह जगति असहनै शत्रुभि सचिता मीलिता राय लक्ष्मी अश्रुते प्राप्नोति ॥ ७५ ॥

योगा कियंतां नृपनामभृताः प्रकीर्तिता ये भुवि हौरिकैः ॥

मयोदितास्ते त्वपरे विलोक्या जयाय यातु खलु जातकोक्ताः ॥ ७६ ॥

योगा इति ॥ हारिकै ह्योराज्ञानविद्विर्भुवि पृथ्व्या ये नृपनामभृता राजसन्नका या
प्रकीर्तिता मया ते कियतो योगा खलु निश्चित यातु प्रयाणकारकस्य जया
उदिता उक्ता तु पुनरपरे योगा जातकोक्ता विलोक्या ॥ ७६ ॥

महत्प्रयाणेऽखिलवर्णलोकेरमी प्रदृश्याः पृथुराजयोगाः ॥

तथा त्रिधाभ्यागमयानकाले सर्वत्र भावस्थितिखेटयोगाः ॥ ७७ ॥

अथ राजयोगानामुपसंहारमाह—महदिति ॥ अखिलवर्णलोकै चतुर्वर्णनैरमी ।
पृथुराजयोगा महत्प्रयाणे प्रदृश्या विलोकनीया । तथा त्रिधाभ्यागमयानकाले त्रिकि
प्रागप्रयाणसमये भावस्थितिखेटयोगा द्वादशभावस्थग्रहयोगा सर्वत्र विलाक्याः ॥ ७७ ॥

कलेवर १ कोशभस्मस्त्रवाहने ४ मंत्रोऽहितः ६

पद्धति ७ आयुऽमानसे ९ ॥ व्यापारभं १० लब्धि ११

रलब्धि १२ रस्त्यमी भावा विचिंत्या विबुधैर्गमोदयात् ॥ ७८ ॥

अथ प्रयाणलक्ष्णे द्वादशभावनामान्याह—कलेवरमिति ॥ विबुधैरिति ॥ अमी गमोद
प्रयाणोदया भावा विचिंत्या इति किं तानाह ॥ कलेवर शरीर १ कोशभ भाडारगे
धनभवन अस्त्र वानुष्क ३ वाहन ४ अनयोर्द्विद्वे मत्र आठोचन ५ अहित शत्रु
पद्धतिर्मागः ७ आयु ८ मानस चित्त ९ अनयोर्द्विद्व व्यापार, १० लब्धि
अलब्धिर्व्यय ११ ॥ ७८ ॥

सराजराजग्रहमदराहवो गमोदयस्था विसृजति चापद ॥

विराजंतोऽखिलसपदं नृणामरोपयाने सततं यियासताम् ॥ ७९ ॥

अथ द्वादशभावेषु प्रयाणलक्ष्णे प्रथमभावकलमाह—सराजात् ॥ सह ।
चद्रेग वर्जिते सराजौ च ते राजग्रहौ रविभूमौ च मद शनिश्चर राहुश्च

चंद्रयुक्तरविभौमशनिराहवो गमोदयस्थाः सततं निरंतरं यियासता गमनाभिलाषिणा
नृपाणामापदं विद्युजंति कुर्वति कस्मिन्नशेषयाने समस्तप्रयागे चपुनर्विराजः संतः
शुभग्रहाः अखिलसंपदं विद्युजंति शेषं योज्यं इति प्रयाणलघ्नप्रथमभावकलं ॥ ७९ ॥

**शुभा गमच्छि ददतीह सारगाः सारं हरंत्यन्यखगामिनो गमे ॥
सहोत्थगाः सर्वसमृद्धिदायिनोऽनिलाध्ववेगा निखिला उदीरिताः ॥८०**

अथ द्वितीयभावफलमाह—शुभेति ॥ सारगाः धनभावस्थाः शुभाः शुभग्रहाः गमच्छि
प्रयाणलक्ष्मीं ददति कस्मिन्निह गमे प्रयागे पुनरन्यखगामिनः पापग्रहाः धनस्थाः सारं
द्रव्यं हरंति ॥ अथ प्रयागे तृतीयभावफलमाह ॥ हि निश्चितं निखिलाः सर्वे अनिलाध्वनि
मरुत्पथे आकाशे वेगो गमनं एषा ते ग्रहाः सहोत्थगाः सहजभावस्थाः सर्वसमृद्धिदायिन
उदीरिता उक्ताः ॥ ८० ॥

**संतो वने ४ शं वितरंत्यशं परेऽपरे कवीज्येदुज-
तोऽपसिद्धये ॥ भवंत्यपत्येऽ गमिनोऽभ्रगामिनो
विरोहिणीशा निखिला रिपौ ६ हिताः ॥ ८१ ॥**

अथ प्रयागे चतुर्थभावफलमाह—संत इति ॥ वने जले चतुर्थभावे संतः शुभग्रहाः श सुखं
वितरंति ददति परे अपरेऽशुभग्रहाः अशं दु खं वितरति ॥ अथ प्रयागे पंचमभावफलमाह ॥
अपत्ये पंचमभावे कवीज्येदुजतः शुक्रगुरुबुधेभ्यः सकाशात् अपरेऽन्ये रविचंद्रभौमशनयो-
ऽपगता सिद्धियेभ्यस्तेऽपसिद्धयो निष्कला भवंति । अर्थात् शुक्रगुरुबुधाः सिद्धिकारका भवंति ॥
अथ प्रयागे षष्ठभावफलमाह ॥ रिपौ षष्ठभावे विरोहिणीशाश्चंद्ररहिता अखिला अभ्रगामिनो
ग्रहाः हिता हितकारिणो भवति गमिनः पुंस इति सर्वत्रापि योज्य ॥ ८१ ॥

**जयं दधत्यार्यविदिंदवो मदे७ मदं परे पालयितुं सुशक्तयः ॥
न यानजं चात्तरि८वितिसतोऽगिरा गिराप्तये चात्कृतोऽपरे ग्रहाः ॥८२**

अथ प्रयाणलघ्ने सप्तमभावफलमाह—जयमिति ॥ मदे सप्तमभावे आर्यविदिंदवो गुरुबुध
चंद्राः जयं दधति पुष्पंति पुनर्मदे सप्तमेऽपरे रविभौमशुक्रशनयो यानजं प्रयाणप्राप्तं पुमासं
पालयितुं रक्षणाय न सुशक्तयो न समर्था भवंति गता नरः क्षयं यातीत्यर्थः ॥ अथ प्रयागे
ऽष्टमभावफलमाह ॥ अत्तरि मृत्यौ अष्टमभावे विद् बुधः सितः शुक्रः च पुनरगिरा गुरुश्रैते
गिराप्तये वाणीप्राप्तये देशलब्धये वा भवंति 'गीस्तु वाचि सरस्वत्या दुर्गायां ककुभि स्पृता'
इति महीपः ॥ च पुनरष्टमे भावेऽपरे ग्रहा अतृकृतो मृत्युकारकाः स्युः ॥ ८२ ॥

**नेनैनिराजारतमांसि भाग्यं भाग्याश्रिताऽनीह दिशंति यातुः ॥
सिद्धये परेऽकार्यमानम१०स्थास्त्वपाटवायायुशुभाः शुभाः स्युः ॥८३॥**

अथ शार्दूलविक्रीडितेन रात्रौ पंचदशमुहूर्ताधिपानाह—शाजेति ॥ शः शिवः १
अजाधिरजपाद २ अहिर्बुध्न्यक. ३ पूषा ४ दत्तो ५ यमः ६ अनलोऽग्निः ७ अजो ब्रह्म
८ इंद्रुः ९ अदितिः १० इनबंधो गुरुः ११ जिनो विष्णुः १२ रविः १३ त्वष्टा १४ महा
चलाख्यो वायुः १५ 'पृषदश्वो महाबलः' इति हैमः । एषां ब्रह्मे बहुवचनं सदा निशि रात्रौ
एते क्षणेशाः मुहूर्तनायकास्तिथिमाः पंचदशसंख्याः स्युरत्रापि नक्षत्राणि ग्राह्याणि ॥ ९० ॥

आर्यम्णस्तरणौ विधौ विधिलवो रक्षोलवःक्षमाजनौ पैत्र्यो
धौमनिकेतनः क्षण इमेऽसद्रौहिणेयेऽष्टमः ॥ जीवे यातुज-
लक्षणाबुशनसि ब्राम्ह्याग्रजौ भास्करो शार्वो वैपधरो
गमे बुधवरैर्हेयास्तथा मंगले ॥ ९१ ॥

अथ रव्यादिवारेषु त्याज्यमुहूर्तानाह—आर्येति ॥ तरणौ रविवारे अर्यम्ण. सूर्यस्या
यं आर्यम्णो लवो मुहूर्तो हेयस्त्याज्य एवं विधौ चंद्रवारे विधिलवो रक्षोलवश्च द्वौ पुन
क्षमाजनौ धौमवारे पैत्र्य. पूर्वजलव. १ धौमनिकेतनोऽग्निर्संबधिलव इमौ द्वौ पुन रौहिणेये
बुधवारेऽष्टममभिनिदसदुष्ट पुनर्जीवे गुरुदिने यातु राक्षमो जल च तौ क्षणौ लवौ पुन-
रुशनसि शुक्रवारे ब्राम्ह्याग्रजौ ब्रह्मपूर्वजसंबधिलवौ पुनर्भास्करो शनिवारे शार्वो रुद्रसंब-
धिलवश्च बुधवरैरिमे लवा गमे प्रयाणे तथा मंगले विवाहादौ हेयास्त्याज्याः ॥ ९१ ॥

यद्विष्यं हि यथा गतौ विकलितं तस्मिस्तदीये क्षणे
यानं मानपरं गमे भवति नो मध्ये क्षणे दक्षिणां ॥
यायाच्चापरदिक्षु तत्र गमनं सिद्धयै सदा या क्रिया
यस्मिन्मे गदिता तदक्षविरहे स्यात्तत्क्षणेऽपीष्टदा ॥ ९२ ॥

अथैषा व्यवहारनाह—याद्विष्यमिति ॥ हि निश्चितं यद्विष्य नक्षत्र यथा गतौ गमने
निगदितं तथा तस्मिन् नक्षत्रे तदीये क्षणे तस्य नक्षत्रस्य लवे यान प्रयाण मानपरं
श्रेष्ठ भवेत् । तस्मिन् गमे पुनः पुमान् मध्ये क्षणेऽभिनिन्मुहूर्त्ते दक्षिणा दिशं नो यायात् ।
च पुनस्तत्राभिनिन्मुहूर्त्तेऽपरदिक्षु दाक्षणावर्जितदिक्षु गमनं सिद्धयै स्यात् । पुनर्यास्मिन् मे
नक्षत्रे सदा या क्रिया गदिता प्रोक्ता पुनस्तदक्षविरहे तात्क्रियोक्तनक्षत्राभावे तत्क्षणे
तस्य नक्षत्रस्य मुहूर्त्तेऽपि सा क्रिया इष्टदा स्यात् ॥ ९३ ॥

मिश्रैरलोलैः प्रथमान्हि भैः क्षणेर्न दारुणैर्म-
ध्यादिनेऽपराण्हके ॥ क्षिप्रैः प्रदोषे मृदुभि-
स्तमीदले क्रूरैर्निशांते च चलैर्गमो भवेत् ॥ ९३ ॥

अथोपजात्या प्रयाणे क्षणनक्षत्रे कालनिर्णयणाह—मिश्रैरिति ॥ प्रथमान्हि पूर्वाह्नके
मिश्रैरलोलैः स्थिरैर्भैर्नक्षत्रैर्गमो गमनं न मध्यदिने दारुणैः क्षणेर्भैर्गमो न पुनरपराण्हके

क्षिप्रैः क्षणैर्भैर्गमो न पुनः प्रदोषे यामिनीमुखे मृदुभिर्गमो न स्यात् । च पुनस्तन्नीदले
 ऽर्द्धरात्रे क्रूरैर्गमो न पुनर्निशांते चरैर्गमो न भवेत् ॥ ९३ ॥

इति प्रसन्नास्तु विशेषकालतस्ताराः समस्ता गमने वभाण यः ॥

अतोऽन्यकालानुगतास्तदन्वयान्मतं तदीयं यदनुद्धतं वत ॥ ९४ ॥

अथात्र कस्यचिन्मतमाह—इति प्रसन्नेति ॥ यः कश्चित् गमने प्रयाणे तुरित्य-
 वधारणे विशेषकालतः समस्तास्तारा नक्षत्राणि वभाण जगौ किंभूतास्तारा इति
 प्रकारेण प्रसन्ना निर्दोषाः अतःकारणात् पुनः किंभूतास्तारास्तदन्वयान्तरसद्भावात् अन्यका-
 लानुगता अन्यसमयप्राप्ताः वत वितर्के यतः कारणात्त्वदीयं मतमनुद्धतं नीतिगतं ॥ ९४ ॥

दधिघृतफलमीनक्षौद्रगोरोचनाञ्जध्वजमुकुरपयोन्नोष्णी-

पभृंगारवीणाः ॥ कुसुमधवलधान्यछत्रशंखाजनाम्बु-

ज्वलदनलनृत्यानिभाश्वशुक्लोऽक्षकन्याः ॥ ९५ ॥

अथ मालिन्या काव्यत्रयेण दक्षिणगान् शुभसूचकशकुनानाह—दधीति ॥ दधि
 घृतं फलानि मीनो मत्स्यः क्षौद्रं मधु गोरोचना गोपित्तं ओषधिश्च अञ्जं कमलं ध्वजः
 पताका मुकुरो दर्पणः पयो दुग्धं अन्नं उष्णीषं मुकुटः ' भृंगारः कनकालुका ' इति
 हैमः ॥ शुक्लकुम्भ इति रत्नमाला ॥ वीणा वीपवती कुसुमानि पुष्पाणि भवलधान्यं छत्रं
 शंखः अंजनं कज्जलं अस्त्रं घनुरादि ज्वलदनलो निर्धूमोऽग्निः नृत्यानि शिविका इभो हस्ती
 अनुन्मत्तः अश्वो घोटकः शुक्लोऽक्षः श्वेतवृषभः अचक्रः कन्या कुमारी एषां द्वंद्वे ॥ ९५ ॥

फलकुशवसुसिद्धार्थाक्षतछागमृत्ताः सजलकलशवेश्या-

रत्नभद्रासनानि ॥ नकुलसुरभिभूपाव्यालभक्ष्याखु-

विप्राः सतनयवनिता व्याघ्राटकीरेक्षुभूपाः ॥ ९६ ॥

फलैति ॥ फलानि मदनफलानि कुशो दर्भः वसु द्रव्यं सिद्धार्थः श्वेतसर्पः अघ्नता
 लाजाः छागोऽजः मृत्ता शुभमृत्तिका सजलकलशो नक्षत्रपूर्णकुम्भः वेश्या गणिका रत्नानि
 भद्रासनं सिंहासनं नकुलः सुरभिर्धेनुः भूषालंकारः व्यालभक्ष्या मयूराः आसुः मूषकः
 विप्रौ द्वौ वहव्यो वा नत्वेकः सतनयवनिता पुत्रसहितस्त्री व्याघ्राद्यो भागद्वानपशी कीरः शुकः
 इक्षुः अखंडितदंढः भूपो राजा एषां द्वंद्वे ॥ ९६ ॥

दूर्वाकरीपांकुशदीपकौपधीःसमिच्च धौतांबरवर्धमानकौ ॥

दृष्ट्वेह वद्वैकपशुर्गमे नयेदेतान्यभीष्टान्यथ सच्यगानितु ॥ ९७ ॥

अधोपनात्याह—दूर्वेति ॥ दूर्वा कगीपः गोमयं अंकुशः दीपकः ओषधिः आसा समाहारद्वंद्वे
 एकत्वं च पुनः समिन् एभः तृ पुनः धौतांबरः प्रक्षालितवस्त्ररत्नकः वर्धमानकः शरावः । यदुक्तं

श्रीहर्षकविना ' भ्रमयत्यामित विदर्भजानननीराजनवद्धमानकं' इति ॥ अथवा बहुपुत्रादि-
परिवारयुत पुरुष कदैकपशु रज्जादिना बद्धएकादिशुभ्रग इह गमे प्रयाणे पुमान् एतानि
शकुनानि अर्भीष्टानि दृष्ट्वापसव्यगानि दक्षिणगतानि नयेत् कुर्यात् ॥ ९७ ॥

मृदंगभेरीमृदुशंखनादान्वेदध्वनिं भंगलगीतघोपान् ॥

श्रीवाद्यवीणानकवेषुशब्दान् श्रुत्वा च याता लभते गमर्द्धिम् ॥९८॥

अथ वाद्यशकुनान्याह—मृदगेति ॥ याता पुमान् गमर्द्धिं प्रयाणलक्ष्मीं लभते प्राप्तेति
किं कृत्वा मृदग मुरज भेरी दुदुभि मृदुर्भेदलभत्यादिवादित्र शख कबु एषा द्वे एषा
शब्दान् च पुनर्वेदध्वनिं पुनर्मंगलगीतघोपान् पुन श्रीवाद्यं वीणा घोषवती आनक पटह
वेषुर्वश एषा द्वे एषा शब्दान् श्रुत्वा । वाद्यभेदो बहुधा यतो मृदगो मृण्मय काष्ठमयश्चे
त्यादौ तेन सुधिया विचार्य पुनरुक्तदूषणा एका शका हया ॥ ९८ ॥

रलावला शकारिका शिवा पिका कपोतकी क्रौंच्यनुगंधमृषिका ॥

स्यात्पिंगला वासकगोधिका सदा यियासता वामविभागगा वरा ॥९९॥

अथ वामभागगतशकुनान्याह—रलेति ॥ रलावला आरे काशकापी लोढी अथवा नडु
विशेषः शूकरिका 'सूचरी' इति भाषा । शिवा सगाली पिका कोकिला कपोतकी पारावती
क्रौंचि अनु पश्चात् धमृषिका छुदरी गधमख्या' इति हैम । पिंगला भैरवी चीवरी भाषा
आवासकगोधिका गृहगोधिका यियासता पुसा वामविभागगा एषा सदा वरा स्यात् ॥ ९९ ॥

भासो मृगशिक्षरपिप्पलाख्याः श्रीकठशाखा मृगपुष्कराख्याः ॥

शुभा यियासोरपसव्यगाः स्युर्वशाभिधा ये पतगास्तथा ते ॥१००॥

अथ दक्षिणगतशुभशकुनान्याह—भासेति ॥ भासः शकुंतपतिविशेषः 'भासे शकुंतको
यष्टो' इति हैम ॥ मृग शिक्षरो मृगविशेषः पिप्पलश्चटकविशेषः ऋक्षो भरुक श्रीकठः
चापः शाखामृगो वानरः पुष्कराख्य सारतः पुष्कराख्य कुरकर' इति हैमः ॥ यियासो
रपिप्यत पुम एते अपमव्यगा दक्षिणगताः शुभाः स्युः । तथा पुनर्ये रशाभिधाः स्त्रीमज्ञका
पतगा दक्षिणस्तऽपि दक्षिणगा शुभा ॥ १०० ॥

निशाटनारिष्टकपोतदुर्गागोभायुवार्ध्राणसरासभाख्याः ॥

विनिर्गमे वामगता वरा स्युः प्रवेशने दक्षिणभागसस्थाः ॥ १०१ ॥

अथ निर्गम प्रवेशे च शकुनविवेकतामाह—निशेति ॥ निशाटो पृक् अरिष्ट काक
कपोता रक्तलोचनः वरा तेषामजिका गामायु मृगाः रार्ध्राणमः खट्वा रामभाष्य एते
विनिर्गम वामगता वरा स्युः । पुनः प्रवेशने दक्षिणभागसस्था वराः स्युः ॥ १०१ ॥

शस्ता यदा याति वनौकसो मृगास्तदौजसंख्यानुमिताः प्रदक्षिणं ॥
गमे गमो यानकृतासुतांगिनामशेषयानाखिलभेदसिद्धये ॥ २ ॥

अथ विपमसख्यया शकुनान्याह—शस्तेति ॥ यदा वनौकसो वानरा मृगाश्च
ओजसंख्याप्रमाणा यानकृता नराणा गमे प्रयाणे दक्षिणभागं याति तदा शस्ताः स्युः । उत
वितर्के यानकृतामंगिनां गमोऽशेषयानाखिलभेदसिद्धये स्यात् ॥ २ ॥

असिद्धये यानकृतां गुडौपधिह्रीवाहितैलास्थिवसोपलाहिताः ॥ ✓

पिचव्यजंवालतुपामयिश्रमिप्रभ्रष्टचर्मप्रतिरूपभूतयः ॥ ३ ॥

अथ काव्यद्वयेनाशुमशकुनान्याह—असिद्धेति ॥ यानकृता पुंसामिद्वये निष्फलाय
एते स्युस्तानाह ॥ गुडः इक्षुरस औषध स्त्रीवो नपुंसको अहिः सर्पः तैलं अस्थिवसा मेदः
'तेनो जे गौतमं वमा' इति हैमः ॥ उपलः पापाणः अहितः शत्रुः एषा द्वद्वः पिचव्यः
कार्पासः 'कार्पासस्तु वादरः स्यात्पिचव्य' इति हैमः ॥ जंवालः पंक्तः तुपो धान्यकोशः
'तुषो बुधासे कडेगर' इति हैमः ॥ आमयी रोगी श्रमी क्लमयुक्तः प्रभ्रष्टो विकलः चर्मप्रति-
रूपभूतिः चर्मकारः ॥ ३ ॥

आम्लं कटुक्षारतृणांधभस्मभृत्प्ररोपिनन्नांगविमुक्तकेशिनः ॥

शुधालुवंध्यारजका रजस्वला विण्मूत्रगोधाराशदारुजहकाः ॥ ४ ॥

आम्लमिति ॥ आम्लं कटु क्षारः तृणानि घास अंधो गताक्षः भस्मभृत् भस्मवारी
रोपी क्रोधो प्ररोधी इति पाठांतर नन्नागो वस्त्ररहितः विमुक्तकेशिनोऽस्यतकेशाः शुधालुः
गुधितः वंध्या रजको निर्गेजकः रजस्वला ऋतुयुक्तास्त्रां विट् विष्टा मूत्रं गोधा निहाका
॥ विक्रा शशः दारु काष्ठ जाहको गात्रसकोची ॥ ४ ॥

इहासितान्नाजिनलोहतस्करा विनासिकांगारखरोट्ट्वाहनाः ॥

कुञ्जस्त्वयोजीवनफांटमाहिषा मुंडो भुगेतानि भवंत्यसंपदे ॥ ५ ॥

इहेति ॥ असितान्नं कृष्णधान्य अजिनं चर्म लोहं तस्कराः विनासिकः छिन्ननासिकः
अगारा अग्निनाद्धिग्वाः रवरवाहनः उट्ट्वाहनः कुञ्जो हीनागः तु पुनरयोजीवनी लोह-
कारः फाट तर्कं माहिषः कासारः माहिषारूढो वा मुंडः केशरहितः भुक् भक्ष्य एतानि
शकुनानिव्यसंपदे दुःखाय भवति ॥ ५ ॥

आवासदाहं स्खलितं च रोपता कुटुंबवादं धनहानिमातृवं ॥

भुगाहवं कासरसंगरं गमे ह्यवाप्य कष्टं नखिदष्टमेति ना ॥ ६ ॥ ✓

अथाशुभसूचकशकुनान्याह—आवासेति ॥ ना पुमात् गमे प्रयाणे कष्टमेति नमेति
किंवा आवासदाहं गृहज्वलन स्खलित वाहनादीनां स्खलनं रोपता क्रोधात् उत्रवादं

कुट्टये परस्परकलहं धनहानिं आतं वं स्त्रीधर्मं भुगाहवं भक्षकयुद्धं कासरसंगरं महिष-
नखिदष्टं सारमेयादिदंष्ट्राविदीर्णं चावाप्य प्राप्य हीत्यवधारणे ॥ ६ ॥

नखिध्वनिं च क्षुतमत्र रोदनं भस्त्रास्वनं दारुविदारणस्वनं ॥

अयःशिलाताडनमोतुकुद्रवं श्रुत्वैति याता परिपंथिविग्रहम् ॥ ७ ॥

अथाशुभशकुनान्याह—नखीति ॥ अत्र याता पुमान् परिपंथिविग्रहं शत्रुकलहमे
'दुर्हृत् परिपंथिकपंथिनौ' इति हैमः ॥ किं कृत्वा नखिध्वनिं नखरायुधाना शब्दं च पु-
क्षुतं छिद्धां रोदनं भस्त्रास्वनं चर्मप्रसेविकायाः शब्दं दारुविदारणस्वनं भिद्यमानकाष्ठशब्दम्
शिलाताडनं लोहशिलाकुशनं ओतुकुद्रवं विडालविहितशब्दं च श्रुत्वा ॥ ७ ॥

समुद्यते गंतुमरं नरे स्यात्स्वप्नो विरुद्धो यदि दुष्टभाषणं ॥

गुरोर्नाज्ञान्यविरोधवार्ता तदा गमो नागमहेतुरंगिनः ॥ ८ ॥

अथ विरुद्धस्वप्नादीनशुभशकुनान्याह—समुद्यतइति ॥ अरं शीघ्रं यदि चेत् नरे पुंसि ये
समुद्यतेऽप्युद्यमवति विरुद्धो दुष्ट. स्वप्न स्यादथवा दुष्टभाषणं वा गुरोः पित्रादेरना-
मा म्रम इति लक्षणा वा अन्यविरोधवार्ताऽन्यैः सह विद्वेषवार्ता स्यात्तदा गमः प्रयाणं
गिन. पुंसोऽनागमहेतु पुनरावर्तनहेतुः अलाभहेतुर्वा स्यात् ॥ ८ ॥

यांगारगशा ज्वलिता च धूमिता तदाश्रिता ये शकुनाः शकुंतजाः ॥
कुर्युस्तदाशाभ्रमवारवर्णतो विवर्णभावं गमनं यियासुपु ॥ ९ ॥

अथागारादिदिशाश्रितान् शकुनान्निष्कलान् दर्शयति—यांगारेति ॥ या आशा दिग् अग-
रगा १ ज्वलिता २ धूमिता ३ चास्ति तदाश्रिता तथा दिशा आश्रिता ये शकुनाः शकुंतजा-
पक्षिणाता भवेयुस्ते शकुना यियासुपु पुसु गमन विवर्णभावं श्यामभाव कुर्युः ॥ कस्मात्
दाशाभ्रमवारवर्णतः सा च आशा तदाशा तस्या भ्रमो यस्य स चासौ पारश्च तस्य वर्णते
रागात् 'वैवर्ण्यं कालिकाभाश्रु' इति हैमः ॥ पुनरमुनैवोक्त 'रघुवशे विवर्णभावं स स भूमि-
पालः' इति ॥ अथ अभातरादगारादिदृश्यानि लिख्यंते 'रानन्यताईयामादि यावद्यत्ना
र्द्धं दिने । एव यामोदयो भानु पूर्वाद्यष्टदिशो भ्रमेत् ॥ १ ॥ दिनरात्रिप्रमाणेन यामना-
तु तद्भवेत् । तन्मानेन भ्रमेकानुर्दिशोऽष्टौ प्रहराष्टके ॥ २ स्याज्ज्वालिनी सूर्यगुक्ता दग्धा च रविगो-
द्विज्ञता । गम्या धूमवती ज्ञेया तिलो दीप्ता इमा दिशः ॥ ३ ॥ ताम्यः पचमिका याता
शातास्तिलः प्रकीर्तिताः । शेष दिशाद्वयं मिश्र यथासन्नस्वभावक ॥ ४ ॥ विपुवत्सस्मिते सूर्ये
ज्वालिनी वासवो दिशा । दग्धाशा शाकरी ज्ञेया धूमिता पावकी मता ॥ ५ ॥ कर्काद्यगने
सूर्ये ज्वालिनी गूलभृदिशा । दग्धा सोमदिशा ज्ञेया शक्राशा धूमिता तदा ॥ ६ ॥ मरुता
द्यशके सूर्ये पावकी ज्वालिनी भवेत् । सहस्राशदिशा दग्धा यमाशा धूमिता भवेत् ॥ ७ ॥
वासराताष्टभागे च निशाद्यप्रहरार्द्धके । ज्वलन्त्यपि गता गम्या दग्धा धूमवती दिशा ॥ ८ ॥
अशुभाः स्युर्दिशो दीप्ताः शुभाः शाताः प्रकीर्तिताः । पदिशा द्विनयं मिश्र यथासन्नस्व-

यत् ॥ ९ ॥ ज्वलिताद्यष्टकांष्ठानां प्रमाणार्थं भणाम्यहं । सूर्यवारवशाच्चक्रं दिग्भिशेकद्वन्द्वकं
 ॥ १० ॥ चतुरस्र भवेच्चक्रं मध्येऽष्टदिग्भिर्भेदनं । सप्त सप्त खिलेद्रेसास्तद्वाह्ये दिग्चतुष्टये
 ॥ ११ ॥ षष्ठे बाह्ये भवत्येवं समास्तत्र समन्विताः । भागा रेखातरालस्थाश्चतुर्विंशतिसंख्यकाः ।
 ॥ १२ ॥ दिक्प्राच्यां सप्तरेखासु स्थाप्या द्वादश राशयः । कर्कादिभिमुनातास्ता दक्षिणो-
 च्चरमार्गगाः ॥ १३ ॥ त्रिपुः स्थान्मध्येरेखाया तुलामेपाद्यत्रासेत् । भवेदीशानरेखातः कर्काद्यं
 दक्षिणायनं ॥ १४ ॥ भक्त्याग्नेयरेखातो मकराद्युत्तरायणं । एवं तच्छेपरेखासु राशीना
 स्याद् द्विकं द्विकं ॥ १५ ॥ रेखारेखांतराले च त्रिंशद्भागान् प्रकल्पयेत् । राशित्रिंशद्वि-
 भागास्ते चक्रदिशांगभोजकाः ॥ १६ ॥ भागेनवतिसंख्यैस्तैर्दिगैकैका भवेदिह । तदर्द्धांशै-
 र्दिशांर्द्धै स्यान्निर्माणं त्रिंशदंशकैः ॥ १७ ॥ कुंभार्द्धे पश्चिमं मीनभेपवृषादिमंडलं । एते
 प्राची नवत्यंशैर्मानावुत्तरचारिणि ॥ १८ ॥ वृषार्द्धे पश्चिमं कामकर्कासिंहादिमदं । एतेन-
 वतिसंख्याशैर्जायते शाकरी दिशा ॥ १९ ॥ सिंहार्द्धे पश्चिमं कन्या तुले वृश्चिकप्र गृदिशं ।
 पुनः प्राची भवत्येतैः सूर्ये दक्षिणचारिणि ॥ २० ॥ वृश्चिकस्त्यदलं चाप मृगे कुंभा-
 दिमंडलं । दिग्ग्रेयी भवत्येतैर्भागेनवतिसंख्यकैः ॥ २१ ॥ एवं राशिवशाद्भानुर्षत्र स्यात्
 त्रिंशदंशकैः । ततः पूर्वाशपृष्ठाशान् दहेत् पंचाब्धिसंख्यया ॥ २२ ॥ ज्वलत्पृष्ठाशद्यष्टस्था
 दग्धांशाः खाकसंख्यया । ज्वलत्पूर्वाशकाग्रस्था नवत्यंशाश्च धूमिताः ॥ २३ ॥ यद्दिने यत्र
 गश्यंशे विपुषादौ स्थितो भवेत् । उदयादि तद्दशादि याति सव्येन भास्करः ॥ २४ ॥
 द्युरभिना तथा वामः कृत्वा पलमयं च तत् । नवत्यात्पलैर्भुक्तिरेकैकाशस्य जायते
 ॥ २५ ॥ एवं वामवशाद् भानुर्षत्र काष्ठांशके स्थितः । तत्रोक्ताशकमानेन दिग् ज्वाला
 दग्धधूमिता ॥ २६ ॥ चक्रमध्ये भवेन्नेरुः सूर्यस्तस्य प्रदक्षिणं । भूमावहर्निशं भुंक्ते दिशौऽष्टौ
 प्रहराष्टके ॥ २७ ॥ अग्न्योन्यमार्गचारेण भानुर्याति दिने दिने । एवं भवति मार्गाणा-
 मशीत्या संयुतं युतं ॥ २८ ॥ तद्दिने मार्गतो गत्वा रविर्यस्यां दिशि स्थितः । तत् प्रभृति
 नामानि विज्ञेयानि दिशाष्टके ॥ २९ ॥ ज्वलिता धूमिता छाया जला कर्दमिता धरा ।
 भस्मांगारवती ज्ञेया सूर्ययुक्ता दिशा क्रमात् ॥ ३० ॥ वयो बंधः सुखं राज्यं लाभः क्षेमं
 भयं रुजः । ज्वलिताद्यासु, काष्ठासु फलं स्याच्छकुनोदये ॥ ३१ ॥ ज्वलितादिदिशैकैका
 त्रिधा ज्ञेया क्रमेण तु । तासां नामानि वक्ष्येऽहं चतुर्विंशतिसंख्यया ॥ ३२ ॥ ज्वलिता ज्वा-
 लिनी ज्वाला चैवं प्राज्वालिनी त्रिधा । संधुलिता च धूमावा धूमिनी च त्रिधा परा
 ॥ ३३ ॥ छाया मिश्रा च शुभा च त्रिधा छाया दिशा मता । शीतला हैमकी चैव तुपारी
 च जला त्रिधा ॥ ३४ ॥ गडुला च कला पंका चेदि कर्दमितात्रयं । सस्नेहा शाद्वया
 शेपा चैवं च त्रिविधा धरा ॥ ३५ ॥ रेणुश्च भस्म तापः स्यादिति भस्मान्वितात्रिकं । दग्ध-
 वाहा निदासी च चैवमंगारिणी त्रिधा ॥ ३६ ॥ चतुर्विंशति नामानि प्रोक्तानि च क्रमेण
 तु । ष्यक् ष्यक् फलं चासा वक्ष्यते शकुनोदये ॥ ३७ ॥ घातं मृत्यु रुज चैव बंधं हानिर्नि-
 भ्रमौ । मोहं चैव सुखं लाभ धनार्तिं राज्यमुन्नतं ॥ ३८ ॥ अपिपेकं तथा राजनयाद्

पुत्रसपद । स्त्रीलाभं भोगवृद्धिं च विदेशं निग्रह तथा ॥ ३९ ॥ भगं चैव तथा काष्ठ सताप
शोकमेव च । प्राप्नुवति रुमादेव शकुनान्मानवा फल ॥ ४० ॥ प्राक्त यत्प्रहराष्टके रवि
दशादग्धादिकाकाष्ठक तस्यैकैकदशास्त्रिधा क्रमवशाद्देदाश्चतुर्विंशतिः । तेषा नामनिदान
भावजफलं विंदति ये शाकुने ते जानति फलस्य तस्य विवर हालहल चामृत ॥ ४१ ॥
इति दिशाप्रकरण अथातरादवमेध ॥ ९ ॥

छायोरजध्वजसुभूरुहतोरणेषु क्षीरद्रुमांघ्रानिकटेषु मनोहरोर्व्या ॥

प्राप्ताः प्रसन्नकलशाः शकुना यियासोरारामशालसुरभूकुलशांतदिशुः १०

अथ वसंततिलकेन शुभस्थानेषु प्राप्तशकुनान् दर्शयति—छायेति ॥ छायाऽनातप
उरज गृह ध्वज पताका सुभूरुह शुभवृक्ष तोरण एषा द्वेद्रे एषु पुन क्षीरद्रुमो राना
दनादि अबु जल निकट समीपदेश एषु पुनर्मनोहरोर्व्या शुभभूमौ पुन आराम उपवन
शालो वृक्ष प्राकारश्च सुरकुल चैत्य भूकुल नद्यादितट जातदिशो ज्वलितादित्रयात् अन्य
दिश शाता आसा द्वेद्रे तासु एतत्स्थानेषु प्राप्ता ल०ग शकुना यियासोर्नरस्य प्रसन्नेन
हर्षेण कलेन मनोहरशब्देन श सुख येभ्यस्ते प्रसन्नकलशा स्यु ॥ १० ॥

**भस्मास्थिशुष्कपतितद्रुमदग्धभिन्नक्षोपीरुहावकरकंटाकिविडूसासु ॥
आहुः सदा शकुनमार्यवरा निरर्थं व्यर्थं तथाप्यशकुना गमनं प्रकुर्युः ॥ ११**

अथाशुभस्थानेषु लब्धशकुन व्यर्थं दर्शयति—भस्मेति ॥ आर्यवरा शाकुनिका बुधा
सदा शाकुन निरर्थं निष्फलमाहु कासु भस्म रक्षा अस्थि शुष्क पतितश्च द्रुम, दग्धो
भिन्नो विदारितश्च क्षोणीरुहो वृक्ष अवकर कटकी बदर्यादिवृक्ष विडू विद्या रसा भूमि
एतासु तथाऽशकुना अपि गमन व्यर्थं प्रकुर्युः ॥ ११ ॥

**शांताश्रयो मिथुनतांडवभक्ष्यचंचुतारप्रयाणयम-
दिग्रववार्विलासाः ॥ वामस्वनच्छदविलाससुशाल-
रोहाः श्यामाविचेष्टितमिहाभिमुखीति रम्यम् ॥ १२ ॥**

अथ पोतकीशकुनमाह—शांतेति ॥ इह प्रयाणेऽभिमुखी श्यामा पोतकी दुर्गादेवी इति
नामांतराणि इति विचेष्टित रम्य सिद्धं कार्यं गभिन इति शेष । किंपूता श्यामा शाताश्रया
शाता शुभा आश्रयाः स्थानानि यस्या सा । यथोक्त अथातरे 'प्रासादः पर्वतो हर्म्यं प्राकारो
मंदिर मठ । यत्रिकाचउक यंत्र प्रतीली विद्या वेश्मकी ॥ सत्रागार प्रया गोल गोष्ठह नवगोमय ॥
कोष्ठागार गृह कोश टंकशाद्या घटीगृह' । इत्यादि श्लोकेरष्टाविंशत्याधिकशत मितानि
शातस्थानानि उच्छ्र्वि । शुभस्थानमिता इत्यर्थ । अथवा शातदिगाभिता ऋष्टायेनेत्यपिश
०दार्थ । पुन किंभूत श्यामाविचेष्टित मिथुनेनि मिथुन दपत्योर्द्वि ताडव नर्तन भक्ष्ये चचुर्म
इपचचु तार शुभनाद 'तारोत्युच्चैर्चने' इति हेम । प्रयाणयमादिगुरव प्रयागार

दक्षिणदिशि शब्दः वर्जुजलेषु विलासः क्रीडनं एताः चेष्टा यस्याः सा समासे समप्रपदं पुनः किंभूतं । इयामाचेष्टितं वामेति वामे भागे स्वनः अथवा वामो मनोहरः स्वनः शब्दः यस्याः छेदेषु पर्णेषु विलासः क्रीडा यस्याः सा सुशाले शुनवृक्षे रोहः आरोहणं यस्याः सा समासे समप्रपदं । अथवा इति इयामाचेष्टितं शुभमिति किं शाताश्रयमित्यादि शांताश्रयो मियुनेति वामस्वन इति च पाठोपि शुभः । यतः ' उत्साहसन्मुखत्वं च सन्मुखं शुभवीक्षणं । उत्फुल्लास्यप्रसन्नत्व रोमाचोन्नतनं धृतिः ॥ १ ॥ औदार्यं स्थिरता धैर्यं प्रकटत्वं सकामता । उद्यमः खेदनं प्रीतिरुच्चाश्रयमुनादता ॥ २ ॥ एभिरष्टादशैर्भेदैर्भावः शातोऽभिधीयते ' इति ग्रंथांतरेप्युक्तं ॥ १२ ॥

अतोऽन्यथा चेष्टितमीप्सितापहं दुर्गाकृतं यायिनि पुंसि संततं ॥

समस्तयानेष्वपि शाकुनं नयं प्रद्रष्टुमर्हं गमकामसिद्धये ॥ १३ ॥

अथ इयामादुश्चेष्टितमशुभं दर्शयति—अतइति ॥ उक्तचेष्टितात् अन्यथा विपरीतचेष्टितं दुर्गाकृतं संततं सदा ईप्सितापहमभिलषितघातकं भवति कस्मिन् यायिनि गमनशौले पुंसि यतः ' पराङ्मुखत्वं संकोचो मुखबंधोऽथ ईक्षणं वैकल्यं सैन्यता निद्रानाशश्चासौ विचेष्टिता ॥ १ ॥ वियोगो विस्वरत्व च नीचस्थानाश्रमस्थिता । अधःपातोऽगभंगश्च कंपनं धुननं प्रयं ॥ २ ॥ एभिरष्टादशैर्भेदैर्भावो दीप्तोऽभिधीयते । दुष्टोऽसौ शौभने कार्ये दीप्ते दीप्तविनाशकः ॥ ३ ॥ इति शाकुननिर्णयं शाकुनं नयं समस्तयाने सर्वप्रयाणे प्रद्रष्टुमर्हं योग्यं स्यात् । किमर्थं गमकामसिद्धये गमनकार्यफलप्राप्ते ॥ १३ ॥

प्राणायामान्नत्र पंच५स्मरन्ना यायादाप्ते शाकुने

वै विरुद्धे ॥ दि१०द्द्विमांस्कृत्वैवं द्वितिये तृतीये

घ्न १५ प्रख्यान्नो चतुर्थे गमः स्यात् ॥ १४ ॥

अथ शाङ्गिन्या गमनसमये दुष्टे शाकुने जाते यत्कर्तव्यं तदाह—प्राणोति ॥ वै पादपूर्तौ तत्र गमने ना पुमान् विरुद्धे दुष्टे शाकुने आप्ते जाते सति पंचप्राणायामान् श्वासोच्छ्वासरोधनानि स्मरन् यायात् गच्छेत् । प्राणायामस्तु यतः ' दक्षिणे रेचयेद् वायुं वानेन पूरितोदरं । कुम्भेन धारयोनित्यं प्राणायामं त्रिदुर्बुधाः ' ॥ १ ॥ इति ॥ अनर्गतेष्टदेवभावना इत्यर्थः ॥ एव द्वितिये वारे गमने विरुद्धे शाकुने सति दिद्द्विमान् दशसंख्यान् प्राणायामान् कृत्वा गच्छेत् । एव तृतीये वारे घ्नप्रख्यान् पंचदशसंख्यान् कृत्वा गच्छेत् । एव चतुर्थे वारे विरुद्धे शाकुने गम प्रयाणं न स्यात् ॥ १४ ॥

उल्कापातोपप्लवस्फूर्जथुस्त्वे धाराकंपे गर्जितेऽकालजेऽब्दे ॥

शंपापाते वैकृतेऽगादिभूते पक्षं हित्वाऽतो महद्यानमाहुः ॥ १५ ॥

अथोत्पातादौ प्रयाणविलंबं दर्शयति—उल्केति ॥ आर्याः • अत उत्पतात् पक्षं हित्वा त्यक्त्वा महधान वृद्धप्रयाणमाहुः कथयन्ति । कस्मिन् सति उल्कापात आकाशात् ज्वालापतनं उपप्लव उपरागः स्फूर्जयुर्वज्रनिर्घोषः 'अतिभीः स्फूर्जयुर्ध्वनिः' इति हेमः ॥ अकस्मात् खे महाशब्दो जायते स स्फूर्जयुः स्मृतः एषां भावे तत्रप्रत्ययस्तस्मिन् पुनर्धाराकारे भक्षणे पुनरकालनेष्ट्रे मेघे गर्जिते सति पुनः शोषापाते विद्युत्पाते 'चलाशपाऽचि रप्रभा इति' हेमः । पुनरगादिभूते वृत्तादिभूते वैकृते विकृतिभावं प्राप्ते सति ॥ १५ ॥

गमो विवाहाननमंगलागमे न स्यात्समाशोचनकालसंभवे ॥

समागतैः श्रोत्रियमित्रराजभिर्वा तन्निवृत्तौ क्रियते गमोद्यमः ॥१६॥

अथोपजात्या'इष्टादिवस्तुनि समागते प्रयाणविलंबं दर्शयति—गमइति ॥ गमः प्रयाण न स्यात् कस्मिन् विवाहाननमंगलागमे उद्वाहमुखमंगलकार्ये समागते पुनः समाशोचनकालसंभवे सूतकसमये प्राप्ते सति पुन कैः श्रोत्रियमित्रराजभिः छादसमित्रनृपै समागतेरायातैर्वा कृत्वेति तन्निवृत्तौ मंगलादिसपूर्णे श्रोत्रियादित्थस्थानगते गमोद्यम क्रियते पुतेति शरः ॥ १६ ॥

हरित्यसौ केतुरुदेति यस्यामियादिलार्योऽरिजयाय तस्या ॥

न तूदयद्वादशधिष्ण्यकाले पुच्छभ्रमाशं गमनं तथैव ॥ १७ ॥

आथोदितकेतुदिशि प्रयाणविलंबं दर्शयति—हरिताति ॥ यस्या हरिणि दिशि असौ केतुरुदेति तस्या दिशि असौ इत्यार्यो भयो न इत्याद्य गच्छेत् । कस्यै अरिजयाय कस्मिन् सति उदयद्वादशधिष्ण्यकाल केतोरुदयादारभ्य द्वादशधिष्ण्यकालः द्वादशराशिराशु कोऽर्थः केतुऽगमराशित सप्तर्षिशनिःपञ्चके चदपरिवर्तनं यावत्तस्मिन् तु पुन पुच्छभ्रमाशं पुच्छभ्रमणदिग्गत गमनं तथैव तास्काऽऽ न स्यात् ॥ १७ ॥

सुरशुद्धिलब्धिर्गमवासेरे यदा गंतुं न शक्नोति यथादशावशान् ॥

प्रस्थानयानं प्रवसेद्विधाय राद् मध्यभद्रं फलसिद्धिहेतुमत् ॥ १८ ॥

अथ प्रस्थानमोचनं दर्शयति—सुशुद्धीति ॥ यदा न राद् नृप शुद्धिऽऽत्त सत्या गम वासेरे प्रयाणदिने गतुं न शक्नोति तस्मान् यथादशावशान् यथाप्रयाणशान्तन नृ प्रस्थानस्य यान प्रयाण विधाय प्रस्थानयान विधाय प्रस्थानं तूना प्रवसेत् पथिकमात्रं पृथ तिष्ठेत्त्यर्थः । निभूत प्रस्थानयानं मध्यभद्रं मध्ये मद्रं तस्याग यस्य तः पुन क्रिभूत फलसिद्धिहेतुमत् सुप्प्रत्यय ॥ १८ ॥

वृहद्गमे चापशतावधेर्विदुर्धनुःशतार्धात्तु समे निजस्थितेः ॥

प्रस्थानमूर्ध्वं विद्युथा वरं मितेऽखपंचविंशत्यवधेःम्वयं मृतम् ॥ १९ ॥

अथ प्रस्थानमोचने सर्पादानात्—वृहद्गमइति ॥ विद्युताः पंचविंशः वृहद्गमे चापशतावधेः म्वयं मृतम् इति शतार्धमत्र प्रस्थानं वरं विद्युः । एव तु पुन समं प्रयागे शतार्धात् पञ्चाशच्छतं

ऊर्ध्वं पुनर्मिते लघुप्रयाणेऽस्त्रपंचविंशत्यवधे पंचविंशतिधनुषोऽग्रे किंभूतं प्रस्थान स्वयं कृतं आत्मना विहितं कस्याः सकाशात् निजस्थितेर्निजस्थानाद्गृहादित्यर्थः ॥ १९ ॥

प्रस्थानयेद्वाहमिलाधिपोऽथवा हेति सपूगावरपुस्तकं द्विजः ॥

विडर्थयुक्तावरमन्यविद् सदा सशालिचैलं त्वपरैवरादिकम् ॥ २० ॥

अथ नृपादीनां भिन्नप्रस्थानविधिं दर्शयति—प्रस्थानेति ॥ सदा इलाधिपो भूपो वाह धोटकमथवा हेति शस्त्रं प्रस्थानयेत् प्रस्थानं कुर्यात् । करणे भिन्नत्ययांतः । द्विजो विप्रः सपूगावरपुस्तके पूगफलयुक्तवस्त्रं पुस्तकं च प्रस्थानयेत् । विद् परम अर्थयुक्तावर द्रव्ययुक्तं वस्त्रं प्रस्थानयेत् । अन्यविद् शूद्र सशालियुक्तवस्त्रं प्रस्थानयेत् । तु पुनरपरे कारुकादयोऽवरादिकं वस्त्रादिकं प्रस्थानयेत् ॥ २० ॥

प्रभूतभूपालकिरीटघृष्टपद्धराधिभूरश्वगजौ तु शैविरौ ॥

शालाधिपालः शिविरं वह्निर्नयेद्यत्राद्युपादावधिगा शुभा स्थितिः ॥२१॥

अथ नृपादीनां प्रयाणाविधिमाह - प्रभूतेति ॥ प्रभूतानां बहूनां भूपालानां किरीटैर्मुकुटैर्घृष्टौ उक्तेजितौ पूनितौ पादौ यस्य स चासौ धराविभूश्चक्रवर्ती अश्वगजौ वह्निर्नयेत् निभूता अश्वगजौ शैवरो शिविरे पटमंडपात् नयेत् पुनः शालाधिपाले दुर्गाधिपः शिविरं पटमंडपादिकं वह्निर्नयेत् ॥ यात्रायाः प्रयाणस्य धुं जिनस्य गदशत्रुर्वागस्तदवधिगा तत्प्राप्ता स्थितिः शुभा स्यात् एकप्रहरमात्रमित्यर्थः ॥ २१ ॥

याता यायादालकाशा पुरोऽन्हि मध्यान्हे कामर्द्धये पौरुहूर्ती ॥

केनाशीमन्नापराणहे निशीथे पाथोनाथाशामिवाशाधिनाथः ॥२२॥

अथ शालिन्योत्तरादिषु प्रयाणवेलां दर्शयति—यातेति ॥ यत्र प्रयाणे याता पुमान् पुरोऽन्हि पूर्वाण्हे कामर्द्धये कार्यमिद्धये अलकाशा उत्तरा यायात् ॥ एव मध्यान्हे पौरुहूर्ती पुरुहूतस्यद्रस्येय ता दिशः पुनरपराणहे केनाशी वीनाशस्य यमस्येय दिग् ता पुनर्निशीथे पाथोनाथो जलपतिर्वरुणस्तस्याशः पाश्र्वाभा क इव आशाधिनाथ इत्यथा निजनिजाशाधिनाथो जिना दिशः कार्यसिद्धये व्रजति ॥ २२ ॥

याने येन प्राश्यमुक्तं न युक्तं तारावाराशोदितं

यत्तदुग्रः ॥ तत्तत्प्राग्याशागते नुर्विगोथस्तस्मात्सम्य-

ग्वारदिक् प्राश्यमर्हम् ॥ २३ ॥

अथ प्रयाणे नक्षत्रास्य दूषयन् वारदिक्प्राश्यं द्रवयति—यान इति ॥ याने प्रयाणे येनाचार्येण यत् तारावाराशोदितं नक्षत्रवारकाद्यसु स्फुटं प्राश्यं मध्यमुक्तं प्रोक्तं तद्

न युक्त यतो नुः पुरुषस्य उग्रो महान् विरोधः स्यात् । किंभूतस्य नुः तत्तन्नक्षत्रोक्त वा-
रादिप्रोक्त च प्राश्यं भुक्त्वा आशायां गतिर्गमनं यस्य स तस्येति । कथं विरोध उच्यते
यतो नक्षत्रप्राश्यमन्यदिति तस्मात् कारणात् सम्यग् वारदिक् प्राश्यमर्हं योग्यं स्यात् ॥ २३ ॥

मज्जिकाघास्युक् पायसं कांजिकं संशृतक्षीरमुत्साभवं सद्दधि ॥

द्रागपक्वं पयः प्राश्य तैलोदनं गम्यतेऽर्कादिवारेषु धाराभृता ॥ २४ ॥

अथ स्रग्विण्यार्कादिवारेषु प्राश्यमाह—मज्जिकेति ॥ धाराभृता भूयेन द्राक्, शीघ्र
गम्यते गमनं क्रियते किंत्वाऽर्कादिवारेषु मज्जिकाद्य प्राश्य भुक्त्वा यथा रविवारे म-
ज्जिका शिखरीणीं ' शर्करादधिमरीचकपूर्वैरामिश्रिता रसालाया तु मज्जिता ' इति हैम ॥ म-
ज्जिता इति शब्दप्रभेद । मज्जिका तु वैद्यामरश्चेति ॥ सोमवारे आघास्युक् पायस घृतयुक्त
रमाद्य एषा समाहारैकत्व भौमवारे काजिकामारनालं बुधवारे संशृतक्षीर पक्वं पयः शृत
शब्दोऽत्र श्राक पाके इति धातोरदादेः । किंभूतं पय उत्साभवं गम्य ' उत्साभारोहिणीः
इति हैमः । गुरुवारे सद्दधि गम्य शुक्रवरेऽपक्वं पय ज्ञानिवारे तैलोदन तिलान्न ॥ २४ ॥

कौशिकाशागमे प्राश्यमाज्यं भवेन्मंजु तैलोदनं शामिनीदिश्यनु ॥

मीनविस्त्रं पयःपालकाष्ठागमे सौरिभेयीपयो राजराजस्य हि ॥ २५ ॥

अथ दिक्प्राश्यमाह—कौशिकेति ॥ कौशिक इद्र कौशिकाशागमे पूर्वस्या गमनं
आज्य घृत प्राश्य भक्ष्य मनु भवेत् । अनु पश्चात् शमनस्य यमस्येय दिक् शामिनी तस्यां व-
शिणस्या तैलोदन प्राश्य पुनः पय पाटो जल्पतिर्वरणस्तस्य वाटा तद्रूपे मीनकि-
मस्यरुपिर प्राश्य पुनः राजा गुल्फ ' यक्ष पुण्यननो राजा ' इति हैम ॥ तस्य राज-
स्वामी कुबेरस्तस्य दिशि उत्तरस्या सौरिभेयीपयो गोक्षीर प्राश्यं भवेदिति हि युक्तार्थ ॥ २५ ॥

ऐर्त्री समारुह्य गजं नराधिभूरियादरं स्यदनमांतिक्कीमिह ॥

तुरंगमं दिग्बिजयाय वारुणीं नृयानकं हि प्रति नारवाहिनम् ॥ २६ ॥

अथोपजात्या दिग्श्रेण्यानि वाहनान्याह—ऐर्त्रीमिति ॥ अरं शीघ्रमिह गमे नराधिभूर्नृपा ग-
समारुह्य ऐर्त्रीं दिशं पूर्वामियान् गच्छेत् । एव स्यदन रथ ममारुह्य आतिर्गं दिशं दक्षिण-
गच्छेत् । तुरंगममथ समारुह्य वारुणीं पश्चिमा दिशं गच्छेत् । नृयानकं शिविका समा-
नरवाहनस्य पुत्रस्य इयं दिशं नारवाहनी नामुत्तरा प्रति गच्छेत् ॥ २६ ॥

बृहद्रमोक्ते समयेऽबुभोदये सितदुमत्र्यन्दि विदूषणे भवेत् ॥

यानोत्तमसंश्च सप्तवारुणेर्ग्रहोर्भीष्टेर्जलयानमुत्तमम् ॥ २७ ॥

अथ नल्पयात्राशुद्धिमाह—वृहदिति ॥ बृहद्रमोक्ते समये वृहद्रमयाणोक्तदात्र नश्य-
नल्पयाणमुत्तम भवत् । अ बुभोदये नलगदिल्ले पुन मित शुक्र इद्र मरीः

रेषामन्दि दिने किभूते विदूषणे दृषणरहिते च पुनः कैरानोत्तमसैः प्रयाणश्रेष्ठ-
 किभूतैः यानोत्तमसैः सवातवारुणैः वातः स्वाती वरुणस्येदं शतभिषक् आभ्यां
 सहवर्तमानैः पुनः कैरभीष्टैर्ग्रहैर्जलस्येदं यानं उत्तमं श्रेष्ठं भवेत् ॥ २७ ॥

राजा नरः प्राकृतकोऽपि वा यो मानानुगो त्दृष्टमनाः प्रयायात् ॥

शुभांवरो भूपितभूषणांगो नयेदसौ याननयेन लक्ष्मीम् ॥ २८ ॥

अथ प्रयाणोत्सुक्येन सफलतां दर्शयति—राजेति ॥ यो राजा नरो वा प्राकृतकोऽपि
 दृष्टमनाः प्रनोदितचित्तो मानानुगः सन्मानप्राप्तः सन् प्रयायाद्गच्छेत् सोऽसौ राजा याननयेन
 प्रयाणकरणेन नीत्या वा लक्ष्मीं संपदं नयेत् प्राप्नुयात् । किभूतो राजा शुभांबरः पुनः किभूतो
 राजा भूषणभूपितांगः ॥ २८ ॥

गमं विमृश्येति करोति यो नरो दिगीश्वरानिष्टसुरान्नभश्चरान् ॥

स्मरन्प्रणम्यादिभुवो वरीकृतानुपैति राजाखिलयानसंपदम् ॥ २९ ॥

अधोपसंहारेण गमनसमयव्यवहारमाह—गममिति ॥ यो राजा इति पूर्वोक्तप्रयाण-
 नीत्या विमृश्य विचार्य गमं गमन करोति किं कुर्वन् दिगीश्वरान् दिक्पालान् इष्टसुरान्
 निजेष्टदेवान् नभश्चरान् ग्रहाश्च स्मरन् किं कृत्वा आदिभुवो विप्रान् वरीकृतान् दत्तदक्षिणां
 प्रणम्य स राजाऽखिलयानसंपदमुपैति प्राप्नोति ॥ २९ ॥

गुरुशनोज्ञेदुदिनेषु वारुणानिलश्रविष्ठेज्यमृदुस्थरोडुभिः ॥

याता विरिक्तान्यकुयोगविष्टिर्मेर्नभाजि लग्ने गमनस्थलं विशेत् ॥३०॥

अथ प्रथमप्रयाणवासस्थानकमाह—गुर्विति ॥ गुरुः उशनाः शुक्रः ज्ञो बुधः इदुः एषां
 दिनेषु याता पुमान् नृमानलग्ने नरराज्ञौ गमनस्थलं स्थेयस्थानं विशेत् प्रविशेत् । कैः कृत्वा
 ऋणं शतभिषक् अनिलं स्वाती श्रविष्ठा धनिष्ठा इज्यः पुष्यः मृदुसंज्ञभानि स्थिरसंज्ञोडुनि
 षा द्वेष्टे एतैः किभूतौविरिक्तास्तिथयः अन्यकुयोगाः विष्टिः—अशावासी विगता येम्य-
 तानि तेः ॥ ३० ॥

स्थानं प्रविश्य क्रियते प्रवासिना ततोऽन्ययानं च चरोदये वरं ॥

सदन्दि चेद्विक्त्समयेंदुभरिगो प्रवेकदिग्राशितमीशमंडले ॥ ३१ ॥

अथ गमनस्थलादग्रे अन्यप्रयाणशुद्धिमाह—स्थानमिति ॥ प्रवासिना पथिकेन पुंसा
 यानं प्रविश्य ततः स्थानादवरं श्रेष्ठमन्ययानं इतरप्रयाण क्रियते कस्मिंश्चेद्यदि चरोदये
 रलग्ने च पुनः सदन्दि शुभग्रहदिने किभूते सदन्दि दिक् च ममयश्च इंदुभीरुर्नक्षत्रं च
 तानि गच्छतीति उभयपथे तस्मिन् पुनः किभूते सदन्दि प्रवेकं प्रधानदिग्राशिम्या तमीश-
 ण्डले चंद्रविंशं यस्मिंस्तत् सन्पुषोऽर्थजभायेत्यादि 'अनुत्तरं प्राग्रहरं प्रवेकं' इति हेम. ॥ ३१ ॥

निजं पुरं याननिवर्तितो नरो जीवादिपंचद्युषु संविशेदसौ ॥

सवासवक्षिप्रमृदुद्भुवेष्वथ स्थिरोदये शुद्धलयांत्यकंटके ॥ ३२ ॥

अथ पुनरायाते निजपुरप्रवेशमुहूर्तमाह—
आयातो नरोऽसौ निज पुरं संविशेत् प्रविशेत् । कपु जीवादिपंचद्युषु गुरुशुक्रशनिरविचंद्रवारे
किंभूतेषु सवासवेत्यादि वासव धनिष्ठा क्षिप्रमृदुद्भुवसज्ञानि एभि सहितेषु पुन स्थिरोदयं
स्थिरलग्ने किंभूते स्थिरोदये शुद्धलयांत्यकंटके दूषणरहिता अष्टम < द्वादश १२ कटक
मावा १।४।७।१०। यस्मिन् स तस्मिन् ॥ ३२ ॥

न द्वादशी पक्षतिदर्श ३० सप्तमी ७ रिक्ता ४।९।१४ तिरि-
क्ता ७ जदिनेष्वतत्र कृत् ॥ विविष्टियोगेषु पुरप्रवेशनं
त्ववामवामैः शकुनैर्विलोमगैः ॥ ३३ ॥

अथ पुरप्रवेशे दुष्टतिथ्यादीन् यज्यं पक्षाह—
रुद्र स्यात् शुभरुद्रियर्थ ॥ कपु द्वादशी पक्षति प्रतिपत् दशोऽमावासां सप्तमी रिक्ता
स्तिथय एताभ्योऽतिरिक्तेषु यमितेषु अत्रदिनेषु चाद्रदिनेषु किंभूतेष्वनदिनेषु वि
विष्टियोगेषु विष्टिर्जातयोगेषु तु पुनरवामवामैरपसंघसव्ये शकुनैर्विलोमगैः कृत्वा अथवा
वामे दक्षिणामगे वामैः शुभैर्विलोमगैः शकुनैः 'तत्र शास्त्र कुल तत्र तत्र सिद्धोपचक्रिया ।
तत्र सुखं नष्टं तत्र तत्र पवनसाधनं' ॥ १ ॥ इत्यनेकार्थ ॥ ३३ ॥

विधाय वामं शुभमणिं निवेशयेदवाममिंदु हरिदाननर्क्षं ॥

उतोदयर्क्षभ्रमगं तथा गमी सूर्यान्वयोऽस्तोदयशैलग् पुरा ॥ ३४ ॥

अथ सूर्यवशोद्भवनूपस्य प्रवेशविधानमाह—
सूर्यवशो रक्षाऽस्ति तदासौ पुरं निवेशयेत् प्रविशेत् । किंभूते वामं शुभमणिं सूर्यं
विधाय तथाऽवाम दक्षिणभागमिंदुं विधाय । किंभूतं सूर्यं हरिदाननर्क्षं पूर्वदिशि
तथा उदयर्क्षं, उदयो लग्नराशिस्तस्य भ्रमणगत कोऽयोऽष्टमराशित आरभ्य पश्च
राशिषु वर्तमानोऽर्क्षे पूर्वाभिमुखगृहे प्रविशता वामो भवति । एव पश्चमराशित आरभ्य
पश्चम राशिषु गतोऽर्क्षो दक्षिणामिमुखे गृहे प्रविशता वामो भवति । त्रितीयात् तच्च गत
पश्चिमाभिमुखे गृहे वामो भवति । एतादृशात् तच्च गत उत्तराभिमुखे गृहे वामो भव
तीत्यर्थः । तथास्तोदयशैलग्नमस्तान्न गेदवाच्यं गत पुरमपि प्रविधाय प्रविशदित्यर्थः ॥ ३४ ॥

भवत्यसौ चेदिति चंद्रवगज पुरस्तदावेगनकेऽन्यथोदित ॥

दिने दिनेगान्वयभ्रूपति गत्र निर्गोद्वगी च निवेशनाद्वरम् ॥ ३५ ॥

अथ चंद्रवदाद्वरं स्य प्रवेशविधिमाह—
भवत्यसौ चेदिति चंद्रवगज पुरस्तदावेगनकेऽन्यथोदित ॥ चंद्रादे असा चंद्रवगजा गत
भवति तदासौ रामा ॥ ३५ ॥ आरभ्य प्रवेशयेत् पूर्वदिशि निर्गोद्वगी च निवेशनाद्वरम् ॥ शुभमणिं

कृतोपयामोऽथ पुमान् गृहित्वं वृद्धापनादीपदिने समेति ॥

यथासतारायुति राजवीर्यं तमीमुखानंदितमेपलम्ने ॥ ९१ ॥

अथ दीपवृद्धापनमाह—कृत इति ॥ अथ कृतोपयामो विहितविवाहः पुमान् वृद्धापनात् दीपदिने दीपमालिकायां गृहित्वं गृहस्थाश्रमभावं समेति प्राप्नोति कस्मिन् यथासतारायु-
ति राजवीर्यं यथायोगप्राप्तनक्षत्रयोगचंद्रबले तमीमुखानंदितमेपलम्ने रजनोमुखसमृद्धमेपलम्ने
प्रभाणाश्विनांतर्दृशः दीपोत्सव इति भावः ॥ ९१ ॥

आदित्यदैत्यार्चितपादपुष्करौ हितौ तु नैत्यादिह हंसलीनगू ॥

खगोपरागो हरिःगो हरिप्रियो दीपोत्सवस्त्रीगृहवेशने हितः ॥ ९२ ॥

अथ दीपोत्सवस्त्रीगृहवेशने गुर्वस्तादिकं निर्दोषमाह—आदित्येति ॥ अदित्यवधारणे
आदित्या देवाः दैत्या असुराः एभिरार्चितं पादपुष्करं पूजितं पादपंकजं ययोस्तौ गुरु-
शुक्रौ नैत्यादिस्यत्वादिह दीपदिने हंसलीनगू हंसो सूर्ये लीना गावः किरणा ययोस्तौ अस्त
गतावपि द्वितौ शुभौ स्थाना । खगोपरागः चंद्रसूर्यग्रहण इरोरंद्रस्य प्रियो गुरुर्हरिगः सिंहरा-
शिगो हितः शुभः स्यात् कस्मिन् दीपोत्सवस्त्रीगृहवेशने स्पष्टं ॥ ९२ ॥

दीपद्युवृद्धापनकृत्यसंभवो दैवाद्यदा स्याद्विपमे विवाहतः ॥

उक्तक्षणाद्याखिलकालभूपिते गोधूलिलग्ने समयेऽपि तद्धितम् ॥ ९३ ॥

इति श्रीकविकाळिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे विवाहाध्यायस्त्रयोदशः ॥ १३ ॥

दैवादीपवृद्धापनभावे वधूप्रवेशे विवेकमाह—दीपेति ॥ यदा दैवात् दीपद्युवृद्धापनकृ-
त्यसंभवो दीपने वृद्धापनकृतेरसंभवः स्यात्तदा विवाहतो विपमे समये वर्षे तत् वधूप्रवे-
शनं हितं शुभं स्यात् कारिमन् उक्तक्षणाद्याखिलकालभूपिते एतादृशे गोधूलिकल्पे सति
कोऽर्थः पोष्ठशदिनानंतरं विपमवर्षे विपमभासे विपमदिने च वधूप्रवेशः कार्यः पंचवर्षानंतरं
विपमवर्षादिनियमो नास्ति किंतु दोषरहिते काले वधूप्रवेशो विधेय इति ॥ ९३ ॥

इति श्रीपौर्णिमार्याद्यप्यभावस्तविरचितार्या श्रीकालेदासकृतज्योतिर्विदाभरणस्य मुक्तो-

पिकावा विवाहाध्यायस्त्रयोदश ॥ १३ ॥

वस्त्रालंकारधारणाध्यायः ॥ १४ ॥

अयोपयामादनयोरनंतरं कालेऽशुकार्लकृतिधारणं त्रुवे ॥

सद्रूपणे भूपणधारिणी प्रिया नृभूपणे दुपणदायिनी यतः ॥ १ ॥

अथ विवाहकरणानंतरं वस्त्रादिधारणशुद्धिवर्तते ऽनोऽलंकाराध्यायसंबन्धमाह—अयो इति ॥
अथानंतर उपयामाद् विवाहानंतरनयोरनयोर्वस्त्रधारणं शुक्रांतुपेयार्गं नृभूपणधारणं

निजं पुरं याननिवर्तितो नरो जीवादिपंचद्युषु संविशेदसौ ॥

सवासवक्षिप्रमृदुघ्रुवेष्वथ स्थिरोदये शुद्धलयांत्यकंठके ॥ ३२ ॥

अथ पुनरायाते निजपुरप्रवेशमुद्धर्तमाह—निति ॥ याननिवर्तित प्रयाण कृत्वा आयातो नरोऽसौ निजं पुरं संविशेत् प्रविशेत् । कपु जीवादिपंचद्युषु गुरुशुक्रशनिरविचंद्रवारेषु किंभूतेषु सवासवेत्यादि वासव धनिष्ठा क्षिप्रमृदुघ्रुवसज्ञानि एभिः सहितेषु पुनः स्थिरोदये स्थिरलग्ने किंभूते स्थिरोदये शुद्धलयांत्यकंठके दृषणरहिता अष्टम < द्वादश १२ कटक चावा १।४।७।१० यस्मिन् स तस्मिन् ॥ ३२ ॥

न द्वादशी पक्षतिदर्श ३० सप्तमी ७ रिक्ता ४।९।१४ तिरि-
क्ताब्जदिनेष्वतंत्रकृत् ॥ विविष्टियोगेषु पुरप्रवेशनं
त्ववामवामैः शकुनैर्विलोमगैः ॥ ३३ ॥

अथ पुरप्रवेशे दुष्टतिथ्यादीन् वर्जयन्नाह—न द्वादशीति ॥ पुरप्रवेशेन अनत्रकृत् तु ल
कृत् स्यात् शुभकृदिष्यथ ॥ केषु द्वादशी पक्षति प्रतिपत् दशोऽमावासा सप्तमी रिक्ता
स्तिष्य एताभ्योऽतिरिक्तपु यज्ञितपु अत्रदिनेषु चाद्वादिनेषु किंभूतेष्वनदिनेषु वि-
विष्टियोगेषु विष्टिर्नितयोगेषु तु पुनरवामवामैरपसव्यै शकुनैर्विलोमगै कृत्वा अथवा
वामे दक्षिणामगे वामैः शुभैर्विलोमगैः शकुनैः ' वन शास्त्र कुल तत्र तंत्र सिद्धोपपत्तिया ।
तत्र सुख नष्ट तत्र तत्र पवनसाधन ' ॥ १ ॥ इत्यनेकार्थ ॥ ३३ ॥

विधाय वामं शुभमणिं निवेशयेदवाममिदुं हरिदाननक्षं ॥

' उतोदयर्षभ्रमगं तथा गमी सूर्यान्वयोऽस्तोदयशैलगं पुरा ॥ ३४ ॥

अथ सूर्यवशोद्भवन्पस्य प्रवेशविधानमाह—विधायेति ॥ उत चेत् गमी सूर्यान्वय
सूर्यवशो एताऽस्ति तदासौ पुरं निवेशयेत् प्रविशेत् । किं कृत्वा वामं शुभमणिं सूर्य
विधाय तथाऽत्रामं दक्षिणभागमिदुं विधाय । किंभूत सूर्य हरिदाननक्षं पूर्वोदिविशु राशिग
तथा उदयर्षभ्रमगं उदयो उत्तराशितस्तस्य भ्रमणगत कोऽर्थोऽष्टमराशित आरभ्य पञ्च
राशिषु वर्तमानोऽर्कं पूर्वाभिमुखगृहे प्रविशता वामो भवति । एव पञ्चमराशित आरभ्य
पञ्चसु राशिषु गतोऽर्को दक्षिणाभिमुखे गृहे प्रविशता वामो भवति । द्वितीयात् पञ्चसु गत
पश्चिमाभिमुखे गृहे वामो भवति । एतादृशान् पञ्चसु गत उत्तराभिमुखे गृहे वामो भव
तीत्यर्थः । तथास्तोदयशैलगमस्तत्रोदयाचरणेन पुरमपि प्रविधाय प्रविशेदित्यर्थः ॥ ३४ ॥

भवत्यसौ चेदिति चंद्रवंगज- पुरस्तद्वेशनकेऽन्यथोदितं ॥

दिने दिनेशान्वयभूरुपति गद्द निशादुवर्गी च निवेशनाद्वरम् ॥ ३५ ॥

अथ चंद्रवशाद्वाज स्व प्रवेशविधानमाह—भवतीति ॥ चेदादि अर्को चंद्रवशात् गद्द
भवतीति तदासौ राणा ॥ तथा आरक्षणं प्रवेशेऽन्यथोदितपूर्वाकविशनेन विज्ञेत् । शुभमणि

नरेण सद्वा हरिणीदृशा भवेत् सितांगिरोविद्गुपु सर्वासिद्धिदम् ॥

लघुध्रुवत्वाष्ट्रचतुष्कवासवादितेयगौर्धवलांशुकं धृतम् ॥ ६ ॥

अथ श्वेतवस्त्रधारणशुद्धिमाह—नरेणेति ॥ नरेण भर्त्रा हरिणीदृशा त्रिधा वा धवलांशुकं श्वेतवस्त्रं सत् शुभं धृतं सर्वसिद्धिदं भवेत् केषु सितांगिरोविद्गुपु शुक्रगुरुबुधदिनेषु पुनः कैः कृत्वा लघ्विति लघुभानि ध्रुवभानि त्वाष्ट्रचतुष्कं चित्रास्वानोविशाखानुरावाः वासवं धनिष्ठा आदितेयं पुनर्वसु पौष्णं रेवती एभिर्भरति ॥ ६ ॥

त्रिदशदोषविद्वक्षधनिष्ठयोरिनभपंचभनष्टरदोडुपु ॥

भवति शोणनिभांवरधारणं शुभतरं द्विजराजखगद्युपु ॥ ७ ॥

अथ रक्तवस्त्रधारणशुद्धिमाह—त्रिदशेति ॥ शोणनिभांवरधारणं रक्तवस्त्रधारणं शुभतरं भवति केषु द्विजेति द्विजौ गुरुशुक्रौ राशिनौ रविभौमौ ते च ते खगा ग्रहश्च तेषु द्युपु दिनेषु पुनः केषु त्रिदशानां दोषविदौ वैद्यौ अश्विनीकुमारौ तयोः ऋतमश्विनी धनिष्ठा च तयोः पुनरिनभपंचकं हस्तपंचकं नष्टरदः पूषा रेवती एतु उडुपु ॥ ७ ॥

ध्रुवलघुव्यसुरद्वयरेवतीवसुभनिर्जस्वार्द्धिकमंत्रिभिः ॥

विदिनजीवदिनैः परिधानतः कपिलपीतपटस्य शमश्नुते ॥ ८ ॥

अथ पीतरक्तपीतवस्त्रधारणशुद्धिमाह—ध्रुवेति ॥ मानसः कपिलपीतपटस्य पीतरक्तवस्त्रस्य पीतवस्त्रस्य च परिधानतो धारणात् शं सुखमश्नुते प्राप्नोति कैः कृत्वा ध्रुवेति ध्रुवाणि लघ्वनि द्वे असुरभे इति द्वयमुत्तं मूलं पूर्वाषाढा 'द्विमुत्त'मिति पाठे विशाखा इति द्वयं रेवती वसुभं धनिष्ठा निर्जरवार्द्धिकशिखा मंत्रो पुष्यः एभिः पुनः विद् बुधः इतः सूर्यः जिवे गुरुः एषां दिनैः ॥ ८ ॥

त्रियमलीवसुभैनचतुष्टयादितिभदस्रयुगोडुपु धारयेत् ॥

अनुपलाशशित्त्युतिचीवरं तरणिजे तरणी तरुणी नरः ॥ ९ ॥

अथ नीलश्यामवस्त्रधारणे शुद्धिमाह—त्रियमलीति ॥ तरुणी युवतिवरः पुमान् वा अनुपलाशशित्त्युतिचीवरं नीलं श्यामं च वस्त्रं धारयेत् केषु त्रियमली त्रयकणा यमत्राना समाहारे उत्तरात्रयं पूर्वात्रयमिति वसुभं धनिष्ठा एनचतुष्टयं हस्तचतुष्कं हस्तः चित्रा स्वती विश्वालेति अदितिभं पुनर्वसु दस्रयुगं अश्विनी भरणी एतेषु पुनस्तारणिजे शनी तरणी सूर्य च वारे ॥ ९ ॥

धवलचीवरधारणभेदजोडुपु शशीनकवीज्यविदां दिनैः ॥

नयति पट्टकुलस्य कृतित्रजो धृतिमपापवति स्थिरभोदये ॥ १० ॥

अथ पट्टकुलधारणशुद्धिमाह—धवलति ॥ कृतित्रजो बुधमन्त्रः पट्टकुलस्य नृपे धारणं नश्यति करोति केषु धरलेनि श्वेतवस्त्रधारणप्रकरणे इदमूर्ध्वशीर्षः अन्ये त्रिभुः अरणः 'दोः

मुने कथयामि यतो हेतो सदूपणे दोषयुक्ते काले समये भूषणधारिणी धृतभूषणा सती
प्रिया स्त्री द्रुपणदायिनी स्यात् कस्मिन् नृभूषणे नररत्ने पती ॥ १ ॥

नृयोपितोर्भूषणचौरधारणे विचारणीयं धवलच्छवेर्वलं ॥

नरस्य राशौ नियतं च जन्मनो विजन्मबोधस्य हि नामवर्णभे ॥ २ ॥

अथ वस्त्रभूषणधारणे चद्रवळ वर्णयति—नृयोपितोरिति ॥ नृयोपितोर्वधूवरयो धवलच्छ
वेश्चद्रस्थ बळ विचारणीय चिन् य कस्मिन् भूषणचौरधारणेऽल्वाराणा वस्त्राणा वारणे च
पुनर्नरस्य जन्मनो राशौ नियत निश्चित बळ विचारणीयं विजन्मबोधस्याज्ञातजन्मनो नरस्य
नामवर्णभे नामाक्षरराशौ बळ नियत ॥ २ ॥

सर्वत्र भद्राखिलपातवेधृता विरुद्धयोगास्तिथिवारधिष्यजाः ॥

सदर्शरिक्तास्तिथयस्तथोचिता न चौरनेपथ्यधृतौ चरोदयाः ॥ ३ ॥

अथ वस्त्रधृतौ भद्रादियोगास्त्यजति—सर्वभेति ॥ सर्वत्र सर्वदेशेषु भद्रा अखिल
पाता क्रातिपात व्यतीपात ग्रहपात वैधृत एषा द्वे तथा तिथिवारधिष्यजास्तिथिवारन
स्तत्रनाता एवविधा विरुद्धयोगा तथा सदर्शरिक्तायुक्तास्तिथयस्तथा चरोदयाश्रलग्रानि एते
समस्ताश्रीरनेपथ्यधृतौ वस्त्रवेपधारणे नोचिता न योग्याः स्यु यत 'नेपथ्य स्याद्यवनिका
रगभूमिप्रसाधन । रामादिव्यजको वेपो नटनेपथ्यमिष्यते' ॥ ३ ॥

सितेज्यसोमेनदिनेषु नूतनं स्याच्चीरनिर्माणमलं सुलभे ॥

कुर्विदवेमाख्यतुरीयसंपलुध्वानलादित्यमृदुस्वर्यभैः ॥ ४ ॥

अथ प्रथम वस्त्रोत्पादनशुद्धिमाह—सितेति ॥ अलमित्यवधारणे नूतन नवीन चीर
निर्माण वस्त्रोत्पादनकर्म स्यात् कस्मिन् सितेज्यसोमेनदिनेषु शुक्रगुरुशुक्रपूर्वदिनेषु पुन सुख
पुन कै कृत्वा लभिति लघुनक्षत्राणि आनल रुतिका आदित्य पुनर्वसु मृदुसङ्गभानि स्व
स्वर्गस्तस्यायं स्नामी इद्रस्तस्य भ ज्येष्ठा एभिर्नक्षत्रै किभूत चीरनिर्माण कुर्विदस्ततुवाप वेमा
रूपो वायदङ्क तुरी ताम्य माता कुर्विदवेमाख्यतुरीया तथाभूता सपत् समृद्धिर्यस्य तः
तुरीयेति भवार्थेऽपीम ॥ ४ ॥

कुर्विदमुक्तक्रियमंशरं सकृत् धोतं यदहं किल कृत्स्नमंगले ॥

धर्तुं तदेवाहतमादिकोविदैर्ज्ञेयं कुयोगोत्करदोषभृपितम् ॥ ५ ॥

अथोद्वाहादा सकृद्धोतवस्त्र परिधानयोग्यमाह—कुर्विदेति ॥ किलत्यवधारण यदव
वस्त्र कुर्विदमुक्तक्रिय कुविदन मुक्ता क्रिया यस्मिंस्तत सकृद्धानमेकवारप्रसालितं स्यात्
'निपासु' इति भाषा तत् वस्त्र कृत्स्नमंगले समग्रमंगलकार्यं वर्तु परिधानाय अर्ह योग्य स्यात्
आदिकोविदैस्तदेव वस्त्रमाहत द्वितीयादिवारप्रसालित उद्भोगात् वा कुयोगोत्करदोषभू
षितं ज्ञेय ॥ ५ ॥

नरेण सद्वा हरिणीदृशा भवेत् सितांगिरोविद्द्युपु सर्वसिद्धिदम् ॥

लघुध्रुवत्वाद्गृचतुष्कवासवादितेयपौष्गेर्ध्वलांगुक्तं धृतम् ॥ ६ ॥

अथ श्वेतवस्त्रधारणशुद्धिमाह—नरेणेति ॥ नरेण भर्त्रा हरिणीदृशां स्त्रिया वा ध्वला-
शुक्तं श्वेतवस्त्रं सत् शुभं धृतं सर्वसिद्धिदं भवेत् केपु सितांगिरोवित्तद्युपु शुकुगुरुवदिनेषु
पुनः कैः कृत्वा लघ्विति लघुभानि ध्रुवभानि त्वाद्गृचतुष्क चित्रास्वातीविशाखानुरागाः
वासवं धनिष्ठा आदित्यं पुनर्वसु पौष्णं रेवती एभिर्भेरिति ॥ ६ ॥

त्रिदशदोषविदक्षधनिष्ठयोरिनभर्षचभनष्टरदोडुपु ॥

भवति शोणनिभांवरधारणं शुभतरं द्विजराजखगद्युपु ॥ ७ ॥

अथ रक्तवस्त्रधारणशुद्धिमाह—त्रिदशेति ॥ शोणनिभांवरधारणं रक्तवस्त्रधारणं शुभतर
भवति केपु द्विजेति द्विजौ गुरुशुक्रौ राजानौ रविभौमौ ते च ते खगा ग्रहश्च तेषां द्युपु
दिनेषु पुनः केपु त्रिदशानां दोषविदौ वैद्यौ अश्विनीकुमारौ तयो ऋतमश्विनी धनिष्ठा च
तयोः पुनरिनभर्षचकं हस्तर्षचकं नष्टरदः पूषा रेवती एतु उडुपु ॥ ७ ॥

ध्रुवलघुव्यसुरद्वयरेवतीवसुभनिर्जस्वार्द्धकिमंत्रिभिः ॥

विदिनजीवदिनैः परिधानतः कपिलपीतपटस्य शमश्नुते ॥८॥

अथ पीतरक्तपीतवस्त्रधारणशुद्धिमाह—ध्रुवेति ॥ मानवः कपिलपीतपटस्य पीतरक्तवस्त्रस्य
पीतवस्त्रस्य च परिधानतो धारणात् शं सुखमश्नुते प्राप्नोति कै कृत्वा ध्रुवेति ध्रुवाणि
लघुनि द्वे असुरभे इति द्वयमुर मूलं पूर्वाषाढा 'द्विमुर'मिति पाठे विशाखा इति द्वय रेवती
वसुभं धनिष्ठा निर्जरवार्द्धकिश्चित्रा मत्री पुष्यः एभि पुनः विद् बुध. इनः सूर्यः नीचं
गुरुः एषां दिनैः ॥ ८ ॥

त्रियमलीवसुभेनचतुष्टयादितिभदस्रयुगोडुपु धारयेत् ॥

अनुपलाशशितित्युतिचीवरं तरणिजे तरणो तरुणी नरः ॥ ९ ॥

अथ नीलश्यामवस्त्रधारणे शुद्धिमाह—त्रियमलीति ॥ तस्मिन् युवतिर्नरः पुमान् वा
अनुपलाशशितित्युतिचीवरं नील श्यामं च वस्त्रं धारयेत् केपु त्रियमली त्रयणा यमशना
समाहारे उत्तरात्रयं पूर्वात्रयमिति वसुभं धनिष्ठा एनचतुष्टयं हस्तचतुष्क हस्त. चित्रा स्वती
विशाखेति अदितिभं पुनर्वसु दस्रयुगं अश्विनी भर्गो एतेषु पुनस्तारमिने शनौ तरणो सूर्य
च वारे ॥ ९ ॥

धवलचीवरधारणभेद्वजोडुपु शशीनर्कवीज्यधिदां दिनैः ॥

नयति पट्टकुलस्य कृतिव्रजो धृतिमपापवति स्थिरभोदये ॥ १० ॥

अथ पट्टकुलधारणशुद्धिमाह—धवलेति ॥ रुतिननो उधनसूः पट्टकुलस्य धृतिं तारग
नयति करोति केपु धात्रेति श्वेतास्त्र तारगश्रमि इंद्रमुंघीतिः अन्ये त्रिभुः श्रम. '६-

वृत्ता शशी इनो रवि कवि शुक्र इज्यो गुरु विद् बुध एषा दिने पुन कस्मिन् अपावति
पापप्रहरहिते स्थिरभोदये स्थिरलग्ने ॥ १० ॥

कचिददारुणभोग्रभमिश्रभेहडुभिरेव पठः कृमिजो धृतः ॥

दिनमणीज्यतमीशदिनेषु शं मनुभुवानुभुवामनुलभ्यते? ॥ ११ ॥

अथ कांशेयवस्त्रधारणशुद्धिमाह—कचिदिदिने ॥ नु वितर्के मनुभुवा नरेण कृमिज
कृमिजांशोत्यपटो धृतेऽनु पश्चात् भुवा भूर्जाना श सुखं अनुलभ्यते प्राप्यते केरुडुभि
र्नक्षत्रै किंभूतैरदारुगोति दारुणमज्ञानि उग्रमानि मिश्रभे द्वे एभिर्भैः रहितै पुन केषु दि
नमणि सूर्य इज्यो गुरु तमे शश्रु एषा दिने ॥ ११ ॥

शयचतुष्कवसूडयुगत्रयां त्रिदशसूडयुगाश्विनभांत्यभैः ॥

खरकरास्फुजिदैनदिनेषु वै भवति लोमपटस्य धृतिः श्रियै ॥ १२ ॥

अथ कवत्रादिलोमपट्ट रणशुद्धिमाह—शयेति ॥ वै पादपूर्ता लोमपटस्य धृति कचल
धारण स्थिरमाधारण वा श्रियै भवति कै शयचतुष्क हस्तचतुष्क वसूड
धनिष्ठा युगत्रयी पूर्वोत्तरत्रय त्रिदशसूडयुगं देवमातृयुग पुनर्वसु पुष्य अश्विनीभ अश्विन
रेवती एषा द्वेद्वे एभि पुन केषु खरकर सूर्य अस्फुजिच्छुक्र ऐनि शनि एषा दिने ॥ १२ ॥

क्षयाधिऽनेहसि भार्गवेज्ययोस्तंऽशुगुवांस्तु मिथस्तदोरुसोः ॥

दधाति योपिच्छयने तथामेर करे न दंतोद्भव नैमिच्छुडकम् ॥ १३ ॥

अथ क्षयाधिक दिनाले स्त्रीणा दतादिचूडरुधारण निषेधेति—ज्ञयेति ॥ योपिन् स्त्री करे
पागौ दतोद्भवकोर्मचूडक दतसवधिचूडकं कच्छासवधिचूडकं न दधाति नो विमार्त कस्मिन्
क्षयाधिकेऽनेहसि काले तथा भार्गवेज्ययो शुक्रगुर्वोरस्तंऽस्त गने तु पुनस्तथाशुगुवां सूर्यगी
प्यत्योर्मिथ परस्पर तदाकमो सतो धनुर्मीनस्ये सूर्य सिंहस्ये गुरा तथा अमरत्येदं आमर
तस्मिन् शयने देवशयने चातुर्मास्ये इत्यर्थे ॥ १३ ॥

अकृप्यभूपांशुमदश्मशंभुका मुक्ताकिक्कट्टिद्रुमदंतचुडकाः ॥

द्विजातिसाजद्यु पाणिपंचके सत्रासवांत्याश्विनभे श्रियै धृताः ॥ १४ ॥

अथ सुवर्णादिभणनाना धारणशुद्धिमाह—अकृप्येति ॥ अकृप्यभूपादयो धृता श्रियै स्तु
अकृप्य हेमरू । सार्वर्ण्य रूपा तन्मिश्रित भूयग अशुमदश्मा सूर्यहातमणि 'सूर्यहात
सूर्यमणि सूर्याश्वा दहनोपठ' इति शबुना 'शत्रुहास्तुचुनात्रना' इति हय । शक्य इति ।
मुक्ता मुक्ताकच अवि छन् अरीक इति म पा रक्तमणि विद्रुम प्रवाठ दंतचूडक एषा
द्वेद्वे एते केषु द्विजाना गुरुगुर्जां सतानो रविभौरी एषा दिनेषु पुन पाणिपंचके हस्तपंचके
दि मुनं पाणिपंचके अमर रनिष्ठा अत्र रवनी अश्विनिर्भ एषा द्वेद्वे एभि सह वर्तमाने ॥ १४ ॥

मघेशमैशेनमृदुद्विनायकानिलांबुनाथाद्यभगर्क्षवासवैः ॥

गुरुद्वयेनद्वयवासरे करे दध्याद्वशा कौर्ममणेरलंकृतिम् ॥ १५ ॥

अथ कौर्मचूडकधारणशुद्धिमाह—मदेशेति ॥ वशा स्त्री करे पणौ कौर्ममणेः कच्छ-
पसंबंधिरत्नचूडकस्यालंकृतिं भूषणं दध्यात् विभूयात् केः कृत्वा मघा ऐशं अर्द्रां मैशं माया
लक्ष्म्या ईशां मेशस्त्रयेदं श्रवणः इनो हस्तः मृदुमानि द्विनायकं विशाखा आनिलं स्वाती
अंबुनायो वरुणः शततारा आद्यमाश्विनी भगर्क्ष पूर्वाफाल्गुनी वासवं धनिष्ठा एषां द्वंद्वे एतैः
पुनः कस्मिन् गुरुद्वयेनद्वयवासरे गुरुद्वयं इनद्वयं चेति गुरुशुक्रसूयेसार्मादिने ॥ १५ ॥

वाघ्रीणसं पारशवं च माधुकं धारैरुदाहारि विधानमादरात् ॥

वैदूर्यकं कौर्ममणित्रियोदिते धिष्ण्ये दिने वा कचिदंशुसंभवे ॥ १६ ॥

अथ खड्गपात्रादिकार्यशुद्धिमाह—वाघ्रीणसमिति ॥ धारैः पंडितैर्वाघ्रीणसं खड्गपात्रादिकं
पारशवं लौहं पिंडं 'पारशवं धन'मिति हैमः । माधुकं त्रपुसंबंधि 'मधुकं त्रपु याटिश्रोति' हैमाने-
कार्थः । वैदूर्यकं च विधानं कृत्यं वाघ्रीणसरयेदं विधानं कर्म इत्यण् एवं पारशवं माधुकं च
ज्ञेयं उदाहारि कथितमित्यर्थः । वस्मात् आदरात् कस्मिन् धिष्ण्ये नक्षत्रे दिने च किंभूते
धिष्ण्ये दिने च कौर्ममणित्रियोदिते कच्छपसंबंधिवलयरत्नक्रियासु प्रोक्ते पुनः कचिदंशु-
संभवे शनौ दिने वा इति मतांतरं ॥ १६ ॥

अदारुणोऽग्रेरुडुभिस्त्वमिश्रैरार्येनराजद्युपु संगतेषु ॥

ससीसशुल्बादि च कर्म वामं सपद्मरागादिसिते क्वचित्स्यात् ॥ १७ ॥

अथ ताम्रादिकर्माह—अदारुणेति ॥ ससीसशुल्बादि सीसपत्रकसहित ताम्रादिकर्म च पुनः
सपद्मरागादि रक्तमणिप्रमुखसहितं कर्म वामं श्रेष्ठं स्यात् कैरुडुभिः किंभूतैः अदारुणोऽग्रेस्ती-
क्ष्णकूरनक्षत्ररहितैः पुनः किंभूतैरमिश्रैः साधारणनक्षत्ररहितैः पुनः केषु आर्येनराजद्युपु
गुरुविचंद्रदिनेषु संगतेषु संयुक्तेषु तु पुनः क्वचित् सिते शुक्रे दिनेऽपि स्यात् ॥ १७ ॥

सशुभे ह्यचरोदयेऽपि केंद्रे वसनं धारितमातनोति धाम ॥

चरचापिवशाविसारलग्ने धृतभंजीरवशा विसारमेति ॥ १८ ॥

अथ मालभारिण्या वस्त्रनूपुरधारणे लग्नशुद्धिं दर्शयति—सशुभइति ॥ धारितं परिहृतं
वस्त्रं कर्तृपदं धाम तेज आतनोति विस्तारयति कस्मिन् सशुभे शुभग्रहयुक्ते रुच्यचरोदये
कन्यास्थिरलग्ने सशुभे केंद्रेषु धृतभंजीरवशा चरणधृतनूपुरा स्त्री विसारं शुभतरमेति प्राप्नोति
कस्मिन् चरोति चरलग्ने चापिनि धनुषि वशायां कन्यालग्ने विसारे मीनलग्ने ॥ १८ ॥

कटकांगदकर्णिकादिभूपारशनाहारभगद्यलंकृतिः स्यात् ॥

हरिगोलिवशास्त्रियुग्मश्लमे सति के खेच विपे श्रुतौ धृतेष्टा ॥ १९ ॥

अथ कटकाद्यलंकृतिधारणशुद्धिमाह—कटोति ॥ कटकाद्यलंकृतिर्धृता इष्टा स्यात्
कटको वलयं अंगदं केयूरं कार्णिका कर्णभूषणं इत्यादि भूपालंकारः रशना मेषला हार-

भरा मुक्ताफलादीना हारभेदा इत्याद्यलकृतिरिति ॥ कार्मिन् हृदि सिंह गौर्वृष अलिर्वृश्चिक
वशा कन्या स्त्री धनु गुग्म मियुन एषा लग्ने च पुन के प्रथमभावे खे दशमे विषे जले
चतुर्थे श्रुतौ कर्ण तृतीये एकादशे सन् शुभग्रह तस्मिन् सति शुभग्रहयुक्तप्रथमा
दिभावे इत्यर्थ ॥ १९ ॥

गुरुभश्रुतिधीरवासवैशैरविदोरेंद्रपयोर्याधिष्णयपौष्णैः ॥

रविसत्सु विवित्सु पापसुक्ते सुकुटं मस्तकभोदये विदध्यात् ॥२०॥

अथ सुकुटधारणशुद्धिमाह—गुरुभेति ॥ सुधीर्मुकुटं विदध्यात् निभृयात् कै गुरुभेति
गुरुभ पुष्य श्रुति श्रवण धीरभानि ध्रुवभानि वासव धनिष्ठा ऐशमाद्रा एभि पुन वै अधि
दोर्हस्त ऐंद्र ज्येष्ठा पयोर्षो वरुणस्तस्य धिष्णयं शततारा पौष्ण रेवती एभि पुन केषु रवि
सत्सु सूर्यशुभग्रहदिनेषु किंभूतेषु विवित्सु बुधराहितेषु पुन कार्मिन् पापसुक्ते पापग्रहरहिते
मस्तकभोदये शीर्षोदयलग्ने ॥ २० ॥

लघुलोलमृद्वग्रधन्ववाभैरलपन्सत्द्युषु लग्नपुं विलमैः ॥

घनसारकुंरंगनाभिवर्णागुरुगोरोचनमालयादिकृत्यम् ॥ २१ ॥

अथ घनसारादिकृत्यशुद्धिमाह—छन्ति ॥ सुधियो घनसारादिकृत्यमलपन् अकथ
यन् घनसार कर्पूर सुरगनाभि कस्तूरी वर्णो हिंगुलादि कुकुमादिर्वा अगुरु कृष्णागरु
गोरोचन प्रतीत मलये भवं मालय चदन इत्यादीना कृत्य मडनमिति वैर्लघु इति लघुनि
लोत्रानि च भानि मृदानि उग्ररन्वा इन्द्रो ज्येष्ठा 'पूतनापादुग्रधन्वा' इति हैम । वा जलं तत्र
पूर्वाषाढा एते किंभूतैर्लग्नपुं विलमै आश्रितनरलग्नै पुन केषु सत्द्युषु शुभग्रहदिनेषु ॥२१॥

मचिरे दितिजन्मनां मघोनोऽमृतमालिन्यनु च प्रसूनकार्यं ॥

मृदुतिष्यमुरारिभत्रये स्याच्छ्वसनर्क्षे नृदये च चंद्रदृष्टे ॥ २२ ॥

अथ कुसुमकार्यशुद्धिमाह—सचिवेति ॥ प्रसनकार्यं पुष्पकार्यं स्यात् कस्मिन् दिति-
जन्मना दैताना मचिरे शुक्रदिने न पुनर्मघोन इन्द्रस्य सचिवे गुरुदिनेऽनु पश्चाच्चामृतमा
लिनि अमृतं मालयति धरते इति मलधारणे धातो प्रयोगत्वात् तस्मिन् अमृतधारिणि
द्वे दिने पुनर्मृदूनि तिष्य पुष्य मुरारिर्विष्णुसतद्भ्रमय श्रवणत्रय पुन श्वसनर्क्षे स्वातीमे
तु पुनश्चंद्रदृष्टे चद्रेण विलोकिते नृदये नरलग्ने ॥ २२ ॥

लघुधीरवसृष्टुपुष्यपौष्णैः सुरवर्द्धयनिलोडुदासर्मत्रैः ॥

सदहस्सु विवित्सु देहदुर्गः परिधेयोऽचरभोदये सुदेंद्रे ॥ २३ ॥

अथ वचनादिधारणशुद्धिमाह—लघुधीरेति ॥ देहदुर्गं सन्नाह परिधेय परिचार्य
मुभयैरिति शप कलेतुनि धीराणि वसृष्टु धनिष्ठा पुष्य पौष्ण रेवती एषा द्वे एभि पुन
वै सुरवर्द्धकिश्चिन्ना अनिजोडु स्वाती दाक्षमथिनी भैरमसुरावा एषा द्वे एभि पुन केषु

सदहस्सु शुभग्रहवासरेषु विवित्सु किंभूतेषु बुधराहितेषु पुनः कस्मिन् अचरभोदये स्थिरलभोदये किंभूते अचरभोदये सुकेंद्रे शुभग्रहयुक्तकेंद्रे ॥ २३ ॥

काचकाचमणिकज्जलक्रिया भानुभानुजभृगुप्रसूतिषु

वातवासवमृदुद्विदैवतैरादितारकयुतैः प्रशस्यते ॥ २४ ॥

अथ काचादिकार्यशुद्धिमाह—काचेति ॥ काचः काचमणयः काचमणिकाः कज्जलं एषां क्रिया प्रशस्यते प्रशंसनीया केषु स्यात् भानुः भानुजः शनिः भृगुप्रसूतिः शुक्रः एषां दिनेषु पुनः कैः वातः स्वाती वासवं धनिष्ठा मृदूनि द्विदैवतं विशाखा एषा द्वेदे एतैः किंभूतैः आदितारकयुतैः स्पष्टं ॥ २४ ॥

व्यातकाग्रमृदुमिश्रदारुणैर्भास्करैर्दुभवभास्करद्युभिः ॥

चर्मकर्म कलितं त्र्युपानहौ धारिते विदधतोऽतिशं विशाम् ॥२५॥

अथ चर्मकर्मशुद्धिमाह—व्यातेति ॥ हि अवधारणे चर्मकर्म विदधतः कुर्वतः चर्मकारस्य अथवा विदधतः कुर्वाणात् तु पुनः धारिते उपानहौ विशा मनुष्याणा अतिशं महत्सुखं कलितं प्रोक्तं कैर्व्यतिकानि भ्रण्णीरहितानि उग्रमानि मृदूनि मिश्रे द्वे दारुणानि एषा द्वेदे एतैः पुनः कैः भास्करः शनिः इंदुभवो बुधः भास्करः सूर्यः एषा दिनेः ॥ २५ ॥

भूपदत्तमुपयामवासरे स्नेहिलब्धमचलामराज्ञया ॥

सिद्धवाक्यवशतः शमंवरं धारितं तु तनुतेऽध्वभूपणम् ॥ २६ ॥

इति श्रीकालिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे वस्त्रालकरणपरिधानाध्यायश्चतुर्दशः ॥ १४ ॥

अथ भूपादिभ्यो लब्धवस्त्रादीना तत्कालधारणमाह—भूपेति ॥ हि अवधारणे अंवरं वस्त्रं तु पुनरस्त्रभूषणं शस्त्रं भूषणं च कर्तृपदं शं सुखं तनुते किंभूत अचरादिकं अचलामराज्ञया विप्रदेशेन सिद्धवाक्यवशतो महस्यादेशात् धारितं कस्मिन् अमे नक्षत्रादियोगराहितेऽपि सति पुनः किंभूतं अंवरं भूपदत्तं राज्ञा प्रदत्तं पुनः उपयामवासरे लब्धं स्वप्ननेनापितं स्नेहिलब्धानि-त्यपि पाठः स्नेहितः प्राप्त ॥ २६ ॥

इति श्रीपौर्णमिवाशिष्यभावरत्नविरचिताया श्रीकालिदासकृतज्योतिर्विदाभरणस्य मुखबोधिकाया

वस्त्रालकरणपरिधानाध्यायश्चतुर्दश ॥ १४ ॥

कस्मिंश्चित्समये नृपस्य सदसि श्रीविक्रमार्कस्य यो

विद्वद्भिः परिपूरिते च मुनैर्दक्षिणं सद्गोषा जगौ ॥

दैवज्ञस्य ततो बराहमिहिरस्यानेन मूर्खोक्तो

न ज्ञोऽस्यामिति कालिदासकविना दुर्बोधशास्त्रं कृतम् ॥ २ ॥

व्याख्या श्रीविक्रमार्कसभाया श्रीकालिदासेन बराहमिहिरश्चतुर्दशे दृश्ये दत्त ततस्तेनाद्यौ त्वं मूर्ख इति भणित यतोऽस्मदुक्तौ त्वमज्ञोऽसि ज्योतिर्नागत्वात् तत कालिदासेनापि तन्मदावहरणाय इदं शास्त्रं कृतमिति ॥

अप्रायमन्वयः प्रतिभाति—व्यातकाग्रमृदुमिश्रदारुणैः भास्करैर्दुभवभास्करद्युभिः चर्मकर्म कलितं हि धारिते उपानहौ तदा अतिशयं विदधतं कृत इत्यर्थं ॥

प्राकाराध्यायः १५

दुर्गं विना नैव हि निर्भयं पुरं पुरे स्वराशिस्थलमं गृहं वरं ॥

क्रमादहं शालपुरौकसामतो वक्ष्यामि तावत् घटनाभिनिर्णयं ॥१॥

अथालंकाराध्यायकथनानंतरं भूषणादि सुस्थानं विना विनश्यति अतः प्राकाराध्यायसंधानमाह—दुर्गमिति ॥ हि युक्तार्थे दुर्गं कोटं विना दुर्गमं शत्रुभिर्दुष्प्राप्यं नैव स्यात् ॥ यतः ' यस्याश्रयवलेनैव राज्यं कुर्वति भूतले । विग्रहं चतुराशा भीमान्तैः शत्रुभिः सह ॥ १ ॥ विषमं दुर्गम धोरं वक्रं भीरुमयावह । कपिशिर्विश्र शोभ रौद्रादालकमडितं ॥ २ ॥ प्रतोली पत्रकालास्या परिखा कालरूपिणी । रणमंडपकला दिकुर्लायंत्रयात्रित ॥ ३ ॥ मुशलैर्धुरैः पाशैः कुंतलङ्गैर्धनुःशरैः ॥ सयुक्तं सुमदैः शूरैरिति निवेशयेत् ॥ ४ ॥ प्रथमं मूषमयं कोटं जलकोटं द्वितीयकं । तृतीयं ग्रामकोटं च चतुर्थं गि गह्वरं ॥ ५ ॥ पचमं पर्वतारोहं षष्ठं कोटं च डावरं । सप्तमं वक्रभूमिस्थं विषया तथापरं ॥ ६ ॥ इति पुरे नगरे स्वराशिस्थलग निजराश्युचितस्थानमितं गृहं वरं स्यात् । हेतोस्तावत्प्रथमं क्रमाक्रमेणाह शालपुरौकसा प्राकारनगरगृहाणा वटनया रचनया अभिनि वक्ष्यामि कथयिष्यामि ॥ १ ॥

नगेंद्रशालोऽस्त्यनुवारिशालो भृशालको गह्वरशाल एषां

नगांबुशालावतिदुर्गमौ स्तो मध्याधमौ गह्वरभूमिशालौ ॥

अथ प्रथम पर्वतादिस्थानगतशालभेदानाह—नगेति ॥ नगेंद्रशालः पर्वतोपरि वप्रोः अनुवारिशालो जलमध्यगतोऽस्ति पुनर्भृशालो भूमिप्रतिष्ठितोऽस्ति पुनर्गह्वरशालो विलप्रतिष्ठितो वा 'विले तु गह्वर गुहा' इति हैम ॥ इत्यादिति चतुर्धा एषा वप्राणा मध्ये न शालौ पर्वतजलरथौ वप्रौ अतिदुर्गमौ गृहीतुमशक्यौ स्तः भवतः गह्वरभूमिशालौ च मध्याधमौ भवतः गह्वरशालो गृहीतुं शक्याशक्य भूमिशालो गृहीतुं शक्य इत्यर्थः ॥

शिलामयश्चोत्तम इष्टिकामयो मध्योऽधमो मृदाचितोऽत्र दाखः ॥

शालः सुधीभिस्त्वधमाधमाभिधः प्रभापितः सन् विबलोप्यसौ वली

अपैतानैव पाषाणादिनिर्मित नुत्तममध्यमाधमानाह—शिलेति ॥ सुधीभिः शिले लपिनिर्मितो वप्र उत्तमः श्रेष्ठ प्रभापितः । च पुनरिष्टिकामयो मध्यो मध्यम पुनर्मृदा मृत्तिकामयोऽधमो नेष्टः पुनर्दाखः काष्ठमयस्त्वधमाधमोऽधमनम इति अमौ विबलोऽपि असमर्थोऽपि सन् बालि वलीष्टः स्यात्तत्कारणमाह ॥ ३ ॥

अनेकयंत्रास्त्रनिकायसज्जितो भटाचितो धान्यरसादिपूरितः ॥

स दुर्गमस्तुच्छवलोऽपि शालको भवेदसौ मंडलरक्षणक्षमः ॥ १ ॥

अनेकेति ॥ सोऽसौ तुच्छवलोऽपि स्तोरुभेन्योऽपि शालको दुर्गमः सन् मंडलरक्षण देश रक्षणाय स्वर्थं भवेत् किंभूतोऽनेकेति अनेकयंत्रास्त्रनिकायो नानावि शोहादियत्रम

समूहस्तेन सञ्चितः उद्गदील्लतः पुनः किंभूतः शालः भटाचितः सुभैट्य्यातः पुनः किंभूतः शालः
धान्यरसादिपूरितः धान्यचृततैलतृणकाष्ठादिभिः पूर्णः ॥ ४ ॥

नृवाहनाशायनवर्तिनीने शालो विधेयोऽश्मभिरिष्टकाभिः

इहैव मार्गे त्विपकोर्जयोर्वा मृत्स्नामयोऽन्योऽनु च सर्वकाले ॥ ५ ॥

अथ कोट्करणकालमाह-नृवाहनेति ॥ अश्मभिः पापानैः शालो विधेयः कर्तव्यः वाऽध-
वा-इष्टकाभिः शालो विधेयो वा मृत्स्नामयः शुभमृणमयः शालो विधेयः कस्मिन् इह नृवाहने
धनदस्तस्पाशा उत्तरा तस्यामयनवर्तिनि उत्तरायणयुक्ते इने सूर्ये सति पुनः कस्मिन् मार्ग-
शीर्षे तु पुनः कयोरिपकोर्जयोः आश्विनकार्तिकयोः अनु पश्चाच्च पुनस्यो दार्कादिमयः शालः
सर्वकाले विधेयः ॥ ५ ॥

न द्विस्वभावे ३।६।९।१२। तरणौ प्रतिष्ठामितेऽगिरस्यास्फुजिती दुर्विवे ॥

दौर्ग्यं समारंभणमाहुरार्या दुष्टैश्च पाकेशकुजांशुसोमैः ॥ ६ ॥

अथ द्विस्वभावरश्यादौ शालप्रारभणं निषेधति—न द्विस्वभावेति ॥ आर्या आचार्या दौर्ग्य-
दुर्गस्य शालस्येदं समारंभणं उपक्रमणं नाहुः नोचुः कस्मिन् द्विस्वभावे द्विस्वभावरशौ ३।६।९।१२-
तरणौ सूर्ये सति पुनः अंगिरसि गुरौ आस्फुजिति शुके चन्द्रविधे प्रतिष्ठामस्ततामिते गुरुशुक्र-
धन्द्रास्ते सति च पुनः पाकेशो महादशास्वामी कुनो मौमः अंशुः सूर्यः सोम इन्द्रः एतैः
किंभूतैर्दुष्टैः दुष्टभावप्राप्तैः ॥ ६ ॥

मार्गात्तमः शक्रदिशि त्रयेऽतिमाद्याभ्यां परस्यामनुशुक्रतोऽस्त्यदिकू ॥

नभस्यतःशालविधानकादरोऽस्थ्याभिवक्त्रे न विधंतुदे भवेत् ॥ ७ ॥

अथ मार्गादीनां त्रये राहुनिवासस्थानं वदन् सन्मुखं निषेधति—मार्गादिति ॥ मार्गात्
शुक्रशीर्षात् त्रये मार्गादिमासत्रये शक्रदिशि पूर्वस्थां तमो राहुर्भवति । पुनरतिमात् फाल्गु-
नात् त्रये साम्यां दक्षिणस्थां तमो भवति । अनु पश्चात् शुक्रतो ज्येष्ठमासात् त्रये परस्थां
पश्चिमायां तमो भवति । पुनर्नभस्यतो भाद्रपदात् त्रये उदक उत्तरस्थां तमोऽस्ति । एतत्करण-
माह शालविधानकादरो वपकार्योद्यमो न भवेत् कस्मिन् स्थ्याभिवक्त्रे प्रतोलीसन्मुखे विधंतुदे
राहौ सति ॥ ७ ॥

भद्रा त्वभद्रातिभयाय रिक्ता ४।९।१४।दर्शःसमारंभितदुर्गकाले ॥

सौम्यारवारौ विडलाडलाद्या कुयोगताऽसद्धतशालतारा ॥ ८ ॥

अथ शालप्रारंभे कुनित्थिवारयोगं निषेधति—भद्रेति ॥ सनांभितशालकाले प्रारंभित-
वरणसमये भद्रा भद्रसंज्ञा तिथिः च पुनर्भद्रा विष्टः पुनः रिक्तातिथिः दर्शोऽमावासी पुनः
सौम्यारवारौ बुधभौमवारौ पुनर्विडलाडलाद्या कुयोगता पुनरसद्धतशालतारा असद्धिः पापप्रदः
शाला विडमुक्तभौमवयुक्ता शालतारा पाकारप्रारंभसंज्ञतिभयाय स्यात् एते नेष्टा इत्यर्थः ॥ ८ ॥

औमेश मेशेनमृदुधुवेज्यप्राभंजनांभोर्यमवासवेषु ॥

नृभोदये पापरिषौक्षुकेंद्रे प्राकारकोपक्रममाहुरार्याः ॥ ९ ॥

अथ नक्षत्रादिशुद्धौ प्राकारप्रारंभणमाह—ओमेति ॥ आर्याः प्राकारस्य वरणस्य उपक्रम प्रारंभमाहुः केषु उमाथाः पार्वत्या ईश उमेशस्तस्येदमार्द्रा माया ईशो मेशस्तस्येदं श्रवण इनो हस्तः मृदुनि ध्रुवाणि इज्यः पुष्यः प्राभंजनमनिष्ठं स्वाती अंभोर्यमं जलस्वामिनप्रत्र शततारा वासवं धनिष्ठा एषां द्वंद्वे एषु पुनः कस्मिन् नृभोदये मिथुनतुलाकन्याधनुराद्यसंज्ञा नामन्यतमलग्रे पापरिषौ पृथभावस्थपापग्रहे सुकेंद्रे सति ॥ ९ ॥

अथ त्रिरेखे बलये चतुर्भुजे कार्शानवादीशादिशो भपंजरं ॥

कोणांशवेशं दिशि निर्गमं यथा न्यसेत्तथा दुर्गविधानसिद्धये ॥ १० ॥

अथ दुर्गचक्रे कृत्तिकादिनक्षत्राणि स्थापयति—अयेति ॥ अथ वप्रप्रारंभे चत्वारो भुजा यस्य स चतुर्भुजः चतुरस्र इत्यर्थः तस्मिन् त्रिरेखेति तिस्रो रेखा यस्य स तस्मिन् बंब्विषे बलये वप्रचक्रे सुधीर्भरंजरं तथा तेन प्रकारेण कृत्तिकादि ईशाने ईशाने ईशाने कार्शाने तस्मात् कृत्तिकादि नक्षत्रात् ईशदिशः ईशानदिशतो न्यसेत् स्थापयेत् यथा येन प्रकारेण कोणांशवेशे चतुष्कोणे वेशः प्रवेशो यस्य तत् स्यात् ॥ पुनर्निर्गमदिशि चतुर्दिशु बहिर्गमनं स्यात्तदा दुर्गविधानसिद्धये कोटसाधनविषयैः स्यात् ॥ उक्तं च 'कृत्तिकाद्यं मन्त्रायं च भैत्रायं वासवादिकं ॥ त्रीणि त्रीणि प्रवेशे च द्वन्द्वान्यानि निर्गमे' इति ॥ १० ॥

शालोदितं शालनिवेशगं वरं भमुक्तमाद्यैरहिता वहिः खलाः ॥

आरंभणे मंगलमंदमध्युदुर्गस्य भंगाय विचित्रमित्यनु ॥ ११ ॥

अथ शालचक्रगतनक्षत्रादिक्रुष्टं दर्शयति—शालोदितमिति ॥ आर्यैराचार्यैः शालोदितं वप्रयोग्यरूपितं शालनिवेशगं प्राकारप्रवेशगतभं नक्षत्रं वरं श्रेष्ठमुक्तं प्रोक्तं, पुनर्बहिः खलाः नालस्थाः क्रूराः ब्रह्मा अहिता नेष्टाः आरंभणे वप्रारंभे पुनर्मंगलमध्युदुर्गं भौमशानिषु कर्मव्यदुर्गमं दुर्गस्य वप्रस्य भंगाय विचित्रं ज्ञातव्यं अनुवश्रादिति ॥ ११ ॥

आरंभखाते यदि मंगलो यमो ह्यमंगलायेह यमो भवेदयं ॥

एवं पुरे स्यात्पुरनामधिष्यतो विलोकनीया पुरविष्यतुद्धिता ॥ १२ ॥

अथात्र खातगतभौमादिक्रुष्टं दर्शयति—आरंभेति ॥ खले आरंभ इति आरंभलाभे तस्मिन् यदि चेत् मंगलो भौमोऽस्ति तदा सोऽमंगलाय दोषाय स्यात् ॥ इह खाने यदि यम शनिर्भवेत्तदायं यमो भवेत् यमनुरूपत्वान्नुत्पृदः स्यादित्यर्थः ॥ हि युक्तार्थे एव पूर्वोक्तवश्रादेण पुरे पुरनामधिष्यतो नगरनामनक्षत्रात्पुरविष्यतुद्धिता नगरनक्षत्रस्य निर्दोषता विलोकनीया ॥ १२ ॥

प्रवेशने मानवकीर्णमध्यकं दुर्गं सदा स्तंभितमे च दुर्गम् ॥

शून्यं तदारंभविधौ विनिर्गमे निवृत्तिवृत्तं नृनिविष्टनस्थले ॥ १३ ॥

अथ प्रवेशादिगतमेतु शालफलमाह—प्रवेशन इति ॥ तदारंभविधौ दुर्गप्रारंभणार्थं प्रवेशने प्रवेशस्थाने भे- सति मानवकीर्णमध्यकं मनुष्यपूर्णमध्यभागमेवंविधं सदा दुर्गं स्यात् । च पुनः स्तंभितमे स्तंभनक्षत्रे दुर्गं दुर्गम् स्यात् । पुनर्विनिर्गमे भे दुर्गं शून्यं स्यात् ॥ पुनर्नृनिविष्टनस्थले दुर्गं निवृत्तिवृत्तमुपरामवृत्तं स्यात् सुखयुक्तमित्यर्थः ॥ १३ ॥

परिभ्रमोऽसौ समयैकयैकः फणीश्वरस्यापि रसातले स्यात् ॥

लांगूलगत्या परिवाममार्गे रौद्र्या दिशो गोमुखमत्रयैऽशौ ॥ १४ ॥

अथात्र सर्षपरिभ्रमणमाह—परिभ्रमेति ॥ रसातले भूतले परिवाममार्गे फणीश्वरस्य शेषनाग- स्यापि असौ एकया समया एकवर्षेण एकः सपूर्णः परिभ्रमः स्यादित्यर्थः ॥ कुत्रो लांगूलगत्या पुच्छगमनेन रौद्र्या दिश ईशानकोणात् गोमुखमत्रये वृषादिराशित्रयैऽशौ सूर्ये सति ॥ १४ ॥

यदा फणेश्यामुदरं च वायव्यां लूनं तदा यातुहरित्यहेः स्यात् ॥

पृदाकुशून्याग्निक्कृप च खातं गदंति दर्वीकरशून्यकोणे ॥ १५ ॥

अथाहिचक्रे खानं दर्शयति—यदेति ॥ यदा ऐश्यामीशानकोणेऽहेः सर्वस्य फणा स्यात् वृषाशब्दः पुंस्त्रीलिंगः च पुनर्यदा वायव्यां वायुकोणेऽहेरुदरं स्यात् पुनर्यदा यातुहरिति नैऋ- यकोणेऽहेलूनं पुच्छ स्यात्तदा पृदाकुशून्या सर्षरहिताऽग्निक्कृप अग्निदिक् स्यात् । काकोदरो विषधरः फणभृत्पृदाकुट्टकगकुडलिविलेशयदंशूका इति हैमः । च पुनस्तदा सुविधौ दर्वी- करशून्यकोणे सर्ववर्जितकोणे खातं गदंति वदति ॥ १५ ॥

एवं भ्रमचक्रमरीतिगत्या भ्रमोऽयमुक्तो मुनिभिः प्रधानैः ॥

ईशानतो दक्षिणभागगत्या संतर्कयन्ति भ्रममस्य जैनाः ॥ १६ ॥

अथाहिभ्रमे जैनमत दर्शयति—एवमिति ॥ पुराणैः पुरातनैर्मुनिभिर्भक्तिभिर्भयं भ्रम उक्तः कथं एवममुना प्रकारेणाग्निकोणतो वाममार्गेण भ्रमचक्रमरीतिगत्या नक्षत्रचक्रमरीतिगमनेनेति पुनर्जैनाः श्वेतावरादयोऽस्य सर्वस्य भ्रमं संतर्कयन्ति कथयन्तीत्यर्थः कया ईशानतो दक्षिण- भागगत्या ॥ १६ ॥

दुर्गे पुरे चोक्तसि मंडपे हरेः प्रपामरागारकयोः शक्तिमेः ॥

वेद्यादि सर्वत्र फट्टेति गोत्रयं जगाद् वादाय नु जैनदर्शनम् ॥ १७ ॥

अथाहिभ्रमे जैनमतविवेकं दर्शयति—दुर्ग इति ॥ नु वितर्कं जैनदर्शनमिति वादाय नगाद् इतीति किं दुर्गे वने पुरे नगरे ओक्तसि गृहे मंडपे च हरेः सिंहाराशितत्त्रयं शक्तिरूपं शस्य ईश्वर- स्य दिरू यस्याः सा फटा फणा स्यात् ॥ सिंहाराशित्रये ईशानकोणे सर्वमुत्थमित्यर्थः ॥ ए

प्रपामरागारकयोः पानीयशाला देवालयस्तयोर्विषये तिमेर्मानात् त्रयं शदिक् फणा स्यात् । एवं वेद्यादि सर्वत्र स्थाने गोवृषात् त्रय शदिक् फणा स्यात् ॥ १७ ॥

यदैककाले निखिलावटक्रिया स्याद्दंशूकभ्रमणैकता तदा ॥

भुजंगशून्यं घटतेऽवटं सदा प्रमाणतोऽत्रेति न तन्मतं धृतम् ॥१८॥

अथ जैनमतं स्वयं नागीकरोति—यदैकेति ॥ यदा दंशूकभ्रमणैकता सर्पभ्रमैक्य स्यात् तदा एककाले निखिलावटक्रिया समस्ता खातक्रिया स्यात् ॥ अत्र खाते सदा प्रमाणतो भुजंग-शून्यं खातं वरं घटते हि युक्तार्थे इति हेतोस्तन्मतं जैनमत ऋतं सत्यं न स्यात् स्वयं नागी-कृतमित्यर्थः ॥ १८ ॥

भोगानुगं मंदिरखातमाहृतं कुतार्किकः कश्चिदुवाच वेत्यपि ॥

निर्ग्रथपक्षादृतदंभवानसौ वदत्यवेक्ष्येति कुलादिकं हरेः ॥ १९ ॥

अथ पुनः कस्यचिन्मतं दूषयति—भोगेति ॥ वा इति पक्षातरे भोगानुगं सर्पकायगतं मंदिरखातमाहृतं श्रेष्ठं स्यादित्यपि कश्चित् कुतार्किको दुष्टविचारी उवाच असौ कुतार्किक इति पूर्वोक्तं हरे सिंहाराशितं कुलादिकं गृहादिकमवेक्ष्य विलोक्य वदति किंभूतोऽसौ निर्ग्रथपक्षादृतदंभवान् वेपवारितोऽगीकृतकपटवान् 'निर्ग्रथो निःस्वमूर्खयोः श्रवणे' इति हैमः ॥ १९ ॥

समीरमार्गाष्टपदांशपेटके चरत्यहिर्वासनयारमंदगः ॥

इत्याह कश्चित्किल वास्तुशास्त्रविन्न तेन दृष्टं भ्रमणं तु दृक्श्रुतेः ॥२०॥

अथाहिचक्रेऽष्टपदचक्रं वास्तुशास्त्रे दित दूषयति—समीरेति ॥ किलत्यल्लोके समीरमार्गं व्योम्नि अष्टपदांशपेटकेऽष्टचरणभागचक्रेऽहिः सर्पश्चरति गच्छति कस्मिन् खलतरे पापप्रहविचाले कया वासनया निषेधान्वये वासनयेति पदप्रयोगः 'वासना भावना संस्कार' इति हैमः । इति कश्चिदाह ब्रूते किंभूत कश्चित् वास्तुशास्त्रवित् गेहभूशास्त्रज्ञः तेन केनाचित् दृक्श्रुते सर्परय भ्रमणं न दृष्टं ॥ २० ॥

चतुर्भुजाग्निस्तु चतुर्भुजेषु रौद्र्यादिकेष्वत्र फणास्थितिः स्यात् ॥

इति प्रमाणं प्रकटं प्रवीणैरुदीरितं वासनया पुराणैः ॥ २१ ॥

अथ ऋषिमतचक्रमाश्रित्य स्वमतं द्रवयति—चतुर्भुजेति ॥ अत्र व्योम्नि चतुर्भुजाग्निः चत्वारो भुजा हस्ता अग्रयः पादाश्च यस्यः सा एवविधा स्थितिः स्यात् । केषु रौद्र्यादिषु ईशानकोणादिषु च पुनश्चतुर्भुजेषु त्रिराशिप्रमिते भक्ते चत्वारो भुजा एषु तेषु इत्यर्थः । इति प्रकारेण पुराणैः पुरातनैः प्रवीणैः पठितैः प्रकटं प्रमाणमुदीरितं प्रोक्तं ॥ २१ ॥

उक्तेषु भेष्वाहुरथोऽसुखैः क्षणैः कोणे किलाशीविपवर्जितेऽवटं ।

चरोदये भूषणभाजि कोविद स्तारानुदास्येस्तनुयादिह क्षणैः ॥२२॥

अथ स्नातकरणशुद्धिमाह—उक्तेष्विति ॥ किलेस्यवधारणे कोविदाः पण्डिता आशाविषवर्जिते
कोणेऽवटस्नातमाहुः कथयंति केषु उक्तेषु शालकर्मोक्तेषु भेषु पुनः कैरघोमुखैः क्षणैरघो-
मुखनक्षत्रक्षणैः पुनः कस्मिन् चरोदये चरलमे किंभूते चरोदये भूषणमाजि शुभयोगाश्रिते
सुषीरिह उक्तेषु भेषु स्तंभान् तनुयात् आरोपयेत् कैरुदास्यैः क्षणैरूर्ध्वमुखनक्षत्रमुहूर्तैः ॥ २२ ॥

आयव्ययांशादिवले वलेंदिरा दुर्गे पुरे सद्धानि वेदिकादिषु ॥

भवोदतोऽयं तदुपक्रमोऽधुना यद्वास्तुशास्त्रोदितरीतिरुच्यते ॥ २३ ॥

अथायव्ययांशादिवलं वर्णयन् वास्तुशास्त्रोदितं संदधाति—आयेति ॥ दुर्गे पुरे सद्धानि-
वेदिकादिषु विषये आयव्ययांशादिवले सति इंदिरा लक्ष्मीर्वला बलिष्ठा भवेत् । तत्तस्मात्का-
रणादयमुपक्रमः प्रारंभः क्रियते यद्वास्तुशास्त्रोदितरीतिरुच्यते स्पष्टं ॥ २३ ॥

क्षेत्रे भवेत्क्षेत्रफलं चतुर्भुजे तत्कोटिदोराहतिरेवमायते ॥

त्र्यस्रेऽपि दोःकोटिहतेर्दलं फलं दोःकोटिलंबैर्विषममे च कल्पितम् ॥ २४ ॥

अथ क्षेत्रफलं साधयति—क्षेत्रे इति ॥ चतुर्भुजे चतुरस्रे क्षेत्रफलं क्षेत्रमानं भवेत् । आयते
दीर्घे क्षेत्रे कोटिदोपयोः कोटिभुजयोराहतिर्हननं गुणनमेव क्षेत्रफलं स्यात् । अपि पुन
रुच्यते त्रिकोणे क्षेत्रे दोःकोटिहतेर्भुजकोट्योर्हतिर्गुणना तस्या दलमर्धं तत् फलं क्षेत्रमानं
स्यात् । पुनर्विषममे क्षेत्रे दोःकोटिलंबैर्भुजकोटिलंबनैः क्षेत्रफलं कश्चित्तं ॥ २४ ॥

विष्कंभपादे परिणाहनिघ्ने वृत्ते सदा क्षेत्रफलं च चापे ॥

वृत्तार्द्धवत्स्यादिह वृत्तमध्यं वृत्तत्रिभागोऽनियतं यदन्यत् ॥ २५ ॥

विष्कंभेति—वृत्ते वर्तुलक्षेत्रे परिणाहनिघ्ने परिधिगुणिते सति विष्कंभपादे विस्तृतिदुर्ग्यांशे
क्षेत्रफलं स्यात् । यदुक्तं लोलावत्यां ' वृत्तक्षेत्रे परिधिगुणितव्यासपादः फलं स्यात् ' इति । च
पुनश्चापे धनुराकारक्षेत्रे वृत्तार्द्धवत् वर्तुलक्षेत्रार्धवृत्तच्यप्रमाणं स्यात् । वृत्तत्रिभागः वर्तुल-
त्र्यंशो वृत्तमध्यं स्यात् । यदन्यदुक्तक्षेत्रेभ्यो विपरीतमस्ति तत्क्षेत्रमनियतं नियामकरहितं
स्यात् । इह दुर्गादिके सर्वत्र योज्यं ॥ २५ ॥

षडक्षतै राजमिहांगुलं भवेत्सप्ताक्षतैर्वैष्णवमैशमंगुलं ॥

यवोदरैरष्टभिरत्र तत्करो जिनांगुलैरक्षतैश्च धनुश्चतुःकरम् ॥ २६ ॥

अथ ब्रह्मादीनामंगुलादिमानं दर्शयति—षडक्षतैरिति ॥ इह प्रासादादिमाने षडक्षतैः
षड्यपैः आज्ञं भजस्येदं ब्राह्ममंगुलं भवेत् । सप्ताक्षतैः सप्तयवैर्वैष्णवं विष्णोरिहं काण्यं
मंगुलं भवेत् । अत्र प्रमाणे तैर्जिनांगुलैश्चतुर्विंशतिमितैस्तत्करस्तेषां करः कोऽर्थः अनांगु-
लैरनकरः कृष्णांगुलैः कृष्णकर ईशांगुलैरीशकरः स्यात् च पुनश्चतुःकरं धनुः स्यात् ॥ २६ ॥

प्रासादकुंठादिकर्पाठवेदिकाद्विजालयेषु स्मृतमाजमंगुलं ॥

जलाशयारामविधौ नृपालये निधौ हितं वैष्णवमन्यदन्यगम् ॥ २७ ॥

अथानांगुलादीनां ग्राह्यस्थानानि दर्शयति—प्रासादेति ॥ प्रासादो देवालयः कुडादिकं वेदिका द्विजालयो विप्रगृहं एषां द्वंद्वे एषु आजं ब्रह्मसंबंधि अंगुलं हित शुभं स्यात् । जल-शपस्तटाकादिः आराम भनयोर्विधौ कार्ये नृपालये राजगृहे निधौ निधाने वैष्णवं विष्णुसंबंधि अंगुल हितं स्यात् । अन्यत् रौद्रांगुलं अन्यगं क्षेत्रक्रोशादिके हित स्यात् ॥ २७ ॥

ध्वजधूम्रहरिश्चिगोखरा द्विरदो ध्वांस इहायकाः क्रमात् ॥

ननु चापकरांगुलोन्मिता गदिता मंडलशालधामसु ॥ २८ ॥

अथ वैतालीयेनात्राष्टौ आयकानाह—ध्वजेति ॥ ननु निश्चितं मंडलशालधामसु वृषेश-प्रगृहेषु इह क्रमात् ध्वजादय आयका गदिताः प्रोक्ताः । ध्वजः १ धूम्रः २ हरिः सिंहः ३ श्वा श्वानः ४ गो वृषः ५ खरो रासभ. ६ द्विरदो गजः ७ ध्वांसः काकः ८ इति किंभूता एते चापकरांगुलोन्मिता. धनुर्हस्तांगुलप्रमिताः ॥ २८ ॥

ध्वजपूर्वं इहायुष्टभिर्विहते क्षेत्रफले समोऽशुभः ॥

निखिलासु हरिस्खलं ध्वजो व्यपराशासु च केसरी वरः ॥ २९ ॥

अथायाना ग्राह्यस्थानान्याह—ध्वज इति ॥ इह शालादौ अष्टभिर्विहते क्षेत्रफले सति ध्वजपूर्वो ध्वजप्रमुख आयः सम. समसख्याक अशुभ स्यात् । अलमित्यवधृतौ निखिलासु हरिस्सु दिक्षु ध्वज आयो वरः श्रेष्ठः स्यात् । च पुनर्व्यपराशासु पश्चिमदिश विना सर्वदिक्षु केसरी सिंहो वरः श्रेष्ठः स्यात् ॥ २९ ॥

करिजोऽनकदिङ्मुखे शुभोऽनु च सुत्रामदिगानने वृषः ॥

ध्वजसिंहगजर्षभा हिताः क्षितिदेवाननजातिषु क्रमात् ॥ ३० ॥

करिज इति ॥ अंतकदिङ्मुखे करिजो गजायः शुभ स्यात् । अनु पश्चाच्च पुन. सुत्रामदि-गानने इंद्रदिङ्मुखे वृष शुभ स्यात् । क्षितिदेवाननजातिषु विप्रप्रमुखजातिषु ध्वजसिंहगजर्षभा हिताः शुभाः स्युः क्रमात्क्रमेण ॥ ३० ॥

इह ये खलसत्वजीविनो मनुजास्तच्छरणादिकर्मणि ॥

खलसत्वगमायुरुत्तमं गदितं गाणितिकैरसंशयम् ॥ ३१ ॥

इहेति—ये खलसत्वजीविन. क्रूरप्राणिजीविनो मनुजा अत्यजा संति असंशय निश्चित तच्छरणादिकर्मणि तेषां चाडाढाना गृहादिकार्ये गाणितिकैर्योर्विद्वि. खलसत्वगमायुः क्रूरजीवाभिधानं आयुः उत्तमं गदितं प्रोक्त । अत्र आयुशद्वय आयुष इति पर्यायोऽभिहित. ॥ ३१ ॥

द्विरदैर्गुणिते फले हते त्रिघनेनोऽर्ध्वरितं भमुच्यते ॥

भगणेऽष्टहते व्ययस्थलं व्ययहीनं त्वधिकायमुत्तमम् ॥ ३२ ॥

अथ वास्तुनक्षत्रादिज्ञानं साधयति—द्विरद्वैगिति ॥ फले क्षेत्रफले द्विरद्वैरष्टभिर्गुणिते पुनस्त्रि-
घनेन हते सप्तविंशतिभाजिते यत् उर्वरितं शेषं तन् भं वास्तुनक्षत्रमुच्यते । सप्तविंशतिभाजिते
यत्त्रयफळं तद्गणसंज्ञं तस्मिन् भगणेऽष्टहनेऽष्टाभिर्भाजिते यच्छेषं तत् व्ययः व्ययसंज्ञं
स्यात् । तु पुनर्ग्रन्थं वास्तुनि व्ययहीनं व्ययत्वलता अधिकायं आयाधिकं एवं यत् स्थलं
तदुत्तमं ॥ ३२ ॥

व्ययान्विते क्षेत्रफले समन्विते ध्रुवादिवर्णैस्त्रिदशकैः शका गृहे ॥

हर्यतकोर्वीपनयो यमोऽशुभः स्वनामवर्णैस्तु परत्र कीर्तिताः ॥ ३३ ॥

अथ क्षेत्रफलादिभिरंशकान् साधयति—व्ययान्वित इति ॥ क्षेत्रफले व्ययान्विते व्यययुक्ते
पुनः क्षेत्रफले ध्रुवादिवर्णैर्ध्रुवादिसप्तदशगृहनामाद्भरैश्च समन्विते युक्ते पुनः क्षेत्रफले त्रिदशे
त्रिभिर्भाजिते सति गृहे हर्यतकोर्वीपनयः इंद्रः यमः राजा अंशका इति सज्ञाः कीर्तिताः एषु
यमोऽशुभोऽशुभः स्यात् । तु पुनः स्वनामवर्णैर्निजनामतुल्यैरेते कीर्तिताः करिणम् परत्र पर-
स्मिन् कोऽर्थः सर्वे स्वनामतुल्यफलदा इत्यर्थः ॥ ३३ ॥

सिंहायुरिष्टोऽचलमौलिशाले शाले गजायोऽबुवृतौ व्ययान्विते ॥

ककुद्दायोऽवनिगव्हरस्थे ध्वजो हि सर्वत्र यथाव्ययः स्यात् ॥ ३४ ॥

अथ पर्वतप्राकारादिषु आययोग्यतामाह—सिंहायुरिति ॥ व्ययेन ऊने हीने व्ययोने
व्ययस्वरूपताया सत्यामिति सर्वत्र योग्यं अचलमौलिशाले पर्वतमूर्ध्नि प्राकारे सिंहायु इष्ट-
स्यात् । आयु शब्द उकारातोऽपि शब्दप्रभेदे ॥ अबुवृतौ जलवेष्टितशाले गजाय इष्टः शुभः
स्यात् । अवनिगव्हरस्थे भूमिस्थे शाले ककुद्दायो वृषभाय इष्टः स्यात् । 'उक्षान्दान् ककुद्दान्
गौ' इति हेमः । हि युक्तार्थे सर्वत्र ध्वज इष्टः स्यात् किंभूतो यथाव्ययः
व्ययस्यैव इत्यर्थः ॥ ३४ ॥

प्राकारपूर्वगृहकर्तृत्वारयोः सभाजनं दोर्ग्रहवद्विलोकयेत् ॥

निजोदितेऽनेहसि शस्त्रयंत्रकैः प्रपूरितः पूरितशो हि शालकः ॥ ३५ ॥

अथ वप्रादिनक्षत्रकर्तृनक्षत्रमेलापकेन शालपूरणमाह—प्राकारेति ॥ सुधी प्राकारो वपः पृ-
नगरीगेह एषां भ नक्षत्रं कर्तृत्वारो तत्कारकपुरुषस्य नक्षत्र एतयो सभाजनं परस्पर सख्यलक्षण
विलोकयेत् निवत् दोर्ग्रहान् पाणिग्रहणतुल्या मेत्री कस्मिन् निजोदिते प्राकारादिषु उक्तेऽ-
नेहसि काले हि युक्तार्थे शस्त्रयंत्रकैः खड्गादिपाषाणादियंत्रकैः प्रपूरितः सन् शालकः प्रा-
कारः पूरितशः स्यात् पूरिता शा लक्ष्मीर्थस्मिन्निति लक्ष्मीपूर्णादुर्ग इत्यर्थः ॥ ३५ ॥

समीरसुत्रामभदेवमृड्भाभिर्मृदूड्भाभिः क्षिप्रयुतैः सुकंटके ॥

विदारमंदान्यदिनेषु सत्तिथौ स्थिरादये संघटयेत्प्रतोलिकाम् ॥ ३६ ॥

अथ प्रतोलिकाकरणशुद्धिमाह—समीरगति ॥ सुधीः प्रतोलिका संघटयेत् कारयेत्
कैः समीरं स्वाती सुत्राप्रभ ज्येष्ठा देवमृड् पुनर्भुष् एषा द्वे एभिः पुनः कैर्मृदूड्भाभिः

किंभूते. क्षिप्रयुते. चरनक्षत्रयुक्ते. पुनः कस्मिन् स्थिरादये स्थिरलक्ष्णे किंभूते सुकरके शुभ-
महयुक्तक्रेद्रे पुनः केपु विदारमदान्यदिनेषु बुधो भौमः शनिरेतान् विहाय अन्यग्रहदिनेषु
पुनः कस्मिन् सत्तियौ ॥ ३६ ॥

**विकर्तनाक्रांतमतो द्विपार्श्वगं तन्मौलितो दिक्षु चतुष्टयं न्यसेत् ॥
द्वयं विदिक्षु त्रयमंतरे क्रमादधो विदिक्स्थं न शुभं भमंडलम् ॥३७॥**

प्रतोलिकाचक्रे नक्षत्रस्थापन तत्फल च दर्शयति—विकर्तनेति ॥ सुधीर्विकर्तनाक्रांतमत
सूर्यसक्रमणनक्षत्रात्तन्मौलित प्रतोलीमस्तकात् द्विपार्श्वगं दिक्षु चतुष्टयं विदिक्षु द्वयं भ
सरे विषाले त्रयं क्रमात् न्यसेत् स्थापयेत् । कोऽर्थे प्रतोलीमस्तकात् सव्यापसव्याद्वि
मार्गर्तश्चतुर्षु दिक्षु चत्वारि २ नक्षत्राणि इति षोडश देयानि चतुर्षु विदिक्षु द्वयं द्वयं अष्टौ
इति देयानि मध्ये त्रयं देयामिति सप्तविंशतिमानि देयानि । प्रतोल्या अधो विदिक्स्थ
अधोगतं विदिक्स्थितं भमंडलं न शुभं स्यात् ॥ ३७ ॥

प्राकारदेवायतनाननेऽसौ क्रमो भचक्रभ्रमणस्य चित्यः ॥

सदैव पार्श्वभ्रमरीतिभेदो गृहादिकद्वार्युदितैश्च भागैः ॥ ३८ ॥

अथ भचक्रस्य भेदं दर्शयति—प्राकारेति ॥ प्राकारदेवायतनानने दुर्गदेवालयद्वारेऽसौ भचक्र
भ्रमणस्य क्रमश्चित्यं स्यात् कैरुत्तैर्भागैः प्रोक्तभागैश्च पुनर्गृहादिकद्वारि पार्श्वतो
भचक्रभ्रमणेन भदश्चित्यं स्यात्स निरतम् ॥ ३८ ॥

**वशादिभाजिष्णुदिशोऽश्रुमालिनि त्रये त्रये दिक्ष्वपि वत्ससंस्थितिः ॥
वत्से पुरोगे विशिखा च पृष्ठगे ज्वालानिवेशे न हिता भवेदिह ॥३९॥**

अथ दिग्वत्सचक्रं दर्शयति—वशेति ॥ वशादिभात् कन्यादिराशितस्त्रये त्रये राशित्रिके
त्रिकेऽश्रुमालिनि सूर्ये सति मिष्णुदिशं पूर्वतो दिक्षु अपि निश्चितं वत्ससंस्थितिः स्यात् । इह
दुर्गे विशिखा प्रतोलिका हिता शुभा न भवत् कस्मिन् पुरोगेऽग्रगे च वत्से सति किंभूते
वत्से ज्वालाया ज्वालामालादिशस्तस्या निवेशं प्रवेशो यस्मिन् स ॥ ३९ ॥

विधुंतुदे नैव विधौ च संमुखे रथ्याकृतिर्वैकृतिदायिनी भवेत् ॥

अदुर्गपुर्या भतमोऽब्जवत्सजां शुद्धिं विना निस्सरणं समाहृतम् ॥४०॥

अथ प्रतोलीकरणे सन्मुखं राहु चंद्र च त्यजन्नाह—विधुंतुद इति ॥ अत्रैव दुर्गे विधुंतुदे राहौ
विधौ चन्द्रे च सन्मुखे सति रथ्याकृतिः प्रतोलीकर्म विकृतदायिनी विरूपकारिणी भवेत् 'रथ्या
प्रतोलीं विशिखा समा' इति हैम । अदुर्गपुर्या दुर्गरहितस्य नगरस्य निस्सरणं मुखं समाहन
मगीकृतं का विना भं नक्षत्रं तमो राहु अब्जश्चंद्र वत्स एष्यो जाता शुद्धिं विना निस्सरणं
'मृतौ उपाये गेहादिमुखे' इति हैम । येन गृहादिषु प्रविश्यते निर्गम्यते तन्निस्सरणं ॥४०॥

उदीरितायव्ययतारकाबलो नभोगशुद्धिः स्मृतनीतिसञ्जितः ॥

समुक्तकालादृतसर्वसत्क्रियो विराजते मंडलशासिता स यः ॥ ४१ ॥

अथ निर्दोषकृतं शालं वर्णयति—उदीरितेति ॥ यः शालो वर्तते किंभूतः शालो उदीरिताः प्रोक्ता आयव्ययतारकास्तासां वर्तं यस्मिन्सः पुनः किंभूतः शालः नभोगानां ग्रहाणां शुद्धिः निर्दोषता यस्मिन्सः पुनः किंभूतः शालः स्मृता प्रोक्ता या नीतिसत्या सञ्जितो निर्मितः पुनः किंभूतः शालः समुक्तः सम्यक् प्रकारेण प्रोक्तो यः कालस्तेन आदृता अंगीकृता सर्वा सत्क्रिया यस्मिन् स इति स शालो मंडलशासिता देशरक्षाकरः सन् विराजिते ॥ ४१ ॥

अरातिमत्तेभनिकायकुंभदो निराग्रहः शस्त्रनखोपघातकृत् ॥

निःशाणनादोऽचलमौलिशालको दधात्यसौ केसरिपौरुपश्रियम् ॥ ४२ ॥

अथ शैलस्थशालस्य सिंहोपमानं दर्शयति—अरातीति ॥ असौ अचलमौलिशालकः पर्वत-श्रृंगदुर्गः केसरिपौरुश्रियं सिंहविक्रमशोभां दधाति निर्भानं किंभूतोऽसौ अरानयः शात्रवा एव मत्तेभा मदगर्भितकुंभिनस्तेषां निकायः समूहस्तस्य कुंभं कुंभस्थलं घनि खंडयति इति पुनः किंभूतो निराग्रहः निर्गण आग्रहो अग्रहणं यस्य स पुनः किंभूतः शस्त्राण्येव नखास्तेरु-पघातकृत् विनाशकारकः पुनः किंभूतो निःशाणाना नाशः शब्दा यस्मिन्सः सिंहोऽप्येवंविधः स्यात् ॥ ४२ ॥

विरोधिवीरद्रुमसंघभंगो गंभीरभेरीध्वनिघोरघोषः ॥ १ ✓

असह्यपार्थः परिवारिशालो वहत्यसौ मत्तगजेंद्रलीलाम् ॥ ४३ ॥

अथ जलवेष्टितशाल हस्तितुल्यं वर्णयति—विरोधीति ॥ असौ परिवारिशालः सर्वतो मल-वेष्टितदुर्गो मत्तगजेंद्रलीलां वहति दधाति किंभूतोऽसौ विरोधिवीराः शत्रुसुभटा एव दृमा वृक्षा-स्तेषां संगः संगमस्तस्य भंग उन्मूलनं यस्मात् सः पुनः किंभूतो गंभीरभेरीध्वनिभिर्घोर-उत्कटो घोषो यस्मिन् सः पुनः किंभूतः असह्यः सोढुं अशक्यं पार्थ्वं सामीप्यं यस्य स इत्येवंविधः स्यात् ॥ ४३ ॥

दूराभियातीन्प्रति संक्षतक्षमः पलायनं वाञ्छति वेष्टितोऽवनौ ॥

मुखप्रहाधूतपुरोऽतिगर्जितो दुर्गो वशी स्यात्सगुणो गुणग्रहः ॥ ४४ ॥

अथ भूमिशालं श्वानतुल्यं वर्णयति—दूरेति ॥ अवनौ दुर्गोऽतिगर्जितः शब्दावमानः श्वगुणः शुनः श्वानस्य गुण इव गुणो यस्य स श्वानतुल्यः स्यात् । किंभूतो दूराभियातीन् दूररिपून् प्रति संक्षतक्षमः सस्यक् प्रकारेण बाताय क्षमः समर्थः । पुनः किंभूतो वेष्टितः सन् दुर्गः पलायनं वाञ्छति आधारे आधेयोपचारात् तत्रस्थाननः । पुनः किंभूतो मुखप्रहाधूतपुरः मुखस्य निस्तरणस्य ग्रहो अग्रहणं तेन आधूतं कथितं पुरं नगरं अग्रभागो वा यस्य सः । पुनः किंभूतः गुणग्रहः गुणेन भेदेन अग्रहो अग्रहणं यस्य सः 'कार्योद्देशे गुणो भेदे' इत्यनेकादर्थ्या हैमः । अतएव किंभूतो वशी स्वापत्तः श्वाप्येवविधो गुणेन रज्ज्वा बद्धः सन् वशी स्यात् ॥ ४४ ॥

पार्श्वीश्रितामित्रविघातसत्वो भीमाननः काहलवाद्यनादः ॥
 अंतर्बहिर्घावनवलगनौजाः स्यात्पुंडरीकप्रतिमोऽन्यदुर्गः ॥ ४५ ॥

अथ गव्हरशाल व्याघ्रतुल्य वर्णयति—पार्श्वेति ॥ अन्यदुर्गा गव्हरशाल पुंडरीकप्र
 तिमो व्याघ्रसदृश स्यात् 'व्याघ्रो द्विपी पुंडरीक' इति ह्यायुज ॥ पार्श्वीश्रिता समीपस्था
 येऽमित्रा शत्रवस्तेषा विघाताय हननाय सत्त्वं बल यस्य स । पुन किंभूतो भीमानन भया
 नकमुख पुन किंभूत काहलवाद्यनाद स्पष्ट पुन किंभूत अंतर्बहिर्मध्ये बाह्य धावने शी
 घ्रगमने वरुणे उत्पत्तेने ओजो बल यस्य स अंतर्बहिर्घावनवलगनौजा इति ॥ ४५ ॥
 अनेकशाला भुवि संति दुर्गमा ये भूरिवीराः स्फुरदन्नसंकुलाः ॥
 स्वार्थप्रतापोज्ज्वलिता नतीकृताः श्रीविक्रमार्कक्षितिपेन पालिताः ॥ ४६ ॥

अथ दुर्गग्रहणेन श्रोत्रकर्माके बल वर्णयति—अनेकेति ॥ येऽनेकदुर्गा दुर्गमा गृही
 तुमशक्या भुवि प्रथिव्या सति किंभूता ये भूरिवीरैर्वहुभुम्भैः स्फुरदन्नेतत्तज्जिनशस्त्रे सकुल
 व्याप्ता श्रीविक्रमार्कक्षितिपेन ते दुर्गा पूर्वं तनीकृता नम्राकृता पश्चात् पालिता सेवकभावे
 न रक्षिता किंभूतास्ते स्वार्थ स्वस्य अर्थे स्वामी श्रीविक्रमार्कस्तस्य शुभ, प्रतापस्तेन उज्ज
 वलिता मानमलरहितीकृताः ॥ ४६ ॥

दुर्गारंभस्य योऽनेहाः प्रोदितोऽमौ मयाधुना ॥

दुर्गमध्यपुरारंभे ग्राह्यो भूमिभुजादरात् ॥ ४७ ॥

अथ शालशुद्धयुत्तरमाह—दुर्गेति ॥ मया योऽमौ दुर्गारंभस्यानेहा काल प्रोदितो
 गदित सोऽमुना काले भूमिभुजादरात् आग्रहात् ग्राह्य, कस्मिन् दुर्गमध्यपुरारंभे वनस्प
 मध्यनगरारंभे ॥ ४७ ॥

अशालनगरारंभे गदितः कालनिर्णयः ॥

विशेषो यस्तमेवाहं ब्रवीमि सदपीरितम् ॥ ४८ ॥

अथ स्वागतया पुरऽनुक्तशुद्धिं दर्शयन्नाह—अशालने ॥ अशालनगरारंभे प्राकाररहितनगर
 मारंभे कालनिर्णयो गदित प्रोक्त पुनर्व काले विशेषोऽस्ति अह तमेव काल ब्रवीमि
 किंभूतं सदपीरितं शुभप्रतिप्रोक्त ॥ ४८ ॥

जित्मृगोऽमृगश्चट्टाश्चभसंस्ये वासयेत्पुग्मशीतलकेतौ ॥

पौषपट्टवति वाश्विनमार्गादित्यजूक७भरिलीमुखयोगे ॥ ४९ ॥

अथ संज्ञास्यादिशुद्धौ पुरवासमाह—जित्मेति ॥ सुधी पुर वासयेत् कस्मिन् जित्म मियुन
 गौर्षुप मृगो मकर षट् शुभ अजो मेघ एषु राशिषु सन्धेऽशोतलेनेतो उष्णमाग्नि सूर्य
 किंभूते सूर्य पौषपट्टवति पौषादिपग्मासयुक्ते वाऽपवा आश्विनेति आश्विने मासे मार्गमासे अ
 दित्यजूकमाशीलीमुखयोगे सूर्यतुलासकमणवृश्चिकसंक्रमणयोगे ॥ ४९ ॥

लेयऽगेऽमरपुरोधसि मौढ्ये वक्रगे पतितमास्यधिके वा ॥

हारिपूरचनमास्फुजितोऽस्ते क्षीणचंद्रमासि नो पुरकर्तुः ॥ ५० ॥

अथ गुर्वादिदोषे पुरारंभं निषेधति—लेयेति ॥ पुरकर्तुः नगरकारकस्य पूरचनं नगरकरणं हारि शुभं नो स्यात् कस्मिन् लेयगे सिंहराशौ अमरपुरोधसि गुरौ पुनर्मौढ्येऽस्तंगते वक्र-
गते सति च पुनःपतितमासि क्षीणमासेऽधिकमासे च पुनरास्फुजितोऽस्ते शुक्रास्ते पुनः क्षीण-
चंद्रमासि क्षीणचंद्रे ॥ ५० ॥

दुष्टयोगहरत्त्दज्जनिरिक्ताऽ१११४मंदमंगलबुधाः स्थुरभीष्टाः ॥

उग्रमिश्रकभदारुणतारा नैव संवत्सथसाधनकाले ॥ ५१ ॥

अथ ग्रामकरणशुद्धिमाह—दुष्टेति ॥ संवत्सथसाधनकाले ग्रामकरणकाले एते नैवाभीष्टा नै-
शुभाः स्युस्तानाह दुष्टयोगा हरस्य त्ददि त्ददये जनिर्जनन यस्याः सा विष्टिः रिक्तास्ति-
थयः ४१११४मंदः शनिः मंगलः बुधः एषां द्वंद्वे उग्रभानि मिश्रे द्वे को वायुस्तस्य भं स्वाती
दारुणताराः क्रूरभानि आसा द्वंद्वे ॥ ५१ ॥

रामश्वेदऽयुगऽपावकाऽगमांऽभोधिऽरामऽयमऽभैस्तु तारकैः ॥

ग्रामवत्स इनभाच्छमुद्रसं स्थैर्यमादरकभीलयाः क्रमात् ॥ ५२ ॥

अथ रथोद्धतया ग्रामवत्सचक्रे भानि स्थापयति—रामेति ॥ ग्रामवत्से रविभात्
सूर्याक्रांतभात् रामादिमितैस्तारकैः क्रमात् शब्दयः स्युः । कोऽर्थः ग्रामवत्से सूर्यनक्षत्रात्
रामैस्त्रिभिस्तारकैः शं मुखं स्यात् । एवं वेदैश्चतुर्भिर्मैरुद्रसं जनशून्यं पुनर्युगैश्चतुर्भिर्भैः स्थैर्यं
स्थिरता पुनः पावकैस्त्रिभिर्भैर्मा लक्ष्मीः स्यात् ॥ आगमैश्चतुर्भिर्भैर्दोरो भयं स्यात् । अंभोधिभि-
श्चतुर्भिर्भैः कं धनं स्यात् । रामैस्त्रिभिर्भैर्भयं स्यात् । यममैर्द्विभिर्भैर्भैर्लयां मृत्युः स्यात् । एषां
द्वंद्वः एवं सप्तविंशतितनक्षत्राणि देयानि । यतः ' यस्मिन्ननुश्रे भवेद्भानुस्तदादौ त्रीणि मस्तके ॥ द्वे-
द्वे च पादयोर्न्यस्य स्थापयेन्नोणि छततः ॥ १ ॥ चत्वारि वामकुसौ च याभ्यां चत्वारि
एव च ॥ पुच्छे त्रीणि च संस्थाप्य नासिकां द्वे नियोजयेत् ॥ २ ॥ नासिका स्वामिनं भसेदुद्रास-
मग्रपादयोः ॥ शिरः छे भवेच्छस्मीः स्थिरं पश्चिमपादयोः ॥ ३ ॥ वामकुसौ च दारिद्र्यं यस्या
चैव घनागमः ॥ पुच्छे च जायते हानिर्वृषचक्रमुदाहृतं' ॥ ४ ॥ इति ॥ ५२ ॥

वत्सशुद्धिवति भे विपश्चितः प्रोक्तपूर्वलयभादिसंपदि ॥

नव्यपूरचनमाहुरैदवं पाकपस्य च वलं समीक्ष्य भे ॥ ५३ ॥

अथ वत्सादिभशुद्धौ पुररचनमाह—वत्सेति ॥ विपश्चितः पंडिताः नव्यपूरचनं नूतनपु-
रीकरणमाहुः कथयंति कस्मिन् वत्सशुद्धिवति वत्सशुद्धियुक्ते भे नक्षत्रे पुनः कस्यां प्रोक्त-
पूर्वलयभादिसंपदि कथितनगरचक्रनक्षत्रादिशुद्धिप्राप्तौ सत्यां पुनः किंरुत्वा भे नगर-
राशौ ऐदवं वलं चंद्रवलं च पुनः पाकपस्य नगरदशापनेर्बतं समीक्ष्य विलोक्य ॥ ५३ ॥

विधीयते चेद्विशिखा तदा स्यात्तद्वत्समीक्ष्याखिलशुद्धिरस्मिन् ॥

यदा पुरे निःसरणप्रपंचो विनैव तच्छुद्धिमयं विधेयः ॥ ५४ ॥

अथ पुरप्रतोलीकरणशुद्धिमाह—विधीयतइति ॥ चेत् यदा सुधिया विशिखा प्रतोली विधीयते तदास्या प्रतोल्या तद्वत् पूर्वोक्तपुरशुद्धितुल्याखिलशुद्धिः समीक्ष्या विलोकनीया ॥ पुनरस्मिन् पुरेऽयं निःसरणप्रपंचो गृहादीना मुखविस्तारो विधेयः कर्तव्यः कां विना तच्छुद्धिं तस्याः शुद्धिं विना एव निश्चितं ॥ ५४ ॥

अमीनकीटद्वितन्त्रचरोदये सत्कटके संकरणं पुर-
स्य तत् ॥ असाधुभिर्वोपचया ३६।१०।११। नुगै-
रुतांगिरोविधू चेद्वनऽमानऽंगौ तथा ॥ ५५ ॥

अथ लग्नशुद्धौ पुरकरणमाह—अमीनेति ॥ पुरस्य नगरस्य तत् संकरणं सम्यक्-
प्रकारेण करणीयं स्यात् कस्मिन् अमीनेति मीन कीटः कर्को द्वितनू द्विस्वभावलग्नं चरोदयश्रलग्नं
विधंते एते यस्मिन्स तस्मिन् मीनादिरहिते उदये सति किंभूने उदये सत्कटके संतः शुभ-
ग्रहाः कटके यस्य स तस्मिन् उत वितर्के च पुनः चेत् यदि उपचयानुगै त्रिपद्दश-
भेकादशभावगैरसाधुभिः खलग्रहे. कृत्वांगिरोविधू गुरुचंद्रौ वनमानगौ चतुर्थदशभावगौ
भवतस्तदा तथा पुरस्य करणं स्यात् ॥ ५५ ॥

विशेदधिष्ठानमथायने नवं सौम्येऽवकीर्णांशुविसारवासरे ॥

सहोनभोहेल्यलिसिंहसंगमे दीपोत्सवद्यूदरमासि वा क्वचित् ॥ ५६ ॥

अथ पुरप्रवेशस्य शुद्धिमाह—विशेदिति ॥ अथ पुरकरणानंतरं सुधीरधिष्ठान पुर
विशेत् प्रविशेत् 'निवेशमधिष्ठानं' इति हैम. ॥ कस्मिन् सौम्येऽयने उत्तरायणे किंभूतेऽयनेऽ
षष्ठीर्णांशुविसारवासरे मीनार्कदिनरहिते वा पश्चातरे सहो मार्गशीर्षः नभः श्रावणः हेति.
सूर्यः अर्द्धिर्धृश्रिकः सिंह एषा संगमे संयोगे सति क्वचित् दीपोत्सवस्य शु दिन
उदरे मध्ये यस्य स एवंविधो मा मासस्नस्मिन् कार्तिकमासे इत्यर्थ ॥ ५६ ॥

प्राचेतसश्वासनतिष्यवासवस्थिरश्रवोदोर्मृदुभिर्नवं विशेत् ॥

शालं पुरं चाशुभयोगवर्जितैरनाखारेषु सदैदवद्युषु ॥ ५७ ॥

अथ पुर दिप्रवेशे भवारशुद्धिमाह—प्राचेतसेति ॥ सुधी. नवं नवीन शालं वा पुरं वा गृहं
वा विशेत् प्रविशेत् के प्राचेतसं शततारा श्वासनं स्वाती तिष्यः पुष्य वासन धनिष्ठा
स्थिरसंज्ञानि श्रव. धवण. दोर्हस्त. मृदुनि एषा द्वे एभिर्नक्षत्रैः किंभूतेर्नक्षत्रै. अशुभयो-
गवर्जितैः पुनः केषु सदैदवद्युषु शुभचाद्रदिनेषु किंभूतेषु अनारवारेषु भौमरहितदिनेषु ॥ ५७ ॥

स्थिरोदयेऽद्विपितर्केद्रधीशुभे सपत्नवीर्यायखले भवेन्नवः ॥

पुरप्रवेशोऽधिकले विधौ हितो वलैर्दशाजन्मपराजमंत्रिणाम् ॥ ५८ ॥

अथात्र प्रवेशे लग्नशुद्धिमाह—स्थिरोति ॥ नवो नूतनः पुरप्रवेशो हितः शुभो भवेत्
कस्मिन् स्थिरोदये स्थिरलभे किंभूते स्थिरोदये अदृषिताः दूषणरहिताः केंद्रभावाः १।४।७।
१० पंचमभावः ६ शुभः पुण्यो नवमभावश्च यस्मिन् स तस्मिन् पुनः किंभूते सपरने षष्ठे
वीर्ये तृतीये ३ आये एकादशे ११ खलाः क्रूरग्रहा यस्य तस्मिन् पुनः कस्मिन् अधि-
कले अधि अघिकाः पूर्णाः कला यस्य स तस्मिन् एवंविधे विधौ धन्द्रे 'अधिचले' इत्यापि
पाठः पुनः कैः दशान्मपराजमंत्रिणां दशापतेः नन्मपतेः राजश्रंद्रस्य मंत्रिणो गुरोश्च
रषां बलैः ॥ ५८ ॥

प्रयाणदिक्लेचरयोगशुद्ध्या जीवै कवौ दर्शितमंडले स्यात् ॥

छंदोध्वनौ वाद्यसुगीतघोषे पुरं समावेशितमर्थसिद्धये ॥ ५९ ॥

अथ पुरप्रवेशे शेषशुद्धिं प्रयाणशुद्धिवत् दर्शयति—प्रयाणेति ॥ समावेशितं प्रवेशी-
कृतं पुरं नगरमर्थसिद्धयै कार्यनिष्पत्तये स्यात् कया प्रयणदिक्लेचरयोगशुद्ध्या यात्रायां
यथा दिग्ग्रहयोगानां शुद्धिस्तथात्रैव विलोकनीया इत्यर्थः पुनः कस्मिन् जीवे गुरौ कवौ शुके
दर्शितमंडलेऽस्तवर्जिते पुनः कस्मिन् छंदोध्वनौ वेदघोषे सति ॥ ५९ ॥

दद्याद्धयं दैवविदे पुरोधसे वसुंधरामर्थचयं द्विजत्रजे ॥

संतोषयेच्चैलधनैश्च मागधान् दीनानिहान्नैरुपवेशितो नृपः ॥६०॥

इति श्रीकविकालिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे प्राकारपुरसाधनप्रवेशाध्यायः ॥ १५ ॥

अथ प्रवेशिनस्य मूपस्य वदान्यतामाह—दद्यादिति ॥ नृपो भूप इह उपवेशितः पुरोपवे-
शितः सन् दैवविदे दैवज्ञाय हयमश्वं दद्यात् पुनः पुरोधसे पुरोहिताय वसुंधरां भुवं दद्यात्
पुनर्द्विजत्रजे विप्रेऽर्थचयं धनसमूहं दद्यात् पुनर्मागधान् मंगलपाठकान् चैलधनैर्वस्त्रद्रव्यैः
संतोषयेत् पुनर्दीनान् दीनजनान् अन्नैः संतोषयेत् ॥ ६० ॥

इति श्रीर्षाणिमौचिशिष्यभावरत्नविरचिताया श्रीकालिदासकृतज्योतिर्विदाभरणस्य सुखबो-
धिकाया प्राकारपुरसाधनप्रवेशोनाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

गृहप्रवेशदेवताप्रतिष्ठाप्रकरणम् ।

गार्हस्थो विपुलयशा यदाश्रमाणां धर्मो वेदवचनकर्मसारधर्मः ॥
तद्देवादिजमनुजाखिलाप्तकामो वक्ष्येऽहं कुलकरणस्य कालनीतिम् ॥१॥

अथ प्राकारपुरसाधनानंतरं तत्र गृहसाधनं घटतेऽतः प्रहार्षण्या गृहारंभनिर्णयं संदधाति—
गार्हस्थ इति ॥ यत् यस्मात् कारणात् आश्रमाणां चतुर्णां मध्ये गार्हस्थो गृहस्यसंबन्धी
धर्मो गृहस्याचारो विपुलयशाः विस्तीर्णकीर्तिः स्यात् । किंभूतो गार्हस्थो वेदवचनेन यत् कर्म
रुष्यं तेन सारः शुभो धर्मो न्यायो नीतिर्यस्मिन् सः । यदुक्तं 'धर्मोयमोपमापुण्यस्वभावाचा-

रथन्वसु । सत्सगोऽर्हत्याहिंसादौ न्यायोपनिषदोरपि ॥१॥ धर्मदानादिके' इति हैम ॥ पुन किंभूते
गार्हस्थो देवा हरिहरादय आदिजा विप्रा मनुजा क्षत्रियादयस्तेरखिल समस्त आप्त
प्राप्त काम ईप्सित यस्मात्स इति तत् तस्मात्कारणात् अह कुलकरणस्य गृहविधानस्य
कालनार्ति समयनिर्णय वक्ष्ये कथयिष्यामि ॥ १ ॥

**वृत्रारिस्वपतिवनेश्वरांतकानां दिक्षु स्याद्भवनमिहादिजादिकानां ॥
वर्णानां विदिशि शुभं च संकरस्य प्रासादे हरिशिवयक्षदिग्विमध्यम् ॥२**

अथ गृहकरणे दिग्योग्यतामाह—वृत्रेति ॥ आदिजादिकाना विप्रादीना वर्णाना मवन
गृह शुभ स्यात् वृत्रा दीना दिक्षु वृत्रारिर्द्रस्तस्य दिशि विप्राणा गृह शुभ स्यात् । स्वपतिर्घनद
स्तस्य दिशि क्षत्रियाणा गृह शुभ वनेश्वरो वरुणस्तस्यदिशि वैश्याना गृह शुभ भक्तो
यमस्तस्य दिशि शूद्राणा गृह शुभ च पुन संकरस्य संकरजातीना विदिशि गृह शुभ स्यात्
पुनरिह प्रासादे हरिदिग् शिवदिग् यक्षदिग् आसा विमध्य यस्मिस्तत् मध्यभाग गृह वर ॥२॥

**नागांऽगेक्षन१ रथुग४नवा९ग७भूय११धिष्ण्यैर्नागारं हरिह-
रितो वरं ककुप्सु ॥ जन्मोत्थैस्तु परमैः पुरस्य मध्ये स्यादेवं
यमवति भस्थले नराणाम् ॥ ३ ॥**

अथ दिग्प्राशयोरभेदने दृषणमाह—नागाग इति ॥ नराणा मनुष्याणामगार गृह वरं
न स्यात् कासु हरिहरित पूर्वदिशात् ककुप्सु वैर्जन्मोत्थैर्नागादिमितधिष्ण्ये राशिभि
अनु पश्चात् परमै वृषमिथुनसिंहमकरराशिभि कोऽर्थ पूर्वदिशि नरस्य नागराशिनाऽगारं
वरं न स्यात् वृश्चिकराशिमान् पुरुष पूर्वस्या न वसेदित्यर्थ । एव नरस्य अगेन कन्याराशिना
अग्निदिशि, पुनरिनेन मीनराशिना दक्षिणस्या, पुनर्युगेन कर्कराशिना नैऋत्या पुनर्नवाभि
र्धनूराशिना पश्चिमाया, पुनरगेन सप्तमराशिना वायव्या, पुनर्भुवा मेघराशिना उत्तरस्याः
पुनस्त्रेण ईश्वरेण कुमराशिना ईशान्यामिति पुन कस्मिन् यमवति शनियुक्ते भस्थले
नक्षत्रचक्रे ग्रामचक्रे यत्र शनियुक्त भ राशिस्थानं स्यात्तदा त स्थाने गृह वरं न
स्यात् इत्यर्थः ॥ ३ ॥

**मीना १२ली ८भरिपु५भवन्नरिष्टमोकः प्रागास्यं मकर-
१०वशा६कुलीर४भस्य ॥ याम्यास्यं जितुम३तुला४भ९स्य
पुंसः पश्चात् द्वारपरभवन्नु१२।१२रुत्तरास्यम् ॥ ४ ॥**

अथ दिग्द्वारराशयोर्भेदने गृहसन्मुख शुभमाह—मीनेति ॥ मीन अलिर्बृश्चिक इभरिपुभ ति
हराशि. आत्यर्थे वत् तेन एभियुक्तस्य नु पुरुषस्य प्रागास्य पूर्वदिग्मुख ओको गृहमिष्ट
शुभ स्यात् । पुनर्मकरवशाकुलीरभस्य मकरकन्याकर्कराशिर्यस्य स तस्य पुनो याम्यास्य
दक्षिगदिग्मुख ओको वरं पुनर्जितुमतुला४भस्य मियुनतुलापनूराशिर्यस्य स तस्य पुंसः

पश्चात्तद्वाः पश्चिमादिद्वमुखं ओको वरं द्वाःशब्दो हस्तांतः पुनरपरभवद्भुःउक्तेभ्योऽन्धराश्रियुक्त-
पुरुषस्य उत्तरास्यं ओको वरम् ॥ ४ ॥

फाल्गुने नभासि सहस्यदः सहस्ये वैशाखे शरणमशेषं
विधत्ते ॥ आरब्धं द्वितनु ३।६।९।१२। भभानुयोगयुक्ते
निल्लेयामरसचिवादिभृखगारते ॥ ५ ॥

अथ गृहारंभे मासादिशुद्धिमाह— फाल्गुन इति ॥ अदः शरणं गृहं कर्तृपदं आरब्धं प्रा-
रंभितं सत् अशेषं समस्तमुखं विधत्ते करोति करिमन् आरब्धं फाल्गुने मासे अत्र दीर्घं
उकारः शब्दप्रमेदाद् दृश्यते । नभासि श्रावणे सहासि मार्गशीर्षे सहस्ये पौषे वैशाखे किंभूते
एतन्मासे द्वितनुमभानुयोगयुक्ते द्विस्वभावरशौ सूर्ये यांगयुक्ते सति पुनः किंभूते निः निर्गतः
लेयामरसचिवः सिंहगुरुश्च आदिभुवौ खगौ विप्रद्रहौ गुरुशुक्रौ तयोरस्तश्च यस्मात्सः
सिंहगुरुरहिते गुरुशुक्रास्तरहिते इत्यर्थः ॥ ५ ॥

मासेऽपागयनगतेऽपि चौकसःस्यादारंभोऽतिवरफलोऽत्र
वेशनं न ॥ भेदत्वाद्घटननिवेशदेवतानां रिक्तामा ४।९।१४।
३०। शुभयुतिविष्टिमुक्तपक्षः ॥ ६ ॥

अथ गृहारंभे अयनादिशुद्धिमाह— मास इति ॥ ओकसो गेहरयारंभोऽतिवरफलो भृशं
फलकृत् स्यात् । करिमन् अपागयनगते दक्षिणायनगते मासेऽपि पुनरत्र दक्षिणायनगते मासे
वेशनं गृहप्रवेशो न स्यात् घटननिवेशदेवतानां भेदत्वात् घटनमुहूर्तस्य भिन्नदेवाः प्रवेशनमु-
हूर्तस्य भिन्नेदेवास्तेनेति किंभूत आरंभः रिक्तास्तिथयः अशुभयुतिर्दृष्टयोगः विष्टिर्भद्रा एता-
भिर्भुक्तस्त्वंक्तः पशोऽग्नीकारो यस्य सः ॥ ६ ॥

भानौ केसरिणि ५ मृगे १० च कुंभ११कक्योऽश्रिद्राशा-
परवदनं निशांतमुक्तं ॥ गोरजृक ७भ्रमर८पशू१७णदृष्टि
योगे कीनाशस्वपतिदिगाननं प्रवेकम् ॥ ७ ॥

अथोचितदिशि गृहसंमुखत्वमाह— भानाविति ॥ केसरिणि भानौ सिंहसंक्रातौ मृगे
मकरसंक्रातौ च कुंभकक्योः कुंभसंक्रातौ कर्कसंक्रातौ च द्वाशापरवदनं पूर्वपश्चिमादिद्वमुखं
निशांतं गेहं प्रवेकं श्रेष्ठमुक्तं प्रोक्तं पुनर्गोवृषः जूकस्तुल्य भ्रमरो वृश्चिकः पशुर्मेघः एत-
दाशिषु उष्णवृष्णयोगे सूर्यसंक्रमे कीनाशस्वपतिदिगाननं दक्षिणोत्तरमुखं निशांतं श्रेष्ठं
मेकं ॥ ७ ॥

मासो दर्श३०युगलकालमो यथा यो ग्राहोऽसौ निलय
कृता प्रमाणासिद्धः । सर्वत्रैव सुरधुनीकलिदजांतदेशे
स्यादपविधुघस्रमध्यवर्ती ॥ ८ ॥

अथ वत्सचक्रे शालादीनां विभागभेदानाह—शालइति ॥ अत्र वत्सचक्रे शाले पुरे वा धीरेतुर्धैरष्टविभागभेदः अष्टौ भागा भेदाः स्थाप्याः । पुनर्मठमंदिरादौ दिग्भागभेदः दशभागाः स्थाप्याः । पुनरमरधाम्नि देवगृहे पद्भेदाः अन्यत्र द्वादशभेदाः स्थाप्याः ॥ ११ ॥

स्युः सप्तसप्तानलभादुद्धूनि प्राच्याश्चतुर्दिक्षु निशांतचक्रे ॥

पुरोगपृष्ठस्थमिहौपधीशं त्यक्त्वा तदारंभणमिष्टमुक्तम् ॥ १२ ॥

अथ गृहे दिग्द्वारमचक्रमाह—स्युरिति ॥ इह निशांतचक्रे गेहचक्रे प्राच्याः पूर्वातश्चतुर्दिक्षु अनलभात् कृत्तिकातः सप्त सप्त उद्धूनि स्युः । तदारंभणं तस्य गेहस्य प्रारंभणमिष्टं शुभं मुक्तं प्रोक्तं किं कृत्वा पुरोगपृष्ठस्थं अग्रगतं पश्चाद्भागस्थं औपधीशं चंद्रं त्यक्त्वा ॥ १२ ॥

निकेतनं स्यान्निविधं हि मृण्मयं हर्म्यं सदा पर्णकुटं बुधैः स्मृतं ॥

एको नयस्तत्करणस्य चोच्यते तथापि तत्प्रोक्तविशेषतन्नयः ॥ १३ ॥

अथ त्रिविधं गृहमाह—निकेतनमिति ॥ निकेतनं गृहं त्रिविधं त्रिधा स्यात् हि अवधारणे एकं मृण्मयं मृत्तिकापिंडवद्धं १ द्वितीयं हर्म्यं 'यत्रिष्टिकाद्यै रचितं तद्रेहं हर्म्यमादिशेत्' इति यादवः ॥ 'हर्म्यं तु धानिनां गृहं' इति हैमः ॥ २ तृतीयं पर्णकुटं 'तृणपत्रादिभिर्वद्धं गेहं पर्णकुटं स्मृतं' इति यादवः ॥ 'पर्णशालोत्जन' इति हैमः ॥ सदा इति बुधैः स्मृतं वत्करणस्य तेषां मृण्मयादिगृहाणां एको नयोऽस्ति वा पश्चांतरे तथापि तत्प्रोक्तः तेषु गृहेषु प्रोक्तश्चासौ विशेषश्चासौ तन्नयः स एव नयश्च इति तथापि विशेषनयोऽस्ति इत्यर्थः ॥ १३ ॥

न हारि हर्म्येऽभिमुखं तमः स्यात् दृश्यं न तत्पर्णकुटादिगेहे ॥

क्षपाकरः पर्णकुटेऽभिवक्त्रो न दर्शनीयोऽन्यकुले स दृश्यः ॥ १४ ॥

अथ हर्म्यादीनां दर्शनीयदोषमाह—न हारीति ॥ हर्म्ये गृहविशेषेऽभिमुखं सन्मुखं तमो राहुहारि श्रेष्ठं न स्यात् । पर्णकुटादिगेहे तत्तमो राहुर्न दृश्यं न त्रिलोकनीयं स्यात् । क्षपाकरः पर्णकुटेऽभिवक्त्रः सन्मुखो न दर्शनीयः स्यात् । अन्यकुले श्टिकादिमूर्त्पिंडादिराचिते गेहे सन्मुखश्चंद्रो दृश्यो त्रिलोकनीयः ॥ १४ ॥

लघुश्रवोधीरमृगांत्यचित्रामित्रांगिरोमैत्रासिताख्यवरैः ॥

न्यासं शिलादारुकृतं सुधायाः कुर्वति लेपं निविडं च धिष्ण्यो ॥ १५ ॥

अथ गृहे श्टिकादिचपनमुधालेपशुद्धिमाह—लघ्विति ॥ सुधियो धिष्ण्ये एकभूमिद्विभूम्यादिगेहे शिलादारुकृतं पाषाणकाष्ठकृतं न्यासं प्रथमं श्टिकादिचपनं च पुनः सुधाया लेपं कुर्वति किंभूतं निविडं दृढं कैः कृत्वा लघ्वि श्रवः श्रवणः धीराणि मृगो मृगशीर्षि अंत्यं रेवती चित्रा मित्रोऽनुषांशगिरा गुरुः मैत्रः शनिवारः सितः शुक्रवारः एषा द्वेद एभिः ॥ १५ ॥

अथ वत्सचक्रे शालादीनां विभागभेदानाह—शालइति ॥ अत्र वत्सचक्रे शाले पुरे वा
 श्रीरुर्ध्वैष्टविभागभेदः अष्टौ भागा भेदाः स्थाप्याः । पुनर्मठमंदिरादौ दिग्भागभेदः दशभागाः
 स्थाप्याः । पुनरमरधान्नि देवगृहे पद्भेदाः अन्यत्र द्वादशभेदाः स्थाप्याः ॥ ११ ॥

स्युः सप्तसप्तानलभादुडूनि प्राच्याश्चतुर्दिक्षु निशांतचक्रे ॥

पुरोगपृष्ठस्थमिहौपधीशं त्यक्त्वा तदारंभणमिष्टमुक्तम् ॥१२॥

अथ गृहे दिग्द्वारमचक्रमाह—स्युरिति ॥ इह निशांतचक्रे गेहचक्रे प्राच्याः पूर्वातश्चतु-
 र्दिक्षु अनलभात् कृत्तिकातः सप्त सप्त उडूनि स्युः। तदारंभणं तस्य गेहस्य प्रारंभणमिष्टं शुभ-
 शक्तं प्रोक्तं किं कृत्वा पुरोगपृष्ठस्थं अग्रगतं पश्चाद्भागस्थं औपधीशं चंद्रं त्यक्त्वा ॥ १२ ॥

निकेतनं स्यात्रिविधं हि मृण्मयं हर्म्यं सदा पर्णकुटं बुधैः स्मृतं ॥

एको नयस्तत्करणस्य चोच्यते तथापि तत्प्रोक्तविशेषतन्नयः ॥ १३ ॥

अथ त्रिविधं गृहमाह—निकेतनमिति ॥ निकेतनं गृहं त्रिविधं त्रिधा स्यात् हि अवधारणे
 एकं मृण्मयं मृत्तिकापिंडवद्धं १ द्वितीयं हर्म्यं 'यत्रिष्टिकाद्यै रचितं तद्रेहं हर्म्यमादिशेत्' इति
 यादवः ॥ 'हर्म्यं तु धानेनां गृहं' इति हैमः ॥ २ तृतीयं पर्णकुटं 'तृणपत्रादिभिर्वद्धं गेहं पर्णकुटं
 स्मृतं' इति यादवः ॥ 'पर्णशालोटज' इति हैमः ॥ सदा इति बुधैः स्मृतं वत्करणस्य तेषां मृण्मया-
 दिगृहाणां एको नयोऽस्ति वा पश्चांतरे तथापि तत्प्रोक्तः तेषु गृहेषु प्रोक्तश्चासौ विशेषश्चासौ
 तन्नयः स एव नयश्च इति तथापि विशेषनयोऽस्ति इत्यर्थः ॥ १३ ॥

न हारि हर्म्येऽभिमुखं तमः स्यात् दृश्यं न तत्पर्णकुटादिगेहे ॥

क्षपाकरः पर्णकुटेऽभिवक्त्रो न दर्शनीयोऽन्यकुले स दृश्यः ॥ १४ ॥

अथ हर्म्यादीनां दर्शनीयदोषमाह—न हारीति ॥ हर्म्ये गृहविशेषेऽभिमुखं सन्मुखं तमो

ससितोदयश्चेत् ॥ विनिर्मितं कर्तुं न विच्छेदनीयं स्यात् । क्षपाक-
 कर्तुरुदारसंपत् ॥ २३ ॥

ससौम्येति ॥ चेत् यदि ससौम्यराज्यः बुभुक्षुक्तदशमभा

सुयसहितैकादशो भावः स्यात् । पुनः सपूज्यकेंद्रः गुरुपुक्तकेंद्रं स्यात् । पुनः ॥
 क्तग्रं स्यात्तदा यच्छरणं गृहं विनिर्मितं कृतं तत्र गृहं कर्तुः पुंसश्चिरं दीयेत् ॥
 रण्यं शरणे रक्षणे साधु भवेत् किंभूतं गृहं उदारान् प्रदानान् संपत् समृद्धिर्भवेत् ॥२३॥

समंगलं मातुलवर्द्धमादरात्सविक्रमं ३ सुमगारसाधने ॥

गुरुं कविं सोदयश्मिच्छसि स्थितिं गृहाण चेद्वदरातद्वयं गृहिन् ॥२४॥

समंगलमिति ॥ चेद् यदि हे गृहिन् त्वं अबद्धवद्वयं द्विशतं पिभित्वा स्थितिं इच्छसि गेहं भवेत्
 शेषस्तदा स्वमगारसाधने गृहकरणे आदरान् मातुलवर्द्ध पठमानं संपतं भौमपुक्तं गृहण

नभस्यमासं परिहाय पक्षं त्विपोर्जयोरादिममंत्यमाहुः ॥

शुचेर्बुधा. पर्णकुटक्रियां वा समस्तवारेषु सितागिरोऽस्तम् ॥१६

अथ पर्णकुटकार्यशुद्धिमाह—नभस्येति ॥ बुधाः पडिता पर्णकुटक्रियामाहु कथयति किं कृत्वा नभस्यमासं भाद्रपद परिहाय त्यक्त्वा च पुन इपोर्जयोः आश्विनकार्तिकयोरादिम पक्षं विहाय पुन शुचेरापादस्यात्यं पक्ष विहाय वा पुन सितागिरोऽस्त शुक्रगुर्वैरस्त परिहाय केषु समस्तवारेषु ॥ १६ ॥

कर्णत्रयं हारमृदुधृवाख्यैर्युतं सतिष्यानलमूर्ध्वभ्रूमेः ॥

आरंभकृत्ये कृतिनो नयंति ज्ञादित्रये भूपणभाजि वारे ॥१७॥

अथोर्ध्वभ्रूम्यारंभमाह—कर्णेति ॥ कृतिनो बुधा ऊर्ध्वभ्रूमेरारंभकृत्ये कर्णत्रयं श्रवणत्रयं नयंति कथयतीत्यर्थं प्राप्नुवति वा किंभूत कर्णत्रय हरस्येद हार आर्द्रा मृदूनि ध्रुवाख्यानि एभिर्युत युक्तपुन किंभूतं सतिष्यानल पुण्यकृत्तिकामहित कस्मिन् ज्ञादित्रये बुधगुरुशुक्रवारे किंभूते भूपणभाजि कुयोगविष्टिरिक्तापर्वभ्योऽन्यस्ययोगभूपणयुक्ते ॥ १७ ॥

स्यात्तद्विप्रकृत्यचरराश्युदये सर्वेद्वैः सद्भिः सदोपचयव-

द्विरसद्भिरोकः ॥ सर्वेद्वये त्युत विदांगरसा स्व १० गे-

नागारा ४ नुगेन नरराश्युदये च सिद्धयै ॥ १८ ॥

अथ वसततिलकेन गृहकरणे लग्नशुद्धिमाह—स्याद्विप्रेति ॥ सदा हि अवधारणे उत वितर्के ओक्ते गेह सर्वेद्वये समस्तसमृद्धयै स्यात् ॥ कस्मिन् द्विप्रकृत्यचरराश्युदये द्विस्वभावलग्ने स्थिरलग्ने च पुन. कै सर्वेद्वै वैद्विरसाहिते सद्भिः शुभग्रहे पुनः कै उपचयवद्वि ३।६।१०। १। उपचयमवनयुक्तैरसद्भिः पापग्रहे च पुन नरराश्युदये खगेन दशमभावगेनागारा-नुगेन चतुर्थभावगेतेन विदा नुगेन अगिरसा गुरुणा च ओक सिद्धयै स्यात् ॥ १८ ॥

दुष्टारिनाशउदयोऽपि कुले सुखाप्त्यै दुष्टारिदनाश

८ उदयो न कुले सुखाप्त्यै ॥ आरंभकालवति

दुष्टमदोदयश्चेदारंभकालवति दुष्टमदोदयः स्यात् ॥ १९ ॥

दुष्टारोति ॥ दुष्टानामरीणा शत्रूणा नाशो यस्मिन् स एवंविध उदयो भाग्योदय कुश गोत्रे सुखाप्त्यै सुखलाभाय स्यात् । अपि सभावनाया कुले गेहे दुष्टारिनाशउदयः दुष्टो क्लेशहृदपितौ षष्ठाष्टमभावौ यस्मिन् स एवंविध उदयो लग्न सुखलाभाय न स्यात् । चेद्यदि आरंभकालवति उक्ते गृहकरणप्रारम्भे दुष्टमदोदयो दूषितमत्तमभावः स्यात्तदा आरंभकालवति आरंभिते कर्मणि दुष्टमदोदयः दुष्टाना नापादादीना मद्रोऽहकारस्तवोस्तत्रान्योन्य वृत्तिः स्यादिरपर्यं । 'मदो रेवहकारे मये हंभदानयो । कस्त्रिकाया द्वैत्रे च' इति हेम ॥१९॥

गुरौ घने १ राजसुते निवृत्तौ ७ मैत्रे वले ३ मातुल ६ भाजि मित्रे ॥

कवौ कुले ४ भूभुवि विद्धि लाभे १ क्षयं समारंभितमक्षयं हि ॥ २० ॥

गुराविति ॥ हि युक्तार्थे हे गृहकर्तः त्वं क्षयं गृहं समारंभितं प्रारंभितमक्षयमविनाशि विद्धि जानीहि कस्मिन् प्रने लभे गुरौ सति निवृत्तौ सप्तमभावे राजसुते बुधे सति वले तृतीयभावे मैत्रे शनौ सति मातुलभाजि मित्रे षष्ठभावे सूर्ये सति एतावता एको योगो ज्ञेयोऽथवा पुनः कुले गेहे चतुर्थभावे कवौ शुके पुनर्लाभे एकादशे भूभुवि भौमे सति ॥ २० ॥

सराजमंत्री कुलधमान १ ० वर्ती सहस्रभूमंगललाभ १ १ भावः ॥

निशांतकर्तुश्चिरधामसौख्यं यदोत जंवालचरोदयेऽब्जः ॥ २१ ॥

सराजेति ॥ यदा उत वितर्के कुलमानवर्ती चतुर्थदशमभावरूपः सराजमंत्री चंद्रयुक्तगुरुः स्यात् ॥ पुनः सहस्रभूमंगललाभभावः लाभभावगतशान्तियुक्तभौमः पुनः जंवालचरोदये जंवाले पंके चरति - गच्छतीति कर्कस्योदये कर्कलग्नेऽब्जश्चंद्रः स्यात्तदा निशांतकर्तुर्गृहकारकस्य चिरधामसौख्यं दीर्घकालं गृहमुखं स्यात् ॥ २१ ॥

ग्रहेश्वरे नष्टवले गृहेश्वरो विधौ वधू मंत्रिणि शं च राः सिते ॥

क्षयं समेति क्षयसाधनेऽथवा नीचाश्रयिण्यंशुविल्लतमंडले ॥ २२ ॥

ग्रहेश्वर इति ॥ हि अवधारणे क्षयसाधने गृहकरणे ग्रहेश्वरे सूर्ये नष्टवले सति गृहेश्वरो गृहस्वामी पुमान् क्षयं समेति प्राप्नोति पुनर्विधौ चंद्रे नष्टवले सति वधुः स्त्री क्षयं समेति पुनर्मंत्रिणि गुरौ नष्टवले सति शं सुखं कर्तृपदं क्षयं समेति च पुनः सिते शुके नष्टवले सति रा लक्ष्मीः क्षयं समेति वाऽथवा नीचाश्रयिणि नीचराशिगते ग्रहे सति अशुविल्लतमंडलेऽस्तग्रहे एवं फलं ॥ २२ ॥

ससौम्यराज्य १ ० श्र समास्त्रदायः १ १ सपूज्यकेंद्रः १ १ ७ १ ०

ससितोदय १ श्रेत् ॥ विनिर्मितं यच्छरणं शरण्यं भवेच्चिरं

कर्तुरुदारसंपत् ॥ २३ ॥

ससौम्येति ॥ चेत् यदि ससौम्यराज्यः बुधयुक्तदशमभावः स्याच्च पुनः समास्त्रदायः सूर्यसहितैकादशो भावः स्यात् ॥ पुनः सपूज्यकेंद्रः गुरुयुक्तकेंद्रं स्यात् ॥ पुनः ससितोदयः शुक्रयुक्तलग्नं स्यात्तदा यच्छरणं गृह विनिर्मितं कृतं तत् गृहं कर्तुं पुसश्चिरं दीर्घकाल शरण्यं शरणे रक्षणे साधु भवेत् किंभूत् गृहं उदारा प्राना संपत् समृद्धिर्भविष्यत् ॥ २३ ॥

समंगलं मातुलवर्धमादरात्सविक्रमं ३ सूरमगारसाधने ॥

गुरुं कविं सोदय १ मिच्छसि स्थितिं गृहाण चेद्वदरात्तद्वयं गृहिन् ॥ २४ ॥

समंगलमिति ॥ चेद् यदि हे गृहिन् त्वं अबदन्तद्वयं द्विशतं धर्मिता स्थितिं इच्छसि गेहसंपत्तिं शेषस्तदा स्वमगारसाधने गृहकरणे आदरात् मातुलवर्धं षष्ठभावं समंगलं भौमयुक्तं गृहाण

पुनरेव सविक्रमं तृतीयमावयुक्ते सूरं सूर्यं गृहाण पुनर्गुरुं कर्षे च सोदयं लग्नसहितं
गृहाण ॥ २४ ॥

**कुलधमानः०गौ यदि च राजगुरु स्तः कुलमानदौ यदि निकेतनकर्तुः॥
कुसुते च मंदवति वै भवः११भावे कुसुतेऽपि संभवति वेभवभावः॥२५॥**

अथ कुटजनामच्छंदाह—कुलेति ॥ यदि राजगुरु चंद्रगोष्पती कुलमानगौ चतुर्थदश
मभावगौ स्तस्तदा तौ चंद्रगुरु निकेतनकर्तुः कुलमानदौ गोत्रसन्मानदायकौ स्याता च पुनर्
निश्चितं भवभावे एकादशभावगते कुसुते भौमे मंदवति शनियुक्ते सति निकेतनकर्तुर्वैभवभावः
समृद्धिभावः संभवति संजायते कस्मिन् कुसुतेऽपि दुष्टपुत्रेऽपि सति इति भ्रमर इत्यन्यः इति
छंदोऽनुशासने हैमः ॥ २५ ॥

उदये कविर्भवति सोचपदश्रीरमृतादनार्चितपदो वनवर्ती ॥

कुरुते कुलक्रमवृषं कुलकर्तुर्यदि वा यमो धटगतिर्भवः११शाली ॥२६॥

उदय इति ॥ यदि सोचपदश्रीरुच्चस्थानश्रीसहित उच्चगतो मोनस्थ इत्यर्थः एवंविधः कविरुदये
लग्ने भवति वायवा अमृतादना अमृतभोजिनो देवास्तैरर्चितौ पादौ यस्य स गुरुर्वनवर्ती च
तुर्थभावस्थः कर्कस्थो भवति ॥ अथवा यमः शनिर्घटगतिस्तुलास्थो भवशाली एकादशभावस्थो
भवति तदा एवंविधः शुक्रो गुरुः शनिश्च कुलकर्तुर्गृहकारकस्य कुलक्रमवृषं स्वगोत्रवर्षं
कुरुते ॥ २६ ॥

स्वगृहोच्चसुहृत्कुलांशयातैरनिलाध्वानुचरैः प्रभूतकालं ॥

परितिष्ठति परस्यमर्थयुक्तं कृतनिर्माणमतोऽन्यगौरनर्थम् ॥ २७ ॥

अथ मालभारिण्याह—स्वगृहेति॥ अनिलाध्वा मरुन्मार्गो व्योम तस्मिन्ननुचरति गच्छतीति
ग्रहास्तैः कृतनिर्माण कृतसाधनं परस्य गृहं कर्तृपदं प्रभूतकालं प्रचुरकाल यावत् परितिष्ठति
किंभूत परस्य अर्थयुक्तं धनभूतं किंभूतैरनिलाध्वानुचरैः स्वगृह उच्चस्थानं सुदृढकुलं मित्रगृहं
अशः स्वगृहादिनवाशः एषु स्थानेषु यातैः गतैः 'परस्य संस्त्याय आश्रयः' इति हैमः ॥ २७ ॥
स्थानेभ्योऽन्यगौरन्यस्थानगतैर्ग्रहे कृत गृहमनर्थं दारिद्र्याद्य भवति ॥ २७ ॥

द्युचरः परभागगो यदेको मदगो वापत्रलोऽपि वर्णनाथः ॥

रचितं सदनं समेति सत्यं समया तच्छयमेकया परस्य ॥ २८ ॥

द्युचरति—यदा एको द्युचरो ग्रहः परभागगो शत्रुनवाशगतो भवेत् वायवा एको
मदगः सप्तमभावगतो वायवा वर्णनाथः यथा विप्राणा गुरुशुक्रौ स्वामिनौ क्षत्रियाणां
सूर्यभौमौ इत्यादिवर्णपतिर्ग्रहोऽपत्रलो निर्गतबलोऽपि भवेत्तदा सत्यं निश्चितं रचितं किंचिद्
तत् सदनं गृह कर्तृपद एकया समया गुरुवर्षेण परस्य शत्रोः सत्यं हस्तं समेति मानसि
परहस्तगत भवेदित्यर्थः ॥ २८ ॥

गणकं बहुशास्त्रभेददक्षं कृतहस्तं सदयक्षमं सुशीलं ॥

परिपृच्छथ समारभेदगारं गतलोभं प्रतिघाभिमानमुक्तम् ॥ २९ ॥

अथ गणकादेशेन गृहारंममाह—गणकमिति ॥ सुधीरगारं गृहं समारभेत् प्रारभेत् किंकृत्वा गणकं 'ज्योतिर्विदं परिपृच्छथ संकथ्य किभूतं गणकं बहुशास्त्रभेददक्षं अनेकशास्त्रभेदे कुशलं पुनः किंभूतं गणकं कृतहस्तं शिक्षितं 'कर्म हस्तमुखाः कृताः' इति हैमः। पुनः किंभूतं सदयक्षमं दयाक्षमायुक्तं पुनः किंभूतं सुशीलं शोभनाचारं पुनः किंभूतं गतलोभं पुनः किंभूतं प्रतिघः क्रोधः अभिमानोऽहंकारस्ताभ्यां मुक्तं रहितं ॥ २९ ॥

तदुदीरितकालनीतिशुद्धौ खलु तेनैव सुसूत्रधारयुक्त्या ॥

घटयेद्वरजं यथोपसारो नृवरो निर्मलमानसः सुदेशे ॥ ३० ॥

अथ सूत्रधारैर्गृहकरणमाह—तदुदीरितेति ॥ खलु निश्चितं नृवरो नरश्रेष्ठस्तथा तत् उरजं गृहं घटयेत् कस्यां तेनैव गणकेनैव, उदीरितकालनीतिशुद्धौ कथितकालनिर्णयशुद्धौ कथा कृत्वा सुसूत्रधारयुक्त्या सुशिक्षितयुक्त्या किंभूतो नृवरः यथोपसारः यथा उप समीपे सारो द्रव्यं यस्य स पुनः किंभूतो निर्मलमानसः स्वच्छचित्तः पुनः कस्मिन् सति सुदेशे उत्तमदेशे सर्वा शुद्धिर्जात्या इत्यर्थः अन्यत्र यथासुशुद्धौ वा ॥ ३० ॥

आसन्ना ये कंटकक्षीरशाला ह्यावासे स्युः पर्यवस्थातृकामाः ॥

अभ्यर्णोद्भ्रियोऽवकेशी स शश्वत्कर्तारं नष्टसूतिं विधत्ते ॥ ३१ ॥

अथ शालिन्या समीपदुष्टवृक्षगृहं सापवादमाह—आसन्नेति ॥ हि अवधारणे ये आसन्ना गृहसमीपस्थाः कंटकीवदर्यादिक्शीरशालाः क्षीरवृक्षा राजादनादयः शालाः साधारणा वृक्षा 'शालः सर्जत्तरुः स्मृतः' इति वैजयंती । आवासे गृहे पर्यवस्थातृकामाः पर्यव गृहं तत्र तिष्ठतीति पुमान् तस्यातृकामो मरणकामो येषां ते मरणदायका इत्यर्थः । पुनरभ्यर्णो गृहसमीपस्थो योऽद्भ्रिवृक्षोऽवकेशी 'बंध्यवृक्षोऽवकेशी स्यात्' शश्वन्निरंतरं स बंध्यवृक्षस्तत्कर्तारं गृहकर्तारं नष्टसूतिं नष्टा मृता सूतिः संततिर्यस्य स तं विधत्ते करोति ॥ ३१ ॥

अर्कोन्मत्तः स्नुह्यारिष्टाख्ययासाः शाकव्याधग्रंथ्यपामार्गसुख्याः ॥

उद्धर्तव्यास्ते समूला मनुष्यैर्धामोन्मानक्षोणिगा धामकृत्ये ॥ ३२ ॥

अथ धामस्थानस्थानर्कादिवृक्षानुच्छेदनीयानाह—अर्कोन्मत्त इति ॥ ये अर्कः प्रतीतः उन्मत्तो घत्तूरः स्नुहिः धोहरिः 'स्नुहिवृजो महातरुः' इति हैमः । अरिष्टाख्यः फेनिलः निंबो यियासः 'यवासक' इति निबंटः । द्वेद्वे बहुवचनं शाकः सागः व्याधः 'कर्णिकारे परिव्याधश्च व्याधवत्' इति शब्दप्रभेदः । अथिस्तरुभेदः अपामार्गः अत्राडो इति मापा इति मुख्याः प्रमुखाः संति मनुष्यैस्तेऽर्कादयो वृक्षाः समूला उद्धर्तव्या उत्पाटनीयाः कस्मिन् धामकृत्ये गृहनिर्माणे किंभूतास्ते धामोन्मानक्षोणिगा गृहप्रमाणभूमिगताः ॥ ३२ ॥

अग्न्यो बोधिः पृष्ठगश्चेदवासः स्यादावासे निर्मितोऽनंतस्थः ॥

शस्ता धिष्ण्ये पूजिताश्चाग्निपा ये नैकटयास्तद्योगतस्तेऽपि शस्ताः ॥३३

अथ गृहसमीपबोधिवृक्षादिफलमाह—अग्न्य इति ॥ चेद्यदि अग्न्य आवासस्याग्रगतः च पुन पृष्ठग आवासपृष्ठगतो बोधिरश्वत्थ स्यात् । अनंतरस्थोऽंतररहितो निर्मित आवासः अवास न विद्यते वासो वसनं यस्मिन् स शून्य स्यात् इत्यर्थः । च पुन. ये अग्निपा वृक्षा पूजिता पूजा प्राप्तास्ते धिष्ण्ये गृहे शस्ता शोभना रयुस्तद्योगत पूजितवृक्षसयोगात् ये नैकटयाः समीपभवास्तेऽपि वृक्षा गृहे शस्ताः ॥ ३३ ॥

शाखी निद्यो नीरसो निवुशालस्तालः कालो द्वारि वाराशयश्च ॥

प्रासादो नो मंजुलः पृष्ठदेशे वानस्पत्यं दारु नेयं न गेहे ॥ ३४ ॥

अथ गृहमाश्रित्य शुष्कवृक्षादिदृषणमाह—शाखी इति ॥ द्वारि गृहद्वारे नीरस शुष्कः शाखी वृक्षो निद्य स्यात् । निवुशालो निद्य स्यात् । काल कृष्णस्तालो निद्य स्यात् । च पुनर्वा-
राशयो नलाशय कूपादि निद्य स्यात् । पुन पृष्ठदेशे गृहपृष्ठे प्रासादो देवगृहं मंजुल शो-
मनो न स्यात् । पुनर्गेहे वानस्पत्य दारु काष्ठ न देयं न नेय 'फलति ये विना पुष्पं वनस्प-
तीन् विदुर्बुधा' इति हल्युध ॥ ३४ ॥

शालारंभे चेदपांपित्तकीला दृष्टा सन्नावासदाहादिपीडा ॥

ओतुर्वाहिस्तत्र दृष्टोऽरिपुष्टिर्वादो मांघं रोदनं संश्रुतं स्यात् ॥३५॥

अथ गृहारभेऽग्निज्वालादिदूषण दर्शयति—शालारंभेति ॥ चेद्यदि शालारभे गृहारभे
अपांपित्तकीलाऽग्निज्वाला दृष्टा स्यात्तदा आसन्ना समीपभूता आवासदाहादिपीडा भवेत्
२७९१कालेन गृह मरुसाक्षवेदित्यर्थः । पुनस्तत्र गृहारभे ओतुर्माज्जरोऽहि सर्पो वा दृष्ट
तदाऽरिपुष्टि शत्रुवृद्धि स्यात् । यदा रोदन मार्जारदीना संश्रुत स्यात्तदा वादो
मांघ वा स्यात् ॥ ३५ ॥

शालादोष्णां साधने सूत्रपाते छेदोऽर्ये चेद्ग्रंथिरार्ये च कर्तुः ॥

कैलोभंगः स्याद्भुजे क्षमानिमग्नः कीलः शून्यं विस्मयः खातदेशो ॥३६॥

अथ गृहारभे सूत्रकीलच्छेदे दोषमाह—शालेति ॥ चेद्यदि शालादोष्णा गृहभुजानां
सूत्रपाते सूत्रन्यासकरणे उद्वहोत्तन ग्रंथिर्वा भवेत्तदा कर्तुर्गृहकारणस्य आर्ये एव वा
दायै भवेत् । खाते देशे कैलोभंग कीलभंगता रुने रोगाय स्यात् । यदा क्षमानिमग्न कील
स्तदा शून्यं विस्मय आश्चर्यं स्यात् ॥ ३६ ॥

खाते तामत् खन्यमाने प्रपद्येद्यावाणं वा केशमंगारमस्थि ॥

चर्मायश्चेदापदो राजभीतेः सत्सिद्धिं सद्भस्तु दृष्टं तनोति ॥३७

अथ खाते दृष्टवस्तुफलमाह—खात इति ॥ चैद्यदि, सन्यमाने खाते । सुधीस्तावत् प्रथम आवाण वा केश वाऽगार वाऽस्थि वा चर्म वाऽयो लोह वा प्रपश्येत्तदा राजभीते । रान भयात् आपद स्यु । सद्रस्तु शुभवस्तु दृष्ट सत् सत्सिद्धि शुभसमृद्धिं तनोति विस्तारयति ॥ ३७ ॥

सौम्येऽनेहस्यादृते साधयित्वा खातं तावत्स्वाययुग्गेहपीठं ॥

दृश्यं प्रोक्तं तद्व्याद्यं हि सर्वं मित्रं पश्चादुत्तराद्यं विधेयम् ॥ ३८ ॥

अथ गृहारमे उत्तरायणदिशुद्धिमाह—सौम्य इति ॥ सौम्ये उत्तरायणेऽनेहसि काष्ठे आदृतेऽगीकृते तावत् प्रथम खात साधयित्वा स्वाययुग् शुभाययुक्त गेहपीठं दृश्य वि लोकनीय च पुनस्तद्व्याद्यं सर्वं मित्रं च प्रोक्तं पूर्वोक्तं दृश्यं विलोकनीयं पश्चात् उत्तराद्य उत्तरदिग्गतं गृह विधेयं कर्तव्यं ॥ ३८ ॥

धारामंडलशालपत्तनकुलप्रासादवापीप्रपाकासारांगुष्ठ पीठमंडप-
दरीपट्टासनद्वारु च ॥ संसत्पीठनृत्यानवारणगृहानोमंगिनीखा-
रिकामंजूपाशयनादिचिवरगणे ग्राह्यः सदायो बुधैः ॥ ३९ ॥

अथ शुभायस्य ग्राह्यस्थानमाह—धारेति ॥ बुधै सदाय शुभायो ग्राह्य केपु धारा मंडलं पृथिवीपीठं शाल प्राकार पत्तन नगर कुल गृह प्रासादो देवालय वापी प्रपा पानी यशाला कासार सर अधु कूप एषा द्वेष्टे एषु पुन कासु पीठ मंडप जनाश्रय दरी कंदरा पट्टासन द्वार आसु पुन कस्मिन् संसत्पीठ सभापीठ नृत्यान याप्ययान वारणगृह अंबारी अन शकट रथादि मंगिनी नौका खारिका मंजूपा पेटा शयनादिर्भूचकादि चिवर एषा गणे समूहे ॥ ३९ ॥

वेदीपीठसमस्तकुडरचनापट्टातपत्रध्वजक्षेत्राराममुखास्त्रतुर्यशिवि-
रासंदीवितानेष्वपि ॥ सौम्यायोर्हतमो भवेदिति सति क्ष्मादे-
वताया ध्वजो राजन्ये नखरायुधो विशि गजो गौःपत्सवेऽन्येऽन्यगः ॥ ४० ॥

अथाद्वूरायस्य ग्राह्यस्थानमाह—वेदीति ॥ वेदी पीठं समस्तकुडरचना पट्टातपत्रं ध्वज क्षेत्र आरामो वाटिकादि मुखा प्रमुखा अस्त्र शस्त्र तुर्य वाद्य शिविर पटमंड पादि आसदी वेत्रवृक्षपाटितासन 'स्याद्वेत्रासनमासदी' इति हैम ॥ वितान उल्लोच एषा द्वेष्टे एषु सौम्य आयोऽर्हतम शुभतमो भवेत् इति सत्यपि क्ष्मादेवताया विभ्रे ध्वज आय शुभतमः स्यात् । राजन्ये अत्रिये नखरायुध सिंहाय शुभतमो भवेत् 'राजन्ये वाहुसंभव' इति हैम । पुन. विशि वैश्ये गज आय शुभतमो भवेत् । पत्सवे पादजाते शुद्ध गौराय शुभतमो भवेत् । अन्ये खला आया अन्यगा कुर्विदधर्मकारा दिवर्णप्राप्त शुभतमाः स्यु ॥ ४० ॥

करणे व्ययर्हाने स्यात्सिद्धिरायाधिके सदा ॥

विपरीतेऽन्यथा प्राग्वद्गर्भित्रं सदत्र चेत् ॥ ४१ ॥

अथ व्यये आये न्यूनाधिके फलमाह—करण इति ॥ 'करण कारण विद्या वारणं क्षेत्रमुत्तम ॥
करणो जातिभेदश्च करणानाद्वियाण्यपि ' ॥१॥ इत्यनेकार्थध्वनिमजर्था । करणे क्षेत्रे गृहे सदा
व्ययर्हाने आयाधिके सति अत्र गृहे सिद्धिः स्यात् विपरीतो व्ययाधिक आयर्हानोन्यथाऽ
सिद्धिः स्यात् । चेत् यदि प्राग्भूत् पूर्ववत् भाद्यै राश्यादिभिर्मित्रं स्यात्तदात्र गृहे सत्
शुभ स्यात् ॥ ४१ ॥

गेहं षोडशभेदमुक्तमाद्यैः प्रस्तारैर्दिगल्लिदभेदभृतैः ॥

वक्ष्ये तानहमेभिरन्यभेदास्त्वन्यत्रापि सदेति साधनीयाः ॥४२

अथ ग्रहाणा षोडशभेदानाह—गेहमिति ॥ आद्यैराचार्यैः षोडशभेद गृहमुक्तं प्रोक्तं
कैः दिग् दिगल्लिदः ' प्रघाणः प्रघणोऽल्लिद ' इति हैम ॥ एतयोर्भेदभूतेभेदोत्पत्तौ प्रस्तारै-
रन्यभेदाः साधनीया इति हेतोरह तान् प्रस्तारान् वक्ष्ये ॥ ४२ ॥

विलिखेत्करणानुमान् गुरुन्प्रथमाधो लघुमान्यरूपकान् ॥

लघुपृष्ठगुरुस्ततोऽखिला लघवो यावदयं विधिर्भवेत् ॥ ४३ ॥

अथात्र प्रस्तारं दर्शयति—विलिखोदिति ॥ सुधीराग्न्यरूपकान् प्रथमरूपकान् करणानुमान्
क्षेत्रप्रमितान् गुरुन् विलिखेत् । 'करण क्षेत्रमात्रयो ' इत्यादि हेमानेकार्थ ॥ तत् प्रथमाधो लघुं
न्यसेत् लघुपृष्ठगुरुन् लिखेत् यावत् अखिला लघवो भवति तावदयं विधिर्भवेत् ॥ एत ' पादे सर्व
गुरावाद्ये लघुं न्यस्य गुरोरध । यथोपरि तथा शेष भूय कुर्यादमु विधिम् ' १ अन्यच्च 'पुढम
गुरुहिद्वाणे लघुया पिठविअप्यवुद्धि एसरि सासरि सापती उवरिया पछिम देहि' २ ॥४३॥

सदनाभिमुखादिहभ्रमादपसव्यान्यदिशो लघुस्थले ॥

स्युरल्लिदमुदीरितं बुधैरिति षोडशभेदजा गृहाः ॥ ४४ ॥

अथ लघुप्रघाणस्थानं दर्शयति—सदनेति ॥ बुधैरिह लघुस्थलेऽल्लिदमुदीरितं प्रमाण
प्रोक्तं वस्मात् सदनाभिमुखात् गृहसन्मुखात् भ्रमान् अपसव्यान्यदिशं वामराष्ट्रात् वै
निश्चित इति षोडशभेदजा गृहाः स्युः ॥ ४४ ॥

ध्रुवश्धान्ये २ जय ३ नदो ४ स्वर ५ कांत ६ मनोरमं ७ सुमुखं ८ ॥

कुमुखं ९ क्रुर १० विपक्षे ११ धन १२ क्षया १३ क्रंद १४ विपुलानि १५ ॥ ४५ ॥

विजयं १६ षोडशभेदेरभिरूपे रुदीरितानि नामानि ॥

नाम्ना फलमिति सदृशं कलितं च वास्तुविभोरनिशम् ॥ ४६ ॥

अथ षोडशगोहनामान्याह—ध्रुवेति ॥ विजयेति ॥ युग्मं अभिरूपैः पंडितैः सदृशरूपै-
र्मनोरमैर्वा षोडशभेदैर्ध्रुवादीनि नामानि उदितानि प्रोक्तानि च पुनरनिशं निरंतरं वास्तु-
विमोर्गृहस्वामिनो नाम्ना ध्रुवादिनाम्ना सदृशं फलं कलितं कथितं ॥ ४९ ॥ ४६ ॥

परे वदंतीति बुधा दुष्टाख्यं तत्सदंत्यजातीनां ॥

शुभवर्णानां सौम्यं केचित्सर्वाणि सर्ववर्णेषु ॥ ४७ ॥

अथ वर्णभेदेऽत्रमतमाह—पर इति ॥ परे बुधा इति वदति इतीति किं अत्यजातीना तत्
ध्रुवादि गृहं दुष्टाख्यं दुष्टनाम सत् शुभं स्यात् । शुभवर्णानां द्विजातीनां सौम्यं सौम्यसंज्ञं गृहं
वरं स्यात् । केचिदिति वदंतीति किं सर्ववर्णेषु सर्वाणि शोभनानि स्युः ॥ ४७ ॥

एवं द्विश्चयाश्चिद्विष्कुशभिर्भवंति धामन्यनेकधा भेदाः ॥

एभिश्च खडमेरोर्ज्ञानाय जायतेऽत्र किल सिद्धिः ॥ ४८ ॥

अथानेकधा गृहभेदान् दर्शयति—एवमिति ॥ एव धामनि गृहेऽनेकधा भेदा भवति
कामिर्द्विश्चयादिकुमिर्द्विश्चयादिभूमिभिः च पुनः किलेति सत्येऽत्र खडमेरोर्ज्ञानाय सिद्धिर्ना-
यते कैरोभिः ॥ ४८ ॥

मूलं भित्तेर्धर्मराजाशमुक्तं वारुण्याशं वा तदग्राशमग्रं ॥

कल्प्या भागा मूलतो व्योमगानामर्कादीनां द्वारमिष्टं सदंशे ॥ ४९ ॥

अथ दिगाश्रितभिन्नमूलफलमाह—मूत्रमिति ॥ धर्मराजाशं दक्षिणदिग्गतं भित्तेर्मूलमग्र्यं
श्रेष्ठं स्यात् वाऽथवा वारुण्या पश्चिमदिग्गतं वा तदग्राश उत्तरदिग्गतं भित्तेर्मूलं श्रेष्ठं
स्यात् । पुनरर्कादीनां व्योमगानां ग्रहाणां मूलतो भागाः कल्प्या पुनः सदंशे शुभग्रहाणा-
मसैर्द्वारमिष्टं श्रेष्ठं स्यात् ॥ ४९ ॥

शालाल्पत्वान्नावकाशः सदंशे द्वारो वान्यागारकोणादिवेषात् ॥

पापांशे तद्वामशाखा न दुष्या शेषं नेयं तत्तदा सौम्यभागे ॥ ५० ॥

अथ द्वारे नवाशादिशुद्धिमाह—शालेति ॥ सदंशे शुभग्रहनवाशे द्वारो द्वारस्य अ-
काशो न स्यात् कस्मात् शालाल्पत्वात् पट्टशालास्तोकत्वात् वाऽथवाऽन्यागारकोणा-
दिवेषात् पुनः पापांशे दुष्टग्रहाशे तद्वामशाखा तस्य गृहस्य वामशाखा न दुष्या स्या-
तदा सौम्यभागे तद् द्वारमशेषं नेयं कर्तव्यं ॥ ५० ॥

दुष्टांशे तत्संभवश्चेत्तदा स्याद्द्वारे तत्र द्वारिकान्यत्र साध्वी ॥

कार्या केचित्सव्यगं तद्विभागं सुक्त्वा द्वारं ज्ञागिरींश्शस्थमाहुः ॥ ५१ ॥

अथ द्वारद्वारिकामोचनविधेरुक्ताह—दुष्टांश इति ॥ चेद्यदि दुष्टांशे तत्संभवो द्वारसंभवः स्यात्
तदा तत्र द्वारं स्यात् । पुनरन्यत्र अग्रभित्तौ वा यथावकाशस्थले साध्वी शोभना द्वारिका
कार्या न्हस्व द्वारमिति स्मरिषु इति विग्रहः कर्त्तव्यः । केचित् उवाचः ज्ञागिरींश्शस्थमाहुः इति

शुरुनवांशगतं द्वारमाहुः किं कृत्वा तन्निभागं तस्य-गेहस्य त्रिभागं-सव्यगं वागगतं
स्यक्त्या ॥ ११ ॥

एवं दुर्गे पूर्वतो द्वारशुद्धिर्ज्ञेया द्वारे स्तंभकूपाद्रिभागैः ॥

नीचोच्चोर्वीदेवताभिश्च वेधस्त्याज्यश्रोर्ध्वद्वारि नैवं गवाक्षे ॥५२॥

अथ दुर्गादिद्वारे वेधं त्यज्यन्नाह-एवं दुर्ग इति ॥ सुधोभिरेवं दुर्गे निर्धृतौ दुर्गे कृते सति
द्वारशुद्धिर्ज्ञेया च पुनर्द्वारे वेधस्त्याज्यो वर्जनीयः कैः स्तंभकूपाद्रिभागैः स्पूणाकूपवृषमाणैश्च
पुनर्गोचोच्चोर्वीदेवताभिः उच्चनीचभूमीभिः देवतामूर्तिभिश्च पुनरूर्ध्वद्वारि गवाक्षे एवंविधो वे
धस्त्याज्यो न स्यात् ॥ १२ ॥

वेधे सत्यप्यत्र वेधो न दृश्योऽतश्चेत्तद्विघ्नैकसूत्रेण दूरे ॥

स स्यात्सर्वत्रैव वेधप्रबोधो ज्ञेयो विद्धज्ञानिभिर्नित्यवेधे ॥ १३ ॥

अथ दूरवेधे निर्दोषतामाह-वेध इति ॥ चेत् यदि अतो द्वारतस्ताद्विघ्नैकसूत्रेण गृहत् द्वि-
णसूत्रेण दूरवेधे सति अत्र द्वारवेधो न दृश्यो विलोकनीयो न स्यात् । अपि निश्चितं स वेध
प्रबोधो वेधज्ञानं सर्वत्रैव विद्धज्ञानिभिर्वेधज्ञेयः स्यात् कस्मिन् नित्यवेधे निरंतरवेधत्वप्राप्त-
देशे यथा शरेण वेध्यं तत् शराख्यकं अन्यथा न ॥ १३ ॥

मृदुलघुपुरुहूतर्क्षादितेयानिलेषु त्रिदशसचिवसोमज्ञोशनोवासरैश्च ॥

वलजकृतिरभीष्टा दुष्टयोगाद्यदुष्टैर्युवति क्षजितुमर्धीरर्क्षोदये साधुकेन्द्रे ५४

अथ द्वारकरणे नक्षत्रशुद्धिमाह-मृद्विति ॥ वलजस्य द्वारस्य कृतिः करणमभीष्टा शुभा
स्यात् केषु मृद्वनि लघूनि पुरुहूतो ज्येष्ठा आदितेयं पुनर्वसू आनिलं स्वाती एषु च पुनः
कैः त्रिदशसचिवो गुरुः सोमः ज्ञो बुधः उशनाः शुक्रः एषां वासरैर्दिनैः किंभूतैः दुष्टयोगारि-
भिरजुष्टैरभिष्टैः पुनः कस्मिन् युवति. कन्या जितुं मिथुनं धीरर्क्षाणि स्थिरराशयः एषा उ-
दये लभे किंभूते साधुकेन्द्रे ॥ १४ ॥

दिनकरकिरणाक्रांतर्क्षतो द्वारचक्रे युगधयम २युगधदृग्वेद-

धद्विखेदधद्वि२रामैः ३॥ मितमुडगणभागं विन्यसेदूर्ध्वतो-

तर्नियममखिलदिग्गं नाप्यधःकोणभं सत् ॥ ५५ ॥

अथ द्वारचक्रे भावि न्यस्यति-दिनेति ॥ मुषीरूर्ध्वतोऽनरनियम मध्यपर्यंतं उडुगणभागं
सेत् कस्मिन् द्वारचक्रे कस्मात् दिनकरकिरणाक्रांतर्क्षतः सूर्याक्रातनक्षत्रान् किंभूतः उडुगण
भागं युग चत्वारः ४यमः द्वौ २ युगानि चत्वारः ४दृग् द्वौ २ वेदाः चत्वारः ४ द्वौ २ वेदाः
चत्वारः ४द्वौ २रामास्त्रय ३एभिर्मित अपि निश्चिनं अखिलदिग्गं मध्ये समस्तदिग्गतं ॥ अथ
कण्डं ॥ अथ कोणभं अधोदिग्गतं चतुःकोणगतं च नक्षत्र सत् शुभं न स्यात् ॥ १५ ॥

ध्रुवधिपणभमेपादित्यदोर्भैत्रचित्रारुरुकवसुभपौष्णैर्मौ
लिदारु प्रदद्यात् ॥ तरणिधिपणकाव्याहःसुधीस्त्र
लम्ने विक्रयुतिषु च तारासराजवीर्ये सुघस्त्रे ॥ ५६ ॥

अथ मोभदारुमोचने नक्षत्रादिशुद्धिमाह—ध्रुवेति ॥ सुधीः मौलिदारु पदकं प्रदद्यात्
मोभ भारवद् इति भाषा स्यापयेत् कैः ध्रुवाणि विपणमं पुष्यः मेशं श्रवणः आदित्यं पुनर्वसू
दोर्हस्तः भैत्रमनुराधा चित्रा रुरु मृगशीर्षं को वायुः स्वाती वसुमं धनिष्ठा पौष्णं रेवती एतद्भैः
पुनः केपु तरणिः सूर्यः धिपणो गुरुः काव्यः शुक्रः एषामहस्सु दिनेषु किंभूतेषु विक्रयुतिषु
क्युयोगरहितेषु च पुनः कस्मिन् धीरे स्थिरे लम्ने पुनस्तारासराजवीर्ये चंद्रबले सुघस्त्रे सत्तियौ ॥ ५६ ॥

शालास्वशेषास्वयमादृतो विधिः प्रपाश्रमाद्यापणमंदुराहिषु ॥
गर्वाणगेहे वलजोर्ध्वदारुजा दृश्या न शुद्धिः कचिदित्युदीरितं ॥ ५७ ॥

अयोपसंहारेणाह—शालेति ॥ वृषैरयं विधिरादृतोऽगीकृतः क अशेषासु शालासु
अथ पुनः प्रपा जलपर्व आश्रमादिः आश्रमस्तु मुनिस्थानं आपगः हृदः मंदुरा 'वाजीशाला
सु मंदुरा' इति हैमः । पुनर्गोर्वाणगेहे देवगृहे वलजोर्ध्वरारुना द्वारोर्ध्वकाष्ठजाता शुद्धिर्न दृश्या
नो विलेपनीया इति कचित्स्थाने उदीरितं ॥ ५७ ॥

गृहे न रामायणभारतावहं चित्रं कृपाणाहवमिंद्रजालवत् ॥
शिलोच्चयारण्यमयं सदासुरं भीष्मं कृताक्रंदनरं त्वनंवरम् ॥ ५८ ॥

अथ गृहे दुष्टलेखानि निषेधति—गृह इति ॥ गृहे एतच्चित्रं आलेख्य न सत् श्रेष्ठं
न स्यात्तदाह रामायणभारतावहं रामायणभारतमुद्रयुक्तमालेख्यं कृपाणाहव खड्गयुक्तं
चित्रं इंद्रजालवत् इंद्रजालयुक्तं चित्रं शिलोच्चयारण्यमयं पर्वतवनस्वरूपं चित्रं आसुरं असुर-
संबंधि चित्रं भीष्मं भयानकं चित्रं कृताक्रंदनरं दीनरोदनकृत्तराचित्रं अनंवरं दिगंबरचित्रं ॥ ५८ ॥

वराहशार्दूलशिवापृदाकवो गृभ्राभिधोलूककपोतवायसाः ॥
शशैणगोधादिवकादिपत्रिणो विचित्रिता नो शरणे शुभावहाः ॥ ५९ ॥

अथात्र दुष्टपशुपक्षिचित्रं निषेधति—वराहेति ॥ एते विचित्रिताः शरणे गृहे शुभावहाः
सुखकारका न स्युः । तानाह वराहः सूकरः शार्दूलो द्वीपी शिवा फेरव घदाकुः सर्पः
गृभ्रामिवः सिंघाणकः उलूको वृकः कपोतः वायसः शशः एणो मृगः गोसादिः वकादिः
पत्नी पत्नी एषां द्वंद्वे एते ॥ ५९ ॥

एतत्तु रामायणभारतादिकं चित्रं गृहाग्राह्यमगर्हितं ग्रहे ॥
तदेव यच्चादरतो विचित्रितं मठप्रसादादिषु पुण्यसारदम् ॥ ६० ॥

अथ चित्रोपसंहारेण ग्रासादिप्वनिषेधतामाह—एतदिति ॥ एतत् रामायणभारतादिकं चित्रं गृह्याग्राह्यं गेहे न स्यात् । तु पुनर्ग्रहे नवग्रहग्रासादिषु अगर्हितं श्रेष्ठं स्यात् । च पुनर्यत्र तदेव आदरतः सादरेण मठग्रासादादिषु विचित्रित पुण्यसारद धर्मवलकरं भवेत् ॥ ६० ॥

सुधावलेपश्च चितेरुपक्रमः स्यादिष्टकानामिनजेनवारयोः ॥

लघुध्रुवैर्द्रांत्यमृगश्रवस्वलं स्थिरोदये वैद्रसुवस्तिकाहनि ॥ ६१ ॥

अथेष्टकान्यनादिकृत्यमाह—सुधेति ॥ अलमित्यवधारणे इष्टकानां चितेरुपक्रमः चय-
नक्रिया च पुनः सुधावलेपः छोलपः स्यात् । क इनजः शानि- इनः सूर्य- एतद्वारयोः पुनः
केषु लघूनि ध्रुवाणि ऐंद्रं ज्येष्ठा आत्यं रेवती मृगो मृगशीर्षि श्रवः श्रवणः एषु च पुनः
स्थिरोदये स्थिरलत्रे वा इति पश्चात्तरे इंद्रस्य सुवस्तिक- पुरोहितो गुरुस्तस्याहनि 'पुरोधातु
पुरोहितः सुवस्तिक' इति हेमः ॥ ६१ ॥

अनारमंदारुणसूतवासरा वैरंचनैरैनचलाद्यधैपणैः ॥

समैत्रवर्गैरुदिता नृभोदये सौधे कुलेऽन्यत्र च चित्रकर्मणि ॥ ६२ ॥

अथ सौधादौ चित्रकर्मशुद्धिमाह—अनारोति ॥ सौधे कुले सौधे तु नृपमंदिर सुधाव-
लेपगृहेऽन्यत्र च चित्रकर्मणि अनारमंदारुणसूतवासरा उदिताः प्रोक्ताः आरो भौमः मंदः
शानिः अरुणसूत्रः अरुणः सूतः साराधिर्यस्य स सूर्य एभ्योऽन्यवासरा- सौम्यवारा इति
कैः वैरंच रोहिणी नैर पूर्वाषाढा ऐन हस्तः चलसंज्ञानि भाद्यं अश्विनी धैपणं पुष्यः एषां द्वे
एभिः किंभूतैः समैत्रवर्गैः भैत्रसंज्ञानक्षत्रयुक्तं पुन कस्मिन् नृभोदये नृलत्रे सति ॥ ६२ ॥

स्वस्थानमंत्र्यां च महानसः शुचेर्दिश्यर्णसोऽशःसमवर्तिनोऽखगौः ॥

ऋव्यादकोणेशनगोरपौर्यगा सस्यस्थलं सद्विशि मातरिश्चनः ॥ ६३ ॥

कुलकं । अथ पूर्वोक्तौ धनन्यासादिगृहाणि दर्शयति—स्वयेति ॥ एषा दिशि स्वस्थान
धनगृहं सत् शुभं स्यात् । च पुन शुचेर्दिशि अग्निदिशि महानसः पाकस्थानं सत् । पुन सम-
वर्तिनो यमस्य दिशि अर्णसो जलस्थाशो जलस्थानं सत् शुभः । 'समवर्तिज्ञालौ' इति हेमः ॥ पुन
ऋव्यादकोणे नैर्ऋत्या नक्षत्रस्य आयुषस्य गौर्भूमिरायुःगृह सतीत्यर्थः । पुनः अपौर्यगा
अप-शद्वः सकारांतोषि छीचल्लेग इति शब्दप्रभेदस्तेन अपौर्यगा इति वाक्यसिद्धिः । नलस्था-
निदिग्गताऽश्चनगोर्भोजनभूः शुभा पुन सस्यस्य वान्यस्य स्थल गृहं मातरिश्चनो वायोर्दिशि
सत् इति ॥ ६३ ॥

स्थलं भवेदोकासि शायनं शुभं स्वपालदिग्गं च सुरार्चनस्थलं ॥

शिवाशमाद्येरिति भाषितं बुधैस्तत्पार्श्वं मध्यमतोऽन्यथाधमम् ॥ ६४ ॥

इति श्रीभक्तिकालिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे गृहारंभाचार्यः पोटन्नः ॥ १६ ॥

स्यकमिति ॥ श्रीकालि गृहे स्वपाददिग्गं धनदिग्गं शायनं शयने भवं स्थलं

शुभं भवेत् । शिवाशं ईशानकोणगतं सुरार्चनस्थलं देवार्चनगृहं शुभं भवेत् । च पुनस्तत्पाश्वर्यं
मध्यं मध्यमं अतोऽन्यथाघमं शायनस्थलं वेदगृहं च स्यात् इति आद्यैर्बुधैर्भोषितं ॥ १४ ॥

इति श्रौतौषिणीय गच्छामिराजनद्यकरपुरदरश्री महिमाप्रभसूरीश्वरचरणसरोरहचच-
रोकायमानशिष्यभावरत्नविरचिताया श्रीकाण्डिदासतृत्ज्योतिर्विदामरणस्य सुखनो-
भिकायां गृहारंभाध्यायः षोडशः ॥ १६ ॥

गृहप्रवेशप्रकरणम्

अथेह शालारचनादनंतरं ब्रुवेऽहमावेशविनिर्णयं तथा ॥

यथा चतुर्वर्गफलं श्रियं कुलं प्रविश्य गेही लभतेऽपसंशयम् ॥ १ ॥

अथ शालादीनां करणानंतरं प्रवेशो घटतेऽनः प्रवेशाध्यायसंधानमाह—अथइति ॥
अथानंतरं इहाध्याये शालारचनानंतरं गृहकरणानंतरं तथा तेन प्रकारेणाहमावेशनि-
र्णयं गृहप्रवेशनिश्चयं ब्रुवे यथा येन प्रकारेणापसंशयं निश्चयेन गेही गृहस्थश्चतुर्वर्गफल-
श्रियं चतुर्वर्गाणां फललक्ष्मीं लभते प्राप्नोति किंलुत्वा कुलं गेहं प्रविश्य ॥ १ ॥

निकेतनावेशविधेरहर्पतेरमीनसौम्यायनमातनोति शं ॥

शुक्रांत्यवैशाखतपःसहस्यगं सुरासुराचार्यसुदर्शनावहम् ॥ २ ॥

अथ गृहप्रवेशेऽयनाविशुद्धिमाह—निकेतेति ॥ अहर्पतेः सूर्यस्य अमीनसौम्यायनं
कर्तृपदं शं सुखमातनोति विस्तारयति कस्य निकेतनस्य गेहस्य आवेशविधिः प्रवेशविधि-
र्यस्य स तस्य पुरुषस्य किंभूतममीनसौम्यायनं शुक्रो ज्येष्ठः आत्यः काल्गुनः वैशाखः तयो
माघः सहस्यः पौषः एषां द्वे एषु गनं पुनः किंभूतं सुरासुराणां देवदेत्याना आचार्यं
गुरुशुक्रौ तयोः सुदर्शनावहं शुभदर्शनधारकं ॥ २ ॥

रिक्ताकलाचारिणि राजनि प्रियो गृहप्रवेशो न च पर्वगामिनि ॥

कुयोगभद्रापमसाम्यवादिने दुष्टैर्दशामूतिभलग्नपेण्डुभिः ॥ ३ ॥

अथ बलहीनचंद्रादिदोषे प्रवेशं निषेधति—रिक्तेति ॥ गृहप्रवेशः प्रियो न हितो नो
स्यात् कस्मिन् रिक्ताकलाचारिणि रिक्ताकलाः रिक्तास्तिथयः ४।९।१४। ताम् गामिनि
पर्वगामिनि च राजनि चंद्रे सति पुनः कस्मिन् कुयोगः भद्रा अपसाम्यं फ्रातिसाम्यं एतानि संति
अस्येति एतद्युक्तदिने पुनः दशापः मूतिभपः जन्मनक्षत्रत्वामी लग्नो लग्नस्वामी इंदुः एषां
द्वे एभिः किंभूतैः दुष्टैर्दशामूतिभलग्नपेण्डुभिः ॥ ३ ॥

दैत्यादितेयार्चितपादविद्यमा वारा वरा वस्तुनिवेशने भृशं ॥

साधारणोऽत्र द्विजराजवासरे विगर्हितो राजनभोगवासरो ॥४॥

अथ गृहप्रवेशे वारशुद्धिमाह—दैत्यादिति ॥ भृशमत्यर्थं दैत्यादितेयौ असुरसुतौ
ताम्यामर्चितौ पादौ ययोस्तौ शुक्रगुरू विष्णु शनि एषा द्वे एते वारा वरा श्रेष्ठा स्यु
कस्मिन् वास्तुनिवेशने गृहप्रवेशे पुनरत्र प्रवेशे द्विजराजवासरश्चद्विदिन साधारण स्यात् ।
पुनरत्र राजनभोगवासरौ क्षत्रियग्रहवासरौ रविभौमौ विगर्हितौ सक्तौ स्त ॥ ४ ॥

मरुदांगिरसोडुवासवध्रुवयादोऽर्यभमैत्रवर्गभिः ॥

प्रविशेन्नवमालयं नरो गतदोपैरपि भूपणाचिंतैः ॥ ५ ॥

अथ वेतालीयेन गृहप्रवेशे भृशुद्धिमाह—मरुदिति ॥ नर पुमान् नवमालय नूतनगह
प्रविशेत् कै स्फुरति सूर्याक्रमणरहितानि आगिरसोडु पुष्यवासव धनिष्ठा पुष्याणि यादोर्य
भ यादसा जलजतनामर्थ स्वामी वरुणस्तस्य भ शततारा मेत्रवर्गभानि मित्रसप्तानि
एषा द्वे एतै किंभूतैर्गतदोपैर्दोषवर्जितरपि पुनर्भूपणाचिंतै सुयोगाल्यै ॥ ५ ॥

भरवीदुषु यैर्निवेशनं कलितं द्वित्वमिहापि जीवकैः ॥

इदमादृतमेभिरोकसोऽभिजिदं गुद्युसहोनभोनुगम् ॥ ६ ॥

अथात्र जैनमतेन स्वमत द्रष्टव्यति—भरवीमिति ॥ यत्रोक्तै क्षणैर्दिग्वरेरिति शब्द-
र्याया श्वेताचरैरपि इह लोके भरवीदुषु राशिसूर्यचद्रेषु द्वित्व द्वौ द्वा कलित प्रोक्त 'द्वौ द्वौ
र्वीदू भगणौ' इति शिरामणौ । 'द्वोशशिदोरविषेदमे' इति जैनदर्शनेोक्ते । 'जीवको वृद्धिनी
विनि । क्षणे प्राणके पीतसालसेवकयोर्द्वे ॥ १ ॥ ०यालग्राहे' इति हेम ॥ 'जीवको जिन इति
हलायुव' तैरेभिर्जीवकैरपि ओकसो गेहस्य निवेशनं प्रवेशनमादृतमगीकृत किंमत निवेशन
अभिजिन्नक्षत्र अशुद्यु सूर्यदिन सहा मार्गशीर्षा नम श्रावण एषु अनुग प्राप्त अतो मयापि
एषा मतमगीकृतमित्यर्थ ॥ ६ ॥

कलशेऽशुभचक्रसंभ्रमे कुरुतापचकरामराममे ॥

कदिगंतरकठपायुगे तलकठापरसोम्यभैर्वस्म ॥ ७ ॥ ०

अथ कशचक्र तानि स्थापयति—कशश्च इति ॥ कशे कुमे किंभूने अशुभचक्रसंभ्रमे
सूर्यनक्षत्रान् चक्रभ्रमणे पुन किंभूने कु एक इत्यना चतुर्णां मानपचकं मयादीदृश्य वी
४।४।४।रामास्त्रीणि ३ राम स्त्राणि भानि यस्मि ३ तस्मिन् पुन किंभूते क मूर्द्धनि
७द्विषु चतुर्दिक्षु १६ अतरे मध्ये ४ कठे ३ पायी गुदे ३ एतन्स्थानगते इति 'पान पायुर्गुदे
च्युति' इतिरिहैम ॥ एव सप्तविंशतिभानि स्थाप्यान् ॥ अ १ कशमाह प्रवेशने कलशस्थापन वर
स्यात् । कै गुदे तल ३ कठे ३ अपर पश्चिम ४ तौम्य उत्तरस्या ४ एषु गतभर्नक्षत्र. सत्ता ॥ ७ ॥

अमृतादनवैद्यम कचिद्ददित धामनिवेशने शुभ ॥

शरण ह्युत यदिगानन नृवरस्तद्धरिदास्यभे विशेत् ॥ ८ ॥

अथात्र किंचिद्विशेष दर्शयति—भपृतानि । नति एतान् भमृतादना सुधाभृता दधारणा
वैद्यो तयोर्भमश्चिनी धामनिवेशने गृहप्रवेशने शुभ गौरन प्राक्त । रि अवधारणे उत विवर्क

यादिगाननं दिङ्मुखगत शरण गेह भवेत् नृवरो नृपस्तत् गेह विशेत् कस्मिन् हरिदास्यमे
दिगमुखनक्षत्रे ॥ ८ ॥

अतिमिद्विशरीरमस्थिरानुदयानाहुर्गारवेशने ॥

चरमत्स्यलवान्यभागगानभिरूपाः शुभयोगविक्षणात् ॥ ९ ॥

अथ गृहप्रवेशे लग्नशुद्धिमाह—अतिमीति ॥ अभिरूपा पंडिता अगरवेशने गेहप्रवेशने
उदयान् लग्नानि आहु कस्मात् समययोगविक्षणात् शुभयोगविक्षेकनेन किंभूतान् उदयान्
अतिमिद्विशरीरमस्थिरान् मीनवर्जितद्विस्वभावस्तिरलग्नानि पुन किंभूतान् उदयान् चरम-
त्स्यलवान्यभागगान् चरमीननवाशेभ्योऽन्यनवाशगतान् ॥ ९ ॥

स्थिरराशुदये प्रवेशनं विदधीतेति जगाद् गालवः ॥

अपञ्चकनरोदये क्वचित्सदितीहोभयमादृतं मया ॥ १० ॥

अथात्रान्यमतेन स्वमत द्रढयति—स्तिरेति ॥ गालवः क्वपिरिति जगाद् इति किं सुधी
स्थिरराशुदये प्रवेशनं विदधीत पुन क्वचित्स्थानेऽपञ्चकनरोदये तुलारहिते नृराशुदये
प्रवेशनं सत् शुभ इति हेतोरिह प्रवेशे मया उभयमादृतमगोक्तं ॥ १० ॥

प्रतिभाध्वरकेंद्रगैः शुभैरशुभैः केंद्रलयांत्यभान्यगैः ॥

प्रविधाय निवेशमौकस विविधं धामपदे शमन्तुते ॥ ११ ॥

अथ गृहप्रवेश भावगतग्रहफलमाह—प्रतिभेति ॥ गेही धामपदे गेहास्पदे विविधं श सुखं
मश्नुते प्राप्नोति किं कृत्वा ओकस गृहसवविन निवेश प्रविधाय कै. प्रतिभा पचमभाव ९
अध्वरो नवम ९ केंद्राणि ११४७१२० एषु गते शुभैर्ग्रहे पुन कै केंद्राणि ११४७१२०
ल्योऽष्टमः ८ आत्य भे द्वादशस्थान एभ्योऽन्यगतैरशुभैर्ग्रहे ॥ ११ ॥

जनिभादुत जन्मलग्नतः पृथुसारोऽत्र स राशिरौद्रमः ॥

चरराशिमपास्य तत्र वै कुलमावेशितमेति शं कुलात् ॥ १२ ॥

जनिभेति ॥ उत धित रुं जनिभान् जन्मराशितो जन्मलग्नतः पृथुसाग बहुवीर्य उपचयमवन
गत इत्यर्थः । उद्रम भव एतेविध स राशि स्तिरद्विस्वभारराशि स्यात्तदा तत्र समये
चरराशिमपास्य विहाय गेहिना कुल गेहमावेशित प्रवेशित सन् गेहा श सुखमेति प्राप्नोति
कस्मात् कुलात् गृहात् ॥ १२ ॥

सवनः कविमूनुरुद्धमे समदो राजसुतो मदा तदा ॥

ससुग्वो गुरुलयाश्रयादनिशं शसितशं तदालयम् ॥ १३ ॥

सवन इति ॥ यदा उद्रेमे ऽग्रे सवनस्वनुभावस्य कविमूनु शुक्र स्यात् । समद सतमभावस्थ
राजसुतो बुध स्यात् ॥ ससुग्वोश्रुत्यभावगतो गुरु स्यात्तदालयाश्रयात् गृहप्रवेणात् अनिश

सदा तद् गृहं शीतितश कथितमुखं स्यात् । किंभूतं गृह आ लक्ष्मीस्तस्या आलयः स्थानं य-
स्मिन्तत् ॥ ११ ॥

उदये १ च रसातले ४ शुभैरतितेजोभिर्गारवेशनं ।

निखिलश्रियमावहत्यदोऽपखलातर्यचरे पुरोदये ॥ १४ ॥

उदयइति ॥ अदोऽगारवेशनं कर्तृपद निखिलश्रियं सपूर्णलक्ष्मीमावहति विभर्ति कैलये
उभे रसातले चतुर्थभावे चातितेजोभिर्वहुबलयुक्तै शुभैर्गहैश्च पुन पुरोदये तनुलमेऽधरे
स्थिरलमे किभूतेऽपखलातरि अपगता खलाः क्रूरा अतरि मृत्यौ भावे यस्मिन् स तस्मिन् ॥ १४ ॥

उदितं सुरसूडू सूतिकावसथस्याद्युधैर्विनिर्मितौ ॥

चतुराननशौरिभांतरे स्मृतभे हारि च तत्प्रवेशनम् ॥ १५ ॥

अथ सूतिकागृहकर्मशुद्धिमाह—उदितमिति ॥ सूतिकावसथस्य 'अरिष्ट सूतिकागृह' इति
हैम । तस्य विनिर्मितौ निर्माणकर्मणि आद्युधैः पुराणपठिते सुरसूडू देवमातृनक्षत्रं पुन-
र्वसु उदित प्रोक्तं च पुनस्तत्प्रवेशन तस्य सूतिकागृहस्य प्रवेशन हारि शुभ स्यात् फस्मिन्
चतुराननो ब्रह्मा रोहिणी शौरिभं श्रवण. एते अंतरे मध्ये यस्मिन्तस्मिन्नेवविधे स्मृतभे प्रो-
क्तनक्षत्रे ॥ १५ ॥

शयाश्विने शांकरसप्तिवास्तुनः सुत्रामभं सिंधुस्वंधसद्भनः ॥

कोशौकसोऽतर्भसुपर्णकेलुभे प्रवेशनिर्माणविधौ विगृह्यते ॥ १६ ॥

अथ वृषभतुरगमादीनां शालाकर्माह—शयेति ॥ शाकरा वृषभा सप्तयस्तुरगमा एषा
वास्तुनो गेहस्य प्रवेशनिर्माणविधौ सुवीभि शयाश्विने शया हस्त आश्विन अश्विनी अनयो
द्वे प्रथमाद्विवचनेन पद विगृह्यते अर्थवशान् विभक्तिपरिणाम पुनरव सिंधुरवयसद्भनो इ-
स्तिवधनगेहस्य प्रवेशनिर्माणविधौ सुत्रामभ ज्येष्ठा विगृह्यते पुन । कोशौकसो भडारगेहस्य
प्रवेशनिर्माणविधौ अतर्भभिजित् नक्षत्रान्तर्गतत्वान् सुपर्णकेलुर्गृह्यते विष्णुस्तस्वभ श्रवण
इमे द्वे कर्मपदे विगृह्यते सगृह्यते ॥ १६ ॥

आवासनिर्माणमृगांकभीरवः सादित्यनासत्यशयशैशौरिभाः ॥

आरंभणे देवकुलस्य मंजुला मुक्तादितेयाश्विनमाद्रमामठे ॥ १७ ॥

अथ देवगृहादिकर्मशुद्धिमाह—आवासंति ॥ देवतु उश्याग्भगे देवगृहारभे आवासनिर्माण-
मृगांकभीरव गृहप्रारम्भनक्षत्राणि मनुत्रा शोभना स्यु किंभूता आदित्य पुनर्वसु ना-
सत्यमश्विनी शयर्थ हस्त शारिभ श्राण एते सहस्रतमाना पुनरिमास्तारा मठे छात्रप्रतिनां
गेहे मंजुला किंभूता मुक्ते त्यक्त आदिनेय पुनर्वसु आश्विनभ इमे द्वे यावन्ति ॥ १७ ॥

सदोचितं पुष्करभं प्रपाह्नावदृश्यवेशोघटनं च तारयोः ॥

भगाजयोः क्षुद्रगणाश्रमक्रियापूर्वात्रयशेष्वपि नैव गर्हिताः ॥ १८ ॥

अथ जम्बूगृहादिकर्मशुद्धिमाह—सदोचितमिति ॥ प्रपाकृतौ पानीयशालाकरणे सदा पु-
ष्करभ जलभ पूर्वापादा उचित योग्य । अदृश्य आपणस्य वेश प्रवेशो घटन मूर्त्यादिकृत्य च
मगानयोस्नारयो पूर्वाकल्पुनीरोहिण्योवपये शुभ स्यात् । शुद्रगणाश्रमक्रिया तुद्यदेवस्थानानि
इत्यर्थः लघुदेवगणाना देहरी इत्यादि गृहकर्मणि नैव गर्हिता शुभा इत्यर्थ । केषु पूर्वात्रयैशे
ष्वपि पूर्वात्रिकं ऐशमार्द्रा एषु ॥ १८ ॥

विशेष एषोऽत्र मयोदितः पृथक् शेषं ह्युभाद्यं निखिलं गृहोदितम् ॥
ग्राह्यं प्रवेशे च तथा विनिर्मितौ तथैव तत्क्षुद्रवदासुरोरजम् ॥ १९ ॥

अपोपसहारेणाह—विशेषेति ॥ यथात्राध्याये एष विशेष एष्यक् उदित प्रोक्त । यथा
प्रवेशे निर्मितौ च शेष निखिल भाद्य नक्षत्रादिकं गृहोदित गृहेषु प्रोक्त ग्राह्य स्यात् । तथैव
तत्क्षुद्रवत् लघुदेवगणवत् देहल्याद्या तुल्य आसुरोरज असुरगेह न गर्हित ॥ १९ ॥

उग्रे नृपोत्तारमुपैति तीक्ष्णे राज्ञः कुमारः किल राजपत्नी ॥

मिश्रे क्वचित्कृत्तिकयाग्निदाहः समस्तभेदोरजसन्निवेशात् ॥ २० ॥

अथ गृहप्रवेशे उग्रादिमानि सापभादान्याह—उग्रइति ॥ उग्रे उग्रसङ्गे भे समस्तभेदो-
रजसन्निवेशात् ग्रहान् सपूज्य प्रवेशात् समग्रग्रहवास्तुपुननात् नृपोऽत्तार मृत्युमुपैति । एव
तीक्ष्णे नक्षत्रे राज्ञः कुमारो नृपसुतो मृत्युमुपैति मिश्रे नक्षत्रे राजपत्नी मृत्युमुपैति क्वचित्
कृत्तिकया सहाग्निदाह इत्यात् ॥ २० ॥

नोल्कानिपातावनिकंपवासरे काले निवेशोऽत्र वरो न दुर्दिने ॥

यानोदिताः सच्छकुना विलोमगा यच्छति शं धामनिवेशकारिणः ॥ २१ ॥

अथोल्कादिवोपप्रवेशमाह—नोल्केति ॥ अत्र गृहे निवेश प्रवेशो न वरः भेष्टो नो
स्यात् कस्मिन् उल्कानिपातोऽपनिरूपो यस्मिन् दिने इमो जातौ तद्दिने इत्यर्थ । अनयो-
र्वासरे वारे पुनरकाले दुर्दिनेऽकालजातमेवजाततमसि न वर ॥ अथ विलोमगा यानो
दिता मयाणोदिता सच्छकुना शुभशकुना शं मुख यच्छति ददति कस्य धाम-
निवेशकारिण ॥ २१ ॥

न योगिनी मंदिरपृष्ठयोगिनी त्रियोजिनी वेश्मनिवेशिनो वशा ॥

भवेद्यदा शूलमगारपृष्ठगं त्वगारशूलो निलयप्रवेशकृत् ॥ २२ ॥

अथ गृहप्रवेशे योगिन्यादिदोष त्पनसाह—न योगिनीति ॥ यदा योगिनी मंदिर-
पृष्ठयोगिनी गृहपठानुगामिनी न भवेत्तदा वेश्मनिवेशिनो गृहे प्रवेशकर्तृवशा स्त्री
त्रियोजिनी विशेषण योजिनी सयोगयुक्ता भवेत् । तु पुनर्यदागारपृष्ठग शूल भवेत्तदा
निष्ठप्रवेशकृत् गृहप्रवेशकर्ताऽगारशूलो गृहान् शूल रोगो यस्य स अपवा काष्ठकाष्ठक
प्रायग्रहो भवेत् 'शूल रोगप्रसे ॥ यागे शूल तु पश्यत्यावनेतुव कौलक' इति हेम ॥ २२ ॥

काले निकाय्यानुगते निवेशिनो काले निकाय्यानुगतिस्त्वरं भवेत् ॥
पाशेऽपशोभे हि सराजमंडले स्वमंडले मंडलतामुपैति ना ॥ २३ ॥

कालइति—आदित्ये उत्तरे काळ इत्यनुसारेण निकाय्यानुगते गृहघट्टगते कोने सति निवेशिनः प्रवेशकर्तुर्नरस्य अरं शीघ्रं निकाय्यानुगतिः प्रेतगतिर्मृत्युर्भवेत् ॥ तु पुनः पाशे मे पाशनक्षत्रे निकाय्यानुगते सति अपगता शा लक्ष्मीः शं सुख वा यस्मान् अपश एवंविधो ना पुमान् भवेत् । हि युक्तार्थे राजमंडले निकाय्यानुगते स ना पुमान् स्वमंडले स्वजनवर्गे मंडलता प्रभुत्वमुपैति ॥ २३ ॥

विधाय वामं द्युमणिं पुरोग्रजां सनीरकुंभं विमलांगमानसः ॥
नरश्च वेदध्वनिभिः सुमंगलैः सतोरणद्वारमगारमाविशेत् ॥ २४ ॥

अथ गृहप्रवेशविधिमाह—विधायेति ॥ नरः पुमान् सतोरणद्वारं तोरणयुक्तद्वारमगारं गेहमाविशेत् किरुत्वा वामं द्युमणिं सूर्यं विधाय पुनरग्रान् विप्रान् सनीरकुंभं जलभूतवट च पुरोऽग्रे विधाय केवेदध्वनिभिः सुमंगलैश्च किंभूतो नरो विमलांगमानसः निर्मलकायचित्तः ॥ २४ ॥ प्रविश्य पस्त्यं किल कालवेदिनं गुरुं च गोचीरघनैः समर्चयेत् ॥

विद्वांसमाप्तं गृहपस्तु शिल्पिनं दीनास्तथा धान्यचयैश्च मागधान् ॥ २५ ॥

अथ गृहप्रवेशानंतरं कृत्यमाह—प्रविश्येति ॥ किलेति युक्तं गृहपो गृहस्वामी पस्त्यं गेहं प्रविश्य कालवेदिनं दैवज्ञं गुरुं च गोचीरघनैः सुरमित्त्वचनैः समर्चयेत् पूजयेत् पुनर्विद्वांसं कोविदं आप्तं प्रधानं स्वजनादिकं वा तु पुनः शिल्पिनं कारु समर्चयेत् । तथा दीनान् मागधान् मगलपाठकान् धान्यचयैर्धान्यसमूहैश्च समर्चयेत् ॥ २५ ॥

तिप्येशनासत्यशयश्रवस्थैरलिंजरालीं च वितानमालये ॥

कोष्ठादिकं तल्पमहानसस्थितिं सदन्त्यशेषं तदुपस्करं न्यसेत् ॥ २६ ॥

अथ गृहे मांडादिनिवेशशुद्धिमाह—तिप्येशेति ॥ पुमान् सदन्तिशुभदिने आलये गेहेऽशेषं समस्तं तदुपस्करं न्यसेत् स्थापयेत् । तान्याह अलिंजरालीं 'उत्रेवाडि' इति भाषा ॥ वितानं चंद्रोदय कोष्ठादिकं धान्यकोष्ठादिकं तल्पमहानसस्थितिं शय्यास्थानं शुद्धिस्थानमित्येके तिप्यः पुण्यः ईश आर्द्रा नासत्यमग्निनी शयो हस्तः श्रवणः स्थिरसंज्ञानि तैः ॥ २६ ॥

न दर्शरिक्ताकुयुगीश्वरांगजाः कृत्वाक्षयोपस्करसाधने हिताः ॥

खट्वांगमृद्दारुतृणादिचुल्हिका नयेन् वा वासवपंचके कुलम् ॥ २७ ॥

अथ गृहोपस्करसाधनशुद्धिमाह—न दर्शेति ॥ उत्सन्नस्योपस्करसाधने नमस्तगृहसाधने मीसाधने दर्शरिक्ताकुयुगीश्वरांगना हिता न स्युः । दर्शाऽप्या रिक्तास्तिवयः कुयुग्ं दुष्टयोगः ईश्वरांगना भद्रा अथवा पत्नानरे गृहे मानवपंचके वनिष्ठापंचके सखांगमृद्दारुतृणादिचुल्हिकाः कुलं गृहं न नयेत् । द्विकर्मकसाधनत्वात् कुशमिते अभिहरणे कर्म ॥ खट्वांगानि च

श्यादीनि मृतकार्यं तृणकाष्ठादिसंग्रह इति कोऽर्थः श्रविष्ठोत्तराब्दादिपाणिपर्यन्तनेषु पूर्व-
मत्रगर्हितमिदमापि वा पलातरेण घनिष्ठादिपंचके इति विशेषः ॥ २६ ॥

मघामृगैनेज्यकुशार्क्षधरिभादितेयमैत्रेषु च वासवद्वये ॥

कवीज्यसोमेष्वुदकुम्भ्यधिक्रिया भद्राख्यरिक्तान्यतिथौ जलोदये ॥ २७ ॥

अथ गृहे जलस्थानस्थापनमाह—मघेति ॥ उदकुम्भधिक्रिया जलकुम्भाधिकरणं पानी-
याधारणं स्थापनं स्यात् केषु मघा मृगो मृगशिरः ऐनं हस्तः ऐज्यं पुष्यः कुशार्क्षं नलभं
पूर्वाषाढा धीराणि ध्रुवाणि आदितेयं पुनर्वसु मैत्रमनुराधा एषा द्वेद्रे एषु च पुनर्वासवद्वये घनिष्ठा-
युग्मे पुनः कस्मिन् कविः शुकः इज्यो गुरुः सोमः एषा वारै पुनर्भद्राख्यरिक्तातिथि-
भ्योऽन्यतिथौ पुनर्जलोदये जलराशिलभ्रे ॥ २७ ॥

नवेऽमरस्थापनमामरे दिनेऽथो मंदिरे दृष्टसितार्थमंडले ॥

उत्सृष्टविश्वर्क्षमघार्यवासरे समाचरेद्राजचले दले सिते ॥ २८ ॥

अथ गृहे देवमूर्तिस्थापनशुद्धिमाह—नव इति ॥ अथानंतरं नवे नूतने मंदिरे सुधीरमर-
स्थापनं समाचरेत् कुर्यात् । कस्मिन् आमरे दिने उत्तरायणे पुनर्दृष्टसितार्थमंडले शुकगुरु-
द्वये सति पुनः उत्सृष्ट त्यक्तं विश्वर्क्षमुत्तराषाढा मघा च आर्यवासरश्च येन स तस्मिन्
उत्तराषाढामघागुरुदिनवर्जिते सिते दले शुक्लपक्षे राजचले चंद्रचले सति ॥ २८ ॥

रिक्ताशिवापक्षतिदर्शमुक्तैर्लघुध्रुवादित्यमृगांत्यमैत्रैः ॥

सकर्णयुग्मैर्गुरुसौम्यवारे नरोदये स्थापनमिष्टमस्य ॥ २९ ॥

अथ लृणमूर्तिस्थापनमाह—रिक्तेति ॥ अः लृणस्तस्य स्थापनमिष्टं शुभं अथवा
दृष्टा मा लक्ष्मीव्यस्य स इष्टमो नारायणस्तस्य स्थापनं कर्तव्यमिति कैः रिक्तास्तिपयः, शिवा
त्रिष्टिः पक्षतिः प्रतिपत् दर्शोऽमा एषा द्वेद्रे एभिर्मुक्तैर्लघुनि ध्रुवाणि आदित्यं पुनर्वसु मृगो
मृगशिरः अंत्यं रेवती मैत्रमनुराधा एषा द्वेद्रे एतैः किंभूतैः सकर्णयुग्मैः भ्रवणघनिष्ठायुक्तैः
पुनः कस्मिन् गुरुसौम्यवासरे पुनर्नरोदये नृराशुदये ॥ २९ ॥

संस्थापयेत्स्थाणुमिहाभिजिच्छ्रुवोभूतेशभाचार्याहिमांशुभीरुभिः ॥

ऐनीनजीवद्युषु भ्रुभुवि क्वचिद्व्यमा३८कुर्योगैर्जितुमो३दयेऽनिशम् ॥ ३० ॥

अथात्र शिवालिंगस्थापनमाह—संस्थापयेदिति ॥ अनिशं मदा सुवीरिह गृहे स्थाणु शिब
नंस्थापयेत् ॥ काभि अभिनिव् ध्रवणः भूतेश ईश्वरस्तस्य भमार्द्रा आचार्य, पुष्यः हिनाशु-
भीरवस्तारा इत्यर्थः ताभिः पुनः केषु ऐनिः शनिः इनः सूर्यः नीवो गुरुः एषां द्युषु पुनः
क्वथ्यंमाकुयोगैः अमाकुयोगराहितैः पुनर्नितुमोदये निपुनछमे क्वचित्स्थाने भ्रुभुवि भौनगरे
स्थाणुस्थापनमुक्तम् ॥ ३० ॥

तिष्याभिजित्तामरसोदयाजभैर्विकर्तनाचार्यविदामहर्गतैः ॥

संस्थापितोऽजस्तनुते चतुर्विधं निपोदये वर्गफलं व्ययोगकैः ॥३१॥

अथ ब्रह्मस्थापनमाह—तिष्येति ॥ अजो ब्रह्मा चतुर्विध वर्गफलं धर्मार्थकाममोक्षं
वीध तनुते विस्तारयति किंभूत संस्थापित के तिष्य पुष्य अभिजित् तामरसोदय कम
रजो ब्रह्मा रोहिणी अनम श्रवण एषा द्वे एतैः किंभूतैर्विकर्तन सूर्य आचार्यो गुरु
विद् बुध एषा अहर्गतैर्विनप्राप्तै पुन किंभूतैर्व्ययोगकै कुयोगराहितै पुन. कस्मिन् निपोदये
'कलशः कलसो निप' इति हेमोदये ॥ कुमोदये ॥ ३१ ॥

रुहत्तमागे शिवभे शिफाया श्रुतौ शये शक्तिगणप्रतिष्ठा ॥

शस्ता रवावागिरसेऽर्धमे वा शरुयंगनादजित्मद्विसारलग्ने १२ ॥ ३२ ॥

अथ भवान्या गणस्थापनमाह—रुहत्तमेति ॥ शक्तिगणप्रतिष्ठा देवीगणस्थापना शस्ता
शुभा स्यात् कस्मिन् रुहत्तमागे मृगशीर्षे शिवभे आर्द्राया पुन शिफाया मूले पुन श्रुतौ
शरणे शये हस्ते पुनारवौ वारे आगिरसे गुरौ यमे शनौ वा पुन शस्त्रौ धनु अगना कन्या
निरम मिथुन निसारो मीन एषा लग्ने ॥ ३२ ॥

नृभोदये पाण्यजिच्छ्रुत्सु बलाननोपेद्रगणान्प्रतिष्ठयेत् ॥

शुभे दिनेऽयैषु च भाग्यरेवतीमित्रार्यमर्क्षेषु रवि रवौ हरौ ॥ ३३ ॥

अथ रामकृष्णादिगणस्थापनमाह—नृभोदय इति ॥ सुधीर्बलाननापेद्रगणान् बलभद्र
प्रमुखकृष्णगणान् प्रतिष्ठयेत् कस्मिन् नृभोदये नृराशुदये वा पुन पाणिर्हस्त अभिजित्
श्रव श्रवण एषु पुनः शुभे दिने ॥ अथ सुवा रवि सूर्ये स्थापयेत् केषु एषु विष्णुगणप्र
तिष्ठावारभेषु पुन भाग्य पूर्वाफाल्गुनी रेवता मित्रोऽनुरावा अर्धमा उत्तराफाल्गुनी एतेषु
पुनारवौ सूर्याद्रे हरौ सिद्धले ॥ ३३ ॥

पौष्णद्रियोरंगुसिताशुजन्मना वारेषु वाजाप्रियुगेऽमृजि क्वचित् ॥

गुहाखुयानादिपिनाकभृद्गानास्थापयेद्युग्ममरदभोदये ॥ ३४ ॥

अथ स्कन्दगणेशशिवगणस्थापनमाह—पौष्णेति ॥ सुधीर्गुहाखुयानादिपिनाकभृद्गणान्
स्कन्दगणेशादिशंकरगणान् आस्थापयेत् कयो पौष्णाद्रियो रेवत्याद्रियो पुन केषु अंगु
सूर्ये सिन शुक अशुनना शनिरेवा वारु वा पुन कचित्स्थाने आनाप्रियुग अनपाद्युग
पूर्वाभाद्रपदा उत्तराभाद्रपदा एतयो अमृजि भौमवारे पुनयुग्म मिथुन मरदो भ्रमरा
गृश्रिह अनयोरुदये लग्ने ॥ ३४ ॥

महाबलश्रुतिशेखरदोर्भग संस्थापन त्वद्यतरं हनूमतः ॥

प्रभाकरादित्रिदिनेषु वा सुतो स्थिरोदयेऽत्रैव मरुद्गणस्य च ॥ ३५ ॥

अथ हनूमत्स्थापनमाह—महेति ॥ हनूमतो वज्रकण्ठस्य संस्थापनं त्वद्यतरं श्रेष्ठतरं
त्वत् किंभूतसंस्थापनं महावर्तुर्षं चायुम स्वाता भुति भ्रमण शैश्वर्यं दोर्दल एषु ग

पुनः केषु प्रमाकरादित्रिदिनेषु सूर्यादित्रयाणां वारेषु वा पक्षांतरे च पुनर्मस्त्रूणेस्य देवगणस्य संस्थापनं शुभं स्यात् । कस्मिन् अत्र हनूमत्स्थापनमुहूर्ते पुनर्गुरौ वारे स्थिरोदये ॥ ३३ ॥

सप्तर्षिसंस्थोऽपु संप्रतिष्ठासृपित्रजस्याहुरजेज्यभे वा ॥

जीवान्हि वा जीव १।१२ गृहोदये सत्केन्द्रे क्वचित्सोमदिनेऽपि संतः ॥ ३६ ॥

अथ ऋषिगणप्रतिष्ठायाह—सप्तर्षीति ॥ संतः सञ्जनाः ऋषित्रयस्य संप्रतिष्ठायाहः कथयति केषु सप्तर्षिसंस्थोऽपु सप्तर्षीणां संस्था प्रतिष्ठा तस्यां यानि उद्गुनि तेषु वा पुनरनेज्यभे अनः कृष्णस्तस्यभं श्रवणः इज्यभं पुष्यः पुनर्वा जीवान्हि गुरुदिने वा पुनर्मावस्य गुरोर्गृहं धनुर्मानश्च तयोरुदये किंभूते सत्केन्द्रे क्वचित्सोमदिनेऽपि ॥ ३६ ॥

सरोहिणेयाहनि वासवर्से संस्थापयेद्योषिति लोकपालान् ॥

सितत्र्यहःशैवशिफासु शस्ता चरे च यक्षादिगणप्रतिष्ठा ॥ ३७ ॥

अथ लोकपालस्थापनायाह—सरोहिणेयेति ॥ सुधीर्लोकपालान् संस्थापयेत् कस्मिन् वासवर्से घनिष्ठायां किंभूते वासवर्से सरोहिणेयाहनि बुधयुक्तादिने पुनः कस्यां योषिति कन्यालभे ॥ पुनर्यक्षादिगणप्रतिष्ठा शस्ता शुभा स्यात् कामु सितात् शुक्रात् प्रयः शुक्रशनिः आदित्यः एषामहर्दिनं शैवमार्द्रा शिफा मूलं एषां द्वेरे आसु च पुनश्चरे लभे ॥ ३७ ॥

न्यंकूत्तमांगश्रुतितिष्यहस्तैरब्जार्जयोः सर्वसुरप्रतिष्ठा ॥

अर्हा सभूपैरपदोपदोपैर्जीवेक्षिते वारणवैरिलभे ॥ ३८ ॥

अथ समुच्चयदेवप्रतिष्ठायाह—न्यंकूत्तपेति ॥ सर्वसुरप्रतिष्ठा अर्हा शुभा स्यात् कैः न्यंकूत्तमांगं मृगशीर्षं मृगभेदा रुरु न्यंकु, इति हैमः ॥ श्रुतिः श्रवणः तिष्यः पुष्यः हस्तः एषां द्वेरे एभिः किंभूतेः सभूपैः सुयोगसहितैः पुनः किंभूतैरपगता दोषाः कुयोगा एव दोषा राः त्रियेभ्यस्तानि तैः पुनः कयोरब्जार्जयोश्चंद्रगुरुदिनयोः पुनर्वारणवैरिलभे किंभूते जीवेक्षिते गुरुणा दृष्टे ॥ ३८ ॥

मघाशतानंदभसौम्यशाङ्गिभैः संस्थापितः पितृगणः प्रजाश्रिये ॥

शूरोपधीशामरबंधवासरै रिक्ताविमुक्तैर्व्यालिधीरभोदये ॥ ३९ ॥

अथ पूर्वनगणस्थापनायाह—मघेति ॥ पितृगणः पूर्वनगणः संस्थापितः प्रमाश्रिये संतानलक्ष्म्ये स्यात् । कैः मघा शतानंदो ब्रह्मा रोहिणो 'स्थविरः शतानंदप्रतिष्ठायाह' इति हैमः ॥ सौम्यं मृगशीर्षं शाङ्गा श्रवणः एषा द्वेरे एभिः पुनः कैः शूरः सूर्यः ओषधीश्चंद्रः अमरबंद्यो गुरुः एषा वासरैः किंभूते रिक्ताविमुक्तैः रिक्तानिधिरहितैः पुनः कस्मिन् व्यालिधीरभोदये वृश्चिकरदिनस्विरलभोदये ॥ ३९ ॥

चेत्येऽथ जैनप्रतिमास्थलं न्यसेचरे चरक्षांदयवत्यनेहसि ॥

ज यासु पूर्णासु बुधे सिते विधौ क्वचिच्च चित्राश्विनभेऽपि वा खौ ॥ ४० ॥

अथ नैनानिवप्रतिष्ठाशुद्धिमाह—चेत्य इति ॥ सुधी चेत्ये जिनसद्धानि नैनप्रतिमास्यत्
मिनप्रतिमाया स्थल यथासणादिग्रासादिकं न्यसेत् । कस्मिन् चरे चरलम्बे चरर्क्षोदये चरराशु
वययुक्तेऽनेहसि काळे पुन कासु जयासु पूर्णोसु तिथिषु पुन कस्मिन् बुधे सिते शुक्ले विधौ वा
च पुनश्चित्राश्विनभे वा पक्षातरे क्वचित् स्थाने रवौ सूर्यवारेऽपि ॥ ४० ॥

यस्यामरस्य क्रियते प्रतिष्ठा वारे तिथौ भे च भवेत्तदीये ॥

सुयोगलम्बे शुभराशिलम्बे लग्ने सुशुद्धचोदितमासकालके ॥४१॥

अथ यस्य प्रतिष्ठा क्रियते तस्य देवस्य वारादिग्राह्यतामाह—यस्येति ॥ यस्यामरस्य
दस्य प्रतिष्ठा क्रियते तदिये तस्य देवस्य सबधिनि वारे तिथौ भे नक्षत्रे च पुन
कास्मिन् सुयोगलम्बे शुभयोगप्राप्ते पुन शुभराशिप्राप्ते एवंविधे लग्ने पुन सुशुद्धचोदितमा
सकालके शुद्ध्या निर्दोषेण प्रोक्तमामकाळे ॥ ४१ ॥

स्वाम्नायभेदोदितहोमकर्मणा दानैरिभाङ्ग्याश्चतुलारसानैः ॥

शास्त्रागमज्ञो ननु कालवेदिनः संतोष्य विप्रानिह देवता न्यसेत् ॥४२॥

अथ देवगृहे देवस्थापनमाह—स्वाम्नायेति ॥ ननु निश्चित शास्त्रागमज्ञ इह देवगृह
देवतान्यसेत् । केन स्वाम्नायभेदः स्वसप्रदायभेदस्तेन उदित प्रोक्त होमकर्म तेन किंक्त्वा
कालवेदिनो देवज्ञान् विप्रान् च सतोष्य कैरिभा हस्तिन भाङ्ग्या गाव अश्वास्तुला रसा
भूमि प्रमुखानि येषु तैर्दाने ॥ ४२ ॥

अनेकदेवायतनानि भारते कृतानि येनाप्तशकोऽधिदेवतः ॥

सस्थापिता वेदविधानदानतः श्रीविक्रमार्कोऽवनिषो विराजताम् ॥४३॥

इतिश्री कविकाण्डिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे नवगृहप्रवेशदवताप्रतिष्ठाध्याय सप्तदश ॥

अथोपसहारेण विक्रमनृप वर्णयति—अनेकेति ॥ येन विक्रमार्केण भारत
भरतभेद्रेऽनेकदेवायतनानि देवगृहाणि कृतानि पुरार्थेनाधिदेवता देवेश्वरा सस्थापिता
नतिष्ठापिता स विक्रमार्कोऽवनिषो भूमिपतिविराजता भातु । किंभूत आप्तशकः प्राप्तशक
अपशक इति पाठे अपगता शका भूतेषा यामात्म क्षयीकृतभूतेषु इत्यर्थ । अथवागपत
शको यस्मात् पूर्वशकनिवृत्तिकृत् निनशरप्रवृत्तिकृत् इत्यर्थ ॥ ४३ ॥

इति श्रीवैशम्पयणश्चाधराजभाष्यपुराणश्रीमद्विभाग्यप्रभृत्याम्बरकण्ठसाराह्वयम्

श्रीकामानादाशम्भवरत्नविताया धाकानदासकृतज्यानिवेदानरत्नस्य शुद्ध्या-

।पकायो नवगृहप्रवेशाभरणे नवगृहध्याय सप्तदशः ॥ १७ ॥

अग्न्याधानादि विशेषसंस्कारप्रकरणम् ।

भूत्वा गृही वन्हिपरिग्रहं चरेत्स दारकालेऽशुमदुत्तरायणे ॥

दायाद्यकालेऽप्युत सोमपग्रहावनस्तगौ स्तो ननु चेदजुर्गुरुः ॥ १ ॥

अथ गृहप्रवेशानंतरं अग्निसेवनं घटेतेऽनोऽग्न्याधानाध्यायंस्थानमाह—भूत्वेति ॥

गृही भूत्वा गृहस्थता प्राप्य स नरो वन्हिपरिग्रहमग्न्याधानं चरेत् कुर्यात् कस्मिन् दारकाळे विशाहकाले पुनरंशुमदुत्तरायणे उत्तरायणगते सूर्ये पुनर्दायादे भयो दायाद्यो भ्रातृणा वनविभागस्तस्यकाले समयेऽपि उत चेत् सोमपग्रहौ द्विनग्रहौ गुरुशुक्रौ अनस्तगौ स्तो भवत भस्तरहितौ इत्यर्थः ननु निश्चित चेत् गुरुः ऋतुरवक्रः स्यात्तदा ॥ १ ॥

स्ववेदशाखोदितकर्मकालो मुख्योऽथ दक्षैरिह मानितः स्यात् ॥

तच्छास्त्रिनोऽसौ कचिदंतकाशेऽप्यनेऽपि वा तद्विषयानुकूलः ॥ २ ॥

अथाग्न्याधाने समयं दर्शयति—स्ववेदेति ॥ अपेह अग्न्याधानविधौ दक्षैर्निपुणैः स्ववेदशा-
खोदितकर्मकालो निजवेदशाखाप्रोक्तकृत्यसमयोऽसौ मुख्यो मानितोऽङ्गीकृतः स्यात् । कस्य त-
च्छास्त्रिनस्तस्य वेदस्य शस्त्रिनो नरस्य कचित्स्थाने वा पश्चातरंस्तकाशेऽप्यने दक्षिणापने-
ऽपि तद्विषयानुकूलस्तस्य कालस्य गोचरानुकूलः स्यात् ॥ २ ॥

सदारकालोऽभिहितश्चतुर्थीकर्मोत्तरस्तत्र परिग्रहोऽग्नेः ॥

दायाद्यकः सोदरसारभागस्त्वुपासिताग्नौ जनकेऽग्रजे च ॥३॥

अथ दारादिकालेऽग्न्याधानमाह—सदारिति ॥ चतुर्थीकर्मोत्तरो विवाहतश्चतुर्थदिने
शोमविधानादूर्ध्वं सदारकालः शुभदारकालो विवाहकात्रोऽभिहितः प्रोक्तः । तु पुनः सोदराणा
भ्रातृणा सारभागो द्रव्यविभागो दायाद्यकोऽभिहितः प्रोक्तस्तत्र सदारकाले दायाद्यकाले
वाऽग्नेः परिग्रहोऽग्न्याधानं स्यात् । कस्मिन् उपासिताग्नौ सेविताग्न्याधाने जनके पितरि भ्रमने
भ्रातरि च सति ॥ ३ ॥

तदाज्ञया वाग्निपरिग्रहोऽस्मिन्सौम्यायने भूषणभाजि काले ॥

कलौ स्वशाखादृतकर्मसिद्धौ यथावकाशे तदसंभवत्वात् ॥ ४ ॥

अथ आज्ञयाग्निपरिग्रहं दर्शयति—तदेति ॥ वा पश्चातरे कठौ अस्मिन् दारकाले वा
दायाद्यकाले तदाज्ञया पितृभ्रात्राज्ञयाग्निपरिग्रहः स्यात् । कस्मिन् भूषणभाजि निर्देशे
गुरुसितविकृतधाररहिते काले ॥ अथ तदसंभवत्वात्तयोर्ननु ज्ञेयैर्भ्रात्रादेरभावत्वाद्यथा-
वकाशे यथाप्राप्तकाले स्वशाखाभिर्निजशाखाभिरादृतं कर्म तेन सिद्धौ निष्पन्नोऽग्निपरिग्रहः
स्यात् ॥ ४ ॥

रिक्तातिरिक्ते रविसूनुमुक्ते भद्रोद्भिज्ञते पक्षयुगे व्ययोगे ॥

धूमध्वजाधानमुशंति संतः संतोपभूपाःसति सोमवीर्ये ॥ ५ ॥

अथाग्निपरिग्रहे कुयोगाग्निपेधति-रिक्तेति ॥ संतोपभूपा संतोपभूषणा संतो धूमध्वनाथा नमग्निपरिग्रहमुशति वाछनि कस्मिन् रिक्तातिरिक्ते रिक्तातिधिर्वर्जिते रविसूनुमुक्ते शनिवर्जिते भद्रोद्भिज्ञते विष्टिर्वर्जिते व्ययोगे कुयोगवर्जिते एवविधे पक्षयुगे पुन कस्मिन् सति शुभग्रहे सोमवीर्ये सति ॥ ५ ॥

वृद्धश्रवोवन्हिभर्धारभेषु वृद्धश्रवोवन्हिभजीवभेषु ॥

कुरंगमूर्द्धात्यभयोरशंसन्धनंजयाधानविधानमार्याः ॥ ६ ॥

अथाग्निपरिग्रहे भशाद्धिमाह—वृद्धेति ॥ आर्या आचार्या धननयाधानविधानकर्म असकंन अकथयन् केपु वृद्धश्रवा इद्रो ज्येष्ठा वन्हिभं कृत्तिका जीवभ पुष्य एषा द्वेद्रे एषु पुन क्यो कुरंगमूर्द्धा मृगशीर्ष अत्यभ रेवती तयोः ॥ ६ ॥

वैरोचनादित्यभविश्वकर्मभैर्जगाद कश्चिद्धतभुक्परिग्रहं ॥

एतेषु युक्तेष्वपि सर्वशाखिना नासौ क्षये मास्यधिके च हायने ॥७॥

वैरोचनेति॥कश्चित् हुतभुक्परिग्रह नगाद केपु वैरोचन रोहिणी आदित्यभ पुनर्वसु विश्व कर्मभं चित्रा एषा द्वेद्रे एभियुक्तपु एतेषु पूर्वोक्तयोगेषु केषा सर्वशाखिना सर्ववेदशाखिना त्रिमा- णा । अथासौ वन्हिपरिग्रहो न स्यात् कस्मिन् सप्ये मासि अधिके मासि च हायने वर्षे ॥७॥

निपे११कुली रे१शकलि१रन्युतोदये मृगे१०तदंशेऽपि विभावरीविभौ ॥

निर्मथदारुप्रभवस्तनूनपाच्छमं समीयादिति कोविदा विदुः ॥ ८ ॥

अथ कुभादिग्रहे नूतनाग्निपरिग्रह निपेधति— निप इति ॥ निर्मथदारुप्रभवो मथनका षसभवस्तनूनपात् अग्नि शममुपशाति क्षयमित्यर्थ. समीयात् प्राप्नुयात् । कदाग्रिसभवस्त दाह उत वितर्के कस्मिन् निपे षटे कुलीरे कर्के शकलिनि मोने मृगे मकरे उदं लमे तदशे तेषा धटादीना नवाशेऽपि विभावरीविभौ चद्रे सति इति कोविदा पठित विदुः ॥ ८ ॥

तपो२मनीषा५वल३लब्धि११केंद्रगो मित्रत्रयार्यो तनुतोऽग्निसंग्रहे ॥

स्तोमत्रियं वा द्रविणा२य११मान१०धी५पंधूपग३स्तारकराजनदन ॥१०॥

अथाग्निपरिग्रहे वारादिशुद्धिमाह—तपइति ॥ मित्रत्रयार्यो मित्रात् मूर्गात् त्र रवि सोमो भीमश्चेति त्रय आर्यो गुरु इमो अग्निग्रहः स्तोमत्रिय यज्ञे शोभा बहुश्रिय । तनुतो विस्त रयत किंभूतो मित्रत्रयार्यो तपो नयभ ९ मनीषा पचम ९ बल तृतीय ३ केंद्र

१ वृद्धश्रवा इन्द्रा वीरभमादिभ उभ शिला वा । द्वेरेवताहनक विद्याया धारमानि सुवसुहका न इ भवा विष्णु धवण वीरिन कृत्तिका जीवभ पुष्येति

१।४।७।१० एषु गतौ ॥ वा पुनस्तारकराजनंदनो बुधः स्तोमश्रियं तनोति किंभूनो द्राविणं
द्वितीयं २ आय एकादशं ११ मानो दशमं १० धीः पंचमं ९ बंधुश्रुतुर्य ४ एतद्-
वनोपगतः ॥ ९ ॥

यज्वा गुरौ शरुयुदयेऽग्निसंग्रहे क्रियेऽऽमृजि व्योम्नि१० मदेऽच सत्फलं
मित्रे विमानोपचये ३।६।११ त्रिनेत्रजे तथैव मंदे च विधुंतुदे भवेत् ॥ १० ॥

यज्जेति ॥ यज्वा यज्ञकृत् अग्निसंग्रही सत्फलः प्राप्तशुभकलो भवेत् कस्मिन् शरुयुदये
वनुर्लस्ये गुरौ पुनः क्रिये मेपराशौ वा व्योम्नि दशमे वा मदे सप्तमभावेऽमृजि भौमे सति
पुनर्विमानोपचये दशमभाववर्जिते उपचये ३।६।११ मित्रे सूर्ये सति तथैव मंदे शनौ
सति च पुनर्विधुंतुदे राहौ सति ॥ १० ॥

वशा लयं याति लये ऽविधौ खले नरश्च साधाबुभयोरिहामयः ॥

नीचे जितेऽसाधुभिरुद्गमप्रभावधोगतिं याति कृशानुकोपतः ॥ ११ ॥

बशेति ॥ लयेऽष्टमभावे विधौ चंद्रे सति वशा स्त्री लयं क्षयं याति च पुनर्लये खले
ग्रहे सति नरो लयं याति पुनरिह लयेऽष्टमभावस्थे साधौ साम्यग्रहे सति उभयोर्द्विपत्योरा-
मयो रोगः स्यात् । पुनर्नीचे नीचभावस्थेऽसाधुभिः खलग्रहेर्जिते वा एवंविधे उद्गमप्रभौ
लमस्त्रामिनि सति नरोऽधोगतिं नरकगतिं याति कस्मात् कृशानुकोपतः आहिवा-
ग्निकोपप्रभावात् ॥ ११ ॥

स्वनीचगैरंशुमदंशुसंकुलैः सुत्राममंत्रीद्विजराजमंगलैः ॥

स्वर्ष्यस्वात्पृष्टहोपवर्तिभिर्नैवानलाधानमिने मथावजे ॥ १२ ॥

स्वनीचेति ॥ अनलाधानं अन्याधानं नैव स्यात् केः सुत्राममंत्री इंद्रगुरुः द्विजराजशंभुः भौम
स्यां द्वे तैः किंभूतैः स्वनीचगैर्नजनीचराशिगतैः पुनः किंभूतैः अंशुमदंशुसंकुलैः सूर्याके-
रणलुप्तैः पुनः किंभूतैः स्वर्ष्यवस्थो निजरिपुः अत्ताष्टमभावः अनयोर्पृष्टहोपवर्तिभिः स्वशशुगह-
मृत्युगृहगतैः पुनः कस्मिन् मयौ चैत्रेऽने मेपस्ये इने सूर्ये सति ॥ १२ ॥

दिनावसानप्रहरोदयो दयां द्यति द्विजस्याहितकृष्णवर्त्मनः ॥

तमी तदाधानविधौ मरुत्तमी तदा समस्तागमतात्रदायता ॥ १३ ॥

अथअग्निपरिग्रहे कालशुद्धिमाह—दिनेति ॥ दिवावसानप्रहरोदयश्रुतुर्धमहरलक्षं द्विजस्य
दया द्यति खंडयति किंभूतस्य द्विजस्य आहिनरुग्णवर्त्मनः स्थापितान्त्रेः तथा तदावानविधौ
मरुत्तमी देवरात्रिर्दक्षिणायनं तमी दक्षिणायनरजनी अत्ता नाशस्तस्वादायता अत्रदायता
आयुर्शयका इत्यर्थः । समस्तागमता सर्वशास्त्रप्रमाणता स्यात् ॥ १३ ॥

दृताशनोपासनकालवत् क्वचिद्याम्यायनं सत्समुदीरितं हि तत् ॥

श्रुतिप्रमाणान्यतया न तद्वचः प्रमाणमस्माद्विदुस्तत्तत्प्रमाणम् ॥ १४ ॥

अथात्र कस्यचिन्मतं दूषयाति—हुताशनेति ॥ काचित्स्थाने हि यस्मात् तत् याम्यायनं स
शुभं समुदीरितं प्राक्तं किंभूतं याम्यायनं हुताशनोपासनकालवत् अग्न्याधानसेवनकालयुक्तं
तद्वचः प्रमाणं न स्यात् कथं श्रुतिप्रमाणान्यतया वेदप्रमाणतो वैपरीत्येन अस्मात् कारणात्
उत्तरायणं ऋतं सत्यं स्यात् ॥ १४ ॥

कृतावसथ्यावनिदेवताभिः स्ववेदभेदोदितकालसाध्याः ॥

तत्पाकयज्ञाश्च हविष्यसंस्थाः सप्तैव सप्तानु च सोमसंस्थाः ॥१५॥

अथ संस्थानां त्रिकं सेव्यमाह—कृतेति ॥ कृतावसथ्यावनिदेवताभिर्विहितान्याधानस्था
नविप्रेतस्तपाकयज्ञास्तस्यावसथ्यस्य पाकयज्ञाः सप्त च पुनर्हविष्यसंस्था घृतपज्ञसंस्था सप्त
अनु पश्चाच्च सोमसंस्थाः संस्कारविशेषयज्ञाः सप्त एवं स्ववेदभेदोदितकालसाध्या निरति
नवेदशाखावेदोक्तकालेन साधनीयाः ॥ यतः ॥ अग्न्याधेय. १ अग्निहोत्र २ दर्शपूर्णमास्यौ ३
चातुर्मास्यानि वैश्वदेवपर्व वरुणप्रवासपर्व शाकमेधापर्व शुभासीरीयपर्व ४ पशुबंध. ५ सो
त्रामणोऽपाकयज्ञ इति सप्त हविष्यज्ञसंस्थाः १ ॥ श्रवणाकर्म १ आश्वयुजीर्म्म २ आग्रहायणी
३ अपृषाष्टका ४ मांसाष्टका ५ शाकाष्टका ६ वर्षाष्टका ७ इति पाकयज्ञसंस्थाः सप्त ॥
अग्निष्टोपः १ अत्यग्निष्टोमः २ उक्थयः ३ षोडशी ४ अतिरात्र. ५ वाजपेयः ६ आसौर्या ७
इति सोमसंस्थाः सप्त ॥ अथः आवसथ्यप्रसगाद्वेदिकामानं लिख्यते ॥ 'पडरत्निर्दिशाश्च
मध्ये पंचसु चिन्हिता ॥ द्विरह्नेऽगुलपट्टे च त्रिष्यष्टादशकेषु च ॥ १ ॥ साह्रहस्ते च पाशः स्य
वेदो स्यात्पौर्णिमासिक्ती । एव रज्जु विनिर्माय वेदि कुर्यात् ॥ तत्प्रकारस्तु 'मूत्रे प्राचिन्वरात्प
तशंकोः पाशौ प्रमुच्य तौ ॥ पडंगुलगतं चिन्हमाकर्षणैरुत्तीदिशं ॥ एवं कृते द्विहस्ते
शंकुमारोपयेत्तदा ॥ पडंगुलगतं चिन्हमाकर्षणैर्द्वायुगा दिशं ॥ २ ॥ तत्रापि द्विकरे चिन्हे शकुमारो
प्य तं त्यजेत् ॥ कृत्वा पश्चिमे श्रोणि अंशौ पूर्वं प्रमाथेयत् ॥ ४ ॥ तस्या रज्जोश्चतुर्थाकमाकर्ष
दग्निगा दिश ॥ आकृष्य रज्जुगे चिन्हे पंचमे शंकुमावेहेत् ॥ ५ ॥ एवमेवोत्तरे भागे आक
र्षेदी गगा दिशं ॥ पचाके शकुरत्रापि तेषु मूत्राणि वेष्टयेत् ॥ ६ ॥ मध्ये सग्रहप्रकारोऽसि
तत्रैव ॥ आनीय रज्जु पूर्वाह्ने पश्चाद्देवावदेव नु ॥ द्विगुणोक्तस्य ता रज्जुमते नस्यात् ॥ ७ ॥
कुको ॥ ७ ॥ भ्रामयेतेन मानेन तया रज्ज्वाष्टभागया ॥ वा पृथुस्ततुरीयेण मध्येनालिख्य सग्रह
॥ ८ ॥ अववा ॥ वेदिश्रेष्ठपशयोर्मध्ये तथा रज्ज्वाष्टभागया । विलिखेन्मध्येतो वेदो सज्ञेयो
मध्यसंग्रहः ॥ ९ ॥ अपरामेता वा वेदि कुर्यात् ॥ त्रि त्रुष्टादिमानं उत्सृज्य गार्हपत्याहवनीययोर्
रालं षोडा सप्तवा वा गंतुममं त्रेया विभज्यापशवितृतीयलक्षणैः दक्षिणायम्य नस्मिन्नत्रि
पर्यास्योत्तरात् उत्कर ॥ अत्रिश्रुतस्य पूर्वस्थात्रे. स्तरो भवेत् ॥ रथचक्रानिः पश्चात्तद
इव दक्षिण ॥ १ ॥ अग्रेरुदरु साह्रैवागुभे मय्य त्तोलिलेहृतमेकैः न. वैश्या प्राची या म. प
भवेत् ॥ उदग्दे विपरीह् स्यात् रेवरो दक्षिणस्य नु ॥ गार्हपत्यमदल साह्रयोऽगुष्टाभे
मूत्रधमेण निधादनीयं । गार्हपत्यस्य पुरस्तादष्टमुत्तकमेधेकादशसु द्वादशसु मत्या गार्हप
इत्यल ॥ १५ ॥

दैत्यादितेयार्चितमौढ्यकालस्तथोपरागक्षयवृद्धयनेहाः ॥

संक्रांतिरादुष्यति पाकयज्ञानेष्वन्यदोषप्रकरो न दुष्टः ॥ १६ ॥

अथ शुक्रास्तादिदुष्ट काले पाकयज्ञानाह—दैत्येति ॥ दैत्यादितेयार्चितमौढ्यकालः शुक्र-
गुर्वरस्तकालस्तथा उपरागो ग्रहणं तथा क्षयवृद्धयनेहाः क्षयाधिकमासादिस्तथा संक्रांतिः
पाकयज्ञान् दुष्यति पुनरेषु पाकयज्ञेषु अन्यदोषप्रकरो न दुष्टः स्यात् ॥ १६ ॥

मघौ निदाघे शिशिरे च मेनिरे बुधा हविःसोमविधानमादरात् ॥

श्रितानलाधानदिनोडुयुग्मणं स्फुरत्तनौ वेदविभौ द्विजगृहे ॥१७॥

मघाविति ॥ बुधा आदरात् सोमविधानं मेनिरे बुधुविरे कस्मिन् मघौ वसने निदाने
उष्णकाले शिशिरे च सति पुनर्द्विनौ गुरुशुक्रौ तयोर्गृहे धनुर्धानौ धनुर्धानौ जानित्वादेकव-
चनं तस्मिन् द्विजगृहे वेदविभौ वेदस्वामिनि किंभूने वेदविभौ स्फुरत्तनौ अस्तरहिते किंभूने
सोमविधानं श्रितानलाधानदिनोडुयुग्मणं प्राप्ताग्न्यावानदिननक्षत्रयोगणं ॥ १७ ॥

सौम्यायने दूयणमुक्तवासरेऽनिशं महाहोमविधिं समाचरेत् ॥

पूर्णाजयानंदवतीनसदिनैः सुगोचरे वैकृतकालवर्जिते ॥ १८ ॥

अथ होमविधानशुद्धिमाह—सौम्येति ॥ अनिशं सदा सुधीर्महाहोमविधिं समाचरेत्
कृपात् कस्मिन् सौम्यायने उत्तरायणे किंभूने दूयणमुक्तवासरे दोषार्थप्रतदिने पुनः किंभूने
सुगोचरे शुभग्रहगोचरे पुनः किंभूने विकृतौ भौ वैकृतः कालस्त्वेन वर्जिते पुनः कैः पूर्णा-
स्तिथयः जयास्तिथयः नंदास्तिथयो नंदास्तिथयः इनसदिनानि सूर्यशुभग्रहदिनानि एषां
द्वे एतैः ॥ १८ ॥

हुताशनाधानहितर्षवर्गे शैवश्रवणंऽजांप्रिशयान्वितेऽस्मिन् ॥

विदुर्महारुद्रमुखाननेकान् होमानभिज्ञा हि सुयोगयोगे ॥ १९ ॥

अथ होमे भशुद्धिमाह—हुताशति ॥ हि अवधारणे अभिज्ञाः पंडिताः अनेकान् म-
हारुद्रमुखान् होमान् विदुः कस्मिन् अस्मिन् हुताशनाधानहितर्षवर्गे अग्न्याग्नानुभारकन-
क्षत्रसमूहे किंभूने शैवमार्द्रां श्रमः श्रवणः अने रोहिणी अंध्रिः पूर्वाभाद्रादा शयो हस्तः एषां
द्वे एभिरेभिरे युक्ते पुनः किंभूते सुयोगयोगे शुभयोगे शुभयोगप्राप्ते ॥ १९ ॥

पूर्णाहुतिः पुण्यतमा सदाहुतौ पूर्णातिथौ पुण्यधिया प्रतस्पते ॥

नंदाजयास्त्रावभृत्तं निमज्जनं पूर्णासु वा सन्मृदये सदह्वयि ॥२०॥

अथ कृताहुतौ यज्ञतत्त्वानुद्धिमाह—पूर्णाति ॥ पुण्यधिया पवित्रमुदिना नरेण
पूर्णाहुतिः पुण्यतमा अतिशयेन पुण्या प्रशस्यते कस्यां सतां शुभरक्षाया आहुतिर्धिया
पूर्णातिथौ । नरेणावभृत्तं यज्ञतत्त्वस्मिन् भगवानभृत्तं निमज्जनं न्नात्वं प्रशस्यते कानू न-

उत्रविभोगेन ज्ञातव्यं च शुभाशुभं ॥ ४ ॥ अमीपां भूभूतामृसं यत्र-उत्रे व्यवस्थितं । तच्छत्रं
 तस्य भूपस्य शुभाशुभफलप्रदं ॥ ५ ॥ चामरं कलशं वीणां छत्रं दंडं पतङ्गहं । आसनं
 कौलकं रज्जुनेत्रं भेदाः प्रकीर्तिताः ॥ ६ ॥ यस्य छत्रे स्थितः सौरिभगं तस्य विनिर्दिशेत् ॥ इत्यादि
 फलं ज्ञेयमिति ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि चक्रं सिंहासनत्रयं । येन विज्ञातमात्रेण क्रियते राज्य-
 निर्णयः ॥ १ ॥ सप्तविंशतिऋक्षैस्तु एकैकं च नवात्मकं । अश्विनीमघमूलाद्यं पंचनाक्षीवि-
 भेदकं ॥ २ ॥ अश्विन्याद्युत्तरे भागे मयाद्यं पूर्वतः स्थितं । मूलाद्यं दक्षिणे चापि ज्ञातव्यं
 नृपतित्रयं ॥ ३ ॥ इतरेषु च राज्येषु नृपनामक्षेप्तो वदेत् । शुभाशुभामेदं सर्वं यस्य यस्यास-
 नस्थितं ॥ ४ ॥ नाडिकापंचभेदेन एकैकस्यासने भवेत् । आधारमासनं पट्टं सिंहं सिंहासनं
 तथा ॥ ५ ॥ आधारादिफलं सर्वमेकैकस्य वदाम्यहं । ग्रहवेषध्वजास्त्रेयं सौम्यकूरैः शुभाशुभं
 ॥ ६ ॥ नृपस्याधारमाद्यर्धे यदा पट्टोऽभिषेचितः । पराधीनगतो राज्यं कुरुते नात्र संशयः ॥ ७ ॥
 आसनस्थेन ऋक्षेण नीतियुक्तो भवेन्नृपः । प्रधानपुरुषादेशी प्रजाशांतिकरो भवेत् ॥ ८ ॥ पट्ट-
 ऋक्षे यदा राजा चोपविष्टो य आसने । पूर्वाज्यस्थितस्तुल्यां चिरं पालयते महीं ॥ ९ ॥ सिं-
 हरूपी भवेद्राजा सिंहऋक्षासने स्थितः । संग्रामस्य प्रियो नित्यमसाध्वो मंत्रिणामपि ॥ १० ॥
 सिंहासने गते ऋक्षे तेजस्वी भीषणाकृतिः । चलचित्तो महाक्रोधी प्रजापीडाकरो नृपः
 ॥ ११ ॥ इत्याद्यत्र ग्रहाणामपि फलं ज्ञेयं ॥ २३ ॥

यज्वा च राजा गतधर्मलक्ष्मीराधारनामोडुनि नीतिसंपत् ॥

इहासनक्षेत्रेऽनु च पट्टधिष्ये प्रजाप्रियो भेऽर्धवलोऽस्ति सिंहे ॥ २४ ॥

अथात्र चक्रं स्थितनक्षत्रफलमाह—यज्वेति ॥ इह चक्रे आवारनामोडुनि आधारास्थिते ऋक्षे
 यज्वा राजा च गतधर्मलक्ष्मीः परहस्तगतराज्यलक्ष्मीर्भवेत् । एवमासनक्षेत्रे सति नीतिसंपत् नीति-
 युक्तो भवेत् । अनु पश्चाच्च पट्टधिष्ये सति प्रजाप्रियो भवेत् । सिंहे भे सिंहऋक्षे सति अर्ध-
 वलोऽस्ति ॥ २४ ॥

सिंहासने शासनलोकशोको धिष्ये भवेदत्र विपापवेधे ॥

तत्कालचंद्रोडुनि साध्ववस्थेऽभिषेकितोऽसौ सुखभृन्नृलग्ने ॥ २५ ॥

सिंहेति ॥ सिंहासने धिष्ये सति शासनलोकशोकः प्रजादुःखकारको नृपो भवेत् । असौ
 नृपः सुखभृन् सुख गारकः स्यात् किंभूनेऽत्र विपापवेधे पापग्रहवैजयन्ति साध्ववस्थे शुभावस्था-
 या स्थिते तत्कालचंद्रोडुनि अभिषेकचंद्रनक्षत्रे नृलग्ने वाभिषेकितः सन् ॥ २५ ॥

भद्रासनेऽसद्व्यधगेऽभिषेकभे सदन्विते वेतशिवोऽध्वरी नृपः ॥

भद्रासने सद्व्यधगेऽभिषेकभे सदन्विते वेतशिवोऽध्वरी नृपः ॥ २६ ॥

अथात्र चक्रे पापग्रहविद्धमफलमाह—भद्रेति ॥ भद्रासनेऽसद्व्यधगे पापग्रहवैजयन्ति सदन्विते
 पापग्रहयुक्तेऽभिषेकभे सति अध्वरी यज्वा नृपो वा इत्तं निर्गमं शिवं कल्याणं यस्मान् स एवविधः
 स्यात् ॥ वा पुनर्भद्रासने सद्व्यधगे शुभग्रहवैजयन्ति सदन्विते शुभग्रहयुक्तेऽभिषेकभे इत्तं प्राप्तं
 शिवं कल्याणं येन स एवविधः स्यात् ॥ २६ ॥

सिंहासनारव्यवलयं क्वचिदेतदेवं राड्याभिपेकविषयं किल केवलं स्यात्
नैत्याध्वरांतसमयस्नपनं प्रसिद्धं जैना जगुर्निगमकर्मविरोधभावात् २५

अथ वसततिलकेन यज्ञकर्मनिनाप्यदशक विधेयं तदाह—सिंहेति॥ किलेति संभाषणाय
एतत् बाहासनाख्यवलयं पुत्रपुसक वलयं च कर्तृपदं क्वचित् स्थाने एव पूर्वरीत्या स्यात्
राजाभिपेकविषयं सिंहासनाख्यवलयं केवलं स्यात् । इति हेतोर्जैना अध्वरांतसमयस्नपनं
प्रासिद्धं प्रकटं अवभृथस्नानं न जगु न ऊचु कस्मात् निगमकर्म निश्चयकर्म वेदकर्म वा
तस्य विरोधभावात् ॥ २७ ॥

तुरंगमेशस्य तुरंगमे च गजाधिपस्येति गजे भशुद्धिः ॥

नराधिपस्यानासि चितनीया विराजि सम्राजि च राजि यज्ञात् ॥ २८ ॥

अथाश्वधिपादीना 'अग्निहोत्रादिकर्ता यो ब्राह्मणो राष्ट्र प्रकीर्तितः ॥ सम्राड् वै वाजपेयेन
विराद् तत्पूर्वयज्ञत ' मुख्यशुद्धिमाह—तुरंगमेति ॥ तुरंगमेशस्याश्वधिपतेस्तुरंगमे
भशुद्धिर्नक्षत्रशुद्धिश्चितनीया ॥ अपुनर्गजाधिपे गजे भशुद्धिश्चितनीया ॥ नराधिपस्यानासि
शफटे भशुद्धिश्चितनीया कस्मात् विराजि सम्राजि राजि च यज्ञात् यज्ञत अग्नि
होत्रादिकर्तृत्यादिश्लोक ॥ २८ ॥

गंधर्वचक्रे लपनां वकश्रवःशिरांसि लुनांश्च्युदराणि पृष्ठकं ॥

न्यसेद्भचक्रं द्विरयमरद्विरदोरभुजां रगजेऽपुत्राणा-

५ नुमभागमश्चमात् ॥ २९ ॥ ॐ

अथ तुरंगचक्रे भानि स्थापयति—गधर्वेति॥ मुवीर्लपनं वदनं अवक्रे नेत्रे श्रवसी कर्णौ शिरो
मस्तक एषा द्वे एतानि लुनं पुच्छं अघ्रयं पादा उदरमेवा द्वे एतानि पृष्ठकमिति गधर्वचक्रं
श्वचक्रे भचक्रं नक्षत्रगणं न्यसेत् कस्मादश्वभात् तुरंगमनामनक्षत्रात् किंभूतं भचक्रं द्वौ २ यमौ
२ द्वौ २ दो २ भुजौ २ गजा ८ इषु ६ बाणा ६ एषा द्वे शभिरनुमीयते स चासौ भागश्च ॥ २९

शुभप्रदेशा सुखनेत्रगर्भाः सप्तेरसौम्यास्त्वपरप्रदेशाः ॥

शुभांशगेऽत्रतिजनो समग्रं गांधर्वकृत्यं वरमाहृत्यैः ॥ ३० ॥

अथाश्वचक्रगतभलमाह—शुभमिति ॥ मत्तेरश्वस्य सुखनेत्रोदराणि शुभप्रदेशा स्यु ।
तु पुनरपरप्रदेशा अवयवा असौम्या अनिष्टा स्यु ॥ आहृत्यैः प्रोक्तनक्षत्रैः समग्रं
गधर्वकृत्यं घोटकरार्थं वरं श्रेष्ठं स्यात् ॥ अत्रिन्कपित्तरस्मान् इत प्राप्तो जनिर्नम येन स
चद्रस्तस्मिन् शुभांशगे शुभनवाशगते सति ॥ ३० ॥

दुष्टांशगेऽथ यदि हेल्यपत्यं तदाश्वकृत्यं पटपंधनं ल्युत ॥

मखाभिपेको ह्यत्तद्वन्मृपधं वलक्षयं तत्र हरः क्रमात् स्यात् ॥ ३१ ॥

अथाश्रावयवे शनिफलमाह—दुष्टांशग इति ॥ यदि दुष्टांशगेऽश्वे हेत्यपत्यं शनिः स्यात्तदा क्रमात्क्रमेण अश्वकृत्यं तुरंगमकार्यं हयद्वत् तुरंगक्षयकृतं स्यात् ॥ मखाभिपेकास्त्वत्र हरः कुला-
तकृतस्यात् ॥ 'तंत्रंशास्त्रं कुलं तंत्रं' इत्याद्यनेकार्थध्वनौ ॥ तथाचा ॥ अथातरतौरगं चक्रं कथयामि
सुरेश्वरि ॥ इंगितं निपुणं ज्ञात्वा हयानां राजवाहनं ॥ १ ॥ अश्वाकारं लिखेच्चक्रमश्वधिष्ण्या—
दितारकाः ॥ वदनात् सृष्टिगा देया अष्टाविंशतिसंख्यया ॥ २ ॥ मुखाक्षिकर्णशीर्षेषु
पुच्छाभिपु युगं युगं ॥ पंचपंचोदरे षष्ठे सौरिर्यत्र फलं ततः ॥ ३ ॥ मुखाक्ष्युदरशीर्षस्थो यदा
सौरिस्तुरंगमे ॥ तदारिर्भगमायाति रणेऽन्यत्र पराजयः ॥ ४ ॥ कर्णाभिपुच्छषष्ठस्थो यदा यस्य
हयस्य च ॥ विभ्रमं भंगहानी च करोत्यन्यो महाहवे ॥ ५ ॥ एतत्स्थानस्थितः सौरिर्यदा काले
हयस्य च ॥ षट्बंधे गमे युद्धे वर्जयेत्तं हयं नृपः ॥ ६ ॥ इत्यादि फलं ज्ञेयं ॥ ३१ ॥

अथास्यशुंदां च कर्णमौलिपृष्ठांगुलपृष्ठोदरगं न्यसेदिभे ॥

गजर्क्षतो द्विःद्विश्यमरद्विःश्वो रर्गजः द्विःश्वेदः ष्वेदाः ४ अनुममृक्षपंजरं ३ २ ७

अथ गजचक्रे भानि स्थापयति—अथास्येति ॥ अथाश्वचक्रानंतरं सुवारीभे गजे
ऋक्षपंजरं नक्षत्रगणं न्यसेत् स्थापयेत् । कस्मात् गजर्क्षतो गजनामनक्षत्रात् किंभूतं ऋक्षपंजरं
मुखं शुंदा शुंदा अंके नेत्रे कर्णौ मौलिः शीर्षे पादौ लांगूलं पुच्छं पृष्ठं उदरं एषां द्वे द्वे एषु
गतं पुनः किंभूतं द्वौ २ द्वौ २ यमौ २ द्वौ २ द्यौः २ गजा अष्टौ ८ द्वौ २ वेदाश्चत्वारः ४
वेदाश्चत्वारः ४ एषां द्वे द्वे एभिरनुमीयते इति अनुमं प्रमितमिति मुखे २ शुंदायां २ नेत्रयोः
२ कर्णयोः २ शीर्षे २ चरणेषु ८ पुच्छे २ पृष्ठे ४ उदरे ४ इति स्थापनीयं ॥ ३२ ॥

भवेयुरत्रास्य शिरोरक्षि संघिनी ४ गर्भाः ५ वरांशास्त्वपरेऽशुभांशकाः ॥

शुभप्रदेशे करिकर्म भेश्वरे प्रियं सदादीरितमैरुदीरितम् ॥ ३३ ॥

अथ गजचक्रगतफलमाह—भवेयुरिति ॥ अत्र गजचक्रे आस्याशिरोक्षिसंघिनी-
गर्भा मुखमस्तकनेत्रशुंडोदराणि वरांशाः शुभावयवा भवेयुः । तु पुनरपरेऽशुभांशका
भन्येऽवयवा अशुभाः स्युः ॥ शुभप्रदेशे गजशुभावयवे भेश्वरे चंद्रे सति सदा करिकर्म
गजकार्यं प्रियं श्रेष्ठमुदीरितं प्रोक्तं कैरुदीरितभैः प्रोक्तनक्षत्रैः ॥ ३३ ॥

गजे कुदेशे यदि हंससंततिर्न वाजपेयादिमखांतमज्जनात् ॥

पट्टाभिपेकादनु चैति संगरात्सम्राडिलेशश्च यशो जयश्रियम् ॥ ३४ ॥

अथ गजचक्रे शनिफलमाह—गज इति ॥ यदि चैत् गजे गजचक्रे कुदेशे दुष्टाश्रयवे
हंससंततिः सूर्यपुत्रः शनिः स्यात्तदा सम्राट् उलेश्वरो भूपो यशो नयाश्रियं नेति न प्रामोति
कस्मात् वाजपेयादिमखांतमज्जनात् संज्ञाविशेषयज्ञप्रमुखयज्ञान्तस्नानात् । अनुपश्चात् पट्टाभिपेकात्
पुनः संगरात् संग्रामात् ॥ तथा चोक्तं ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि चक्र मातंगनामकं ॥ येन
विज्ञातमात्रेण यात्रायुद्धे जयो भवेत् ॥ १ ॥ गजाकारं लिखेच्चक्रं गर्भावयवसंयुतं । अष्टाविंशति

ऋक्षाणि देयानि सृष्टिमार्गतः ॥२॥ मुखशुंदाग्रनेत्रेषु कर्णशीर्षाग्निपुच्छके । द्विकं द्विकं च
दातव्यं पृष्ठोदरे चतुश्चतुः ॥३॥ इत्यादि ज्ञेयं ॥ ३४ ॥

देयं रथे भानुमदक्षपूर्वं भपंजरं तन्नवभागसंस्थं ॥

स्थाग्रमध्यावधिगं च सौम्यं रथांगमध्येष्वपरेष्वसत्स्यात् ॥३५॥

अथ रथचक्रे भानि स्थापयति—देयमिति ॥ सुधीभी रथे रथचक्रे भानुमदक्षपूर्वं सूर्याग्नि-
तनसत्रादिकं भपंजरं नक्षत्रवृद्धं देयं स्थापनीयं । किंभूतं भपंजरं तन्नवभागसंस्थं तस्य
रथस्य नवसु भागेषु स्थितं ॥ अथ रथांगमध्येवधिगं चक्रमध्यमर्यादागतं भंसौम्यं शुभ स्यात् ।
च पुनरपरेषु रथांगमध्येषु रथावयवेषु गतं भमसत् नेष्टं स्यात् ॥ ३५ ॥

रथिनो यदि नामभं शुभांगे हरिजस्तत्स्थलगो मखाभिषेकः ॥

न समाहितवन्दिना च राज्ञा क्रियते पट्टरथाधिरोहणम् ॥ ३६ ॥

अथ मालभारिण्याग्र रथचक्रे शनिफलमाह—रथिन इति ॥ यदि चेत् शुभांगे रथचक्रे
शुभांगेषु रथिनो रथिकस्य नामभं स्यात् । पुनस्तत्स्थलगो रथिकनामनक्षत्रस्थानस्थितो हरिः
शनिः स्यात्तदा समाहितवन्दिना अग्निहोत्रिणा राज्ञा मखाभिषेको यज्ञांतरान्न च पुनः
पट्टरथाधिरोहणं न क्रियते दूषणत्वादिति ॥ ३६ ॥

इति सत्रविराममञ्जनं त्द्युदितं यल्लिखितं मयैतदत्र ॥

त्रिविधावनिपाभिषेककाले त्रिविधैतद्वलयेक्षणोपयोगः ॥ ३७ ॥

अथ चक्रोपसंहारेणाह—इति मेति ॥ सत्रविराममञ्जनं यज्ञांतरावभूषस्नानमुदितं प्रोक्तं
मया एतच्चिभेदचक्रं यत् यस्माच्छिखितं तस्मादेतोरप्रावसरे त्रिविधावनिपाभिषेककाले
त्रिप्रकारभूषाभिषेकसमये त्रिविधं चैतद्वलये च तस्य ईक्षणं विज्ञेयं न
उपयोगः स्यात् ॥ ३७ ॥

विहितेषु महामखत्रनेषु प्रविद्यायामरसुप्तिकालमास्त्यं ॥

कविमार्यमगौपथीशसारेऽपरसंस्कारविधिं च सर्वकाले ॥ ३८ ॥

लघुधीरभभूर्जर्दीडुमांत्यश्रुतियुग्मामरमृडभिस्त्वरण्यं ॥

आर्द्रा इदुमं मृगशीर्षं आंशं रेवती श्रुतियुग्मं श्रवणघनिष्ठे अमरसूदंभमाता तस्या उडु पुनर्वसु एषां द्वे एभिः पुनः कैः सदहोभिः शुभग्रहदिनेः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

शिरसोदयभाजिकंठके सन्निहिते दीक्षणधीस्थले विदीज्ये ॥

विपिनाश्रममादरेण भिक्षुं खलु वैखानसमीरयेदजस्रम् ॥ ४० ॥

अथात्र लग्नशुद्धिमाह—शिरस इति ॥ खलु-निश्चितमजस्रं निरंतरं विपिनाश्रमं कर्तृपदमादरेण वैखानसं वानप्रस्थं भिक्षुं सन्यासिनमीरयेत् प्रेरयेत् कस्मिन् शिरसोदयभाजि शीर्षोदयलग्नयुक्ते सन्निहिते शुभग्रहव्याप्ते कंठके सति पुनर्दीक्षणं दीक्षाधर्मः नवमं धीः पंचमं एतयोः स्थाने विदीज्ये बुधधिषणे सति अनयोः समाहारैकत्वं आश्रमशब्दः पुनर्पुंसकः ॥ ४० ॥

संन्यासः श्रुतियुगले शये शिवक्षे वैरंचे रुरुशिरसाद्रपूजितक्षे ॥

नीरिक्ते स्थिरसदनेऽपवर्गसिद्धये सोमैज्यज्ञखरंकेषु चोत्तरासु ॥ ४१ ॥

अथ - प्रहर्षिण्या संन्यासे नक्षत्रादिशुद्धिमाह—संन्यासेति ॥ संन्यासोऽपवर्गसिद्धये मोक्षप्राप्तये स्यात् कस्मिन् श्रुतियुगले श्रवणे धनिष्ठायां शये हस्ते शिवक्षे आर्द्रायां वैरंचे रोहिण्यां रुरुशिरसि मृगशीर्षे इंद्रपूजितक्षे पुष्ये नीरिक्ते निगर्ता रिक्तः कुंभो-प्रस्मात् कुंभराशिवर्जिते स्थिरसदने स्थिरराशयुदये सति च पुनः सोमश्चंद्र इज्यो गुरुः शोः बुधः खरंकरः सूर्यः एषां द्वे एषां दिने उत्तरासु च ॥ ४१ ॥

एतद्भेष्वदितियुतेष्वभर्गभेषु त्वाधत्ते नरभवनोदये सभूपे ॥

सदीक्षामुदितदिनेषु साधुमर्त्यः सन्मास्यातुरपुरुषोऽनु सर्वकाले ॥ ४२ ॥

अथ दीक्षाग्रहणशुद्धिमाह—एतद्भेष्विति ॥ हि निश्चितं साधुमर्त्य उत्तमनरः सदीक्षामाभते पुण्याति केपु एतद्भेषु उक्तनक्षत्रेषु अदितियुतेषु अभर्गभेषु आर्द्रारहितेषु सत्सु पुनर्नरभवनोदये नृराशयुदये सभूपे शुभग्रहयोगविलोकिते पुनरुदितदिनेषु प्रोक्तवासरेषु पुनः सन्मासि शुभे मासे अनु पश्चात् चेत् आतुरपुरुषो दीक्षाग्रहणे शीघ्रस्तदा सर्वकाले दीक्षां घत्ते ॥ ४२ ॥

पूर्वावारुणसुरवैद्यभेषु दीक्षा मैत्रक्षेष्वादितीभवासवेनभेषु ॥

ऐनीनज्ञसितदिनेस्तु वीतरागाः शस्ता पुंसि चरणजे विपर्वरिक्तेः ॥ ४३ ॥

पूर्वेति ॥ चरणजे शूत्रे पुंसि विषये वीतरागा निर्गतरागद्वेषलक्षणा दीक्षा शस्ता शुभा स्यात् । केपु पूर्वात्रयं वारुणं शततारा सुरवैद्यमश्विनी एषां द्वे एषु पुनर्मैत्रक्षेपु मैत्रसंज्ञभेषु पुनरादितिर्भ पुनर्वसु वासवं धनिष्ठा इनभं हस्तः एषां द्वे एषु तु पुनः कैः ऐनिः शनिः इनः सूर्यः शोः बुधः सितः शुकः एषां दिनेः किमृतैर्विपर्वरिक्तेः पर्वरिक्ताति-पिबर्जितैः ॥ ४३ ॥

एतेषु कृत्येष्वखिलेषु मंत्रिणं कविं किलास्त्यं विधुमंगिरोहारं ॥ विक-
र्तनं चाप९तिमि१२स्थितं तथा क्षयाधिमासद्युसमाः परित्यजेत् ॥४८॥

इति श्रीकविकाण्डिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणेऽग्न्याधानादिविशेषसं-
स्काराध्यायोऽष्टादशः ॥ १८ ॥

अथोपनात्योपसंहारमाह—एतेष्विति ॥ किलेति सत्ये सुधोः मंत्रिणं गुरुं कविं शुक्रमास्त्य-
मस्ते भवं तथा विधुं चंद्रं तथागिरोहारं सिंहगुरुं तथा चापतिमिस्थितं धनुर्मौनस्थं विकर्तनं
सूर्यं तथा क्षयाधिमासद्युसमाः क्षयाधिकमासं क्षयाधिकदिनं क्षयाधिकवर्षं परित्यजेत् केपु
अखिलेषु एतेषु पूर्वोक्तेषु कृत्येषु कर्मसु ॥ ४८ ॥

इति श्रीकविकाण्डिदासकृतज्योतिर्विदाभरणसुखबोधिकायामग्न्याधानविशेषसंस्कारपुण्यसाध-
नाध्यायोऽष्टादशः ॥ १८ ॥

मिश्रप्रकरणम् ।

हुताशनाधानविधेरनंतरं वदामि मिश्रव्यवहारकर्मणाम् ॥

कृपिस्वगोपण्यसरोःक्रियावतां नयं हि लोकव्यवहारवृत्तये ॥ १ ॥

अथाग्न्याधानविधेरनंतरं मिश्रव्यवहारकर्म घटतेऽतो मिश्रव्यवहारकर्माध्यायसंबानमाह—
हुताशेति ॥ हुताशनाधानविधेरग्न्याधानविधानादनंतरं हि युक्तार्थं मिश्रव्यवहारकर्मणां
साधारणव्यवहारकार्याणां कृपिः कर्षणं स्वं वनं गौर्वेनुः पण्यं विक्रेय सरो जटाशय एषां
ब्रह्मे एषां क्रियावतां क्रियायुक्तनराणां नयं निर्णयं वदामि कथयामि कस्यै लोकोव्यवहार-
वृत्तये जनव्यवहारप्रवर्तनाय ॥ १ ॥

क्रियाविधानेऽनु च वक्ष्यमाणे दुष्टा हि विष्टिः क्षयकायराजा ॥

रिक्ताकुयोगाखिलपर्वकाले दुष्टस्तथा राजविरुद्धराशिः ॥ २ ॥

अथ क्रियाविधानशुद्धिमाह—क्रियेति ॥ गु वितर्के हि युक्तार्थं वक्ष्यमाणे क्रियाविधाने
विष्टिर्दुष्टा स्यात् । तथाच क्षयकायराजा रोगचंद्रस्तथा रिक्ताकुयोगाखिलपर्वकालस्तथा राज-
विरुद्धराशिर्दुष्टचंद्रराशिश्च दुष्टोऽशुद्धः स्यात् ॥ २ ॥

सदन्दि कीर्णं लघुवारुणात्यभादितेयशक्रामिभशाक्रनासवेः ॥

शस्ता समस्तानडुही क्रिया तथा वत्सक्रिया वत्सलयोगवर्धिनी ॥३

अथ गवा कर्मशुद्धिमाह—सदन्दीति ॥ समस्ता सर्वाण्डुही क्रिया गोक्रिया गर्भिणी लघुवर्षा
नवप्रभृता वृद्धा वंश्या इत्यादिभेदानां गवां कर्म इत्यर्थः शस्ता शुभा स्यात् ॥ तथा वत्सक्रिया
शस्ता स्यात् किन्तु वत्सक्रिया वत्सलयोगवर्धिनी स्नेहव्ययोगवर्धिनी कस्मिन् सद-

मिह शुभग्रहादिने छपूनि वारुणं शतभिषक् आत्यम् रेवती आदित्येयं पुनर्वसुं शक्राग्रिमं ति-
शाखा शक्रो ज्येष्ठा वासव धनिष्ठा एषां द्वेष्टे एभिः कौर्णे व्याप्ते ॥ ३ ॥

सनातनर्क्षाजभविश्वकर्मभोत्तरात्रये भूत१४दिनेऽष्टमीतिथौ ॥

दर्शो३०निवेशश्च विनिर्गमो रवौ चतुष्पदानां क्रयविक्रयौ न हि ॥ ४ ॥

अथ चतुष्पदाना प्रवेशादिकर्म निषेधति—सनातनेति ॥ चतुष्पदाना गवादीना निवेश
प्रवेशस्तथा विनिर्गमो पृश्नाद्वादिर्निष्कासना तथा क्रयविक्रयौ नहि स्युः कस्मिन् सनातनो
विष्णुस्तस्य ऋत श्रवण अनम रोहिणी विश्वकर्मभंचित्रा उत्तरात्रय एषा द्वेष्टेकृत्वेऽस्मिन्
पुनर्भूतदिने चतुर्दश्या पुनरष्टमीतिथौ पुनरमावास्याया दर्शो रवौ सूर्यवारे ॥ ४ ॥

पूर्वाविशाखांत्यशिक्षेदवार्यभैः सवासवादित्यभपाशपाणिभैः ॥

क्षिप्रैश्च सोमेनसितांगिरोदिनैरजाविकालीप्रविधानमर्थकृत् ॥ ५ ॥

अथानादीनां कृत्यशुद्धिमाह—पूर्वेति ॥ अना प्रतीता अविर्षयी काली माहिषी आसा प्रवि-
धानमुत्कृष्टकार्यमर्थकृत् संपदाकृत् स्यात् । कै पूर्वोत्रय विशाखा आत्य रेवती शिखा मूल ऐंश
मृगशीर्षि आर्यभं पुष्य एषा द्वेष्टे एतैः किंभूतैर्वासव धनिष्ठा आदित्यभं पुनर्वसु पाशः पाणौ
यस्य स पाशपाणिर्वरुणस्तस्य भे शततारा एषा द्वेष्टे एभिश्च पुनः क्षिप्रैः पुनः क्रैः सोम इत
सितः शुक्र अगिरा गुरुरेषा दिनै ॥ ५ ॥

कराद्यपर्जन्यमृदूडुपावनं सकाश्यपीदैवतमाह पेशलम् ॥

वामीगरुत्मतस्त्रिनौक्रियावियौ कश्चिच्छर्त्तनीदूष्णगुहाव्यवासरे ॥ ६ ॥

अथ गढवादीनां कर्मशुद्धिमाह—करेति ॥ कश्चि ए सुधी करादिभं पेशल मनोहरमाह क-
षपति । करो इस्त आयमधिनी पर्जन्यस्य इन्द्रस्येद पार्जन्य उपष्टा मृदूदिनि परनरसेदे पा-
वने स्नाती एषा द्वेष्टेस्तत्र किंभूतं मरु इयपीदैव । पुनर्वसुमशिनं कस्मिन् वामी वड्या गरुड
पत्तो विषयेऽस्थेति मरु मान् पत्नी कुकु आदि 'पशो मरु-उदश्रावि' इति ऐम ॥ मरुतासम नौ
मगिनी आसा क्रियाविष न कस्मिन् इति इदु अंगगु मूर्धं रात्र्य गुक एषां तामरे ॥ ६ ॥

क्रयोऽननोर्विक्रय एव देवमूर्ध्गानुराधांत्यमवाजटाहिभैः ॥

द्विदेवपूर्वासु समृद्धये भवेन्नदासु पूर्वासु च काव्यजीपयोः ॥ ७ ॥

अथ क्रयविक्रयवर्णनशुद्धिमाह—क्रय इति ॥ अंबनभूये क्रयो विक्रयभेद ममृद-
ये भवेत् तै देवमूर्ध्गनासा पुनर्वसु नृगो मृगशीर्षि अतुराधां ज्ञाय रेवती मवा जटा द्वेष्ट
करिभ आलेषा एषा द्वेष्टे एभिः पुनः क्रयु द्विदेव विशाखा पूर्वोत्रय आसु पुनर्वसुपूर्वा
च पुनः काव्यजीपयोः शुक्रगुणैरे ॥ ७ ॥

प्राचेतसादित्यमयेऽपराधापानांय शिराञ्जनयश्चविष्टाः ॥

कास्तारवाप्यनुनुते च वाना नीगराये सोमसितार्यरायः ॥ ८ ॥

अथ तटाकादिजलाशयानां करणशुद्धिमाह—प्राचेतसेति ॥ कासारस्तडामो वापी अंधुः
कूप इत्यादौ नीराशये जलाशये विषये प्राचेतसादितारा वामाः श्रेष्ठाः स्युः । प्राचेतसे शततारा
आदित्यं पुनर्वसु मघा ऐज्यं पुष्यः राधा विशाखा पानीय पूर्वाषाढा धीरसंज्ञानि अञ्जस्य
चन्द्रस्येद आञ्जं मृगशीर्षं शशो हस्तः ध्रुविष्ठा धनिष्ठा एताश्च पुनः सोमसितार्यवाराश्चन्द्र-
शुक्रगुरुवाराः श्रेष्ठाः स्युः 'विशाखेन्द्राग्निदेवता राधा' इति हेमः ॥ ८ ॥

पुराद्धृताशानिलराक्षसाशामुक्तान्यकाष्ठासु सुवारिदोऽधुः ॥

वानीरदूर्वाकुशवामल्लूरक्षोण्यां भवेत्स्वादुजलं च शीघ्रम् ॥ ९ ॥

अथ कूपकरणे दिक्शुद्धिमाह—पुरादिति ॥ अधुः कूपः सुवारिदः स्वादुजलदायको भवेत्
कासु पुरात् नगरात् ग्रामात् वा हुताशो बन्धि अनिलो वायु राक्षस एषायाशां दिशं
सुकत्वा अन्यकाष्ठासु च पुनः शीघ्रं स्वादु जलं भवेत् कस्यां वानीरो वेतसवृक्षः दूर्वा कुशः
वामल्लूरो वल्मी कूटं एषा क्षोण्या भूमौ ॥ ९ ॥

आद्यार्जुनोदुंबरसिंधुवाराः पर्णप्रवालातिसुशालशाखाः ॥

वल्मीकपार्श्वार्थः स्युरगाहि यत्र तत्राबु निर्देश्यमलं समाशु ॥ १० ॥

अथ शीघ्रनलव्यनकदेशमाह—आद्येति ॥ यत्र स्थानेऽगा वृक्षा एवंविधाः स्युः
किंभूताः आद्या अर्जुनः ककुभवृक्ष उदुंबरः सिंधुर्वीतारी निर्मुढी एषा ते तेपुनः किंभूताः
पर्णप्रवालैः पत्राकिसल्यैरतिसुशाला सुशोभमाना शाखा एषा ते ते पुनः किंभूताः वल्मीकः
कमिपर्वतस्तस्य पार्श्वे सामीप्यं एषा ते हि अवधारणेऽलं पूर्णं समाशु शीघ्रतरं तत्र स्थानेऽह
मलं निर्देश्यं कथनीयम् ॥ १० ॥

योष्मातिशीतलवसत्तृणपुष्टिर्धुर्वी सा स्वादुसांद्रसलिला

किल शीघ्रवार्दा ॥ इत्थं विलोक्य वसुधामिह

कूपवापीकासांस्कंडखननं विदधीत शश्वत् ॥ ११ ॥

योष्मेति ॥ या उर्वी भूमिरुष्मातिशीतलवसत्तृणपुष्टि उत्पन्नि योष्मकालेऽति-
शीतले न वसंति उद्रच्छति तृणानि तेषां पुष्टिर्यस्या सा एवंविधा स्यात् किञ्चेति भावना-
यां सा भूमिः शीघ्रवार्दा ज्ञातेति जलदायिनी स्यात् । किंभूता भूमिः स्वादुसांद्रसलिला मि
ष्टगंभीरपानीया शश्वत् सदा मुधीरित्य वमुषा भूमिं विलोक्य इह भूमौ कूपवापीकासार-
कृतानि एषा खननं विदधीत कुर्वति ॥ ११ ॥

सिंधुप्रतानमरुकार्णवगौडगेशोऽनिमं धरांतरगमंबु निस-

र्गभावात् ॥ क्षाराम्लकुंठतरुवट्टुवि निस्तृणोर्व्यां तद्वदनं

विकृतिमण्डमाहुरार्याः ॥ १२ ॥

अथ नीचगतनलदेशमाह—सिंधवति ॥ सिंधुप्रतानं सिंधुनदीतटं मरुको देशः अर्णवः समुद्रोः गौडो देश एषु गतेऽशभागे एतेषा भूम्येकदेशभागे धरातरंगं भूमितलगतमंबु जलं निमग्नभावात् स्वभावात् निम्नं नीचतलं स्यात् ॥ आर्या आचार्याः क्षारो वृक्षः आम्लवृक्षः कुण्डतरुः पल्लवादिर्वनिततरु एतद्वती भूस्तस्या तद्वत् निस्तृणोर्व्या तृणरहितभूमौ वन नलं विकृतिमद्गुणं रोगकरस्वभावमाहुः ॥ १२ ॥

ग्रामादुदीरितहरित्युशनोब्जभागे क्षेत्रे भमंडलवि-
भागवति प्रशस्तं ॥ वाच्यं वनं तदिह गर्भकर्वीदुभागे
निम्नार्द्रभूमितटिनीनगदिक्शिराभिः ॥ १३ ॥

अथ शुभनलज्ञानमाह—ग्रामादिति ॥ वनं नल प्रशस्तं शुभ वाच्यं वक्तव्यं क ग्रामात् उदीरितहरिति प्रोक्तदिशि क्षेत्रे किंभूते उशनोऽब्जभागे शुक्रचन्द्रस्थितिप्रदेशे पुनः किंभूते भमंडलविभागवति नक्षत्रगणविभागयुक्ते पुनः किंभूते गर्भकर्वीदुभागे मध्यगतशुक्रचन्द्रविभागे इह स्थाने पुनः कामे निम्ना नीचा आर्द्रा भूमिस्तटिनी नदी नग पर्वत एषां द्वे एषां दिक्शिराभिरेताद्विगतनलशिराभि कृत्वा ॥ १३ ॥

सुरे सुधाशनदिने वितिमीनकाले विषयोपधीशधि-
पणोदयभाजिकूपः ॥ वापी सरो भवति हेल्यलिमार्ग-
योगे कुंडं तथा कचिदपाधिकहीनमासे ॥ १४ ॥

अथ नवादिकरणे बालशुद्धिमाह—सूर इति ॥ वितिमीनकाले मीनकालिर्वनितकाले विषयोपधीशधिपणोदयभाजिकूपे शुक्रचन्द्रमुष्टप्रयुक्ते सुधाशाना अमृतभोजिनो देवास्तेषां दिने उत्तरायणे सूर सूर्यं सति कूपस्तथा वापी तथा सरतज्ञानो भवेत् । यस्मिन् हेल्यलिमार्ग योगे शशियुक्तवृश्चिरुमंक्रुडिमागंशीर्षयोगे कुंड भवति किंभूते हेल्यलिमार्गयोगे अवाधिकरीनमासे निर्गताधिककालमासे सति ॥ १४ ॥

स्याद्रोहिणविदनतारकमंडलाख्यं मध्याद्यपूर्वमुख-
दिक्षु सवांधुचक्रे ॥ केंद्रांतकेशमरुता नवधा विभक्तं
दिक्षु स्थितं तदिह वैद्यचारि मृते ॥ १५ ॥ ॐ

अथ रूचके भनि स्थापयति—स्याद्रोहिणीनि ॥ मदापुषके रूचके रोहिणीवदनतारकमंडलाख्य रोहिणीनमूनक्षत्रगण चतुर्दश मध्याद्यपूर्वमुखदिक्षु मध्य अक्षे यास्य तास्यासु पूर्वादिदिक्षु अस्यासु स्यात् । किंभूते रोहिणीवदनतारकमंडलाख्य नवधा विभक्तं नवभागै रूचकमध्ये मध्य रोहिणीविभक्तं देय वन पूर्वादिदिक्षुः

सर्षपमंडलं त्रिकं त्रिकं देयमित्यर्थः । तदु रोहिण्यादिमंडलं कर्तुंपदं वैकृतवारि दुष्टजन्तु
सूते ननयति किंभूतं तद् इह केंद्रांतकेशमरुतां दिक्षु संस्थितं सत् कस्य जलस्यैद्रः स्वामी
वरुणः अंतको यम ईशानो मरुत् वायुरेपा दिक्षु ॥ १५ ॥

कोष्ठे धिष्ण्यचतुष्टयं विधिमतो नाभिस्तथा हृदले

नेत्रे वाममवामकं भयुगलं तद्वच्च पादौ पराः ॥

अष्टौ राजवशाः सदैषु फलता सत्पुष्करं वा द्रुतिर्धीनाशः

स्थिरता कलिर्द्रविणतानर्थो हि वाप्यां क्रमात् ॥ १६ ॥

अथ वापीचक्रे भानि संस्थाप्य फलमाह—कोष्ठ इति ॥ वाप्या वापिकायां कोष्ठे
विधिमतो रोहिणोतो धिष्ण्यचतुष्टयं नक्षत्रचतुष्कं स्यात् ॥ पुनस्तथा नाभितथा हृत्तथा
गदस्तथा, नेत्र वाममवामकं तद्वच्च पादौ एषु, स्थानेषु राजवशाश्चंद्रास्त्रियस्ताराः फलदा
स्थिता इत्यर्थः ॥ यथा नामौ चत्वारि भानि हृदि, भचतुष्कं गले चत्वारि भानि नेत्रयोः सभ्या
पसध्ययोर्भयुगं पादयोर्भचतुष्कं ॥ अथ फलमाह ॥ तदा हि अवधारणे सदा एषु कोष्ठादिस्थानेषु
क्रमेण क्रमेण सत्पुष्करादि फलं स्यात् । कोष्ठे सत्पुष्करं शुभजल वाऽप्या द्रुतिर्जलवेगता
स्यात् नामौ धीनाशो द्रुडिविनाशो हृदि स्थिरता गले कलिर्नेत्रयोर्द्रविणता धनत्वं
पादयोरनर्थः स्यात् ॥ १६ ॥

कासारे कमलासनोद्भवदनो नंदांशमो दीयते मध्यै-

द्यादिहरित्सु पेशलामिदं मध्यापरा यातुदिक् ॥ कुंडे

धिष्ण्यगणः कभत्रिकतले काष्ठाचतुष्को विदिग्युग्मः

स्याद्द्रविणेशयातुदहनांतस्थः शुभो भांशिकः ॥ १७ ॥

अथ तडागचक्रे भानि स्थापयति—कासार इति ॥ कासारे तटाकचक्रे कमलासनोद्बद्धा
तस्योद् रोहिणी सा वदनं प्रमुखं यस्य स नंदांशमो नवात्रिकसप्तविंशतितुल्यभागो दीयते
कासु मध्यैद्यादिहरित्सु मध्यतः पूर्वतः सर्वादिक्षु ॥ अथ फलमाह—अत्र मध्यो मध्यभागो
परा पश्चिमा दिक् यातुदिक् नैर्ऋतादिक् एतन्नयस्थानगतामिदं धिष्ण्यत्रिकं पेशलं मनो
हरं स्यात् । अथ कुंडचक्रे भानि स्थापयन्फलमाह । को व्रज्जा तस्य भत्रिक रोहिणात्रिकं
गले यस्य पुनः काष्ठाचतुष्कः चतुर्षु दिक्षु चतुश्चतुष्कं पुनर्विदिग्युग्मश्चतुर्षु विदिक्षु
युग्मचतुष्क एवं धिष्ण्यगणः स्थाप्यः । तत्र द्रविणेशयातुदहनांतस्थः उत्तरनैर्ऋताग्निदिग्-
मध्यस्थितो भाशको नक्षत्रभागः शुभः स्यात् ॥ १७ ॥

परिखापरिखातखारिणां खननं निम्नुसुखैररोहिताश्वैः ॥

वियमारदिनैः सजैष्णवेशैरपविष्टादिकयुग्मालग्रहाख्यैः ॥ १८ ॥

अथ परिखादिखनने भृशुद्धिमाह—परिखेति ॥ परिखापरिखातः समस्तखात अष्ट
 खारिका मानविशेषप्राप्ता आसा खनन स्यात् ॥ कैर्निम्नमुखेरधोमुखनक्षत्रै किंभूतेररोहिताभैः
 रोहिताश्वोऽग्निस्तस्येदं भं कृत्तिका तथा वर्जितैः पुन किंभूतेर्विचमारदिने शनिमौमदि
 नरहितै पुन किंभूतै सजैष्णवेशं ज्येष्ठार्द्रायुक्तै पुनरपविष्ट्यादिकुयुग्मगलग्रहाख्यैर्विष्ट
 कुयोगगलग्रहवर्जितै ॥ १८ ॥

मिहिराकुलितर्क्षतो विचिंत्याः परिखायां हरितो हि षोडशर्क्षाः ॥

विदिशोऽष्टमभास्त्रिगर्भतारा न शुभा यातुयमानिलानलाशाः ॥१९॥ ०

अथ परिखाचक्रे भानि स्थापयति—मिहिरेनि ॥ हि अवधारणे मिहिराकुलितर्क्षतो
 रविमात् परिखाया खातिकाया सुधीभि षोडशर्क्षा षोडशनक्षत्राणि यासु ता हरितो दिशो
 विचिंत्या पुनरष्टमानि अष्टप्रमितानि भानि यासु ता विदिशो विचिंत्या पुनस्त्रिगर्भतारा मध्ये
 त्रितारा विचिंत्यास्तत्र यातुर्निर्द्धति यमः अनिलो वायुरनलोऽग्निरेषामाशा. शुभा न स्युः ॥ १९ ॥

रविभादिह पंच पंच दिक्षु प्रमदाः शीतलगोस्तले च सप्त ॥

तलपूर्वकुबेरदिग्गताराः सफलाः सन्ति सदैव खारिकायाम् ॥ २० ॥ ७

अथ खारिकाया भानि स्थापयति—रविभादिति ॥ इह खारिकाया शीतलगोश्रद्धस्य
 प्रमदास्तारा दिक्षु पंच पंच तले मध्ये सप्त देया कस्मात् रविभात् सदैव खारिकाया तलो
 मध्य पूर्वदिक् कुबेरदिक् आसु गतास्तारा सफला सति ॥ २० ॥

न तिमीनयुतौ शुचौ नभस्ये नभसि स्यात्परिखा च खारिकाख्या ॥

क्षयरोचिपि राजनीह तद्वच्छुभभान्योदयवर्षेद्रदुष्टतायाम् ॥ २१ ॥

अथ मीनार्क्षादौ खारिकादिर्कर्म निषेधति—नतिमीति ॥ परिखा खारिका च न स्यात्
 तिमीनयुतौ मीनार्कयोगे शुचौ आपादे नभस्ये भाद्रपदे नभसि श्रावणे क्षयरोचिपि क्षीणकालौ
 राननि चद्रे तद्वत् शुभमेभ्य शुभराशिभ्योऽन्योदयस्यान्य उग्रस्य केंद्रदुष्टताया सत्यामिह ॥ २१ ॥

नंदा च भद्रा घटनेऽर्कसद्दिनं भवेदयोगैश्चरभोदयैः शुभैः ॥

मूलाद्यतिप्याजमृदुश्रवोद्वयादितेयवातैर्घटयेत्तरीं तथा ॥२२॥

अथ घटनकर्मशुद्धिमाह—नंदेति ॥ घटने घटनकर्मणि नंदातिभिर्भद्रातिरिक्तं
 सद्दिनं सूर्यशुभग्रहाणां दिनं च भवेत् कैरयोगै सुयोग विनापि। तथा सुधीस्तरिं नाव वृषेद
 कारयेत् कर्मिन् चरभोदये चरराशुदये पुन के शुभे सुयोगै. मळ आद्यमश्विती तिथ्य
 पुष्य मृद्व्नि श्रवोद्वय श्रवणघनिष्ठे आदितेय पुनर्वसु यात स्वाती एषां द्वे एतै ॥ २२ ॥

लघुश्रवोवासवभैत्रराजभर्निवेशयेद्वारि दिनेर्विवित्सताम् ॥

जयासु पूर्णासु सचंद्रिकाद्रिकास्विमां नावं नवामिंदुवले जलोदये ॥२३॥

अथ जले तरीमोचवशादिमाह—लध्वति ॥ इंदोश्चंद्रस्य बलं यस्य स इंदुबलो नरो
नवां नूतनां नावं तरां वारि जले निवेशयेत् प्रवेशयेत् कैर्लघूनि श्रवः श्रवणः वासवं ध-
निष्ठा मैत्रमनुराधा रानमं मृगशीर्ष एषां द्वंद्वे एतैः पुनः कैर्विविस्ततां बुधवर्जितशुभग्रहाण
दिनैः पुनः कामु जयासु तिथिषु पूर्णामु तिथिषु सचंद्रिकासु ज्योत्स्नायुक्तासु पुनर्जलोदये
नवराशिलग्रे ॥ २४ ॥

लग्नेऽलिमुक्ते धिपणे बुधे वा खलैरसारैश्च सिते नभस्ये ॥

निशीथिनीशे जलचारिराशौ जलेऽखिलं कर्म तदिष्टयंत्रैः ॥२४॥

अथ लग्नादिना नौकायंत्रणशुद्धिमाह—लग्न इति ॥ जले तदिष्टयंत्रैस्तस्या नाव
इष्टयंत्रणैरखिलं समस्तं कर्म स्यात् । कस्मिन् अलिमुक्ते वृश्चिकरहिते लग्ने धिपणे गुरौ
बुधे वा च पुनरसारैर्वलरहितैः खलैः क्रूरग्रहैः पुनर्नभस्ये दशमस्ये सिते शुके पुनर्जलचा-
रिराशौ निशीथिनीशे चंद्रे ॥ २५ ॥

कूपाग्रगं सैष्यगतं च सेनभं मध्ये पडास्ये ज्युडु भत्रयं त्वदि ॥

पाठाणमेकं परतद्वयं त्रयं सुपाणगं मध्यमपद् सदंतरम् ॥२५॥

अथ नौकाचक्रे भानि स्थापयति—कूपेति ॥ सैष्यगतं एष्यमाणनक्षत्रयुक्तं सेनभं सूर्यांकांत-
नक्षत्रं एतावता नक्षत्रयुग्मं कूपाग्रगं कूपस्तंभाग्रगतं स्यात् । च पुनर्मध्ये पद् भानि स्युः । आस्ये
मुखे ज्युडु त्रयं स्यात् । द्वदि भत्रयं स्यात् । पाठाणमेकं भे स्यात् । परतोऽग्रतस्त्रयं स्यात् । सुपाणगं
त्रयं स्यात् । मध्यमपद् मध्ये मपट्टं स्यात् । अथ फलमाह । अत्र चक्रे अंतरं विचालंगतद्वादशनक्षत्रं
सत् शुभं स्यात् ॥ २६ ॥

प्राचेतसामेशरमेशभोत्तराः सरोहिणीवासववासवाच्यभाः ॥

वरा विविक्तेनयमास्वारा नवे तरीकूपकपट्टबंधने ॥ २६ ॥

प्राचेति ॥ नवे पद्मिने तरीकूपकपट्टबंधने मंगिनीकूपस्तंभपट्टबंधने प्राचेतसादयस्तारा वराः
श्रेष्ठाः स्युः । प्राचेतसं शततारा उमेश ईश्वर आर्द्रा रमेशो विष्णुस्तद्वं श्रवणः उत्तरा उत्तरा-
त्रयं किंभूताः रोहिणी वासवं धनिष्ठा वासवं इंद्रस्तस्याच्यो गुरुस्तस्य भं पुष्य एभिः
सहिताः पुनः किंभूताः विगता रिक्तातिथिः इनः सूर्यः यमः शनिः आरो भौम एषां वासराश्च
षाम्यः स्ताः ॥ २६ ॥

पूर्णाजयानंदवतीषु सद्द्युभिः प्रपूरयेन्नावमनेकवस्तुभिः ॥

स्थिरे ष्टदुक्षिप्रजयास्वसौ भवेद् बृहद्मानेहसि मंगिनीगमः ॥२७॥

अथ नौकायां वस्तुप्रपूरणशुद्धिमाह—पूर्णेति ॥ षणिक् अनेकवस्तुभिर्नावं प्रपूरयेत् ।
केषु पूर्णातिथिः जयातिथिः नंदवती नंदातिथिः आसां द्वंद्वे आसु पुनः कैः सद्द्युभिः

शुभग्रहवासरेः ॥ असौ मंगिनीगमस्तरीप्रयाणं भवेत् कस्मिन् स्थिरे स्थिरसंज्ञभे मृदूनिक्षिमां
नयातिथिः आसां द्वंद्वे आसु पुनर्वृहद्रमानेहासि वृहस्पयाणकालेऽतिदूरगमनकाले ॥ २७ ॥

सवारिवारीशतमीशतारकालघुध्रुवाधोक्षजभाववासवान् ॥

यमार्यमार्यास्फुजितो निराकुलानुशंत्यविद्वान्नवसेतुबंधने ॥ २८ ॥

अथ नले सेतुबंधनशुद्धिमाह—सवारीति ॥ मुधियो नवसेतुबंधने जले नूतनसेतुबंधने यमा-
दीन् उशंति वाछति । यमः शनिः अर्थमाः सूर्यः आर्यो गुरुः आस्फुनिच्छुक्रः एषा द्वंद्वे इमान्
किंभूतान् सवारीति वारि नलं पूर्वाषाढा वारीशो नलस्वामी शतभिषक् तमीशश्चंद्रस्तस्य
तारका मृगशीर्षं लघुनि ध्रुवाणि अधोक्षजो विष्णुः श्रवणः भस्वस्य ईश्वरस्येदं भावमार्द्रा वासव
पनिष्ठा एषा द्वंद्वे एभिः सहितान् पुनः किंभूतान् निराकुलान् सूर्याक्रमणवर्जितान् पुनरविद्वान्
ग्रहैरभित्तमंडलान् ॥ २८ ॥

पादेऽशुभात्पंच तुःपंच चांसे सप्तोदरे पंच परांसके स्युः ॥

पादे सदा पंचमिताः परस्मिस्तारा वराः सेतुसमूर्ध्वसंस्थाः ॥ २९ ॥

अथ सेतुबंधचक्रे मानि स्थापयति—पाद इति ॥ अंशुमात् सूर्यमात् पादे पंच ताराः
स्युः । तु पुनरंसे स्कंधे पंचताराः स्युः । च पुनरुदरे मध्ये सप्त ताराश्च पुनः परांसकेऽपर-
स्कंधे पंचताराः स्युः । परस्मिन् पादे परपादे पंचमितास्ताराः स्युः । सदा सर्वकाले सेतुसमूर्ध्व-
संस्थाः सेतुचक्रे उपरितनास्तारा वराः श्रेष्ठाः स्युः ॥ २९ ॥

लेये तिमौ तावुरिभे निपेऽस्त्रिणि द्विपुंसि लये ससदंवरायने ॥

चतुष्टये विक्रमवैरिलाभगैरसाधुभिः सेतुनिबंधनं श्रिये ॥ ३० ॥

अथ सेतुबंधने लग्नशुद्धिमाह—लेय इति ॥ सेतुबंधनं पानीयपक्तिबंधनं श्रिये स्यात्
क लेये सिंह तिमौ मीने तावुरिभे वृपराशौ निपे कुभे अस्त्रिणि पनुपि द्विपुंसि मिथुने
लग्ने चतुष्टये केंद्रे किंभूते ससदंवरायने शुभग्रहे सहिते पुनः कैरसाधुभिः लग्नग्रहैर्विक्रमसं-
तीयं ३ वैरी पण्ड इलाभ एकादशं ११ एतद्भवनमतैः ॥ ३० ॥

मघाशिफोपार्यभदांशूकत्रिपूर्विकावारुणभेषु वामं ॥

सदन्हि मूरे जलयंत्रकर्मारिकेऽब्जदीप्तौ जलभोदयेऽब्जे ॥ ३१ ॥

अथ अरहट्टकचरणकर्माह—मघेति ॥ जलयंत्रकर्म अरहट्टकचरण वामं श्रेष्ठ स्यात्
केषु मघा शिफा मूलं उषार्यो रजनीशश्चंद्रो मृगशीर्षिभे दादशूकं ददशूकस्य सर्वस्येदमच्छेत्
त्रिपूर्विकाः पूर्वात्रयं वारुणभे शतभिषक् एषा द्वंद्वे एषु सदन्हि शुभग्रहवारे मूरे
रविवारे अरिके रिक्तातिथिर्निने अन्नदीप्तौ चंद्रज्योत्स्नाया शुक्लवक्ष इत्यर्थः । जलभोदये
नलराशुदयेऽब्जे चद्रे सति ॥ ३१ ॥

सौम्यायने क्षमामखेटदर्शने सहस्यपीज्यालयतोऽन्यराशिगे ॥

विकर्तने शंवरयंत्रसाधनं न वाधते कूपवनश्रियं क्वचित् ॥३२॥

अथ अरघट्टकयंत्रे मतमाह—सौम्येति ॥ क्वचित्स्थाने शंवरयंत्रसाधनं जलयंत्रकर्म कर्तृपदं कूपवनश्रियं कूपजललक्ष्मीं न वाधते न पीडयति क्व सौम्यायने उत्तरायणे क्षमामरौ द्विजौ गुरुशुक्रौ च तौ खेटौ च तयोर्दर्शनेऽस्तरहिते सहासि मार्गशीर्षेऽपि पुनरिज्यो गुरुस्तस्या-
लयौ धनुर्मानौ ताम्यामन्यराशिगे विकर्तनं सूर्ये सति ॥ ३२ ॥

यंत्रे शिरःपंजसर्गर्भकाग्रमालातलेषु क्रमतोऽशुधिष्ण्यात् ॥

पंचाक्षमाः पंच च पंच सप्त तारा वराः स्युस्तलमौलिसंस्थाः ॥३३॥

अथारघट्टक्रे भानि स्थापयति—यंत्र इति ॥ यंत्रऽरघट्टक्रेऽशुनिष्ण्यात् सूर्यनक्षत्रात् क्रमतः शिरो मस्तकं पंजरं गर्भः काग्रं मस्तकाग्रं मालातलं एषु पंच अक्षमाः पंच च पुनः पंच सप्त ताराः स्युः कोऽर्षां द्विपार्श्वतो मस्तकयोः पंच पंच भानि घटमालिका मध्ये पंच-
भानि घटमालिकामस्तके पंच भानि घटमालिकातले सप्त भानि इति ॥ अथ फलमाह ॥ तलमौ-
लिसंस्थास्तारा वराः स्युः ॥ ३३ ॥

शुद्धिस्त्वयं सलिलयंत्रविधावशेषे नेयांधुचक्रवलये

भगणांक ९ भागाः ॥ मध्येन्द्रदिङ्मुखहरित्सु विलेखनीया

दुष्टांशकाः श्वसनयातुयमाग्निदिक्रथाः ॥ ३४ ॥

अथ कूपचक्रे दुष्टांशकान् दर्शयति—शुद्धिरिति ॥ अशेषे समस्ते सलिलयंत्रविधौ जलयं-
त्रकार्ये इयं शुद्धिर्नेया ज्ञेया मुधीभिर्ंधुचक्रवलये कूपचक्रमंडले भगणांकभागा नक्षत्रगण-
विभागा विलेखनीयाः कासु मध्ये मध्यभागे इंद्रदिङ्मुखहरित्सु पूर्वप्रमुखकाष्ठामु अत्र श्वमनो
वायुः यातुर्निकृतिर्यमः कालोऽग्निरेषा दिक्रथा दुष्टांशका अशुभभागाः स्युः ॥ ३४ ॥

आद्यांत्यपाणिद्वयमैत्रयुग्मे सवासवादित्यभधैपणे स्यात् ॥

सदन्हि रिक्ताशुभयोगसुक्ते तत्सिद्धये तैलिक्रयंत्रकर्म ॥३५॥

अथ तैलिक्रयंत्रशुद्धिमाह—आद्यमिति ॥ तैलिक्रयंत्रकर्म कर्तृपदं तत्सिद्धये तैलिनः
संपदे स्यात् । आद्यमश्विनी आद्यां देवती पाणिद्वयं हस्तः चित्रा मैत्रयुग्मं अनुराधा ज्येष्ठा
एषां द्वंद्वैकत्वे किंभूते आद्यांत्यपाणिद्वयमैत्रयुग्मे वासवं धनिष्ठा आदित्यमं पुनर्वसु धैपणं
पुष्य एभिः सह वर्तमाने सदन्हि शुभग्रहदिने किंभूते सदन्हि रिक्तातिथिः अशुभयोगा
एभिर्मुक्ते वर्जिते ॥ ३५ ॥

शृंगांतस्तलकर्णदारुयुगसंभारेषु भास्वद्रतः सप्ताग्निः

द्यशगवन्हिः सायकधमितास्तारा न्यसेयुः क्रमात् ॥

संपच्छोकविपद्जनद्वयसुखता यच्छंति तास्तैलिके यंत्रे-
ऽन्यत्र रसक्रियेऽपि शुभभे लये ससत्कंटके ॥ ३६ ॥

अथ शार्दूलशुक्रोदितेन तैलिकयंत्रचक्रे भानि स्थापयति-शृंगांतइति ॥ तैलिके यंत्रे सुधियो
भास्वद्वतः सूर्यनक्षत्रात् क्रमात् सप्त ७ अग्निस्त्रयः ३ द्वौ २ अगाः सप्त ७ वन्हिस्त्रयः ३ सायकाः
पंच ५ एभिर्मितास्तारा न्यसेयुः स्थापयेयुः । केपु शृंगं अंतर्मध्यं तलः कर्णः दारुयुगं संभाराः
एषां द्वेद्रे एषु । ताः सप्तादिताराः संपत् ७ शोकः ३ विपत् २ धनं ७ ऋद्धिः ३ सुखं ५ एषा
भावे तांतामिति यच्छंति ददति कास्मिन् शुभभे शुभराशौ किंभूते शुभभे ससत्कंटके शुभग्रहयुक्त
केंद्रे सति अन्यत्र रसक्रिये इक्षुरसादियंत्रकर्मण्यपि इदं ज्ञातव्यं ॥ ३६ ॥

दिक्षु ताराश्चतस्रो विदिक्षु त्रयं हेलिभादीशकोणात्सभाशासने ॥
मृष्टिमार्गाच्च शून्यस्थिती वन्हिभीर्धीश्र भी राजशं चौरभीः शं क्रमात् ३७

अथ लखिण्या चउरो (चबुतरुं) इत्यादिभाषा चक्रे भानि स्थापयति—दिक्ष्विति ॥ हेलि-
भात् सूर्यनक्षत्रात् मृष्टिमार्गात् सभाशासने आस्थानसभायां (चबुतरो) इति भाषायां चतस्रस्ताराः
स्थाप्याः । च पुनरीशकोणात् ईशानकोणात् विदिक्षु त्रयं भत्रयं देयं । क्रमात् नक्षत्रचतुष्के शून्यं
एवं त्रये स्थितिः अनयोर्द्वन्द्वः चतुष्के वन्हिभीरग्निभीतिः त्रये धीर्बुद्धिः चतुष्के भीर्मयं त्रये
राजशं भूरसुखं चतुष्के चौरभीः चौरभयं त्रये शं सुखं स्यात् ॥ ३७ ॥

दारुणोग्राण्यमूलानि मिश्राण्यवाःपित्र्यभान्यांत्यवातादितेयानि च ॥
प्रोज्झ्य शेषेषु भेष्वर्कसद्वासरे सत्तिथौ सत्सभालिदमासाधयेत् ॥ ३८ ॥

अथालिदकृत्यशुद्धिमाह—दारुणेति ॥ पुमान् सत्सभालिदं शुभसभाप्रवाणमासाधयेत्
कुर्यात् किंत्वा दारुणोग्राणि दारुणसंज्ञभानि उग्रसंज्ञभानि अपूलानि मूलवर्नितानि मि-
श्राणि द्वे कृत्तिकाशब्दो बहुवचनात्त्वाद्बहुवचनं घटते अवाःपित्र्यभाभि वार्नलं पूर्वापादा
पित्र्यभं मषा आभ्यां वर्नितानि पितृणामिदं पित्र्यमन्यथा छेदोभाः आंत्यं रेवती वात-
स्वाती आदितेयं पुनर्वसु एषा द्वेद्रे एतानि च प्रोज्झ्य विहाय शेषेषु भेषु अर्कसद्वासरे सूर्य-
दिने शुभग्रहदिने सत्तिथौ ॥ ३८ ॥

द्विशयमिश्रभपावनदारुणान्युपलदारुविदारणकर्माणि ॥
विपुरसिद्धिवसाननमातिथीश्चपलराश्युदयेऽन्वसदन्विते ॥ ३९ ॥

अथ पाषाणकाष्ठविदारणशुद्धिमाह—द्विशयेति ॥ उपलाः मस्ताराः दारु काष्ठ एषा
विदारणकर्माणि द्विवाकरणकार्ये द्विशयो हस्तयुग्मं हस्तचित्रे मिश्रभानि पावन स्वार्ता
दारुणानि दारुणसंज्ञानि एषां द्वेद्रे इमानि स्युः । च पुनर्विगतं नष्टं पुरं शरीरं यस्माद्यस्य वा
विपुरोऽनंगः कंदर्बस्त्वयोदश ३ सिद्धयोऽष्टौ ८ वः शंभुः एकादश ११ सः सूर्यां द्वादश

१२ आः स्वयंभूस्तस्याननानि मुखानि चत्वारि एभिर्मातीति एतन्मिता तिथिः त्रयोदशी अष्टमी एकादशी द्वादशी चतुर्था चेति शुभा स्यात् । 'वो वाते वरुणे रुद्रे' इति 'सः सूर्यं च परोक्षे च' इति 'विरिचौ आश्र पुङ्खिग' इत्येकाक्षरकोपे ॥ पाठांतरेणापि यदुक्तं लोकभाषायां 'तरेति अष्टमी' चौदशी चोधि नवमीति हिंषाहाणटंरुणदारणकज्जिघारिपुनिमइलहइकल्याण' १ इति कांकटं ॥ कस्मिन् चपलराशयुदये किंभूतेऽसदन्विते खलग्रहयुक्ते ॥ ३९ ॥

रविभतो भुजयानुशरैस्ततो मुहुरिहोपचयेन विगर्हितम् ॥

यदुडु तज्जिनदिक्प्रमितं तथा दृपदयोमणिदारुविदारणे ॥४०॥

अथ पापाणादौ विदारणे भानि चिंतयति—रविभत इति ॥ सूर्यनक्षत्रात् भुनया हस्तेन नक्षत्रयुग्मेन अनु पश्चात् शरैर्नक्षत्रपंचकेन ततो मुहुर्वारं वारं उपचयेन पुनः पुनः पंचवृद्धिविधानेन यत् उडु जिनदिक्प्रमितं चतुर्विंशतितमं दशमं च स्यात्तथा तन्नक्षत्रं चतुर्विंशं दशमं च विगर्हितं त्याज्यं कस्मिन् दृपत् पापाणः अयोमणिर्लहमणिः रत्नं दारु काष्ठं एषां विदारणे भिन्नकरणे ॥ ४० ॥

चित्राजमित्राजभराजरेवतीसावित्रिसुत्रामककाश्यपीज्यभैः ॥

सदन्दिह सौरक्षदज्ञेद्रभान्यभैः पटकिया यंत्रविधौ नृभोदये ॥ ४१ ॥

अथ वस्त्रक्रियायंत्रविधौ भादिशुद्धिमाह—चित्रेति ॥ यंत्रविधौ 'ताणो चढाववो' इति भाषा पटकिया स्यात् 'के' चित्रा अजो विष्णुः श्रवणः मित्रोऽनुराधा अजो ब्रह्मा तस्य भं रोहिणी राजा चंद्रो मृगशर्षा रेवती सावित्रं सविता सूर्यस्तस्येदं भं हस्तः सुत्रामा इंद्रो ज्येष्ठा को वायुः स्वाती काश्यपी पुनर्वसु इज्यभं पुष्यः एषां द्वे एभिः पुनः 'के' सौरक्षीत् सूर्यभात् दश दशमं इंद्रं चतुर्दशं नक्षत्रं आभ्यामन्यभैः सूर्यनक्षत्रादशमचतुर्दशमितनक्षत्रवर्जितनक्षत्रैः क सदन्दिह शुभग्रहदिवसे नृभोदये नराशयुदये ॥ ४१ ॥

आदित्यभादित्यमृदूयधन्वभं सांत्याजवाताजभमर्कसद्युगम् ॥

चरोदये वारिचरोदयेनजे सत्कंटके हारि कुलालकर्मणि ॥४२॥

अथ कुंभकारकर्मणि भादिशुद्धिमाह—आदित्येति ॥ कुलालकर्मणि कुंभकारकार्ये आदित्यादिनक्षत्रं हारि शुभं स्यात् । आदित्यं पुनर्वसु आदित्यं भं हस्तः मृदूनि उग्रधन्वा इंद्रस्तस्य भं ज्येष्ठा किंभूत आत्यं रेवती अजो विष्णुस्तस्य भं श्रवणः वातः स्वाती अजो ब्रह्मा रोहिणी एभिः सहिनं पुनः किंभूतं अक्रमद्युगं सूर्यशुभग्रहदिनयुक्तं पुनः कस्मिन् चरोदये चरलग्ने वारिचरोदयेनजे मलचरलग्नयुक्तशनौ सत्कंटके ॥ ४२ ॥

अथः समाशापरिधौ निपस्थले दंडे सचंडच्छविभाद्रमंडलं ॥

कुलालचके कमतो नगांशमं घटापरोदक् च तदेतदर्थकृत् ॥४३॥७

अथ कुलालचक्रे भानि स्थापयति—अथ इति ॥ कुलालचक्रे सचडच्छविभात् सूर्ययुक्त
नक्षत्रात् नगाशम सप्ताना चतुष्कामितेन अष्टाविंशतिर्धमडल स्थाप्य कस्मिन् क्मात् अथ
समाशापरिगौ अथ स्थाने शंजुस्थाने समदिक्षु परिधौ निपस्थले कुंभस्थाने दडे च अत्र
धटापरोक्ष कुंभस्थानगत पश्चिमदिग्गत उत्तरदिग्गत तत् एतत् नक्षत्र अर्थकृत कुम्भा-
रस्य सात्कर स्यात् ॥ ४३ ॥

शैलूपारोहयंत्रे तपनविधिमतोऽङ्गशमं मूर्ध्नि मध्ये
पूर्वाद्याशा वरत्रास्वनु तलविषये तारकामंडलं स्यात् ॥
वामं वेणाववामं त्वपरमिह सदैतत्कलाकर्तृसार्द्राचित्रा-
धीराच्युतर्क्षत्रितयधिपणभैः सत्सदकैः सुलभे ॥४४॥

अथ स्वधरया वंजाणिकाना वशारोहणयत्रचक्रे भानि स्थापयति—शैलूपेति ॥ शैलूपो
नटस्तस्यारोहयंत्रे वशस्थापनयत्रणे तपनविधिमतो रविनभत्रात् अथशम सप्ताना चतुष्कामितेन
सप्तविंशतिस्तारकामडल मूर्ध्नि मस्त्रके मध्य गर्भे पूर्वाद्याशावरत्रासु पूर्वप्रमुखदिग्गुजुपु
वाम अवाम सव्यापसव्येन गत अनु पश्चान् तलविषये वशतले स्यात् । इह वेणौ वशे मस्तक-
मध्यतलाना त्रये आर्द्राचित्रापीराणि अच्युतर्क्षत्रितय श्रवणत्रय त्रिपणभ पुष्यः एषा द्वेष्टे एभि
सत् शुभ स्यात् । कस्यैतत्कलाकर्तुर्नटस्य कै सदर्कैः शुभप्रहमूर्धे सुलभे सति च पुनरपरं
सव्यापसव्यरजुपु गत नक्षत्र इह कामविनाशकं स्यात् ॥ ४४ ॥

विडलभाडलभैरपहस्तितैरसदहानि युतान्यसदुद्गमे ॥

त्रियुगदारुणमिश्रशयद्वयैरुपलदारुविदारणकर्मणि ॥४५॥

अथोपलदारुविदारणे वीरादिशुद्धिमाह—विडलेति ॥ उपलदारुविदारणकर्मणि पापाण-
काष्ठभेदनकायप्रसदहानि खलप्रहदिनानि स्यु किंभूतानि असदहानि युतानि युक्तानि कैरपह-
स्तितैर्हस्तवर्जितैर्विडलभाडलभै विडल नक्षत्रयागीराडलनक्षत्रयोगे त्रियुग पूर्वात्रय उत्तरात्रये दारु-
रुणसज्ञानि मिश्रसज्ञे शयद्वय हस्तश्चित्रा एषा द्वेष्टे एतै कासदुद्गमेऽशुभप्रहाणा लभे ॥४५॥

शयमृगश्रुतिमूलपुनर्वसश्वसनभेशभवासववासवे. ॥

निचितनिर्जरवर्द्धकिर्भवेद्विदि च चर्माविधानमहो सिते ॥४६ ॥

अथ चर्मकार्ये भादिशुद्धिमाह—शयेति ॥ चर्मविधान चर्मकार्य भवेत् कै शयो हस्त
मृगो मृगाशिर श्रुति श्रवण मूल पुनर्वसु श्वसनो वायुस्तद् स्याती देशभ आर्द्रा वासव धनि-
ष्ठा वासव इदो ज्येष्ठा एषा द्वेष्टे एभि किंभूतैर्निचित नियुक्त निर्जरवर्द्धकिर्द्वमृगधार
स्तद् चित्रा एषु ते पुन व विदि बुधे पुनरहो मूर्धे सिते शुके वारे ॥ ४६ ॥

नवकमडलपूर्वपयोग्रहो वरतरो गुरुराजसितेपु च ॥

वरुणवातमृगाग्निधीरर्भेवसुभमृलमघादितिजीवमे. ॥४७॥

अथ नवीनकमंडली जलभरणशुद्धिमाह—नवेति ॥ नवकमंडलुपूर्वपयोग्रहो नूतनकमंडलो
 ।धमपानीयग्रहणं वरतरः शुभः स्यात् केपु गुरुराजसितेषु गुरुचंद्रशुक्राणां वारे, च पुनः कैः
 ऋणः शतभिषक् वानं वनस्य जलस्येदं पूर्वापादा मृगो मृगशिरः आश्विनमश्विनी धीरभानि
 एषां द्वेद्वे एभिः पुनः कैः वसुभं धनिष्ठा मूलं मघा अदितिः पुनर्वसु जीवो गुरुस्तद्धं पुष्य
 एषां द्वेद्वे एतैः ॥ ४७ ॥

प्रपादिपानीयविधानमेवं विहाय विष्टिक्षयसोमरिक्ताः ॥

जलोदये राजनि वांबुगे तच्छुद्धे त्रिकोणाष्टचतुष्टये स्यात् ॥४८॥

अथ जलकार्यशुद्धिमाह—प्रपेति ॥ तत् प्रपादिपानीयविधानं जलशालादि जल-
 धार्यमेवं स्यात् किं कृत्वा विष्टिं भद्रां क्षयसोमरिक्ताः क्षीणचंद्रं रिक्तातिथीन् विहाय कस्मिन्
 तलोदये जलराशौ राजनि चंद्रे वाथांबुगे चतुर्थभावगते चंद्रे वा त्रिकोणा ९ । ९ ष्ट-
 चतुष्टये १ । ४ । ७ । १० । त्रिकोणाष्टमं चंद्रे शुद्धे सति ॥ ४८ ॥

मृदुध्रुवक्षिप्रशिफाविशाखाप्राचेतसांभोभगणो वरेण्यः ॥

वल्लीवसानद्रुमरोपणे स्यात्सौम्योदयः सत्तिथिवारसूरः ॥४९॥

अथ वल्ल्यादिरोपणे वारादिशुद्धिमाह—मृद्विति ॥ वल्लीवसानद्रुमरोपणे वल्लीना वसानं
 आच्छादनं वल्लीमंडपरोपणं वृक्षरोपणं च द्वेद्वैकृत्वे तस्मिन् सौम्योदयः शुभमं सत्तिथि-
 वारसूरः शुभतिथिः सूर्यवारः पुनर्मृद्वदिनश्राणां गणो वरेण्यः शुभः स्यात् । मृदूनि ध्रुवाणि
 क्षिप्राणि शिफा मूलं विशाखा प्राचेतसं शतभिषक् अंभो नलं पूर्वापादाभं एषा द्वेद्वे एषां
 गण इति ॥ ४९ ॥

हलप्रवाहे जनजीवनोद्यमे कृपीवलो मंगलविद्यमांस्त्यजेत् ॥

कृपीटयो न्यंतकभीमभोगिभान्निपूर्विकैर्द्राणि चतुष्टयुक्तिथिः ॥५०॥

अथ हलप्रवाहे वारादिशुद्धिमाह—हृत्वेति ॥ हलप्रवाहे सौरकर्पणे जनजीवनोद्यमे
 जीवनमानीविज्ञा तस्थोद्यमे कृपीवलः कुटुंबी कर्तृपदं मंगलो भौमः विद् बुधः यमः शनिः
 एषां द्वेद्वे इमान् च पुनः कृपीटयोनिर्वन्धिः कृत्तिश अंतको भरणी भीमो मर्ग आर्द्रा मोगी
 सपौंश्लेषा त्रिपूर्विका ऐंद्रं ज्येष्ठा एषा द्वेद्वे इमानि पुनर्दुष्टयुक्तिथिः कुयोगतिपीत्यजेत्
 वर्जयेत् ॥ ५० ॥

नेवाहले भे द्विकलोनमंडले वार्मण्डले लांगलवाहमारभेत् ॥

कृदुंचिराशावपराजसत्फले ज्येष्ठादिमार्जे च तथैव भद्रया ॥५१॥

अथादृष्टादौ हलरूपेण निषेधनि—नेवेति ॥ कुटुंबी लांगलवाहं हलप्रवाहं नेवाचरेत्
 न कुयात् कस्मिन् अडले भे अडलयोगनधरे पुनर्द्विकलोनमंडले द्विकलाभ्यामूनं हीन
 मंडलं यस्य स तस्मिन् कलाशरेन तिथिः द्विकलोनमंडले इति कोऽर्थः द्विकलाः समसं-

रूपास्तिथय २।४।६।८।१०।१२।१४ इति । यत् पाठातेरणाप्युक्त ॥ दशम्येकादशी
 चैव तृतीया च त्रयोदशी । सप्तमी पचमी चैव प्रतिपच्च सुखावहा ॥१॥ इति शुभफलमाश्रित्य
 प्रोक्तमिति तासु वार्मिडले चद्रे सति 'मृगाकां जलमडल' इति ब्रह्मसिद्धात जलस्वरूपत्वात् ॥
 पुनरपगत राजश्रद्धस्य सफल यस्मात् सोपराजसत्फलो गतचन्द्रबलस्तस्मिन् कुटविराशौ कार्पु
 कनामराशौ सति पुनर्ज्येष्ठादिमार्द्धे ज्येष्ठमासपूर्वाद्धिस्तस्मिन् पुनस्तथैव भद्रया विष्टया ॥६१॥

समूरतारादिभतस्त्रयं त्रयं त्रयं शरोन्मं त्रितयं तु पंचकं ॥

त्रिकं द्विकं तारकमंडलं क्रमादसच्छुभं सीराविमध्यफालदिक् ॥५२॥

अथ हलचक्रे भानि स्थापयति—ससूरोति ॥ समूरतारादिभत सूर्याक्रातनक्षत्रात् त्रय
 ३ त्रय ३ त्रय ३ शैरुन्मीयते इति शरोन्म वाणमित ९ त्रितय ३ तु पुन पचक ९ त्रिकं ३
 द्विकं २ इति हलचक्रे तारकमडल स्यात्तत्र क्रमादसत् शुभं च स्यात् । कोऽर्थं योक्तव
 त्रयमशुभ त्रय शुभं त्रयमशुभ पंच शुभ त्रयमशुभमिति । पुन सीराविमध्यफालदिक् हलस्य
 मध्यभाग प्रोह्य फालदिग् हलस्य द्वयो प्राते शुभ मध्ये नेष्टमित्यर्थ ॥ ५२ ॥

न कंदमूलादिकृपावनिष्टः सीरप्रवाहे भगणाशकः क्वचित् ॥

शंपागतस्तन्मतमुद्धतं वा सर्वत्र शस्तं हि मदुक्तमेव ॥ ५३ ॥

अथात्र कस्याचिन्मत दूषयन् स्वमत दृढयति—न कदेति ॥ कदमूलादिकृपावनिष्टः कदमूलो
 लनने क्वचित् शम्पागत शमल' इति भाषा तत्र गतो भगणाशको हलप्रवाहे न इष्ट स्यात्
 वा इति पश्चात्तरे तन्मत तस्य ज्योतिर्विदो मतमुद्धतमनर्गत्र हि युक्तार्थे मदुक्त मया प्रोक्तम्
 सर्वत्र शस्तं शुभ ज्ञेयमित्यर्थ ॥ ५३ ॥

तमीधराश विनयेद्वलं सदा केदारमादौ सत्रलक्ष्मिभरित ॥

सीरोत्तराश्रोतसुरेन्द्रदिङ्मुखी मृगांकदिक् शुद्धिवतीह सत्फला ॥५४॥

अथ क्षेत्रकर्षणविधिमाह—तस्मात् ॥ सदा निरतर आदौ कृत्वा हल केदार क्षेत्रमाध
 राश चन्द्रदिशमुत्तराशागत विनयेत् प्राप्नुयान् । द्विक्रमकत्वात् केदारमित्याधारे कर्म । विभू
 हल सचलर्षभेरित ब्रह्मिष्ठमश्वराशिपरित इह क्षेत्रे मृगांकदिक् उत्तराशा सत्क
 शुभफलदायिनी स्यात् । विभूता मृगांकदिक् शुद्धिवती कुयोगराहिता पुन विभू
 सीरोत्तराश्रे सुरेन्द्रदिङ्मुखी सीरेण हरेण उत्तरा स्यात् । उत्तरादगग्रत ओत प्रो
 सुरेन्द्रिगुमुख पूव ददमुख यस्या सा सीरोत्तराश्रोतसुरेन्द्रदिङ्मुखी इति । सातोत्तरा ।
 पाठ पत्तया ददद्वयया शय तथैव ॥ यत् सौम्यं दिश प्रति त्रिरर नयनन प
 रेखा उत्पद्यते ॥ यथा प्रथमगनननेषा आवननन द्वितीया पुनस्तथा प्रति द्वितीयग
 नेन तृतीया पुनरावर्तनेन चतुर्थी पुनरुत्तरा प्रति तृतायगमनेन पचमी रेखा उत्पद्यतमिति

न कार्या तथा चोक्त ॥ शस्तासु चंद्रतारासु शुचिः शुद्धेन वासमा । स्नात्वा गधैश्च पुष्पैश्च
 पूजयित्वा विशेषतः ॥१॥ पृथिवीं ग्रहमंयुक्त पूजयित्वा प्रजावर्ति । अग्निं प्रदक्षिणीकृत्य दानव्या
 च प्रदक्षिणा ॥ २ ॥ लृगो वृषी नियोक्तव्यौ नवीनैश्च युनेन वा ॥ हेमपृष्टद्वाराग्रेग उन्नरेखा
 न कारयेत् ॥ ३ ॥ उत्तरामिसुखो भूत्वा क्षरिणार्षं प्रदापयेत् । विरले छिन्नलागुल कनिल-
 वृषभ त्यजेत् ॥ ४ ॥ हलप्रवाहणं कार्यं नीलाम्बेवृत्तकपर्कम् । हलदिभिर्द्वैः लेभ कुट्टन
 शुभ भवेत् ॥ ५ ॥ वृषभा यदि युद्धेचरन् तस्य विघ्न सदा भवेत् । तस्य सर्वप्रकारेण निर्दिष्ट
 कारयेत्तदा ॥ ६ ॥ एका जयकरी रेखा तृतीया चार्थवृद्धिदा । पचमौ च भवेद्रत्ना बहुस-
 स्थकलप्रदा ॥ ७ ॥ अत ऊर्ध्वं न कर्तव्या महादोषस्तनो भवेत् । स्मर्तव्या वपव. शुरु. पृथु-
 नामा सचंद्रमाः ॥ ८ ॥ पराशरो हली चैव सर्वविघ्नोपशान्तये ॥ इति ॥ अत्र दुर्निमित्तानि तत्रो-
 क्तानि ॥ हल प्रवाह्यमाणे तु कूर्म उत्पद्यते यदि । गृहिणो मृत्युरेतस्य ततोऽग्नेश्च भयं भवेत्
 ॥ ९ ॥ इषाभंगो यदा ऋट्टु सतापो जीविनस्य च । सुतनाशो युगे भ्रे समाने त्रियते
 शिशुः ॥ १० ॥ योऋच्छेदे तु व्यासगः सस्यहानिश्च जायते ॥ ११ ॥ हले प्रवाह्यमाणे तु गौरे-
 क. प्रपतेद्यदि । प्रपतेद्युक्तमात्रस्तु बंधनं च प्रयच्छति ॥ १२ ॥ उवरातिसाररोगेग कृपि-
 भंगं विनिर्दिशेत् । प्रवहेद्युक्तमात्रस्तु ततो गौः खनते यदि ॥ १३ ॥ नहेन युक्तमात्रस्तु तदा
 मस्य चतुर्गुणमिति ॥ १४ ॥

योक्तादिकोपस्करसाधनेऽनसो हलस्य वा स्युः सशुभेनवासराः ॥

पूर्णाजयानंदवतीयुता व्यमा मृदुस्थिरक्षिप्रजटाचराचिताः ॥५५॥

अथ योक्तादिसाधनशुद्धिमाह—योक्तेति ॥ अनस शकटस्य वा योक्तादिकोपस्करसाधने
 योक्ताद्युपस्करकार्ये सशुभेनवासरा शुभग्रहयुक्तमूर्यादिनां स्युः । किंभतः सशुभेनवासरा.
 पूर्णाजयानंदवतीयुता. पूर्णातिथिः जयातिथिः नदातिथिः आभिर्युक्ताः पुन. किंभूता व्यमा
 अमावास्यावर्जिता पुन. किंभूता मृदूनि स्थिराणि क्षिप्राणि जटा मूठ चराणि एषा द्वे
 एतद्वैराचिना व्याप्ताः ॥ ५५ ॥

मैत्रेष्वलोलेषु लघुष्विहानले मूलश्रविष्ठाग्रजभेषु सद्दिने ॥

रिक्ताविमुक्तेश्चुमदन्दिह वानमे समस्तबीजोत्तिरभीष्टसिद्धये ॥५६॥

अथ बीजवापने भादिशुद्धिमाह—मैत्रेष्विति ॥ ममस्तुबीजोत्तिः ममग्रशान्तवापनमनीष्टमिदं
 वापनकार्याय स्यात् क मैत्रेषु भेषु छेडेषु लघुष्वग्रजभेषु ऋषु आनते इतिहाया मूठ
 श्रविष्ठा वनिष्ठा अग्रनो विष्णुस्तस्य म श्रवगः एषा द्वे एषु सद्दिने शुभग्रहदिने वागुनः
 मूर्यादि रिक्ताविमुक्ते रिक्ताविमुक्तेश्चुमदन्दिह वानमे समस्तबीजोत्तिरभीष्टसिद्धये ॥ ५६ ॥

कूपांशुसिद्धान्नकवापने कचिन्मघायायावंशुविदो विर्गहितो ।

समाहृतं वारिभमत्र केनचिद्वीजोत्तिरिष्टाश्रितसत्रभोदये ॥ ५७ ॥

अथ कूपनलवापकार्ये मनमाह—कुरति ॥ क्वचिद् स्थाने कूरावुसिद्धान्नकवापने कूपनलेन नि
 वात्रवान्यवापने मघाशयो मघाहस्तो अगुत्रिदो सूर्यवुत्रो विगर्हितौ वांजतो । अत्र केनचिद्
 वारिम पूर्वाषाढा समाहृतमगीकृत । पुनर्वीजोसिर्वीजवापनमिष्टा श्रेष्ठा स्यात् कस्मिन् आशि
 तसप्तमोदये शुभग्रहयुक्त नृराश्युदये ॥ ५७ ॥

शिरस्त्रिमा राममिता गलोऽर्कमा गर्भश्च तद्योऽनु च लूनकं पराः ॥
 पुच्छग्रमिदुप्रमदाःपिचंडगा वराः पृदाकोरुडुतोऽन्नवापने ॥५८॥

अथ चीनवापविषये फणिचक्रमाह—शिर इति ॥ पृदाको सर्पस्य राहोरित्यर्थः । यतो
 राहोस्तु फणीति नाम अघातरमसिद्धमेति तस्योडुतो नक्षत्रात् इदुप्रनरास्ताराः त्रिमस्रय
 मिता शिर स्यात् । एव राममितास्त्रयमिता गल स्यात् । अर्कमा द्वादशमिना गर्भो मध्य-
 भाग स्यात् । अनु पश्चाच्चनत्तो लूनकं पुच्छ स्यात् । परा अग्नेनरास्ताराः पुच्छग्र स्यात्
 अघाहिचक्रेपिचंडगा उदरगास्तारा वरा श्रेष्ठा स्यु 'पिचंडो जठरोदरे' इति हैम ॥ ५८ ॥

सीरप्रवाहद्युभशुद्धकाले गोदारणारंभणमाहुरार्याः ॥

क्षेत्रे च बीजोसिभघस्रशुद्धौ गृहे नयेत्सीत्यचयं कुटुंबी ॥५९॥

अथ धान्यच्छेदनशुद्धिमाह—सीरेति ॥ आर्या पठिता गोदारणारंभण कुहालकृत्यमाहु
 कपयंति 'गोदारण तु कुहाल' इति हैम । कस्मिन् सीरप्रवाहद्युभशुद्धकाले हलप्रवाहस्य दिनन
 क्षत्राणा शुद्धकाले च पुन कुटुंबी सीत्यचय धान्यपुनं गृहे नयेत् प्राप्नुयात् 'धान्य तु सस्य
 सीत्य च' इति हैमः । कस्या बीजोसिभघस्रशुद्धौ बीजवापनस्य नक्षत्रदिननिदेशितायास्तथा ॥५९

विधूलयंत्यावकौरः करीपैः सधूलिभिः क्षेममलं विशश्चेत् ॥

सदन्हि शुद्धेऽतिशुभं चराद्यं क्रव्यादभावाजपट्टक्षुष्यैः ॥ ६० ॥

अथ क्षेत्रे करीपादिवेषणमाह—विधूलोति ॥ चेत् यदि अलमवधारणे विश कुटुंबिन
 क्षेत्रं विधूलयति धूलियुक्त कुर्वति (खानरनालदु) इति भाषा के करीपै शुष्कगोमयगणैः
 किंभूतै करीपै अवक्रे सक्रे भवा जावकरास्ते पुन किंभूतै सधूलिभि धूलियुक्तैः कस्मिन्
 सदन्हि शुभग्रहाणा दिने किंभूतै सदन्हि शुद्धे निर्दोषप्राप्ते के चराद्यानि चरनशत्रुयुक्तानि
 कृष्यादो राशसो मूल भवत्येदं भावमार्द्रा अननदक्ष अनपादम पूर्वभाद्रपदा पुष्य एषा द्वे
 रेतै किंभूतं क्षेत्रं अतिशुभ ॥ ६० ॥

आजीवमिच्छयपि ना यदा यो गोधान्यभूमिव्यवहारतोऽसौ ॥

चरेच्चरसिप्रमृदुध्रुवर्षस्तदुद्यनं सत्तिथिवारकीर्णः ॥ ६१ ॥

अथ गवादीना व्यवहारशुद्धिमाह—आजीवमिति ॥ यदा चेत् यो ना पुमान् जानाव
 आजीविकामिच्छति वाछति 'आजीवो जीवन धानी' इति हैम । कस्मान् गार्हो धान्य भूमि-

क्षेत्रादिः आसा द्वंद्वे आसां व्यवहारतो व्यापारात्तदामौ ॥ नरस्तदुच्यते ॥ तेषु गवादिषु उप-
क्रमं चरेत् कुर्यात् । कैः चराणि भ्रिप्राणि नृद्वानि भ्रुवाणि एता द्वंद्वे एतद्वे । किंभूतैः सतिथि-
वारकीर्णैः शुभतिथिवारव्याप्तै ॥ ६१ ॥

नवोक्षगोर्कर्म समेत्य शुद्धे द्वीशादितैयंद्रलघुश्रविष्ठाः ॥ ॥

सवारुणांत्याः सशुभद्युयोगाः शीर्षोदये प्रापयति प्रियार्थम् ॥ ६२ ॥

अथ नूतनवृषस्य कृत्यमाह—ननोक्षेति । शुद्धे निर्दोषकाले नवोक्षगोर्कर्म नूतनवृषस्य
कर्म कर्तृपद प्रियार्थं वाञ्छितपदार्थं प्रापयति किं कृत्वा द्वीशं विशाखा आदितेयं पु-
नर्वसु ऐंद्रं ज्येष्ठा लघुनि श्रविष्ठा धनिष्ठा आसा द्वंद्वे एतास्ताराः प्रति समेत्य प्राप्य किं
भूताः सवारुणांत्याः शतभिषक्रेवनीसहिताः पुन- रिभूताः सशुभद्युयोगाः शुभग्रहदिन-
योगयुक्ताः क शीर्षोदये शीर्षलभे ॥ ६२ ॥

मूलादितेयद्वयवारुणांत्यत्रिपूर्विकाक्षिप्रमृगश्रविष्ठाः ॥

सद्वीश्वरा वृष्यजकासरीणा क्रियासु सेनास्फुजिदैनिसोमाः ॥ ६३ ॥

अथ मेपादिना कृत्यशुद्धिमाह—मूलादीति ॥ वृग्गिर्भेषः अजश्रमगं कासरी महिगी
आसा क्रियासु कर्मसु मूलादिताराः स्युः । मूळ आदितेयद्वय पुनर्वसु पुष्यः वारुणं शतभिषक्
आंत्यं रेवती त्रिपूर्विका पूर्वाश्रव सिन्धुमि मृगो मृगशीर्ष श्रविष्ठा धनिष्ठा आसा द्वंद्वे उमा-
स्तारा किभूता इमाः सद्वीश्वरा विशाखायुक्ता पुनः किंभूताः मेनेनि इन सूर्यः आस्फुजित्
शुक्रः ऐनिः शनि सोम एषा द्वंद्वे एते सहनर्भानाः ॥ ६३ ॥

अथोष्ट्रवामीस्वर्कर्म पाणो पौरंदराद्यानिलमैत्रवर्गे ॥

पुनर्वसौ हंससितैनिवारै गरुत्मता कर्म समृद्धये तु ॥ ६४ ॥

अथेति ॥ अथानतरं उष्ट्रवामीस्वर्कर्म उष्ट्रैस्तराष्टकखराणां कृत्यं तु पुनर्वसुत्मता
पक्षिणा कर्म कर्तृपद ममृद्धये सपदायै स्नात् । क पाणो हस्ते पौरंदरं ज्येष्ठा आद्यनश्विनी
आनिल स्नाती मेत्रमनुशासा एषा वर्गे नगे पुन पुनर्वसो अदितिमे पुनर्वसुगद्व एकवचना-
तोऽप्यत्र पुन हंसः सूर्यः शनि शुक्र ऐनिः शनि एषा द्वंद्वे एषा वारे ॥ ६४ ॥

अमा३०ष्टमी८भूत१४दिलानि आस्करं चित्रोत्तराधोक्षजभाजभानि चाः

परित्यजेन्निर्गमने निवेशने सदा पशूनां स्थितितोऽर्कसंक्रमम् ॥ ६५ ॥

अथ पशूना निर्गमनवेशशुद्धिमाह—अथेति ॥ सदा पुमान् पशूना स्थितितः स्नानान्
निर्गमने निवेशने प्रयागे प्रवेशने एतानि त्रयेतान्यार ॥ अमा जनावसौ अष्टमी ८
मूलादेन चतुर्दशी एषा द्वंद्वे एतानि च पुनर्भास्कर रविदिन च पुनश्चित्रा उत्तरा अतोऽनो
विष्णुस्त्वर्ध्रमणः अमोत्रया रोहिण्य एषा द्वंद्वे इन नि मानि पुनरर्कसंक्रममिति कर्मरदानि ॥ ६५ ॥

लघुश्रवोवासववासवांत्यभैस्तिष्यादितेयद्विपविश्वकर्मभैः ॥

जीवस्वधात्वंबरधान्यवस्तुजः क्रयस्तथा विक्रय एव सत्व्युनि ॥६६

अथ क्रयविक्रयशुद्धिमाह—लघ्विति ॥ जीव पशु स्व धन वातुर्लोहादि अंबर वस्त्र धान्य एषा द्वे इत्यादीना वस्तूना क्रयस्तथा विक्रय एव स्यात् । कै लघुनि श्रव श्रवणः वासव धनिष्ठा वासव इन्द्रो ज्येष्ठा आत्य रेवती एषा द्वे एतद्भैः पुन कैः तिष्यः पुष्य आदितेय पुनर्वसु द्वीप द्विस्वामिक विशाखा विश्वकर्मभ चित्रा एषा द्वे एभिः पुनः सत्व्युनि शुभग्रहाणा दिने ॥ ६६ ॥

एभिश्च यादोऽर्यतमीशभोत्तराभूतेशभैर्द्वीश्वरजैष्णवोद्भिः ॥

विविद्यमारद्युपुच स्थिरोदये सत्कण्टके वस्तुविनीमयो वरः ॥ ६७ ॥

अथ वस्तूना विनीमय (पाठरण) शुद्धिमाह—एभिश्चेति ॥ वस्तुविनीमय एक वस्तु दत्त्वान्यवस्तुग्रहो वरः श्रेष्ठ स्यात् कैरेभि पूर्वोक्तलघ्वादिनक्षत्रै किंभूतैरेभि द्वीश्वर विशाखा जैष्णव रेद्व ज्येष्ठा आभ्यामुद्भिर्नैर्वाजितैश्च पुनर्य दोऽर्यो नलस्वामी वरुण शतभिपक्त्तमीशश्रद्धो मृगशीर्षभ उत्तरात्रय भूतेशभमार्द्रा एषा द्वे एतै पुन केपु विगता निर्गता विद्व बुध यम शनिः आरो भीमश्रैते येम्यस्तेषा द्युषु रविचंद्रगुरुशुक्रदिनेषु पुनः स्थिरोदये स्थिरलभे सत्कण्टके शुभग्रहयुक्त कटके ॥ ६७ ॥

अलोलसाधारणदारुणोग्रैर्धनं प्रदत्तं कुसिदेहया यत् ॥

हृतं बलान्यस्तमिदं च दैवान्न याति पाणिं पुनरेव तत्त्वम् ॥६८

अथ कालांतरवनार्षणशुद्धिमाह—अलोलोत्त ॥ दैवात् कुसीदो वृद्धिजीवन तस्या ईहा इच्छा तथा कालातरेच्छया कृत्वा यत् वन प्रदत्तं च पुन्यत् वन हृतं चौरैण इति शेषः पुनरथवा बलान्यस्त भूमौ श्लिष 'बला लक्ष्मी रेष्ठा मही' इति अनकार्ये ॥ तत् इदं स धन कर्तृपद पाणिनायाति हस्तात् न भाति तद्गस्थेति शेष । कुसीदात्मन्त्र 'हस्व इकार शब्दभेदात् दृश्यते ॥२८॥

भद्रा२।७।१२तियौ मंगलसौरिमंत्रिणस्त्रिपुष्करः स्याद्विपमाग्निभं यदा ॥

वृद्धौ पिनष्टे च हते मृते क्ने योगस्तदासौ त्रिगुणप्रवृद्धि कृत् ॥ ६९ ॥

अथात्र त्रिपुष्करयाग दर्शयति—भद्रेति ॥ यदा भद्रातिथौ मंग सौरिमंत्रणो भीमशानि गुरु विना । अत्र ॥११॥ अत्र च स्युस्तदा त्रिपुष्करनामा योग स्यात् । असौ त्रिपुष्करो वृद्धा प्रवृद्धने फल विनष्टे नाशे फले हते चारादिना हारिते क्ने मृते मरणे फल त्रिगुण प्रवृद्धिकृत् शुभ त्रिगुण शुभ अशुभे त्रिगुणमशुभ स्यात् ॥ ६९ ॥

ध्रुवलघुमृदुलैर्जीनिकाव्येदुवारेः कुयुतिशजनिरिक्ता-

मा३०विमुक्तैर्नलभे ॥ नवकुमुमफलाना वादरार्द्रापीनां

रसकृपिकणिराना संग्रहो भोगसिद्धये ॥ ७० ॥

अथ नवीनपुष्पादीनां संग्रहमाह— ध्रुवेति ॥ नवकुसुमफलानां पुनर्वदरः कर्पासः
आर्द्रौषधयः आसा पुनः रसो घृतादयः कृषिः कणिशं धान्यशिरः एषा द्वेष्ट एषा संग्रहो भो-
गवृद्धये सुखमोगप्रवर्द्धनाय स्यात् । कैः ध्रुवाणि मृदूनि लघूनि लोढानि एषा द्वेष्टे एतैः पुनर्जोवो
शुरूः काव्यः शुक्र इंदुश्रंद्र एषा वारैः किंभूतैः कुयुतिः कुयोगः शः शंभुस्तस्माज्जननिर्जन्म
यस्याः सा भद्रा रिक्तातिथिः अमामावासी आभिर्विमुक्तैर्वाजितैः ॥ ७० ॥

नवसलिलफलान्नप्राशनं सज्जनानां श्रुतिशयकभषो-
ष्णादिद्वयेषूत्तरासु ॥ सरविशुभादिनेष्वेवानुराधासु
शस्तं नितुमश्घट७ककुड्मलेय५कन्याऽ९खिलग्रे ॥ ७१ ॥

अथ नवीनजलादीनां प्राशनमाह— नवेति ॥ नवसलिलं नूतनफलं नूतनफलं नवीनान्नं
एषां प्राशनं खादनं शस्तं शुभं स्यात् । केषां सज्जनानां नृपादीनां क श्रुतिः ध्रुवणः शयो
हस्तः को वायुस्तं स्वती पौष्णं रेवती आदिद्वयं अश्विनी भरणी एषां द्वेष्टे एषु पुनः उ-
त्तरासु उत्तरात्रये पुनः सरविशुभादिनेषु रविवारे शुभग्रहवारे पुनरनुराधासु पुनर्नितुमं मिथुनं
घटः कुंभः ककुद्मान् वृषमो वृषराशिः लेयः सिंहः कन्याऽस्त्री धन्वो धनुरेपा लग्न एव
निश्चितं ॥ ७१ ॥

कृष्णाभयानागरपूर्वसेवनारंभो विधेयो लघुभेऽत्यभे मृगे ॥

श्रवस्त्रयेऽकेंदुसितेज्यवासरैः पूर्णाजयानंदवतीषु धीमता ॥ ७२ ॥

अथ हरीतक्यादिसेवनशुद्धिमाह— कृष्णेति ॥ धीमता विदुषा कृष्णा पिप्पली अमया
हरीतकी नागर शुंठी एषा पूर्वसेवनारंभः प्रथमं खादनमारंभो विधेयः कर्तव्यः क लघुमे
लघुसंज्ञनक्षत्रेऽत्यभे रेवत्या मृगे मृगशीर्षे श्रवस्त्रये श्रवणवनिष्ठाशतभिषासु पुनः कैः अर्कैः
मूर्धे इंदुश्रंद्र सितः शुक्र इज्यो गुरुरेषा वासरैः पुनः क पूर्णातिथिर्नयातिथिर्नंदवती नंदातिथिः
आसा द्वेष्टे आसु ॥ ७२ ॥

मृगांकसूतादिरसांगसाधनं मिश्राद्यमूलैश्चमृगेंद्रवासवैः ॥

शये कुजाकेंज्यजयाऽ८।१३स्वमोद्वयोर्जीवारयोरीज्यगृहान्यगेहरो७३

अथ रसांगसाधनशुद्धिमाह— मृगेति ॥ मृगांकः सूतः पारद इत्यादि रसांगसाधनं स्यात्
कैः मिश्रमंज्ञमानि आद्यमश्विनी मूल ऐशमार्द्रा मृगो मृगशीर्षे इंद्रा ज्येष्ठा वामधं धनिष्ठा
एषा द्वेष्टे एतैः पुनः क शये हस्ते पुनः कुनो मीमः अर्कः इज्यो गुरुः नयातिथिः आसा
द्वेष्टे आसु पुनः क नोवारयोगैरुभयोरमौद्वयोरस्तर्नित्ययोः पुनरीज्यगृहे गुरोर्गृहे घ-
नूर्मीनौ आभ्यामन्यगे हरो मूर्धे धनुरकंभानां नित्ये इत्यर्थः ॥ ७३ ॥

लोले मृदुक्षिप्रगणे, च पूर्णया सनंदयाब्जेज्यसितांशुमशुभिः ॥

युते नृलग्रे भिषजोपधप्रिये पूर्णे विधौ हारि रसांगसेवनम् ॥ ७४ ॥

अथ रसागसेवनमाह—लोल इति ॥ रसागसेवन हारि श्रेष्ठ स्यात् क लोले चरनक्षत्रे पुन
मृदूनि क्षिप्राणि एषा गणे समहे च पुनर्नद्रया तिथ्या २।७।१२ किंभूत्वा भद्रया सनद्रया
नदातिधियुक्तया १।६।११ पुन क अञ्ज इदु इज्यो गुरु सित शुक्र अशुमान् सूर्य
एषा द्वेष्टे एषा द्युभिर्दिनेर्युते युक्त नृलत्रे नरराशयुदये किंभूते नृलत्रे भिपजा वैद्यस्य औषध
तस्य प्रिये इष्टे पुन क पूर्णे समग्रकलायुक्त विधौ चद्र भिपग् भिपज भिपज्जा' इति
शब्दप्रभेद अथवा औषधमिय नरे इत्यपिशब्दार्थ ॥ ७४ ॥

हुताशरेताः पुरहूतकुंडलीप्रभंजनक्षैरधिकत्रिपूर्विकैः ॥

अवाप्य योऽपाट्वमेत्यसंशयं स्वर्वैद्यरक्षोऽपि नरो यमालयम् ॥ ७५ ॥

अथ रोगोत्पत्तो तद्रतमफलमाह—हुताशति ॥ य स्वर्वैद्यरक्षोऽपि देवर्वैद्ययो रक्षा यस्य
स स्यात् स पुमान् असशय निश्चित यमालय मृत्युमेति प्राप्नोति किंकृत्वापाट्व रोग
मषाप्य प्राप्य कै हुताशरेता शभुर द्रा 'बन्हेरेत' शिवोऽस्मिध-न्ना' इतिहैम ॥ पुरुहूत
इष्टो ज्येष्ठा कुंडली सर्वोऽक्षेपा प्रभंजनक्षै स्वाती एषा द्वेष्ट एभि किंभूतैरधिकत्रिपूर्विकै
पूर्वात्रयेण पूर्णे ॥ ७५ ॥

मृगेशसाधारणवारुणोत्रैः सवासवव्यालभपापवारैः ॥

पृष्ठीचतुर्थीनवमीतवारै रोगी नरोऽन्तारमुपैति सत्यम् ॥ ७६ ॥

मृगेति ॥ रोगी नर सस्य निश्चितमन्तार मृ युमुपैति प्राप्नोति के मृगो मृगशीर्ष ऐशमार्द्रा
साधारण मिश्रसंज्ञम वारुण शतनारा उग्रसंज्ञानि एषा द्वेष्ट एभि किंभूतैरसव घनिष्ठा
व्यालभमश्लेषा पापवारा एषा द्वेष्ट एभि सहवर्तमाने पुन किंभूते पृष्ठी चतुर्थी नवमी
आसा द्वेष्ट आसु तिथिपु इत प्राप्ता वारोऽवसरा यस्ते तै वेलावाराववसर' इति हैम ॥ ७६ ॥

मैत्रेऽत्यभे कृच्छृतया निरामयो नरोऽनुमासेन मृगाख्यवैश्वयो ॥

मघासु घसैर्नखमैद्युमैस्तथा द्विदैदतत्रधमवासवेऽपि ॥ ७७ ॥

अथ रोगोत्पन्नभेषु रोगावधिमाह—मैत्री इति ॥ मैत्रऽनुपाधाया आत्ये रेवत्या नर
कृच्छृतया कष्टेन निरामयो रोगी भवेत् । अनु पश्चादेव मृगाख्यवैश्वयोर्मृगशार्पे उत्तरापाठाया
मासत्र निरामयो भवेत् । मघासु नखमैद्युमैर्विशतिदिनेनिरामयो भवत् ॥ ७७ ॥

नवद्युभिर्यातुभ कृत्तिकाश्विभिर्याम्यश्रवोऽरुणविश्वकर्मभै ॥

एकादशाहोभिरजेज्यकाश्यपीतारार्थभै सप्तदिनेरुपात्यभै ॥ ७८ ॥

नवेति ॥ यातुभ मूळ कृत्तिका आश्विनमश्विना एषा द्वेष्ट एभि २-न्ना नवद्युभिर्नवेदिनेनिरा
मयो भवेत् । याम्य भरणी श्रव श्रवण वारुण शतभिपङ् विश्वकर्मा तद्र । चत्वा एषा द्वेष्ट
एभि कृत्वा एकादशाहोभिरैकादशदिनेनिरोगी भवन् । अत्रो ब्रह्मा राहिणी इज्य पुष्य
काश्यपी तारा पुनर्वसु अर्यभ उत्तराफाल्गुनी एषा द्वेष्ट एभि ५-भूते उपात्यभै उत्तरा
भाद्रपदासहितै सप्तदिनेनिरोगी भवन् ॥ ७८ ॥

कार्शान्वेद्राग्निभराजमौलिभैर्मघाशिफाशामनदंशुकभैः ॥

दशे नरो यः श्वसनाशनेन वै स ताक्ष्यसख्योऽपि जहाति जीवितम् ७९

अथ सर्पदंष्ट्रे तद्वतभफलमाह—कार्शान्वेति ॥ वै निश्चितं यो नरः श्वसनाशनेन सर्पेण दष्टः स्यात् कैः कार्शान्वं कृत्तिका इन्द्राग्नी तद्वं विशाखा राजमौलिश्चंद्रशेखरः शिव आर्द्रा एषा द्वंद्वे एतद्वैः पुनमेघा शिफा मूलं शामनं भरणी दंशुकभं-सर्पभं आश्लेषा एषा द्वंद्वे एभिः स पुमान् जीवितं आयुर्नहाति त्यजति किंभूतः स ताक्ष्यसख्योऽपि गरुडामित्रोऽपि ॥ ७९ ॥

पौष्णद्वये दोस्त्रितये मृगे चले विमारुते धैपणमैत्रयातुभे ॥

मंत्रीनसोमद्युषु सत्तिथौ भवेद्वैपज्यकर्म तद्युपतापमुक्तये ॥ ८० ॥

अथ रोगिण्य ओषधदानमाह—पौष्णेति ॥ धैपज्यकर्म ओषधदत्तं भवेत् किमर्थं नुः नरस्य उपतापो रोगस्तस्य मुक्तये विनाशाय, 'उपतापो गदः समाः' इति हेमः ॥ क पौष्णद्वये रेवत्यामश्विन्या दोस्त्रितये हस्तत्रये मृगे मृगशीर्षे, पुनर्विमारुते स्वातीराहिते चले चरसंज्ञभे पुनर्धैपणं पुष्यः मैत्रमनुराधा यातुभं मूलं एषां द्वंद्वैकत्वे पुनर्मंत्रौ गुरुः इनः सूर्यः सोम एषां द्युषु दिनेषु पुनः सत्तिथौ शुभतिथौ ॥ ८१ ॥

साधारणे वारुणदारुणाश्विनत्वाष्ट्रिपूर्वासु वलाजहंसयोः ॥

इ ताशशस्त्राद्युपचर्ययामयो व्रणोद्भवो याति विनाशमाशु च ॥ ८१ ॥

अथ श्लिभप्रतिक्रियामाह—साधारेति ॥ व्रणोद्भव आमयो रोगो हुताशशस्त्राद्युपचर्यया अग्निपरिणतशस्त्रादिप्रतिक्रियया श्लिभादिक्रियया आशु शीघ्रं विनाशं सयं याति क साधारणे मिश्रनक्षत्रे च पुनर्वारुणं शतभिषक् दारुणसंज्ञभं आश्विन त्वाष्ट्रं चित्रा त्रिपूर्वा आसा द्वंद्वे आसु पुनर्वला भूमिस्तज्जो भौमः हंसः सूर्य अनयोर्द्वंद्वे 'उपचर्योपचार्यो च' इति हेमः ॥ ८१ ॥

दुष्टे विधौ पंचकलोनविवे राशौ महोराशिमहीजवारे ॥

रिक्ताद्यचित्रानलवासवाढ्ये मुक्तोपतापस्य नुराप्लवः स्यात् ॥ ८२ ॥

अथ रोगमुक्तत्त्वानमाह—दुष्ट इति ॥ मुक्तोपतापस्य त्यक्तोरोगस्य पुनरस्य आपन्नः स्यात् स्यात् क दुष्टे दुष्टराशिगते विधौ चंद्रे पुनः पंचकलाभिरुन्न हीनं विवं यस्य स नस्मिन् राशौ क्षीण चंद्रराशौ सति पुनर्भहसां तेजसा राशि-महोराशिः सूर्यः महीजो भोनः अनयोर्वारे किंभूते रिक्ता-तियिः आयमाश्विनो चित्रा अनलः कृत्तिका वासवं घनिष्ठा एषा द्वंद्वे एभिराद्ये मुक्ते ॥ ८२ ॥

चलोदये व्याधिखले सदंवरे खलाहिते मज्जनमंगिनो वरं ॥

गदावसाने त्वशुभद्युनि क्वचिस्तिथरांत्यपेत्रानिलसार्पभान्यभेः ॥ ८३ ॥

चत्रोदेति ॥ अंगिनो नरस्य गदावसाने रोगप्राते मज्जनं वरमस्ति क चत्रोदये चरलत्रे व्याधिखलेऽष्टमभागतमूरग्रहे सदंवरे दशननागवशुभग्रहे पुनः सज्जहिते पृष्ठमावगतखल-

ग्रहे पुनरशुभशुनि अशुभग्रहाणा दिने क्वचित् स्थिराणि भानि आत्य रेवती पैत्र मघा आनिष्ठ
स्वाती सार्पमच्छेषाम एषा द्वेद्वे एभ्यो मेभ्योऽन्यभैरन्यनक्षत्रै ॥ ८३ ॥

शयैदवानुश्रुतितिष्यवासवादितेयनात्सत्यभसंहतौ भवेत् ॥

आतंकमुक्तस्य नुरोकसो बहिर्गमो वरः सद्द्युनि मस्तकोदये ॥८४

अथ रोगमुक्तनरस्य बाह्यगमनशुद्धिमाह—शयैदवेति ॥ आतंकमुक्तस्य रोगमुक्तस्य नुरोकस्य
ओक्तसो गृहात् बहिर्गमो वरो भवेत् क शयो हस्त ऐदव मृगशीर्षं अनु श्रुति श्रवण
तिष्य पुष्यो वासव धनिष्ठा आदितेयं पुनर्वसु नासत्यममश्विनो एषा द्वेद्वे एषा सहतौ गणे
सति पुन सद्द्युनि शुभग्रहदिने पुनर्मस्तकोदये शीर्षोदयलत्रे ॥ ८४ ॥

पापे दिने काव्यदिने सदाभिपं निषेवणं मादकवस्तुमद्ययोः ॥

विपर्वकाले शततारकोग्रभे सदारुणे तावद्दुदुर्गवीर्यकृत् ॥ ८५ ॥

अथ माससेवनमाह—पाप इति ॥ तावत् प्रथम पापे दिने खलग्रहदिने काव्यदिने
शुक्रवारे आमिप माससवाधि निषेवण सत् शुभ स्यात् । पुनर्मादकमद्ययोर्वलिष्ठवस्तुमदिरयो
निषेवण उग्रवीर्यकृत् उत्कटवीर्यकर स्यात् क शततारका शतभिपक् उग्रभ उग्रसज्ञभ एषा
द्वैवक्त्वे किंभूते विपर्वकाले दर्शादिवर्जिते पुन किंभूते सदारुणे दारुणसज्ञनक्षत्रयुक्ते ॥८५॥

चराचरेद्दुडुलघूडुचित्रा विपाशने भानुकर्वाडुभौमान् ॥

य ईहतेऽनेकविधानि तावत्स कालकूटानि सदैति वै ना ॥८६॥

अथ विपाशने भादिशुद्धिमाह—चरेति ॥ वै निश्चित यो ना पुमान् सदा निरंतरमनेक
विधानि कालकूटानि विपाणि ईहते भक्षणाय वाछति स ना पुमान् तावत्प्रथम विपाशने
कालकूटादिखादने चरादिताराश्च पुनर्भान्वादिवारान् एति प्राप्नोति चरादीनाश्रित्य
भक्षणतीत्यर्थ । अथवा यस्तावत्प्रथम विपाशने विपभक्षणे निमित्त अनेकविधानि कालकूट
नि एति भक्षणतीत्यर्थ स सदा निरतर चरादितारा भान्वादिवारान् ईहते वाछति विपाशनमु
हर्ते गृह्णातीत्यर्थ । चराणि चलसज्ञानि अचरसज्ञानि इद्दुडु मृगशीर्षं लघूडुनि चित्रा आसा
द्वेद्वे एता प्रति पुनर्भानु कविः शुक्र इदुर्भौम एषा द्वेद्वे इमान् ॥ ८६ ॥

अज्ञातजातियुणरूपविधानकानामन्नादिवीजरसपुष्पफलोपधीना ॥

संसेवनं सुकृतसौख्ययशोभिवृद्धयै नि-सशयं नरवरैर्विदधीत नात्रा ॥८७

अथ निघण्टुप्रोक्तन्यतिरिक्ताना द्रव्याणा भक्षण निषेवति—अज्ञातति ॥ नि सशय नि-
श्चित नरवर सत्पुमान् अत्र लोके सुकृतसौख्ययशोभिवृद्धयै पुण्य सुख कार्ति आसा वदं
नाय अज्ञादिवीनरसपुष्पफलोपधीना संसेवन न विदधीत न कुर्यात् किंभूतानामज्ञादीना
अज्ञात अविदित जाति गुण रूप विधान च जातिद्रव्य गुणोऽशुभाशुभरूप सद्भाव
विधानक कृत्यं येषा तानि तेषा ॥ ८७ ॥

दि१० ग्विश्वे१३ दो२ रग७ नवां१ ग६ खराम३० घस्ताः सूर्यारमंज्यु-
शनसां दिवसान शस्ताः ॥ निःशाकृदारुणमघातकमिश्रतारा-
स्तैलाभिमजनविधौ किल पर्वकालाः ॥ ८८ ॥

अथ दशम्यादिषु तैलस्नानं निषेधति—दिग्विश्वेति ॥ किल संभावनाया तैलाभिमज्ज-
नविधौ तैलमर्दनपूर्वकस्नानकार्ये एते न शस्ता न शुभाः स्युस्तानाह ॥ दिग् दशमी विश्वे
त्रयोदशी दोर्द्वितीया उरग सप्तमी नव नवमी अग पष्ठी खरामोऽमावासी एतत्सख्या-
युक्तवत्ता दिवसाः पुनः सूर्य आरो मौम मंत्री गुरुशुक्रा शुक्र एषा दिवसाः पुनर्नि-
शाकं ज्येष्ठात्रय्यं दारुणसप्तम मवा भंतको भरणी मिश्रताराः आसा द्वे एताः पुन
पर्वकालाः पर्वणा समयाः ॥ ८८ ॥

अभ्यंगदूषितादिनेष्वपि जन्मघस्त्रे पाणिग्रहे च विजयासुनित-
र्पणान्दि ॥ होलाविरामदिवसे बलिवासरे स्यादभ्यंग ईरित-
शिवो नियतं नराणाम् ॥ ८९ ॥

अथ जन्मादिदिने स्नान निर्दोषमाह—अभ्यंगेति ॥ नियतं निश्चितं नराणां पुंसां ईरितं
प्रेरितं शिवं कल्याणं येन स ईरितशिवोऽभ्यंगस्तैलविमर्दं स्यात् । अभ्यंगदूषितादिनेषु तैल
मर्दनदोषदिनेष्वपि जन्मघस्त्रे जन्मादिने च पुनः पाणिग्रहे उद्वाहे पुनर्विनयासुनितर्पणान्दि
विजयादशम्यां ऋषितर्पणदिने पुनर्होलाविरामदिवसे होलिकाघ्ने रजःपर्वणि पुनर्बलिवासरे
बलिपुजनदिने त्रयोदश्यादिदीपालिकादिनत्रये ॥ ८९ ॥

दुष्टे यमे भवति तेलनिमज्जनं यन्नित्यं विदन्दि च य-
मान्दि न दूषितं तत् ॥ निधेऽप्यनेहसि सदासिलवा-
सरेषु संसेवितुं प्रसववासिततैलमर्हम् ॥ ९० ॥

अथ क्रूरग्रहे नित्यं स्नानमाह—दुष्टे इति ॥ दुष्टे यमे दुष्टराशिगते शनी सति नित्यं
यत्तैलनिमज्जनं तैलस्नानं भवति तत् स्नानं न दूषितं स्यात् क्व विदन्दि इधवारं च पुन-
र्यमान्दि शनिवारं इति । अथ वासिततैलं निर्दोषमाह । सदा प्रसववासिततैलं चंपकादि-
पुष्पवासिततैलं सेवितुमर्हं योग्यं स्यात् केपु निधेऽनेहमि दुष्टकाले अपि अखिलवासरेषु ॥ ९० ॥

शीर्षं कपालकमथांत्रिकवल्लचर्मवैल्वानि चामलकमत्र
परान्नमद्यात् ॥ नैवाष्टमीप्रभृतिचांद्रदिनेषु शश्वदशं तु
मंथनजपद्रुमघातनं वा ॥ ९१ ॥

अथाष्टम्यादितिथौ नालिकेरादिभक्षण निषेधति—शीर्षमिति ॥ शश्वत् निरतर नरोऽ-
ष्टमीप्रभृतिचाद्रदिनेषु शीर्षादिकं नैव अद्यात् न भक्षयेत् । अष्टम्या शीर्षं नालिकेर नवम्या
कपालक तुवक अथ पुनर्दशम्या अंनिक नालीशाकं एकादश्या वल्ल नल इति तत्रानरे
वाल्लुलि इति द्वादश्या चर्म कदलीफल त्रयोदश्या विल्व विल्वफल एषा द्वेष्टे एतानि च पुन
श्रतुर्दश्या आमलक पूर्णिमायां परान्न न भक्षयेदन्न लोके इति तु पुनर्दश्यामावास्याया
मयन गोरसमथन जपो मंत्रजप द्रुमघातन वृक्षच्छेदन वा एषा द्वैकत्व ॥ ९१ ॥

धूमध्वजद्रुहिणपर्वतराजपुत्रीलंबोदराहिगुहहंसपिनाकि-
दुर्गाः ॥ कीनाशविश्वहरिकाममहेशसोमा दर्शाततः
सुकृतिभिर्गदिता नराणाम् ॥ ९२ ॥

अथ तिथीशानाह—धुमेति ॥ कृतिभिः शुभपडितैर्दर्शाततः प्रतिपत्त तिथिपाला
धूमध्वजादयस्तिथीशा गदिताः प्रोक्ताः ॥ धूमध्वजो वन्हिः १ द्रुहिणो ब्रह्मा २ पर्वतराजपुत्री
गौरी ३ लंबोदरो गणेशः ४ आहिः सर्पः ५ गुहः स्कंद ६ हंस सूर्य ७ पिनाकी शुभु ८
दुर्गा ९ कीनाशो यम १० विश्वे ११ हरिर्विष्णुः १२ कामः कदर्पः १३ महेश ईश १४
सोमश्चद्र १५ एषा द्वेष्टे एते ॥ ९२ ॥

स्थाणुः शिवा गुहजिनौ विविविष्णुकालास्तुष्टौ खेर्निग-
दिता ग्रहवारपालाः ॥ यस्यामरस्य तिथिवारभकाल-
साध्यं तस्य व्रतादि जपभोजनहोमदानम् ॥ ९३ ॥

इति श्री कविकालिदासोदिते ज्योतिर्विदामरणे मिश्रकाध्याय एकोनविंशतितम ॥ ९१
अथ सप्तवाराणा स्वामिन आह—स्थाणुरिति ॥ पडितै रवेः सूर्यात् स्थाण्वादयो ग्रहपाला
बारनायका निगदिताः प्रोक्ता ॥ सूर्यस्य स्थाणु १ च शिवा गौरी २ म गुह स्कंदः ३ बु
निन कृष्ण ४ इमौ वृ विविर्विष्णा ५ शु निष्णुरिंद्रः ६ श काला यम ७ एषा द्वेष्टे एते
यस्यामरस्य देवस्य व्रतादिजपभाजमहोमदान क्रियते तदा तस्यामरस्य तिथिवारभकालसाध्यं
व्रतादितुष्टौ सतोपाय स्यात् ॥ ९२ ॥

इति श्री पार्णिमीयगच्छाधिराजभट्टारकरपुरदरभ्रा महिमाप्रभसूराश्वरचरणसरोरुहचर-
कायमानशिष्यभावरनावरचिताया श्रीमार्कंडेयानकृत ज्योतिर्विदामरणस्य
सुखबाधकाया मिश्रकाध्याय एकोनविंशतितम ॥ ९१ ॥

वर्णाश्रमकर्मसाधनप्रकरणम् ।

कासारदेवायतनादिकर्मणामुत्सर्गकालस्य विनिर्णयं तथा ॥ १ ॥
 अनेकवर्णाश्रमकर्मसाधनं ब्रुवेऽहमत्राखिलवर्गसाधनम् ॥ १ ॥

अथ मिश्राध्यायकथनानंतरं कर्मसाधनं घटतेऽनोऽनेकवर्णाश्रमकर्मसाधनाध्यायसंवा-
 माह—कासारेति ॥ अत्राध्यायेऽहं कासारदेवायतनादिकर्मणा तथा कदेवगृहकृत्यानामुत्सर्गकालस्य
 नीलोद्वाहनाविशेषस्य विनिर्णयं निश्चयं ब्रुवे । तथा पुनरनेकवर्णाश्रमकर्मसाधनं चतुर्वर्णानां
 कृत्याविधानं ब्रुवे किंभूतं अनेकवर्णाश्रमसाधनं अखिलवर्गसाधनं समस्तवर्माथिकाममोक्षाणां
 साधनमुपायः 'साधनं सिद्धिसैन्ययोः ॥ उपायो' इत्यादि हेमोऽनेकार्थः ॥ १ ॥

सूरे चरत्यैलविलाशमाहता कासारकूपादिजलाशयेयनं ॥
 जलप्रतिष्ठा च नवे महर्षिभिः प्रासादिकोत्सर्गविधिस्तथोदितः ॥ २ ॥

अथ जलाशयानां प्रतिष्ठायाह—सूरेति ॥ महर्षिभिः कासारकूपादिजलाशये नवे नवीने
 जलप्रतिष्ठा आहता अंगीकृता कस्मिन् ऐलविलं धनदमश्नुते प्राप्नोति इति ऐलविलाशं उत्त-
 रदिक् प्राप्तमयनं चरति गच्छति शत्रुप्रत्यये सूरे सूर्ये सति तथा पुनः प्रासादो देवगृहं
 कं मलं अनयोक्तसर्गविधिर्नीलोद्वाहविधानं उदितः प्रोक्तः ॥ २ ॥

शुभैव सा फाल्गुनमाधवाख्ययोर्मध्या सहस्ये च तपस्युदीरिता ॥
 शुक्लेऽधमा शुद्धसमाधनेहसा शुद्धेऽभिरूपैः श्रुतिधर्ममानिभिः ॥ ३ ॥

अथात्र प्रतिष्ठायां मासशुद्धिमाह—शुभैवेति ॥ श्रुतिधर्ममानिभिर्दुर्मविद्धिरभिरूपैः
 पंडितैः फाल्गुनमाधवाख्ययोः फाल्गुनवैशाखयोः सा प्रतिष्ठा शुभा उदीरिता प्रोक्ता । एवं
 च पुनः सहस्ये नौके जप्तमि मण्डमासे सा मन्त्रा । पुनः शुक्ले ज्येष्ठमासे साऽधमा पुनः आ-
 धनेहसा प्रथमकालेन शुद्धे सति सा शुद्धतमा इति ॥ ३ ॥

कल्प्या कचिन्मार्गशिरस्यलीनगे युग्मेनयोगे मलवारिगा शुचौ ॥
 घनप्रसूनामरधामसंस्कृतिर्विगर्हिता साप्यधमाधमा बुधैः ॥ ४ ॥

अथात्र मतं दर्शयन्नाह—कल्प्येति ॥ कचित् मार्गशिरसि मासेऽशीनगे वृश्चिकराशि-
 गतसूर्ये घनप्रसूनं जलं अमरधाम । देवगृहं अनयोः संस्कृतिः प्रतिष्ठा कल्प्या कर्तव्या
 'मेवपुष्पकमलान्यापः पयः पाथसि' इति हैम । मलवारिगा मलिनवैवारिगा दर्शनानेगे
 युग्मेनयोगे मिथुनसंक्रातिसूर्ययोगे सा प्रतिष्ठा कल्प्या बुधैः सा प्रतिष्ठाऽऽनाऽऽना-
 विगर्हिता तिरस्कृता ॥ ४ ॥

नीचे द्विपारौ च गुरौ प्रतिष्ठा प्रासादवाराशययोरजसं ॥

जीवालये जीवासितास्तकाले कार्या विधौ दुष्टतरेण कर्त्रा ॥ ५ ॥

अथ सिंहगुर्वादेौ प्रतिष्ठा निषेधति—नीच इति ॥ अजसं निरंतरं कर्त्रा नरेण प्रासाद-
वाराशययोः देवगृहजलाशययोः प्रतिष्ठा न कार्या क नीच नीचराशिगते द्विपारौ सिंहराशि-
गते गुरौ नीचे सति पुनर्जीवालये धनुरके मीनाके सति पुनर्जीवासितास्तकाले गुरुशुक्रा-
स्तसमये पुनर्दुष्टतरे विधौ चंद्रे सति ॥ ५ ॥

विहाय दशोदरवारपंचकं रिक्तारमंदान् यमघंटमाडलं ॥

भद्रामशेषे समये मठांभसामलं प्रतिष्ठाखिलवर्गसिद्धये ॥ ६ ॥

अथ प्रतिष्ठाया निर्यादिशुद्धिमाह—विहायेनि ॥ मठाभसा अत्रादिदृहाणा जलाणा
च प्रतिष्ठाखिलवर्गसिद्धये स्थात् किं कृत्वा दशोदरवारपंचकं द्विपार्श्वतोमावासीमध्यग-
तदिनपंचकं १३।१४।३०।१।२। च पुनः रिक्तातियिः आरो मीम मदः शनिः इमात्
पुनर्यमघंट प्रतीतं पुनः आडल योगं भद्रा विष्टि च विहाय त्यक्त्वा भशेषे समये समस्त-
कालेऽलमित्यर्थः ॥ ६ ॥

श्रवत्रयादित्यमृदुधुवोडुपु क्षिप्रैष्वविद्धेषु सभूपणेष्वपि ॥

तडागवाग्नादिमठप्रतिष्ठया प्रतिष्ठिनः स्यादंनुराजसंसदि ॥ ७ ॥

अथ प्रतिष्ठाया भादिशुद्धिमाह—श्रव इति ॥ श्रवस्त्रय श्रवणत्रय आदित्य पुनर्वसु
मृदुनि श्रुतागे दुर्मृगशीर्ष एवा द्वंद्वे एषु पुनः क्षिप्रेषु क्षिप्रसंज्ञनक्षत्रेषु किंभूनेषु अवि-
द्धेषु ग्रहैरभित्तनडलपु पुनः किंभूनेषु सुभूणेषु शुभयोगयुक्तेषु सत्सु तडागवाग्नादिमठप्र-
तिष्ठया कृत्वानु पश्चात् स नरो राजसंसदि भूपसमाया प्रतिष्ठिन शोभायुक्तः स्यात् ॥ ७ ॥

जलालयस्ये जलचारिराशौ जलप्रतिष्ठा जलगोलमूर्तेः ॥

लग्ने सुकेन्द्रे शुभदाथवा स्याच्छीर्षोदये वारिविधौ शुभे खे ॥ ८ ॥

अथ जलप्रतिष्ठाया लग्नशुद्धिमाह—जलेति ॥ जलप्रतिष्ठा शुभदा स्यात् क जल-
लयस्ये जलराशिप्राप्ते जलगोलमूर्ते चंद्रे सति जलचारिराशौ जलचरराशियुक्ते लग्ने पुनः
सुकेन्द्रे शुभग्रहयुक्तकेन्द्रेऽथवा पक्षावरे शीर्षोदये लग्ने वारिविधौ चतुर्थभावगते चंद्रे खे
शुभे दशमभावगतशुभग्रहे सत्येवं स्यात् ॥ ८ ॥

सुरप्रतिष्ठा गदितैव पूर्वं विष्णुप्रतिष्ठोडुपु वा प्रशस्ता ॥

तथापि कोरसर्गविधानकालेऽखिलप्रतिष्ठापि न दोषदात्री ॥ ९ ॥

अथ नीलोद्वाहमाश्रित्य प्रतिष्ठायाह—सुरेति ॥ पूर्वं सुरप्रतिष्ठा गदितैव मोक्षा एव ।
वाथवा विष्णुप्रतिष्ठोडुपु ननार्दनपनिष्ठानक्षत्रेषु प्रशस्ता शुभा तथापि कस्मै न उच्यतेसर्ग-
विधानकाले नीलोद्वाहसमयेऽपि अखिलप्रतिष्ठा सर्वेश्वरप्रतिष्ठा दोषदात्री दोषदायिनी
न स्यात् ॥ ९ ॥

वर्णक्रियारंभणमादारादहं तत्कर्मसाधारणसाधनप्रियं ॥

वदाम्यथो येन समस्तवर्णजक्रियाफलस्यापि विनिश्चयो भवेत् ॥१०॥

अथ चतुर्वर्णानां कृत्यसंघानमाह—वर्णोति ॥ अथो जानतर्येऽहं आदरात् तत् वर्णक्रियारंभणं चतुर्वर्णानां कृत्यानां प्रारम्भणं वदामि कथयामि । किंभूत वर्णक्रियारंभणं तत्कर्मसाधारणसाधन-
प्रियं कर्मणा सामान्योपायप्रियं येनारंभणेन समस्तवर्णक्रियाफलस्यापि चतुर्वर्णजाता क्रिया
तस्याः फलस्यापि विनिश्चयो भवेत् ॥ १० ॥

द्विजो भुजाभूर्विडिमे द्विजातयस्तुरीयवर्णेऽग्निज एव
कीर्तितः ॥ परेऽत्यजा ये त्वपरे शकादिका मनीषिभिः
संकरजातयः स्मृताः ॥ ११ ॥

अथ वर्णविवेकमाह—द्विज इति ॥ द्विजो विप्रः भुजाभूः अत्रियः विडू वैश्यः इति एते
त्रयो द्विजातयः स्युः । अग्निजः शूद्रः तुरीयवर्णः शूद्रः कीर्तितः प्रोक्तः । तु पुनः परे शूद्रेभ्यो
ऽत्यजाः स्मृताः प्रोक्ता मनीषिभिर्विद्वैरपरे ये शकादिका म्लेच्छादयस्ते संकरजातयः
स्मृताः प्रोक्ताः ॥ ११ ॥

अध्यापनं चाध्ययनं च याजनं दानं द्विजे स्युर्यजनं
प्रतिग्रहः ॥ कर्माणि पण्डैः यजनापवर्जने त्रिकर्मवानध्य-
यनं तथेति राट् ॥ १२ ॥

अथ विप्रकृत्यमाह—अध्यापनमिति ॥ वै निश्चितं अध्यापनं पात्रेभ्यो विद्यासमर्पणं १
अध्ययनं प्रतीतं २ याजनं अन्येषां यज्ञकरणं ३ स्वयं दानं ददाति ४ दानं प्रतीतं स्वयं
पनति यजनं प्रतीतं ५ प्रतिग्रहः अन्यस्य दानग्रहः ६ चेति षट्कर्माणि द्विजे विभे स्युः ।
अथ क्षत्रियकृत्यमाह । तथा यजनापवर्जने यजनं यज्ञकरणं दानं अध्ययनं चेति त्रिकर्मवान्
त्रैकर्मयुक्तो राट् क्षत्रियः स्यात् ॥ १२ ॥

वैश्यः सदा प्रापणिकोऽग्निजन्मा द्विजन्मसेवारतिरेतदीयं ॥

कर्मत्यकृत्यव्यवहारजानि कर्माण्यनेकान्यपरांत्यजानाम् ॥ १३ ॥

अथ वैश्यकृत्यमाह—वैश्य इति ॥ सदा वैश्यः प्रापणिको व्यवहारकृत् इति एतदीयं कर्म ।
अथ शूद्रकृत्यमाह—अग्निजः शूद्रो द्विजन्मसेवारतिः विप्रसेवारक्तः इत्येतदीयं कर्म । अ-
पात्यनादीनां कृत्यमाह । तु पुनः अपरांत्यजानां अत्यन्तम्लेच्छादीनां अकृत्यव्यवहारनानि
कुर्मव्यवहारजातानि भेदेकविधानि कर्माणि स्युः ॥ १३ ॥

यद्वर्णकर्माणि तदेककाले संसाधितान्येव हि यांति सिद्धिं ॥

तत्स्वस्वकर्मव्यवहारकालं नयेन्मनीषी युगपन्नयार्द्धिम् ॥१४॥

अथ स्ववर्णं स्वकृत्यसिद्धिं दर्शयति—यद्वर्णश्रुतिः ॥ हि निश्चितं तदेककाले तस्मिन् एककाले संसाधितानि सम्यक्प्रकारेण विहितानि यद्वर्णकर्माणि येषां वर्णानां कृत्यानि सिद्धिं निष्पत्तिं यांति प्राप्नुवन्ति । इणोघातोरूपं । मनीषी बुद्धिमान् तत्स्ववर्णव्यवहारकाले एषा स्वकीयस्वकीयवर्णानां व्यवहारकालं युगपन्नयाद्धिं समकालन्यायसंपदं नयेत् प्राप्नुयात् द्विकर्मत्वात् ॥ १४ ॥

शमो दमः सत्यमथार्जवं क्षमा शौचं तपो ज्ञानकथामरार्चनं ॥

तीर्थं तथास्तिव्यमभिज्ञसंगतिः स्वभावकर्माग्रजनेर्मखत्रतम् ॥ १५ ॥

अथ विप्राणां स्वभावकृत्यमाह—शम इति ॥ शमः शांतिः दमः पंचेन्द्रियनिग्रहः सत्यं प्रतीतं आर्जवं मायात्यागः क्षमा शांतिः शौचं पावित्र्यं तपो ज्ञानकथा अमरार्चनं देवपूजा तीर्थं गोदावर्यादि तथा आस्तिक्यं श्रद्धात्वं अभिज्ञसंगतिः पंडितसंगमः मखत्रतं यज्ञत्रतं इति अग्रजनोर्वेप्रस्य स्वभावकर्म निसर्गकृत्यं स्यात् ॥ १५ ॥

शौर्यं बलं धैर्यं धृतिर्धृतिर्मृधं विद्या सुदीक्षेश्वरतापवर्जनं ॥

क्षमाभृतः कर्म निसर्गजं विशो वाणिज्यगोजीवनकर्षणं त्विती ॥ १६ ॥

अथ क्षत्रियाणां स्वभावकृत्यमाह—शौर्यमिति ॥ शौर्यं शूरत्वं बलं धैर्यं धृतिर्धैर्यधारणं धृतिः संतोषो मृधं संग्रामः विद्या सुदीक्षा ईश्वरता अपवर्जनं दानं इति क्षमाभृतः क्षत्रियस्य निसर्गजं स्वाभाविकं कर्म स्यात् ॥ अथ वैश्यानां निसर्गकृत्यमाह—वाणिज्यगोजीवनकर्षणमिति ॥ विशो वैश्यस्य निसर्गजं कर्म स्यात् ॥ 'वाणिज्यं पाशुपाल्यां च कर्षणं च' इति व्रतस्य इति हैमः ॥ १६ ॥

द्विजातिसेवावनिदेवताज्ञया धर्मो विधिः शूद्रनिषेककर्म च ॥

स्वभावकर्म प्राविहाय योऽन्यथा स्वयं चरेत्सोऽत्यजकर्मनर्मभाक् ॥ १७ ॥

अथ शूद्राणां निसर्गकृत्यमाह—द्विजेति ॥ द्विजातिसेवा विप्रसेवा पुनरवनिदेवताज्ञया विप्राज्ञया धर्मो विधिश्चेति शूद्रनिर्गकर्म शूद्राणां स्वाभाविकं कर्म स्यात् ॥ अध्यात्मजानां कृत्यमाह ॥ यः स्वभावकर्म प्राविहाय त्यक्त्वाऽन्यथा नीचत्वं स्वयमात्मना चरेत् कुर्यात् सोऽत्यजकर्मनर्मभाक् अत्यनकार्यं क्रीडासेवी स्यात् ॥ १७ ॥

तिप्याजपाणिश्रुतिराजविश्वभैर्वरं समारंभितमग्रजन्मनः ॥

कर्मनकाव्येज्यभवारशुद्धयोररिक्तयोरार्यसितशुनार्भवेत् ॥ १८ ॥

अथ विप्रकृत्ये भादिशुद्धिमाह—तिप्येति ॥ अग्रजन्मनो विप्रस्य तमे समारंभितं भार्गवै वैरं श्रेष्ठं स्यात् कैः निष्यः पुष्यः अग्ने ब्रह्मा रोहिणी पाणिहरितः श्रुतिः ध्रतः राजा चन्द्रो मृगशीर्षि विश्वभ उत्तरापादा एषां दृष्टे एभिः पुनः कयोः आर्यसितशुनोर्गुहशुक्रतानयोः सतोः किंभूतयोः इनः मूर्यः सत्यः शुक्रः इत्यो गुरुः एषा भगवतो राक्षस्यारभ्येन शुद्धो भवेत्तौ तयोः पुनः किंभूतयोररिक्तयो रिक्तातिपिर्भनयोः ॥ १८ ॥

साधारणैर्देनशतोत्तराश्रवोदासांत्यमैत्रानिलभेष्वकीर्तयन् ॥

क्षत्रक्रियारंभणमं शुभं त्र्यसृवसोमैः सपूर्णासु जयासु युक् परैः ॥ १९ ॥

अथ क्षत्रियकार्यारंभे मादिशुद्धिमाह—साधारणेति ॥ बुधः, क्षत्रक्रियारंभणं क्षत्रियकर्म-
प्रारंभणमकीर्तयन् कथयामासुः केषु साधारणे मिश्रसंज्ञे ऐंद्रं ज्येष्ठा ऐनं हस्तः शतं शतमिषक्
उत्तरात्रयं श्रवः श्रवणः दाह्रमंश्विनी आंत्यं रेवती मैत्रमनुराधा अनलभं, कृत्तिका एषां द्वंद्वे,
एषु पुनः कैः अंशुः सूर्यः मंत्री गुरुः अहर्गु भौमः सोमश्रंद्रः एषां द्वंद्वे एतैः पुनः कासु जया-
सु तिथिषु किंभूतासु जयासु सपूर्णासु पूर्णातिथियुक्तासु पुनः कैः युक् परैः श्रेष्ठयोगैः ॥ १९ ॥

श्रवोद्वयादित्ययुगैर्दवाश्विनैः सविश्वकृन्मित्रभयातुर्भवेत् ॥

सितेदुसौम्यांगिरसेषु सत्तिथावयोगमुक्तेषु च वैश्यकर्म सत् ॥ २० ॥

अथ वैश्यकार्यारंभे मादिशुद्धिमाह—श्रव इति ॥ वैश्यकर्म सत्, शुभं स्यात् कैः श्रवोद्वयं
श्रवणयुगं आदित्ययुगं पुनर्वसु पुष्यः ऐंद्रवं मृगशीर्षि आश्विनमश्विनी एषां द्वंद्वे एतैः किंभू-
तैः सविश्वेति विश्वकृत् चित्रा मित्रोऽनुराधां यातुमं मूलभं एषां द्वंद्वे एभिः सहवर्तमानैः
पुनः क सितः शुक्रः इंदुश्रंद्रः सौम्यो बुधः आगिरसो गुरुः एषां द्वंद्वे एषु किंभूतेषु अयो-
गमुक्तेषु कुयोगवर्जितेषु पुनः क सत्तिथौ ॥ २० ॥

त्रियुगमताराश्विनहारचित्रामित्रक्षमूलानिलवासवांत्याः ॥

विदिंदुशुक्रान्हि विपर्वरिक्ते शूद्रस्य कर्मण्युदितास्तदृद्धयै ॥ २१ ॥

अथ शूद्रकर्मरंभे मादिशुद्धिमाह—त्रियुग्मेति ॥ शूद्रस्य कर्मणि त्रियुग्मादितास्तदृद्धयै
शूद्रस्य संपदायै उदिताः प्रोक्ताः । त्रियुगमताराः त्रयाणां पूर्वाणां उत्तराणां युगं मानि आश्वि-
नमश्विनी हरस्पेद्रं हारमार्द्रा चित्रा मित्रक्षमनुराधा मूलं अनिलः स्वाती वासवं धनिष्ठा
आंत्या रेवती आसां द्वंद्वे एताः कस्मिन् विद् बुधः इंदुश्रंद्रः शुक्रः एषामन्हि दिने किंभूते
विपर्वरिक्ते पर्वरिक्तातिथिवर्जिते ॥ २१ ॥

स्वकर्मवारांवरचारिभिर्युतं दृष्टं नृलभं निजकर्मसिद्धये ॥

उताय ११ दुश्चिक्य ३ जिघांस्वसद्ग्रहः शीर्षोदयः साधुचतुष्टयस्तथा ॥ २२ ॥

अथ स्वकार्यलभशुद्धिमाह—स्वकर्मति ॥ स्वकर्मवारंवरचारिभिर्युतं दृष्टं उत नृलभं
नरलभं निजकर्मसिद्धये स्यात् । तथा आय एकादश ११ दुश्चिक्य तृतीयं निवासुः पटं १ एषु
भवनेषु असंतोऽशुभा ग्रहा यस्य स पुनः साधुचतुष्टयः शुभमहयुक्तकेंद्र एवंविधः शीर्षोदयः
शीर्षोदयलभं निजकर्मसिद्धये स्यात् ॥ २२ ॥

शयाश्विने तिप्यमघाजवासवत्वाश्रानुराधामृगरेवतीशिफाः ॥

कृषीवलानामखिलक्रियोद्यमे सद्धारमाहुर्नृदये च सत्कस्वम् ॥ २३ ॥

अथ हलिना कार्ये मादिशुद्धिमाह—शयेति ॥ सदा बुधा वृषीबलाना कुटुबिनाम-
खिलक्रियोधमे समस्तप्रारंभे शयादीनि आहु कचयति शयो हस्त आश्विनमश्विनी अनयो-
द्वेद्वे तप्य पुष्य मघा अजो ब्रह्मा रोहिणी वासव वनिष्ठा त्वाष्ट्र चित्रा अनुराधा मृगो मृगशिर
रेवती शिफा मूल आसा द्वेद्वे एतास्तारा सद्धार शुभग्रहाणा वासर पुनर्वृदय नरराशिल्ल
किंभूतं सत्कख शुभग्रहा के सुखे चतुर्थभावे खे दशमभावे च यस्य तत् इति
सर्वाण्यपि कर्मपदानि ॥ २३ ॥

चित्रादिभे पाणिमृगौ पुनर्वसुद्वयं वलेशोड्युगं च पूषभं ॥ मैत्र
समेत्यैति सदन्धि सत्तियो महत्फलं प्रापणिकः स्वकर्मणि ॥ २४ ॥

अथ वाणिककार्ये मादिशुद्धिमाह—चित्रेति ॥ प्रापणिको नैगमः स्वकर्माणि महत्फलमेति
प्राप्नोति किंक्त्वा चित्राआदिममश्विनी अनयोद्वेद्वे पाणिमृगौ हस्तमृगशीर्षे अनयोद्वेद्वे इमौ
पुनर्वसुद्वय पुनर्वसु पुष्य बला लक्ष्मी तस्या ईश स्वामी विष्णुस्तस्योड्युग श्रवणधनिष्ठे च
पुन पूषभ रेवती मैत्रमनुराधा समेत्यं प्राप्य क सदन्धि शुभग्रहाणा दिने पुन सत्तियो
शुभतियो ॥ २४ ॥

चतुष्टय १ । ४ । ७ । १० स्थे धिषणे धने २ बुधे
सत्याय ११ गेऽसत्यरि ६ गे सदुद्रमे ॥ भवेदिदं
कर्पककर्म सत्तियो वैदेहकर्मापि च लेखकक्रिया ॥ २५ ॥

अथ कर्पकादिकर्मसु लग्नशुद्धिमाह—चतुष्टयेति ॥ इद कर्पककर्म वैदेहकर्म सार्धवाहकर्म
लेखकक्रिया च भवेत् । चतुष्टयस्थे केंद्रगत १।४।७।१० धिषणे गुरौ सति पुनर्धनभावे बुधे पुन
सत्यायगे शुभग्रहे एकादशभावगते पुनरसत्यरिगे खलग्रहे षष्ठभावगते पुनरेवविधे सदुद्रमे
शुभग्रहलग्ने सति ॥ २५ ॥

चलमूलदोस्मरवार्धकितारा भावजैवसहिता हि हिताय ॥ कविजी-
वबोधनदिने नरलग्ने विगलग्रहा लिपिकरस्य विधाने ॥ २६ ॥

अथ लिपिकरकार्ये मादिशुद्धिमाह—चलेति ॥ लिपिकरस्य वार्णिकस्य विधाने कर्मणि च-
लादितारा हिताय शुभाय स्यु । चलसज्ञानि मूल दोईस्त अमरवार्धकिश्चित्रा तारा
आसा द्वेद्वे एता कर्तृपद किंभूता मृगो मृगशीर्षे भवस्थेश्वरस्येद भावमार्द्रा जिनस्य वृष्ण-
स्येद जैन श्रवण एषा द्वेद्वे एतद्वि सहिता युक्ता पुन किंभूता विगलग्रहा गलग्रहवर्जिता
क कवि शुक्र जीवा गुरु बोधनो नुरः एषा दिने नरलग्ने ॥ २६ ॥

श्रवणत्रये त्रिदशमूलडुलडुद्वयमरेषु जैष्णवमृगाजपदांत्यैः ॥ विदशी-
तवृष्णिसितवृष्णिदिने स्यान्निरमा ३० ष्टमीकुयुजि बल्लवकर्म ॥ २७ ॥

अथ गोपकर्मारंभे मादिशुद्धिमाह—श्ररणेति ॥ बल्लवकर्म गोपकार्ये स्यात् । 'गोपगो-
मस्यबल्लवाः' इति हेम । कस्मिन् श्रवणत्रये श्रवणधनिष्ठाशतभिषक् त्रिदशपूर्वमात

तस्या, उड्ड, पुनर्वसु, लघुनि, द्वयमरं शक्राग्री विशाला एषां द्वंद्वे एषु ज्येष्ठा मृगो मृग-
शीर्ष अनरदा पूर्वाभाद्रपदा आंत्यं रेवती, एषा द्वंद्वे कृत्वे पुनर्विदू बुधः अशीतवृष्टिगुरुः गरश्मिः
सूर्यः सितवृष्टिः श्वेताशुश्रंदः एषा दिने किंभूते त्रिः निर्गता, अमाष्टमी, कुयुकू, यस्मात्-
स तस्मिन् ॥२७॥

लघुलोलमृद्वजरवृद्धभशाकद्यमरेषु सद्धरिदिने परिभाति ॥

जयनंदपूर्णवति, वित्रिकलग्ने रथकारकर्म सकलं विहितं सत् ॥२८॥

अथ रथकृत्कार्ये भादिशुद्धिमाह—लघुति ॥ रथकारकर्म, सकलं संपूर्णं सत्, निरंतरं-
परिभाति राजते । किंभूतं रथकारकर्म सकलं कलायुक्तं परिभाति इति पाठे रथकारकर्म परिभा-
वि कृतं सत् शुभ स्यात् । शेषं तथैव क लघुनि मानि लोलानि मृदूनि अमरवृद्धो वृक्षा तदं
रोहिणी ' सुरज्येष्ठो विरंचिनः' इति हेमः ॥ शाकं ज्येष्ठा वृद्धमरं विशाला एषां द्वंद्वे एषु पुनः
क, सद्धरिदिने शुभग्रहाः हरिः सूर्य एषां दिने किंभूते जया जयातिभिः पूर्णा पूर्णातिभिः
अस्त्यर्थे वतुधत्तयः 'आभिस्तिथिभियुक्ते पुनर्विद्विकलग्ने बुधगुरुशुक्राणां लग्ने ॥' २८ ॥

चरमिश्रदेवरथकारभराज्यैर्लघुमिश्रमुष्टिकविधानमुशंति ॥

द्विजराजखेवरदिनेषु तदीये ह्युदये बुधा गुरुसुधाघृणिसक्ते ॥२९॥

अथ स्वर्णकारकार्ये भादिशुद्धिमाह—चरेति ॥ हि निश्चितं बुधा मुष्टिकविधानं स्वर्णकार-
कर्म उशंति वाडति 'कलादो मुष्टिकश्च स' इति हेमः ॥ कैः च लसज्ञानि मिश्रे द्वे देवरथका-
र्यं चित्रा राज्यं मृगशीर्ष, एषा द्वंद्वे एभिर्मैश्र पुनर्लघुभिर्मैः पुनर्द्विजराजखेवरदिनेषु
गुरुशुक्रमूर्धभौमवासरेषु पुनस्तदीये उदये गुरुशुक्रसूर्यमौमलग्ने किंभूते गुरुः सुधाघृणिश्चंद्र
आभ्या सक्ते युक्ते ॥ २९ ॥

रुचिरं च वैकटिककर्म कृतं सद्यमकृष्णवर्मवसुजिष्णुभवातैः ॥

विधिविश्वकृच्छ्रभमूलविशाखासहितैःसाध्वहनि धीराविलग्नैः ॥ ३० ॥

अथ मणिकारकार्ये भादिशुद्धिमाह—रुचिरमिति ॥ वैकटिकस्य मणिकारस्य कर्म
कृतं रुचिरं मनोहरं सन्निरंतरं स्यात् । कैः पुनो मरणी कृष्णवर्मा वन्दिः कृत्तिका वसवो घनिटा
निष्णुरिंद्रस्तंरं ज्येष्ठा वातः स्वाती एषा द्वंद्वे एने किंभूते विधिर्गह्ना रोहिणी विश्वकृन् चित्रा
शिवभार्ग्वी मूलं विशाखा एषां द्वंद्वे एभिः सहितैः क असाध्वहनि अशुभग्रहदिने पुनर्गौर-
विलग्नैः स्थिरलग्नैः ॥ ३० ॥

सदा दिवाकीर्तिजनक्रियाकला चलेंद्रचित्रालघुपौष्णराजभा ॥

सौम्योदये सौम्यदिने सदाचिते सुतारयोपासमयोदिज्ञते भवेत् ॥३१॥

अथ नापितकर्मोदये भादिशुद्धिमाह—सदेति ॥ सदा दिवाकीर्तिजनस्य नापितकर्मस्य
क्रियाकला क्रियाभिज्ञान भवेत् । किंभूता दिवाकीर्तिजनक्रिया कथा चक्रानि चरसत्तानि इद्रे ।

ज्येष्ठा चित्रा लूनि पौषंग रेवती रागा चंद्रो मृगशीर्षि एषा द्वंद्वे इमानि मानि यस्यां सा क सौ
 भ्योदये शुभग्रहक्रमे किंभूते सदाचिते शुभग्रहव्याप्ते पुनः क सौम्यदिने शुभग्रहवारे किं
 भूते उपासप्रयोद्धिने निशांतकालवर्जिते पुनः कया सुतारया शुभतारकया ॥ ३१ ॥

अर्णोमलोल्लाश्विनतिष्यपितृमत्वाष्ट्रैद्वौरिदुकवीज्यवासरैः ॥

भवेदिदं मालिककर्म सुश्रियै नरोदये कंटकमुक्तकंटके ॥ ३२ ॥

अथ मालिककर्मारभे मादिशुद्धिमाह—अर्ण इति ॥ इदं मालिककर्म सुश्रियै स्थत्
 कैः अर्णो नलं तद्वं पूर्वाषाढा लोल्लानि आश्विनं तिष्यः पुष्यः पितृमं मवा त्वाष्ट्रं चित्रा ऐ-
 दवं मृगशीर्षि एषा द्वंद्वे एतेः पुनः कैः इंदुः कविः शुक्रः इज्यो गुरुः एषां वासरैः पुनः क
 नरोदये नरलप्रे किंभूते कंटकैः पापग्रहेर्मुक्तकंटके त्यक्तकंटके ॥ ३२ ॥

आदित्यभादित्यमृदूग्रधन्वभं सांत्याजवाताजभकर्म सद्युगं ॥

चरोदये वारिचरोदयेनजे सत्कंटके हारि कुलालकर्मणि ॥ ३३ ॥

आदित्यमिति ॥ इदं काव्यं मिश्राध्याये द्वाचत्वारिंशत्तम तत्र व्याख्यातं अत्र प्रस्तावा-
 छिलितमतस्ततो व्याख्या ज्ञेया ॥ ३३ ॥

विकर्तनैकांतरवासरो ध्रुवं चित्राश्रवःक्षिप्रनगारिभांत्यभं ॥

स्थिरोदयः साधुपयो नभ १० स्थलो भवेच्च सिद्धयै पलगंडकर्मणि ॥ ३४ ॥

अथ चुनाराणां कर्मारभे मादिशुद्धिमाह—विकर्तनेति ॥ विकर्तनात् सूर्यादिकांतरवासरैः सूर्यः
 मौमः गुरुः शनिः एषां वासरे इत्यर्थः । पुनर्ध्रुवं स्थिरसन्नभ पुनश्चित्रा श्रवः श्रवणः क्षिप्रसं-
 ज्ञभानि नगारिर्द्वौ ज्येष्ठा आत्या रेवती एषा द्वंद्वैकत्व पुनः स्थिरोदयः स्थिरलप्रे किंभूतः
 स्थिरोदयः साधुपयो नभ स्थलः शुभग्रहयुक्तचतुर्थभावो दशमभावश्च समुच्चयार्थे इत्यादि कर्तुं
 पदं पलांगडस्य लेपकनः कर्मणि सिद्धयै भवेत् 'पलगडस्तु लेपकन्' इति हेमः ॥ ३४ ॥

चरे मृदुक्षिप्रकभोग्रधन्वभे कुर्विदकृत्यं विदधीत धीमता ॥

रवीज्ययुग्मद्युनि साधुभोदये तथैव भे सूचिककर्म सद्दिने ॥ ३५ ॥

अथ तंतुवायकार्यारभे मादिशुद्धिमाह—चर इति ॥ धीमता कुर्विदस्य तंतुवायस्य कृत्य
 दिदधीत । अत्र उक्तिश्रित्या कस्मिन् चरे चरसन्नभे मृदूनि क्षिप्राणि को ब्रह्मा तद् रोहिणी
 उग्रधन्वा इद्रस्तस्य भ ज्येष्ठा एषा द्वंद्वैकत्वे पुनः क रवीज्यौ सूर्यजीवो तयोर्धुग्म रविचंद्रौ
 गुरुशुक्रौ एषा द्युनि वासरे पुनः साधुभोदये शुभग्रहाणां राशिष्ये ॥ अथ सूचिककर्म ॥ त-
 थैव भे उक्तग्रहे सूचिकसंतुवायस्तस्य कर्म स्यात् ॥ क सद्दिने शुभग्रहवासरे ॥ ३५ ॥

क्षिप्रादित्यांभोभित्रानुरावासामीरोपचार्यकर्णत्रयेषु ॥

रंगाजीवो रंजयत्येव लोकान्सोमांश्वोर्वा कर्मणा स्वेन शुक्रे ॥ ३६ ॥

अथ चित्रकारकार्ये भादिशुद्धिमाह—क्षिपेति ॥ रंगान्नीवश्चित्रकृत् स्वेन कर्मणा निज कृत्येन लोकान् रंजयति रागीकरोति ' रंगान्नीवस्त्रौलिकश्चित्रकृत् ' इति हेमः । क दिप्राणि आदित्य पुनर्वसु अंभोम पूर्वाषाढा चित्रा अनुराधा सामीरं स्वाती ओषध्याय ओषधीनाथश्चन्द्रस्तस्येद् मृगशीर्षे कर्णत्रय श्रवणत्रिक एषा द्वेष्टे एषु पुन क मोमश्चन्द्र अशु सूर्य अन योर्द्वेष्टे तयोर्दिनयोः वायवा पुन शुक्रे शुक्रदिने एव निश्चित ॥ ३६ ॥

धीरादित्यश्वासनादित्यतिष्ठे राधाकर्णद्वंद्वर्षोष्णदवाढ्यैः ॥

सद्धारैः स्यात्कर्म निर्णेजकस्य प्रायं पर्वप्रोद्भिज्ञतैः पुंसि लग्ने ॥ ३७ ॥

अथ रजकस्य कर्मरभे भादिशुद्धिमाह—धीरेति ॥ निर्णेजकस्य रजकस्य कर्म प्राय श्रेष्ठ स्यात् कै धीराणि आदित्य हसन श्वासन स्वाती आदित्य पुनर्वसु तिष्य पुष्यः एषा द्वेष्टे एतै किंभूतैः राधा विशाखा कर्णद्वंद्व श्रवणत्रिनेष्टे पौष्ण रेवती ऐंदव मृगशीर्षे एषा द्वेष्टे एभिराढ्यै पूर्णे पुनः कैः सद्धारै शुभग्रहवारै किंभूतैः पर्वप्रोद्भिज्ञतै दशादिव-
नितै पुन क पुंसि लग्ने ॥ ३७ ॥

सौम्ये पूर्वस्वांत्यभे द्वीशभे वा शाक्रे शैवे यातुभे वासवे स्यात् ॥

पाणौ चित्रायामभीष्टं च शुक्रे सूरै सौरै पादुकाकारकर्म ॥ ३८ ॥

अथ चर्मकारकार्ये भादिशुद्धिमाह—सौम्य इति ॥ पादुकाकारकर्म चर्मकारकृत्यनमीष्ट श्रेष्ठ स्यात् क सौम्ये मृगशीर्षे पूर्वामु पूर्वात्रये आत्ये रेवत्यां द्वीशभे विशाखाया वायवा शाक्रे ज्येष्ठाया शैवे आर्द्राया यातुभे मूले वासवे त्रिष्ठाया पाणौ हस्ते चित्राया शुक्रे सूरै सूरै सौरै शनौ वारे ॥ ३८ ॥

जायाजीवो बलवश्च प्रकुर्यात्त्रिलोले धीरे मैत्रचित्रेद्वेषु ॥

शैवे तिष्ये नेकपेये स्वकर्म त्रधेन्द्रेज्येदूशनोभिः सुलग्ने ॥ ३९ ॥

अथ नरविशेषकर्मरभे भादिशुद्धिमाह—जायेति ॥ जायाजीवो नरः बल्लभो गेपश्च स्वकर्म निजकृत्य प्रकुर्यात् क लोले चरसङ्गभे शैरे स्थिरसङ्गे मैत्रमनुरागा चित्रा ऐंदव मृगशीर्षे एषा द्वेष्टे एषु शैवे आर्द्राया तिष्ये पुष्ये नेकपेये मले पुन वज्र सूर्य इन्द्रयो गुरु उच्च । दृक् एषा द्वेष्टे एभिः सुलग्ने शुभलग्ने ॥ ३९ ॥

व्याधो दाशः कौटिकोऽत्यावसायी पूर्वावातद्वीशवारीशकालः ॥

तीक्ष्णैः पापाहन्यथात्मीयकर्म स्वार्थं कुर्यात्पापलग्नेऽमदाये ॥ ४० ॥

अथ व्याधादीना कार्ये भादिशुद्धिमाह—व्यार इति ॥ व्याधौ मृगश्यानीवी पुन र्दाशो धीवर पुन कौटिकः ' मासिक कौटिकत्राय ' इति हेम ॥ खाटकी इति भाषा । पुन अत्यावसायी चाडालश्च आत्मीयकर्म कुर्यात् किमर्था म्भार्थं निवार्थं वा कै पूर्वात्रय

अनेकवर्णोदितधर्मकर्मणा समानधर्मस्य नयं नयंत्यपि ॥

परे जनावाप्तुमलं क्रियाफलं स्वधर्मसत्यो लभते जनः श्रियम् ॥४५॥

अथ स्वधर्मं द्रढयन् विक्रमार्कवर्णनं संदधाति—अनेकेति ॥ अलमित्यवधारणे परेऽपरे जनाः क्रियाफलमात्रं प्राप्तुं नयं नीतिं नयंति प्राप्नुवंति कस्य समानधर्मस्य तुल्यधर्मस्य केन अनेकवर्णोदितधर्मकर्मणा स्पष्टं । वा पुनः पक्षतरं स्वधर्मसत्यो लोकप्रवाहयुक्तो निजधर्मरक्तो जनः श्रियं लभते प्राप्नोति 'सत्यस्तु लोकमित्' इति हैमः ॥ अर्थातरन्यासेन श्रीविक्रमादित्य उक्तः स च सत्यमुक्तवान् तमेव वर्णयितुमाह ॥ ४५ ॥

कांबोजगौडांध्रकभालवाननाः श्रीविक्रमार्कस्य सुराज्यगौर्जराः ॥

स्ववर्णधर्मक्रियोज्वलीकृतं यशोऽभिगायंत्यधुनापि ते जनाः ॥४६॥
इति श्रीकविकालिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे वर्णकर्मधर्मनिरूपणाध्यायो विंशतितमः ॥

काञ्चिनेति ॥ अधुनापि काबोजदेशप्रमुखाः सुराज्यगुर्जरास्ते जन्तु लोकाः श्रीविक्रमार्कस्य यशः कीर्तिमभिगायंति किंभूतं यशः स्ववर्णधर्मस्य निजनिजवर्णधर्मस्य क्रियया उज्वलीकृतं निर्मलीकृतं ॥ ४६ ॥

इति श्री पौष्णिमीयच्छात्रविराजभट्टारद्वरपुरदरधीमहिमाप्रभसूरीश्वरचरणसरोत्तहचचरी-
कायमानशिष्यभावरत्नविरचिताया श्रीकालिदासकृतज्योतिर्विदाभरणस्य
मुख्योपधिकाया विंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥

कालनिर्णयप्रकरणम् ।

वर्णक्रियासंकथनादनंतरं वदामि कालव्यवहारनिर्णयं ॥

येनैव वेदस्मृतिर्कर्मसाधनं समेति सिद्धं प्रतिवेलमादरात् ॥१॥

अथ पूर्वोक्तं समयसाधनीयं स्यादतः कालव्यवहाराध्यायसंधानमाह—वर्णोति ॥ वर्णानां विप्रादीनां क्रियासंकथनात् अनंतरं अहमादरात् कालव्यवहारनिर्णयं वदामि कथयामि । न कालनिर्णयेन वेला प्रति इति प्रतिवेलं वेदस्मृतिर्कर्मसाधनं कर्तृपदं समेति प्राप्नोति ॥१॥

मधौ शुचौ माघे युगक्रमं सितादिगत्र्या नवरात्रिकं व्रतं ॥

देवीप्रसादं वशया विशाखिलैः कृतं चतुर्वर्गफलप्रदं युगैः ॥ २ ॥

अथ नवरात्रिव्रतमाह—मन्त्राविति ॥ मधौ चैत्रे शुचौ आपादे माघे श्ये आश्विने युगक्रमं सादिचतुर्गुणानामनुक्रमेण सितादिगत्र्याः चैत्रापादमाघाश्विनानां शुक्लपक्षप्रथमा रात्रिमारभ्य नवरात्रिकं व्रतं कर्तृपदं विशाखिलैः कृतं चतुर्वर्गफलप्रदं सत् चतुर्वर्गफलप्रदं यात् । किंभूतं व्रतं देव्याः प्रसादो यस्मिन् तत् देवीप्रसादं ॥२॥

अमांतरात्रावुत पक्षतौ घटं संस्थापयेत्त्रेयः तुला ७ घटो ११ क्षरभे ॥
लम्बे तथा द्विप्रकृतौ शुभैर्ग्रहैश्चिकोणलम्बेपु खलैररिस्थितैः ॥ ३ ॥

अथात्र व्रते घटस्थापनमाह—अमांति ॥ सुधीः घटं संस्थापयेत् क अमातरात्रौ अमावा-
स्यावसानरजन्या रत पक्षतौ प्रतिपादि पुनः क लेय सिंह. तुला घट. कुंभः उक्षा वृष. एषा
मे राशौ तथा पुनलम्बे द्विप्रकृतौ द्विस्वभावराशौ लम्बे तथा त्रिकोण लम्बेपु १।१।१ शुभैर्ग्रहैः
तथारिस्थितैः पक्षभावगतै खलै. कूरै. ॥ ३ ॥

पृदाकुभाजांभिभविश्वकर्मभान्यपास्य वा चेदिह नोऽर्कमद्युमं ॥

पातद्वयं वै कलशोऽष्टमे क्षणे संस्थापितः स्थापयति त्रियोऽखिलाः ॥ ४ ॥

अथ कुमस्थाने भादिशुद्धिं तर्कयति—पृदेति ॥ वै निश्चित चेत् यदि यत् अर्कम
सूर्यनक्षत्रं तदेव शुभ दिननक्षत्र न स्यात् । पातद्वय व्यतीपातवैधृतौ न भवत. इति या प्रतिपात्
स्यात्तस्यां अष्टमे क्षणे मुहूर्ते संस्थापित कलशोऽखिला समस्ताः त्रियो लक्ष्मीः स्थापयति
स्थिरीकरोति किंकृत्वा पृदाकु. सर्पस्तद्धमश्चे ॥ अनांभिभं पूर्वाभाद्रपदा विश्वकर्मभं चित्रा
एषा द्वे इतानि अपास्य त्यक्त्वा ॥ ४ ॥

होमे तदीये नवमीयुताष्टमीं नयेत्सदैवैह तदीयपारणां ॥

वृद्धौ नवम्यां समभावतस्तथा क्षये दशम्यां च विशारदैः स्मृता ॥ ५ ॥

अथात्र व्रते होमपारणाशुद्धिमाह—होम इति ॥ तदीये होमे नवरात्रिकव्रतहोमे नवमी-
युताष्टमी स्यात् । सदैव सुधीरिह नवमीयुत ष्टम्या तदीयपारणा तस्य मन्त्रस्य पारणा नयेत्
कुर्यात् । वृद्धौ तिथिवृद्धौ तथा समभावतस्तुल्यप्रमाणतो नवम्यापारणा नयेत् । च पुन क्षये
निधौ सति दशम्या विशारदै. पठितै पारणा स्मृता ॥ ५ ॥

होमे व्रतेऽन्यत्र करग्रहादिके वै सन्मंगले पौष्णयमाहियातुभैः ॥

चित्राभिपूर्वाभिरिनात्मजान्हि वा न स्थापयेत्कुंभमसत्तियौ निशि ॥ ६ ॥

अथ रेवस्थापिपु होमादिसप्तधिकुंभस्थापनं निषेधति—होम इति ॥ सुधीः होमे व्रते-
ऽन्यत्र करग्रहादिके सन्मंगले शुभकार्ये वा कुंभं घटे न स्थापयेत् । कैः पौष्ण रेवती
यमो भरणी अहिरक्षेपा यातुभं मूले एषा द्वे एते. पुन कामि चित्रा त्रिपूर्वाः आर्ता
द्वे आभिः पुनः क इनात्मजान्हि शनिदिने पुन. क असत्तियौ अशुभतियौ सति पुन
निशि राशौ ॥ ६ ॥

आस्ते कवावांगिरसे गुरो हरो क्षयेऽधिके मासि च हायने तथा ॥

एतद्व्रतं न प्रथमं समारभेदन्यत्र कांताव्रतमप्यनाहतम् ॥ ७ ॥

अथ गुर्वस्तादिदोषे नवरात्रिकव्रतारंभं प्रथमं निषेधति—आस्त इति ॥ सुधीर्नद्वं
नवरात्रिकं व्रतं प्रथमं न समारभेत् न प्रारभेत् क क्वौ नृके आगिरसे गुरो वास्ते

सति पुनः ह्रौं सिंहे गुरौ सति पुनः श्वेतेऽधिके मासि मासे हायने वर्षे च तथा च पुनः
अन्यत् कांताव्रतं स्त्रीव्रतमपि अनादृतं त्यक्तमित्यर्थः ॥ ७ ॥

व्रतं हि भद्रादिविरुद्धकालो नित्यं न दुष्यत्यबलाजनस्य ॥

नैमित्तिकं स्यात् प्रथमं सद्योप कालस्थिरं नित्यमनित्यमन्यत् ॥ ८ ॥

अथ नित्यानित्यव्रतविवेकमाह—व्रतमिति ॥ हि अवधारणे भद्रादिविरुद्धकालो वि-
ष्ट्यादिदुष्टकालोऽबलाजनस्य स्त्रीजनस्य नित्यं व्रतं न दुष्यति । प्रथमं नैमित्तिकं कारणिकं
व्रतं सद्योपमेद्रादिविरुद्धकाले दूषणयुक्तं स्यात् । कालस्थिरं अस्मिन् काले इदं व्रतमवश्यं
कर्तव्यमेव इति नित्यं व्रतं स्यादन्यत् अनित्यं व्रतं स्यादिति विवेकः ॥ ८ ॥

माघे निशीथानुगता चतुर्दशी पक्षे परे या शिवरात्रि-
संज्ञिका ॥ भवेदुपोष्या सजया १३पि वाम३०या युता
च रिक्तां प्रविहाय पारणा ॥ ९ ॥

अथ शिवरात्रिकालशुद्धिमाह—माघ इति ॥ माघे मासे परे कृष्णे पक्षे या निशीथानुगता
मध्यरात्रिगता चतुर्दशी स्यात् सा शिवरात्रिसंज्ञिका उपोष्या उपोषणीया भवेत् । किंभूता
सजया त्रयोदशीयुक्ताऽपि वाऽथवा किंभूता अमया अमावास्याया युता युक्ता च पुनः रिक्ता
तिथिं विहाय पारणा स्यात् ॥ ९ ॥

यदा निशीथद्वयगामिनी भवेच्चतुर्दशी सा परपूर्वगा क्रमात् ॥

वृद्धिक्षयत्वादुत मुक्ततद्वया बन्ही विधेया किल कालवेदिभिः ॥ १० ॥

अथात्र न्यूनाधिकतियौ विवेकमाह—यदेति ॥ यदा या निशीथद्वयगामिनी
मध्यरात्रिद्वयगामिनी परपूर्वगा उत्तरमध्यरजनीत आगामिकमध्यरजनी यावत् गता प्राप्ता
चतुर्दशी भवेत् सा शिवरात्रिश्चतुर्दशी भवेत् । किञ्च संभावनाया उत कालवेदिभिर्देवज्ञैर्बन्ही
बहुकालतिथिश्चतुर्दशी विधेया किंभूता चतुर्दशी क्रमात् वृद्धिक्षयत्वात् मुक्ततद्वया वृद्धि-
दितमावात् वर्जितवृद्धिपटीतिथिः ॥ १० ॥

देव्या व्रतेऽन्यत्र च बन्हिरेतसो व्रते सपर्यादिविधौ चतुर्दशी ॥

त्रयोदशीविद्धवती तथाष्टमी ग्राह्या नवम्या सहितातताऽंधेका ॥ ११ ॥

अथ देव्यादिव्रते तिथिशुद्धिमाह—देव्येति ॥ देव्या व्रते भवानीव्रतेऽन्यत्र च बन्हिरे-
तस ईश्वरस्य व्रते सपर्यादिविधौ पूजादिकर्मणि च त्रयोदशीविद्धवती त्रयोदश्या विद्धा
चतुर्दशी तथा नवम्या सहिता अष्टमी च ग्राह्या तनेऽंधेका ग्राह्या ॥ ११ ॥

सहोऽपरा मुख्यतमा चतुर्थिका व्रते गणेशस्य विभूदयाश्रया ॥

एवं चतुर्थ्यां निखिलाश्च तद्व्रते भवन्ति सिद्धयै किल कृष्णपक्षजाः ॥ १२ ॥

अथ गणेशचतुर्थीप्रतिशुद्धिमाह—सह इति ॥ गणेशस्य व्रते सहो मार्गशीर्षमासस्त
स्यापरा कृष्णा मुख्यतमा श्रेष्ठतमा चतुर्थीका चतुर्थी ग्राह्या । किंभूता चतुर्थी विषुदया-
श्रया चंद्रोदयव्यापिनी च पुनरेव किलेति सभावनाया तद्व्रते तस्य गणेशस्य व्रते
निखिलाः समस्ताश्रतुर्थ्यं सिद्धयै भवति किंभूताश्रतुर्थ्यं कृष्णपक्षना कृष्णप
क्षनाता ॥ १२ ॥

दशम्यविद्धा समुपोपयेदिमामेकादशीं द्वादशिकां च पारयेत् ॥

क्षणावराद्धर्था दशमी भमक्षणावमोत्तरा चेदपि तामुपोपयेत् ॥ १३ ॥

अथैकादशीव्रतमाह—दशमीति ॥ बुध इमा दशम्यविद्धा एकादशीं समुपोपये च
पुनर्द्वादशिका पारयेत् । उत चेत् यदि भमक्षणावमा भैरवैर्मायिते ते ममाश्च ते क्षणाश्च
सप्तविंशतिक्षमैश्चतुर्वाचाशान्मिदघटिकाऽवमा हीना दशमी तदा सा एकादशी क्षणावरा-
ध्यां क्षणे श्रेष्ठा भवेत्तदा मुधीस्तामुपोपयेत् ॥ १३ ॥

क्षणाधिका चेद्दशमी भमक्षणाऽधिकावमैकादशिकाऽधिका परा ॥

उपोषिता स्यादपरा फलप्रदा त्रयोदशी पारणयापि वा तदा ॥ १४ ॥

अथाधिकावमतिथौ एकादशीविवेकमाह—क्षणेति ॥ चेत् यदि क्षणाधिका मुहूर्ताधिका
भमक्षणा सप्तविंशतिमितमुहूर्तास्तेभ्योऽधिका वमा एवविधा दशमी पुनरेकादशिकाधिका
तदापरा द्वितीया एकादशी उपोषिता सती परा प्रकृष्टफलप्रदा स्यात् । वेति पक्षतरे
पारणयापि त्रयोदशी फलदा स्यात् ॥ १४ ॥

एकादशी चेत्स्पृशति त्रिवासरस्तदा शुभं तद्व्युत्पद्युपोषितं ॥

सर्वेष्वावैर्मस्करिसान्निभैस्तथाऽपरः समेकामपरामुपोपयेत् ॥ १५ ॥

अथैकादश्या विशेषमाह—इकेति ॥ चेत् यदि एकादशी त्रिवासरान् दिनत्रय स्पृशति
तदा मस्करिसान्निभैर्देव रियोगिभिः अग्निहोत्रिभिः किंभूतैर्मस्करिसान्निभैः सर्वेष्वावैर्विष्वाव-
युक्तैस्तद्व्यय तस्या एकादश्या द्वयमुपोषितं शुभं स्यात् । तथाऽपरः कश्चित्तनेका शुभा एका
परां अत्रेतना एकादशीमुपोपयेत् ॥ १५ ॥

चेद्द्वादशी पष्ठयधिका ६० तदा भवेदुपोपयेत्तामपि पष्ठिमा बुधः ॥

संपारयेद्द्वादशिका परा कचिन्नदा च भद्रा समुपोपणोचिता ॥ १६ ॥

चेदिति ॥ चेत् यदि पठयधिका पष्ठयधिकाऽधिका द्वादशी स्यात्तदा बुध पष्ठिमा
पष्ठयधिकाधिका तामपि द्वादशीमुपोपयेत् परामत्रेतना द्वादशिका संपारयेत् । पुन कचिन्
स्थाने नदा एकादशी भद्रा द्वादशी समुपोपये हित्वा शुभा स्यात् ॥ १६ ॥

भद्रावमेतां समुपोप्य पारयेत्त्रयोदशीं वारुणकालतोऽधिका ॥

यातामिह द्वादशिकादि यद्दरेरहस्तदुच्छ्रय सदेव पारणा ॥ १७ ॥

यत्त्वं हरिवासाराख्यं विहाय पौष्णात्स्यपादं रेवत्या अंत्यचरणं हरिवासाराख्यं विहाय
तत्पारणा तस्या द्वादश्याः पारणा धर्मकलाप्तये स्यात् ॥ २१ ॥

चैत्रे सिता द्युदलगा नवमी व्रते स्याच्छ्रीरामजन्मसमये
तदुपोषणं सत् ॥ वृद्धौ च सा दिनदलद्वयगा परा
चेत्पूर्वा क्षये द्विदिनमध्यगतान्यथा न ॥ २२ ॥

अथ रामनवमीमुपोष्यामाह—चैत्र इति ॥ चैत्रे मासे सिता शुक्ला द्युदलगा दिनार्द्ध
गता नवमी व्रते स्यात् । श्रीरामजन्मसमये तदुपोषणं तस्या नवम्या उपवासः स्यात् । चेत्
यदि वृद्धौ सत्या सा नवमी दिनदलद्वयगा दिनार्द्धयुग्मगता परा अत्रेतना स्यात् । क्षये सति
द्विदिनमध्यगता दिनद्वयमध्यप्राप्ता पूर्वा स्यात् । अन्यथा उक्तविपरीतेन स्यात् ॥ २२ ॥

रिक्तां समुद्भूय दशमी किल पारणायामायुःप्रजास्ववृ-
पवागपवर्गदा स्यात् ॥ श्रीरामजन्मसममन्यमहात्र-
ताख्यं नोपोषितं ननु महोत्सवगीतमेतत् ॥ २३ ॥

अथास्याः पारणादिनामाह—रिक्तामिति ॥ किल संभावनाया रिक्ता नवमी समुद्भूय
विहाय पारणायां दशमी आयुःप्रजास्ववृपवागपवर्गदा दीर्घजीवितसतानधर्मसरस्वती
मोक्षप्रदा स्यात् । ननु विनर्के महोत्सवगीतं महताढं चरेण गीतं स्तुतं वा उपोषितं सत् एतत्
श्रीरामजन्मसमं व्रतमन्यमहात्रताख्यं नास्ति ॥ २३ ॥

अष्टमी नभसि मासि यापरा रोहिणीसहितमध्यरात्रिगा ॥

कृष्णजन्मसमयोत्सवव्रता सर्वकामफलदा ह्युपोषिता ॥ २४ ॥

अथ गोकुलाष्टमीव्रतमाह—अष्टमीति ॥ नभसि श्रावणे मासे यापरा कृष्णा रोहिणी-
सहितमध्यरात्रिगाष्टमी भवति हि अव्यारणे साष्टमी उपोषिता सती सर्वकामफलदा
स्यात् । किमुताष्टमी कृष्णजन्मसमयोत्सवाय व्रतं यस्यां सा स्पष्टमिति ॥ २४ ॥

रोहिणीसहितमष्टमीदिनं चेन्निशीथसमयद्वयं स्पृशेत् ॥

तच्चयापचयतः परं पुरा तत्र वा यदि ततस्तथान्यथा ॥ २५ ॥

अथात्र वृद्धौक्षये उपोषणं तर्कयति—रोहिणीति ॥ चेत्सादि अष्टमीदिनं कर्तृपरं रोहिणी
सहितं निशीथमपद्वयं मध्यरात्रियुग्मं स्पृशेत् तद्दिने चयापचयनो वृद्धिसंयत्वात् क्रमेण
वृद्धौ सत्या परमत्रेतनमुपोष्यं स्यात् । वापवा क्षये सति पुरा पूर्वं दिन उपोष्यं स्यात् ।
यदि चेततोऽन्यथा तदा तत्र स्यात् ॥ २५ ॥

रोहिणीविरहिताष्टमीं नयेन्मध्यरात्रिसमयानुगामिह ॥

केवलामन्वृतिथिक्षयेऽथवा तां गतक्षणनिशीथगामपि ॥ २६ ॥

रोहिणीनि ॥ इह त्रये सुरी केवत्र रोहिणीविरदिता रोहिणीनक्षत्रवर्तिना अष्टमी मध्यरा-
त्रिसमयानुगा नयेत् कुर्वत् । अतु पत्र त्रियेसयेऽत्रा ता गनसगानिशीयाता मुहूर्तमान्शी-
नमध्यरात्रिगतामपि नयेत् ॥ २६ ॥

सोमसौम्यसहिताष्टमी कभा केवलाष्ट्युन शुभा त्युपोषिता ॥

भौमवासरवती तथोदयाद्बृहभीष्टफलदोतसंभवात् ॥ २७ ॥ ॥

सोमेति ॥ हि अत्रारणे सोमसौम्यसहिता चद्रुपयुक्ता कभा कक्ष्य त्रजगो भ नक्षत्रं
यस्या सा कभा रोहिणीयुक्ता उत्र विवर्के केवलापि अष्टमी उपोषिता सतीति शुभा स्यात् ।
उदयात् भेमवासग्गती भौमदिनयुक्ता तथा ऊनमभवात् किञ्चिद्व्यूनमयोगान् बृह-
र्माष्टफलदा स्यात् ॥ २७ ॥

अष्टमी भवति सप्तमीयुता गर्हिता व्रतविवो यथा न तु ॥

वासुदेवजननोत्सवे तथा सा निशीथसमया समाहृता ॥ २८ ॥

अष्टमीति ॥ यथा सप्तमीयुतऽष्टमी त्रविवो उपोषणकर्मणि गर्हिता विदिता न स्यात्
तुभ्रवारणे तथा वासुदेवजननोत्सवे कृ-गचनोत्सवे साष्टमी निशीथनमया मयरात्रि
गता समाहृता आराविता ॥ २८ ॥ *

रोहिणी यदि जया क्षगोन्मिनामष्टमीमुत्र सपेत्य रोहिणी ॥

मध्यरात्रिसमयामुपोषयेता निशीथनिक्रानुगामपि ॥ २९ ॥

रोहिणीनि ॥ यदि चेत् जया अष्टमी क्षगोन्मिना कलाप्रमिता रोहिणीं सपेत्य संयोग प्राप्य
भवेत् । उत्र रोहिणी क्षगोन्मिता अष्टमी सपेत्य भवेत्तदा सुरीर्मे परात्रिसनया निशीथ-
निक्रानुगा मध्यरात्रिगतामपि तं मष्टमीमुपोषयेत् ॥ २९ ॥

प्राङ्निशीथमुपगम्य वैष्णवेर्नीयते परदिनाचिते तु ते ॥

पारणा तदवसानतो भवेद्रा वियोगसमयात्परं तयोः ॥ ३० ॥

अथात्र वैष्णवपशनाह—गाडनिगीति ॥ वैष्णवे परदिनाचिनेऽ-परदिनागते ते द्वे-
ऽष्टमीरोहिण्यौ सपेत्य प्राक् पूर्वमनु पश्चात् निशीथ मयरात्रि नीयते प्राप्यते तदवसानतोऽ-
ष्टम्याः प्राणात् पारणा भवेत् । वायसा तयोःष्टमीरोहिण्योर्वियोगममगान् विच्छेत्कान्तात् प-
रमग्रे पारणा भवेत् ॥ ३० ॥

चतुर्दशी माधवमासि शुक्ला नृभिहसंभूतिचतुर्दशी स्यात् ॥

निशामुखे सा समुपोषगार्हा जयायुता पूर्णिमया युता वा ॥ ३१ ॥

अथ नरमिहज-मचतुर्दशीमाह—चतुर्दशीति ॥ मात्रमामि वैशाखमासे शुक्लाख्येना नृत्तिः
संभूतिचतुर्दशी नरमिहज-मचतुर्दशी स्यात् सा चतुर्दशी निशामुखे रजनीमुखे समुपोषगार्हा
उपोषणाय योग्या स्यात् । किंभूता जयायुता त्रयोदशीयुता वायसा पूर्णिमया युता ॥ ३१ ॥

अर्कास्तकालद्वयगा तु सा चेत्सयाधिकत्वात्प्रथमाऽपरा स्यात् ॥

तत्स्था नवा तद्विपरीतगार्हा वन्ही विधेयात्र सपारणा सा ॥ ३२ ॥

अत्र वृद्धिक्षये विधेकमाह—अर्केति ॥ चेत् यदि अर्कास्तकालद्वयगा सूर्यास्तकाल-
द्वयगता स्यात् सा क्षयाधिकत्वात् स्ये प्रथमा अधिकेऽपरा अत्रेतना स्यात् । तत्स्था नवा
इति द्वयपरमव्यय नवेति विक्रमार्थे तद्विपरीतगा तदात्र वन्ही विधेयार्हा विगतु योग्या
किंभूता सा सपारणा पारण युक्ता ॥ ३२ ॥

इपांतदर्शो रजनीमुखाविको दीपोत्सवोऽसौ गदितो बुधैरिह ॥

श्राद्धं विधाय द्युदलक्षणत्रयं सायं सदैवोत्सुकमाहृतं ततः ॥ ३३ ॥

अथ दीपमालिकामाह—इपातेति ॥ य इपातदर्शं अश्विनमामभ्यातदर्शो रजनीमुखाविको
स यातोऽपिक स्यादिक जाति बुधैः सोऽसौ दीपोत्सवो गदित प्रोक्त । द्युदलक्षणत्रयं
मन्थान्दोषपरि पृष्टिका यावन् श्राद्धं विधाय कृत्वा तत सायन-घाया सदैव उत्सुक
'मरार्हमा' इति भाषा आहतमगीकृत ॥ ३३ ॥

रिक्तानिशीये किल विष्णुमायामभ्यर्च्य दीपोत्सवमप्यमायां ॥

कृत्वा बलेश्च प्रतिपद्यज्ञस्य पूजानु गोक्तीडनमृद्धये स्यात् ॥ ३४ ॥

रिक्तेति ॥ किलेति मम वन या रिक्तानिशीये चतुर्दश्या म रात्रे विष्णुमाया उरुमी
मभ्यर्च्य संवृष्य अपि पुनरमयामम रूपाया दीपोत्सव दीपमालिका कृत्वा प्रतिपदि
दिने वलेश्च प्रतिपद्यज्ञस्य मेहम पे पूजा च पुनर्दश्याहोऽनस्य गोमयनिर्मितगोवर्जनस्य
पूजाऽनु पश्चात् गोक्तीडन मृद्धये सदायै स्यात् ॥ ३४ ॥

अमा ३० यदा भूतदिने १४ऽपराणहे प्रदृश्यते तद्विषसेऽक्षयं स्यात् ॥

श्राद्धं पितृणां तदनुत्सुकाल्यं तमीमुत्वे लोकनृपार्थकारि ॥ ३५ ॥

अमानि ॥ यदा भूतदिने चतुर्दश्यामपराणहेऽपरा प्रदृश्यते तदा तद्विषसे चतुर्दशी
दिने पितृणां श्राद्धं कृत्वा तदनुत्सुकाल्यं तमीमुत्वे रजनीमुख उत्सुकाल्य 'मरार्हमा'
लोकनृपार्थकारि जनानां भूतस्य च तदाऽनु स्यात् ॥ ३५ ॥

प्रातश्च मगवश्चैव म यान्हः शारदस्तथा ॥

माय न्हमर्षोऽदयतः पंचांशो नृमिनेः कृमात् ॥ ३६ ॥

अथ पंचांश विनाशनह—प्रातर्गिति ॥ ततः त्रयान् १ यानुन सगव न पुन
मंघ्यान्ह ३ पुन शरद ४ तथा पुन सा ५ ६ ७ मिति अर्द्धादयत सूर्यस्यार्द्धपदयो-
दयात् इमि दिनेऽप्रमितस्य जनात् पंचाश ॥ ३६ ॥

पचधा भागकालोऽसौ त्रिधा पूर्वाण्हकं ततः ॥

म यान्हमपराणहं तु द्वेधा पूर्वापराहकं ॥ ३७ ॥

अथ त्रिवा जालमाह—पंचेति ॥ पंचया भागकालोऽसौ कालस्त्रिवा पूर्वाह्नकं ततो
 मभ्यान्हं ततोऽपराह्नं स्यात् । नु पुनः पूर्वापरार्द्धके पूर्वाह्ने उत्तरार्द्धे द्वेना कालः स्यात् ॥ ३७ ॥
 दिनावसाने ऋणमास्त्यमा चेच्छ्राद्धं विधायोल्मुकमत्र कुर्यात् ॥
 क्षयेऽथ वृद्धौ प्रतिपद्युपेते दर्शं ततोऽग्रे वलिपूजनं स्यात् ॥ ३८ ॥

दिनेनि ॥ चेद्यदि दिनावसाने दिनवानेऽथा क्षयमा गृहर्तृमभेनास्ति तदात्र श्राद्धं विनाय
 उल्मुकं कुर्यात् । अथ क्षये वृद्धौ उपेते प्राप्ते दर्शं प्रतिपदि उल्मुकं स्यात्ततोऽग्रे चत्विष्-
 जनं स्यात् ॥ ३८ ॥

श्राद्धे कृते शादरगामि दर्शं नंदोल्मुकं दूषणकृत्त राज्ये ॥

तदा निशीथे सुरशक्तिपूजा दर्शंऽपि लोकेश्वरसौख्यदा स्यात् ॥ ३९ ॥

श्राद्धेति ॥ शादरगामि, दर्शं आश्विनामात्रास्यायां श्राद्धे कृते सति नंदोल्मुकं प्रतिपदि
 उल्मुकं रांयद्रूपगकृत्त स्यात्तदा निशीथे मध्यरात्रिदर्शंऽपि सुरशक्तिपूजा लक्ष्मीपूजा
 लोकेश्वरसौख्यदा जननृपसुखदायिनी स्यात् ॥ ३९ ॥

सूर्यास्तकालोल्मुकमंगिकर्म स्यादंगकर्मण्यपराणि चात्र ॥

दर्शोदरः पंचदिनात्मकोऽसौ दीपोत्सवस्तद्व्यवहारसिद्धः ॥ ४० ॥

सूर्यास्तेति ॥ सूर्यास्तकालोल्मुकमंगिकर्म प्राणिकृतं स्यात् । च पुनरत्रापराणि भंगकर्मणि
 स्युः ॥ दर्शोदरोऽसामध्यः पंचदिनात्मकः त्रयोदशी चतुर्दशी दर्शं प्रतिपत् द्वितीयात्मकोऽसौ
 दीपोत्सवः स्यात् । किंभूतो दीपोत्सवस्तद्व्यवहारेण श्राद्धादिकत्यव्यवहारेण सिद्धः स्यात् ।
 इति दीपमालिकाविकाराः ॥ ४० ॥

अथाश्विने या दशमी निशामुखे शुक्ला स्मृता सा विजया बुधैरिह ॥

अर्कान्वितां बोधियुतां शमीसुत त्रितीश्वरः सर्वजनश्च पूजयेत् ॥ ४१ ॥

अथ विजयादशमीमाह—अथेति ॥ अयानंतरमुत चेत् याश्विने शुक्ला दशमी
 निशामुखे रजनीमुखे स्यात् बुधैः सा विजयादशमी स्मृता प्राक्ता । इह विजयायां सितो-
 श्वरश्च पुनः सर्वजनः शमी छेदनाश्विनीं पूजयेत् । किंभूतां शमीं अर्कान्वितां अर्कतरुयुक्तां
 पुनर्बोधियुतां अथत्ययुक्ता ॥ ४१ ॥

दिनावसानद्वयगामिनी यदा पूर्णा तदैवं विजया परा भवेत् ॥

न वेति दोषानननेकटाहता शम्यर्चने सर्वहरिजयाय सा ॥ ४२ ॥

दिनेनि ॥ यदा दिनावसानद्वयगामिनी पूर्णा दशमी स्यात्तदा विजया पराऽमेवता भवेत् ।
 वायथा एव न स्यात्तदा दोषानननेकटाहता रजनीमुखमनीषया भाटना इति या विजया
 दशम्यर्चने शमीनरूपजने सर्वहरिजयाय सर्वदिगविजयाय स्यात् ॥ ४२ ॥

हुताशनीं फाल्गुनपूर्णिमास्यां निशीथपूर्वां ज्वलयेच्छुभार्थी ॥
पश्चात्तमीतज्वलने दिवा वा नृपश्रियं हंत्यपि पक्षतिर्वा ॥ ४३ ॥

अथ होत्रिकाधिकारमाह—हुतेति ॥ शुभार्थी हिनकाक्षी नर फाल्गुनपूर्णिमास्या
निशीथपूर्णे मन्थराप्रित आदिमा हुताशनी नयेत् कुर्यात् । द्विकर्म च पुनः पश्चात्तमीतज्वलने
मन्थराप्रितोऽपारा रजनी इत् प्राप्त तत् ज्वलनं च तस्मिन् वायवा दिवा दिने हुताशनी
ज्वले सति पशतिः प्रतिपद् वा नृपश्रियं रामलक्ष्मीं हन्ति ॥ ४३ ॥

सूर्यास्तकालावधिरेव पूर्णिमाधिकोत्तमा वा कलया तदा कृते ॥
श्राद्धे च तत्र ज्वलिता हुताशनी नंदातिथौ स्याद्रजसोत्सवः श्रियौ ॥ ४४ ॥

सूर्यास्तेति । यदा सूर्यास्तकालावधि सूर्यास्तसमयं यावत् पूर्णिमा एव निर्धारणे
वायवा कलया अशेन आधिका वा उना हीना स्यात्तदा कृते श्राद्धे सति तत्र ज्वलिता
हुताशनी होत्रिका स्यात् । च पुना रजमा रेणुना उत्पन्न श्रियै स्यात् । तस्मिन् नंदातिथौ
प्रतिपत्तिथौ ॥ ४४ ॥

रिक्तान्विताग्रद्युयुनोत पूर्णिमा नेयास्तगे नज्वलने स्वाविह ॥
विष्टिस्तु तन्नित्यतया न दोषकृत्तथोपगमं परिपूर्णमारजः ॥ ४५ ॥

रिक्तेति ॥ तज्ज्वले होत्रिकाज्वलने रिक्तान्विता चतुर्दशीयुक्ता उत अग्रसुयुता प्राणि
पदा युक्ता पूर्णिमा नेया । रजो सूर्यस्तगे मनि इह होत्रिकाया तुरवगारेणे विष्टिर्भद्रा
दोषकृत् न स्यात् । तथा तन्नित्यतया होत्रिकाया नित्यभावात्तया उपागम ग्रहणं दोषकृत्
तथा परिपूर्णमारजो दोषकृत् न स्यात् ॥ ४५ ॥

पूर्णास्तकालममयाप्युत शारदांना या पूर्णिमा नभसि
संगमगा तु तस्यां ॥ विष्टिया युनोत रहिता मुनिन-
र्षणं स्याच्चेत्संकमो भवति वा ग्रहणं तदा न ॥ ४६ ॥

अथ पूर्णिमाया मुनिवर्जमाह—पूर्णाति ॥ नभसे श्रावणमासे पूर्णास्तकालममया नृ-
पास्तकालममया अपि पुनस्त शारदाना शारदभद्राश्रावणा तु पुनः तयाया ममया-
स्तकालमात्रा उत भद्रान्विता विष्टियुता उत रहिता विष्टिरहता स्यात्तदा तथा पूर्ण-
माया मुनिवर्ग स्यात् । चत् यदि तत्र सदा सूर्यवक्रतिर्वा ग्रहणं सूर्यवक्रोपगमो न
स्यात्तदेति ॥ ४६ ॥

केचित्समिच्छन्ति तदेव तर्पणं श्रुतो च हस्ते श्रुतिशाम्बिनो ग्रहे ॥
स्यात्संकमे वा सति मर्शाशाम्बिनां नत्तर्पणे श्रावणगृह्यपंचमी ॥ ४७ ॥

अथात्र मतमाह—केचिदिति ॥ केचित्तदेव तर्पणं श्रुतौ श्रवणे हस्ते च समिच्छति सम्यक्प्र-
कारेण वाञ्छति कस्य श्रुतिशाखिनो वेदशाखिनः ॥ अथ ग्रहे सूर्यादिग्रहणे संक्रमे वा सति
श्रावणशुद्धपंचमी सर्वशाखिनां सर्ववेदशाखिनां तर्पणे ऋषितर्पणे स्यात् ॥ ४७ ॥

सा संगवांतैवमुपाकृतौ स्यात् पूर्वान्विता वापि च पाकयज्ञे ॥

तथा सिता पंचदशी समुक्ता तथाष्टकैतत्समयाभिरूपैः ॥ ४८ ॥

सा संगवेति ॥ उक्तानौ उपाकर्मणि सा श्रावणशुद्धपंचमी संगवांता संगवसंतकाश्रमाता
एव वायवा पूर्वान्वितापि स्यात् । न पुनः पाकयज्ञेऽभिरूपैः पाडितैस्त्वा सिता शुद्धा
पंचदशी पूर्णिमा समुक्ता प्रोक्ता । तथाष्टकाश्राद्धविशेषमत्रा प्रोक्ता किंभूता एतत्समया उक्त-
काश्रमिता ॥ ४८ ॥

अथ भाद्रपदादिपंचमी द्युदलांतामृषीपंचमी च सा ॥

द्युदलद्वयगोत सा न चेदधिकासन्नगता हि तां नयेत् ॥ ४९ ॥

अथ ऋषिपंचमीमाह—अथेति ॥ अथ या भाद्रपदादिपंचमी सा ऋषिपंचमी स्यात्
किंभूता ऋषिपंचमीउत चेत् द्युदलद्वयगा दिनाद्ध्वयगता न चेत् अधिका आसन्नगता समीपगता
तदा हि आवधारणे सुधीः तां पंचमी द्युदलांतां दिनाद्ध्वयांता नयेत् प्राप्नुयान् ॥ ४९ ॥

अपरा मुनिपंचमीदिनादुत पूर्वा मुनिचारशुद्धिगा ॥

हरिताल्यभिपूजनेऽष्टमी कथिता सातिजयाय योपिताम् ॥ ५० ॥

अथ हरितालीपूजनमाह—अथेति ॥ मुनिपंचमीदिनात् ऋषिपंचमीदिनात् अपरा उत्तरा
पूर्वा वा मुनिचारशुद्धिगा अगस्त्यचारशुद्धिं प्राप्ता याष्टमी भवति साष्टमी हरिताल्यभिपूजने
भवतीपूजने योपितां स्त्रोणामतिजयाय कथिता प्रोक्ता ॥ ५० ॥

सिताष्टमी भाद्रपदस्य कीर्तिता दूर्वाचनेऽस्ते सति कुंभजन्मनः ॥

सिंहे रवौ शारदकालगामिनी मध्यान्हवृद्ध्याप्युत रिक्तया युता ॥ ५१ ॥

अथ दूर्वाष्टमीमाह—सिताष्टमीति ॥ भाद्रपदस्यसिता शुद्धा शारदकालगामिनी शारदसंत-
काश्रमाता उत मध्यान्हवृद्ध्या रिक्तया नवम्या युता युक्ताष्टमी दूर्वाचने कीर्तिता प्रोक्ता
क कुंभजन्मनोऽगस्त्यस्यास्ते सति पुनः क तिहे रवौ सति ॥ ५१ ॥

कन्यारवो कुंभजनावनस्तगे दूर्वाष्टमी वास्ति नभोऽपराष्टमी ॥

नभस्सितापि कचिदावृता न सा मुनिव्रतासन्नविभेदभावतः ॥ ५२ ॥

अथात्र विभेदमाह—हृन्वेति ॥ कन्यारवो कन्यापंचमी कुंभजनो अगस्त्येऽनस्तगेऽस्त-
पमिने वा नभोऽपराष्टमी श्रावणस्यापरा अत्रेतनाऽष्टमी अस्ति कचिन्नभमिना श्रावणस्य
शुद्धा सापि पंचमी नाटना कस्मान् मुनिव्रतासन्नस्य ऋषिपंचमीनामनापस्य विभेदभावतो
भित्तनाशान् ॥ ५२ ॥

त्रयोदशीपूर्वमहश्रुष्टयं सैतं जयापार्वतिकामिधं व्रतं ॥

शुचौ सदोदीरितमेव योपितां नारंभयेत्तावदजद्युविद्धवत् ॥ ५३ ॥

अथ पार्वतीव्रतमाह—त्रयोदशीति ॥ सदा निरतर शुचा आपादमासे सितस्य भाव मत् शौक्य
त्रयोदशीपूर्वमहश्रुष्टयं द्वय दिनश्रुष्टयं जयापार्वतिकामिधं व्रतं सदा योपितां स्त्रोणापुदीरित
प्रोक्तं योपितव्रतं तावत्कालं नारंभयेत् न प्रारंभयेत् यावत्कालमजद्युविद्धवत् अत्रो
त्रिंशुस्तस्य दिन द्वादशी तस्या वेद्युक्तं स्यात् ॥ ५३ ॥

व्रतांतरात्राविह जागरादिकं समस्तसोभाग्यकरं तथा परं ॥

शुभेरेमाया रजनीसमाचिता द्युपक्षवत्सेवमहिव्रतं त्रियाम् ॥ ५४ ॥

व्रतान्नेति ॥ इत् वने व्रतांतरात्रो वनावस नरजन्या जागरादिन समस्तसोभाग्यकरं स्यात् ।
तथापरं शुभेरेमायास्य यामामात्रासी रजनीसमाचिता रजनीं व्याप्ता स्यात् त्रिया महिलार्या
सा एवमहित्रेण स्यत् । किंभूत अहित्रेण द्युपक्षवत् दिनपक्षयुक्तं ॥ ५४ ॥

या स्यात्सिता सा नमसस्त्रिमा तिथिर्भधुप्रिया गौर्यमिपूजनोचिता ॥
चंद्रास्तकालानुगतादिगा क्षये वृद्धौ परा तद्व्यगा न वान्यथा ॥ ५५ ॥

अथ गौरीतिमाह—या स्यादिति ॥ नमस श्रावणस्य वा सिता शुद्धा त्रिमा तृतीया
तिथि स्यात् सा गौरीतिथिर्भक्ति । किंभूता त्रिमा मधुप्रिया मद्यपानप्रिया पुन किंभूता
अभिपूजनोचिता पूजायोग्या पुन किंभूता द्वास्त्रकालानुगता पुन किंभूता क्षये आदिगा
पुनर्वृद्धौ पराऽप्रेतना वायना तद्व्यगा तदुत्पन्नापिनी अत्यथा न स्यात् ॥ ५५ ॥

मध्यान्हकालेऽधिगतादिसप्तमी नभस्यथो शीतलसप्तमीव्रते ॥

नेया वशाभिर्नवमी सिता तथा त्रिधा विभक्ते किल नाकुलव्रते ॥ ५६ ॥

अथ शीतलसप्तमीमाह—मध्यान्हेति ॥ अपो वशाभि स्त्रीभि शीतलसप्तमीव्रते नमसि
श्र वणे मध्यान्हकालेऽधिगता प्राप्ता आदिसप्तमी शुद्धा सप्तमी नेया कर्तव्या इत्यर्थः । तथा
स्त्रीभि त्रिधा विभक्ते नाकुलव्रते कुलसप्तमीव्रते सिता शुक्ला नवमी नेया किलेति
समावना ॥ ५६ ॥

नभस्यशुक्लेदुदयाविका च या ग्राह्या तृतीया खलु सात्र कज्जला ॥

तथा तृतीया हि नभस्यशुक्लजा सा गर्भसूताव्रतमक्षपास्तगा ॥ ५७ ॥

अथ कज्जलीवरीया ॥ ५७—नभस्यति ॥ एतु निश्चितं नमसि श्रावणेऽशुक्लजा तृतीया
उदयगा मूर्धादयगा च पुनरगिता या तृतीया स्यात् सात्र कज्जला ग्राह्या । सत्रा
दक्षप्रनापनिस्तस्य पुत्रोत्पात् हि युक्तार्थः । तस्य नभस्यशुक्लजा मातृपदशुक्लतृतीया या स्यात्
भमृताव्रतं स्यात् । किंभूता कल्पश्रवणस्यास्तगा अस्त गते नति प्राप्ता ॥ ५७ ॥

मासि भाद्रपदे शुक्ला द्वादश्याभयसंज्ञिका ॥

संगवानुगता कार्या स्त्रीजनैः कामसिद्धये ॥ ५८ ॥

अथाभयद्वादशोमाह—मासीति ॥ स्त्रीजनैर्भाद्रपदे मासि शुक्ला संगवानुगता संगतसंज्ञ-
कालप्राप्ता अभयसंज्ञिका द्वादशी कार्या कर्तव्या कस्यै कामसिद्धये वाञ्छितनिष्पत्तये ॥५८॥

मध्यान्हकालांतगता चतुर्दशी सिता हि सा भाद्रपदे नृत्योपितां ॥
बुधैरनंतव्रतमाहृतं सदा तथा कलोनापि ततः फलाप्तये ॥ ५९ ॥

अथानंतव्रतमाह—मध्यान्हेति ॥ भाद्रपदे मासि सिता शुक्ला मध्यान्हकालांतगता
मध्यान्हकालावसाने प्राप्ता या स्यात् बुधैः सा चतुर्दशी एव अनंतव्रतमाहृतमंगीकृतं
हि निश्चितं सदा तथा तेन प्रकारेण मध्यान्हावसानतः कलोना कलया हीनापि सा चतुर्दशी
एव अनंतव्रतमाहृतं कस्यै नरस्त्रीणां फलाप्तये ॥ ५९ ॥

रवेर्व्रतं भानुदिने सदादिमे यामे चरेदन्यदिनस्य संक्रमे ॥

पूजादिदानादिकभोजनादिभिः प्रजायुंसारोग्यधनादिसिद्धिकृत् ॥६०॥

अथ सूर्यव्रतमाह—रवेरिति ॥ सुबोः हंसदिने सूर्यदिने रवेः सूर्यस्य व्रतं चरेत् कुर्यात् ।
संक्रमेऽन्यदिनस्यादिमे यामे प्रथमंरहरे चरेत् । किंभूतं पूजादिदानादिकभोजनादिभिः कृत्वा
प्रजा संततिः जायुः आरोग्यं धनादिः एषां द्वेष्टे एषा सिद्धिकृत् ॥ ६० ॥

तथैव सर्वद्युचरव्रते भवेत्स्ववासरो वा निजसंक्रमः सदा ॥

स्वहोमदानार्चनभोजनक्रियो ग्रहस्तदीयोऽपि मिथस्तदिष्टकृत् ॥६१॥

अथ चंद्रादिग्रहाणां व्रतमाह—तथैवेति ॥ सदा स्ववासरो निजसंक्रमो वा तथैव सूर्यवत्
सर्वद्युचरव्रते चंद्रादिग्रहाणां व्रते भवेत् । अपि पुनस्तदीयस्तस्य नरस्यायं ग्रहो मिथस्तदिष्ट-
कृत् स्यात् । किंभूतः स्वहोमदानार्चनभोजनानां क्रिया यस्मिन् सः ॥ ६१ ॥

रवौ रवे राजदिने च राज्ञो यदोपरागो त्द्युत संक्रमे स्यात् ॥

शतोपरागप्रममेव पुण्यमेतद्व्येऽनंतफलं जपादौ ॥ ६२ ॥

अथ सूर्यादिग्रहणं पुण्यफलमाह—स्वाविति ॥ यदा रवौ रविवारे उत संक्रमे रविसंक्रमे
रवेः सूर्यस्य उपरागो ग्रहणं स्यात् । च पुना रानदिने चंद्रवासरे चंद्रसंक्रमे वा राजश्रंद्धस्य
उपरागः स्यात्तदा शतोपरागप्रमं शत ग्रहणप्रमितमेव पुण्यं स्यात् । एतद्व्ये वारसंक्रमणद्व-
यग्रहणे जपादौ जपाविधौ अनंतफलं स्यात् ॥ ६२ ॥

स्पर्शे विधाय स्नपनं जपाद्यं कुर्यात्सुरार्चां हवनं च मध्ये ॥

विमुच्यमाने निजशक्तिदानं स्नानं विमुक्ते तरणौ विधौ तु ॥६३॥

स्पर्श इति ॥ तपने सूर्ये तु पुनर्विधौ चंद्रे स्पर्शं राहुणा स्पृष्टे स्नपनं स्नानं विवायु
जपाद्यं कुर्यात् पुमान् इति शेषः । च पुनर्मध्ये मध्यस्पृष्टेसुरार्चा देवपूर्णां हवनं न कुर्यात् ।
विमुच्यमाने निजशक्तिदानं कुर्यात् । विमुक्ते सति स्नानं कुर्यात् ॥ ६३ ॥

गर्भान्विता पश्यति चेन्नितंविनी वैकल्यसूतिग्रहणद्वयं हि सा ॥

न सूतकं जातमृतोद्भवं भवेद्यावच्छशांकार्कविधुंतुदेक्षणम् ॥ ६४ ॥

अथ गर्भवत्या ग्रहणावलोकनं सरोपमाह—गर्भेति ॥ या नितंविनी स्त्री नेयादि
ग्रहणद्वयं चंद्रसूर्यग्रहणं पश्यति हि अवधारणे सा वैकल्या प्रायिलि मूतिः संततिर्यस्याः
सा अथिलसंततिः स्यात् । यावत्कालं शशांकार्कविधुंतुदेक्षणं चंद्रसूर्यराहुविलोकन
स्यात्तावत् जातमृतोद्भवं जन्मजं मृतजं सूतकं न भवेत् ॥ ६४ ॥

ग्रस्तौ रवींद्र ब्रजतो यदास्तकं न भोजयेद्दुद्रम ईक्षिते पुनः ॥

भोक्तव्यमाद्यप्रहरद्वयं विधोरपास्य वै यामचतुष्टयं रवेः ॥ ६५ ॥

ग्रस्ताविति ॥ यदा रवींद्र सूर्यचंद्रौ ग्रस्तौ सनौ अस्तकं ब्रजतो गच्छन्स्तदा सुधीर्न
भोजयेत् । उत्रमे उदये ईक्षिते दृष्टे सति पुनर्भोजयेत् ॥ विधोश्चंद्रस्य आद्यं प्रहरद्वयमपास्य
विहाय भोक्तव्यं रवे सूर्यस्य ग्रहणे यामचतुष्टयमपास्य भोक्तव्यमिति इदं ग्रहणमामान्यो ॥ ६५ ॥

जाते मृते रोगरजोग्रहादिके न सूतके यावदुदेति भानुमान् ॥

तत्पूर्वमेव तु नयेन्निशीह या तात्कालिकी सा निथिराहता विधौ ॥ ६६ ॥

अथ सूतकादौ तिथिशुद्धिमाह—जात इति ॥ यावत् भानुमान् सूर्यो न उदेति
उत्रच्छति तावज्जाति नन्मनि मृते रोगरजोग्रहादिके रोगे रजसि आर्तये सूर्यादिग्रहणा-
दिके सूतके पूर्वमेव तु दिनं नयेत् गृह्णीयात् किंतु निशि रात्रौ तात्कालिकी तत्पमय-
व्यापिनी तिथिः सा तिथिरिह विधौ विधाने आहता गृहीता सुधीभिरिति शेष ॥ ६६ ॥

घटीचतुष्कोनमितः क्षणः क्वचित्प्रातः संसेकस्त्वरुणोदयः स्मृतः ॥

सैकस्तथोपासमयो घटीद्वयं शेषं खरांशूदय एव कर्मणि ॥ ६७ ॥

अथ क्षणादिकालसंज्ञानमाह—घटीति ॥ घटिचतुष्कोनमितो घटिकान्तुष्केन उक्तो
हीनो निशावसानसमये क्षणः क्षणसंज्ञकालः स्यात् । क्वचित्प्रातः कालः स्यात् । तु पुनः सैकः
एकेन सहितः स कालोऽरुणोदयः स्मृतः कर्मणि । तथा सैकः एकेन सहितोऽरुणोदय
उपासमयः स्मृतः । 'उपा निशावेऽन्वे विन्त्' इति ऐय ॥ शेषं घटीद्वयं खरांशूदयः
सूर्योदय एव स्मृतः कर्मणि ॥ ६७ ॥

यज्ञादिदेवकार्येषु नेयमेतन्मनीषिभिः ॥

पितृकार्यं च सर्वत्र त्रिपंचभागवर्जितम् ॥ ६८ ॥

अथ श्राद्धे कालनियामकमाह—यज्ञादीति ॥ यज्ञादिवर्षेषु पितृकार्येषु सर्वत्र मनीषिभिः पंडितैरेतत् मनुक्तं नेयं ज्ञेयं किंभूतं एतत् त्रिपंचभागवर्जितं त्रिभागं पंचभागं कालं विहाय ॥ ६८ ॥

नीलोद्वाहोऽगवच्छ्राद्धं यथाकालहितं गतं ॥
यतोऽगिगो विवाहः स्यात्तदारब्धक्रमानुगम् ॥ ६९ ॥

अथ श्राद्धे त्रिपंचभागकालो नेट उक्तः नीलोद्वाहादिश्राद्धेष्वनियामकमाह—नील इति ॥ नीलोद्वाहः अंगवच्छ्राद्धं पित्रादीनां श्राद्धं यथाकालहितं यथोपलब्धकाले हितं गतं प्राप्तं यतोऽगिगो विवाहः स्यात् । कथमारब्धक्रमानुगं प्रारब्धानुक्रमणानुगतं स्यात् यथा भवति तथेति क्रियाविशेषणं । कोऽर्थः यथावसरे नीलोद्वाहादि कार्यं क्रियते तत्संलग्नमेव श्राद्धं कर्तव्यमवश्यमेव अंगं नीलोद्वाहादि सोऽस्य श्राद्धस्यास्ति इति अंगिश्राद्धं नीलोद्वाहाद्यनुगतमेव भवति न स्वतंत्रं अतः कालनियामकता नास्ति ॥ ६९ ॥

नित्यं श्राद्धमनित्यं स्यान्नीलोद्वाहांगवन्मिथः ॥

प्रादुर्भावे प्रवृत्ते वै नैवासौ तदनेहसि ॥ ७० ॥

नित्यमिति ॥ वै निश्चितं नित्यश्राद्धं नीलोद्वाहागवत् श्राद्धमिथः परस्परमनित्यं स्यात् ॥ कोऽर्थः त्रिपंचभागवर्जितकालः श्राद्धे उक्तः अत्र नित्यश्राद्धे नीलोद्वाहादिश्राद्धे नासौ नियमः । प्रादुर्भावे प्रवृत्ते नीलोद्वाहादिकार्ये प्रवृत्ते तदनेहसि नीलोद्वाहादिकार्यसमयेऽसौ त्रिपंचभागवर्जितकालो न स्यात् ॥ ७० ॥

नासत्यपैत्रानलविश्वकर्मभद्विदैवतर्क्षाभिधमासपूर्णिमाः ॥

पितृक्षयाहाश्च सुतीर्थसंगमाः पुण्या वृषोत्सर्गविधानतः स्मृताः ॥ ७१ ॥

अथ नीलोद्वाहस्थलमाह—नासत्येति ॥ नासत्यमधिनीं पैत्रं मया आनलं कृत्तिका विश्वकर्म चित्रा द्विदैवतर्क्षा विशाला एषा नक्षत्राणामभिधा नाम येषां ते च ते मासाश्च तेषां पूर्णिमाः आश्विनमाघकार्तिकचैत्रवैशाखमासानां पूर्णमास्यं च पुनः पितृक्षयाहाः पित्रोः क्षयदिनानि पुनः सुतीर्थसंगमा पुण्या धर्मयोग्याः स्मृताः कस्मात् वृषोत्सर्गविधानतः नीलोद्वाहादिकार्येण ॥ ७१ ॥

न सिंहगेऽस्ते च गुरौ सितेऽस्तगेऽधिके क्षये मासि च हायने तथा ॥

नीलोक्षकोत्सर्गविधिं विदुर्गयां गोदावरीं च प्रथमाब्दिकं विना ॥ ७२ ॥

अथ गुर्वस्तादिदोषे नीलोद्वाहं निषेधति—न सिंहेति ॥ सिंहगेऽस्ते च गुरौ सति अस्तगे सिते शुके तथाऽधिके क्षये मासि हायने वर्षे च सति बुधा नीलोक्षकोत्सर्गविधिं न विदुर्न कथयति । गयां गोदावरीं प्रथमाब्दिकं प्रथमश्राद्धं विना एतानि विहायेत्यर्थः ॥ ७२ ॥

क्षयाधिमासाबुदितौ पुरा मया क्षयाधिकाब्दस्य च रूपमुच्यते ॥

क्षयाधिका मार्गवतो गुरोः समा द्विसंक्रमा या ऋभतो विसंक्रमा ॥ ७३ ॥

अथ क्षयाधिकलक्षणमाह—क्षयेति ॥ पुरा पूर्वं मया क्षयाधिमासौ उदितौ प्रोक्तौ च पुनरथ क्षयाधिकवर्षस्य क्षयाधिकवर्षस्य रूप स्वरूपमुच्यते कथ्यते । मार्गवतो गुरोर्मार्गि गीष्पतेर्या द्विसंक्रमा द्वौ संक्रमौ यस्या सा समा वर्षः सा क्षया क्षयवर्षं स्यात् ॥ वा समा विसंक्रमा गुरुसंक्रमणरहिता सा शरत् अधिका स्यात् क्रमत ॥ ७३ ॥

द्विचारवक्रांतरकालमैदवं वर्षं तदंतर्गतमीज्यहायनं ॥

क्षुब्धं तदैज्याब्दसमं त्वनेहसं विहाय शेषे समयेस्तुमंगलम् ॥ ७४

अथ क्षयवर्षे त्याज्यकालनियममाह—द्विचारोति ॥ तु पुनर्यत् ऐदवं वर्षं चाद्रवर्षं द्विचारो द्विवारचारः वक्रश्च तयोरंतरकाल तदंतर्गतं चाद्रवर्षांतरगतमेवविधमीज्यहायनं गुरुवर्षं स्यात्तदैज्याब्दसमं तद् बृहस्पतिवर्षतुल्यं क्षुब्धं क्षयमनेहसं कालविहाय शेषे समयेऽत शेषकाले मंगलकार्यमस्तु ॥ ७४ ॥

मार्गी पुरोध गदितोग्रधन्वनो द्विराशिचारं कुरुते यदा तदा ॥

लुप्ता शरत्सापि निपादिकं चरेच्चतुष्टयं मंगलसाधिनी भवेत् ॥ ७५ ॥

अथ मार्गिगुरोर्लुप्तवर्षे कुमादौ मंगलकार्यमाह—मार्गीति ॥ उग्रधन्वन इद्रस्य पुरोधा गुरुर्भार्गी सन् यदा द्विराशिचारं कुरुते कोऽर्थो मिथुनादौ राशौ महातिचारेण समागतः सन् पश्चात् क्रियद्विदिनेर्वाग्भितो यदा पूर्वराशिं मुक्तराशिं एति गच्छति तदा लुप्ता शरत् गदिता प्राक्ता । अपि पुन सा लुप्ता शरत् निपादिकं कुमादिचतुष्टयं कुंभमीनमेपवृषमिथुनानि चरेत् गच्छेत्तदा सा शरत् मंगलसाधिनी भवेत्तु मादिचतुष्टययुक्ते दृष्टवर्षे मंगल स्यादित्यर्थं ॥ ७५ ॥

क्षणद्वयं यत् शुदलोदरं स्मृतं सदादिजेभ्यः कुतपाख्यकालवत् ॥

दर्शक्षयाहाख्यनवान्नपक्षजश्राद्धेषु पिंडान् कुतपे प्रदापयेत् ॥ ७६ ॥

अथ श्राद्धकालमुद्धिं दर्शयति—क्षमेति ॥ यत् शुदलोदरं दिनदलघर्भर क्षणद्वयमस्ति तत् कुतपाख्यकालवत् श्राद्धकालतुल्यं स्मृतं जेभ्यः सदा निरंतरमादिजेभ्यः पितृभ्यो दर्शक्षयाहाख्यनवान्नपक्षजश्राद्धेषु सुभो कुतपे पिंडान् प्रदापयेत् । 'श्राद्धकालस्तु कुतपाऽष्टमो भागो दिनस्य य , इति हेम ॥ ७६ ॥

तिथिस्तदीया कुतपद्वये यदा पूर्वान्नये स्यादपरा च वृद्धितः ॥

न तद्वये तन्निकृष्टानुगा क्षये वृद्धौ विभातादुतयास्ति वक्ष्यति ॥ ७७ ॥

तिथिरिति ॥ यदा तदीया तिथिः श्राद्धतिथिः कुतपद्वये स्यात्तदा क्षये पूर्वा स्यात् ॥ वृद्धिमात्रं पराश्रया स्यात्तद्वये कुतपद्वये तिथिर्न स्यात्तदा तन्निकृष्टानुगा श्राद्धकालमपरा स्यात् । उत पेत् विभ तत् स्यादपरा क्षये वृद्धौ या वती अस्ति अति प्राक्ता ॥ ७७ ॥

श्राद्धे तिथिं यामनुपाक्षिके क्वचित्तत्पंचधा भक्तदिनत्रिभागगां ॥
नयेद्युगादी सितपक्षजौ सदा द्विभागगौ प्राग्यदितानि चोक्तवत् ॥७८

श्राद्ध इति ॥ सुधीः क्वचित् अनुपाक्षिके मासपक्षादिके श्राद्धे या तिथिस्ता पंचधाभक्त-
दिनत्रिभागगा पुनः सितपक्षजौ श्वेतपक्षजातौ युगादितिथी सदा द्विभागगौ च पुनः प्राग्य-
क्तानि उक्तकालवन्नयेत् ॥ ७८ ॥

श्राद्धेषु संकल्पविधिं परोष्विह क्वचित्तदारभ्य समापयत्यरं ॥

निमित्तजान्यानि तदाप्तकालगान्यन्हीष्टकाद्याभ्युदयानि पूर्वगे ॥ ७९

श्राद्धेष्विति ॥ सुधीरिह परेषु श्राद्धेषु क्वचित्तदारभ्य परमग्र्यं समापयेत् । निमित्तजान्यानि
तदा सकालगानि इष्टकाद्याभ्युदयानि यज्ञाद्यभ्युदयश्राद्धानि पूर्वगेऽन्विह पूर्वाण्हे समा-
पयेत् ॥ ७९ ॥

यागद्युपूर्वं किल पर्व साग्निकैर्नेयं यदीदोरुदयो नहीष्टये ॥

भूतादिपद्दर्शपदत्रयं समं वृद्धचन्ययोः षोडशघस्रमोऽध्वरः ॥ ८० ॥

इति श्री काविकालिंदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे कालनिर्णयाध्याय एकविंशतितमः ॥ २१ ॥

यागेति ॥ किलेति संभावनाया साग्निकैः पूर्वकृषिभिर्यागद्युपूर्वं पर्व यत् यस्मात् कारणात्
हि अवधारणे इंदोरुदये चंद्रोदये इष्टये यज्ञाय भूतादिपद्दर्शपदत्रयं चतुर्दशीप्रथमचरणं
दर्शचरणत्रयं समं न नेयं । वृद्धचन्ययोः षोडशघस्रमोऽध्वरः स्यात् ॥ सप्तदशप्रमितदिने
चतुर्दशप्रमितदिने चंद्रोदये च यज्ञो न स्यादित्यर्थः ॥ अत्र विशेषतस्तारतम्यं
संप्रदायाज्ज्ञेयम् ॥ ८० ॥

इति श्री ज्योतिर्विदाभरणस्य सुखबोधिक्वायं एकाधिकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥

ग्रंथाध्यायनिरूपणप्रकरणम्

अथेह पर्वव्रतकालनिर्णयादनंतरं ग्रंथनिरूपणक्रमं ॥

द्वुवे तथा विक्रममेदिनीविभोरभिप्रजानंदकरस्य वर्णनम् ॥ १ ॥

अथ सर्वनिर्णयाध्यायकथनानंतरं बीजकाध्यायो घटतेऽतो ग्रंथनिरूपणक्रमस्य विक्रमा-
र्कवर्णनस्य चाध्यायं संदधाति—अथेति ॥ अथ मागल्ये इह द्वाविंशोऽध्याये पर्वव्रतकालनिर्ण-
यानंतरं अहं ग्रथनिरूपणक्रमं द्वुवे कथयामि । तथाभिप्रजानंदकरस्य अर्भीष्टलोकहर्षकारकस्य
विक्रममेदिनीविभोः श्रीविक्रमादित्यराज्ञश्च वर्णनं द्वुवे ॥ १ ॥

मानान्ययोगशुभयुग्गुणरूपसंज्ञाः पंचांगजाः करणरूपगुणावबोधः ॥

वातायनभ्रमणगोचरसर्वभेदाः संस्कारकालनयशुद्धिरिपान्निपेकात् ॥ २ ॥

अथ बीजकमाह—मानेति ॥ प्रथमाध्याये मानानि नवधा कालमानानि प्रोक्तानि इति ॥ १ ॥ द्वितीयेऽध्याये पंचांगजास्तिथिप्रमुखपंचांगजाता अयोगशुभयुग्गुणरूपसंज्ञाः कुयोगाः शुभयोगा एषां गुणरूपसंज्ञाः प्रोक्ता इति ॥ २ ॥ तृतीयेऽध्याये करणरूपगुणाः प्रोक्ता इति ॥ ३ ॥ चतुर्थेऽध्यायेऽवबोधो ज्ञानं पर्वज्ञानं पर्वध्यायः प्रोक्त इति ॥ ४ ॥ पंचमेऽध्याये वातायनभ्रमणगोचरो ग्रहगोचरः प्रोक्त इति ॥ ५ ॥ षष्ठेऽध्याये सर्वमेज्ञाः सर्वोत्पाताः प्रोक्ता इति ॥ ६ ॥ सप्तमेऽध्याये निषेकात् गर्भाधानकालात् ईषत् स्तोकमात्रं संस्कारकालनयशुद्धिः गर्भाधानादिसंस्कारकालनिर्णयनिर्दोषता प्रोक्ता इति ॥ ७ ॥

**पट्कर्मबाहुजविशामुपवीतकर्म विद्याजपव्रतविधेः समुपक्रमश्च ॥
राजाभिषेकवदनाखिलराजसत्तादिग्भेदवद्गमननीतिरशेषीतिः ॥ ३ ॥**

पट्कर्मेति ॥ अष्टमेऽध्याये पट्कर्मा विप्रः बाहुजः क्षत्रियः विट् वैश्यः एषामुपवीतकर्म यज्ञसूत्रकृत्यं प्रोक्तमिति ॥ ८ ॥ च पुनर्नवमेऽध्याये एषा विप्रादित्रयाणां विद्याजपव्रतविधेःसमुपक्रमः विद्याजपव्रतविद्यानप्रारंभः प्रोक्त इति ॥ ९ ॥ दशमेऽध्याये राजाभिषेकवदनाखिलराजसत्ता भूषाभिषेकप्रमुखसमस्तराज्यानि प्रोक्तानीति ॥ १० ॥ एकादशेऽध्यायेऽशेषीतिः समस्तभेदयुक्ता दिग्भेदवद्विभेदतुल्या गमननीतिः प्रयाणनिश्चयः प्रोक्त इति ॥ ११ ॥

**अध्याययुग्ममुपयामविधानभेदं सर्वावराभरणधारणमंगभाजां ॥
दुर्गे चतुर्विधमनेकविभेदरूपं चानेकभेदग्रहनिर्मितिरार्यरित्या ॥४॥**

अध्यायेति ॥ द्वादशे त्रयोदशे चाध्याये उपयामविधानभेद विवाहविधानकृत्यं अध्याययुग्मं प्रोक्तमिति ॥ १२ ॥ १३ ॥ चतुर्दशेऽध्यायेऽगभाजा प्राणिना सर्वावराभरणधारणं सकलवस्त्रभूषणधारणं प्रोक्तमिति ॥ १४ ॥ पचदशेऽध्यायेऽनेकविभेदरूपं चतुर्विधं दुर्गं सालं प्रोक्तमिति ॥ १५ ॥ च पुनः षोडशेऽध्याये आर्यरित्या धर्ममार्गिणानेकभेदग्रहनिर्मितिर्गैहकर्तव्यता प्रोक्ता इति ॥ १६ ॥

**गेहप्रवेशननयादिसुरप्रतिष्ठा वन्देः परिग्रहविधिवहुमिश्रकर्म ॥
वर्णक्रियाचरणधर्मनयोऽनु किंचित्सत्कालनिर्णयविधिव्यवहारसिद्धये ५**

गेहेति ॥ सप्तदशेऽध्याये गेहप्रवेशननयादिसुरप्रतिष्ठा गृहप्रवेशनिर्णयो देवप्रतिष्ठा च प्रोक्ता इति ॥ १७ ॥ अष्टादशेऽध्याये वन्देः परिग्रहविधिरग्न्याधानविधानं प्रोक्तमिति ॥ १८ ॥ एकोनविंशतितमेऽध्याये बहुमिश्रकर्म प्रोक्तमिति ॥ १९ ॥ विंशतितमेऽध्याये वर्णक्रियाचरणधर्मनयः अनेकवर्णानां क्रिया आचरणं धर्म एषा निर्णयः प्रोक्त इति ॥ २० ॥ एकविंशतितमेऽध्यायेऽनु पश्चात् किंचित् सत्कालनिर्णयविधिः शुभकालनिर्णयविधानं प्रोक्तं ॥ २१ ॥ कस्यै व्यवहारमिदं चैव सर्वत्र योज्यमिति ॥ २२ ॥

अध्यायकर्मविनिरूपणरीतिरित्यमध्यायकेषु
कृतमाकृति २२ संमितेषु ॥ श्लोकैश्चतुर्दशशतैः

सजिनै १४२४ र्मयैव ज्योतिर्विदाभरणकाव्यविधानमेतत् ॥ ६ ॥

अध्यायेति ॥ द्वाविंशतितमेऽध्याये अध्यायकर्मविनिरूपणरीति प्रोक्ता इति ॥ २२ ॥
इत्थममुना प्रकारेण आकृतिसंमितेषु द्वाविंशतिप्रमितेष्वध्यायेषु मया श्रीकालिदासेन
एव एतज्ज्योतिर्विदाभरणकाव्यविधानं ज्योतिर्विदाभरणनाम कविकर्म कृत कैः स-
जिनैश्चतुर्विंशतियुतैश्चतुर्दशशतै १४२४ श्लोकै कृत्वा ॥ ६ ॥

वर्षे श्रुतिस्मृतिविचारविवेकरम्ये श्रीभारते खधृतिसंमितदेशपीठे ॥
मत्तोऽधुना कृतिरियं सति मालवेद्रे श्रीविक्रमार्कनृपराजवरे समासीत् ७

अथ विक्रमार्कवर्णनं सद्धाति ॥ वर्ष इति ॥ श्रुतिस्मृतिविचारविवेकरम्ये खधृति १८०
समितदेशपीठेऽशीत्यधिकशतप्रमितदेशभंडले श्रीभारते वर्षे भरतक्षेत्रे मत्तः कालिदासात्
अधुना साप्रतामिय कृतिः समासीत् जाता कस्मिन् मालवेद्रे श्रीविक्रमार्कनृपराजवरे सति
शुभे सति ॥ ७ ॥

शंकुः सुवाग्वररुचिर्मणिरंगुदत्तो जिष्णुखिलोचनहरी घटखर्परस्यः ॥
अन्येऽपि संति कवयोऽमरसिंहपूर्वा यस्यैव विक्रमनृपस्य सभासदोऽमी ८

अथ प्रथम नृपसमाया पंडितवर्गं वर्णयति—शंकरिति ॥ यस्य विक्रमनृपस्यैव अमी शंकु-
प्रमुखा पंडिता सभासद- पारगधा- सति । त्रिलोचनहरी इति दृष्टे इमा शेष स्पष्ट ॥ ८ ॥
सत्यो वराहमिहिरः श्रुतसेननामा श्रीवादरायणमणित्यकुमारसिंहाः ॥
श्रीविक्रमार्कनृपसंसादि संति चैते श्रीकालतंत्रकवयस्त्वपरे मदाद्याः ॥ ९ ॥

सत्य इति ॥ च पुनः श्रीविक्रमार्कनृपसंसादि सत्याचार्यादय एते पंडिताश्च पुनरपरे
मदाद्या अह कालिदास आद्यो येषां ते च ते श्रीकालतंत्रकवयः कालविधानशास्त्रज्ञा- सति ॥
शेषं स्पष्ट ॥ श्रुतसेननामा सिद्धसेनदिवाकरो जैनश्वेताचरसत्कविरपरोनमिकुमदाचंद्र इति
श्रीकल्याणमंदिरस्तोत्रात्यकाव्ये पठित ॥ अत्र सिद्धशब्दस्थाने उद्गोभंगभयात्कविना श्रुतशब्दः
प्रयोजितः सिद्धशब्दस्य श्रुतशब्दपर्यायत्वात् ॥ यदुक्तं हेमानेकार्थ्या 'सिद्धो व्याघ्रादिके देवयोनौ
निष्पन्नमुक्तयो ॥ नित्ये प्रसिद्ध' इति ॥ 'रुयते प्रतीतप्रज्ञातविस्रपथितविश्रुताः' इत्याभिधानचि-
तामणौ ॥ अस्य सचंधो जैनशास्त्रात् ज्ञेयः ॥ लेशेन सूचितो यतः ॥ दिदृशुभिक्षु संयातो द्वारपालो
न मुचति ॥ हस्ते न्यस्तचतु श्लोक उतागच्छतु गच्छतु ॥ १ ॥ दीयता दशलक्षणि शासनानि चतुर्दश ।
हस्ते न्यस्तचतुश्लोक उतागच्छतु गच्छतु ॥ २ ॥ सरस्वती स्थिता वक्त्रे लक्ष्मी करसरोरुदे ॥ किर्ति-
किं कृपिता राजन् येन देशातर गता ॥ ३ ॥ सर्वदा सर्वदोऽसीति मिथ्या सस्तृयसे बुधैः ॥
नारयो लेभिरे षष्ठ न वक्ष परयोपित ॥ ४ ॥ आहते तत्र नि स्थाने स्फुटित रिपुद्वन्द्वे ॥ गत्रित

अथास्य शाकप्रवृत्तिं दर्शयति—येनेति ॥ येन श्रीविक्रमार्कभूभुजा कालियुगेऽस्मिन् वसुधातले संगरे सग्रामि सर्वा दिशः सर्वदिक्पर्यन्तं पंचानां नवतैः पंचपंचाशत्कोट्यः पंचपंचाशच्छाणि पंचपंचाशत्सहस्राणि पंचशतानि पंचपंचाशत् एभिः प्रमान् प्रमितान् ९९९९९९९९९शकगणान् श्लेछान् हत्वा शाकप्रवृत्तिः कृता ॥ पुनः श्रीविक्रमादित्येन प्रतिदिनं मुक्ताफलं मणिः रत्न स्वर्णं हेम गौः सुरभिः सप्तिरश्वः इमो हस्ती इत्यादीनामपवर्जनेन दानेन सुवर्णाननः दानादिचतुर्विधो विप्रादिचतुर्वर्णात्मको वा धर्मो विहितः कृतः ॥ १३ ॥

उद्दामद्रविडद्रुमैकपरशुर्लाटाटवीपावको वेलद्रंगभुज-
गराजगरुडो गौडाब्धिकुंभोद्भवः ॥ गर्जद्गुर्जराजसि-
धुरहारिर्धारांधकारार्यमाः कांजोजांबुजचंद्रमां विजयते
श्रीविक्रमार्को नृपः ॥ १४ ॥

अथास्य दिग्विजयमाह—उद्दामेति ॥ स्पष्टम् ॥ १४ ॥

येनाप्युग्रमहीधराग्रविषये दुर्गाण्यसह्यान्यहो नीत्वा
यानि नतीकृतास्तदधिपा दत्तानि तेषां पुनः ॥ इंद्रां-
भोध्यमरद्रुमस्मरसुरस्माभृद्गुणेनांजसा श्रीमद्विक्रमभृभृ-
ताखिलजनांभोजेदुना मंडले ॥ १५ ॥

अथास्य प्रभुत्वादिगुणान् वर्णयति—येनेति ॥ अंजसा शीघ्र येन श्रीमद्विक्रमभृभृता राज्ञा उग्रमहीधरविषये पर्वत तुंगशृगाग्रेऽमह्यानि गृहीतुमशक्यानि दुर्गाणि यानि अहो आश्चर्ये नीत्वा समादाय तदधिपास्तेषां दुर्गाणां स्वामिनो नतीकृता नत्रीकृताः पुनस्तेषां दुर्गाधिपानां तानि दुर्गाणि दत्तानि । किंभूतेन श्रीविक्रमार्केण इंद्रः अंभोधिः समुद्रः अमरद्रुमः कल्पतरुः स्मरः कामः सुरस्माभृन् मेरुः एषा गुणाः प्रभुत्वगंभीरत्वदातृत्वमुख्यत्वस्थिरत्वारुषा यस्मिन् स तेन । पुनः किंभूतेन मंडले देशे खलजना दुर्जनास्त एवाभोजानि कमलानि तेषु इंद्रुरिव इंद्रुस्तेन खलानां परामवकारकेन इत्यर्थः ॥ जलकमलानि चद्रातपेन म्लानित्वं समागच्छतीति रूढिः ॥ १५ ॥

यद्राजधान्युज्जयिनी महापुरी सदा महाकालमहेशयोगिनो ॥

समाश्रयिप्राण्यपवर्गदायिनी श्रीविक्रमार्कोऽयनिपो जयत्यपि ॥ १६ ॥

अथास्य पुरीं वर्णयति—यद्राजेति ॥ समाश्रितास्तत्रोपिता ये प्राणिनो लोकास्तेषामपवर्गदायिनी यद्राजधानी विक्रमस्य मूलनिवासनगरी उज्जयिनी यच्छब्दापेक्षया तच्छब्दोऽग्रे ग्राह्यः शेषं सुगम ॥ १६ ॥

यो रुमदेशाधिपतिं शकेश्वरं जित्वा गृहीत्वोज्जयिनीं महाहवे ॥
आनीय संभ्राम्य मुमोचयत्त्वहो स विक्रमार्कः समसैह्यविक्रमः ॥१७॥

यो रुमेति ॥ यो विक्रमार्को रुमदेशाधिपतिं शकेश्वरं म्लेच्छनायक आहवे सग्रामे
जित्वा गृहीत्वा च उज्जयिनीमानीय संभ्राम्य च तु पुनस्त शकेश्वर मुमोच अहो इति
आश्चर्ये शेषं स्पष्ट ॥ १७ ॥

तस्मिन् सदाविक्रममेदिनीशे विराजमाने समनंतिकायां ॥

सर्वप्रजामंगलसौख्यसंपद्वभूव सर्वत्र च वेदकर्म ॥ १८ ॥

तस्मिन्निति स्पष्ट ॥ १८ ॥

शंकादिपंडितवराः कवयस्त्वनेके ज्योतिर्विदुः सभमवंश्र

वराहपूर्वाः ॥ श्रीविक्रमार्कनृपसंसदि मान्यबुद्धिस्तै-

रप्यहं नृपसखा किल कालिदासः ॥ १९ ॥

काव्यत्रयं सुमतिकृद्रघुवंशपूर्वं पूर्वं ततो ननु कियच्छु-

तिकर्मवादः ॥ ज्योतिर्विदाभरणकालविधानशास्त्रं

श्रीकालिदासकवितो हि ततो वभूव ॥ २० ॥

शकादीति स्पष्ट ॥ २० ॥

वर्षैः सिंधुरदर्शनावरगुणैश्च ३०६८ र्याति कलौ संमिते मासे माधवसंज्ञिके
च विहितो ग्रंथक्रियोपक्रमः ॥ नानाकालविधानशास्त्रगदितज्ञानं वि-
लोक्यादरादूर्जे ग्रंथसमाप्तिश्च विहिता ज्योतिर्विदा प्रीतये ॥ २१ ॥

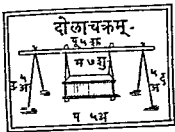
अथ ग्रथारमसमाप्तिकालौ दर्शयति—वर्षैरिति ॥ सिंधुरो हस्ती ८ दर्शनानि पद्
१ अवर खं० गुणास्त्रय ३ एभिर्वर्षे ३०६८ समिते प्रमिते कलौ कलियुगे याते गते सति
माधवसंज्ञिके वैशाखे मासे मया ग्रथक्रियोपक्रमो ग्रथकरणप्रारम्भो विहित ऊन ॥ च पुनर
त्रोर्जे कार्तिकमासे ग्रथसमाप्तिर्विहिता कृता कस्यै ज्योतिर्विदा दैवज्ञाना प्रीतये किंरुवा
नानाकालविधानशास्त्रगदितज्ञानमादरात् विलोक्य दृष्ट्वा । अत्र ग्रंथाते मगलमपि दर्शित यतो
ज्योतिर्विदा प्रीता प्रसन्ना चासौ या लक्ष्मीश्च प्रीतया तस्या सचोचने हे प्रीतये हे प्रसन्न-
लक्ष्मी स्वमसि ॥ २१ ॥

इति श्रीकविकालिदासोदिते ज्योतिर्विदाभरणे ग्रंथाध्यायानिरूप-
णक्रमनृपविक्रमवीरवर्णना यो द्वाविंशतितमः ॥ २२ ॥

अथ सुखबोधिकाट्यशस्तिसमाह ॥ अस्त्येकातृहृत्वात् स्यात्काराश्रीनरश्मिना ॥ २३ ॥
नरुलोपेत जयताञ्चैनदद्वेन ॥ १ ॥ मिश्रदकनक्रगात्रो रत्नपात्रो गुणाद्यो विविधफलविद्याया
२ यमात्तुं दधान ॥ सकटसुरविभूना सेव्यसामोप्यदायी जयति सतनमहन् वदमान सुरदुः ॥

॥२॥ श्रीवर्द्धमानात्तु परंपराते पदेऽभवत् सूरिवरः श्रियाद्वयः ॥ चंद्रमहाख्यो विभुक्कानिकीति
 श्रीपौर्णिमायामिधपत्नगच्छे ॥ ३ ॥ श्रीसिद्धराजसदसीह विजित्य मूर्तिन् वादं विधाय वत
 षण्मिमतमामकालं ॥ यः पूर्णिमां जिनवरागमसूक्तियुक्त्या सत्योद्धवार दृढधीरनवद्यनूयः ॥४॥
 तत्पदे सुक्रियायुक्तो धर्मबोधस्ततो यतः ॥ खद्विचंद्रमिता १२० ज्ञानाः शाखाः पौर्णिमिकामि-
 वाः ॥५॥ परंपराते क्रमतस्ततः श्रीविद्याप्रभः सुरिवरोऽत्र पेदे ॥ बभूव शास्त्रार्थसुधासमुद्रप्रोद्धा-
 सेन चंद्रसमानधर्मा ॥६॥ ललितप्रभसूरिकुंजरोऽजनि पेदे तत आश्रितः श्रियं ॥ विनयप्रभनू-
 रिपुंगवोऽजनि पेदे तत आश्रितः श्रियं ॥७॥ सप्तदृपूर्वीचलमानुमंतो नयति शश्वत्किञ्च सूरिराजाः ॥
 नाम्नायतश्चापि गुणेशेषैः सर्वोत्तमैः श्रीमहिमाप्रभाख्याः ॥ ८ ॥ एषां प्रतापतपनश्च यशसि-
 तांशुर्भुव्यंबरे स्वरिसमस्तपदे त्रयातः ॥ नित्योदयौ विदधतो खलराहुनाशं चित्रं ततो न महता-
 ममितानुभावः ॥ ९ ॥ आमोक्तौ परिपूर्णा निर्मलमतिः शद्रानुशांस्तौ प्रधीः कान्ये कर्कशतर्क
 शास्त्रकलने गाणित्यशास्त्रे तथा ॥ सांगे श्रीमहिमाप्रभाख्यसुगुरुः मूर्तिश्वरो राजते ख्यातः
 सर्वगणे परोपकरणाद् विद्यादिदानेन वै ॥ १० ॥ तच्छिष्योऽभूद्भावरत्नामिधानस्तत्पादा-
 न्नोपासनासक्तचित्तः ॥ एतत्सूक्त्या कालिदासस्य गुर्व्या ज्ञातार्थो यस्तद्गुरोर्ज्ञानलाभात् ॥११॥
 तेनासौ सुखबोधिका मुललिता ज्योतिर्विदां तुष्टये शास्त्रस्यास्य कृता यथामति मया
 शोच्या सुधीर्मियतः ॥ संछिष्टानि पदान्यनेकश इहैकैकाक्षराख्यान्यापि काठिन्यं कविना गिरां
 समुदितं त्याज्यं खलत्वात्पुनः ॥१२॥ परिश्रमोऽयं सकलो ममास्यास्ताद्वाच्यमानेन विलेखने-
 न ॥ सतां प्रसादाच्च ततो दधानैः खलैः खलत्वं जगतीह किं स्यात् ॥ १३ ॥ सज्जनेभ्यः
 नमो नित्यं खलेभ्योऽपि नमो नमः ॥ मवंत्येके गुणज्ञा यद्दोषज्ञास्त्वपरे दृढं ॥१४॥ उम-
 येपां कृपादग्निः कृतिर्मे यातु शुद्धितः ॥ अग्निशारे यथा हेम निर्दोषं च सुवानता ॥१५॥
 श्रीविक्रमार्कादादिपद्यहोर्वीमिते गतेऽद्रे खलु राघ १७६८। मासे ॥ शुद्धे तृतीयेऽप तियौ
 गमस्तिवारे समाप्ता सुखबोधिकेयम् ॥ १६ ॥ इति श्रीपौर्णिमायामिधपत्नगच्छाधिराजमहारकपुरंदर-
 श्री५ श्रीमहिमाप्रभसूरीश्वरचरणसरोरुहचंबरीकायमानशिष्यभावरत्नविरचितायां श्रीकालिदास-
 कृतज्योतिर्विदाभरणस्य सुखबोधिकायां ग्रंथाध्यायनिरूपणक्रमश्रीविक्रमार्कनूपवर्णनोनाम
 द्वाविंशतितमोऽध्यायः संपूर्णः ॥ २२ ॥ गच्छे श्रीमहिमाप्रभाख्यसुगुरोः श्रीपौर्णिमायामिधो
 शिष्यः सूरिवरस्य मांडणसुतो यो भावरत्नामिधः ॥ वादहाकुत्तिसमुद्भवः सुकृतवान्
 श्रीपत्तने पत्तने छदोव्याकरणाभिधस्मरणतोऽलंकारयुक्तामिमां ॥१॥ वक्रवालधिमारूढो बरडाब्धो
 महाबली ॥ सुखाय क्षेत्रपालोऽस्तु राकापक्षकारिणाम् ॥ २ ॥ अस्य मूलग्रंथस्य सर्वाध्याय
 राशीकृतवृत्तसंख्या १४२० श्लोकमानंतु २४२० अथ वृत्ते संख्या सप्तसहस्रा ७००० सूत्रवृ-
 त्तिमौलेन ग्रं० ९४२० अनुष्टुभ्यः ॥ श्रीः

आ० नं० १ पृ० १७ श्लो० २८

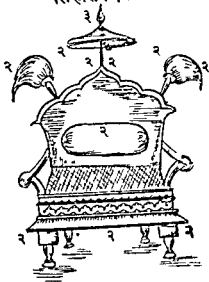
आ० नं० २ श्लो० २४ पृ० १२३
मातृका चक्रम्-

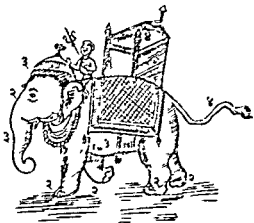
आ० नं० ३ पृ० १२६ श्लो०
मनदे पदातीर

आ० नं० ४ पृ० १३१ श्लो० १२
सिंहासनचक्रं-

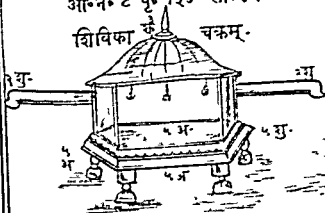

आ० नं० ५ पृ० १३५ श्लोक ३३
गजचक्रम्

आ० नं० ८ पृ० १३८ श्लो० ४५
शिविका चक्रम्-

आ० नं० ७ पृ० १३७ श्लो० २१

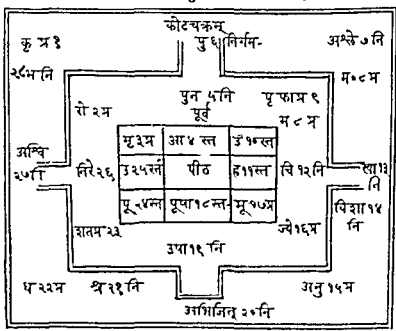
आ० नं० ६ पृ० १३६ श्लो० ३८
अवचक्रम्-

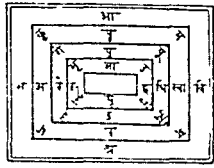
आ० नं० ९ पृ० १४५ श्लो० ७१
हतकालचक्रम्-

ई बु	पू	अ र वृ
उ		द
वा म श	प	नं रं श

आ० नं० ११ पृ० १४८ श्लो० ८४

आ० नं० १० पृ० १४० श्लो० ८० गोटचक्रम्

आ० नं० १० पृ० १४० श्लो० ८० आ० नं० ११ पृ० १४८ श्लो० ८४

दोषिणाचक्रम्

ई १५८	पू १०	आ ३११
उ ११०		द ५१३
वा ३१५	प ६१४	न ४१५

सादिकगुणचक्रम्

ई	पू	आ
उ		द
वा	प	न

आ० नं० १४ पृ० १६५ श्लोक ३१

वार काल चक्रम्-

ई	पू शं.	आ शं.
उ. रु		द गु.
वा चं.	पु म.	वु.ने.

आ० नं० १५ पृ० १६५ श्लो ३१

वार पाश चक्रम्-

ई बु.	पू. मं.	चं. अ.
ऊ वृ.		रु द
वा शु.	पु शं	ने

आ० नं० १६ पृ० १६६ श्लो ३२

चंद्र ग्रह चक्रम्-

ई-	पू- १।५।९	अ-
उ- ४।८।१२		द- २।६।११
वा	प- ३।७।११	ने-

आ० नं० १७ पृ० १६६ श्लो- ३४

तिथि पाश चक्रम्-

ई-	पू ४ २० २०	अ-
उ ६ १४ ६ २०		द २६२ १० १८
वा-	१२ प ३० २० २८	ने-

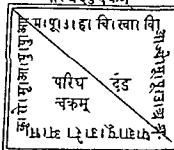
आ० नं० १८ पृ० १६६ श्लो- ३४

तिथि काल चक्रम्-

ई	पू २३ १५ १६ २४	अ
१।२।९		५।२।१०
उ २।१०		द ६।१४
१।७।१८		२।१।३।२९
२५।३६	३ घ २।	
वा	४। २५ ११ १९ १३ २०	ने

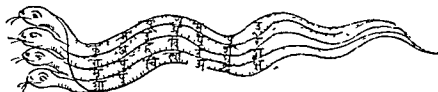
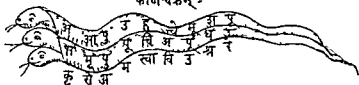
आ० नं० १९ पृ० १६८ श्लो- ४३

परिघट्ट चक्रम्-

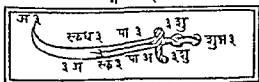
आ० नं० २०।२१ पृ० २०६ श्लो ४५

फणित्चक्रम्-

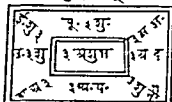
आ० नं० २४ पृ० २४४ श्लो- ८१

रवङ्ग चक्रम्-

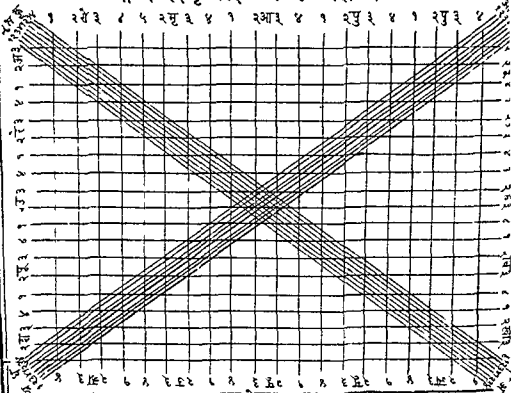

आ० नं २५ पृ २४५ श्लो- ८३

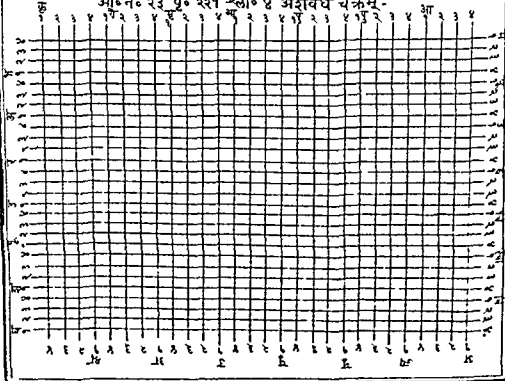
पट्ट चक्रम्-

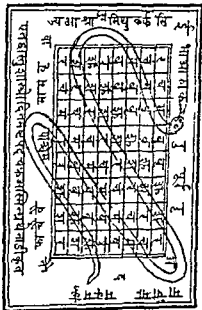
आ० न० २२ पृ० २२१ श्लो० ४ अश्वेधचक्रम.

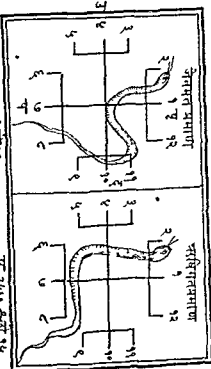
आ० न० २३ पृ० २२१ श्लो० ४ अश्वेध चक्रम.

आ० न० ३० पृ० २५७ श्लो० १७ अहिकम्.

अहिकम् आ० न० २९ अहिकम्-आ० न० २८

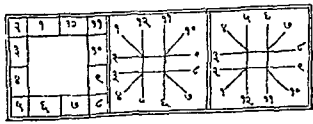

पृ० २५७ श्लो० १६ पृ० २५७ श्लो० १५

प्रतोलीचकम् आ० न० ३२ पृ० २६२ श्लो० २०

३	४	२
४	३	४
२	४	२

अहिकम् आ० न० ३१ पृ० २५८ श्लो० २०

आ० न० ३४ श्लो० ५२ पृ० २६५

दिग्वत्सचकम् आ० न० ३३ पृ० २६२ श्लो० ३९

आ० न० ३५ पृ० २७० श्लो० १०

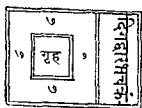
३	५	७
३	५	७
३	५	७

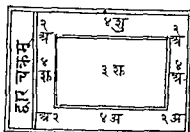
षोडशगृहभेदाः श्लो० ४२ पृ० २७८

१११११	११११२	११११३	११११४	११११५	११११६	११११७	११११८
घ्रुव	धान्य	जय	लक्ष्म	खर	कर्म	मनीर	सुमुख
११११९	११११२०	११११२१	११११२२	११११२३	११११२४	११११२५	११११२६
दुरिष्ट	दर	नयस	पुत्र	सप	प्राज्ञ	ननु	प्रिय

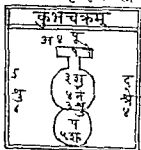
आ० न० ३६ पृ० २७१ श्लो० १२

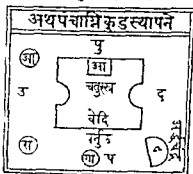
आ० न० ३६ पृ० २८० श्लो० १५

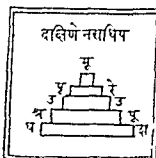
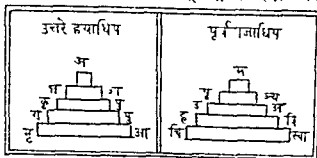
आ० न० ३७ पृ० २८४ श्लो० ७

आ० न० ३७ पृ० २९६ श्लो० १५

पृ२९८ श्लो २३ सिंहासनत्रयचक्रम् आ० न० ३९१४०१४१

राजमुद्राचक्रम्.

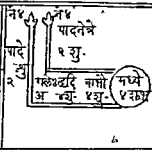
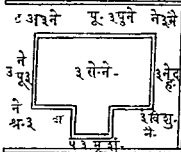
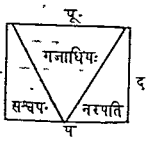
आ० नं० ३८ श्लो० २२ पृ० २१०

कूपचक्रम्.

आ० नं० ६५ पृ० ३०८ श्लो० १५

वापी चक्रम्.

आ० नं० १६ पृ० ३०९ श्लो० १६

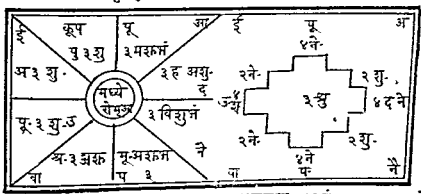

तडागचक्रम्.

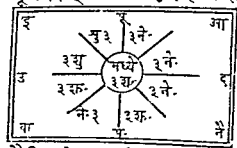
आ० नं० ४७ पृ० ३०९ श्लो० १७

कुंडचक्रम्.

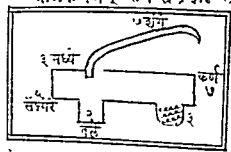
आ० नं० ४७ अ

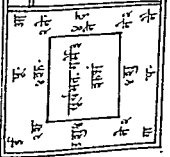
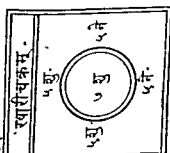
कूपचक्रम् - आ० नं० ५२ पृ० ३१३ श्लो० ३४

तैलिकयंत्रम् - आ० नं० ५३ पृ० ३१४ श्लो० ३६

परिव्याचक्रम् भा० नं० ४८ पृ० ३१० श्लो० २०

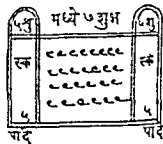
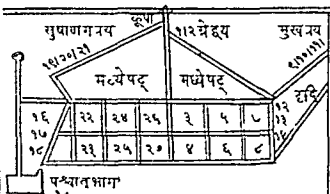

नौकाचक्रम्

आ. नं ५० पृ ३११ श्लो २५

सेतुवधचक्रम्

आ. नं ५१ पृ ३१२ श्लो २९

आ. नं ५४ पृ ३१४ श्लो ३०

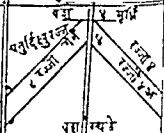
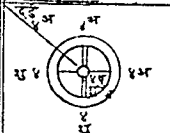
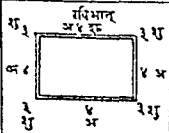
आ. नं ५४ भ पृ ३१६ श्लो ६३

आ. नं ५४ य पृ ३१६ श्लो ७७

ग्राममध्य चूषचक्रम्

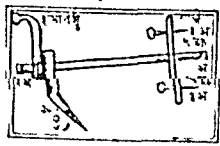
कुलालचक्रम्

शिलुषचक्रम्

हलचक्रम्

आ. नं ५५ पृ ३१८ श्लो ५३

आ. नं ५३
श्लो ३२
पृ ३०९

गनदक्ष

आ. नं ५३ श्लो ३२ पृ ३०९

शिवचक्र

